

Журнал основан в 1918 г.

УЧЕНЫЕ ЗАПИСКИ
ТАВРИЧЕСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО
УНИВЕРСИТЕТА
им. В.И. Вернадского

Научный журнал

Серия «Филология. Социальные коммуникации»
Том 25 (64) № 1. Часть 2

Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского
Симферополь, 2012

ISBN 978-966-179-018-5

Свидетельство о регистрации: серия KB №15711-4182P

от 28 сентября 2009 года

Редакционная коллегия:

Багров Н.В. – д-р геогр. наук, проф., член-корр. НАНУ(председатель)

Шульгин В.Ф. – д-р хим. наук, проф. (зам. председателя)

Дзедолик И.В. – д-р физ.- мат. наук, проф. (секретарь)

Члены совета (редакторы серий)

Богданович Г.Ю. – д-р филол. наук, проф.
Берестовская Д.С. – д-р филос. наук, проф.
Вахрушев Б.А. – д-р геогр. наук, проф.
Габриелян О.А. – д-р филос. наук, проф.
Казарин В.П. – д-р филол. наук, проф.
Кальной И.И. – д-р филос. наук, проф.
Канов А.А. – д-р экон. наук, проф.

Копачевский Н.Д. – д-р физ.-мат. наук, проф.
Лазарев Ф.В. – д-р филос. наук, проф.
Подсолонко В.А. – д-р экон. наук, проф.
Темурьянц Н.А. – д-р биолог. наук, проф.
Ротань В.Г. – д-р юрид. наук, проф.
Шульгин В.Ф. – д-р хим. наук, проф.
Петрова Э.Б. – д-р ист. наук, проф.

Редакционный совет серии «Филология. Социальные коммуникации»

Богданович Г.Ю. – д-р филол. наук, проф., ТНУ (редактор раздела «Социальные коммуникации»)
Казарин В.П. – д-р филол. наук, проф., ТНУ (редактор раздела «Филология»)
Александров А.В., д-р филол. наук, проф., Одесский национальный университет
Борисова Л.М., д-р филол. проф., ТНУ
Гуменюк В.И., д-р филол. наук, проф., ТНУ
Ищенко Н.А., д-р филол. наук, проф., ТНУ
Меметов А.М., д-р филол. наук, проф., ТНУ
Новикова М.А., д-р филол. наук, проф., ТНУ
Селендили Л.С., канд. филол. наук, доц., ТНУ
Орехова Л.А., д-р филол. наук, проф., ТНУ
Петренко А.Д., д-р филол. наук, проф., ТНУ
Прайд Ю.Ф., д-р филол. наук, проф., ТНУ
Ризун В.В., д-р филол. наук, проф., Ин-т журналистики Киевского нац. ун-та
Сидоренко Н.Н., д-р филол. наук, проф., Ин-т журналистики Киевского нац. ун-та
Ященко Т.А., д-р филол. наук, проф., ТНУ
Егорова Л.Г., канд. филол. наук, доц., ТНУ (ответственный секретарь)

Печатается по решению Ученого Совета

Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Протокол № 4 от 17.04.2012 г.

© Таврический национальный университет, 2012 г.

Подписано в печать 04.05.2012. Формат 60x84 2/3 усл. изд. л. 37,5. Тираж 500.

Отпечатано в типографии издательства "Оджакь".

ул. Трубаченко, 23а, г. Симферополь, 95040

«Ученіс запискі Таврічского національного універсітста ім. В.І. Вернадского»
Науковий журнал. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». Том 25 (64). № 1. Часть 2.
Сімферополь, Таврійський національний універсітет ім. В.І.Вернадського, 2012
Журнал заснований у 1918 р.

<http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/uztnu/texts.html>

Адреса редакції: проспект Вернадського, 4, м. Сімферополь, 95007

Надруковано у типографії видавництва "Оджакь"

вул. Трубаченко, 23а, м. Сімферополь, 95040

РАЗДЕЛ 4. РУССКИЙ ЯЗЫК В ПОЛИКУЛЬТУРНОМ МИРЕ

УДК 811.161

О языковой доминанте в полилингвокультурной ситуации

Богданович Г.Ю.

*Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина*

В статье раскрываются особенности термина «доминанта» с учетом мультикультурной специфики региона, на основе равноправного, толерантного, взаимоуважительного отношения к языкам и их носителям.

Ключевые слова: полилингвокультурная ситуация, языковая доминанта, доминирующие языки, русско-украинско-крымскотатарский учебный тематический словарь, толерантность.

В специальной лингвистической литературе термин «доминанта» все чаще встречается в таких сочетаниях: *доминанта перевода, языковая доминанта, семантическая доминанта, стилистическая доминанта, доминанта смысла* и др. Содержание каждого словосочетания напрямую связано с главным словом *доминанта* (от лат. *dominans* «господствующий») — термин, используемый в разных областях знания. Поэтому применительно к языку в его коммуникативной функции — язык коммуникации — следует как своеобразную языковую доминанту. Вместе с тем, следует корректно относиться к употреблению данного термина (языковая доминанта).

Так, в полилингвокультурной ситуации при характеристике языковых взаимоотношений нельзя обойтись без учета межкультурной специфики. Безусловно, характер коммуникативных отношений также будет определяться с опорой на мультикультурную специфику региона. Известно, что Крым является регионом, уникальным с точки зрения существования, развития и совершенствования языков народов, проживающих на этой территории. Каждый из этих языков имеет свою историю, свою судьбу. Так сложилось, что один из них является международным языком, выполняет функцию языка коммуникации, другие — стремятся быть доминирующими, третьи — бережно сохраняются носителями. Употребляясь на одной территории, языки народов Крыма находятся в постоянном взаимодействии, влияют друг на друга, обогащаются за счет общеупотребительной лексики, совершенствуют свой грамматический строй, деривационную специфику, лексический фонд и фонетические возможности [1].

Когда описывают полилингвокультурную ситуацию с точки зрения функционирования и развития языков, обращают внимание на роль языковой доминанты. Доминирующие языки Крыма (русский, украинский, крымскотатарский) в этой лингвистической ситуации имеют свою специфику [2]. По итогам Всеукраинской переписи населения 2002 года, в Крыму проживает 1 млн. 180,4 тыс. русских (58,5%), 492,2 тысячи украин-

цев (24,4%), 243,4 тысячи (12,1%) крымских татар. Кроме указанных, на полуострове проживают азербайджанцы, армяне, болгары, греки, грузины, венгры, евреи, итальянцы, поляки и многие другие, среди которых есть и так называемые малочисленные народы (например, караимы, крымчаки, численность которых определяется несколькими сотнями). Но не всегда человек, относящий себя к какой-либо национальности, считает свой национальный язык родным, т.е. языком постоянного общения.

Научно-методическая база для полноценного изучения доминирующих языков всеми желающими прежде всего важна для развития самих этих языков. Основой для такой научно-методической базы может служить русско-украинско-крымско-татарский учебный тематический словарь «Шире круг» [4], выполненный сотрудниками Крымского научно-методического центра управления образованием НАПН Украины.

В данном случае решается очень важная лингводидактическая задача на основе равноправного, толерантного, взаимоуважительного отношения к языкам и их носителям. Заложенная в словаре система мелких шагов при изучении трех языков делает весь процесс усвоения новой лексики удобным и осознаваемым, поскольку дает возможность опереться на опыт усвоения родного языка, служащего основой для овладения лексической системой другого языка. Поэтому все лексические единицы русского, украинского и крымскотатарского языков, включенные в списки, являются эквивалентными.

Вся внеязыковая действительность отражена в словаре в виде отдельных фрагментов картины мира, объединенных единым стержнем и единым основанием. Каждый из фрагментов получает описание с помощью языковых средств, связанных ассоциативными связями и представленных в определенной последовательности с соблюдением принципа тематической симметрии.

Такой подход к лексикографированию требует тщательного отбора и упорядочения лексических единиц в той последовательности, которая в наибольшей степени способствует их целенаправленному запоминанию и интенсификации учебного процесса. Также в ходе лексикографической практики в центре внимания были такие характеристики описываемых языков, как близкородственность и разноструктурность.

На основе регенерирующей функции русского языка создается определенный лексический минимум для учебных целей. Это дает возможность лучше усвоить доминирующие языки Крыма, помочь желающим изучить представленные языки, сформировать научно-методическую базу для дальнейшего развития этих языков как объекта изучения, объекта обучения, объекта успешной коммуникации.

Являясь фактором региональной идентичности, русский язык снимает напряженность межличностных отношений, служит средством общения с представителями других культур, выполняет общественно значимую роль транслятора сведений о культуре совместно проживающих народов.

С помощью русского языка как языка коммуникации, выступающего в адаптивной роли, приобретает межкультурную компетентность, формируется мультикультурный человек. И вместе с тем, в зависимости от количества носителей, в регионе выделяют так называемые доминирующие языки Крыма – русский, украинский и крымскотатарский.

Однако в зависимости от коммуникативной ситуации эти так называемые доминирующие языки иногда таковыми не являются – языковой доминантой становятся языки, не обладающие большим количеством носителей.

Можно ли в таком случае поставить знак равенства между такими терминологическими комплексами, как *язык коммуникации* и *доминирующий язык*? Думается, что все будет определяться благодаря лингвокультурной ситуации, которая сформировалась в данный момент в данном месте. Под лингвокультурной ситуацией принято понимать совокупность языков и связанных с ними культур в их территориально-социальном взаимодействии, понимаемом как динамическое равновесие, в границах определенного региона или административно-политического образования и в рамках определенного временного среза [3]. Поэтому основными компонентами лингвокультурной ситуации, видимо, следует считать различные социальные феномены: языковую ситуацию, языковую политику, науку, культуру, образование, межэтнические отношения, социально-политические условия и др.

Известно, что языковая ситуация характеризуется с учетом количественного, качественного и оценочного показателей. В количественном отношении языковую ситуацию в Крыму следует считать многокомпонентной, так как функционируют языки украинский, крымскотатарский, русский, болгарский, армянский, греческий, белорусский и др. Несмотря на существующую языковую доминанту (языки русский, украинский, крымскотатарский), следует иметь в виду, что число носителей и чисто говорящих на языке явно не соотносится с национальной принадлежностью. Коммуникативная ценность так называемых доминирующих языков также неравнозначна. Это обусловлено рядом экстралингвистических причин. Прежде всего тем, что традиционно русский язык являлся и является средством межнационального общения. Поэтому он выполняет различного рода социальные функции: используется в школе, на производстве, в семье, большая часть средств массовой информации русифицирована. Все это происходит по той причине, что большинство населения Крыма привыкло говорить, получать информацию и мыслить на русском языке. Как известно, в Конституции Украины сказано, что государственным языком является украинский, который сейчас активно входит в сферу делового общения, образование, юриспруденцию, СМИ. Заметно растет престижность государственного языка, его доминирующая роль.

Согласно лингвокультурной ситуации, языковая доминанта – явление не всегда постоянное. А специфика языковой личности, формирующейся в условиях полилингвокультурной ситуации, связана с ее естественным и динамичным взаимодействием с несколькими культурами и константами, с другими языками.

Список литературы

1. Богданович Г.Ю. Полилингвокультурный феномен: русско-украинско-крымскотатарский учебный тематический словарь как объект лингвистического описания / Г.Ю. Богданович // Ученые записки Таврического нац. университета им. В.И. Вернадского – Т. 22 (61). – 2009. – № 3. – С. 3-7. (Серия «Филология»)
2. Богданович Г.Ю. Русский язык в аспекте проблем лингвокультурологии / Г.Ю. Богданович. – Симферополь: Доля, 2002. – 396 с.
3. Шаклеин В.М. Лингвокультурная ситуация и исследование текста / В.М. Шаклеин. – М.: Общество любителей русской словесности, 1997. – 184 с.
4. Шире круг: русско-украинско-крымскотатарский учебный тематический словарь / [авт.-сост.: Г.Ю. Богданович, Т.Ю. Новикова, И.Г. Балашова и др.]. – Симферополь: ЧП «Предприятие Феникс», 2009. – 240 с.

Богданович Г.Ю. Про мовну домінанту в полілінгвокультурній ситуації // Ученіє запіскі Таврічеського національного універсітета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – С.3-6.

У статті розкрито особливості терміну «домінанта» з урахуванням мультикультурної специфіки регіону, рівноправного, толерантного, взаємно ввічливого ставлення до мов та їх носіїв.

Ключові слова: *полілінгвокультурна ситуація, мовна домінанта, мови, що домінують, російсько-українсько-кримськотатарський навчальний тематичний словник, толерантність.*

Bogdanovich G.Yu. About language dominant in polylinguocultural situation // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 3-6.

The article describes the features of the term "dominant" with regard to the specifics of a multicultural region, based on equitable, tolerant and mutually respectful relationship to language and its carriers.

Key words: *polylinguocultural situation, the lingual dominant, the dominant language, Russian-Ukrainian-Crimean Tatar school themed vocabulary, tolerance.*

Поступила в редакцію 10.03.2012 г.

УДК 811.161.1'367.625

**Словообразовательная модель как средство проявления
конвергентных отношений**

Башкатова О.О.

*Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина*

Статья посвящена описанию конвергентных отношений в области русских приставочных глаголов, появляющихся вследствие объединения мотивированных глаголов в пределах одной словообразовательной модели, с точки зрения выявления механизмов возникновения префиксальной конвергенции.

Ключевые слова: конвергенция, префикс, глагол, словообразовательная мотивация, словообразовательная модель.

Понятие словообразовательной модели является одним из основных в теории словообразования. Под этим термином подразумеваются отвлеченные схемы акта образования мотивированных слов, которым соответствуют типовые лексические значения. Модель – это «абстрактный формализованный та идеализованный знаковый образ спрощенного відтворення певного об'єкта (оригіналу), штучно створений дослідником із метою вивчення ознак, складників цього об'єкта, способів його існування й функціонування» [5, с. 467].

Словообразовательная модель – это «идеальная структура, являющаяся адекватным отражением лишь части словообразовательного процесса, существующая на базе расчлененного описания и выполняющая функцию образца при формировании лексических единиц лишь в плане их выражения» [2, с. 102]. Словообразовательная модель отражает двойственную природу языкового знака, включающего план выражения (означающее) и план содержания (означаемое).

Исследование словообразовательной модели проходит через грамматический и семантический анализ уже созданных слов и поясняет способ соединения морфем во внутрисловной структуре.

В дериватологии получила распространение трактовка словообразовательной модели как разновидности словообразовательного типа, которая «характеризует конкретные морфонологические особенности образования слов того или иного словообразовательного типа» [3, с. 11].

Однако В.Н. Немченко указывает, что при определении понятия словообразовательной модели должны учитываться лишь те формальные признаки производных слов, которые определяют словообразовательную структуру производных в широком смысле, с учетом плана выражения и плана содержания, и предлагает упростить понятие «словообразовательная модель» и определять это понятие как «единая структурная (формальная) схема построения производных слов, характеризующихся об-

щностью лексико-грамматических свойств (части речи) их производящих и основных словообразующих средств (словообразующего форманта)» [4, с. 139].

Конвергентные отношения в сфере префиксальных глаголов возникают в результате присоединения одинаковых или синонимичных приставок к различным основам-мотиваторам и определяют семантическое сближение мотиватов. Проблема конвергентных отношений в области русских приставочных глаголов с точки зрения описания различных типов префиксальной конвергенции и выявления механизмов её возникновения требует специального изучения, что обуславливает *актуальность* данного исследования. *Целью статьи* является описание конвергентных отношений, появляющихся вследствие объединения мотивированных глаголов в пределах одной словообразовательной модели.

Словообразовательная функция глагольных префиксов связана с формированием определенной словообразовательной модели, так как присоединение одного префикса к разным основам-мотиваторам приводит к объединению мотиватов в пределах одной словообразовательной модели. Приставка, присоединяясь к слову, добавляет к нему некоторый оттенок значения. Этот оттенок, как правило, является временным, количественным или пространственным уточнителем протекающего процесса, действия [1, с. 22]. Мотивированные глаголы, объединенные общностью словообразовательной модели, содержат в себе общую сему, вносимую префиксом, таким образом, можно говорить о проявлении конвергентных отношений, поскольку семантическое расстояние между мотивированными словами меньше семантического расстояния между мотивирующими. Мотивирующие глаголы могут совпадать по форме, но различаться по содержанию (явление омонимии, может быть представлено в виде + —), могут совпадать по форме, но варьироваться по содержанию (явление полисемии, может быть представлено в виде + _+), могут различаться и по форме, и по содержанию (разные слова, может быть представлено в виде — —).

В случаях, когда глаголы совпадают по форме, но различаются по содержанию и когда глаголы различаются по форме и по содержанию, тождество префиксальных значений уменьшает семантическое расстояние между мотивированными глаголами, но не может нейтрализовать его или довести до уровня полисемии [6, с. 30-31]. Присоединение одинакового префикса вносит в мотивированные глаголы общий семантический оттенок, что свидетельствует о конвергенции, однако мотивированные глаголы остаются разными словами, объединенные лишь общностью словообразовательной модели и, следовательно, общностью словообразовательного значения.

Модель «формально-семантическое тождество префикса и омонимичный глагол-мотиватор»

Отношения типа [+ + / + —] = + — предусматривают присоединение одинакового префикса к омонимичным глаголам-мотиваторам. Омонимия основ-мотиваторов обязательно обуславливает омонимию производных, даже если префиксы имеют одинаковое значение. Омонимия приставочных глаголов обусловлена омонимией бесприставочных глаголов-мотиваторов, поэтому несмотря на степень информативности приставки, их префиксальные производные остаются омонимами.

Отметим, что в академических словарях (БАС, МАС) разграничение омонимии и полисемии приставочных глаголов не всегда последовательно.

Омонимичные глаголы и их префиксальные производные зафиксированы в БАС. Например, мотиватор *колоть* представлен омонимами:

колоть [убивать ударами ножа; резать. О животных] (*Рядом кололи коз, рубили*

головой птице, рвали мясо, пили свежую кровь... А. Иванов. Сердце Пармы) – *колоть* [раздроблять, рассекать на куски что-либо твердое] (*Данила делается шабашником, будет пилить и колоть дрова в частных дворах...* В. Астафьев. Пролетный гусь). С присоединением префикса *пере-* в значении «распространение действия на все или многие предметы» мотиваторы образуют омонимы *переколоть* [заколоть, убить колющим оружием всех или многих] (*В Сардинии повел на картечь горстку отчаянных головорезов, ворвался на позиции артиллерии, переколол прислугу и захватил пушку.* Б. Васильев. Были и небыли) – *переколоть* [размельчить, расщепить ударами все или много чего-нибудь] (*Сегодня он переколол полсарая дров и накопал три мешка крупной желтоватой картошки...* М. Дяченко, С. Дяченко. Привратник).

Мотивирующие омонимы *метать* [кидая, складывать, укладывать (сено, солому)] (*Увидев, что я успокоился, Егорша принял метать сено в стога...* Е. Пермяк. Бабушкины кружева) – *метать* [прошивать или сшивать крупными стежками, намечая линию шва] (*В неверном свете свечей швеи и модистки торопливо метали последние стежки на коронационном наряде юной королевы...* В. Абзалова. Вопреки. Хроники империи) мотивируют глаголы *переметать* [сложить в стог, сметать снова] (*Точнее сказать, сено было заготовлено ещё до моего появления у Степановых. Мне же оставалось переметать стожки, чтоб сено лучше подсушилось...* С. Сычев. Имя) – *переметать* [сметать, шить крупными стежками заново] (*А вот картуз, сметанный на скорую нитку мне не понравился. Почеркав мелом, что не нравится, отдал мастерам быстренько переметать и показать снова.* А. Кун. Броненосцы Петра Великого), где префикс *пере-* имеет значение «совершение действия заново».

Мотиваторы *тушить* [прекращать горение чего-либо; гасить] (*Свечи были ароматизированные, и тушить их уже не было смысла.* Н. Леонов, А. Макеев. Эхо дефолта) – *тушить* [варить на медленном огне в закрытой посуде] (*Где-то готовят картофельное пюре, пекут пирожки с капустой, жарят рыбу, яичницу с мясом, тушат овощи, запекают рулеты с повидлом...* Улья Нова. Инка) с присоединением префикса *по-* в результативном значении образуют омонимичные мотивированные глаголы *потушить* [прекратить горение, свечение; погасить] (*Я потушил сигарету, вышел из-за угла, направился к мосту.* С. Довлатов. Чемодан) – *потушить* [подвергнуть тушению] (*Тебе печенку потушить или зажарить? — Да не буду я есть твою печенку!* М. Панин. Камикадзе).

Рассмотренный материал показывает, что префикс, присоединяясь к мотивирующим основам-омонимам, добавляет некое дополнительное значение, которое свидетельствует о наличии процесса конвергенции и объединяет омонимичные мотивированные глаголы в пределах одной словообразовательной модели.

Модель «формально-семантическое тождество префикса и разные по
значению глаголы-мотиваторы»

Отношения типа [+ + / — —] = — — предусматривают присоединение одного и того же префикса к разным глаголам-мотиваторам, что приводит к объединению мотивированных слов в одну словообразовательную модель. Сближение значений глаголов за счет того, что они принадлежат к общей словообразовательной модели, — это проявление процесса конвергенции, однако в большинстве случаев семантическое расстояние между производными остается достаточным, чтобы не считать их даже синонимами [286, с. 257].

вбить [ударяя, заставить что-либо войти внутрь, вколотить, втиснуть] (*Как ему руки-ноги пригвоздили, палач хотел пятый гвоздь в сердце вбить, а туда муха села.* Л. Юзефович. Дом свиданий) – *вшить* [пришить что-либо внутрь, с внутренней

стороны чего-либо, вставляя во что-либо] (*Нашелся даже хирург..., который предложил Раймонде **вшить** в сердце искусственные клапаны.* М. Палей. Кабирия с Обводного канала);

*доварить [окончить варку чего-либо] (Я **доварил** суп, выставил его на балкон.* В. Голованов. Эти квартиры) – *довязать [окончить вязание, плетение чего-либо] (Вероятно, Карина **довязала** уже свой свитер и освободилась для съёмок... И. Грошек. Легкий завтрак в тени некрополя)*

*разжаловать [лишить кого-либо прежнего звания, чина] (Только с нашего фронта собрали на курсы радистов, меня, как обычно, засекретили, **разжаловали** до красноармейца, и я познал много ценного, слушая бахвалистых парней.* А. Азольский. Диверсант) – *разгородить [лишить забора, изгороди (двор, сад и т.п.)] (... тесно ему стало подворье, давило плетневой городьбой, так бы взял и **разгородил** напрочь, напустил воздух.* Е. Носов. Усвятские шлемоносцы);

Вывод. Рассмотрев отношения типа $[+ + / + -] = + -$ (присоединение одинакового префикса к омонимичным глаголам-мотиваторам), а также отношения типа $[+ + / - -] = - -$ (присоединение одного и того же префикса к разным глаголам-мотиваторам), можно сделать вывод, что объединение мотивированных глаголов в пределах одной словообразовательной модели свидетельствует о наличии конвергентных отношений посредством сближения в семантическом плане мотивированных по сравнению с мотивирующими. Тем не менее, выявленные процессы префиксальной конвергенции ведут только к появлению общего словообразовательного значения и не могут стать причиной нивелирования омонимии (в отношениях типа $[+ + / + -] = + -$), или объединения синонимическими отношениями разных слов (в отношениях типа $[+ + / - -] = - -$).

Список литературы

1. Богданович Г.Ю. Деривационная омонимия и полисемия глагола в языковой картине мира (лингво-когнитивный аспект) / Г. Ю. Богданович. – Симферополь : Форма, 2002. – 120 с.
2. Габинская О.А. К проблеме словообразовательной модели / О. А. Габинская, М. С. Малеева // Ученые записки Курского педагогического института. – 1968. – Вып. 41. – С. 102.
3. Земская Е.А. Развитие словообразования современного русского языка / Е. А. Земская. – М, 1966. – 236 с.
4. Немченко В.Н. Современный русский язык. Словообразование : учеб. пос. для филол. спец. ун-тов / В. Н. Немченко. – М. : Высш. шк., 1984. – 255 с.
5. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.
6. Соколова С.О. Префіксальний словотвір дієслів у сучасній українській мові / С. О. Соколова. – К. : Наукова думка, 2003. – 283 с.

Башкатова О.О. Словотворна модель як засіб прояву конвергентних відношень // Ученіє запіскі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – С.7-11.

Стаття присвячена опису конвергентних відношень в галузі російських префіксальних дієслів, що з'являються внаслідок об'єднання мотивованих дієслів у межах однієї словотвірної моделі, з точки зору виявлення механізмів виникнення префіксальної конвергенції.

Ключові слова: *конвергенція, префікс, дієслово, словотвірна мотивація, словотвірна модель.*

Bashkatova O. Derivational model as a means of manifestation of convergent relations // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P.7-11.

The article describes the convergence relations in Russian prefixal verbs that appear by combining motivated verbs within the same derivational model in terms of identifying the mechanisms of prefixal convergence.

Key words: *convergence, prefix, verb, word-formative motivation, word-formative pattern.*

Поступила в редакцію 11.04.2012 г.

УДК 81'42:124.6+141.311:070

Судьба как концепт и мифема в текстах масс-медиа

Валеева Л.В., Петрунина А.Е.

*Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина*

*Рассмотрены факторы, обусловившие прагматическую ценность лингвоментального знака **судьба**. Описаны средства и способы языковой репрезентации концепта **судьба** и выявлены тенденции в развитии мифемы **судьба** в массмедийном тексте.*

Ключевые слова: *концепт, миф, мифема, судьба, текст масс-медиа.*

Постановка проблемы. Представления о судьбе принадлежат к центральным категориям культуры, они образуют глубинную основу системы ценностей, которая определяет этническую и культурную модель поведения человека. Лингвоментальный знак *судьба* является аттрактором, регулирующим границы и объем языкового сознания общества. Он присутствует во всех мифологических, религиозных, философских и этических системах, так как составляет ядро национального и индивидуального сознания, формирует ментальное и культурное поле нации.

Объект, стоящий за словом *судьба*, не существует в эмпирическом опыте как некая реальность, он многомерен и допускает целый ряд интерпретаций. В этом сложность и *актуальность* его исследования. Проблеме идентификации *судьбы* как понятия, имени, концепта, мифологемы, мифемы посвящены работы Н. Д. Арутюновой, В. Ю. Апресяна, А. Вежбицкой, В. П. Горана, В. Г. Гака, Б. Малиновского и др.

Цель данного исследования – выявление факторов, обусловивших прагматическую и онтологическую вариативность лингвоментального знака *судьба*.

Современная когнитология утверждает, что категоризация человеческого опыта возможна только в языковом воплощении. В. А. Маслова пишет, что язык создает возможности для упорядочения и систематизации в памяти множества знаний, для построения характерной для каждого данного этнокультурного коллектива языковой картины мира. Реальные онтологические фрагменты мира как бы преломляются сознанием и самоинтерпретируются в соответствии с наивной языковой картиной мира [4]. Культурные объекты появляются тогда, когда представления о мире структурируются этноязыковым мышлением в виде определенных «квантов». Как считает Е.С. Кубрякова, в этом случае усиливается роль скрытых значений, возрастает степень компрессии языковых знаков, создаются специальные способы свертки концептуальных структур, расширяется действие метонимий и метафор для выражения абстрактных понятий, рождаются новые синтаксические структуры [3].

Концептуализация учитывает интерпретационную составляющую человеческого опыта и формирует мобильную систему языковых единиц «в виде ментальных

репрезентаций»[2], включающих как опыт формирования и сохранения знаний, так и рефлексию ассоциативного связывания знаний в памяти. Концепт в нашем исследовании представляет базовый прототипический элемент, связывающий семантику конкретного слова со структурированным опытом и знанием, и организует ментальное пространство общества и личности. Показательно, что концепт выполняет задачу хранителя культуры в языке и в то же время создает эффект «симультанного контраста», то есть порождает дополнительные знания и впечатления.

Общим для всех видов мифологизированного сознания, как показал анализ работ в области семиотики и мифа (Р.Барт, А. Ф.Лосев, Ю.М.Лотман, Г.Г.Почепцов, Н. В. Слухай, М.И.Стеблин-Каменский и др.), является вербальная репрезентация мифознака, который мы называем мифемой, и фантомность денотата, несоответствие реальной, аксиоматически осознанной действительности. Мифема представляет в языковом сознании любую, в том числе и недостоверную информацию, в коммуникативной ситуации абсолютного доверия и нейтрализации воспоминаний и исторического знания.

Таким образом, концепт актуализирует семы знания сквозь призму исторически обоснованного культурного сознания, а мифема актуализирует суггестивно привлекательные семы прототипической модели концепта согласно коммуникативным конвенциям вне исторического и реального жизненного опыта человека.

На первом этапе нашего исследования мы создали прототипическую модель, «каркас» концепта *судьба*. В результате лексикографического анализа [5] было выделено два основных лексических значения существительного *судьба*, которые мы принимаем в качестве исходного положения. Судьба – 1. события чьей-либо жизни; 2. таинственная сила, стечение обстоятельств, не зависящих от воли человека. Среди множеств различных событий, существовавших и существующих в «мире вещей», человеческий разум выделил: *судьбу* – «ход событий, не зависящий от воли человека, стихийный, без вмешательства высшей силы»; *рок* – «ход событий, не зависящий от воли человека, закономерный, с вмешательством высшей силы»; *фортуна* – «ход событий, не зависящий от воли человека, стихийный, с вмешательством высшей силы». Он выделил *предопределение, предназначение, предначертание* – «ход событий, не зависящий от воли человека, закономерный, с вмешательством высшей силы», выделил *будущность* и *грядущее* – «ход событий, не зависящий от воли человека, стихийный, без вмешательства высшей силы» и др. В лексическую группу *судьба* входят слова *судьбина, рок, жребий, удел, доля, участь, счастье, будущность, грядущее, предназначение, предопределение, предписание, предначертание, провидение*, а также *промысел, фортуна, фатум, звезда, планета, планида, суд божий, жизнь, удача, успех, история*.

Компонентный анализ лексической группы «судьба» выявил следующий набор сем: 1) зависит / не зависит от воли человека; 2) Божественной / не-Божественной природы; 3) стихийность / закономерность; 4) вмешательство / невмешательство высшей силы.

Анализ текстов масс-медиа показал, что лексемы группы «судьба» различаются по степени востребованности и частотности употребления. Слова *промысел, жребий, предначертание, звезда, планета, планида, суд божий, судьбина* не характерны для масс-медиа. Мы объясняем это стилистической маркированностью.

При анализе масс-медийных текстов были разграничены эксплицитные и имплицитные средства выражения концепта. В свою очередь, эксплицитные средства (то есть явно, определенно, недвусмысленно выражающие концепт *судьба*) были распределены на вербализованные с помощью объяснения, уточнения, пояснения лексического значения и с помощью метафоризации.

К эксплицитным средствам выражения концепта *судьба* относятся коммуникативно обусловленные, семантические эквиваленты: биография, закрытие, уничтожение / незакрытие учреждения; стечение обстоятельств; отсутствие выбора; заранее подготовленный сценарий, прописанный обстоятельствами, местом рождения, окружением и родителями; пример чего-либо; частный случай; неисследованные страницы истории; тема для очерков и статей; риск в экономической сфере; арест человека; долгие судебные споры; деньги, доходы, экономическое положение; определенное время; жизнь и работа; защита Отечества; профессия, искусство, путешествия. Например: *Такова уж судьба дирижера – из города в город, практически по всей карте* (ЗН, №25, 2011).

В текстах масс-медиа наиболее часто отмечается экспликация следующих сем прототипической модели: зависит / не зависит от воли человека; стихийность / закономерность. Прагматическая цель экспликации – подчеркивание, уточнение лексем в речевой ситуации, обеспечение связности текста. Особенно такая поддержка необходима лексемам с актуализированными периферийными семами.

ИмPLICITные средства выражения в ходе исследования были разделены на общекоммуникативные и контекстуальные. Главная особенность общекоммуникативных имPLICITных средств выражения концепта в том, что имPLICITной семой может стать только архисема, то есть некие известные каждому реципиенту факты, которые всегда возможно интерпретировать. Это подтверждается тем, что полученные нами в ходе исследования общекоммуникативные смыслы соответствуют двум главным дефинициям слова *судьба* (1. события чьей-либо жизни: *Еще одна женская судьба — в центре повествования изысканной драмы "Заверенная копия" иранского классика Аббаса Киаростами.* (Коммерсантъ Украина); 2. таинственная сила, стечение обстоятельств, не зависящих от воли человека: *Однако судьба определила монашескому ордену короткую жизнь: в 1783 году его ликвидировала австрийская власть* (ЗН, №38, 2011)) и являются по сути репрезентацией двух архисем.

Контекстуальный имPLICITный смысл выводится из конкретно-контекстуального смысла и может возникать при вхождении высказывания в ситуативный контекст, он обусловлен специфическими особенностями конкретного акта коммуникации. Понимание контекстуальных имPLICITных смыслов сопровождается актуализацией в сознании реципиента периферийных сем контекста, как сем отдельных слов-спутников лексем, так и всего контекста: *Здесь в советское время можно было с риском для всей дальнейшей судьбы приобрести из-под полы столь любезные сердцу коллекционера забугорные винилы* (ЗН, №40, 2011). Однако интерпретации могут варьироваться; ср.: *Здесь в советское время можно было с риском для будущего / дальнейшей жизни приобрести из-под полы столь любезные сердцу коллекционера забугорные винилы.* Данное явление связано с большим интерпретационным потенциалом имPLICITного смысла. Знания концептосферы не являются гарантом точного понимания имPLICITного смысла, они являются лишь указателем на то или явное языковое явление, необходима полная поддержка дискурса. Мы предполагаем, что имPLICITные средства выражения концепта способствуют возникновению мифемы.

Средства выражения концепта метафоричны. В текстах масс-медиа вербализируются как хорошо известные, так и новые гештальты, основанные на актуализации сем 'движение', 'жизнь', 'изменение', 'высшая сила', 'неизбежность' (дорога, река, мимика, средство передвижения (*поворот судьбы, переливы судьбы, улыбка судьбы, поезд судьбы*)).

Семантика мифемы *судьба* представляет вторичный семиозис вербализации реалий материальной и идеальной действительности. Анализ показал, что преемственность концепта и мифемы заключается в обязательной интерпретационной природе языкового знака и в переосмыслении его онтологической природы. Для мифемы *судьба* характерна намеренная интерпретация недостоверного как исторически обоснованного (*Там, на поле у подножья Зайцевой горы (как и на иных полях), решалась судьба Москвы, судьба Родины, судьба русского народа* («Южная столица», №16, 2010). Источником порождения мифемы *судьба* является, во-первых, обязательная локальность и социальная ангажированность конструируемого конвенционального значения. *В банке по-прежнему полная неопределенность. НБУ так и не принял решение о его судьбе: продлевать мораторий или ликвидировать* (Сегодня, февраль 2010) – в данном контексте *судьба* банка является симулякр; апелляция к языковому конструкту – мифеме *судьба* позволяет адресату интерпретировать нестандартную ситуацию как реальную и естественную, а не как социальный (политический) заказ. Во-вторых, проявляется безальтернативный характер семантики мифемы, безразличный к исторически объективированному и жизненному опыту носителей языка.

Если семантика концепта, как правило, ориентирована на некий отрезок космического времени [1], которое занимает создание и восприятие адресатами некоего результата творческого труда (чтение текста, постановка пьесы, съемка и прокат фильма): *Олег Иванович неожиданно продолжил судьбу «Обыкновенного чуда», сняв много лет спустя в качестве режиссера новогоднюю сказку «Приходи на меня посмотреть»* («Первая Крымская», № 208, 2010), то семантика мифемы координирует с контролируемым, социально адаптированным временем, а точнее с некоей прагматически обусловленной имитацией реального времени: *«Газпром»: Судьба Южного потока будет зависеть от переговоров с Украиной* (ЗН, № 47, 2011).

В текстах масс-медиа расширяется сочетаемость концепта и мифемы *судьба*: если называемый объект способен составить тему повествования, то образует сочетания со словом *судьба*: *судьба детского медицинского центра, судьба нового законопроекта, судьба евро*. Широко используются и сочетания с именами *народ, культура, нация, родина, государство*. В масс-медиа можно встретить сочетания *судьба фильма, книги, оперы, романа, повести*.

Концепт и мифема *судьба* тесно связаны с аспектуализацией жизни человека. Размышления о жизни тех или иных людей, создание их биографий, жизнеописаний, очерков об их деятельности привели к образованию новых сочетаний типа *писательская, литературная, спортивная судьба*, которые отражают некие события, связанные с занятиями лица, его карьерой. Тенденция в развитии концепта и мифемы *судьба* связана с тем, что в масс-медиа используются все «семантические возможности» прототипической модели концепта, то есть происходит подгонка и приспособление сем номинации к окружающей реальной и мифической действительности.

Выводы. Концепт актуализирует семы знания сквозь призму исторически обоснованного культурного сознания, а мифема актуализирует суггестивно привлекательные семы прототипической модели концепта согласно конструируемому конвенциональному значению. Прототипическая семантическая модель лингвоментального знака *судьба* включает следующий набор сем: 1) зависит / не зависит от воли человека; 2) стихийность / закономерность; 3) вмешательство / невмешательство высшей силы. В текстах масс-медиа востребованы первые две группы сем. Особенности вер-

бализации концепта и мифемы соответствуют способу выражения. Эксплицитные средства репрезентированы при помощи объяснения, уточнения и пояснения лексического значения; метафоризации. ИмPLICITные средства выражения представляют две группы: общекоммуникативные, то есть известные каждому реципиенту и ориентированные на группы базовых сем, и контекстуальные, сопровождающиеся в сознании реципиента актуализацией периферийных сем контекста. Контекстуальные имPLICITные смыслы способствуют трансформации концепта в мифему, так как обусловлены манипулятивной природой интерпретируемой ситуации. Происходит подгонка и приспособление сем номинации *судьбы* к конструируемой действительности: движение от отвлеченного к конкретному предметному, намеренная интерпретация недостоверного как исторически обоснованного, расширение сочетаемости.

Список литературы

1. Валеева Л.В. Онтологическая спецификация лексики мифа в современной когнитивно-коммуникативной парадигме / Л. В. Валеева // Вісник ЗНУ. Філологічні науки. – Запоріжжя. – 2012. – № 1. – С. 92 - 95.
2. Кубрякова Е.С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С.Кубрякова, В.З.Демьянков, Ю.Г.Панкрац, Л.Г. Лузина; под общей ред. Е.С.Кубряковой. – М., 1996. – 245 с.
3. Кубрякова Е. С. Семантика в когнитивной лингвистике / Е. С. Кубрякова // Известия РАН. Серия литературы и языка. – 1999. – Т. 58. – № 5-6. – С. 3-12.
4. Маслова В. А Введение в когнитивную лингвистику:[учебн. пособие] / В. А. Маслова.– М.: Флинта : Наука, 2011. – 296 с.
5. Словарь русского языка: В 4 т. РАН; Институт лингвистических исследований; под ред. А.П.Евгеньевой. – 4-е изд., стер. – М.: Рус.яз.Полиграфресурсы.–1999.

Валеева Л.В., Петрунина О. Є. Доля як концепт і мифема в текстах мас-медіа // Ученіє записки Таврічеського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – С. 12-16.

Розглянуті чинники, що зумовили прагматичну цінність лінгвоментального знаку доля. Описано засоби і способи мовної репрезентації концепту та виявлено тенденції у розвитку мифемидоля у масмедійному тексті.

Ключові слова: *концепт, миф, мифема, доля, текст мас-медіа.*

Valeyeva L., Petrunyna A. Fate as a concept and mytheme in texts of mass-media // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P.12-16.

The article examines the factors of pragmatic value of linguistic mental sign «fate». The article describes the means and methods of language representation of the concept and identified trends in mytheme «fate» in text of mass-media.

Keywords: *concept, myth, mytheme, fate, text of mass-media.*

Поступила в редакцію 01.03.2012 г.

УДК 81'367.7

Функційні еквіваленти превентива

Васильєва Г.О.

*Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов,
м. Горлівка, Україна*

У статті розглядаються імпліцитні засоби вираження превентивної семантики в сучасній українській мові. Предметом аналізу виступають мовленнєві конструкції – функційні еквіваленти превентива. Дослідження здійснюється в аспектах комунікативно-прагматичної лінгвістики й лінгвістичної генології.

Ключові слова: превентив, застереження, мовленнєвий жанр, адресант, адресат.

На сьогодні спостерігається тенденція комплексного вивчення превентива як явища мови й мовлення, яка враховує функційно-семантичний, структурний, комунікативно-прагматичний підходи. Насамперед варто назвати дисертацію Ю.С. Кленіної [4], у якій відбита найбільш повна характеристика превентива з позиції функційної лінгвістики. У наш час актуальним постає завдання розгляду висловлення у межах теорії, яка ширше і глибше вивчає його як мовленнєве явище, ніж теорія мовленнєвих актів. Перспективи дослідження превентива як мовленнєвого жанру окреслено у працях останніх років (Ф.С. Бацевич [2], М.В. Китайгородська й Н.Н. Розанова [3], Ю.С. Кленіна [4] та ін.). Мовленнєвий жанр застереження має розгорнуту систему засобів реалізації. На матеріалі російської мови це питання розглядала І.С. Андреева [1]. На сьогодні не виявлено повного спектру засобів вираження семантики застереження в сучасній українській мові. Імпліцитний спосіб втілення превентивної семантики виявляється, зокрема, у функціонуванні еквівалентів превентива. Функційні еквіваленти превентива досить активно вживані в українській мові.

Мета дослідження – проаналізувати особливості вживання функційних еквівалентів превентива в сучасній українській мові. Мета реалізується в таких завданнях: 1. З'ясувати моделі функційно-комунікативних конструкцій, які виступають еквівалентами превентива у структурі мовленнєвого жанру застереження (або синкретичного мовленнєвого жанру, у якому виявляється семантика застереження). 2. Виявити особливості семантичного синкретизму, зумовленого вживанням функційних еквівалентів превентива.

Аналіз фрагментів розмовних дискурсів свідчить про те, що в українській мові активно вживані конструкції з формами теперішньо-майбутнього, функційно тотожні превентивним. Наприклад:

(1) – Ну, Ревуцький, ти тут задимив геть усе. Дихнути нічим! – сварилася санітарка. – Он, хлопців отруїш. Молоді це (О.Волков. Лікарня на відлюдді);

(2) Мов ужалений, фашист закричав і ногами почав бити Порику.

– *Вольф, ти його уб'єш! А шеф наказав...*
Вольф зупинився... (В. Лис. Сині проліски).

Такі випадки є прикладами імпліцитного вираження застереження, оскільки прямим значенням таких конструкцій є називання дії, потенційно можливої у майбутньому. Семантика ірреальності дії, переданої формою теперішньо-майбутнього, сприяє розвитку значення припущення щодо реалізації дії. Оскільки ця дія є небажаною, шкідливою для адресата або іншої особи (осіб), то саме висловлення припущення щодо її можливої реалізації імпліцитно містить застережувальну інформацію. Слід уточнити, що насправді ця дія є наслідком іншої дії (у прикладі (1) – це паління цигарок Ревуцьким; у прикладі (2) – це знущання фашиста над Пориком) і саме цей наслідок є небажаним або шкідливим для адресата або іншої особи (осіб): у (1) з'ясовується, що молоді хлопці можуть отруїтися димом, а з (2) зрозуміло, що шеф гестапо буде невдоволений Вольфом, якщо той уб'є Порику. У цих прикладах аналізовані конструкції не містять називання самої дії, результатом виконання/невиконання якої може бути негативний наслідок. Більше поширені конструкції, у яких ця дія називається. Наприклад:

Вона [Забава] зникла від нього, мовби й не було її зовсім на світі.

– *Візьми хоч корзну, застудишся!* – *це гукнув у безнадію п'їтьми [Ярослав] (П. Загребельний. Диво);*

– *Не спиши, опечешся, – гладить тітка гарячковитого Шарика, що жадібно хапає пекучу картоплю й злісно гарчить. <...>* (В. Кава. Гніздо в осичках).

Із наведених прикладів випливає, що дія, результатом виконання/невиконання якої може бути негативний наслідок, передається формою наказового способу однини або множини. Інколи ця дія називається в іншій конструкції, яка у мовленнєвому потоці передуює висловленню з формою теперішньо-майбутнього. Наприклад: *Ліворуч, у долині, під кущем вільх, копанка-криничка, Марійка взяла довгу вербову палицю з гаком на кінці, повісила відро, спробувала зачерпнути, але послизнулася й трохи не впала – випустила ключку.*

– *Зачекай, я, – підхопився Василь. – Відро втопиш (Ю. Мушкетик. Жорстоке милосердя);*

Поцілувавши матір, [Євген] <...> повернувся, щоб вийти, але дорогу йому заступив Корба. В його правій руці хижо поблискував парабелум. <...>

– *Не руш! Заб'ю, як собаку. Ти вже й так, можна сказати, не син мені, – сказав Микита Федорович (Ю. Мушкетик. Міст через ніч).*

Обидві конструкції (із наказовою дієслівною формою та формою майбутнього доконаного) входять до одного мовленнєвого жанру або, за М.Бахтіним, одного висловлення. Цей мовленнєвий жанр має синкретичну природу: семантика вимоги здійснити/не здійснити дію поєднується з модальністю попередження, застереження.

Розглянемо докладніше ще один приклад використання аналогічного мовленнєвого жанру: *[Володька:] – Хведоте! Не тич ніг до огню! Попечеш, а мама скажуть, що то я навмисне тобі попик! – падає враз голосне і суворе.*

Хведот здригається, шморгає голосно носом і слухняно задочком відсувається від огню (У. Самчук. Куди тече та річка).

Маємо приклад мовленнєвого жанру, у якому значення заборони поєднується з відтінками застереження, попередження. Основна ілюктивна мета адресанта – заборонити адресатові виконання відповідної дії з метою уникнення негативних для адресата й адресанта наслідків. Тому основною конструкцією цього мовленнєвого жанру є власне спонукальна *Не тич ніг до огню!* Наступна конструкція є для слуха-

ча застережувально-пояснювальною: *Попечеш, а мама скажуть, що то я навмисне тобі попік!* Відтінок застереження привноситься за допомогою використання функційного еквівалента превентива – форми майбутнього доконаного. Такий синкретичний тип мовленнєвого жанру виявляється досить впливовим на адресата. Про це свідчить перлокутивний ефект, досягнутий мовцем.

Функційним еквівалентом імператива у конструкціях типу „*Imp + Ind майб. часу док. виду*” може виступати лексема *тихо (тихше)*: – *Тихо ви, рибу розполохаєте, – прикрикнула Агрипина* (В. Собко. Дух часу).

Синкретичний мовленнєвий жанр аналізованого типу може реалізуватись у сполучникових конструкціях:

а) складносурядній, утвореній за типом „*Imp + „а то...”*”. Наприклад:

⟨...⟩ *[Жінка] полізла рукою у нору.*

– *Не лезь, а то хапне. Зазирнув Трохим. – Там, напевно, щури* (М.Закусило. Граматка скорблячих);

– *Не гасай по хаті, а то бачиш, он батюшка на тебе з стінки свариться! Він сердитий, битиме!* (О.Вишня. Леська);

– *Хто тут? – крикнув один червонофлотець. – Виходь, а то стрілятимемо* (М.Трублаїні. Шхуна „Колумб”).

Функційним еквівалентом імператива у такого типу конструкціях може виступати лексема *тихо (тихше)*: – *Тихо, – господар посварився пальцем на Катрін, підвівся і повторив: – Тихо, а то розбудиш його* (В.Лис. Сині проліски);

б) складнопідрядній, утвореній за типом „*Imp + „бо...”*”. Наприклад:

⟨...⟩ *Бровко починає й собі стрибати, і вже ви на сніні біля хліва верхи на Бровкові сидите й того Бровка лоскочите.*

– *Не пустуй, – кажуть дід, – бо ще вкусить!* (О.Вишня. Перепілка);

⟨...⟩ *А ти чого не тікаєш відсіля? – повернувся [чоловік] від перелазу. – Тікай, бо ще відьмацтво тобі перекинеться!* (В.Шевчук. Дім на горі).

У такого типу конструкціях модальність попередження, застереження може поєднуватись із відтінками:

а) прохання. Наприклад: *С т е п а н. Тепер не кажіть, Гервасій Степанович, бо, борони боже, [батько] ще гірше заслабне...*

Г е р в а с і й. Я знаю, коли сказати, тільки не потурай батькові, не шукай дворянства, усе буде гаразд (І. Карпенко-Карий. Мартин Боруля);

б) поради. Наприклад: *Л і х т а р е н к о (до Феногена). Краще здійміть, бо хазяїн як побачить, то подумає, що Карло Карлович в насмішку над ним причепив баранчикові на шию орден* (І. Карпенко-Карий. Хазяїн);

в) осуду. Наприклад: *Василь кинувся бігти, збиваючи з зела краплі роси... ⟨...⟩ Та в цей час із-за високої кукурудзи до хлопця долинув голос Пиріжкової Мокрини:*

– *Гони борозною, харцизяко, бо картоплю витовчеш!..* (В. Лис. Сині проліски);

г) настійливої вимоги. Наприклад: *[Батько – Володькові:] – ⟨...⟩ А чорногузів та кож не чіпай, бо від мене дістанеш налигачем. Ти знаєш, що розгніваний чорногуз може спалити хату?* (У. Самчук. Куди тече та річка);

г) погрози. Наприклад: *[Поцілуйко – Морозисі:] – Прищепніть хоч трохи свого язика, бо хтось прищепне його* (М. Стельмах. Правда і кривда);

Функційним еквівалентом імператива у конструкціях типу „*Imp + „бо...”*” може виступати лексема *тихо (тихше)*: – *Яшко, тихше, бо Валю розбудиш* (О. Копиленко. Шпак у жмені).

У ролі функційного еквівалента превентива може вживатися мовне утворення, що складається з кількох конструкцій і є синтаксичним синонімом складнопідрядної конструкції типу „*Ітр + „бо...”*”:

І коли Радянська влада пропонує оббріханому, затуманеному людові повертатися на Батьківщину відбудувувати зруйноване фашистськими загарбниками господарство, вони з піною в пельках істерично галасують:

– Не їдьте! Не повертайтесь! Більшовики відразу вас усіх до стінки! А як не до стінки, то в Сибір, на Сахалін, за Полярне коло! (О. Вишня. Брехнею світ пройде, та назад не вернешся).

Аналізоване синтаксичне утворення легко трансформується у конструкцію типу „*Ітр + „бо...”*”: *Не їдьте, не повертайтесь, бо більшовики відразу вас усіх до стінки, а як не до стінки, то в Сибір, на Сахалін, за Полярне коло!*

Складні безсполучникові синтаксичні конструкції з умовно-наслідковими відношеннями між частинами – поширений функційний еквівалент превентива:

[Матвій Багров – супутникам:] – <...> На болоті треба рухатися неспішно, але це не означає – гуляти, наче по бульвару з дівкою. Задумасься, роззявши рота – ніколи більше з дівками не гулятимеш. Хіба тут, із жабами (А. Кокотюха. Шукачі скарбів).

Семантика попередження, застереження, що характеризує такого типу безсполучникові конструкції, найактивніше поєднується із відтінками погрози, настійливої вимоги. Наприклад:

... Над головами [партизанів] знову щось загуло, почувся приглушений, ніби він лунав здалека, голос:

– Гей там, всередині, вилазьте! Однак вам діватись нікуди. Вилізете зараз – усіх помилуємо.

<...> Партизанів фашисти живими не випускали. Це знали всі.

– Не послухаєте – жалкувати будете. Закладем з пудик толу, і мокре місце від вас останеся (Ю. Мушкетик. Міст через ніч).

Семантика погрози може бути дуже виразною та домінувати над відтінками попередження, застереження: *... І коли Тодосій Морковка, колгоспний конюх, похвалився йому [Харлампію], що на власні очі бачив <...>, як обіймалася його Софійка з Панасом, він ледве не задушив Морковку, пригрозив:*

– Ще раз почую від тебе, шкарбане, якусь побрехеньку – бери гріх на себе! (Г.Кулеба. Терпка роса).

Висновки. Отже, до функційних еквівалентів превентива належать конструкції, позбавлені лексичних і морфологічних показників застережувальної семантики, але які в певних контекстуальних умовах можуть набувати превентивної семантики й виконувати роль превентивної конструкції.

В українській мові активно вживані конструкції з формами теперішньо-майбутнього, функційно тотожні превентивним, а також конструкції типу „*Ітр + *Інд майб. часу док. виду*”*. Синкретичний мовленнєвий жанр, у якому виявляється певною мірою семантика застереження, може реалізуватись у сполучникових конструкціях: а) складносурядній, утвореній за типом „*Ітр + „а то...”*”; складнопідрядній: „*Ітр + „бо...”*”. Складні безсполучникові синтаксичні конструкції з умовно-наслідковими відношеннями між частинами – також поширений функційний еквівалент превентива.

Подальші дослідження можуть бути зосереджені на вивченні превентива в діяро-нічному аспекті, з’ясуванні історичного розвитку мовленнєвого жанру застереження. Також важливими уявляються пошуки в напрямку психолінгвістики й етнолінгвістики.

Список літератури

1. Андреева И.С. Повелительное наклонение и контекст при выражении побуждения в современном русском языке : дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.01 / И.С. Андреева. – Л., 1971. – 254 с.
2. Бацевич Ф. Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи / Флорій Бацевич. – Львів : ПАІС, 2005. – 264 с.
3. Китайгородская М.В. Современное городское общение: типы коммуникативных ситуаций и их жанровая реализация (на примере Москвы) / М.В. Китайгородская, Н.Н. Розанова // Современный русский язык: Социальная и функциональная дифференциация / Рос. академия наук. Ин-т русского языка им. В.В. Виноградова. – М. : Языки слав. культуры, 2003. – С. 103 – 126.
4. Клемина Ю.С. Превентив: семантика и способы выражения : дис.... кандидата филол. наук : 10.02.01 / Клемина Юлия Сергеевна. – Рязань, 2003. – 207 с.

Васильева Г. А. Функциональные эквиваленты превентива // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 2. С.17-21.

В статье рассматриваются имплицитные средства выражения превентивной семантики в современном украинском языке. Предметом анализа выступают речевые конструкции – функциональные эквиваленты превентива. Исследование осуществляется в аспектах коммуникативно-прагматической лингвистики и лингвистической генологии.

Ключевые слова: превентив, предостережение, речевой жанр, адресант, адресат.

Vasylieva G. O. The functional equivalents of Preventive // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P.17-21.

The article presents implicit means of expressing of preventive semantics in modern Ukrainian language. The subject of analysis is the speech constructions – functional equivalents of preventive. Research is carried out in the aspects of communicative-pragmatic linguistics and the linguistic genology.

Key words: preventive, admonishment, speech genre, addresser, addressee.

Поступила до редакції 22.03.2012 р.

УДК 81'282.4

Про зміст терміну *варіантність*

Дорофєєв Ю. В.

*Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського,
м. Сімферополь, Україна*

*У статті розглянуто можливі інтерпретації терміну *варіантність* і пов'язані з ним поняття *варіант*, *інваріант*, *варіювання*. На основі принципів, розроблених в соціолінгвістиці на матеріалі германських і романських мов, демонструється універсальний характер категорії *варіантності*.*

Ключові слова: *варіантність, варіант, інваріант, мовні світи.*

Здатність до постійної зміни і пов'язана з нею *варіантність* є однією з найбільш істотних властивостей природних знакових систем, до яких належить людська мова. *Варіантність* мови в історичному плані є наслідком мовної еволюції, контактів мов і діалектів, взаємодії численних і різнохарактерних внутрішньосистемних чинників. На користь цього свідчить процес розвитку не лише таких мов, як російська, англійська, німецька, іспанська, але і норвезької, української, сербської та хорватської, албанської, ретороманської тощо. І оскільки *варіантність* є фундаментальною властивістю функціонування всіх одиниць мови, вивчення цієї категорії залишається актуальним для всіх мов і розробляється як в плані синхронії, так і в плані діахронії.

Передумови *варіантності* закладені як в самій внутрішній системі мови, так і в конкретних соціально-історичних формах її існування. Загальні та часткові проблеми мовної *варіантності* досліджуються здавна, що дозволило накопичити й узагальнити величезний практичний матеріал багатьох мов. Відповідно, в мовознавстві *варіантності* мовних одиниць у різних аспектах приділяється увага в багатьох роботах, проте в абсолютній більшості випадків дана проблема розглядається лише у зв'язку з нормативністю мови і, як наслідок, з літературною формою.

Проте сьогодні, коли світ вступив в епоху глобалізації, багато процесів, пов'язаних з розвитком мови, культури та інших атрибутів людського суспільства, набувають нових форм. Це породжує необхідність по-новому поглянути і на деякі традиційні питання мовної *варіантності*, зокрема, визначити її роль у процесі розвитку і формування мов. У зв'язку з цим необхідно вказати, що в сучасній лінгвістиці відсутнє загальноприйняте розуміння терміну *варіантність*. Терміни *варіантність*, *варіювання*, *варіабельність*, *варіативність* нерідко використовуються як дублети. З цієї причини, хоча поняття *варіантності* широко використовується в лінгвістиці, багато пов'язаних з нею питань все ще недостатньо вивчені [7, с. 31].

Враховуючи важливість подальшого дослідження процесів мовного варіювання, ми ставимо за мету нашої роботи аналіз змісту категорії *варіантність* і співвідносних з нею понять.

Досягнення цієї мети передбачає вирішення таких завдань:

- визначення суттєвих характеристик варіантності;
- аналіз ключових понять, пов'язаних з категорією варіантності;
- характеристика категорії варіантності як універсальної.

Варіантність (варіативність) і пов'язані з ними терміни *варіант*, *інваріант*, *варіювання*, а також похідні від них є міждисциплінарними, з їх допомогою зазвичай характеризують структуру, існування і функціонування об'єктів, що належать до різних сфер дійсності. У лінгвістиці поняття *варіанту* і *інваріанту* спочатку використовувалося у фонології. Фонема стала характеризуватися як інваріант, а її звукові «втілення» – як варіанти. З фонології ці поняття були екстрапольовані на інші сфери мови, і зараз майже всі лінгвістичні дослідження більшою чи меншою мірою звертаються до понять варіантів і інваріантів. Проте самі ці поняття в достатній мірі не прояснені, що зумовлює *актуальність* нашого дослідження.

У сучасних авторів ми знаходимо дуже різне вживання вказаних вище термінів. По-перше, варіантністю називають будь-яку мовну мінливість, всі модифікації, які можуть бути результатом еволюції, використання різних мовних засобів для позначення схожих або одних і тих же явищ або результатом інших причин. По-друге, з варіантністю пов'язують спосіб існування і функціонування одиниць мови в синхронії. В останньому випадку варіантність одиниць мови обумовлюється з їх дискретним характером і пояснюється двома чинниками: а) існуванням кожної одиниці у вигляді деякого класу і б) використанням у мові завжди одного представника класу, оскільки через властивість лінійності мови одне місце може займати лише один елемент класу [8, с. 212]. Виходячи з цих положень О.М. Рудяков, обговорюючи функціональну сутність мови, відзначає: «Стосунки функціонального інваріанта-варіанту ізоморфні для всіх підсистем мови» [5, с. 12]. Варіантно-інваріантна будова мови моделює варіантно-інваріантну будову світу. Саме буття окремої одиниці мови є її варіювання, є співіснування безлічі її варіантів. У варіантності одиниць мови виявляється варіантно-інваріантний лад усієї мовної системи [7, с. 34].

У зв'язку з цим слід підкреслити, що інваріанти і варіанти є різнорівневими сутностями, їх поєднують відношення міри абстракції. Між ними не може бути відношення тотожності, бо воно виникає лише між конкретними варіантами. Інваріанти ж існують у своїх варіантах як загальне в окремому. Таким чином, інваріантність і варіантність характеризують, відповідно, загальні властивості об'єктів та індивідуальні властивості тих же об'єктів. Отже, виділення інваріантів як особливих об'єктів аналізу пов'язано з виявленням реальної спільності і системної впорядкованості деяких об'єктів нижчого рівня. Завдяки введенню інваріанта в лінгвістичний аналіз стає можливим більш глибоке пізнання як системи мови, так і її структури.

Л. Єльмслев досить наочно продемонстрував відношення, що нас цікавлять. Описуючи процес сегментації тексту на деякі відрізки, він констатує «При цьому виявляється, що в багатьох місцях тексту зустрічається «одне і те ж» складне речення, «одне і те ж» просте речення, «одне і те ж» слово і так далі – іншими словами, можна сказати, що зустрічається багато зразків кожного складного речення, кожного простого речення, кожного слова і так далі. Ці зразки ми називатимемо варіантами, а сутність, зразками якої вони є, – інваріантами» [3, с. 85]. Така здатність однієї і тієї ж мовної одиниці виступати в різних модифікаціях, тобто якимось варіюватися, і привела до виникнення поняття варіантів.

Таким чином, «Інваріантом і варіантом є дві характеристики предмета або явища, що входить в деякий клас. Властивість інваріантності характеризує те загальне, що є в даного одиничного предмету з іншими йому подібними. Варіантність характеризує те особливе, що є лише в даного предмету на відміну від інших йому подібних, з якими він зв'язаний через свої інваріантні властивості. Інваріантні властивості предмету є основою конструювання ідеального предмету, в якому зняті варіантні межі» [8, с. 217].

Відповідно, варіантність як явище мовної системи поширюється на всі мовні яруси, але при цьому, безумовно, вона має свою специфіку в плані фонетичному, лексичному і граматичному. Але явище варіативності спостерігається не лише у внутрішній будові мови. На практиці кожна мова існує у вигляді цілого ряду екзистенціальних форм, варіантів, різновидів або аллосистем, серед яких послідовно виділяються літературні форми, соціальні діалекти, територіальні діалекти, регіональні варіанти, ідіолекти. Кожна з цих форм має свої особливості, з яких перш за все слід зазначити функцію, яка полягає в забезпеченні соціальної взаємодії в різних соціально-комунікативних ситуаціях. Саме дослідження таких форм існування і є завданням тієї галузі лінгвістики, виділення якої вважав можливим Г.В. Степанов і яка сьогодні іменується варіантологією, варіологією та теорією мовної варіативності.

При такому підході до категорії варіантності мови слід розглядати як досить абстрактні системи, реалізація яких у різних соціальних, історичних, культурних, регіональних умовах приводить до розвитку характерних особливостей у різних екзистенціальних форм.

Таким чином, можна констатувати, що в сучасній лінгвістиці варіантність розглядається як об'єктивна іманентна властивість мовної системи, що охоплює всі підсистеми й одиниці в плані форми і змісту, в синхронії та діахронії, а також відношення «мова – зовнішній світ». І ця фундаментальна властивість природної людської мови, має «велике, якщо не вирішальне значення для характеристики онтологічної сутності одиниць мови і тим самим для характеристики онтологічної природи мови в цілому» [8, с. 211]. На сьогоднішній день склалася досить рівна система форм мовної варіативності: 1) соціолінгвістична варіативність, яка обумовлена впливом суспільних трансформацій на розвиток мови; 2) варіативність, яка обумовлена жанровими і тематичними особливостями тексту, його експресивністю, і, відповідно, дискурсивними характеристиками; 3) регіональна варіативність, яка включає відмінності і схожість регіональних різновидів мови, включаючи територіальні діалекти; 4) індивідуальна варіативність, пов'язана з особливостями особи мовця.

Ставлення до варіантних форм мови, що склалося в славистиці, досить суперечливе, зокрема соціальна і територіальна варіативність нерідко розглядалися як негативні явища. Витоки такого ставлення, мабуть, криються у минулому слов'янських народів, в ідеології централізованих держав, що прагнули до жорсткої регламентації не лише економічного та політичного життя, але й духовного. Сьогодні ж у соціумі зміцнилося уявлення про те, що відродження культури пов'язане з розвитком мови, і тому необхідна зміна ставлення і до тих форм мови, які не є літературними, але відіграють значну роль у соціумі, у житті людей.

У працях Г.В. Степанова, О.Д. Швейцера, О.І. Домашнєва та ін. були встановлені закономірності мовного варіювання на прикладі національно-негомогенних мов, а також було показано, що більшість мов існують як сукупність варіантних форм, кожна з яких функціонує у своєму соціумі та внаслідок цього має свої особливості.

У результаті широких дискусій у науковій літературі існування полінаціональних мов стало загально визнаним. Завдяки такому розумінню варіантності, в країнах з англійською, французькою, іспанською, німецькою та ін. мовами вчені дійшли висновку щодо неможливості існування єдиного стандарту для варіантів цих мов, які є різною мірою відокремленими формами прояву єдиної системи відповідно до умов, потреб, традицій носіїв даної мови.

Актуальність такого інтегрованого опису проблеми мовної варіативної знайшла своє віддзеркалення в роботах кримських лінгвістів. Дослідження під керівництвом О.М. Рудякова спрямовані на виявлення варіативності, яка обумовлена взаємодією мовних світів і яка виявляється найбільш яскраво в систематичній інтерференції і запозиченнях [5]. Закономірності соціального варіювання мовних одиниць знайшли досить повне віддзеркалення в роботах О.Д. Петренка, Д.О. Петренка та ін. при вивченні фонетичної системи [4]. Дослідження під керівництвом Г.Ю. Богданович мають етноцентричний характер, тобто мовні явища аналізуються в їх детермінованості умовами етноценоза (природного і культурного просторів), що, зокрема, дозволяє виявити розбіжності між змістом базових концептів однієї мови залежно від етнічної і культурної належності людей, що використовують дану мову [2]. Кожен із цих напрямів характеризується увагою до певних фактів і їх опису у відповідному аспекті, проте у будь-якому випадку закономірність «регіональність культури – місцева мова» стає зрозумілою і необхідною, і дає нам новий ракурс висвітлення мовних питань. Як пише К. Ажеж: «Якщо лінгвістика народилася в результаті усвідомлення існування інваріантів, то тепер вона значною мірою стає наукою, що вивчає варіювання на тлі інваріантів. Це така наука, яка віднині вивчає «тотожне» не просто «в собі», а в образі тисячі осіб «іншого» [1, с. 91].

Проведене дослідження дозволяє зробити такі *висновки*.

У результаті аналізу різних точок зору на категорію варіантності вважаємо можливими встановити такі особливості використання термінів: варіювання – процес, явище, що супроводжує розвиток мови; варіантність – властивість мови, що служить умовою цього процесу; варіативність – результат цього процесу, що виражається в існуванні різних варіантів мови. А варіант є формою реалізації мови або мовної одиниці в певних умовах функціонування.

Відповідно до запропонованого розмежування варіантами мови ми вважаємо форми існування мови, які є реалізацією інваріанта системи і структури мови. Варіанти виникають у результаті дії різних екстралінгвістичних чинників, тому правомірним є виділення національних варіантів мови, етнічних, територіальних, соціальних [6, с. 35].

Головною метою при описі варіантності мов є досить повна характеристика дивергентних і конвергентних процесів, що визначають розвиток того або іншого мовного світу і трансформації в його структурі. А це, у свою чергу, вимагає переосмислення існуючого понятійного апарату лінгвістики, який поки що не дозволяє досить повно описати категорію варіантності, прояви якої носять універсальний характер.

Укорінене в лінгвістичній свідомості уявлення про ієрархію форм національної мови, в якій головне місце посідає мова літературна, вимагає перегляду, оскільки всі ці форми представляють можливі вектори розвитку мовної системи в цілому.

Список літератури

1. Ажеж К. Человек говорящий: Вклад лингвистики в гуманитарные науки / К. Ажеж. Пер. с фр. Изд. 2-е, стереотипное. – М. : Едиториал УРСС, 2008. – 304 с.
2. Богданович Г.Ю. Русский язык в аспекте проблем лингвокультурологии / Г.Ю. Богданович. – Симферополь : Доля, 2002. – 392 с.
3. Ельмслев Л. Прологомены к теории языка : Пер. с англ. / Сост. В.Д. Мазо / Л. Ельмслев. – М. : КомКнига, 2006. – 248 с.
4. Петренко А.Д. О некоторых особенностях языковой ситуации на востоке Украины и в Крыму / А.Д. Петренко // *Ukraina ad portas. Is die Ukraine europäisch genug für die EU?* – Aachen: Shaker Verlag, 2006. – S. 180-197.
5. Рудяков А.Н. Георусистика – русистика XXI века / А.Н. Рудяков // Георусистика. Первое приближение: Сб. науч. ст. / Под редакцией А.Н. Рудякова. – Симферополь : Антиква, 2010. – С. 8-20.
6. Словарь социолингвистических терминов (под ред. В.Ю. Михальченко) / В.Ю. Михальченко. – М. : Институт языкознания РАН, 2006. – 312 с.
7. Солнцев В.М. Вариативность как общее свойство языковой системы / В.М. Солнцев // *Вопросы языкознания*. – М. : Издательство «Наука» 1984. – № 2. – С. 31-42.
8. Солнцев В.М. Язык как системно-структурное образование / В.М. Солнцев. – М. : Главная редакция восточной литературы Издательства «Наука», 1971. – 294 с.

Дорофеев Ю. В. О содержании термина вариантность // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 2. С.22-26.

В статье рассматриваются возможные интерпретации термина вариантность и связанные с ним понятия вариант, инвариант, варьирование. На основе принципов, разработанных в социолингвистике на материале германских и романских языков, демонстрируется универсальный характер категории вариантности.

Ключевые слова: вариантность, вариант, инвариант, языковые миры.

Dorofeev Yuri. About the content of the term variability // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P.22-26.

In the article examined possible interpretations of term variability and concepts related to him variant, invariant, variation. Universal character of category of variant is demonstrated on the basis of principles, that developed in a sociolinguistics on material of the German and Romance languages.

Key words: variability, variant, invariant, language worlds.

Поступила до редакції 22.03.2012 р.

УДК 81'276.6:34

Юридическая лексика в судебной речи

Доу Кэюнь

*Харьковский национальный университет им. Г.С. Сковороды,
г. Харьков, Украина*

В статье определяется понятие юридической лексики, предлагается ее классификация в судебных речах адвоката и прокурора по степени терминологизации. Выделяемые группы юридической лексики занимают в структуре соответствующего лексико-семантического поля место ядра, центра и периферии.

Ключевые слова: *судебная речь, юридическая лексика, терминологизация, полевая структура.*

Под судебной речью в данной статье понимается выступление прокурора и адвоката в судебных прениях. Судебная речь – одна из разновидностей юридических текстов. Ее специфика заключается в том, что, с одной стороны, судебная речь относится к жанру публичных выступлений, она произносится на суде, обращена к суду, а также ко всем участвующим в заседании и присутствующим в зале. Судебная речь преследует цель убедить слушающих в истинности взглядов говорящего, т.е. «склонять слушателей присоединиться к своему мнению» [1, с. 363]. Чтобы оказать желаемое воздействие на судей и других участников процесса, в речах обвинителей и защитников нередко встречаются такие слова или словосочетания, как *насильник, разбойник, авантюристка, кровавое преступление, судилище* и т.д., которые имеют эмоционально-оценочную окраску и тем самым способствуют экспрессивному выражению чувств оратора и эмоциональному воздействию на слушателей.

С другой стороны, судебная речь – один из типов профессиональной коммуникации, «она является обязательным компонентом важнейшей судебной процедуры – судебных прений» [1, с. 36]. Отбор языковых средств в судебной речи осуществляется в соответствии с требованиями сферы общественной коммуникации и определяется прежде всего необходимостью решать профессиональные задачи. С этой точки зрения судебная речь ближе всего к официально-деловой речи, в ней широко используется юридическая терминология, юридические стандарты, клише.

Среди юридических текстов разных типов судебная речь занимает промежуточное положение между официальными правовыми кодексами и текстами, относящимися к газетно-публицистическому стилю. Поэтому наряду с языковыми средствами официально-делового стиля в ней используются средства газетно-публицистического стиля. Указанная специфика судебной речи, видимо, наиболее ярко проявляется на лексическом уровне. Она не получила должного освещения в лингвистической литературе, что обуславливает *актуальность* данного исследования.

Цель статьи – определить понятие юридической лексики, а также предложить ее классификацию в судебных речах адвоката и прокурора по степени терминологизации.

Традиционно различают два вида лексики: специальную и общеупотребительную [5, с. 9]. К специальной лексике относятся лексические единицы языка, выполняющие функцию обозначения понятий, которые связаны с той или иной профессиональной сферой. Специальная лексика подразделяется на узкоспециальные термины и профессионализмы и относится к лексике ограниченного употребления [см. 3, с.171-191; 1, с. 9].

Лексика юридических текстов подразделяется на лексику правоведения и лексику права (см. аналогичную классификацию юридических терминов в [4, с. 45-110]). Основанием для такого деления являются разные типы текстов, в которых эта лексика функционирует.

Лексика правоведения – это лексика правовой доктрины (науки о праве), она носит научный характер, в её основе лежат термины, обозначающие теоретические понятия, которые, возможно, ещё не встречаются в текстах законов и ещё не зафиксированы в специальных юридических словарях (протермины или терминоиды).

Лексика права – это слова правоприменительной практики; её основной массив частично совпадает с лексикой правоведения, в особенности в области терминологии. Отличие лексики права от лексики правоведения заключается в том, что значения слов в ней характеризуются меньшей теоретичностью и абстрактностью, эти слова обозначают сферы, действия, субъекты, объекты, средства и продукты правовой деятельности, т.е. связаны с более конкретными юридическими понятиями.

Правовая деятельность как вид общественной деятельности разнородна. Она тесно связана с обыденной жизнью человека, и поэтому лексика права в юридической правоприменительной практике в значительной степени связана с обыденными понятиями. Например, в судебных речах нередко наблюдается явление субституции юридических терминов, замены их общеупотребительными синонимами (*бегство* вместо *побег*, *виновный* вместо *подсудимый* или *обвиняемый* и т.д.). Мы нередко встречаемся с такими многозначными лексическими единицами, как *суд*, *сторона/ы*, *обвинение*, которые употребляются не только в юриспруденции, но и в обыденной жизни, вследствие многозначности значение таких единиц толкуется по-разному в зависимости от контекста и ситуации. В данном случае единицы юридической лексики как термины носят лексико-семантический характер.

Из сказанного следует, что лексика права в правоприменительной практике (особенно в судебных речах) включает не только термины, протермины или терминоиды, как считают лингвисты [4], она должна рассматриваться как более широкий класс лексических единиц.

О.Д. Митрофанова в своей монографии [3, с. 27] разделила лексику научных произведений по семантическим и этимологическим характеристикам на:

- 1) специальные слова и словосочетания, возникшие в сфере данной науки;
- 2) семантически специализированные слова общего языка, употребляемые в терминологическом значении — терминированные слова и словосочетания;
- 3) слова общего языка, употребляемые в научных текстах в привычных и общепринятых значениях.

В первую и вторую группы, видимо, входят терминологические единицы (лексического и лексико-семантического характера), а третья группа включает в свой состав нетерминологическую лексику.

Хотя судебные речи не относятся к произведениям научного стиля, думается, что подобная классификация может быть применена и к юридической лексике.

Лексику судебных речей на основе сферы употребления можно также разделить на три основных типа:

1) юридические термины, которые в языке имеют только терминологическое значение (*истец, прокурор, присяжный заседатель*);

2) юридические термины лексико-семантического характера, обладающие как терминологическим, так и неспециальным, обыденным значениями; их значение зависит от контекста (*защитник, жертва, обвинение, жалоба*);

3) общеупотребительные и общелитературные слова, которые в юридических текстах обозначают понятия, относящиеся к сфере юриспруденции, но терминами не являются; такие слова могут иметь оценочный и эмоциональный признаки значения (*лжесвидетель, преступник, злоумышленник, исполнитель убийства*).

Судебная речь функционирует в суде, её изложение в письменной форме – один из документов, входящих в судебное дело. В систему лексических единиц судебной речи входят все виды лексики права.

К юридической лексике в судебных речах относится лексика права. Это лексические единицы, употребляемые в юридической правоприменительной сфере для регулирования правового поведения, юридических отношений между субъектами или объектами, имеющие правовое значение, и выполняющие комментирующую, номинативную и оценочную функции в юридических документах.

Юридическая лексика в основном употребляется в сфере правосудия и в области юридической практики. Это слова юридических текстов, которые являются различными по семантическому диапазону и стилистическим характеристикам. К юридической лексике относятся, прежде всего, юридические термины.

Юридические термины подразделяются на 1) типичные термины, в которых проявляются все признаки терминологических единиц (однозначность, стилистическая нейтральность и т.д.); 2) относительно специфические терминологические единицы (лексико-семантические термины), которые обладают терминологическим и нетерминологическим значениями и употребляются как в правовой, так и обыденной сфере, и поэтому иногда имеют оценочно-экспрессивную окраску.

Кроме упомянутых выше терминов, в юридическую лексику ещё входят неспециальные единицы, т.е. общеупотребительные и общелитературные слова. Они могут употребляться в разных подъязыках, в том числе и в юридическом. И, несмотря на то, что в контексте они не выполняют главную функционально-стилевую задачу, благодаря внутренней (семантической) связи с предыдущими двумя подгруппами, функционируют в рамках требований как юридического, так и публицистического дискурсов.

Вывод. Таким образом, единицы юридической лексики в судебных речах различаются по степени терминологизации и «профессиональности». Если представить юридическую лексику как одно лексико-семантическое поле, то в ядре этого поля располагаются специальные однозначные юридические термины, главной функцией которых в контексте является наименование и определение юридических понятий. В центре поля, окружая ядро, расположены многозначные лексические терминологические единицы с более слабо выраженной терминологичностью (лексико-семантические термины), одно из их значений не связано с правовыми действиями, явлениями и предметами. Уровень периферии семантического поля составляют языковые

единицы, которые употребляются в тексте любого стиля и не являются юридическими терминами, но в контексте судебной речи связаны системными отношениями с юридической терминологией (входят в одну лексико-семантическую подгруппу или находятся в синонимической и антонимической связи). Такие слова в значительно меньшей степени выполняют правовые функции.

Последние два пласта, их соотношение и функции в судебных речах являются предметом дальнейшего исследования.

Список литературы

1. Введенская Л.А. Риторика для юристов : [учебное пособие] / Л.А. Введенская. – Ростов- на-Д. : Изд-во «Феникс», 2002. – 576 с.
2. Лейчик В.М. Терминоведение : предмет, методы, структура / В.М. Лейчик. – М. : Изд. ЛКИ, 2007. – 256 с.
3. Митрофанова О.Д. Научный стиль речи: проблемы обучения / О.Д. Митрофанова. – М., 1985. – 128 с.
4. Хижняк С.П. Юридическая терминология формирование и состав / С.П. Хижняк. – Саратов : Изд. Саратовского ун-та, 2007. – 136 с.
5. Шмелев Д.Н. Современный русский язык. Лексика / Д.Н. Шмелев. – М. : Просвещение, 1977. – 303 с.

Доу Кеюнь. Юридична лексика в судовій промові // Ученіє запискі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – С. 27-30.

У статті визначається поняття юридичної лексики, пропонується її класифікація в судових промовах адвоката і прокурора за ступенем термінологізації. Виділені групи юридичної лексики займають у структурі відповідного лексико-семантичного поля місце ядра, центра та периферії.

Ключові слова: *судова промова, юридична лексика, термінологізація, польова структура.*

Keyun Dou. On the legal terminology in texts of court debate // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P.27-30.

This thesis would try to conceptify and classify the legal terms in law court debate, in accordance to the terminological feature of terms. We would classify the groups of legal terms according to the core theory of semantic field as well as the cetral and edge constructure theories.

Key words: *Texts of Law Court Debate, Legal Terms, Terminologization, Semantic Field.*

Поступила в редакцію 23.03.2012 г.

УДК 811.161.1: 39: 81'23

Трансформация значения первокорня посредством лексической метафоры и метонимии

Карпенко У.А.

*Национальный педагогический университет им. М. П. Драгоманова,
г. Киев, Украина*

В статье рассматриваются метафорические и метонимические переносы как основные в процессе трансформации значений первокорня.

Ключевые слова: *первокорень, этимология, значение, метафора, метонимия.*

Семантические процессы и номинация представляют собой вербализированное, материально выраженное проявление магических действий и их результатов. Хаос окружающего мира человек преобразует в познанный и познаваемый космос. Это познание и выстраивание взаимосвязей стало возможным благодаря инструменту воздействия и форме мышления – магии. Магическое действие – это перенос свойства познанного предмета или явления на непознанное или на непознанный фрагмент того, что было освоено в целом, однако от него требуется качественно новое свойство. Это новое закрепляется в языке, в названии. Магия в языке всегда реальна и материально выражена, имеет свой практический результат. Магию как специфическую форму мышления интерпретировали Л. Леви-Брюль и Н. Я. Марр [7, с. 196]. Магическое мышление сосуществует с логическим. Основными законами магии являются: «Часть заменяет целое», и он соответствует метонимии в языке; «Подобное рождает подобное», этот закон соответствует метафоре, «Сказать – наполовину сделать», совмещающий в себе метафору (подобно тому, что сказано – станет реальностью) и метонимию (свойство, положение вещей сказанного переносится на реальность); данное действие происходит в области модально-дезидеративной семантики [7, с. 109]. Подобно действиям шамана идут действия магии в языке. Действие – метонимический и метафорический процесс; воздействие – номинация, результат – образование новых слов. Происходящий внутренний семантический процесс – трансляция смысла (того исходного, ставшего отправной точкой стержня полисемии, на основе которой осуществились метонимические и метафорические процессы) и трансформация значений (собственно результат каждого из переносов метонимических смежностей и метафорических подобий, закреплённых в созданном слове с его двуплановой сущностью – материально выраженной звуковой оболочкой и значением). «Магическое мышление» продолжает существовать, оно архетипично для человеческого сознания. Если далеко не все люди осознанно пользуются амулетами, то в социально-ментальной жизни Языка задействованы все. Аналогично тому, как амулет воплощает что- или кого-либо на основании целого ряда переносов, подобий и их соединения, в языковой номинации происходят те же процессы переносов смеж-

ностей (метонимий) и подобий (метафор), которые как наследуют, так и продуцируют друг друга. В языке магия жива и умрёт с последним человеком-носителем речи любой культурной принадлежности.

«Метонимия – это семантический процесс, при котором форма языковой единицы или оформление категории переносится с одного референта на другой на основе той или иной смежности, сопредельности последних при отражении в сознании говорящего» [5, с. 9]. По замечанию А. А. Тараненко, «когда значение той или иной единицы можно одновременно интерпретировать двояко, создаётся двусмысленность трактовки определённого значения в соответствующих контекстах и ситуациях, что приводит в конце концов к метонимическому переносу» [5, с. 9]. В отличие от магического, колдовского действия, в котором исполнителем выступает шаман, предполагающий получение завершённого и быстрого результата, магическое действие в языке происходит долго, каждый из переносов нуждается во времени для закрепления и усвоения, чтобы стать основой, продуцирующей последующие переносы, исполнителем действия предстаёт не один конкретный человек, а социум, пользующийся данным языком в пространстве и времени. Ссылаясь на Ю. Д. Апресяна и Е. Л. Гинзбурга, А.А. Тараненко приводит обычные для лексики метонимические модели: «материал – изделие из него» (рыба – блюдо из неё); «часть тела – часть одежды на ней» (локоть – протёртые локти) [5, с. 12-13]. Для осуществления процесса номинации необходимо, чтобы новое было каким-либо способом соединено с данным [5, с. 43]. Метафора – это семантический процесс, при котором форма языковой единицы или оформление языковой категории переносится с одного референта на другой на основе того или иного сходства последних при отражении в сознании говорящего [5, с. 108]. В аспекте синхронии метафорические и метонимические переносы происходят и закрепляются в языке на базе как родственных, так и неродственных слов, словосочетаний, предикативных основ, сокращения предложений в отдельный член в пределах данного языка. В аспекте диахронии метафорические и метонимические переносы порождают номинацию при условии трансляции смысла исходного первокорня. Этот смысл сохраняется в стержне развивающейся полисемии, которая порождает трансформацию значений с их последующим материально выраженным закреплением в разных, в том числе, неродственных языках.

Первокорень – это первоэлемент бытия, заложенный во внутреннюю форму того или иного слова. Первокорень повторяется в номинации предметов и явлений в разных языках, он подвергается фонетическим изменениям, которые часто приводят к его неузнаваемости. Трансформация значений первокорня обусловлена национально-культурной спецификой языков-реципиентов и их носителей, в трансляции исходного смысла первокорня сохраняется общий семантический стержень. Движущей силой перемещения первокорней является полисемия. Количество первокорней ограничено. Искать их следует в диахронном аспекте, в разных родственных и неродственных языках.

Приведём пример поиска первокорня и закономерностей порождённых им семантических процессов трансляции смысла и трансформации значений посредством метонимических и метафорических переносов.

Слово «море» – праславянское по происхождению. Существует предположение, что корень *mer- (*mog-) выражал значение «мерцать», «раскачиваясь, двигаться и мерцать при этом». В этом значении ему соответствует греческое ματαιῶ – сверкаю, блистаю, в ином толковании море – «большое пространство стоячей воды», и ему со-

Трансформация значения первокорня посредством лексической метафоры и метонимии

ответствует древнелитовское *mores* – озеро, болото, устье реки; французское *mare* – лужа, *marécage* – болото, *mer* – море, готское *marei*, немецкое *Meer*, древнеиудейское *maru* «*ṣāḇēā*», египетское *marā*, древневерхненемецкое *meri*, едёнское *muir* «*iīdā*», латинское *mare*. На *ābāōi* *ḥōbīāi* *†ābāāīāāīēu* *āēāñīāi* древневерхненемецкое *muor* имеет значение «*ēōāā*, *āīēīōi*», как в *āīāēi*ском *marsh*, *iīā*верхненемецком *īarsīh* – «*āīēīōēñōāy* *iēṣēiā*». В русских диалектах словом море обозначалось «*ṣāādi*», в *āēvēdōñēōm* «*ōāñēiā* *īṣādi*» называлось *iīdā* «*ōāñēiā*». Однокоренным является слово *мариновать* [6, т. 2, с. 654–655; 8, с. 272; 9, с. 271]. Английское *marsh* – болото восходит к древнеанглийскому *merisk*, которое соотносится с немецким *Marsch*, датским *marsk* и соответствует слову *mere*. Последнее с пометой диалектное, архаичное обозначает болото или озеро и идёт из староанглийского *mere* – море, озеро, соотносится с древнесаксонским *meri* – море, древнесеверным *mar*, древневерхненемецким *meri*, латинским *mare* [11, с. 978].

Опираясь на латинское соответствие, отметим, что в современном итальянском функционирует однокоренное слово *mare*. Оно происходит от латинского *mare* с изначальным значением «лагуна», слово индоевропейского происхождения, северо-западного ареала. В кельтском море обозначается словом *mog*, в славянских языках – *more*, от которого происходит название Померании, [исторической области на юге Балтийского моря](#), в провансальском – *mars*, французском – *mer*, испанском – *mar*, которым в юго-восточном ареале соответствует *sélos* – болото, лагуна, как в санскрите *saras* – зеркало воды, в греческом *hélos*. Согласно одной из этимологических версий, **mar-* обозначает мёртвый, бесплодный, чему соответствует слово санскрита *maru* – пустыня, лишённая растительности. По другой версии, **mar-* связывают со значением блестеть. Кельты, германцы, славяне и латиняне дают морю одно и то же название, возможно, потому, что узнали море на побережье Понта Эвксинского, до разделения между собой. Другая гипотеза возводит **mar-* к санскриту *marath* – горький и к коптскому *mte*, *mau* – вода [12, с. 611]. Отметим, что в литературном арабском языке *fushe*, а также в некоторых диалектах, в частности, в египетском, вода обозначается тем же корнем /*ma*/, что и в указанном коптском *mte*, *mau* – вода. В коптском (хамитском) и в арабском (семитском) может быть один и тот же корень, общий для афразийских языков. В. М. Иллич-Свитыч выводит корень **jam-* в ностратических языках. В семито-хамитских языках обозначению воды соответствует указанный выше корень **jm(m)* – море, вода, которому соответствует **am(m)* – вода в дравидских языках [3, с. 349]. Отметим, что в иврите, семитском языке, море также именуется корнем /*jam*/.

Исходя из того, что **mar-* наделяется значением блестеть, однокоренным оказывается слово *мрамор*, которое в русский заимствовано из старославянского языка, куда *мраморь* пришло из латыни *marzog*. Оно восходит к греческому *marmaros* [9, с. 275]. Слово *мрамор* развилось из латинского *marzog* (*мрамор*) в результате метатезы звуков *ag > ga*. Латинское *marzog* из греческого *marmaros*, что значит «блестящий» (камень), далее – камень вообще. Греческое слово образовано от глагола *marmaigō* «сверкаю, блещу» [8, с. 274]. В греческом присутствует также однокоренное слово *amarysso* – я сверкаю. Корень **mar-* имеет значение блестеть, сверкать, ему соответствуют в санскрите *marici* – луч света, *marakata* – изумруд [12, с. 613].

Однокоренной глагол «мариновать» заимствован в русский из французского. Глагол *mariner* буквально значит «помещать в морскую солёную воду». Он образован от прилагательного *marin(e)* «морской», от латинского *marinus* «морской» (*mare* – море)

[8, с. 256]. Внутренняя форма «блестящий» актуализируется в топониме Мармарис, портового и курортного города в [Турции](#), который располагается на [Средиземном море](#), в провинции [Мугла](#). С древнегреческого языка Мармарис переводится как сияющий, блестящий. Внутренней форме блестеть соответствует восточнославянское слово мар, марево. Оно образовано с суффиксом -ево от существительного мара – туман, произведённого суффиксом -ра от той же основы, что и мана в манить [9, с. 255]. Мар родственно греческому amarysso – я сверкаю, marma- «ἀεὲῖπῶαδῶϊ, πᾶᾶδῆαδῶϊ, ἀῖδᾶδῶϊ, ἐᾶῖ ᾶδ» [6, т. 2, с. 571]. Манить – восточнославянское, образовано с помощью суффикса -ити от манна – обман чувств, производного посредством суффикса -на от исчезнувшего мати – «колебать, качать». Однокоренными являются марево, обман, махать, маяк [9, с. 255]. Семантика обмана может происходить от первого значения мар как πῆῖῖᾶ÷ῖογο ςῖῖᾶ; πῶδῶῖ ἰᾶῖῖ; πῖᾶ, а также глагола ἰᾶδῶδ «(πῖῖῖῖᾶ) ἰᾶ÷ᾶδ, ἰπῖᾶἰῖῖ ἰδῆ δῶἰᾶἰῖῖ, ᾶῶῖῖ ἰῖῖᾶῶᾶ» [6, т. 2, с. 571]. В таком состоянии человеку может показаться мираж, обман зрения. В русский язык слово мираж было заимствовано из французского, mirage «обманчивое видение» является отглагольным существительным с суффиксом -age от mirer «отражать как в зеркале». Французское mirer происходит из латинского mirare «любоваться, удивляться» [8, с. 267], которое исходит от mirus – чудесный [12, с. 639]. В современном испанском mirar обозначает смотреть. Первое значение в древнекастильском совпадало с латинским mirari – «любоваться, восхищаться», затем в кастильском развилось значение «всматриваться» и, наконец, в XV веке – «смотреть» [10, с. 373]. В современном английском функционирует однокоренное слово mirror – зеркало, которое в английский пришло из старофранцузского mirer – смотреть, восходящего к латинскому mirari – любоваться, удивляться [11, с. 997]. Однокоренное с «манить» слово «маяк» представляет собой отглагольное образование с суффиксом -к от глагола маять «махать, колыхаться». Маяк – первоначально то, что маячит, затем – условный знак, сигнал [8, с. 259; 9, с. 259]. Махать образовано от махъ с помощью суффикса -ати. Существительное махъ – производное с суффиксом -хъ от исчезнувшего мати со значением колебать, качать [6, т. 2, с. 584; 9, с. 258].

Таким образом, первокорень *mer- (*mor-) транслирует смысл «мерцать», «раскачиваясь, двигаться и мерцать при этом». Как известно, в зону внимания и восприятия попадает то, что движется, колышется. От действия «смотреть на движущийся объект», очевидно, сформировалось значение «всматриваться, смотреть с вниманием, восхищением», вообще «смотреть». Признак блеска на основании метонимии «признак – его носитель» был перенесён на камень, блестящий камень – мрамор, за которым впоследствии как основной закрепился признак не блеска, а прочности. В результате метонимии признак блеска был перенесён на поверхность воды – озеро, болото. Метафорический перенос «большое скопление воды подобно озеру» дал значение моря. В номинации моря активизировался заложенная в корне *mer- семантика действия «двигаться и мерцать при этом». Таким образом, действие «мерцать, двигаться» и признак «блестящий» (блеск, исходящий в результате движения) породили ряд параллельных, а также вытекающих друг из друга трансформаций значения. Лексическая метонимия и метафора выступают основными переносами в процессе трансформации значения.

Список литературы

1. Алефиренко Н. Ф. Современные проблемы науки о языке: [учебное пособие] / Н. Ф. Алефиренко. – М. : Флинта: Наука, 2005. – 416 с.
2. Булыко. А.Н. Большой словарь иностранных слов / А.Н. Булыко. – М., 2008. – 704 с.
3. Иллич-Свитыч В. М. Материалы к сравнительному словарю ностратических языков (индоевропейский, алтайский, уральский, дравидский, картвельский, семитохамитский) // Этимология. 1965. Материалы и исследования по индоевропейским и другим языкам / АН СССР. Ин-т русского языка. – М. : Наука, 1967. – С. 321-373.
4. Крысин Л. П. Толковый словарь иноязычных слов / Л. П. Крысин. – М. : Изд-во Эксмо, 2007. – 944 с. – (Библиотека словарей).
5. Тараненко А. А. Языковая семантика в её динамических аспектах / АН УССР. Ин-т языковедения и. А.А. Потебни / А. А. Тараненко. – К.: Наук. думка, 1989. – 256 с.
6. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / М. Фасмер. – М. : Прогресс, т. II (Е-М), 1986. – 671 с.
7. Философский словарь / под ред. М.М.Розенталя, П. Ф. Юдина. – изд. 2-е. – М., 1968. – 432 с.
8. Цыганенко Г.П. Этимологический словарь русского языка / Г. П. Цыганенко. – К. : Радянська школа, 1970. – 597 с.
9. Шанский Н.М. и др. Краткий этимологический словарь русского языка. Пособие для учителей. Под ред. чл.-кор. АН СССР С. Г. Бархударова. Изд. 3-е, испр. и доп. / Н. М. Шанский. – М. : Просвещение, 1975. – 543 с.
10. Breve diccionario etimológico de la lengua castellana / Joan Coromines (2010): Breve diccionario etimológico de la lengua castellana. Tercera edición muy revisada y mejorada, editorial gredos, 2010. – 596 p.
11. Collins English dictionary, Third edition, Harper Collins Publishers, 1991.-1791p.
12. Dizionario etimologico / redazione Diego Meldi (2005): Dizionario etimologico. Edizione Aggiornata. Rusconi libri. – Trento, 2005. – 1245 p.

Карпенко У.О. Трансформація значень першокореня через лексичну метафору та метонімію // Ученіє запіскі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – С. 31-35.

У статті розглядаються метафоричні та метонімічні переноси як основні під час трансформації значень першокореня.

Ключові слова: *першокорінь, етимологія, значення, метафора, метонімія.*

Karpenko U. The transformation of the primary root's meaning by lexical metaphor and metonymy // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P.31-35.

The article deals with metaphor and metonymy as the basic ones during the transformation of the primary root's meaning.

Key words: *primary root, etymology, meaning, metaphor, metonymy.*

Поступила в редакцію 02.04.2012 г.

УДК 811.161.1.'82.03

**Украинские переводы рассказов А.Чехова:
проблема эквивалентности фразеологизмов**

Литвин И.Н.

*Черкасский национальный университет им. Б. Хмельницкого,
г. Черкассы, Украина*

Статья посвящена проблеме художественного перевода родственных языков. Анализируется эквивалентность фразеологизмов рассказов А. Чехова и их украинского перевода.

Ключевые слова: *художественный перевод, эквивалентность, фразеологизм.*

В международном культурном пространстве всегда значительную роль играл художественный перевод как универсальный прием коммуникации и взаимодействия культур. Актуальной проблемой современного переводоведения является изучение различных типов эквивалентности художественного текста и его перевода. Особую переводческую проблему составляет перевод фразеологических единиц, сохраняющих, по определению Е. Селивановой, «в устойчивой форме представления этноса о мире, культурную, историческую и мифологическую интериоризацию действительности и внутреннего опыта народа» [5, с. 11]. Фразеологизмы являются своеобразной этнокультурной рефлексией говорящего в коммуникативной ситуации, поскольку он сознательно или несознательно соотносит личное эмоционально-оценочное отношение и ценностную ориентацию с содержанием знака, а образное содержание оборота с эталонами и стереотипами национально-культурного восприятия и понимания мира [8, с. 9]. Сохранить национальное своеобразие подлинника – задача особой трудности для переводчика. И. Кашкин писал, что ощущение чужеземности в переводе достигается не внешней формальной экзотикой, не поверхностным копированием чужезычия, а путем глубоко понятой и чутко переданной сути, в которой заключена национальная особенность оригинала [цит. по: 1, с. 186].

Цель статьи: описать способы передачи эквивалентности фразеологических единиц рассказов А. Чехова и их украинских переводов А. Хуторяном, С. Воскресенко. Эквивалентность рассматриваем как самый оптимальный баланс семантики и формы, понятийно-логической, коннотативной, культурной и прагматической информации текстов оригинала и перевода [см.: 6, с. 456]. Оптимальное переводческое решение при передаче фразеологизмов В.С. Виноградов видит в поиске идентичной единицы в языке перевода: «в переводе необходимо сохранить смысловое, эмоционально-экспрессивное и функционально-стилистическое содержание, которое передавалось соответствующим устойчивым словосочетанием в контексте оригинала» [1, с. 184]. Фразеологизмам оригинала, по мнению В.С. Виноградова, в языке перевода могут соответствовать устойчивые обороты, отдельные слова и свободные словосочетания, обладающие эквивалентным объемом информации [1, с. 186].

В украинских переводах рассказов А. Чехова используются фразеологизмы, тождественные фразеологизмам оригинала – с одинаковым значением, стилистическими оттенками и внутренней формой (полные эквиваленты): *Точно вчера родился или с неба упал* (Злоумышленник). // *Точно вчора родився чи з неба впав; Старуха душу богу отдає, помирає...* (Горе) // *Стара душу богові віддає, помирає; А я в ноги...* (Горе) // *А я в ноги...* Значительное количество полных эквивалентов в текстах оригиналов и переводов рассказов А. Чехова объясняется родством двух языков, а также историческими, экономическими, культурными связями двух славянских народов.

В текстах оригинала и перевода рассказов А. Чехова встречаются фразеологизмы-соответствия, компоненты которых являются межъязыковыми абсолютными синонимами: *От этих самых слов меня даже в жар бросило* (Унтер Пришибеев) // *Від цих самих слів мене аж у жар вкинуло*.

Фразеологизмы оригинала и перевода могут отличаться только синтаксической структурой: *Конечно, который непонимающий, ну, тот и без грузила пойдет ловить. Дураку закон не писан...* (Злоумышленник) // *Звичайно, котрий нетямущий, ну, той і без грузила піде ловити. Дурневі закону не писано...* Фразеологизму оригинала – по структуре: простому двусоставному предложению – в украинском переводе соответствует фразеологизм, являющийся по структуре односоставным безличным предложением. Это связано с особенностями грамматической системы украинского языка, где формы на -но, -то весьма продуктивны, прежде всего в конструкциях, имеющих обобщенный смысл.

В украинских переводах рассказов А. Чехова при передаче фразеологизмов находит отражение вариативность их лексического состава в обоих языках: *Нас бы в три шеи надо...* (Горе) // *Нас би в шию треба...* Ср.: *В три шеи (в шею) гнать (толкать) // гнати в потилицю (в шию, втришия, в плечі); гнати у три вирви* [2, с. 83]; *А ведь она по миру ходила! – вспоминает он* (Горе) // *– А вона ж з торбою ходила! – згадує він*. Ср.: *Иди (ходить, пойти) по миру (с сумой, с шапкой) // іти (ходити, піти) з торбою (з торбами, по світу, по миру); піти в старці (в жебри); старцювати; жебракувати* [2, с. 197].

Фразеологизмам оригинала соответствуют фразеологизмы в переводе с тем же значением, но другим лексическим наполнением: *И токарь бормочет без конца. Болтает он языком машинально...* (Горе) // *І токар бурмоче без кінця. Меле він язиком машинально... Болтать (трепать) языком // молоти (ляпати, клепати, плескати) язиком* [2, с. 31].

Встречаются в тексте рассказов фразеологизмы с национальным компонентом, прагматические концептуальные изменения которых в переводе обусловлены ориентацией на адресата чужой культуры. Это замена реалий подлинника реалиями языка перевода, смена при помощи языковых средств разных уровней способов категоризации мира и внутреннего рефлексорного опыта. Такие преобразования зависят от культурных стереотипов народа – детерминированных социумом и культурой, упорядоченных и фиксированных структур сознания, отражающих результаты познания действительности определенными группами и являются схематичными и упрощенными стандартными признаками этноса; от архетипов коллективного подсознательного, этнических мифов, символов, этнического спектра прецедентных феноменов, культурных норм и т.п. [см.: 6, с. 469]: *– В тюрьму... Было б за что, пошел бы, а то так... здорово живешь...* (Злоумышленник) // *– В тюрму! Якби було за що,*

пішов би, а то так... з доброго дива... Русский просторечный фразеологизм (*за здорово живешь* – «Без всякой причины, без каких-либо оснований (делать что-либо)» [9, с. 157] – имеет ряд соответствий-синонимов в украинском языке – *ні с того ні с сього; ні за що ні про що; з доброго дива* [2, с. 176]. Переводчик, на наш взгляд, удачно избирает фразеологизм-соответствие из данного синонимического ряда, сохраняя баланс и смысловой, и коннотативной информации между оригиналом и переводом.

Наблюдается замена концепта в переводе на более близкий (понятный) украинскому читателю. Этот прием в теории перевода получил название уподобление. Уподобляемые слова называются понятиями, соподчиненные по отношению к родовому понятию: ... *да куда же к лешему я это еду?* (Горе) // ... *та куди ж це до дідька я їду?* *Леший* и *дідько* – мифические существа: *леший* – «в славянской мифологии человекообразное сказочное существо, живущее в лесу; дух леса, враждебный людям» [8, с. 325], *к лешему* – просторечное бранное выражение досады. *Дідько* – «міфологічне: те саме, що біс, нечиста сила» [7, с. 251]. Мифологему *дідько* переводчик чеховских рассказов также соотносит с мифологемой *черт*, несмотря на наличие прямого соответствия (*черт* // *чорт*): **Чёрт ли в нем, в живце-то, ежели поверху плавать будет!** (Злоумышленник) // **На дідька він, живець отой, якщо поверх води плаватиме!**

Различную образную основу имеют тождественные по значению фразеологизмы в текстах подлинника и перевода: *Да поезжай же ты, чтоб тебе пусто было, чёрт!* (Горе) // *Та їдь же ти, хай тобі всячина, чорт!*; **Чтоб им пусто было, кабакам этим!** (Горе) // **Хай їм всячина, шинкам отим!** Отрицательная оценка предмета или явления передается эмоционально окрашенным просторечным русским выражением **чтоб тебе пусто было**, которому в украинском языке соответствует **хай тобі всячина** (*тряся*) [2, с. 623], точно также маркированное в стилистико-функциональном плане. *Живо у меня, а то, гляди, не ровен час, как бы в шею не влетело!* (Маска) // *Хутко в мене, а то, дивись, щоб, чого доброго, потиличника не дістав!* Передавая фразеологический оборот **не ровен час** – «просторечное: а вдруг произойдет, случится что-либо. При опасении чего-либо неожиданного неприятного» [9, с. 515], – переводчик останавливает выбор на фразеологизме **чого доброго**, более уместном в данном контексте, чем варианты «разг.: *не приведи господь; боронь боже*» [2, с. 321].

Фразеологическому обороту оригинала может соответствовать свободное словосочетание в переводе: **Шутки в сторону, разговаривать с вами мне не охотно...** (Маска) // **Годі жартувати, розмовляти з вами мені неохота...** В роли соответствия разговорному фразеологизму **шутки в сторону** избрано словосочетание **годі жартувати** при наличии вариантов «без жартів; облишмо (киньмо) жарти» [2, с. 629].

Для сохранения адекватного прагматического влияния на читателя украинских переводов чеховских рассказов используется замена фразеологизма сложным предложением: *Директор банка, проваливай подобру-поздорову!* (Маска) // *Директоре банку, забирайся собі, поки цілий і здоровий!* Фразеологизм (*проваливай*) **подобру-поздорову** – «по-хорошему, по доброй воле, без скандала, пока не заставили силой уйти, убраться» [9, с. 331] – переведен сложноподчиненным предложением. *А вы-то хороши, господа, – обратился он к интеллигентам. – Бунт подняли! Не могли выйти из читальни на десять минуток! Вот теперь и расхлебывайте кашу* (Маска) // *А ви гарні, панове, – звернувся він до інтелігентів. – Бунт зняли! Не могли вийти з читальні на десять хвилинок! Ось тепер і їжте кашу, що наварили.* Хотя в русско-украинском переводном словаре предложено соответствие **расхлебывать кашу** – **розсьорбувати кашу** [2, с. 487] – «распутывать сложное хлопотное или неприятное

дело» [9, с. 387] – переводчик покомпонентно переводит данный и присоединенный им антонимический фразеологизм *заваривать кашу* – «затевать хлопотное или неприятное дело» [9, с. 161].

Устойчивому словосочетанию подлинника может соответствовать тождественное по значению слово в переводе: *Горе застало токаря врасплох, неожиданно-негаданно, и теперь он никак не может очнуться, прийти в себя, сообразить* (Горе) // *Горе захопило токаря зненацька, неждано-негадано, і тепер він ніяк не може спам'ятатися, отямитися, зміркувати*.

Компенсирова потерю в коннотативном плане, переводчик рассказа А. Чехова слово заменяет фразеологизмом: – *Ведь так одурачить целую компанию может только артист, талант, – весело говорил Жестяков* (Маска) // – *Адже так пошити в дурні цілу компанію може тільки артист, талант, – весело говорив Жестяков*. Эмоционально-экспрессивное слово *одурачить* удачно трансформировано в разговорный фразеологизм *пошити в дурні* при наличии слов-соответствий *обдурити, підманити* [2, с. 206], учитывая эмоциональную, просторечную, часто бранную лексику рассказа «Маска».

Сохранение прагматической ориентации текста перевода важно при передаче концептуально важного стилистического приема или комплекса фигур, обуславливающих стилистический принцип выдвижения как способ формальной организации текста, предполагающей концентрацию внимания читателя на определенных элементах сообщения, вызывающие удивление своей неожиданностью, непредсказуемостью с целью подчеркивания, выделения определенной мысли. Такого типа прагматические трансформации Е. Селиванова называет фигуральными [см.: 6, с. 468]. В украинском переводе рассказа А. Чехова имеет место сохранение словесной игры: *Он глядел и чувствовал себя на верху блаженства* (Смерть чиновника) // *Він дивився і почував себе, як у раю*. Словарь предлагает следующее соответствие: *(быть) на верху блаженства* – розм. *раювати* [2, с. 41]. Отметим удачное решение переводчика: сохранить структуру фразеологизма, отойдя от словарного соответствия, чтобы в следующем фрагменте сохранить игру слов: *Червяков сконфузился, глупо улыбнулся и начал глядеть на сцену. Глядел он, но уж блаженства больше не чувствовал* (Смерть чиновника) // *Червяков зніяковів, дурнувато посміхнувся і став дивитись на сцену. Дивився він, але вже раювання більше не почував*.

Вывод. Таким образом, при переводе фразеологических единиц в художественном тексте важно сохранить понятийно-логическую, коннотативную (оценочную, эмоциональную, экспрессивную, стилистическую) и прагматическую информацию оригинала. Фразеологизму подлинника может соответствовать фразеологизм, свободное словосочетание (описательный оборот) или слово перевода, обладающие эквивалентным объемом информации.

Перспективным является изучение различных типов эквивалентности художественного текста и его перевода на близкородственные языки.

Список літератури

1. Виноградов В. С. Перевод : общие и лексические проблемы [учебное пособие] / В. С. Виноградов. – 3-е изд., перераб. – М. : КДУ, 2006. – 240 с.
2. Головащук С. І. Російсько-український словник сталих словосполучень / С. Головащук. – К. : Наукова думка, 2001. – 640 с.
3. Зубков М. Г. Сучасний російсько-український українсько-російський словник / М. Г. Зубков. – Харків : Ранок, 2005. – 720 с.
4. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. – М. : ООО «ИТИ технология», 2007. – 944 с.
5. Селіванова О.О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) / О.О.Селіванова. – К.–Черкаси : Брама, 2004.–276 с.
6. Селіванова О. О. Світ свідомості в мові. Мир сознания в языке. Монографічне видання / О.О. Селіванова. – Черкаси : Ю. Чабаненко, 2012. – 488 с.
7. Сучасний тлумачний словник української мови / за заг. ред. В. В. Дубічинського. – Харків : Школа, 2006. – 1008 с.
8. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвистический аспекты / В.Н. Телия. – М. : Наука, 1996. – 190 с.
9. Фразеологический словарь русского языка / под ред. А. И. Молоткова. – М. : Русский язык, 1986. – 543 с.

Источники иллюстративного материала

1. Чехов А. П. Рассказы / А. П. Чехов. – К. : Веселка, 1989. – 216 с.
2. Чехов А. П. Вибрані твори; переклад А. Хуторяна, С. Воскресенка / А. П. Чехов. – К. : Дніпро, 1981. – 254 с.

Литвин І. М. Українські переклади оповідань А. Чехова: проблема еквівалентності фразеологізмів // Ученіє запіскі Тавричеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – С. 36-40.

Статтю присвячено проблемі художнього перекладу споріднених мов. Аналізується еквівалентність фразеологізмів оповідань А. Чехова та їх українського перекладу.

Ключові слова: *художній переклад, еквівалентність, фразеологізм.*

Litvin I. Ukrainian translation of Chekhov's short-stories: the problem of equivalence of phraseological units // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 36-40.

The article deals with the problem of artistic translation of family languages. This paper analyses the equivalence of phraseological units in the Chekhov's short-stories and their Ukrainian translation.

Key words: *artistic translation, equivalence, phraseological unit.*

Поступила в редакцію 16.04.2012 г.

УДК 811.161.1'37

**Роль окказиональных существительных
в поэтическом тексте**

Муратова Е.Ю.

*Витебский государственный университет им. П.М. Машерова,
г. Витебск, Республика Беларусь*

В статье исследуется художественная функция отглагольных существительных с нулевым суффиксом в поэтических текстах М. Цветаевой и Б. Ахмадулиной. Доказывается, что сама структура новообразования, представляющая собой морфологическую сторону смысла, порождает новый смысловой процесс.

Ключевые слова: *окказиональное существительное, нулевая суффиксация, отглагольность, имплицитные смыслы.*

Несмотря на усилия многих лингвистов, занимавшихся индивидуальным словотворчеством, до настоящего времени не выработана непротиворечивая терминология новообразований в их отношении к традиционным словам.

Проблемы терминологии в этой области кратко сформулированы Л.В. Зубовой: «Действительно, даже наиболее распространенные в теории словообразования термины несовершенны. Реализованное потенциальное явление перестает быть потенциальным. В обширной области переходных фактов практически невозможно объективно установить степень продуктивности модели для различения окказионального и потенциального. Термин «поэтический неологизм» отчасти объединяет смысл авторских инноваций, не охваченных этим термином, а также имеет нежелательный оттенок оценочности. Термин «новообразование» может вызвать посторонние медицинские ассоциации. Термин «инновация» относится не только к словообразованию. Однако в практических целях при анализе индивидуального словотворчества (во избежание невнятности изложения) удобно использовать наиболее известные и традиционно предпочитаемые наименования явлений: обобщающие термины «инновация», «новообразование» и детализирующие «поэтический неологизм», «окказионализм», «потенциальное слово» [4, с. 129–130].

Мы разделяем точку зрения Л.В. Зубовой, употребляя в работе наиболее распространенные в данной теории термины.

Использование высокопродуктивных моделей в словотворчестве, как правило, неизбежно для большинства поэтов. И это вполне объяснимо: не только поэт с помощью языка как материала создает единое гармоническое целое, но и язык определенным образом предписывает поэту возможности формирования этого гармонического целого. «Свобода окказионального словотворчества, составляющая одну из главных его отличительных черт, все же достаточно заметно ограничена системными словообразовательными отношениями, исторически сложившимися в данном языке, а

также структурой канонических слов, которая держит в определенных пределах произвольность словотворческих импровизаций отдельных индивидуумов» [5, с. 59].

Многочисленную группу в лирике XX века представляют существительные, образованные с помощью нулевой суффиксации, которая и в общенациональном языке получила самое активное развитие в XX веке в связи с ускоряющимся темпом жизни. «Нам в сутолоке городов, – писал К. Чуковский, – будет некогда изъясняться длительно-многоречиво, тратить десятки слов, где нужны только два или три. Слова сожмутся, сократятся, сгустятся. Это будут слова-молнии, слова-экспрессы» [8, с. 217]. Хотя глагол будущего времени «будут» не совсем точен, поскольку тенденция возникновения слов предельной краткости с одновременной морфологической простотой вообще характерна для естественного языка. Еще А. Пушкин употреблял такие слова, как *скачь, розь, щёлк, хлоп, мольв, топ, шип*. В. Даль писал: «Мы жалуемся, что слова наши долги и жестки... уж не сваливаем ли мы с больной головы на здоровую? Где эти семипяденные слова, с толкотнею четырех согласных сподряд, в народе?... Уж не сами ли мы сочиняем хоть бы например слова, как *собственность*, вытеснив им слово *собь*... не сами ломаем над собственным сочинением этим собственный свой язык и кадык?» [3, I, с. 25]. Поэты, как интуитивные лингвисты, идут «по следу народному», открывая ретро- и перспективные потенции родного языка.

В творчестве многих поэтов XX века, например, О. Мандельштама, В. Маяковского, М. Цветаевой, А. Белого, В. Хлебникова, Б. Пастернака, И. Бродского, А. Вознесенского, Е. Евтушенко, Б. Ахмадулиной язык стал изображаемым явлением, предметом пристального внимания и творческого преобразования. Как пишет М.Л. Гаспаров, «...исходной темой может быть не только кусок действительности, но и кусок языка: когда Хлебников пишет: «О, рассмейтесь, смехачи!..», то темой его служит не явление «смех», а слово «смех» с его словообразовательными возможностями» [2, с. 7]. Поэтический язык стал реализовываться как сложная, часто экзистенциальная форма отражения действительности и самовыражения творящего сознания. Поэтому актуальным объектом исследования языка современной поэзии закономерно становится лингвокреативное мышление, «направленное на порождение новых языковых феноменов путем трансформации уже имеющихся в языке единиц; исследование, предпринятое в рамках такого подхода, будет ориентироваться на выявление механизмов созидания языка под воздействием потребности человека в самовыражении и познании мира» [6, с. 74]. Цель данной работы – исследовать художественную функцию отглагольных существительных с нулевым суффиксом в поэтических текстах М. Цветаевой и Б. Ахмадулиной, а также доказать, что сама структура новообразования, представляющая собой морфологическую сторону смысла, порождает новый смысловой процесс.

Художественная функция отглагольных существительных с нулевым суффиксом, на наш взгляд, состоит в «овеществлении» действия, ими обозначенного: вместе с суффиксами (в основном *-енье*) исчезает и главный признак отглагольности, существительное начинает совмещать в себе признаки действия и предмета, что, безусловно, углубляет его семантику. Таким образом, сама форма лексемы становится смыслообразующим фактором. Например, у Б. Пастернака: *Мелко исписанный инеем двор! / Ты – точно приговор к ссылке / На недоед, недосып, недобор, / На недопой и на боль в затылке*. Или у И. Северянина: *Вокруг – талантливые трусы / И обнаглевшая бездарь*. Свое впечатление от существительного *бездарь* (тогда еще с ударением на втором слоге) своеобразно выразил К. Чуковский: «У Северянина мне, например,

нравилось его прелестное слово *бездарь*. Оно такое бьющее, звучит как затрещина и куда энергичнее вялого речения *без-дар-ность*... Право, нужно было вдохновение, чтобы создать это слово: оно сразу окрылило всю страну. Оно не склеенное, не мертворожденное: оно все насыщено эмоцией, в нем бьется живая кровь. И даже странно, как это мы до сих пор могли без него обойтись» [8, с. 217].

Нулевая суффиксация является яркой приметой идиостиля М. Цветаевой. В словотворчестве поэта она представлена рекордным (по сравнению с другими словообразовательными типами) количеством новообразований – 97 лексем, т.е. 19,8 % всех окказиональных существительных в поэзии М. Цветаевой составляют лексемы с нулевой суффиксацией. Среди них можно выделить отглагольные и отыменные новообразования: *бормот, вздрог, вжим, вмах, ворк, вспых, всхлес, вымах, воркот, выскок, зноб, ков, охлест, пропад, руб, раззор, рукоплеск, склаб, тряс, ухмыл, недослух, дрызга, кипь, оглядь, опушь, плещь, притопь, причеть, сквозь, ступь*.

Менее активен такой тип новообразований у Б. Ахмадулиной, но, тем не менее, в ее лирике он также имеет место: 1. *Далекий свет иль звук – **чирк** холода по коже*. 2. *Из кухни в погреб золотистой финки / так весел **промельк!** Как она мила!* 3. *Вот открытость входа / в глубокий парк, в далекий **мельк** огня*. 4. *Все чушь, чешуя, серебристая **чудь***. 5. *Вид: восстанье и бой лежесток-параллелей, / **кривь** на **кось** натравил геометра просчет*. У Б. Ахмадулиной встречается образование подобных существительных при помощи приставки: *Лишь **расплыв** золотистого цвета понимает душа*. У И. Северянина: *Как **сочь** шольская, полна она желаний: / В ее глазах, губах, во всей – сплошная **сочь**... Вот страсть насыщена, и аккуратно вытер / Отроманировавший немец пыль и **влажь***. Такой тип словообразования приводит к освобождению корня или основы слова и концентрации внимания читателя на самом семантически значимом сегменте слова.

Рассмотрим роль окказионализмов данного типа в формировании новых смыслов на следующем примере из лирики М. Цветаевой:

*Земля да легка! / Друг, в самую **сердь!** / Не в наши лета / Откладывает смерть!*

Окказионализм *сердь* в данном контексте становится семантическим «узлом» высказывания, поскольку форма созданной автором лексемы способна реализовывать совершенно разные смыслы. Одна группа смыслов возникает в лексико-семантической группе «середина». Ее смысловой инвариант формируется на основе одной из фундаментальных категорий, определяемых при ментальном освоении действительности – категории пространства, посредством которой выделяются два обязательных параметра – середина объекта и его периферия. Причем середине, внутренней стороне объекта в мифологическом сознании придается первостепенное значение по сравнению с его внешней данностью. Лексема *середина* в русском языке имеет синонимы *глубина, центр, ядро*. В свою очередь, *глубина* – это «то, что является внутренней областью чего-либо» и вместе с тем – «содержательность, значительность» (глубина знаний), *глубокий* – «существенный, значительный» (глубокий смысл); *центр* – не только средняя часть чего-то, но «место сосредоточения чего-нибудь» (культурный центр); *ядро* – «недро, самая середка внутри вещи, нутро ее или срединная глубь» и вместе с тем переносно – «самое главное, важное, сущное» [3, с. 673]. Таким образом, сложное соединение разных значений (а оно возможно именно потому, что перед нами не узуальная лексема *середина*, а семантически неэксплицированный окказионализм *сердь*) изменяет вектор смыслообразования из лексико-семантической группы «середина» в другую – «глубина, значительность, самое важное». Представ-

ляется, что смысл *серди* в данном случае наиболее близок определению В. Даля – «серединная глубь».

Еще один путь развития смысла заложен в созвучии лексем *сердь* и *сердце*. В авторском сознании такая связь, безусловно, присутствует (Ср. в другом стихотворении: *Я знаю: не сердце во мне, -- сердцевина / На всем протяженьи ствола*). Именно через окказионализм *сердь*, сохраняющий основное значение узусальной лексемы *середина*, но фонетически гораздо больше созвучный лексеме *сердце*, поэт создает еще одну смысловую цепочку и для читателя. На значение «середина» накладывается значение «чувство», что рождает смыслы *сердь*: – это одновременно и середина, и сердцевина, и сердце. Трансцендентные смыслы, заложенные в символе «сердце», опять изменяют значение лексемы. «Сердце – Центр существа, как физический, так и духовный, божественное присутствие в центре. Сердце олицетворяет центральную мудрость, мудрость чувства в противовес рассудочной мудрости головы. Оба способа разумны, но сердце – это еще и сострадание, понимание, место тайное, любовь, милостыня. Оно содержит кровь, то есть жизнь. Сердце символизируется Солнцем, как центр жизни. Сияющее Солнце и пылающее сердце являются символами центров макрокосма и микрокосма, означая человека и Небеса, трансцендентное разумение» [1, с. 186]. При таком смысловом «ветвлении» проступает и трансцендентный смысл стихотворения: смерть как уход в середину земли, в сердцевину земли, в самое сердце земли (а, возможно, одновременно и в самое сердце лирической героини) разве смерть? Возможно, это иное, не менее реальное, но более важное бытие человека?

Любой окказионализм является источником новых смыслов, т.к. выражает такие содержания, для которых в естественном языке «не нашлось слов». Как пишет Фрейдберг, "с одной стороны, тот или иной смысл не может реально существовать без одновременного отложения в виде известной структуры. С другой стороны, сама структура, представляющая собой морфологическую сторону смысла, является поводом для смысловой расшифровки и порождает новый смысл" [7, с. 118–119].

Вывод. Таким образом, процесс создания окказиональных существительных, в частности – с нулевой суффиксацией, представляет собой процесс означивания определенных содержательных структур сознания и подсознания автора, означивание индивидуально-авторских концептов и превращения их в языковые знаки. В результате окказиональные существительные становятся непосредственной языковой данностью, в которой «закодированы» многообразные имплицитные смыслы

Окказиональные существительные – результат поэтического словотворчества, которое реализует языковые потенции и позволяет выявлять закономерности в образовании слова и на прошлое, и на будущее состояние языка, т.е. имеет объяснительную и предсказательную силу.

Список литературы

1. Адамчик В.В. Словарь символов и знаков / В.В. Адамчик. – М. : АСТ Харвест, 2006. – 240 с.
2. Гаспаров М.Л. Историческая поэтика и сравнительное стиховедение : (проблема сравнительной метрики) / М.Л. Гаспаров // Историческая поэтика : Итоги и перспективы. – М., 1986. – С. 188-209.
3. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. / В.И. Даль. – Т. 4. -1980. 683 с.
4. Зубова Л.В. Лингвистический аспект поэзии М. Цветаевой : дис. ...д-ра филол. наук : 10.02.01 / Л.В. Зубова. -Л., 1990. – 489 л.
5. Лыков А.Г. Современная русская лексикология (русское окказиональное слово) : [учебное пособие] / А.Г. Лыков. – М. : Высш. шк., 1976. -119 с.
6. Мегентесов С.А. Язык как объект исследования в свете синхронно-диахронной парадигмы / С.А. Мегентесов // Философия языка: в границах и вне границ / сост. и науч. ред. Д.И. Руденко. – Харьков, 1993. – С. 73-82.
7. Фрейденберг О.М. Поэтика сюжета и жанра: период антич. лит. / О.М. Фрейденберг. -Л. : Гослитиздат, 1936. -454 с.
8. Чуковский К.И. Футуристы / К.И. Чуковский. // Собрание сочинений в 6-ти т. – Т.6. – М., 1969. – С. 202–239.

Муратова Е.Ю. Роль окказиональних іменників в поетичному тексті // Ученіє записки Тавричеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – С. 41-45.

У статті досліджується художня функція віддієслівних іменників з нульовим суфіксом в поетичних текстах М. Цветаєвої та Б. Ахмадуліної. Доводиться, що сама структура новоутворення, що представляє собою морфологічну сторону смислу, породжує новий смисловий процес.

Ключові слова: *окказиональний іменник, нульова суфіксація, віддієслівність, імпліцитні смисли.*

Mouratova Y.Y. The role of occasional nouns in a poetic text // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 41-45.

The artistic function of verbal nouns with zero suffix in M. Tsvetaeva's and B. Ahmadulina's poetic texts is analyzed. It's proved that the structure of a new formation, which corresponds to a morphological side of sense, causes a new semantic process.

Key words: *an occasional noun, zero suffixation, verbal, implicit sense.*

Поступила в редакцію 18.03.2012 г.

УДК 811.161.1

**Функциональная семантика славянских
модально-предположительных частиц**

Нагорный И.А.

*Белгородский государственный научный исследовательский
университет, г. Белгород, Россия*

В статье рассматривается проблема функционирования славянских модально-предположительных частиц в предложении, соотношение диктума и модуса в предложениях с частицами, параметры актуализации частицами субъективно-модальных смыслов.

Ключевые слова: *предположительные частицы, модальная квалификация, модус, квалификативные смыслы.*

В современной лингвистике большое внимание уделяется изучению фактора антропоцентризма, функциональной и концептологической составляющих разнообразных ментальных операций субъекта. Параметр квалификации описываемого события субъектом базируется, в свою очередь, на комплексе динамических параметров, среди которых предположение занимает важное место. Предположение как операция ментального уровня характерно для субъекта мыслящего, чувствующего, говорящего. Это операция, помогающая субъекту постичь окружающую действительность, свое отношение к ней, квалифицировать событие. Данная операция универсальна по сути, поскольку возможно ее применение по отношению к любым явлениям, процессам, временным и пространственным координатам. Мотивация предположения может быть различной, объекты предположения ограничены объемом индивидуальных картин мира социумов.

Одним из ярких репрезентаторов предположения на языково-речевом уровне являются славянские модально-предположительные частицы. Попытка определить функциональный статус структурно служебного, но прагматически значимого элемента в концептуальном пространстве славянского предложения при актуализации данным элементом комплекса модально-квалификативных смыслов обусловила *актуальность* размышлений на тему о функциональной семантике предположительных частиц в предложении и высказывании. *Целью статьи* является рассмотрение проблемы функционирования славянских модально-предположительных частиц в предложении, соотношения диктума и модуса в предложениях с частицами, параметров актуализации частицами субъективно-модальных смыслов.

Частицы (*как бы, чай, авось, небось, никак, поди, что ли, едва ли, вряд ли, будто, точно, словно, вроде, разве, неужели, мол, дескать, якобы, де*) включаются в группу модально-предположительных и служат для выражения авторского отношения к достоверности сообщаемого. Яркая функциональная семантика, базирующаяся на факторе антропоцентризма, широкая гамма эксплицируемых в высказывании модусных

смыслов обусловили закономерный интерес к предположительным частицам как вероятностным квалификаторам сообщаемого. Интерес к подобного рода служебным элементам обусловлен ярким диссонансом между структурно-модельным и семантико-прагматическим статусом предположительной частицы.

Структурная факультативность, обусловленная морфологическим статусом частицы, грамматикализованность значения отнюдь не мешает служебному слову быть синтаксически и прагматически емким, выполнять в предложении-высказывании целый комплекс разноаспектных функций [1; 2; 3]. Частицы – это востребованный в коммуникационном процессе класс слов. Будучи грамматически служебными, частицы по частотности употребления уверенно держат одно из первых мест в обыденном языке общения. Разговорная речь насыщена частицами. Немаловажная роль в этом отводится прагматической составляющей в значении частиц, позволяющей служебному элементу выполнять в высказывании доминирующую смысловую функцию донесения до адресата прагматически облигаторных смыслов.

Предположительные частицы включаются в группу знаков, основная функция которых заключается в номинации особого, модального типа отношений. Данные элементы – инструментарий квалификации авторского отношения к сообщаемому, фиксаторы точки зрения говорящего. Предположительные частицы в этом случае могут быть охарактеризованы как знаки, при помощи которых говорящий осуществляет «привязку» своего высказывания к коммуникативно-прагматической ситуации в координатах «я - здесь – сейчас».

Рассматриваемые частицы являются знаками речемыслительного процесса [4; 5]. Они указывают на отражение в высказывании результата произведенной мыслительной операции. Наличие частицы в высказывании свидетельствует об активизации процесса мышления субъекта. Предположительные частицы в данном аспекте – языковые «орудия мысли».

Исследование ментальных процессов подводит к пониманию того, что при помощи предположительной частицы логическое суждение соотносится говорящим с параметрами категорий возможности и вероятности. Одна и та же частица в различных высказываниях может фиксировать разную степень вероятности, возможности, сомнения или предположения. Цель автора при введении в высказывание модального квалификатора заключается, в первую очередь, не в обозначении конкретной степени, а в обозначении самого факта вероятности. В связи с этим отметим, что предположительные частицы способны образовывать нечленимые модально-ответные предложения: - *Ты уверена?* - **Как будто...** (В. Шукшин); - *Как ты думаешь, он вернется?* - **Вряд ли** (В. Шишков); *Понимал ли, что оставаться дома было опаснее, чем отбывать на чужбину?* **Едва ли** (газет. текст); - *А ты уверена, что она ничего не понимает?* **Вряд ли** (В. Иванов). Это важная логическая функция частиц в языке.

Предположительные частицы, не являясь пропозитивными элементами, тем не менее активно участвуют в обслуживании семантической структуры предложения, а иногда и формировании, в результате чего достаточно сильно трансформируют смысловые поля предложения субъективными характеристиками, выступая в роли прагматически значимых элементов. Смыслы, актуализируемые предположительными частицами, существенно конкретизируют собственно пропозитивные смыслы, соотносят их с говорящим, «проявляют» его позицию. Данные смыслы важны для высказывания, так как выражают его авторство, что для речевого образования (в отличие от конструкции, модели) является определяющим: *Авось все, что я говорю,*

правда! (А. Чехов); *Ну, прощайте, други...Засиделись мы у вас – и вам, чай, надоели* (И. Тургенев); *Едва ли мы ее убедим* (В. Головачев).

Предложения с предположительными частицами интересны и в том плане, что в них зафиксирован в действии процесс, который может быть условно обозначен как снятие четкой противопоставленности диктума и модуса. Объективный и субъективный слои смысла в таких предложениях приближены друг к другу, представляют собой синтез двух единств. Диктум при помощи частицы «притягивается» к модусу, используется для нужд модуса, в результате чего субъективные смыслы внедряются в диктум, усложняя его структуру. Происходит трансформация семантических полей пропозитивно значимых элементов – предиката, актантов, сирконстантов. Модусные смыслы, вводимые частицами, в ряде случаев даже подчиняют себе объективные смыслы, которые используются в качестве смысловой базы, на основе которой происходит прагматическая переориентация события: - *А здесь может быть разумная жизнь?.. – Вряд ли* (К. Булычев); - *Трава жива? – Едва ли* (В. Бережков); *Вдруг снова словно слышалось что-то* (А. Волков); *Как будто бы только что здесь был* (В. Шукшин). Говорящий при помощи модального средства ориентирует адресата на то, что имеются некие причины, существование которых предопределило его отказ от констатационного способа изложения собственной точки зрения. Данные причины побуждают говорящего избрать иную, неконстатационную форму выражения мысли. Факт существования подобных причин доводится до адресата как знак того, что говорящий при квалификации события ориентируется именно на них.

Стоит заметить, что выделение степени уверенности / неуверенности в качестве критерия отграничения смысла «предположение» от других квалификативных смыслов, реализуемых в высказываниях предположительными частицами, следует признать ненадежным параметром, так как, с одной стороны, нередко в предположительном высказывании наблюдается как раз высокая степень авторской уверенности в сообщаемом: - *Что ты хочешь сказать? – Что ж тут объяснять. Небось помните, как я вас любила* (И. Бунин); *Здорово, друг, здорово, брат, здорово. Рассказывай, чай у тебя готово Собрание важное вестей?* (А. Грибоедов); «*Неужто же, - вскрикивает она, - неужто же мне опять с дитем моим должно расстаться?*» (Н. Лесков).

С другой стороны, сам факт актуализации квалификативных смыслов обусловлен не столько степенью авторской уверенности в сообщаемом, сколько причинами прагматического уровня: *Я едва ли не менее всех других подготовлен к такому предприятию, так как могу рассказывать лишь о внешних явлениях: их смысл и причины недоступны моему пониманию* (В. Брюсов) (степень уверенности связывается с авторской компетентностью); *У вас, чай, и так вороха наготовлены, брильянтовая* (А. Островский) (степень уверенности основана на общественном мнении); *Эта лента столь широко обсуждалась профессионалами, зрителями и прессой, что вряд ли стоило бы к ней возвращаться, если бы повода не дал сам кинематограф* (степень уверенности обусловлена известностью факта). Таким образом, предположительная квалификация события лишь косвенным образом связана с уверенностью/неуверенностью, но отнюдь не является вытекающей только из нее.

Как видим, квалификативные смыслы часто выступают в смешанном виде, нередко наблюдается плавный переход одного смысла в другой, совмещение их в пределах одного высказывания. Это обусловлено тем, что в речевом коммуникативном процессе, как правило, работает целый комплекс взаимопересекающихся функционально-прагматических факторов. В то же время отметим, что там, где это возможно, конечно же, следует производить дифференциацию базовых и надстроечных смыслов,

реализуемых в высказываниях предположительными частицами. Одним из дифференциальных критериев, думается, может служить антропоцентрическая составляющая – степень обоснованности собственного мнения, на которую ориентируется говорящий при построении модально-квалификативного высказывания.

Функциональный подход к репрезентируемым частицами прагматическим смыслам ориентирует на учет не только собственно лингвистических, но и суперлингвистических факторов. Особое положение при этом отводится интонационным и контекстуальным показателям. В этом аспекте предположительные частицы могут быть охарактеризованы как формальные средства, отражающие только начальный стимул для актуализации квалификативного смысла, который далее уточняется и конкретизируется подключением средств других уровней языка и речи: *Он не сводил глаз с крыльца, - и на крыльцо пришлось отворить двери, этого тоже **будто бы** требовал какой-то старинный обычай... (И. Бунин); *Ихтиозавр, **что ли?** - спросил Макшеев, помнивший кое-что из курса палеонтологии (В. Обручев); *-Не думаю. Хотя если хозяин подстать своему догову... Думать о приятном отдыхе **вряд ли** придется (В. Назаров).* Предположительная частица фиксирует в данных высказываниях момент начала развития предположительного смысла, правомерность введения которого далее обосновывается при помощи контекстуальных и ситуативных показателей.**

Выводы. Функциональный анализ семантики предположительных частиц с опорой на фактор антропоцентризма заставляет по-иному взглянуть на проблему исключительно частеречного подхода к изучению русских частиц. Узость такого подхода в настоящее время очевидна. Частицы, как функционально и прагматически сориентированные элементы, проявляют себя исключительно на уровне предложения, что позволяет говорить о наличии у них особой, синтаксической семантики.

В прагматическом аспекте и антропоцентризма сказанное позволяет выделить две основные цели, которые преследуются говорящим при вероятностной квалификации события: а) высказать собственное видение ситуации, эксплицировать «личный» взгляд на ситуацию; б) донести свою «точку зрения» до адресата, добиться того, чтобы адресат правильно понял говорящего, то есть адекватно тому, что заложено в основу вероятностной квалификации самим говорящим. И в первом, и во втором случае русские предположительные частицы – это «сигнал важности» сообщаемого факта, один из способов автора высказывания продемонстрировать свое безразличие к происходящему. Употребляя данные средства, говорящий боится от недопонимания его позиции, то есть ориентирует адресата на «правильное» (по мнению говорящего, естественно) понимание ситуации, а также собственного взгляда на ситуацию.

Список литературы

1. Виноградов В.В. О категории модальности и модальных словах в русском языке / В.В. Виноградов // Труды института русского языка. – Т.2. – М.–Л.: АН СССР, 1950. – С. 38-79.
2. Шведова Н.Ю. Очерки по синтаксису русской разговорной речи / Н.Ю. Шведова. – М.: АН СССР, 1960. – 378 с.
3. Стародумова Е.А. Русские частицы / Е.А. Стародумова. – Владивосток : ДГУ, 1997. – 68 с.
4. Ломтев Т.П. Предложение и его грамматические категории / Т.П. Ломтев. – М.: МГУ, 1972. – 198 с.
5. Золотова Г.А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса / Г.А. Золотова. – М.: Наука, 1982. – 368 с.

Нагорный И.А. Функціональна семантика слов'янських модально-гаданих часток // Ученіє запискі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – С. 46-50.

У статті розглядається проблема функціонування слов'янських модально-гаданих частинок в реченні, співвідношення діктума і модусу в реченнях з частками, параметри актуалізації частками суб'єктивно-модальних смислів.

Ключові слова: *модально-гадані частки, модальна кваліфікація, модус, кваліфікативні смисли.*

Nagornyy I. Functional semantics slavic modal-hypothetical particles // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 46-50.

The article addresses the problem of the functioning of the Slavic modal-hypothetical particles in the proposal, the ratio dyktum and modus proposals with particles, the parameters of mainstream particulate subjective-modal meanings.

Key words: *The Supposition Particles, Modal Qualification, Modus, Qualificative Sense.*

Поступила в редакцію 10.03.2012 г.

УДК 811. 161.1'42

**Языковые маркеры прецедентных текстов
в прозе С. Довлатова**

Опаленко Н.А.

*Харьковская государственная академия дизайна и искусств,
г. Харьков, Украина*

В статье анализируются языковые маркеры отсылки к прецедентным текстам (ПТ) в художественном тексте, описываются их функции.

Ключевые слова: *интертекстуальность, прецедентный текст, ирония.*

Постановка проблемы. Категория интертекстуальности рассматривается в современной науке в рамках лингвистических, литературоведческих и культурологических исследований, которые основываются на трудах Р. Барта, М. Бахтина, Ю. Караулова, Ю. Кристевой, Ю. Лотмана, Ю. Тынянова, Н. Фатеевой. Несмотря на многочисленность таких исследований, «окончательно выяснить природу интертекстуальности до сих пор не удалось» [6, с. 270]. Актуальность изучения данной категории подтверждается разночтениями в определениях, а также отсутствием подробной методики интертекстуального анализа.

Основная формулировка понятий 'интертекстуальность' и 'интертекст' принадлежит Р. Барту: «Каждый текст является интертекстом; другие тексты присутствуют в нем на различных уровнях в более или менее узнаваемых формах: тексты предшествующей культуры и тексты окружающей культуры. Каждый текст представляет собой новую ткань, сотканную из разных цитат. Обрывки культурных кодов, формул, ритмических структур, фрагменты социальных идиом и т.д. — все они поглощены текстом и перемешаны в нем, поскольку всегда до текста и вокруг него существует язык» [цит. по: 8, с. 207]. Ассоциативные базы присутствующих в художественном тексте «отсылок» к предыдущим (прецедентным) литературным фактам различны. Среди опорных или исходных текстов ученые выделяют прецедентные тексты (ПТ), известные широкому кругу носителей языка в течение длительного времени.

Цель данной статьи — описать языковые маркеры отсылки к ПТ и охарактеризовать текстовые функции этих единиц в произведениях С. Довлатова «Заповедник», «Компромисс», «Зона».

Изложение основного материала. Считается, что термин 'интертекстуальность' был введен в научный обиход представительницей французского постструктурализма Ю. Кристевой в работе о М. Бахтине. Исследовательница использовала понятие диалогичности, разработанное М. Бахтиным: «Если бы мы представили произведение как реплику некоторого диалога, стиль которой определяется взаимоотношением ее с другими репликами этого диалога (в целом беседы), — то, с точки зрения традиционной стилистики, нет адекватного подхода к такому диалогизированному

стилю» [1, с. 87]. Основная идея Ю. Кристевой сводится к тому, что текст в процессе интертекстуализации сам постоянно трансформируется, создается и переосмысливается. Эта концепция получила широкое признание в лингвистической среде, а термин 'интертекстуальность' стал одним из основных в анализе художественного произведения.

Н. Фатеева в работе «Контрапункт интертекстуальности, или интертекст в мире текстов» предложила типологию «интертекстуальных элементов и межтекстовых связей в художественных текстах»: собственно интертекстуальность, образующая конструкции «текст в тексте» (цитаты, аллюзии, центонные тексты); паратекстуальность, или отношение текста к своему заглавию, эпиграфу, послесловию (цитаты-заглавия, эпиграфы); метатекстуальность как пересказ и комментирующая ссылка на претекст; гипертекстуальность как осмеяние или пародирование одним текстом другого; архитектурность, понимаемая как жанровая связь текстов; иные модели и случаи интертекстуальности (интертекст как троп или стилистическая фигура) [9, с. 120-158].

В. Москвин межтекстовые взаимодействия называет фигурами интертекста. Под интертекстом понимаются такие фигуры, как цитирование, афоризм, аппликация, аллюзия, парафраз, реминисценции [7, с. 202]. Основой любого вида реминисценций являются опорные тексты.

Мы, вслед за Ю. Карауловым, пользуемся термином 'прецедентные тексты' и определяем последние как «тексты, значимые для той или иной личности в познавательном или эмоциональном отношениях, имеющие сверхличностный характер, т.е. хорошо известные и широкому окружению данной личности, включая ее предшественников и современников, и, наконец, такие, обращение к которым возобновляется неоднократно в дискурсе данной языковой личности» [5, с. 216].

Творческое наследие Сергея Доннатовича Довлатова предоставляет богатый материал для исследования категории интертекстуальности. В ходе анализа его произведений с позиции интертекстуальных связей нами были выделены такие маркеры отсылки к ПТ, как номинация (имя автора, персонажа или известной личности), цитата или искаженная цитата, название художественного произведения.

Чтобы обнаружить этот маркер, читатель должен иметь представление о существовании источника. «Знание прецедентных текстов есть показатель принадлежности к данной эпохе и ее культуре, тогда как их незнание, наоборот, есть предпосылка отторженности от соответствующей культуры» [5, с. 216]. Модернизация известных выражений, цитат происходит в результате семантического преобразования, осуществляемого обычно в ироническом ключе, тогда как в структурном отношении эти выражения сохраняют свой облик. Именно благодаря этому они и становятся узнаваемыми.

Анализ маркеров ПТ в произведениях С. Довлатова позволяет судить о характере мышления самого автора. Рассмотрим комплексную номинацию, когда дается указание на какое-то характерное свойство, типовую примету, идет отождествление с наиболее заметной, запоминающейся и потому всем известной чертой лица (персонажа, писателя). *С твоими пороками нужно быть как минимум Хемингуэем... — Ты действительно считаешь его хорошим писателем? Может быть и Джек Лондон хороший писатель? — Боже мой! При чем тут Джек Лондон?! У меня единственные сапоги в ломбарде... Я все могу простить. И бедность меня не пугает... Все, кроме предательства!* [3, с. 160]. Обращение к имени американского писателя Э. Хемингуэя в

данном диалоге главного героя и его жены выступает в роли маркера отсылки к ПТ. Такое сравнение раскрывает ироническое отношение к творческим попыткам главного героя. Аналогичный пример введения ПТ с целью усиления экспрессии: *Я зашел в хозяйственную лавку. Приобрел конверт с изображением Магеллана. Спросил зачем-то: — Вы не знаете, при чем тут Магеллан? Продавец задумчиво ответил: — Может, умер... Или героя дали... [3, с. 161].* Перед читателем — печать советского времени. Характеризуется целая эпоха, когда можно было увидеть портреты только тех, кому присвоено какое-либо почетное звание. В то же время незнание, кто такой Магеллан, характеризует косвенно и героя, его уровень образования. Обыгрываются также прецедентные имена, — *Говорят, за исполнение роли Ленина платят больше, чем за Отелло? — Возможно. И убежден, что это справедливо. Ведь актер берет на себя огромную ответственность... [3, с. 89].* Сам факт сопоставления данных персонажей порождает иронию, поскольку один из них — исторический деятель, представляющий целую эпоху, а другой — литературный герой-ревнивец. При этом «имя персонажа прецедентного текста обладает потенциальной метафоричностью в большей степени, чем имя конкретного исторического лица» [5, с. 228].

Довлатов часто вводит одновременно два прецедентных имени в функции маркеров интертекста, которым зачастую является не литературное произведение, а историческая эпоха. Например: *Вам можно доверять. Я это сразу поняла. Как только увидела портрет Солженицына. — Это Достоевский. Но и Солженицына я уважаю [3, с. 102].* Диалог молодой учительницы-агитатора с героем, отказывающимся идти на выборы, становится доверительным, поскольку человек, у которого в советское время в доме висит портрет Солженицына, воспринимается своим, таким, кому можно доверять. Однако то, что героиня путает авторов, характеризует ее как поверхностного человека, желающего блеснуть своими «знаниями».

Цитирование, как один из маркеров отсылки к ПТ, является воспроизведением фрагмента какого-либо текста, сопровождаемым указанием источника. В довлатовском тексте наблюдаем псевдоцитирование или мнимую цитацию. Например, эпизод из цикла рассказов «Компромисс», когда герой-журналист пишет статью для таллинской многотиражки о рождении 400 000-ого жителя столицы. *Хочется вспомнить слова Гете: Рождается человек — рождается целый мир! [2, с. 30].* Здесь же дается авторская сноска *Фантазия автора. Гете этого не писал.* Следовательно, перед нами мнимая цитата, введенная в статью с целью усиления искусственности (фальши) ситуации. Речь идет об обратной стороне журналистской работы. Выдуманная история с новорожденным, которого по принуждению журналиста отец обещает назвать Лембитом.

Приведем еще один пример искаженной цитаты: *С каждым летом наплыв туристов увеличивается... Исполнилось пророчество: Не зарастет священная тропа!, — добавила Галина. Не зарастет, думаю. Где уж ей, бедной, зарасти. Ее давно вытоптали эскадроны туристов... [3, с. 170].* Ниже автор сам дает сноску: *Искаженная цитата. У Пушкина — народная тропа.* Одним из мотивов повести «Заповедник» является изображение мира фальши, и в частности — фальшивого отношения к русскому поэту со стороны работников пушкинского заповедника. Поскольку *Пушкин уже стал их коллективной собственностью*, экскурсоводы искажают факты биографии поэта, преподносят собственные выдумки как правду, считают себя вправе даже изменять слова в строках стихотворений.

Примером аллюзии являются размышления Довлатова над природой человека: *Человек рождается, страдает и умирает — неизменный, как формула воды H₂O. Ме-*

няются только **актеры**, когда выходят на сцену. Да и то не все, а самые лучшие [3, с. 54]. Здесь представлена отсылка к словам Шекспира: «Весь мир — театр, и люди в нем актеры» с упоминанием всего лишь одного слова — *актеры*. Узнаваемость основывается на лексико-семантическом уровне. Возможна подстановка новых компонентов в готовую структуру: *не твоих усов дело* [3, с. 142], разбивка компонентов, использование их «осколков» в разных частях текста с привлечением ряда слов из ближайшего семантического поля: *Да эти барбосы... Ленин с Дзержинским. Рыцари без страха и укропа...* [3, с. 125]. (Рыцарь без страха и упрека). Парафраз в данном случае выступает как разновидность цитации и состоит в изменении лексического состава выражения или текста, известных адресату. Выразительный эффект лексического обновления состоит, во-первых, в неожиданном разрушении определенной модели непредсказуемым элементом, а во-вторых, в том, что оно, по словам Е. Земской, придает «двойное звучание» всему контексту.

Заглавия произведений художественной литературы или строки из них как маркеры ПТ могут употребляться в речи персонажей без кавычек в функции сравнения: *Взгляни на это прогрессивное человечество! На эти тупые рожки! На эти тени забытых предков!.. Живу здесь, как луч света в темном царстве...* [3, с. 234]. Так что — это в прошлом. Как говорится, *былое и думы...* Обращение к произведениям русских классиков характеризуют героя как образованного человека, однако глубоко несчастного, так как он чувствует себя другим, не вписывающимся в рамки, навязанные обществом. Проиллюстрируем применение «угадываемых» литературных вкраплений в основном авторском тексте наиболее выразительными примерами: — *Вера, — крикнул Марков, — дай опохмелится! Я же знаю — у тебя есть. Так зачем это хождение по мукам? Дай сразу! Минуя промежуточную эпоху развитого социализма* [3, с. 237]. Название романа А. Толстого «Хождение по мукам» превратилось во фразеологизм и используется автором как основа для выразительного средства. Эффект выразительности усиливается с помощью контрастного введения клишированного выражения из курса экономической теории.

Образ известной личности или ассоциация, созданная на основе детали, продуктивный способ отсылки к ПТ, менее часто встречается у Довлатова. Так, например, образ Сталина угадывается в реплике героя повести «Зона»: *Более того история показывает, что можно еще сильнее раскрутиться. Например, десять миллионов угробить, а потом закурить «Герцеговину Флор»* [3, с. 53].

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Подводя итоги описанию, можно отметить следующее. В произведениях С. Довлатова обращение к прецедентным текстам является стилиобразующим средством, как и у многих других авторов конца XX века. ПТ в довлатовском тексте работают на создание комического эффекта, служат средством характеристики героев, основой выразительных средств, реализуют мотив фальши. Проведенный в данной статье анализ маркеров ПТ касается ранней прозы С. Довлатова, поэтому исследование феномена интертекстуальности в произведениях американского периода является перспективным.

Список литературы

1. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / М.М. Бахтин. — М. : Искусство, 1979. — 424 с.
2. Довлатов С. Компромисс / С. Довлатов. — СПб.: Азбука-классика, 2003. — 224 с.
3. Довлатов С. Ремесло / С. Довлатов. — СПб.: Азбука-классика, 2004. — 608 с.
4. Довлатов С. Чемодан / С. Довлатов. — СПб.: Азбука-классика, 2004. — 160 с.
5. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. — М.: Издательство ЛКИ, 2007. — 264 с.
6. Мариненко Н.В. Проблема інтертекстуальності в сучасному літературознавстві: до постановки питання / Н.В. Мариненко // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. — 2002. — № 538: Філологія. — Вип. 34: Актуальні питання сучасної філології. — С. 270 — 275.
7. Москвин В.П. Стилистика русского языка / В.П. Москвин. — Ростов н/Д: Феникс, 2006. — 630 с.
8. Современное зарубежное литературоведение: концепции, школы, термины: Энциклопедический справочник. — М.: Интрада — ИНИОН, 1999. — 320 с.
9. Фатеева Н.А. Контрапункт интертекстуальности, или интертекст в мире текстов / Н.А. Фатеева. — М: Агар, 2000. — 280 с.

Опаленко Н.О. Мовні маркери прецедентних текстів у творах С. Довлатова // Ученіє записки Таврічеського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». — 2012. — Т.25 (64). — № 1. Частина 2. — С. 51-55.

У статті проаналізовано мовні маркери відсилання до прецедентних текстів (ПТ) у художньому тексті та описано їхнє функціонування.

Ключові слова: *інтертекстуальність, прецедентний текст, іронія.*

Opalenko N. Language Markers of Precedent Texts in S. Dvlatov's Prose // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». — 2012. — V.25 (64). — № 1. Part 2. — P. 51-55.

The article deals with analysis of precedent texts' introduction into the work of literature. The types and functioning of precedent texts are singled out.

Key words: *precedent texts, irony, individual style.*

Поступила в редакцію 01.03.2012 г.

УДК 811.161.1'36/37

О семантической категории двойственности в русском языке

Степанова Л.Н.

В статье выдвигается гипотеза о существовании семантической категории двойственности с опорой как на факты внеязыковой действительности, так и на равноуровневые средства ее выражения в языке, обозначаются перспективы исследования семантической категории двойственности.

Ключевые слова: функциональная грамматика, семантическая категория, понятийная категория, функционально-семантическое поле, язык и мышление, смысловое содержание, языковое содержание, двойственность, бинарный комплекс.

ВВЕДЕНИЕ

Вопрос о характере взаимоотношений языка и мышления входит в онтологический цикл философских проблем лингвистики [16], а значит, он не только во многом обусловил формирование науки о языке как таковой, не только в большей или меньшей мере затрагивает каждое из современных направлений языкознания, но и определяет тенденции дальнейшего развития лингвистики, которая, как считает А.В. Бондарко, «становится одной из основных наук о мышлении» [11, с. 63]. Попытки установить природу отношений между языком и мышлением нашли отражение, в частности, в идее языковой категоризации семантики с разграничением «собственно языкового и мыслительного (смыслового) аспектов» [5, с. 53]. Такой подход был предложен еще в концепциях В. фон Гумбольдта, А. А. Потебни, В.П. Сланского, А. М. Пешковского и др. [7, с. 93]. Категории, выделяемые как в языковом, так и в смысловом аспектах, по мнению Э. Бенвениста, могут служить отправной точкой в решении проблемы соотношения языка и мышления. Такое предположение было высказано в силу «посредствующей роли» категорий между мышлением и языком [2, с. 106]. Немногим ранее похожую мысль изложил О. Есперсен. Разрабатывая структурный аспект ономастической грамматики, предложил теорию о существовании понятийных (условно внеязыковых) и формальных (условно языковых) категорий, а также категорий синтаксических [12], которые «находятся посередине и представляют собой соединительное звено между миром звуков и миром понятий» [13, с. 60]. Развитие теории О. Есперсена в рамках ономастического направления продолжил И.И. Мещанинов, с тем отличием, что именно понятийные категории он, хоть и противопоставляя их «языковым», называл «соединяющим элементом», связывающим «языковой материал с общим строем человеческого мышления» [7, с. 81].

Отмечаемая И.И. Мещаниновым двусторонняя природа понятийных категорий, во-первых, легла в основу дальнейшей дифференциации, проводимой учёным в более поздних работах, а во-вторых, послужила причиной появления термина «семантиче-

ская категория», введенного в научный оборот А.В. Бондарко. Не существует единого мнения об отношении семантических категорий к понятийным [18]. А.В. Бондарко в контексте своей теории функциональной грамматики (во многом предвосхищенной концепциями О. Есперсена и И.И. Мещанинова [11, с. 5, 27; 10, с. 11; 9, с. 11 — 12]), считает семантические категории вторым уровнем понятийных, реализуемых в семантических функциях данного языка и основанных на первом уровне, универсальных понятийных категориях — ментальной абстракции [11, с. 63 — 65], принадлежащей языку вообще. В свою очередь, семантические категории выступают содержательной основой функционально-семантических полей (ФСП), планом выражения каждого из которых служит определенный состав языковых средств [10, с. 13].

Основные семантические категории (далее используем этот термин, подразумевая, что в контексте с упоминанием ФСП речь идет о реализации понятийной категории средствами конкретного языка) в их языковом выражении — прежде всего, функционально-семантическое поле аспектуальности и смежные с ним поля темпоральности, таксиса и др. — были описаны еще в период формирования концепции функциональной грамматики [3, 4, 8, 6]. На сегодняшний день процесс системно-структурной организации категориальных явлений продолжается, при этом в значительной степени затрагивая проблему межкатегориальных связей. Выявляемые в настоящее время категории, как правило, либо анализируются в рамках подробного описания уже выделенных образований, являясь категориями «меньшей степени обобщенности» [11, с. 29]; либо реализуются языковыми средствами в местах, где ФСП перекрывают друг друга. Так, можно предположить, что в зоне взаимодействия ФСП квантитативности, противоположности, определенности / неопределенности и, вероятно, некоторых других формируется ФСП отдельной, ранее не выделенной семантической категории. В связи с этим нами выдвигается гипотеза о существовании семантической категории двойственности.

1. ДВОЙСТВЕННОСТЬ: ОПРЕДЕЛЕНИЕ ПОНЯТИЯ

На сегодняшний день единственное известное нам упоминание категории двойственности принадлежит О. Есперсену, который, говоря о невозможности применения одних и тех же категорий ко всем языкам вследствие разобщения последних с течением времени, замечает: «В отношении английского языка, в отличие от греческого, мы не говорим о двойственном числе, хотя в этом случае понятийная категория достаточно ясна» [13, с. 204]

Под двойственностью мы подразумеваем свойство лица, предмета, явления или действия, которое заключается в наличии двух — и только двух — противопоставленных (в контексте этой статьи мы не проводим различия между противоположностью и противопоставленностью) качеств/признаков/элементов, а также существовании или проявлении в двух — и только двух — видах, формах одновременно или разновременно. Строгое ограничение объясняется тем, что «наличие двух и/или более качеств/признаков/элементов» нивелирует представление о двойственности как свойстве лица, предмета и т.п., замещая его представлением о неопределенности, множественности, вариативности (ср.: категория плюральности, упоминаемая А.В. Бондарко [8, с. 72]). Необходимость же использования авторского определения двойственности обусловлена тем, что большинство словарей (ТСОШ, БТС, ТСУ, НТСС) либо упоминают двойственность в составе словарной статьи «Двойствен-

ный», либо определяют ее как «отвлеченное существительное к прилагательному двойственный»; при этом МАС и СС, хотя и предлагают в качестве синонимов «дуализм», «противоречивость» и «двуличность»/«лицемерие», не дают описательного толкования двойственности.

2. ЯЗЫКОВОЙ АСПЕКТ СЕМАНТИКИ ДВОЙСТВЕННОСТИ

Разумеется, предлагаемая гипотеза о существовании категории двойственности основана не только на явлении межкатегориального взаимодействия. Критерии выделения семантических категорий заключены в самой природе этих билатеральных образований, обладающих как языковым, так и смысловым содержанием. Формой их существования, как уже упоминалось, является функционально-семантическое поле — в пределах этого условного пространства инвариантные категориальные признаки реализуются в вариантах языковых значений. Предположительно, средства выражения категории двойственности обнаруживаются на каждом из «высших уровней языка» [1]. В современном русском языке грамматикализованное ядро категории двойственности отсутствует, однако категория двойственного числа в древнерусском и ряде древних индоевропейских и семитских языков является не чем иным, как языковой реализацией семантической категории двойственности в наиболее систематизированной, грамматикализованной форме. Между тем, утрату двойственного числа рядом языков не стоит рассматривать как признак исчезновения семантической категории двойственности. Возможно, утрата форм двойственного числа объясняется тем, что с развитием цивилизации внимание человека обращалось ко все более сложным, многокомпонентным явлениям, и выделение в особую группу двойственных (парных) предметов частично потеряло свою утилитарность. О. Есперсен, приводя в своей работе мнение известных антропологов о том, что «существование двойственного числа рассматривается обычно (Леви-Брюль, Мейе) как показатель первобытного мышления, а его исчезновение — как показатель прогресса цивилизации» [13, с. 239], по большей части соглашается с ними. Кроме того, О. Есперсен, ссылаясь на наблюдения С.П. Кляйншмидта, отмечает также факты употребления форм двойственного числа для обозначения двух непарных предметов — так, в гренландском языке это происходит при желании говорящего подчеркнуть, что речь идет именно о двух предметах [13, с. 239].

Для обозначения двух противопоставленных качеств/признаков/элементов нами вводится термин «бинарный комплекс». Члены бинарного комплекса могут взаимодействовать либо как узуальные, либо или окказиональные антонимы. Обозначим узуальные антонимы как A и B , а бинарный комплекс, образуемый ими, — как M (символ, используемый в математике для обозначения множества, выбран в силу того, что бинарный комплекс по сути своей является множеством). Тогда структура бинарного комплекса может быть выражена формулой: $M = \{A, B\}$, например: *супруги* = {муж, жена}. Для окказиональных антонимов, обозначенных как A и $\neg A$, формула будет иметь вид: $M = \{A, \neg A\}$, например: *оборотень* = {человек, волк}. При этом символ отрицания (\neg) указывает на то, что, входя в неустойчивую антонимическую пару, второй член бинарного комплекса не фиксирован и должен лишь отличаться от первого (ср.: *оборотень* = {человек, волк}, *кентавр* = {человек, лошадь}). Дифференциальным критерием противопоставления членов бинарных комплексов, представляющих собой парные предметы (*глаза, берега*) являются семы «левый» и

«правый», на основании чего мы считаем их частным случаем узуальной антонимии. Обозначим парные члены бинарного комплекса как A_1 и A_2 ; их взаимодействие описывает формула $M = \{A_1, A_2\}$, например: *глаза* = {*глаз* (левый), *глаз* (правый)}. Возможно также создание бинарного комплекса на основе двух тождественных непарных предметов или явлений; в этом случае они противопоставляются по признаку «один» и «другой». Обозначив члены такого бинарного комплекса как A_1 и A_2 , получим формулу: $M = \{A_1, A_2\}$, например: *двойное гражданство* = {*гражданство одной страны*, *гражданство другой страны*}, *обоюдное соглашение* = {*согласие одного*; *согласие другого*}.

Кроме того, параметром характеристики взаимодействия членов бинарных комплексов — как узуальных, так и окказиональных антонимов — может быть одновременность/разновременность их реализации. Так, к примеру, одновременно проявляют себя обе составляющие таких комплексов как *родители* ($M = \{A, B\}$), *гибрид* ($M = \{A, \neg A\}$), разновременно — члены комплексов *диалог* ($M = \{A_1, A_2\}$), *амфибия* ($M = \{A, \neg A\}$).

3. СМЫСЛОВОЙ АСПЕКТ СЕМАНТИКИ ДВОЙСТВЕННОСТИ

Что касается оснований семантических категорий, то они «коренятся во внеязыковой действительности, отражаемой в сознании и мышлении людей» [10, с. 31]. В случае двойственности механизм отражения в сознании действительности представлен двумя типами когнитивной деятельности. Так, например, ввиду свойства вертикальной симметрии живых организмов (при асимметрии строения головного мозга, которая и обуславливает различие «правого» и «левого») оппозиция «правый — левый» представляется «исконной», заключенной в самой природе. Ее выявление требует простого наблюдения или, иначе говоря, «двоичный характер подобных соотношений не привносится исследователем, а заключен в самих наблюдаемых явлениях» [15, с. 383]. В то же время горизонтальная симметрия в живой природе практически не встречается, следовательно, для формирования оппозиции «верх — низ» необходимо осуществить операции анализа, сравнения и последующего обобщения признаков/частей/элементов на основании какого-либо критерия (как это происходит при сопоставлении, например, земли и неба). Другими словами, в первом случае каждый из членов бинарного комплекса и сам комплекс соотносены с действительностью, во втором — члены бинарного комплекса существуют в реальности, но в комплекс объединяются в сознании наблюдателя. В связи с этим возникает вопрос о целесообразности попытки классификации понятийных категорий по типу их соотносительности с внеязыковой действительностью.

Билатеральная симметрия живых существ и принцип разделения полов, а также первые объединенные человеческим сознанием в бинарные комплексы явления естественной природы (день — ночь, верх — низ) сформировали представление о двойственности, воплотившееся в мифологии народов мира.

Определенный интерес в этом аспекте представляют дополнительные отношения членов бинарных комплексов — мужского и женского начал, воплощений добра и зла, жизни и смерти как двух сторон бытия. Так, в одних мифологических системах они носят характер деструктивного противопоставления (древнеегипетские боги-соперники Гор и Сет, боги и асуры в древнеиндийских мифах), в других — созидательного противопоставления (как правило, это разнополюсы сущности-родоначальники

— как Фу-си и Нюй-ва, считавшиеся в древнекитайской традиции братом и сестрой, а позднее — мужем и женой [14, с. 408 — 409]). Дополнительно характеризуют бинарный комплекс отношения статусного равенства его членов или подчиненности (вторичности) одного по отношению к другому (так, в алтайской мифологии демиург Ульгень создает, помимо всего сущего, носителя злого начала — своего младшего брата и соперника Эрлика [14, с. 408 — 409]). Отдельного внимания заслуживают мифы о близнецах (антагонистах или союзниках), объединение которых в двустороннее целое усиливалось их внешним тождеством, и андрогинах, представляющих собой наиболее прочно спаянные бинарные комплексы в силу сочетания противоположных признаков в одном теле. Идея двойственности воплощалась первобытным сознанием на уровнях не только сакральных, но и профанных: А.М. Золотарев в работе «Родовой строй и первобытная мифология» «социальным и культурно-историческим контекстом ранних дуалистических мифов» считает «дуалистическую организацию общества, делившую каждое племя на две части» [14, с. 408].

По мнению М.С. Уварова, «различные варианты бинарного дискурса (отличающиеся, в основном, по формам возможного синтеза противоположностей) присущи духовному опыту человечества в целом», они берут начало «в архаико-мифологическом мышлении» и составляют «уникальный логический подтекст европейской культуры, присущий ей изначально» [17]. В доказательство этого в работе «Бинарный архетип» М.С. Уваров рассматривает формы реализации бинарной структуры мышления в контексте философской рефлексии.

Первая из трех выделяемых философской мыслью «моделей применения антиномического дискурса» — древнегреческая апоретика — связана с именами представителей Элейской школы, а также Платона и отчасти Аристотеля. Именно апории Зенона впоследствии послужили «основой и фундаментом антиномий чистого разума Канта» [17]. Платон не только сделал диалог основным литературным жанром античности, но и, в отличие от элеатов, противопоставлявших категории друг другу без какой-либо попытки синтеза, обосновал мысль о том, что антиномические категории возможно понять только в их единстве [17]. Этот тезис получил дальнейшую реализацию в трудах неоплатоников, Н. Кузанского, Г. Гегеля и Г. Лейбница. Аристотель на основе собранных им апорий и анализа диалогов своего учителя Платона разрабатывает собственный подход к апоретике, определивший диалогические приемы эпохи Возрождения и Нового времени.

В Средние века форму античного диалога в работе «Да и Нет» воссоздает Пьер Абеляр — на фоне постулатов христианской традиции о противопоставлении души и тела, божественного и греховного произведение в жанре, предполагающем сомнение и размышление, стало «уникальным явлением» [17]. Так реализовалась средневековая антитетическая «модель познания».

Долгое время бинарный архетип проявлял себя в контексте европейской культуры, но лишь в эпоху Просвещения был сформулирован принцип (и третья модель) антиномического метода познания. Изложив в труде «Критика чистого разума» учение об антиномиях, И. Кант всю дальнейшую жизнь искал пути их решения [17]. Однако сделать это смог только Г. Гегель, отчасти благодаря идеям И. Фихте, философию которого считают связующим звеном между концепциями И. Канта и Г. Гегеля. Диалектический способ мышления нашел отражение и в натурфилософии Ф. Шеллинга. К. Маркс перевел представление об антиномиях и их решении в экономическую плоскость, рассуждая о противоречивости товарно-денежных отношений, а также,

опираясь на диалектику Г. Гегеля, сформулировал положения диалектического материализма, или, следуя терминологии К. Маркса, «материалистической диалектики», и основных законов развития: единства и борьбы противоположностей, перехода количественных изменений в качественные и отрицания отрицания.

В XX в. различные варианты антиномичного дискурса рассматривали Т. Адорно, А. Камю, М. Хайдеггер, Н. Гартман, П. Флоренский, обращаясь при этом к более ранним попыткам подведения научной основы под проявления бинарного архетипа. Нелишне упомянуть о роли бинарного мышления в развитии непосредственно лингвистики: в 20-х годах прошлого века на основе выделения парных дифференциальных признаков звуков, реализующих фонему, — бинарных оппозиций — была создана фонология.

Многочисленные и достаточно известные образы художественной литературы и различных видов искусства, основанные на представлении о двойственности, и символика двойственности также опосредованы свойством бинарности мышления.

Выводы. Приведенные в настоящей статье факты внеязыковой действительности, а также ряд лексических единиц со значением двойственности могут служить основанием для выделения семантической категории двойственности. Обозначим ближайшие *перспективы* ее исследования. Прежде всего, необходимо определить комплекс средств, реализующих семантическую категорию двойственности в русском языке, построить ФСП двойственности. На этапе построения ФСП представляется возможным установить корреляцию между типом членов бинарных комплексов (созданных на основе узуальной или окказиональной антонимии), характером их реализации (одновременной или разновременной, систематической или бессистемной), их иерархическими отношениями (равенства или подчинения) и другими параметрами, которые могут быть выявлены в ходе исследования. Полученная в результате схема (матрица) должна быть соотнесена с языковыми средствами выражения описываемых ею взаимоотношений.

Список литературы

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. — 2-е изд., стереотип. — М. : Советская энциклопедия, 1969. — 608 с.
2. Бенвенист Э. Категории мысли и категории языка / Э. Бенвенист // *Общая лингвистика* : [монография] ; [пер. с фр. Ю. Н. Караулов и др.]. — Благовещенск : БГК им. И.А.Бодуэна де Куртенэ, 1998. — С. 104 — 114.
3. Бондарко А. В. Вид и время русского глагола (значение и употребление) / А.В. Бондарко. — М., 1971. — 239 с.
4. Бондарко А. В. Грамматическая категория и контекст / А.В. Бондарко. — Л., 1971. — 116 с.
5. Бондарко А. В. О стратификации семантики / *Общее языкознание и теория грамматики: Материалы чтений, посвященных 90-летию со дня рождения С. Д. Кацнельсона*. — СПб., 1998. — С. 51 — 63.
6. Бондарко А. В. Функциональная грамматика / А.В. Бондарко. — Л., 1984. — 136 с.
7. Бондарко А. В. Теория значения в системе функциональной грамматики: На материале русского языка : монография / А.В. Бондарко. — М. : Языки славянской культуры, 2002. — 736 с.

8. Бондарко А.В. Грамматическое значение и смысл / А.В. Бондарко. — Л. : Наука, 1978. — 176 с.
9. Бондарко А.В. О некоторых аспектах функционального анализа грамматических явлений / А.В. Бондарко // Функциональный анализ грамматических категорий / Отв. ред. А. В. Бондарко. — Л. : ЛГПИ им. А. И. Герцена, 1973. — С. 5—31.
10. Бондарко А.В. Основы функциональной грамматики: Языковая интерпретация идеи времени / А.В. Бондарко. — СПб. : Изд-во СПбГУ, 2001. — 260 с.
11. Бондарко А.В. Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии / А.В. Бондарко. — М.: УРСС, 2001. — 207 с.
12. Даниленко В.П. Из истории становления ономазиологического направления в западноевропейской грамматике XX в. (О. Есперсен и В. Матезиус) [Электронный ресурс] / В.П. Даниленко // Из истории науки о языке. Памяти профессора Ю.С.Маслова / [под ред. Л.В.Сахарного]. — Санкт-Петербург, 1993. — С. 69 — 84. — Режим доступа: <http://www.islu.ru/danilenko/articles/zapadnojevr.htm>
13. Есперсен О. Философия грамматики : монография / О. Есперсен ; [пер. с англ. В.В. Пассека и С.П. Сафроновой] — М. : Издательство иностранной литературы, 1958. — 400 с.
14. Иванов Вяч. Вс. Дуалистические мифы / Вяч. Вс Иванов // Мифы народов мира: Энциклопедия. — М., 1980. — Т. 1. — С. 408 — 409.
15. Иванов Вяч.Вс. Нечет и чет / Вяч. Вс. Иванов // Избранные труды по семиотике и истории культуры. — М., 1999. — Т. 1. — С. 383
16. Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. — М. : Советская энциклопедия, 1990. — 685 с.
17. Уваров М.С. Бинарный архетип. Эволюция идеи антиномизма в истории европейской философии и культуры [Электронный ресурс] / М.С. Уваров. — СПб. : Изд-во БГТУ, 1996. — 214 с. — Режим доступа : <http://www.philosophy.ru/library/uvarov/01/00.html>
18. Шубина О.Ю. Семантические и понятийные категории как основа для сопоставления различных языков [Электронный ресурс] / О.Ю. Шубина // Вестник КРСУ. — №1. — 2003. — Режим доступа: <http://www.krsu.edu.kg/vestnik/2003/v1/a11.html>

Список условных сокращений

- БТС — Большой толковый словарь русского языка С.А. Кузнецова
МАС — Словарь русского языка в 4-х т. под ред. А. П. Евгеньевой
НТСС — Новый толково-словообразовательный словарь русского языка под ред. Т. Ф. Ефремовой
СС — Словарь синонимов русского языка З.Е. Александровой
ТСОШ — Толковый словарь русского языка С.И. Ожегова, Н.Ю. Шведовой
ТСУ — Толковый словарь русского языка под ред. Д. Н. Ушакова
ФСП — функционально-семантическое поле

Степанова Л.М. Про семантичну категорію подвійності в російській мові // Ученіє запіскі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – С. 56-63.

У статті висувається гіпотеза про існування семантичної категорії подвійності з опорою як на факти мовної дійсності, так і на різнорівневі засоби її вираження в мові, визначаються перспективи дослідження семантичної категорії подвійності.

Ключові слова: *функціональна грамати́ка, семантична категорія, поняттєва категорія, функціонально-семантичне поле, мова і мислення, значеннєвий зміст, мовний зміст, подвійність, бінарний комплекс.*

Stepanova L. About the semantic category of duality in the Russian language // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 56-63.

The article puts forward the hypothesis on the existence of the semantic category of duality, which is based on the facts of extralinguistic reality as well as the means of its expression on different linguistic levels; the prospects of further research of the semantic category of duality are outlined.

Keywords: *functional grammar, semantic category, conceptual category, functional-semantic field, language and thought, notional content, language content, duality, binary complex.*

Поступила в редакцію 19.04.2012 г.

УДК 81' 373. 611' 367. 623

Словообразовательная метафора как средство формирования нестандартного слова

Субботина О. А.

Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина

В статье исследуются семантико-словообразовательные особенности формирования узуальных (стандартных) и нестандартных слов. Словообразовательная метафора обуславливает возможности семантического варьирования в рамках стандартного производного слова и является одним из средств моделирования нестандартных новообразований.

Ключевые слова: потенциальное слово, нестандартное слово, словообразовательная метафора, имя прилагательное.

Усиление интенсивности языковой коммуникации обуславливает обновление лексического состава современного русского языка и определяет необходимость исследования новых слов. Активизация отдельных звеньев словообразовательной системы языка фиксирует фрагменты нестандартной речевой деятельности его носителей. Изучению новообразований на деривационном уровне посвящены работы Н. Г. Бабенко, Г.О. Винокура, Е.А.Земской, В.В. Лопатина, Р.Ю. Намитоковой, Т. С. Пристайко, Л.В. Рацибурской, И.С. Улуханова, Н.А. Янко-Триницкой.

Актуальность работы предопределена общей тенденцией в словообразовании, направленной на изучение когнитивно-ономасиологической природы новых номинативных единиц.

Цель статьи – установить семантические и деривационные предпосылки для формирования новых слов, а также выявить роль словообразовательной метафоры в процессе номинации нестандартных новообразований.

Современные СМИ и Internet-коммуникация воспроизводят дериваты, созданные по продуктивным словообразовательным типам и моделям. В дериватологии вслед за Г. О. Винокуром принято называть такие слова *потенциальными*: «Потенциальными называют лексикографически не зафиксированные – отсутствующее в словарях – производные слова, стихийно создаваемые говорящими по продуктивным словообразовательным типам и заполняющие лакуны словообразовательных парадигм. Потенциальные слова, таким образом, преодолевают ограничения, накладываемые узусом, реализуя возможности деривационной системы языка [2, с. 15]. Аналогичное понимание потенциального слова высказывают Э. И. Ханпира и Е. А. Земская [10], [3]. Однако вопрос о соотношении потенциальных и окказиональных новообразований является дискуссионным в современной теории окказиональности. Н. Г. Бабенко предлагает два возможных варианта решения:

1) все речевые образования являются окказиональными независимо от того, созданы они по деривационным законам языка или с нарушением этих законов. При таком решении потенциальные слова являются разновидностью окказиональных;

2) среди речевых новообразований следует различать потенциальные слова как соответствующие языковой норме и окказиональные образования как противоречащие норме в той или иной степени [1]. По мнению исследовательницы, представляется приемлемым первое решение вопроса, так как эстетически значимое авторское речевое новообразование является достойным словообразовательного, семасиологического, лексикографического, стилистического описания вне зависимости от того, насколько близко оно к узусу, норме. В соответствии с этим, Н. Г. Бабенко считает потенциальные слова разновидностью окказиональных [Указ. соч.]. Тем не менее, в работах последних лет наблюдается переосмысление понятия потенциального слова. Модификацию подходов к интерпретации термина подробно осветила Т. С. Пристайко в статье «О некоторых терминологических проблемах современной неологии» (2009). Так, например, Р. Ю. Намитокова разграничивает новообразования на стандартные (не нарушающие словообразовательного стандарта) и нестандартные (созданные с нарушением словообразовательных правил и закономерностей). При этом новообразования, созданные в соответствии со словообразовательным типом, предлагается считать *стандартными*; новообразования, созданные с отклонениями от словообразовательного типа на один параметр, *частично нестандартными первой степени*, на два параметра – *частично нестандартными второй степени*, на три параметра – *частично нестандартными третьей степени*. Новообразования, созданные вне словообразовательных типов, рассматриваются как *полностью нестандартные* [4]. Такое понимание новообразований, на наш взгляд, наиболее точно отражает когнитивно-ономасиологическую природу их мотивации. Ее осмысление позволяет обратиться к работам Е. А. Селивановой, которая отмечает, что «мотивация – феномен не только языковой системы, но и человеческого сознания, интериоризирующего определенные мотивационные связи в действительности» [7, с. 158]. Цель мотивации подразумевает репрезентацию в «ономасиологической структуре» нестандартных языковых элементов их «ассоциативно-образного восприятия», а ее воплощению, по нашему мнению, сопутствует словообразовательная метафора. С. Б. Козинец выделяет словообразовательную метафору как особую подсистему в метафорической системе языка, т. к. «словообразовательная метафора (далее – СМ) обладает всеми системными и функциональными (хотя проявляющимися и по-иному) свойствами метафоры лексической» [8, с. 8]. Исследуя семантику мотивированного слова, ученые обнаружили, что оно может соотноситься с мотивирующим не только прямыми, но и образными, метафорическими значениями: *змея – змеиться, вуаль – вуалировать, нога – подножие, зверь – звероватый, бросать – броский* и под. Подробное изучение СМ позволяет определить семантический потенциал производного слова, т.е. способность дальнейшего расширения его метафорического значения. Еще М. Докулил отмечал, что постоянное развитие человеческого познания, охватывающего все более широкие области действительности и проникающего все глубже к ее основным связям и закономерностям, приносит с собой все новые понятия и более глубокое понимание старых понятий и тем самым ставит перед национальными языками задачу обеспечить эти успехи общечеловеческого мышления подходящими наименованиями [11, с. 193 - 194]. Поэтому исследование семантического потенциала СМ и, как следствие, значений нестандартных слов должно вклю-

чать анализ лексикографических данных о мотивирующем слове и анализ текстового материала, иллюстрирующего семантику мотивированного слова.

Одним из наиболее продуктивных с точки зрения СМ и формирования нестандартных слов является словообразовательный тип отсубстантивных имен прилагательных, характеризующийся словообразовательным значением: «*имеющий свойства того, что названо мотивирующим словом*». Производные прилагательные этой группы объединяет то, что они образованы от переносных значений имен существительных, называющих животных. Данные номинации ассоциируются с человеческими качествами (внешний вид, характер и др.), и именно поэтому субстантивная семантика переходит в семантику признаковую. Это приводит к тому, что образность мотивированного слова как бы «наследуется» от мотивирующего. В результате формируются дополнительные элементы смысла, такие, как «*напоминающий внешне того, кто назван мотивирующим существительным*»:

бирюковатый – «*нелюдимый, угрюмый*» ← **бирюк** – «*перен. разг. нелюдимый и угрюмый человек*».

Талызин, **бирюковатый** по натуре и казавшийся по первому впечатлению малообразованным, на самом деле был хорошо начитан, знал службу... (К. Симонов. Живые и мертвые).

медвежеватый ← медведь в перен. знач.: «*перен. разг. о человеке, чем-либо напоминающем это животное*»:

Перебирал бумажки краснолицый **медвежеватый** майор Спесивцев, возглавляющий группу подслушивания (В. Сухнев. Грязные игры).

Отметим, что компонент «*напоминающий внешне того, кто назван мотивирующим существительным*» может возникать и у дериватов, словарное толкование которых отражает значение более абстрактное по сравнению с семантикой мотивирующих слов:

быковатый – «*угрюмый, смотрящий исподлобья; обл. застенчивый, неловкий*» ← **бык**. Ср.: Один из парней (допустим, Саша), весьма колоритной **быковатой** *внешности* [т.е. такая, как у быка: крупный, мускулистый парень] и с таким же *сипловатым* голосом, просит у другого (назовем его Димой) посмотреть сотовый телефон... (humor.kinnet.ru). Дополнительный компонент, формирующийся в контексте, сближает семантико-словообразовательные структуры производного прилагательного **быковатый** и производящего существительного **бык**.

Лексическое значение отсубстантивных прилагательных этой группы изначально метафорично и ассоциативно по своей сущности. В результате словообразовательного процесса значение мотивирующих существительных прогнозирует оценочную семантику производных прилагательных, в то время, как основа мотивирующего слова является базой для моделирования нестандартного слова, образованного в рамках исследуемого словообразовательного типа:

крысоватый – «*напоминающий крысу*» ← **крыса, хомяковатый** – «*напоминающий хомяка*» ← **хомяк**:

Запрещенное и отреченное чтение для **крысоватых** женщин и **хомяковатых** мужчин среднего возраста (В. Богомяков, www.topos.ru);

мышеватый – «*напоминающий мыш*» ← **мыш**:

Фото посмотрела: свежее лицо у тебя, да у тебя такой *среднерусский* тип внешности, немного **мышеватый** (Общение на форуме, www.hlopoty.ru/vb/showthread.php).

Словообразовательная метафора как средство формирования нестандартного слова

Нестандартные слова, образованные с помощью адъективной СМ, сохраняют довольно тесную ассоциативную связь с мотивирующим словом. Однако их категориальная принадлежность к разряду признаков слов способствует семантическому варьированию в рамках сформировавшегося словообразовательного значения. Образуется добавочный компонент “*такой (по характеру) как тот, кто назван мотивирующим словом*”. Например:

котоватый - “*похотливый, любострастный*” ← **кот** - «перен. о похотливом, сластолюбивом мужчине»:

*...что-то мне подсказывает... ...что в атмосфере, создавшейся в моей машине, откажется жить и **котоватый** мужик, и мужиковатый кот, и даже крыс...* (Общение на форуме, www.daewoodriver.ru).

змееватый - “*желчный, ехидный*” ← **змея** - «перен. о злом, язвительном человеке»:

*... вот гляжу на тебя и понять не могу: то ли ты мужик **змееватый**, то ли змей мужиковатый. Уважаемый, у вас судьба - не позавидуешь* (Общение на форуме, forum.1tv.ru).

Примеры показывают, что при создании нестандартных слов наряду со СМ используются приемы каламбурного словообразования. Исследователи отмечают, что это способствует возрастанию личностного начала в речи [3], [5], а также большей экспрессивности, выразительности текста [6].

Изучение особенностей узуальных и нестандартных дериватов, образованных с помощью СМ, еще раз доказывает утверждение И. С. Улуханова о том, «в идеале словообразовательная система должна быть представлена как организованная совокупность «возможностей» (или клеток), одни из которых реализованы («заполнены»), а другие не реализованы («пустуют») [9, с. 7]. Последовательный анализ разных сфер современной коммуникации позволяет выявлять новые нестандартные образования в рамках уже изученных словообразовательных типов. Исследование ассоциативно-метафорических связей мотивирующего узуального и мотивированного нестандартного слова помогает определить их деривационный и семантический потенциал.

Список литературы

1. Бабенко Н.Г. Оказиональное в художественном тексте. Структурно-семантический анализ: [учебное пособие] / Н. Г. Бабенко. – Калининград: Изд-во Калинингр. ун-та, 1997. – 84 с.
2. Винокур Г. О. Маяковский – новатор языка / Г. О. Винокур. – М.: Сов. писатель, 1943. – 136 с.
3. Земская Е. А. Оказиональные и потенциальные слова в русском словообразовании / Е. А. Земская // Актуальные проблемы русского словообразования: материалы республ. науч. конф. – Самарканд, 1972. – С. 19–29.
4. Намитокова Р. Ю. Авторские неологизмы: словообразовательный аспект / Р. Ю. Намитокова. – Ростов-на-Дону: Изд-во Ростов. ун-та, 1986. – 154 с.
5. Панов М. В. Из наблюдений над стилем сегодняшней периодики // Язык современной публицистики / М. В. Панов. – М.: Госкомиздат СССР, 1988. – С. 4–27.
6. Рацибурская, Л.В. Особенности новообразований в современных средствах массовой информации / Л.В. Рацибурская // Вестник Нижегородского ун-та им. Н.И. Лобачевского. Сер.: Филология. – 2003. – Вып. 1. – С. 111-116.

7. Селиванова Е.А. Когнитивная ономазиология / Е. А. Селиванова. – К.: Издательство украинского фитосоциологического центра, 2000. – 248 с.
8. Козинец С.Б. Словообразовательная метафора: пересечение лексической и словообразовательной систем / С. Б. Козинец // Известия Саратовского университета. Сер.: Филология. – 2008. – Т. 8. Журналистика. – Вып. 2. – С. 8 – 13.
9. Улуханов И.С. Единицы словообразовательной системы русского языка и их лексическая реализация / И.С. Улуханов. – М.: РАН, Институт русского языка им. В. В. Виноградова, 1996. – 221 с.
10. Ханпира Эр. Об окказиональном слове и окказиональном словообразовании / Эр. Ханпира // Развитие словообразования современного русского языка: сб. ст. – М., 1966. – С. 153–166.
11. Dokulil M. Tvoreni slov v cestine / M. Dokulil // 1. Teorie odvozovani slov. – Praha: CAV, 1962. – 263 s.

Условные сокращения

СМ – словообразовательная метафора

Субботина О. А. Словотворча метафора як засіб формування нестандартного слова // Ученіє запіскі Таврічеського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – С. 64-68.

У статті досліджено семантико-словотворчі особливості формування узуальних (стандартних) і нестандартних слів. Словотворча метафора обумовлює можливість варіювання у рамках стандартного похідного слова та є одним із засобів моделювання нестандартних утворень.

Ключові слова: потенційне слово, нестандартне слово, словотворча метафора, прикметник.

Subbotina O. Derivational metaphor as the means of non-standard word formation // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 64-68.

The article deals with semantic and derivational peculiarities of usual (standard) and non-standard words. Derivational metaphor specifies opportunities of semantic variation in the network of standard derivative and appears one of the means of non-standard new formation design.

Key words: potential word, non-standard word, derivational metaphor, adjective.

Поступила в редакцію 17.04.2012 г.

УДК 811.161.1'367.625

**Парадигма русского глагола: критерии выделения,
объем, уровни описания**

Чабаненко Т. С.

*Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина*

Статья посвящена изучению грамматической парадигмы русского глагола. Наблюдения показывают, что отсутствие хотя бы одной формы характерно почти каждому четвертому глаголу, а у половины глаголов с неполной парадигмой отсутствует сразу несколько форм.

Ключевые слова: *глагол, полная парадигма, неполная парадигма, форма слова, категория вида.*

Понятие парадигмы, возникшее еще в античные времена и прочно закрепившееся в русской грамматике, на первый взгляд, не вызывает разночтений: «Парадигма – это совокупность всех словоформ слова или его изменение по системе форм» [2, с. 367]. Однако термин «форма слова», на котором зиждется определение парадигмы, представляется лингвистам не таким бесспорным. В узком смысле это «чаще всего явления флективного словоизменения» [4, с. 21]. Сторонники широкого понимания относят к словоформам и те, которые образованы с помощью формообразующих аффиксов.

Неоднозначный подход к формам слова породил различные критерии выделения структурных компонентов парадигмы той или иной части речи. И если границы малой парадигмы, содержащей только склоняемые и спрягаемые формы, не вызывают сомнений, то вопрос о составе большой парадигмы, объединяющей как словоизменение, так и формообразование, остается открытым практически для любой части речи. Наиболее сложной и многокомпонентной представляется парадигма глагола, так как вопрос о месте в языке причастий и деепричастий решается по-разному, а статус видовых пар зависит от позиции исследователя.

Одни лингвисты включают в парадигму глагола изменение по видам. А. В. Исаченко утверждает, что «видовые пары должны считаться парадигматическим формами одного глагола» [5, с. 138]. Но их образование возможно только путем имперфективации, так как каждый приставочный глагол «содержит ещё какие-то добавочные «оттенки» именно лексического значения» [5, с. 157]. С таким взглядом не согласен А. Н. Тихонов, который выделяет группу чистовидовых приставок. В них роль префикса «сводится к выражению грамматического значения совершенного вида» [9, с. 19]. Таковыми признаются: *по-, с-, за-, у-, вз-, воз-, вы-, из-, раз-, от-, при-, про-, на-*, в отдельных глаголах *под-, пере-* [9, с. 18 – 22, 29 – 36].

В соответствии с точкой зрения Ю. С. Маслова, А. В. Бондарко и других представителей петербургской аспектологической школы, перфективация хотя и включается

в число способов образования видовых пар, но сами пары типа *делать – сделать* не являются формами слова. Этому «препятствует отсутствие грамматической регулярности, определенных правил формообразования» [1, с. 39].

Ряд ученых отстаивает мнение, согласно которому перфективация и имперфективация относятся к приемам словообразования. Так, в работах проф. О. М. Соколова отмечается, что связанные мотивационно глаголы несовершенного и совершенного вида (далее – НСВ и СВ) «самостоятельны, имеют автономные семантические признаки; к тому же они обладают несовпадающей системой словоформ и характеризуются различными деривационными связями» [8, с. 101]. В нашей работе мы, разделяя данную точку зрения, рассматриваем глаголы НСВ и СВ как самостоятельные лексические единицы, каждая из которых реализует свою парадигму.

Однако далеко не каждый глагол характеризуется полной парадигмой как идеальной языковой моделью. У многих глаголов парадигмы неполные, или дефектные, т. е. в их составе «отсутствует одна или несколько словоформ» [2, с. 368]. Дефектные парадигмы и причины их появления до сих пор изучены недостаточно. В толковых словарях отсутствие грамматических форм глагола отражается «избирательно в зависимости от опыта составителей, их научной компетентности» [9, с. 7]. Такая ситуация не позволяет сформировать четкое представление о месте неполных парадигм в грамматической системе языка.

Цель нашей работы – выявить количественное соотношение полных и неполных глагольных парадигм и определить, какие формы чаще всего отсутствуют.

Материалом для исследования послужил «Словарь-справочник по русскому языку: правописание, произношение, ударение, словообразование, морфемика, грамматика, частота употребления слов» под ред. А. Н. Тихонова и др. Это первое издание, в котором представлены парадигмы слов всех частей речи и отмечено отсутствие тех или иных форм.

В словаре описано более 2000 глагольных парадигм. Однако в виду того, что мы рассматриваем связанные мотивационно глаголы НСВ и СВ как самостоятельные слова с самостоятельной парадигмой, количество глагольных парадигм увеличилось почти в два раза (более 3700). Из них у 985 отсутствует хотя бы одна форма. Например, у глагола *близиться* отсутствует форма повелительного наклонения; у глагола *учесть* – действительное причастие прошедшего времени; у глагола *топтать* – страдательное причастие настоящего времени; у глагола *поблагодарить* – страдательное причастие прошедшего времени; у глагола *казаться* – деепричастие. Особую парадигму имеют безличные глаголы (*вырвать, повезти, рассвети* и др.) и личные глаголы в безличном значении (*пахнуть, стоить, темнеть* и др.). В целом у рассмотренных глаголов отсутствуют 1605 грамматических форм. Проведенный анализ позволил выявить те из них, которые пропускаются особенно часто. Результаты исследования отражены в таблице 1.

**Парадигма русского глагола: критерии выделения,
объем, уровни описания**

Таблица 1

Разновидности неполных парадигм глагола

Отсутствующие формы	Количество, глаголы	Частотность, %
1 лицо единственного числа	4	00,25
1 лицо единственного и множественного числа	3	00,19
1 и 2 лицо единственного числа	8	00,50
1 и 2 лицо единственного и множественного числа	518	32,27
Множественное число	2	00,12
Повелительное наклонение	515	32,09
Повелительное наклонение не употребляется без <i>не</i>	222	13,83
Действительное причастие настоящего времени	1	00,06
Действительное причастие прошедшего времени	4	00,25
Страдательное причастие настоящего времени	112	06,98
Страдательное причастие прошедшего времени	72	04,49
Деепричастие	115	07,16
Безличные глаголы	29	01,81
В целом	1605	100

Анализ *Таблицы 1* показал, что в неполных парадигмах глагола возможно 13 лакун. Наиболее часто это формы 1 и 2 лица единственного и множественного числа, формы повелительного наклонения, деепричастия, страдательные причастия настоящего и прошедшего времени. Так, форма 1 и 2 лица единственного и множественного числа отсутствует у 518 глаголов (32,27%): *бурлить, ветвиться, дымиться, сопутствовать, треснуть* и др. У 515 глаголов (32,09%) отсутствует повелительное наклонение: *видеть, въехать, лопнуть, наладиться, обнаружиться* и др.; у 222 глаголов (13,83%) – форма повелительного наклонения употребляется только с отрицательной частицей *не*: *блуждать, губить, запугать, разозлить, ныть* и др. От 115 глаголов (7,16%) (*вязать, демонстрироваться, жечь, пахать, шить* и др.) невозможно образование деепричастий, от 112 глаголов (6,98%) (*гнуть, жалеть, караулить, радовать, шептать* и др.) – страдательных причастий настоящего времени, от 72 глаголов (4,49%) (*вернуть, кольнуть, понюхать, потерпеть, шепнуть* и др.) – страдательных причастий прошедшего времени.

Кроме того, у глагола может отсутствовать сразу несколько грамматических форм, при этом их комбинирование имеет определенную системность. Чаще всего у одной лексемы отсутствует не более двух форм. Данные о таких глаголах представлены в таблице 2.

Парадигмы, в которых отсутствуют две формы глагола

Отсутствующие формы	Всего, глаго-лов	Всего, %	Из них, глаголов		
			На уровне всей лексемы	На уровне отдельного значения	Смешан-ные
1-2 л., повел.	362	86,40	133	229	—
1-2 л., повел. с <i>не</i>	2	0,48	2	—	—
1-2 л., повел., повел. с <i>не</i>	12	2,86	—	—	12
1-2 л., деепр.	2	0,48	2	—	—
1-2 л. ед. ч., повел.	4	0,95	—	4	—
1-2 л. ед. и мн. ч., прич. страд. наст.	1	0,24	1	—	—
повел., прич. страд. наст.	2	0,48	1	—	1
повел., прич. страд. прош.	1	0,24	1	—	—
повел., прич. страд. прош.	3	0,72	3	—	—
повел., деепр.	5	1,19	5	—	—
повел. с <i>не</i> , прич. страд. наст.	1	0,24	1	—	—
повел. с <i>не</i> , прич. страд. прош.	4	0,95	3	—	1
повел. с <i>не</i> , деепр.	8	1,91	7	—	1
прич. страд. наст., прич. страд. прош.	12	2,86	12	—	—
прич. страд. наст., деепр.					
В целом	419	100	171	233	15

Анализ *Таблицы 2* свидетельствует, что в неполных парадигмах возможно 14 комбинаций двух отсутствующих форм. Эти комбинации возникают как на уровне всей лексемы, так и в отдельных значениях многозначного глагола, а также могут носить смешанный характер, т. е. одни формы глагола отсутствуют на уровне всей лексемы, а другие – в отдельных значениях.

Наиболее часто отсутствуют формы 1 и 2 лица единственного и множественного числа и формы повелительного наклонения. В эту группу вошло 362 глагола (86,4%). Из них у 229 формы 1 и 2 лица единственного и множественного числа и формы повелительного наклонения отсутствуют на уровне отдельных значений (*бывать, закрыться, квакать, нравиться, пиццать* и др.), а у 133 – во всех значениях (*блеять, каркнуть, множиться, ощущаться, запотеть* и др.). У 12 глаголов (*жужжать, колебаться, замерзнуть, ныть, рычать* и др.) на уровне отдельных значений пропущены формы 1 и 2 лица единственного и множественного числа и формы повелительного наклонения, а в остальных значениях повелительное наклонение употребляется только при отрицании. Таким образом, на уровне отдельного значения возникает не более двух лакун.

У 68 глаголов пропуски в парадигме возникают одновременно в трех позициях. Комбинации отсутствующих в этих глаголах форм представлены в таблице 3.

**Парадигма русского глагола: критерии выделения,
объем, уровни описания**

Таблица 3

Парадигмы, в которых отсутствуют три формы глагола

Отсутствующие формы	Всего, глаголов	Всего, %	Из них, глаголов		
			На уровне всей лек- семы	На уровне отдельного значения	Сме- шанные
1-2 л., повел., прич. действ. наст.	1	1,47	—	—	1
1-2 л., повел., прич. страд. наст.	2	2,94	—	—	2
1-2 л., повел., прич. страд. прош.	2	2,94	—	—	2
1-2 л., повел., деепр.	56	82,36	51	5	—
1-2 л., повел. с <i>не</i> , деепр.	1	1,47	—	—	1
1-2 л., прич. страд. наст., прич. страд. прош., деепр.	1	1,47	—	—	1
Повел., прич. страд. наст., деепр.	1	1,47	—	—	1
Повел., прич. страд. прош. (полн. и кратк. формы)	1 2	1,47 2,94	1 2	—	—
Повел. с <i>не</i> , прич. страд. наст., прич. страд. прош.					
Прич. страд. наст., прич. страд. прош., деепр.					
В целом	68	100	55	5	8

Анализ *Таблицы 3* показал, что возможно 10 комбинаций трех отсутствующих в парадигме глагольных форм. Эти комбинации возникают как на уровне всей лексики, так и в отдельных значениях многозначного глагола, а также могут носить смешанный характер.

Наиболее часто отсутствуют формы 1 и 2 лица единственного и множественного числа, формы повелительного наклонения и деепричастия. В эту группу вошло 56 глаголов (82,36%): *близиться, вариться, иметься, переписываться, течь* и др. У глагола *бить* во всех значениях отсутствует страдательное причастие настоящего времени и деепричастие; в значении «силой вытекать» – 1 и 2 лица единственного и множественного числа; в значениях «наносить удары, побои», «одерживать верх, побеждать кого-л.», «раскалывать что-л.» – страдательное причастие прошедшего времени. Таким образом, хотя пропущены четыре различные грамматические формы, на уровне отдельного значения одновременно возникает не более трех лакун.

Особое место занимают глаголы *жечь, печь*², *тянуть*, в парадигме которых на уровне всех значений отсутствуют страдательные причастия настоящего времени и деепричастия, а в отдельном значении – формы 1 и 2 лица единственного и множественного числа и повелительного наклонения. Следовательно, у каждого из этих глаголов незаполненными остаются сразу четыре позиции.

Проведенное исследование позволило сделать следующие **выводы**. Полученные данные свидетельствуют о том, что неполнота парадигмы – характерная черта русского глагола. Почти у каждого четвертого глагола отсутствует хотя бы одна словоформа. А у половины глаголов с неполной парадигмой нереализованными остаются

сразу несколько (от двух до четырех) позиций. Особенно часто это формы 1 и 2 лица единственного и множественного числа и формы повелительного наклонения.

Следующим шагом может стать анализ причин дефектности словоизменительной парадигмы, закономерностей отсутствия различных глагольных форм. Это важно не только для теоретического осмысления сложного формального устройства глагольной лексемы, но и для лексикографической практики. Дальнейшее изучение неполных глагольных парадигм даст возможность более последовательно и систематизировано представить реальную грамматическую структуру глагольного слова.

Список литературы:

1. Бондарко А. В. Русский глагол / А. В. Бондарко, Л. Л. Буланин. – Л. : Просвещение, 1967. – 190 с.
2. Грамматика современного русского литературного языка. – М. : Наука, 1970. – 767 с.
3. Зализняк А. А. «Русское именное словоизменение» с приложением избранных работ по современному русскому языку и общему языкознанию / А. А. Зализняк. – М. : Языки славянской культуры, 2002. – 752 с.
4. Исаченко А. В. Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким. Морфология / Исаченко А. В. – Братислава : Издательство Словацкой Академии Наук, 1954 — . —
Ч. 1. — 1954. — 388 с.
5. Исаченко А. В. Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким. Морфология / А. В. Исаченко. – Братислава : Издательство Словацкой Академии Наук, 1954. Ч. 2. — 1960. — 579 с.
6. Семиколенова О. І. Аспекти граматичної інтерпретації російського дієслова в тлумачних словниках / О. І. Семиколенова // Мовознавство. – 1999. – №1. – С. 51 – 58.
7. Словарь-справочник по русскому языку : правописание, произношение, ударение, словообразование, морфемика, грамматика, частота употребления слов / А. Н. Тихонов, Е. Н. Тихонова, С. А. Тихонов. – М. : Словари, 1995. – 704 с.
8. Соколов О. М. ИмPLICITная морфология русского языка : монография / О. М. Соколов. – Нежин : ООО «Гідромакс», 2010. – 184 с.
9. Тихонов А. Н. Русский глагол : проблемы теории и лексикографирования / А. Н. Тихонов. – М. : Academia, 1998. – 280 с.

Чабаненко Т.С. Парадигма дієслова у російській мові: критерії виділення, об'єм, рівні описання // Ученіє запискі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – С. 69-75.

Стаття присвячена вивченню граматичної парадигми дієслова в російській мові. Спостереження свідчать про те, що відсутність хоча б однієї форми є характерним для майже кожного четвертого дієслова, а у половини дієслів з неповною парадигмою відсутні одразу декілька форм.

Ключові слова: дієслово, повна парадигма, неповна парадигма, форма слова, категорія виду.

Chabanenko T. Verb Paradigm in Russian Language: Criterion of Separation, Dimension, Description Levels // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 69-75.

The article addresses the research of the verb paradigm in Russian language. Observations show that almost every fourth verb misses some forms and half of the verbs with incomplete paradigm miss few forms at the same times.

Key words: *verb, complete paradigm, incomplete paradigm, word forms, aspect.*

Поступила в редакцию 05.03.2012 г.

УДК 811.161.1'42

Цитата как элемент учебника

Шевчик Е. Ю.

*Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара,
г. Днепропетровск, Украина*

В статье рассматриваются современные взгляды на проблему природы и сущности цитат, выделено несколько подходов к изучению цитации, а также иллюстрация явления цитации примерами текстов учебного дискурса.

Ключевые слова: *цитата, цитация, текст в тексте, учебник, учебный дискурс.*

Данная статья находится в русле *актуальных* исследований, поскольку текст вообще и текст учебника в частности имеют большое прагматическое значение и, будучи сложным лингвистическим явлением, еще не получили полного всестороннего освещения в лингвистике. Текст, если рассматривать его в системе обобщенных функциональных категорий, квалифицируется как высшая коммуникативная единица. Это целостная единица, состоящая из коммуникативно-функциональных элементов, организованных в систему для осуществления коммуникативного намерения автора текста соответственно речевой ситуации [5, с. 112].

Проблема цитирования была впервые сформулирована М. М. Бахтиным [4, с. 404-412]. Необходимость изучения цитации, её места и роли в структуре текста продиктована как теоретическими проблемами, на решении которых нацелена лингвистика текста, прагмалингвистика, так и практическими задачами адекватной интерпретации текста. Явление цитации выступает предметом активного изучения главным образом на материале текстов научного дискурса (С. С. Гусев, К. Н. Даирова, Е. В. Петрова, Г. С. Салова) [1, с. 179-191]. Цитация в тексте учебника между тем не получила, по нашим данным, специального освещения, в то время как именно цитация в качестве одного из источников новой, дополнительной информации имеет особое значение в существующей системе организации, передачи и обмена многообразной культурной информацией. *Цель данной статьи* – рассмотреть современные взгляды на проблему природы и сущности цитат, выделить несколько подходов к изучению цитации, а также проиллюстрировать явления цитации примерами текстов учебного дискурса.

Цитация представляет собой функциональный элемент системы принимающего текста, обладает инвариантными конвенционально установленными формально-содержательными характеристиками (эксплицитная маркированность, содержательное тождество с текстом-источником, указание авторства), осуществляет реализацию коммуникативного намерения цитирующего автора [2, с. 156].

Цитация является способом актуализации связи принимающего текста с другими текстами по линии структуры и содержания. Структурно цитация может

быть представлена полным, редуцированным и сегментированным вариантами. В настоящее время существует множество взглядов на проблему природы и сущности цитаты, которые можно объединить в несколько групп, представляющих основные подходы к исследованию данного явления.

В качестве начального этапа изучения цитаты в лингвистике можно отметить ее рассмотрение в плане формального синтаксиса. В данном случае цитата упоминается в связи с анализом проблем синтаксиса чужой речи (Л. Н. Мурзин, Г. М. Чумаков). При этом описываются способы графического оформления цитаты и средства ее соединения с принимающим текстом, формальные маркеры чужой речи, синтаксические отношения между цитатой и окружающим контекстом.

С общими тенденциями увеличения места лингвистики текста в лингвистической науке возрастает интерес к цитате как одному из видов контекстно-вариативного членения текста. Цитата рассматривается как естественный компонент структурно-композиционной организации текста, осуществляющей его формально-содержательную связность (М. И. Булах, И. Р. Гальперин, К. Н. Даирова, F. G. Kilgour, N. L. Feder).

Цитата как форма передачи чужой речи может использоваться в речевых системах любого функционального стиля. В рамках функциональной стилистики обсуждаемое явление неоднократно подвергалось изучению в текстах художественной (Н. Д. Арутюнова, В. П. Андросенко, С. Т. Золян, Н.А. Кузьмина, Е. А. Козицкая, И. М. Михалева, Н. В. Семенова, А. Lehrer, M. Short), научной (Е. А. Баженова, С. С. Гусев, Е. В. Петрова, Г. С. Салова, В. Е. Чернявская, W. S. Haas, K. Hyland, S. Jacoby) и публицистической (И. В. Алещанова, С. Ю. Зайцева, Г. И. Вальц, Е. А. Земская, M. Short) литературы. При рассмотрении онтологии цитат в текстах различных функциональных стилей описываются особенности их функционирования в текстах данных разновидностей, механизмы цитации; выделяются их тождества и различия, инварианты и варианты; определяются их основные функции в тексте.

В рамках лингвокультурологического подхода цитата понимается как носитель определенной культурной информации, выявляющей социально и исторически важные для языкового коллектива аспекты (Г. Майер, З. Г. Минц, Ю. М. Лотман).

Однако, несмотря на сложившуюся к настоящему моменту достаточно развернутую теорию цитаты, в основе которой лежит авторитетная концепция «чужого» слова, принадлежащая М. М. Бахтину, существует еще ряд нерешенных проблем в данной области. Как показал анализ лингвистической литературы, к таким проблемам относится отсутствие единых критериев в определении цитаты, что приводит к неправомерному, по словам Н. В. Семеновой, расширению или сужению границ понятия [6, с. 54-59]. Кроме того, изучая цитату как лингвистическое явление, исследователи в основном обращают внимание на речевой механизм цитации, в то время как функции цитаты в тексте не находятся в центре внимания ученых, несмотря на то, что факт проявления природы явлений в выполняемых ими функциях является общеизвестным и общепринятым: «функции определяют способ существования той или иной категории в языке» [1, с. 177]. Сказанное относится как к исследованию данного явления в текстах различных стилей и жанров, так и к изучению цитаты в научном тексте.

Цитация является непосредственной составляющей современного языка науки, «полноправным элементом композиции современного научного текста» [2, с. 16] и заслуживает пристального внимания. Изучение специальной литературы

свидетельствует о том, что в лингвистике разрабатывался целый ряд проблем цитаты в научном произведении, к которым относятся: выявление и описание типов цитат, использующихся в научном тексте; структурно-семантические особенности цитаты; способы введения цитаты в текст и некоторые особенности ее функционирования (Е. А. Баженова, К. Н. Даирова, М. П. Котюрова, Н. А. Кузьмина, Е. В. Петрова, Г. С. Салова, W. S. Naas, K. Hyland, S. Jacoby, F. G. Kilgour, N. L. Feder). Значительный интерес получило рассмотрение цитаты в научном тексте через призму понятия «интертекстуальность» (В. Е. Чернявская). Особая актуальность исследования цитаты в научном тексте определяется тем, что в современной лингвистике научный функциональный стиль изучен в основном на дотекстовом уровне. Поскольку цитата представляет собой «текст в тексте» и, следовательно, является единицей текстовой, то ее изучение может способствовать анализу научного текста во всем многообразии его составляющих [7, с. 96].

Актуальным на сегодняшний день в лингвистике является аспект рассмотрения научного текста, который включает в себя вопросы о способности текста передавать нюансы научной мысли, быть хранителем и транслятором научного знания, удовлетворять запросы социума в получении информации в условиях усложнения и расширения научной коммуникации (Е. А. Баженова, И. С. Бедрина, Н. В. Данилевская, М. Н. Кожина, М. П. Котюрова, Г. И. Соловьева, В. Е. Чернявская). Такой подход к изучению текста делает возможным рассмотрение его в когнитивном ракурсе и указывает на то, что его перспективно исследовать с позиций когнитивной лингвистики, которая определяет язык в целом как явление когнитивное или когнитивно-процессуальное, делает акцент на том, что язык передает информацию о мире, что он многосторонне связан с обработкой этой информации, что он имеет прямое отношение к построению, организации и усовершенствованию информации и способов ее представления, что он, наконец, обеспечивает протекание коммуникативных процессов, в ходе которых передаются огромные пласты знаний (В. З. Демьянков, Е. С. Кубрякова, Л. Г. Лузина, Ю. Г. Панкрац).

Цитату можно рассматривать также как важный элемент учебника. Проиллюстрируем сказанное примерами из учебника русского языка для 9 класса [3].

Цитата в учебнике может выполнять следующие функции: выступать как часть содержания (оглавления): *«Песни одного народа не мешают песням другого...»*.

Цитата функционирует в ряде упражнений как материал для перевода: *«Як умру, то поховайте мене на могилі (Т. Шевченко). – Как умру я, схороните вы меня в могиле»* [3, с. 13].

Цитата широко используется как часть чужой речи:

«как писала М. Башкирцева, «Тургенев был великий писатель, очень тонкий ум, истинный художник»» [3, с. 18].

При объяснении теоретического материала цитаты могут включаться в предложение как прямая речь или являться частью предложения.

Сравните: «Самый верный признак истины – это простота и ясность», – справедливо утверждал Л. Н. Толстой; и Л. Н. Толстой справедливо утверждал, что «самый верный признак истины – это простота и ясность» [3, с. 36].

Цитата может быть более объемной, то есть представлять собой не одну фразу, а отрывок из произведения, например:

Упражнение 73: прочитайте отрывок из трагедии «Гамлет» У. Шекспира:

Гамлет: не сыграете ли вы на этой дудке?

Гильденстерн: Мой принц. Я не умею.

Гамлет: На мне вы готовы играть... [3, с. 45].

Цитата может включаться в текст учебника разными способами:

- подаваться в скобках:

«Эти тяжелые, опущенные веки Вяя («подымите мне веки, не вижу!»). Могучий, величественный Тарас Бульба («Я тебя породил, я тебя и убью!»)» [3, с. 89];

- оформляться как прямая речь:

вот как вспоминает это сражение один из очевидцев: «Трудно себе представить ожесточение обеих сторон в Бородинском сражении. Многие из сражавшихся побросали свое оружие, ...» [3, с. 137].

- или как речь чужая:

- В одной из русских пословиц говорится, что «море не высохнет, а народ не заблудится» [3, с. 257].

Вывод. Дальнейшая разработка вопросов цитирования имеет теоретическую и практическую значимость. В теоретическом отношении изучение явления цитации может способствовать продолжению развития теории интертекстуальной связи текстов и частных вопросов лингвистики текста. Практическое применение результатов исследования теории цитирования позволит выработать некоторые стратегии интенсификации процесса коммуникации.

Список литературы

1. Алексеева Л. М. Метафорическое терминопорождение и функции терминов в тексте: дис. ... доктор филологических наук: 10.02.20 / Л. М. Алексеева. – Пермь, 1998. – 357 с.
2. Алещанова И. В. Цитация в газетном тексте : На материале современной английской и российской прессы : дис. ... кандидата филологических наук : 10.02.20/ И. В. Алещанова.— Волгоград, 2000.— 208 с.
3. Баландина Н. Ф. Русский язык, 9 класс; учебник для общеобразовательных учебных заведений с украинским языком обучения / Н. Ф. Баландина, К. В. Дегтярёва, С. А. Лебеденко. – К. : Мастер-класс, 2009. – 318 с.
4. Бахтин М. М. Автор и герой в эстетической деятельности / М. М. Бахтин. Эстетика словесного творчества. Издание 2-е. – М. : Искусство, 1986. – С. 9–191, 404–412.
5. Валгина Н. С. Теория текста / Н. С. Валгина.— М. : Логос, 2004. – 280 с.
6. Семенова Н. В. Жанровая цитация в книге В. Набокова «Возвращение Чорба» / Н. В. Семенова // Литературный текст: проблемы и методы исследования. «Свое» и «чужое» слово в художественном тексте. [Сборник научных трудов]. Выпуск V. Тверь, 1999.—С. 54-59
7. Чернявская В. Е. Интерпретация научного текста / В. Е. Чернявская. – М. : Либроком, 2010. –127 с.

Шевчик К. Ю. Цитата як елемент підручника // Ученіє запискі Тавріческого національного університета ім. В.І. Вернадского. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – С. 76-80.

У статті розглядаються сучасні погляди на проблему сутності цитат, виділено декілька підходів до вивчення проблеми цитування, а також проілюстровано цитування прикладами текстів учбового дискурсу.

Ключові слова: цитата, цитування, текст у тексті, підручник, учбовий дискурс.

Shevchik K. Quotation as a text book component // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 76-80.

The article deals with the linguistic problem of citation, there several modern approaches to the phenomenon of quotation are singled out, illustrated with the examples from a Russian textbook.

Key words: quotation, citation, text in the text, textbook, educational discourse.

Поступила в редакцію 11.03.2012 г.

РАЗДЕЛ 5. СОВРЕМЕННАЯ ЯЗЫКОВАЯ СИТУАЦИЯ И КУЛЬТУРА РЕЧИ

УДК 81. 373.612

Динамізм семантичної структури слова в контексті художнього мовлення

Бабич Т.В.

*Кіровоградський національний технічний університет,
м. Кіровоград, Україна*

У статті підтверджено положення про динамічний характер мови, що виявляє себе передусім у потенційній варіативності, рухомості елементів мовної системи. Ці потенційні можливості реалізуються безпосередньо на рівні індивідуального мовлення, у самому процесі мовного вживання.

Ключові слова: динамізм семантичної структури мови, контекст, художнє мовлення, семантичні модифікації.

У результаті різноаспектних досліджень Алатирєвої Н.Б., Бондарка О.В., Карпенка Ю.О., Кочергана М.П., Манакіна В.М., Мейзерського В.М., Русанівського В.М., Семєнець О.О., Соколовської Ж.П., Тараненка О.О., сформувалося розуміння лексичного значення як явища нестатичного, підвладного функціонально зумовленим модифікаціям.

Особливо помітні такі модифікації в поетичному мовленні. Стаючи елементом художнього твору, слово може набувати нових якостей, які раніше йому не були властиві, наприклад, здатності одночасно реалізовувати декілька значень або, навпаки, тільки певну частину своєї семантики, що залежить від можливості різних комбінацій зі словами у контексті. У цьому і проявляється динамічність семантики слова.

Метою статті є дослідження динамічного чинника змін у семантичній структурі лінгвістичних одиниць, що показує, як саме одне мовне явище перетворюється в інше. Таке дослідження є однією з обов'язкових умов всебічного вивчення лексичної семантики слова в художньому тексті та зумовлює актуальність даної розвідки.

Завданням дослідження є з'ясування динамічних аспектів семантичної структури слова на мовленнєвому рівні, що дозволяє уточнити зміст лексичної одиниці залежно від актуалізації в слові одних елементів смислу та нейтралізації інших, адже семантичні перетворення лексичних одиниць зумовлені характером їхнього функціонування.

Характер варіювання лексичного значення в основному зумовлений типом активного компонента семантичної ознаки і максимальньо направлений на особистісний відбір. Наслідком таких змін стає актуалізація семантичних ознак на рівні індивідуального мовлення. Таким чином, слово у своєму новому значенні наділене рідкісною властивістю: воно здатне передавати найрізноманітніші значення, найтонші смислові відтінки; набуває можливості вміщувати в собі багатше значення, оперуючи при цьому незначним набором семантичних ознак, порівняно з його корелятом у лексичній системі.

У поетичному мовленні спостерігаємо конкретизацію семантичних ознак, які не призводять до явних змін у семантичній структурі мовних одиниць. Відбуваються лише різноманітні смислові прирошення, що не порушують, а збагачують зміст слова та реалізують його потенційні можливості.

Розглянемо такі поетичні рядки:

Отож хвала вам!

Бережіть снагу.

І чемно попередить вас дозвольте:

якщо мене ви й зігнете в дугу,

То ця дуга, напевно, буде вольтова [2, с. 150].

У першому випадку словосполучення (*зігнути в дугу*) актуалізує семантичні ознаки фразеологізму 'дуже', 'надто' [7, с.1104], у другому (*вольтова дуга*), очевидно, семантичні компоненти лексеми *дуга* (*дуга* – округла крива лінія; те, що має форму округлої кривої лінії; електрична дуга [4, II, с.431]) контекстуально набувають сем 'напруження', 'сила'. У результаті наведені сполучення отримують значення, які роблять наведені одиниці до певної міри антонімічними. Конкретизація семантичних ознак поетичного слова спричиняє рухомість мовного образу та викликає відразу декілька асоціацій. Саме так і виникають смисли, які коливаються від основного до периферійного значення та утримують поетичний текст в емоційному напруженні.

Одним із наслідків, які зумовлені динамічним характером семантичної структури лексем, є таке значеннєве перетворення мовної одиниці, при якому предметно-логічне ядро в семантиці слова не руйнується повністю, але воно вже достатньо активно наповнюється сторонніми елементами, які за умов певної когнітивної обробки стають домінантами в смисловій структурі цієї лексеми.

Найчастіше такі перетворення відбуваються в результаті ненормативної сполучуваності слів.

Наприклад:

Струшується сад, як парасолька.

Мокрі ниви і порожній шлях...

Ген корів розсипана квасолька
доганяє хмари у полях [2, с. 92].

Слово *корова* (*корова* – велика парнокопитна свійська тварина, самка бугая [4, IV, с. 295]) нейтралізує у словосполученні *корів квасолька* свою основну семантичну ознаку 'тварина' та набуває сем 'дрібний', 'багато', наявних у лексемі *квасолька* (*квасолька* – городня трав'яниста однорічна рослина родини бобових, що має у стручках овальні зерна [4, IV, с. 132]). Подібне перетворення стало можливим завдяки образному уявленню, яке реально представляє стадо корів, які десь аж біля хмар перетворюються на маленькі цяточки – квасольку.

Так само у рядках:

Спасибі й вам, що ви не м'якуші.

Дрібнота будь не годна ворогами.

Якщо я маю біцепси душі –

то в результаті сутичок із вами [2, с. 150].

Перетворення слова *біцепси* (*біцепси* – м'яз руки між ліктем і плечем [4, I, с. 191]) показує новизну авторського ставлення до зображуваної дійсності та матеріалізується шляхом співвіднесення слова *біцепси* із словом *душа* (*душа* – внутрішній психічний світ людини з її настроями, переживаннями, почуттями [4, II, с. 445]). На асоціативному рівні це слово викликає уявлення про душу як фізичну матерію, яку

шляхом спортивних навантажень можна зробити сильною. Можливо, саме ці потенційні семантичні ознаки стали мотивом для перенесення.

Повні семантичні перетворення слів можуть бути наслідком вторинної номінації. „Вторинна номінація – це використання старого слова (його зовнішньої оболонки) для потреб нової номінації” [6, с. 3]. У результаті використання уже наявного слова як імені для нового об’єкта „у слова з’являється нове значення” [6, с. 3]. Його основою стає асоціативний характер мислення людини, що являє собою одну із форм вираження особистісного смислу в семантиці слів.

Саме тому утворення будь-яких вторинних відносно денотата знаків, слів, граматичних форм та інших мовних одиниць, починаючи із семи і закінчуючи текстом, і стає наслідком виникнення у слів нових значень. Своєрідність вторинної номінації простежується у тому, що „гносеологічний образ позамовного об’єкта тут завжди опосередкований переосмисленим змістом мовної форми” [5, с. 167]. Головною умовою вторинної номінації є когнітивний пошук автором при номінації якості найбільш точних (з позиції автора) визначень об’єкта. Джерелом виникнення нових значень стає наявність актуальних семантичних зв’язків між словами, а точніше – вмотивованість слів „з різною семантикою, взаємопов’язаність яких виразно сприймається мовцями” [1, с. 4]. Вторинна номінація може розвиватися на основі будь-якої зовнішньої ознаки. От як, наприклад, описується папороть у вірші Л.В. Костенко:

*Птиці зелені
у пізню пору
спати злетілись
на свіжий поруб...
Тільки злетіть
не змогли, не зуміли:
тісно було,
переплутались крила [2, с. 130].*

У наведеному поетичному дискурсі використання слова *крила* (крила – літальний орган птахів, комах та деяких ссавців [4, IV, с. 346]) пов’язане з конкретним зміщенням функцій цього слова, хоча воно прямо не називає об’єкт описання – *папороть* (він зрозумілий із назви твору). Основним чинником при засвоєнні наведеною лексемою такого значення стає співвіднесеність її із словом *листя* (лист – орган повітряного живлення і газообміну рослин, у вигляді тонкої, звичайно зеленої пластинки [4, IV, с. 91]), семантична трансформація якого пов’язана з актуалізацією сем ‘тонка’, ‘пластинка’, що не включені до складу його семантичного потенціалу та належать до сфери асоціативного. Перенесення назви відбувається за рахунок підміни сем ‘орган’, ‘повітряного’, ‘живлення’, наявних у слові *листя*, семами ‘орган’, ‘призначений’, ‘для’, ‘пересування’, ‘по’, ‘повітряю’, які складають основу значення слова *крила*. Можливо, спільна сема ‘тонка пластинка’ стала основою для виникнення у лексеми *листя* нового художнього образу.

Перерозподіл сем, який призвів до перетворення слова камінь в одиницю другого коду та до його трансформації, відбувається у поетичних рядках Дмитра Павличка «Біля фонтана»:

*Підвієсь один із тих нещасних
І каменем в Марію кинув:
Коли не бачиш і не чуєш,
То, може, хоч відчуєш біль!*

*Любуються фонтаном люди,
Бо камінь гніву з рук народу
Впав на господарів її* [3, с. 16].

У наведеному прикладі лексема *камінь* реалізує два значення у словосполученнях *кинув камінь* камінь – тверда гірська порода у вигляді суцільної маси [4, IV, с. 83] та *камінь гніву* у значенні фразеологізму кинути камінь – осуджувати ганьбити кого-небудь [7, II, с. 362]. Рухливість сем від ‘*тверда*’, ‘*порода*’, ‘*суцільної*’, ‘*маси*’ до ‘*ганьбити*’, ‘*кого-небудь*’ уможливили виникнення мікрозначень слова камінь та призвели до зміни предметно-логічного ядра.

Вивчаючи семантичні перетворення слів, у ході яких трансформується предметно-логічне ядро семантичної структури слова, можна зробити *висновок*, що лексичне значення слова в умовах поетичного дискурсу не сприймається як основне. Воно слугує лише необхідним матеріалом для створення нового, контекстуального смислу, реалізація якого зініційована естетичними закономірностями організації мовної канви художнього твору та ідейним задумом автора.

Динамізм семантичної структури слова на мовленнєвому рівні дозволяє уточнювати зміст лексичної одиниці залежно від певних художніх завдань. Механізм такого уточнення виглядає як актуалізація в слові одних елементів смислу та нейтралізація інших.

Семантичні перетворення лексичних одиниць у межах конкретного художнього твору мають системний характер. Чинники цих перетворень взаємозумовлені та становлять єдність. Практичне функціонування слова в поетичному дискурсі – це складний процес когнітивного оброблення мовного змісту. Що оригінальніше, або й парадоксальніше сполучування лексичних одиниць в поетичному дискурсі, то вищий рівень семантичного перетворення, тим вище художньо-естетичне напруження поетичного твору.

Список літератури

1. Карпенко Ю.А. Экспериментальные методы в семасиологии / Ю.А. Карпенко, В.В. Левицкий, И.А. Стернин. – Воронеж : Изд-во Воронежского университета, 1989. – 198 с.
2. Костенко Л.В. Вибране / Л.В. Костенко. – К. : Дніпро, 1989. – 560 с.
3. Павличко Д.В. Пелюстки і лева. Вибрані поезії / Д.В. Павличко. – К. : Дніпро, 1964. – 148с.
4. СУМ – Словник української мови: в 11-ти томах. – К. : Наукова думка, 1970 – 1980.
5. Телия В.Н. Типы языковых значений. Связанное значение слова в языке / В.Н. Телия. – М. : Наука, 1981. – 269 с.
6. Тропина Н.П. Семантическая деривация: мультипарадигмальное исследование [монография] / Н.П. Тропина. – Херсон : Изд-во. ХГУ, 2003. – 336 с.
7. Фразеологічний словник української мови: у 2-х томах / За ред. В.М. Білоноженко. – К. : Наукова. думка, 1999.

**Динамізм семантичної структури слова
в контексті художнього мовлення**

Бабич Т.В. Динамизм семантической структуры слова в контексте художественной речи // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 2. С.81-85.

В статье подтверждено положение о динамическом характере языка, что проявляется прежде всего в потенциальной вариативности, подвижности элементов языковой системы. Эти потенциальные возможности реализуются непосредственно на уровне индивидуальной речи, в самом процессе языкового употребления.

Ключевые слова: динамизм семантической структуры языка, контекст, художественная речь, семантические модификации.

Babich T. V. Dynamism of semantic structure of word is in the context of the artistic broadcasting // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 81-85.

The article confirmed the position of the dynamic nature of language, which manifests itself primarily in the potential variability, mobility elements of the language system. These potential opportunities are realized directly at the level of individual speech.

Key words: dynamic semantic structure of language, context, artistic speech semantic modification.

Поступила до редакції 22.03.2012 р.

УДК 81'28; 81'286

**Когнитологический потенциал картотеки
«Лексического атласа русских народных говоров»**

Ганичева С.А.

*Вологодский государственный педагогический университет,
г. Вологда, Россия*

В статье рассматривается возможность использования синтагматических связей слов для реконструкции фрагментов диалектной языковой картины мира на основе речевых иллюстраций картотеки «Лексического атласа русских народных говоров». Возможность подобной реконструкции показана на примере репрезентации образа сороки.

Ключевые слова: *диалектная языковая картина мира, синтагматические связи, образ сороки.*

Постановка проблемы. В статье анализируются речевые иллюстрации картотеки «Лексического атласа русских народных говоров» [1] – одного из наиболее значимых в настоящее время общероссийских научных проектов, объединяющих усилия диалектологов и специалистов в области лингвистической географии. Задача атласа – показать в пространственной проекции основные факты лексической системы русских говоров. Сетку обследования атласа составляет более 1065 пунктов на территории Европейской части России. Программа атласа включает более 5 тысяч вопросов по темам «Природа», «Человек», «Растительный мир», «Материальная культура».

Начало XXI века ознаменовалось новыми подходами к интерпретации языковых данных этого проекта. Одним из актуальных подходов является когнитологический [2], позволяющий реконструировать фрагменты языкового сознания носителей русских территориальных диалектов в процессе анализа их речевых высказываний, обобщённых в материалах атласа.

Анализ последних исследований.

Один из объектов изучения современной когнитивной лингвистики – диалектная языковая картина мира (ДЯКМ), то есть «схема восприятия действительности, сложившаяся на протяжении многих веков существования социума, ограниченного определённой территорией и природными, экономическими, хозяйственными условиями жизни» [3, с. 68]. Для ДЯКМ характерны следующие особенности: естественный характер, отсутствие кодификации, парцеллирование объектов познания, антропоцентризм, субъективизм, консерватизм и др. [4, с. 25]. Реконструкция ДЯКМ может осуществляться на разнообразном материале, в частности, исследователи обращаются к фактам лексической системы, морфемики и словообразования. Одним из наиболее масштабных результатов когнитологического осмысления материалов «Лексического атласа русских народных говоров» в аспекте репрезентации диалект-

ной языковой картины мира является монография Т. И. Вендиной «Русская языковая картина мира через призму словообразования» [5].

Цель и задачи.

Выявление особенностей отражения мира в диалектном языковом может быть ориентировано на анализ синтагматических связей слов в составе речевых высказываний, репрезентирующих объекты картографирования «Лексического атласа русских народных говоров». Для каждого явления или предмета, представляемого в материалах атласа, может быть выделен набор ключевых слов, особенности синтагматики которых позволят сделать определённые выводы об образе этого предмета / явления в ДЯКМ. Например, говоря о восприятии болота носителями диалектов, можно обращаться к ключевым словам, обозначающим само болото в целом, низкое болотистое место (*багно* и др.), небольшое болото (*мокревина, мокредина* и др.), большое болото (*веряжка, сагра* и др.), топкое место на болоте (*зыбун, трясина* и др.), окно на болоте (*бучило, глазник* и др.) и т.д. Синтагматические связи этих слов позволят обратить внимание на характерные признаки болота, значимые для сельского жителя (растительность; степень проходимости и др.), а также выявить оценку этого природного объекта (ср.: *Болотину-то и корова не будет ись; болотина – трава, растущая на болоте*).

Фактический материал для анализа синтагматических связей слов могут составить полевые записи диалектных текстов, иллюстрации употребления слов, приведённые в словарях и хранящиеся в словарных картотеках. С нашей точки зрения, особенно продуктивным может быть обращение к данным картотек, поскольку имеющиеся в них контексты уже систематизированы по ключевым словам. Мы рассматриваем репрезентацию образа сороки в материалах картотеки «Лексического атласа русских народных говоров»: в разделе «Животный мир» данного атласа планируется около 100 карт, называющих птиц и характеризующих особенности их обитания (существительные – общее название птицы, названия самок и птенцов, помещений для содержания домашней птицы, мяса птицы; прилагательные – принадлежащий той или иной птице; глаголы, обозначающие процесс вокализации и т.д.). Мы проектируем лингвистические карты, ориентированные на глаголы со значением «Издавать звуки, характерные для той или иной птицы» [6]. Рассмотрим, каков когнитологический потенциал материалов к данным картам, как речевые иллюстрации атласа рисуют образ сороки в диалектной языковой картине мира русского народа.

Выводы.

Иллюстрации к вопросу «Издавать звуки, характерные для сороки» дают возможность определить только некоторые черты образа сороки в сознании носителей диалектов. Эти черты связаны в первую очередь с особенностями крика сороки: его акустическими характеристиками, временем года и временем суток, когда он раздаётся, местом, где его можно услышать и т. д.

Ключевыми словами в данном случае выступают глаголы *стрекотать, чекотать, щекотать, цокотать, чакакать* и др., зафиксированные в картотеке вопроса. Синтагматические связи, отражённые в иллюстрациях, с определённой долей условности можно разделить на несколько групп.

Временные связи (53; здесь и далее в скобках – количество связей, встретившихся в контекстах). Большая часть этих связей возникает со словами / сочетаниями слов, обозначающими продолжительность звучания (39: *полдня; целый день; с утра до ночи; всё стрекочут и стрекочут; спуску нет; никак не угомонится* и др.). 8 свя-

зей относится к словам и сочетаниям слов с семой 'часто' (*постоянно; часто; чтобы не трещала, редко бывает* и др.). В иллюстрациях редко встречаются обозначения конкретного времени года или суток (6: *летом; зимой; к вечеру* и др.), что вполне объяснимо, так как крик сороки не зависит от этих факторов.

Основная подгруппа **пространственных** связей (51) – связи со словами, обозначающими понятия сферы «Деятельность человека». Сорока стрекочет рядом с больницей (1), у дороги (1), на столбе (1), но чаще всего – непосредственно возле человеческого жилища: в огороде (5), в саду (1), на бане (1), возле дома (5: *дома, над домом* и др.), во дворе (2), на крыше (3: *по крыше; на крыше*), на трубе (2), на заборе, (15: *на забор; возле забора* и др.) и у окна (14: *под окно; у окошка; под окошком* и др.). Сороки водятся и в лесу (12: *на весь лес; в лес* и др.), а 18 раз встретились связи со словами, обозначающими деревья и кусты: *на дереве, по деревьям, в кустах, на ёлку, на яблоне, в ракитнике, в дичках, на ветке, на сучке* и др.

Синтагматические связи, **характеризующие особенности поведения**. Большинство соответствующих слов (61) обозначает действия кричащей сороки: сидит (21: *сидит; усядется; садится* и др.), летит (5: *летает; кружат* и др.), скачет или бежит (2: *бежит; поскокивает*). Сороки воспринимаются как общественные птицы (4: *соберутся; слетятся; парами летают; зовёт детей; разговаривают; трескочит о том, что стащит; говорит; друг дружку зовут*). Четырежды упомянут трепещущий хвост (*хвостом трепещет; махала хвостом; хвост качается*), самая заметная часть тела птицы; качая им, сорока одновременно поворачивает голову в разные стороны (2: *во все стороны*). Много связей со словами и сочетаниями слов, обозначающими вороватость (11: *украсть; ягоды таскает; цыпок высматривая; воровать; стащит; цыпленка утащит; цыплят выглядывать; ворюга; унесла брошь; воровка*) и пугливость сороки (8: *увидит кого; как в лес зайдешь; чужой идти; кого-то заметила; пугливые; напугаешь; как шум в лесу*). В **приметах и поверьях** (46) стрекот сороки ассоциируется с дождем (3: *перед дождем; перед дождливой погодой; к дождю*) и холодом (2: *к холоду; к стуже*), в лесу он предупреждает о появлении человека или зверя (7: *идёт кто; кто-то идет; ещё кто за ягодам пришёл; кто-то поблизости появился; кто-то спугнул; чужой идёт; зверь рядом*). Крик сороки часто связывается со словами новостями, известиями, вестями (12), письмом (3), гостями (10). Стрётот предупреждает о приближении недоброго, опасного (6: *об опасности; близко опасность; не к добру; плохо; о чем-то предупреждает*).

Оценочные связи могут обозначать оценку как сороки в целом, так и её крика. Крик сороки чаще всего воспринимается как громкий (18: *громко; далеко слышать; на всю округу; на весь лес; на другом конце деревни слышать*) и интенсивный (17: *сильно; шибко; здорово; расстрекоталась* и т.п.). Единичное наречие *порато* может означать '1. Очень, весьма. <...> 3. Сильно, крепко. <...> 4. Громко. 5 Быстро. <...> 6. Много. <...>' [7: 30, 51]. Звуки сорок быстрые и частые (3: *быстро-быстро; часто-часто; бойко*). Качественные характеристики звука могут даваться через звукоподражания (3: *тр-тр-тр-тр; тра-та-та; тр-р, тр-р-р*) и сравнение (3: *как из пулемёта; на стрекот похожи; как на базари*). Крик сорок чаще всего оценивается негативно, что проявляется в употреблении слов с семами 'чрезмерно' (3: *как бешеные; больно бойко / громко*), 'надоедливо' (2: *надоедливо; надоела*), 'неприятно' (3: *неприятные; хоть уши закрывай / затыкай*). Крик сороки резкий (1: *резкие*), наглый (1: *нагло*), оглушающий (1: *оглушит*). Всем этим объясняются связи со словами, имеющими семы 'мешать', 'беспокоить' (4: *спасу нет; никакого покоя; житья не стало*); на со-

рок *спуску нет* (1), их не любят (1: *не люблю*). Поведение сороки также оценивается негативно: *непоседы* (1), *воровка* (1), *ворюга* (1), *наглые* (1), *дура* (1), *глупые* (1). Ряд связей позволяет говорить об отрицательной оценке птицы в целом (4): *худая, окаянная, ведьма, проклятая*.

Особую подгруппу составляют объясняемые прагматичностью диалектного мировосприятия оценочные связи со словами, имеющими семы 'беспольный', 'безделье' (4): *без толку; дел нет; что им делать-то; без дела*. Это может быть связано с тем, что сорока в представлении носителя диалекта способна только на стрёкот и воровство (6: *тока и вмея стрекотать; тем и живёт, что стрекочет без умолку; стрекотать умеют; стрекотать любит; стрекотать и воровать мастерица*), крик этой птицы непонятен (3: *чего стрекочут, не понять; и чего стрекочит; гогочат чё-то там*).

Среди **сравнительных** связей (47) выделяются: 1) сравнения птицы с кем-, чем-либо (11): трещоткой (5), бабкой (1), бабой (1), балаболкой (1), стрекозой (1) и др.; 2) сравнения кого-, чего-либо с птицей (36). Большая часть последних – простое сопоставление речи со стрёкотом сороки (24: *стрекочет, как сорока* и т. п.), основания для сравнения обозначены лишь в некоторых контекстах: вокализации сороки продолжительные, быстрые (3: *о тех, кто много говорит; много и быстро говорит; помолчи немножко*), непонятные (*ничего не разберёшь*). Встретилась связь с глаголом *сплетничать* (1), а также связи со словами, обозначающими лицо женского пола (*девки; Манька; баба* и др.).

Составим образ сороки, который может быть воссоздан на основе проанализированных нами синтагматических связей. Крик сороки – громкие, быстрые, резкие звуки вроде *тр-тр-тр-тр*. Птица кричит часто и подолгу, в полете, сидя и на бегу, вне зависимости от времени года или суток. В лесу трещит, увидев человека или зверя, треском «общается» с другими сороками (общественная птица). Она таскает мелкие предметы, цыпляет у человека. Общая оценка птицы отрицательная, при этом негативно воспринимаются как отдельные особенности поведения: крик (неприятный, резкий, чрезмерно громкий и потому мешающий и беспокоящий), вороватость, – так и птица в целом (*худая, окаянная, проклятая*). Сорока умеет только стрекотать и воровать, поэтому считается бездельницей. В сравнительных конструкциях она обычно сопоставляется с трещоткой, но чаще с ней самой сравнивают болтливого человека, сплетника (всегда женщину или девушку, девочку). На основе некоторых особенностей поведения сороки развились приметы и поверья. Она кричит к дождю или к холоду, в лесу предупреждает о явлении рядом человека или зверя, предсказывает появление гостя, письма или новости (разносит новости и сплетни на хвосте), предупреждает о приближении недоброго и опасного.

Перспективы дальнейших исследований.

Реконструкция образа птиц в диалектной картине мира может найти своё продолжение в различных направлениях. Может быть расширен круг речевых иллюстраций за счёт привлечения данных диалектных словарей, специализированных диалектологических экспедиций, а также материалов психолингвистических экспериментов. В результате мы будем иметь более полное представление о том, какой образ птицы сложился в языковом сознании сельских жителей России, в чём проявляется универсальность его восприятия, а в чём его особенности отражают специфические черты картины мира носителей русских диалектов.

Список литературы

1. Лексический атлас русских народных говоров. Пробный выпуск. – М., СПб, 2004.
2. Маслова В.А. Введение в когнитивную лингвистику / В. А. Маслова. – М.: Флинта: Наука, 2007. – 296 с.
3. Демидова К.И. Диалектная языковая картина мира и особенности её репрезентации в частных диалектных системах (на материале русских говоров Урала) / К.И. Демидова // Лексический атлас русских народных говоров (материалы и исследования). – СПб, 2008. – С. 68 – 80.
4. Радченко О.А. Диалектная картина мира как идиоэтнический феномен / О.А. Радченко, Н.А. Закуткина // Вопросы языкознания. – 2004. – №6. – С. 25 – 49.
5. Вендина Т. И. Русская языковая картина мира сквозь призму словообразования (макрокосм) / Т. И. Вендина. – М., 1998.
6. Ганичева С. А. Глаголы, называющие крики кукушки, в контексте диалектной языковой картины мира / С.А. Ганичева // Dialog kultur VI. – Чехия, Градец Кралове: Tribun EU, 2011. С. 80 – 87.
7. Словарь русских народных говоров. Вып. 1 – 41. Л.; СПб. – 1963 –2010.

Ганичева С.О. **Когнітологічний потенціал картотеки «Лексичного атласу російських народних говірок»** // *Ученіє запіскі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – С. 86-90.

У статті розглянуто можливість використання синтагматичних зв'язків слів для реконструкції фрагментів діалектної мовної картини світу на основі мовленнєвих ілюстрацій картотеки «Лексичного атласу російських народних говірок».

Ключові слова: діалектна мовна картина світу, синтагматичні зв'язки, образ сороки.

Ganicheva S. A. **Cognitive potency of the card index the “lexical atlas of the modern russian dialects”** // *Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications»*. – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 86-90.

The opportunity to use syntagmatic relations for the reconstruction of the patterns of the linguistic picture of the world is under consideration. It is done on the instance of magpie image. The sources of the investigations are the illustration of the context to the word magpie taken from “Lexical atlas of the modern Russian dialects ”. They show the wide usage of the verbs meaning magpie’s cry.

Key words: *the linguistic picture of the world, syntagmatic relations, the image of magpie.*

Поступила в редакцію 14.04.2012 г.

УДК 811.161.2' 373.45: 821.161.2-3

Розширення семантики іншомовізмів в українській постмодерністській прозі

Гудима Н. В.

*Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

У статті проаналізовано лексико-семантичне освоєння запозичених лексем (розширення семантики) в мові української постмодерністської прози та проілюстровано цей процес на прикладах запозичених слів, виявлених у прозових творах українських постмодерністів.

Ключові слова: *семантика, мова-джерело, мова-реципієнт, іншомовізм, запозичення, розширення, функціонування, постмодерністська проза.*

Актуальність дослідження. Проблема доцільності запозичення та використання іншомовної лексики завжди посідала і посідає важливе місце у лінгвістичних дослідженнях. У зарубіжному та українському мовознавстві останніх років це питання віддзеркалено в роботах Б.М. Ажнюка, В.М. Арістової, Л.М. Архипенко, Н.І. Ашиток, О.Е. Біржакової, Я.А. Голдованського, С.П. Гриценко, Л.П. Єфремова, І.М. Кочан, М.П. Кочергана, Л.П. Крисіна, О.А. Лисенко, О.М. Мороховського, О.Г. Муромцевої, О.Д. Пономаріва, С.В. Семчинського, Г.А. Сергєєвої, В.П. Сімонок, О.В. Степанюк, О.А. Стишова та ін., у яких були створені передумови для розуміння процесу адаптації іншомовних слів на семантичному рівні за законами мови-реципієнта. Проте масштаби названої проблеми настільки широкі, що виникає потреба ґрунтовнішого дослідження. Адже вивчення семантичної адаптації іншомовних слів має величезне як теоретичне, так і практичне значення.

На сучасному етапі розвитку української мови інноваційним процесам відведено значну роль у розвитку й формуванні лексико-семантичної системи мови, які характеризуються активним збагаченням структурного плану мови смисловими відтінками (пов'язане з політичними змінами в суспільстві) та посиленням тенденції до семантичних змін у мові, які вимагають уточнення й диференціації їх значень. Отже, потрібно використовувати семантичний критерій, тобто зважати на семантику того самого слова в українській та іноземній мовах.

Метою нашої статті є аналіз лексико-семантичного освоєння запозичених лексем (розширення значення) в мові української постмодерністської прози. Мета роботи зумовлює вирішення таких завдань: 1) виявити запозичені слова в українській постмодерністській прозі; 2) лексикографічно опрацювати ілюстративний матеріал (запозичені лексеми з розширеною семантикою, які функціонують у текстах Л. Дереша, С. Жадана та І. Карпи).

Із розширенням уживання іншомовних слів – позначень „чужої” реалії або поняття – настає період, коли слово використовується для позначення явищ, предметів або понять, уже пристосованих до української дійсності, що стали відомими або спільними для іноземців та для українців. Цей період запозичення слова українською мовою характеризується розширенням семантичного наповнення слова не тільки тому, що при збереженні першого „екзотичного” значення в слові з’являється значення, що співвідноситься з українською дійсністю, іноді досить відмінне від значення свого іноземного прототипа. Саме в цей період посилюється семантичний вплив мови-джерела на слова-еквіваленти в українській мові при послабленні впливу на оформленість слова. Це явище закономірне та пояснюється тим, що іншомовне слово отримує різну інтерпретацію або пояснювального (словники), або контекстуального (українські тексти) характеру.

На підтвердження цього постулату детальніше зупинимося на цікавих прикладах. Поряд із відомими значеннями, що засвідчені найбільш авторитетними українськими лексиконами (НСІС [14]; СІС¹, 2000 [15]; СІС², 2000 [16]; ССІС, 2007 [17]; ТСІС, 2006 [18]), у низці іншомовізмів (під терміном розуміємо слова іншомовного походження) з’явилася й активізувалася інноваційна семантика. Так, у слові *коктейль*, крім відомого значення – „напій, що становить суміш коньяку, лікеру та вин, іноді з цукром, прянощами тощо”, – в аналізованій період з’явилося нове, більш загальне – „будь-яка суміш чого-небудь”. Напр.: *Я би ні за що не пила коктейль з таким дизайном пляшки* [13: І. Карпа, с. 79]; *Один коктейль називається „Малятко” і допомагає бути енергійним цілу ніч* [6: Л. Дереш, с. 79].

Запозичення *канале* на основі широкозної семантики – „невеликий диван із піднятим уголів’ям” набуло більш загального інноваційного значення – „невеликий бутерброд із декількома продуктами, покладеними поверх хліба та невелике тістечко з начинкою із декількох шарів” [2, с. 280]. Напр.: *Вечір 17 лютого хотілося провести в тісному колі членів Клубу галогенів, тягнути шампусик і жувати канале зі шпротами, а прокинутися серед конфетті та пістрявих серпантинів* [2: Л. Дереш, с. 163].

Іншомовне слово *грант* здавна відоме в українській мові як екзотизм, що позначає спадковий титул аристократа в Іспанії, а також особу, яка має цей титул. Сьогодні ця лексична одиниця має нове переносне значення – „той, хто відомий, видатний, досяг значних результатів, успіхів у певній галузі чи справі, у виробництві чого-небудь” [4, с. 307]. Напр.: *Газета їхня працювала від якогось фонду демократичного розвитку, редактор – підар-проніра – вибив із америкосів солідний грант і вони запустили в світ свою незалежну газету* [9: С. Жадан, с. 6].

У сучасній українській прозі слово *абордаж* широко вживається також з інноваційною семантикою – „захоплення людської свідомості”. Напр.: *Пряма першою пішла на абордаж людського сприйняття. Пряма розбиває хаос першопростору на співплощини, на „тут” і „там”* [2: Л. Дереш, с. 80]. У сучасних лексикографічних працях подано лише пряме значення цього слова: „старовинний спосіб морського бою – зчеплення суден для рукопашного бою” [2, с. 8].

Лексична одиниця *акомпанемент* раніше мала єдине значення – „музичний супровід співу, декламації або гри на інструменті”. У сучасних прозових текстах воно поступово набуло інноваційної семантики „події, явища, що створюють тло для чого-н” [2, с. 27]. Напр.: *За кілька секунд під акомпанемент шарудінь та порохувань на кухню вповз морж* [2: Л. Дереш, с. 179].

Останнім часом слово *баласт* набуває іншої, переносної семантики, виступаючи у значенні „те, що є зайвим, непотрібним, обтяжливим для кого-н. або чого-н.” [2, с.

79]. Напр.: *Я морюся – моє перманентне відчуття бездомності ускладнюється наявністю баласту* [13: І. Карпа, с. 24].

Не фіксоване в лексиконах радянської доби новозапозичене слово *стриптиз* – „музично-танцювальна (естрадна) вистава, в якій артист поступово роздягається на сцені, демонструючи оголене тіло або його частини” – останніми роками набуло також нового значення – „саморозвінчання, самобичування, виставлення напоказ яких-небудь душевних і моральних рис, властивостей; розкриття свого ества, суті; хизування своєю ідеологією, поглядами” [5, с. 648], „про щось надзвичайно відверте, що порушує правила пристойності” [4, с. 864]. Напр.: *Цирковий стриптиз, – переможно видав Славик* [8: С. Жадан, с. 416].

До таких, що функціонують у слові *аутсайдер* і зафіксованих лексикографічними зібраннями трьох значень у мові сучасної прози, засвідчено появу ще двох нових. Одне з них – „той, хто посідає останнє місце, відстає від інших” [4, с. 136]: *Я міг би розповісти про них багато цікавого, тим більше, це чи не єдина соціальна група, яка не викликає в мене огиди, ну, але як би я виглядав – співаючи гімни і виголошуючи промови на честь усіх аутсайдерів об'єднаної Європи* [7: С. Жадан, с. 15]; *Я потім колись дякуватиму небесам за те, що мені довелося спілкуватися з такою кількістю потвор і невдах, я впевнений, що ніхто інший не спілкувався зі стількома аутсайдерами, які, коли добре подумати, і складають сіль нашого, пошматованого дотаціями й дефолтом суспільства* [7: С. Жадан, с. 67].

Крім відомих широкому загалові й зафіксованих в українських лексиконах власне термінологічних значень, у мові української постмодерністської прози функціонують слова з інноваційною семантикою. Напр., лексичну одиницю *тайм-аут* – „перерва у спортивній грі на вимогу команди, передбачена правилами гри” [2, с. 584] – широко вживають у прозі сучасних письменників у значенні „перерва, відпустка, тимчасове припинення діяльності; перепочинок”, напр.: *Щоби вберегти себе від усе можливих нервових здвигів, Терезка взяла тайм-аут* [11: С. Жадан, с. 90].

Слово *спонсор* подано у лексикографічних джерелах у двох значеннях: „організація, що фінансує який-небудь захід” та „фірма, що замовляє теле- чи радіопрограму з рекламною метою” [2, с. 574]. У сучасних українських прозових текстах задеклароване слово має й таку інноваційну семантику, як „особа, що безоплатно фінансує благодійний чи гуманітарний захід”, напр.: *Ідеальне радіо навряд чи довго протягне в густому, набитому комерційним попсом ефірі мегаполісів, все одно не вдасться домовитись зі спонсорами, ці фашисти задавлять його форматом...* [11: С. Жадан, с. 375]; *...радіостанція визначається з власним форматом, підключає спонсорів...* [11: С. Жадан, с. 378].

Так, значення загальноновживаного слова *бестселер*, згідно з відомими українськими лексикографічними джерелами, збігається зі значенням його прототипу в англійській мові („фільм, пісня, платівка та ін., визнані найпопулярнішими в певний період часу” [1, с. 323]). Проте у зафіксованих контекстах ця лексема набуває нового забарвлення, позначаючи загальнодоступний, невисокого інтелектуального рівня продукт інформації, зокрема книжку: *Як каже Нона, років через двадцять знайдеться який-небудь Роберт Картон, що напише світовий бестселер „Чи є життя поза Інтернетом?”* [13: І. Карпа, с. 146].

Слово *багет* вживалося в одному значенні „різьблена дерев'яна планка для виготовлення рам до картин і карнизів” [2, с. 76]. Із часом це слово в українській мові модифікувалося, розширило семантику (видовжений виріб із тіста, що використовують

до бутербродів; за аналогією до батона). Порівн.: *Про все це Вірста розповідав нам під час типових паризьких сніданків – гарячого ще багету з камамбером та кави з молоком* [5: Л. Дереш, с. 123]; *Французи, окрім сили-силенної кафешок, ресторанчиків і просто забігайлівок, де подають гігантські порції багету з паштетом, залишили в столиці країни, В'єнтяні, ще й богемно-сонну атмосферу* [12: І. Карпа, с. 234].

Іншомовізм *бокс* багатозначне („1) герметична або ізольована камера для роботи з мікроорганізмами, радіоактивними речовинами тощо; 2) обгороджена частина приміщення в лікувальних закладах для ізоляції інфекційних хворих; 3) відокремлене місце для автомобілів у колективному гаражі; 4) металева коробка, через яку телефонний кабель входить у кабельну скриньку” [2, с. 99]). З виникненням нових технологій задеклароване слово зазнало інших модифікацій („коробка для носіння компакт-дисків”): *...ходила в літунському шкіряному шоломі і носила з собою бокс із компактми, на яких був зібраний золотий запас радянської музики...* [10: С. Жадан, с. 744].

До таких, що функціонують у слові *макіяж* і зафіксованих лексикографічними джерелами двох значень („комплекс косметичних процедур, пов’язаних із прикрашуванням обличчя помадою, пудрою, лосьйоном тощо; уміння підкреслювати зовнішню красу людини за допомогою косметики” [2, с. 361]), у мові української постмодерністської прози засвідчено появу ще одного значення-інновації – „те, що є засобом маскування яких-небудь фактів, подій”: *Хе-хе, – я подумки потирав руки, розкусивши її макіяж, – знаємо ваші штучки!* [3: Л. Дереш, с. 139].

У прозі українських постмодерністів слово *бутафорія* широко вживано також з інноваційною семантикою – „що-небудь привабливе зовні, але показне, фальшиве”, напр.: *Хоч би як ви маскувались і грузили населення, все одно потім говоритимуть – ось вони, ці продюсери й телемагнати, які перетворили нашу, не таку вже й погану цивілізацію на купу ідеологічного гівна та маскультової бутафорії* [7: С. Жадан, с. 157]. У сучасних словниках подано таке значення задекларованого іншомовізма, як „предмети сценічної обстановки (меблі, посуд, зброя), що мають декоративне значення; несправжні предмети, що служать тільки для показу або реклами на вітринах магазинів” [2, с. 108].

Слово *гейзер* вживається в українській постмодерністській прозі в переносному інноваційно-семантичному значенні („те, що діє як джерело вулканічного походження”). Порівн.: *Я був гейзером натхнення й оптимізму* [3: Л. Дереш, с. 194].

Іншомовне слово *манекен* здавна відоме в українській мові як „фігура з дерева або пап’є-маше у формі людського тулуба для примірювання та показу одягу; дерев’яна лялька з рухливими руками й ногами, що використовується художниками для замальовок людських поз” [2, с. 365]. Сьогодні ця лексична одиниця має нове значення – „в’яла, малорухлива людина”. Задекларована лексема розширила своє семантичне значення у мові-реципієнті, напр.: *Стиль. Чувак-манекен, що стовбичив у вітрині „ARMANI”, виглядав, як сільський парубок зі школи для відстаючих* [12: І. Карпа, с. 238].

Слово *резонанс* подано в лексикографічних джерелах у двох значеннях: „збільшення коливань одного тіла за допомогою коливань іншого з тією самою частотою” та „здатність деяких предметів і приміщень посилювати силу і тривалість звуку” [2, с. 523]. У сучасних українських прозових текстах назване слово має й таку інноваційну семантику, як „відгук, відгомін”, напр.: *А те, що клуб, за чутками, кришує губернатор, теж особливого резонансу не викликало...* [8: С. Жадан, с. 405].

За допомогою різних частин складних слів можна змінити семантику основного слова. Так, слово *арт-директор* має значення „керівника артистичного шоу, концерту” (від *арт-* [англ. art – букв. артистичний] – перша частина складних слів, яка відповідає значенню слова артистичний) [1, с. 76]. Напр.: *Гога обіцяв познайомити компаньйона з майбутнім арт-директором* [8: С. Жадан, с. 411]. За допомогою першої складової частини *арт-* зазнає семантичних змін й задеклароване слово *арт-рок*. Лексикографічні джерела не фіксують значення цього слова. На українському ґрунті ця лексема модифікується в значення „стиль популярної музики артистичного виконання, що характеризується чітким ритмом, застосуванням електромузичних та ударних інструментів”: *До правдиво психоделічних творів хвилі 60-х я б відніс окремі твори представників арт-року і прогресив-року* [4: Л. Дереш, с. 81]; *До правдиво психоделічних творів хвилі 60-х я б відніс окремі твори представників арт-року і прогресив-року* [4: Л. Дереш, с. 81].

Слово *біфштекс* позначає „смажений шматок яловичого філе із середньої частини туші” [2, с. 96]. Проте у контексті *...за кожен трек заплачено таку ціну, що жоден динамік не зможе перекричати це багатоголосся, не зможе перехрипіти мою золоту колекцію, мою фонотеку, біфштекс мого джазу...* [11: С. Жадан, с. 366] задеклароване слово розширило свою семантику. З’являється переносне значення, зафіксоване у постмодерністських текстах („суміш різних музичних тем”).

Висновки. Отже, результати проведеного дослідження дають підстави стверджувати, що в процесі лексико-семантичної адаптації у сучасній українській мові в семантичній структурі низки іншомовних лексем відбулися певні зміни, пов’язані з розширенням їхнього значення внаслідок генералізації позначуваних ними понять. Семантична адаптація запозичених слів є водночас складним і довготривалим процесом, суть якого полягає в становленні лексичного значення іншомовних слів у новому мовному середовищі. Перспективним вважаємо вивчення семантики запозичених лексем, які звузили своє значення в українській постмодерністській прозі.

Список літератури

1. Англо-український словник : Близько 120 000 слів : у 2 т. / склав М.І. Балла. – К. : Освіта, 1996. (АУС)
2. Дереш Л. Архе: Монолог, який усе ще триває : [роман] / Любко Дереш. – Харків : Фоліо, 2007. – 319 с.
3. Дереш Л. Намір : [роман] / Любко Дереш. – К. : ПП Дуліби, 2006. – 296 с.
4. Дереш Л. Психоактивна музика: коли? як? чому? / Любко Дереш // Трициліндровий двигун любові. – Х. : Фоліо, 2008. – С. 77–105.
5. Дереш Л. Серп і Молот у Парижі / Любко Дереш // Трициліндровий двигун любові. – Х. : Фоліо, 2008. – С. 121–125.
6. Дереш Л. Тернопіль інкогніта / Любко Дереш // Трициліндровий двигун любові. – Х. : Фоліо, 2008. – С. 106–120.
7. Жадан С. Біг Мак² / Сергій Жадан. – К. : Критика, 2006. – 231 с.
8. Жадан С. Гімн демократичної молоді / Сергій Жадан // Капітал. – Х. : Фоліо, 2007. – С. 401–532.
9. Жадан С. Депеш Мод / Сергій Жадан. – Х. : Фоліо, 2006. – 229 с.
10. Жадан С. У.Р.С.Р (2004) / С. Жадан // Капітал. – Х. : Фоліо, 2007. – С. 734–751.

11. Жадан С. ANARCHY IN THE UKR / Сергій Жадан // Капітал. – Х. : Фоліо, 2007. – С. 231–401.
12. Карпа І. Кокореч та інші містичні їдла / Ірена Карпа // Карпа І. Супермаркет самотності. Перламутрове порно. – Х. : Книжковий клуб „Клуб сімейного дозвілля”, 2008. – С. 201–268.
13. Карпа І. Супермаркет самотності. Перламутрове порно / Ірена Карпа // Карпа І. Супермаркет самотності. Перламутрове порно. – Х. : Книжковий клуб „Клуб сімейного дозвілля”, 2008. – С. 3–199.
14. Новий словник іншомовних слів : близько 40 000 сл. і словосполучень / Л.І. Шевченко, О.І. Ніка, О.І. Хом'як, А.А. Дем'янюк. – К. : АРІЙ, 2008. (НСІС)
15. Словник іншомовних слів / уклад. С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута. – К. : Наук. думка, 2000. (СІС¹, 2000)
16. Словник іншомовних слів : 23 000 слів та термінологічних словосполучень / уклад. Л.О. Пустовіт та ін. – К. : Довіра, 2000. (СІС², 2000)
17. Сучасний словник іншомовних слів / уклад. Л.І. Нечволод. – Х. : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2007. (ССІС, 2007)
18. Толковый словарь иноязычных слов : свыше 25000 слов и словосочетаний / уклали О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк. – К. : Довіра, 2006. (ТСІС, 2006)

Гудыма Н. В. Расширение семантики заимствований в украинской постмодернистской прозе // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 2. С.91-96.

В статье проанализировано лексико-семантическое освоение заимствованных лексем (расширение семантики) в языке украинской постмодернистской прозы и проиллюстрирован этот процесс на примерах заимствованных слов, обнаруженных в прозаических произведениях украинских постмодернистов.

Ключевые слова: *семантика, язык-источник, язык-реципиент, заимствование, стойкость, функционирование, постмодернистская проза.*

Hudyma N. The extension of semantics of borrowed words in Ukrainian postmodern prose // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 91-96.

The article analyses the lexico-semantic adaptation of borrowed lexems (extension of semantics) in the language of Ukrainian postmodern prose. The author illustrates this process using the examples of borrowed word from the prose of Ukrainian postmodern writers.

Key words: *semantics, source language, recipient language, borrowed word, extension, functioning, postmodern prose.*

Поступила до редакції 25.03.2012 р.

УДК 811.161.2'373.2

Структурно-семантичні моделі ергонімів у сучасній рекламі Дніпропетровська

Гурко О.В.

*Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара,
м. Дніпропетровськ, Україна*

У статті проаналізовано основні способи утворення українських ергонімів та виділено їхні структурно-семантичні типи.

Ключові слова: *ономастика, ергонім, конотонім, реклама, структурно-семантичні типи.*

Сьогодні, в умовах сучасних ринкових взаємин, перебільшити значення реклами практично неможливо. Вона – це і мистецтво, й інструмент впливу, і рушійна сила економічного розвитку. Фактично реклама є щонайважливішим компонентом мовного й культурного простору й відтак є здатність впливати на людську свідомість і формувати її.

Термін «реклама» походить від лат. *geslatage* – викрикувати (у Давній

Греції та Римі оголошення голосно викрикувалися на майданах та в інших людних місцях). Реклама – це друковане, рукописне, усне або графічне повідомлення про особу, товари, послуги або суспільний рух, відкрито опубліковане рекламодавцем й оплачене з метою збільшення обсягів збуту, розширення клієнтури, одержання голосів або суспільної підтримки [5, с. 623].

Сучасна українська ономастика характеризується значною кількістю вагомих досліджень, присвячених специфіці антропонімів, топонімів, гідронімів, космонімів, теонімів тощо (Л.О. Белей, С.О. Вербич, В.О. Горпинич, І.М. Железняк, М.І. Зубов, Ю.О. Карпенко, В.В. Лучик, В.В. Німчук, Є.С. Отін, А.М. Поповський, М.Л. Худаш, К.К. Цілуйко, П.П. Чучка, В.П. Шульгач та ін.). Проте дедалі більше зацікавлює вчених одна з маловивчених сфер ономастичного простору – ергонімія, яка зазнає динамічного розвитку.

У наявних вітчизняних і зарубіжних студіях з ергонімії аналізують переважно лексико-семантичний бік відповідних одиниць (праці З.І. Бузиної, І.Г. Долгачова, Л.В. Дубровіної, Ю.О. Карпенка, С.А. Копорського, В.В. Лободи, Б.І. Маторіна, А. Мінтона, Н.М. Морозової, Р. Росслера, Л.М. Соколової, В.П. Тимофєєва, В.І. Ткачука, Т.О. Хейлик, Л.М. Щетиніна). Комплексний же підхід до вивчення ергонімів, що має на меті всебічне й ґрунтовне висвітлення особливостей їх семантики, структури й функціональних характеристик, лише започатковується. Фактичним матеріалом аналізу в таких дослідженнях слугують іншомовні ергоніми (розвідки А.В. Беспалової, Є. Жетельської-Фелешко, О.Г. Мікіної, Т.П. Романової) або певне коло українських (праці О.О. Белея, С.О. Шестакової, Н.В. Кутузи), що зумовлює

необхідність розширення джерельної бази досліджень для об'єктивної наукової кваліфікації ергонімних утворень.

Предметом дослідження є ергонімна лексика м. Дніпропетровська, її структурно-семантична специфіка.

Метою дослідження є комплексний аналіз семантичних і структурних особливостей ергонімних одиниць та їхнього функціонування в рекламних текстах м. Дніпропетровська.

У статті «Ергонімна номінація як елемент релами» Н.В. Кутуза подає класифікацію ергонімів з боку зовнішньої структури, виокремлюючи умовно три основні види: відономастичний, відапелятивний та комбінований. Особливу увагу автор приділяє комбінованому виду ергонімів.

Розвиток економічних відносин в Україні спричинив виникнення великої кількості різноманітних фірм, установ, підприємств, виокремлюваних через надання їм власної назви – ергоніма. «Ергонімія» – величезна кількість найменувань – від партій, товариств, заводів, вузів до кінотеатрів, кооперативів, магазинів, фірм тощо» [5, с. 79-80].

Ергоніми вважаються особливим видом онімів (власних назв), це обов'язкові складові рекламного тексту. Основна функція ергонімів – приваблення споживачів, клієнтів із подальшим скеруванням до дії, що є першим етапом здійснення впливу. Для цього номінатори, власники вдаються до різних засобів (графічних, семантичних, стилістичних), намагаючись зробити назву конкурентоспроможною, оригінальною [2, с. 301]. Ці одиниці можна назвати певними впливовими маркерами, використовуваними свідомо, заплановано [3, с. 2].

Специфіка функціонування ергонімів як мовних одиниць особливого типу визначається кількома чинниками. По-перше, більшим є, порівняно до інших класів власних і загальних назв, ступінь свідомої участі людини в їх творенні, тобто в цьому разі має місце не природна, а штучна номінація. Навіть у разі таких індивідуальних власних назв, як антропоніми, вибір відбувається із загалом закритого списку варіантів, ергоніми, натомість, становлять відкриту систему, оскільки потенційно для формування нової назви може бути використаний будь-який мовний ресурс. Звичайно, у цій сфері також існують деякі обмеження, а саме: законодавчі вимоги до назв суб'єктів підприємницької діяльності та певні усталені моделі їх побудови, які мають історично та культурно змінний характер. По-друге, ергоніми в семіотичному плані є одночасно як мовними знаками, вступаючи в увесь спектр парадигматичних відношень різних рівнів, так і знаками, які також належать до деяких невербальних систем, зокрема графічних, що уможлиблює заміну ергоніма у таких типах тексту, як реклама, логотипом. По-третє, номінація у цій сфері визначається динамічним характером порівняно до інших видів лексики і тому більшою мірою відображає суспільно-політичні зміни соціуму. І останнє, ступінь інтернаціоналізації розглянутих лексем є високим, що зумовлене глобальним характером ринкової економіки, а отже, і проникненням значної кількості іншомовних назв та намагання створювати такі ергоніми, які були б зрозумілі носіям інших культур або прийнятними у фонетичному плані, тобто які б не містили рідкісних звуків (наприклад, носових) і непоширених у мовах світу звукосполучень.

Ергоніми – особливий клас власних назв, однією зі специфічних рис яких є унікальність творення, де мовним матеріалом можуть слугувати різноманітні типи онімів:

1) відантропонімний (магазин одягу «Роксолана», салон «Людмила», галерея шкіри та хутра «Роксан», магазин жіночого одягу «Марта Владі», «Бетті», «Наталі Болгер», «Джей Ель», магазин канцтоварів «Оллі», дитячий магазин «Антошка», салон квітів «Камелія», салон краси «Анастасія», «Ізабелла», «Клеопатра», готель «Діана», піцерія «Челентано», кафе «Надія», «Саша»);

2) відтопонімний (магазин «Болгарія», кафе «Версаль», автосалон «Дніпро», «Гранд готель Україна», «Європейський гранд готель», «автоцентр - Дніпропетровськ», кав'ярня «Італійський дворик», кафе «Греція»);

3) відтеонімний або міфонімний (весільний салон «Амур», магазин одягу «Венера», готель «Амур», кафе «Спарта», «Амфора», «Амур», магазин «Супутник»);

4) загальні назви або відапелятивний тип (торговельно-розважальний центр «Караван», торговий центр «Атріум», дитячий магазин «Сонечко», салон краси «Зебра», «Мавка», готель «Академія», адвокатська компанія «Кодак», ресторан «Поплавок», кафе «Фантазія», ресторан «Окунь», «Білий рояль», «Золотий дракон», магазин будматеріалів «Нова лінія», універсам «Сільпо»);

5) абрєвіатури та цифри або комбінований тип («Енергобанк», магазин срібла «925», аптека №1, Галерея Вбудованої Техніки Магазин ТОВ Євротехніка, «Червона рута ЛТД-96», салон краси «Маріана - 82», готель «Весна - 2», «Атлант - М - Дніпро», «Крамниця одягу 55», мережа гіпермаркетів будівельних магазинів «Епіцентр - К», «Приватбанк», «Універсалбанк», «Райффайзен Банк Аваль»).

Внутрішня вмотивованість ергонімів зумовила їх поділ на нейтральні й конотовані, де в нейтральних закладено ознаки, що безпосередньо вказують на характер діяльності підприємства, вид продукції чи послуг, власника фірми або компанії. Конотонімам же притаманна багатозначність. В основу ергонімів як конотативно маркованих елементів ономастичної системи покладено асоціативні зв'язки, що містять натяк на специфіку підприємства, якість, вид, розміри продукції, результат від використання продукції/послуги, інтер'єр, архітектурні особливості, місцеположення, ознаки елітності, престижності [3, с. 14].

Ергоніми є вагомою константою рекламного мовлення, скерованого на здійснення впливу, що відповідає психолінгвістичному напрямку дослідження знімних одиниць. Нейтральні ергоніми мають неускладнену прозору семантичну структуру й безпосередньо віддзеркалюють властивості номінованого об'єкта (магазин одягу «Пані», торговий павільйон «Кіровський», весільний салон «Ідеальна пара», «Велана», косметологічний центр «Естет», ринок «Центральний», «Ангеліна» (одяг та взуття), адвокатська контора «Федоровський і партнери»). Конотоніми ж опосередковано вказують на послуги, характер, профіль підприємства (магазин «Світ книжок», ювелірний магазин «Алмаз», мережа ювелірних магазинів «Золото», магазин дитячих іграшок «Диволенд», магазин мобільних телефонів «Мобілочка», «Алло», магазин «Ноутбукер», магазин годинників «Пульсар», книжковий магазин «Книжковий клуб», магазин «Канцтоварів», салон «Гіпермаркет волосся», адвокатська приватна компанія «Конфідент», салон квітів «Квітковий блюз», магазин квітів «Флоріс», салон-магазин «Квіткова ваніль», ресторан швидкого харчування «Картопляна хата», ресторан «Справа смаку», магазин «Будматеріали», магазин «Універсам»).

Висновки. Реклама – це вигаданий, неіснуючий світ домислів, образів, міфів і гіперболізованих явищ, але разом з тим це і фотографічно точне відображення соціально-економічних процесів; тісний взаємозв'язок світу речей і світу людей, поєднання і взаємовплив усіх основних видів людських цінностей.

Вплив реклами за допомогою мови здійснюється не простим шляхом. Саме ергоніми є особливим видом онімів, які одночасно можуть розказати і про об'єкт, і про культурний рівень номінаторів, і стати підґрунтям виникнення певних емоційних станів. Отже, можемо зробити висновок, що ергонімна номінація є одним із важливих елементів реклами.

Список літератури

1. Зимовець Г.В. Структурно-семантичні особливості ергонімів України / Г.В. Зимовець // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2010. – №29. – С. 172-176.
2. Кутуза Н.В. Ергонімна номінація як елемент реклами / Н.В. Кутуза // Культура народів Причорномор'я. – 2002. – №32. – С.301-303.
3. Кутуза Н.В. Структурно-семантичні моделі ергонімів: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н.В. Кутуза. – Одеса, 2003. – 18с.
4. Соколова Л.Н. Типи мотивованості ергонімів (на матеріалі ергонімів м. Києва) / Л.Н. Соколова // Мовознавство. – 1993. – №6. – С. 65-69.
5. Українська мова: Енциклопедія / [ред. М. Бажан]. – К. : Українська енциклопедія М.П. Бажана, 2000. – 989 с.

Гурко Е.В. Структурно-семантические модели эргонимов в современной рекламе Днепропетровска // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 2. С.97-100.

В статье проанализированы основные способы образования украинских эргонимов и выделены их структурно-семантические типы.

Ключевые слова: *ономастика, эргоним, конотоним, реклама, структурно-семантические типы.*

Gurko O.V. Structural and semantic models of ergonims in modern advertising of dniproperetrovsk // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 97-100.

The article analyzes the main methods of forming Ukrainian ergonims and their structural and semantic types.

Key-words: *onomastic, ergonim, konotonim, advertising, structural and semantic types.*

Поступила до редакції 02.03.2012 р.

УДК 811.161. 1'33 : 395.6

Стилистическая дифференциация и ситуативная актуальность использования приветствий

Джигалюк Н. Ю.

*Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина*

В статье представлены тематические группы приветствий, распределенные в соответствии с реалиями ситуаций речевого этикета и стилистически уместного формулоупотребления.

Ключевые слова: *речевого этикет, приветствие, тематическая группа.*

Не пропустите человека, не поприветствовав его,
и доброе слово ему молвите...

Поучение Владимира Мономаха

Исследователь В.Е. Гольдин отмечает, что «приветствие – один из самых важных знаков речевого этикета. С его помощью устанавливается контакт общающихся, определяются отношения между людьми. Поэтому не владеть формулами приветствия – это значит быть всем чужим, не уметь общаться» [4, с. 49]. Данные формулы также представлены высокой частотностью словоупотребления

Актуальность исследования. Выбор ситуативно и стилистически уместного приветствия определяет тон, интенциональный потенциал, тематику последующей коммуникации. Данные, полученные в ходе исследования, применимы для составления словарей-разговорников и пособий подобной тематики.

Приветствия – универсальны и полифункциональны, так как входят в ряд других групп формул речевого этикета, таких как *обращение, просьба, комплимент, поздравление* и т.д.

«Для успешной коммуникации акты приветствия более важны, чем акты прощания, поскольку то, как люди поздоровались, в значительной мере определяет характер и стиль их дальнейшего общения» [6, с. 5].

Цель статьи – указать на специфику функционирования приветствий как формул речевого этикета, выделив тематические группы, опосредованные коммуникативной ситуацией и статусно-ролевой детерминантой (с указанием на стилистическую дифференциацию).

Социальная градация проявляется не только в выборе соответствующих формул речевого этикета в определенной ситуации, но и в случае приветствия как речевого акта.

«В группе признаков, важных для классификации знаков и актов приветствий и используемых при их описании, выделяются возраст и пол участников коммуникации, их образовательный или имущественный ценз, культурная ориентация, национальная, религиозная, этническая или кастовая принадлежность. Особую роль игра-

ют также тип отношений между коммуникативными партнерами; важно, например, знакомы ли люди или наличествуют ли между ними связи, которые в норме сохранились сегодня только как реликтовые» [6, с. 6].

Изучением формул приветствия как ситуации речевого этикета занимались такие исследователи, как А.Г. Балакай, В.Е. Гольдин, Н. Кузена, Н.П. Плющ, Ф. Рэш, Н.И. Формановская и многие другие. А.Г. Балакаем в «Словаре русского речевого этикета» [1] был собран и представлен практический материал в дихотомическом и синхроническом срезе, снабжен иллюстративными примерами, дефинициями и комментариями; В.Е. Гольдиным [3] дано непосредственно описание самого явления, его актуальности, лингвокультурной значимости, с рекомендациями нормированного использования; упомянутые труды являются базой, на основе которой формировалось восприятие вышеназванного феномена.

Приветствие возможно охарактеризовать как национально-специфическую формулу речевого этикета, реализующуюся имплицитным благопожеланием, в ситуациях установления коммуникативных контактов между адресантом и адресатом, в независимости от степени знакомства.

Речевые формулы, выражающие приветствие, представлены широким спектром словоупотреблений. «Вслед за основным приветствием возможны различные вопросы о жизни, делах, здоровье. Чем более восполнена реплика с синтаксической точки зрения, тем более она стилистически повышена; эллиптические же реплики, как правило, снижено-разговорны» [10, с. 91] (например, *Позвольте засвидетельствовать Вам мое почтение (уважение) и Привет* [1]).

Этикетной кодификацией подразумевается выражение радости, удивления, неожиданности. Данная проблема широко исследована, например, Н.И. Формановская также классифицировала подобные единицы по вышеназванному принципу выражения эмоциональности и эмотивности [10, с. 95 – 97].

Приветствие представляет собой одну из формул речевого этикета, наделенную собственными грамматическими признаками, такими как нерасчлененность (В.Е. Гольдиным приведен пример употребления устойчивого выражения «Доброе утро!» [4, с. 46]) и фреймово-семантическая тенденциозность, стилистическая дифференцированность и ситуативность, основанная на статусной детерминанте коммуникации.

Генезисом приветствий являются пожелание [4, с. 47], что и обуславливает их количественный потенциал и вариативность.

Материалом для исследования послужил «Словарь русского речевого этикета» А.Г. Балакай – «по объему словника это самое полное на сегодняшний день собрание слов и словесных формул (около 6000 единиц)» [1, с. 3], соответствующей направленности. В словарных статьях представлены собственно дефиниции и коммуникативный контекст / ситуации, которые снабжены пометами, этимологическими сведениями.

Единицы тематической группы приветствий (380 единиц), представленные в Словаре русского речевого этикета [1] А.Г. Балакай, были распределены нами согласно стилистической дифференциации на письменные (торжественные) – 87 %, устные (девиантные (нелитературные) – 6 %. и полифункциональные (занимают промежуточное положение: речевые формулы этой категории способны обслуживать обе сферы) – 7 %. Подобного рода деление связано с коммуникативной прагматикой, так установление категориальной принадлежности формул делает их использование в большей мере контекстуально уместным и успешным, позволяет наиболее полно выразить соответствие между иллюкутивной целью, содержанием высказывания и его началом.

В соответствии с контекстуальной сопряженностью и синтаксической восполненностью [10, с. 91], в группу торжественных приветствий (87 %) нами были включены следующие формулы универсального характера (3 %): *Приветствую Вас от имени...* («Игнатъев приветствует Шестоперова...» [1, с. 427]), *Позвольте (разрешите) Вас приветствовать* («– Позвольте, господа, от души приветствовать вас, людей пера, такому же, как и все, любителю русской литературы!» [1, с. 427]), *Позвольте засвидетельствовать Вам мое почтение (уважение), Почитаю своим (приятным) долгом засвидетельствовать почтение (принести Вам дань своего уважения...), Считаю (приятным) долгом засвидетельствовать почтение* («Прошу вас дяденьке засвидетельствовать мое почтение, и у тетеньки Анны Акимовны целую ручки...» [1, с. 410]), и др. Подобного рода единицы также соотносимы с религиозной тематикой (9 %), например: *Ангел встречу (навстречу)* («приветствие-пожелание встречному в пути» [1, с. 32]), *Ангел за трапезу (за трапезой)!* («приветствие-пожелание обедающим, как *Хлеб-соль*. Употребляется в речи верующих людей» [1, с. 206]), *Господи Иисусе Христе Сын Божий, помилуй нас!* («Господи Иисусе Христе, Сыне Божий, помилуй нас! – проговорил Фомушка, постучавшись в дверь...» [1, с. 30]), *Здравствуйте о Христе Иисусе!* («Мать Манефа ударила в кандию, и все смолкло. – Здравствуйте о Христе Иисусе, – сказала она, обращаясь к сиротам...»)» [1, с. 206]), *Первый поклон Богу, второй – хозяину с хозяйкой, третий – всем добрым людям* («По старому русскому обычаю, гость, входящий в дом, сначала крестился с поклоном на образа, затем кланялся, приветствуя хозяина и хозяйку, а затем кланялся домочадцам и гостям» [1, с. 390]) и т.д.

Единицы, сопровождающиеся пометой книжные [1], в некоторых случаях являющиеся архаическими (выделены в отдельный тематический ряд), относятся также к торжественным: *Здоров ли ты* («Здоров ли ты, душа моя, каково поживаешь, и что твой?» [1, с. 195]), *Виват* («Виват! Виват, женщина!» [1, с. 89]), *В кои-веки!* («– А-а! Батюшка, Прохор Порфирыч! В кои-веки!..» [1, с. 84]), *Добро жаловать* («Добро жаловать, Домина Фаламеевна...» [1, с. 154]), *Всенижайшее почтение, Наше вам низжайшее (всенижайшее)!* («Нижайшее мое почтение всему семейству» [1, с. 409]), *Передайте (от меня, мой) поклон, Приказали кланяться, Шлю (Вам, тебе, кому-л.) поклон* («Кланяйтесь ялтинцам. Всем шлю низкие поклоны и всех желал бы видеть в Арзамасе» [1, с. 389 – 390]) и пр.

Дополнить этот ряд возможно формулами-аллюзиями (*Ба! Знакомые все лица!, Жив, курилка!, Гора с горой не сходиться, а человек с человеком сходится*).

К приветствиям не архаического типа мы относим лишь формулу *Здравия желаю!* («– Здравия желаю...» – «Назначение получил? – «Так точно» [1, с. 202]).

Полифункциональными формулами (выделение в данную тематическую группу связано в первую очередь с актуальностью использования, несмотря на это, квантитативно представлены в Словаре русского речевого этикета не широко – 7 %) являются: *Вот так встреча!* («О-о! Кого я вижу! Вот так встреча! Коля, дорогой, ты откуда?» [1, с. 103]), *Здравствуйте!* («Здравствуйте Марья Дмитриевна!» [1, с. 204]), *Привет Вам (тебе) от* («Привет Варваре Николаевне, Вашим детям и Ремизовым» [1, с. 424]), *Рад Вас видеть (слышать)* («Приходите сегодня в четыре часа, Клавдия Георгиевна, – уточнил он, я рад буду видеть вас...» [1, с. 457]). Большинство единиц принадлежат к исконно русским, но среди них также присутствуют заимствования – *Бонжур* («Форма светского приветствия, употреблявшаяся в дворянской полиязычной среде» [1, с. 70]), *Гутен морген!, Гутен таг!* («В современной русскоязычной

(преимущественно молодежной) среде – форма дружеского или фамильярно-шутливого приветствия». [1, с. 137]), *Осанна!* («Как форма шутливо-восторженного приветствия, восхваления изредка встречается в речи образованных людей, однако христианами, относящими это восхваление исключительно к Богу, такая шутка может быть воспринята как кощунство» [1, с. 348]).

Девиантные (нелитературные) носят характер разговорных: *Здоров, Здорова* («Здорово, друг, здорово, брат, здорово» [1, с. 197]), *Кого потерял?* («Тебе кого, что нужно? Кого ищешь?») [1, с. 246]), *Хайчик!* («Шутливо. Приветик!» [1, с. 571]), *Честь и место, стул и кресло (садись да хвастай)!* («Приглашение пришедшему в гости близкому знакомому, приятелю, родственнику (обычно равному или младшему по возрасту, положению» [1, с. 478]) и др.

Следует отметить, что приведенные формулы в Словаре русского речевого этикета не могут быть в полном объеме использованы не носителями языка, например, диалектные, архаические формы, девиантные, сакрализованные (в случае конфессиональной чуждости), но знание о специфике употребления подобного рода единиц позволяет глубже переосмыслить этно-лингво-культурные нормы вербального поведения в ино-коммуникативной среде.

Определенная сценарийность или зависимость от социальных экспектаций / ожиданий была упомянута В.Е. Гольдиным: «у многих народов выбор приветствия зависит не только от возраста, пола и степени близости общающихся. На него влияет и другое, время суток, например, и особенно то, кем является приветствуемый и чем он занят в данный момент. По-разному здороваются с пастухом и с кузнецом, с охотником, который идет на охоту, и с охотником, возвращающимся с добычей, с гостем и с попутчиком, с теми, кто занят работой, и с теми, кто обедает. В каждом случае звучит свое приветствие, особое пожелание. Именно из пожеланий и возникает большинство приветственных формул, поэтому первоначально они должны были быть очень разнообразными» [4, с. 47]. В статье Ф. Рэш «Лингвистическая вежливость и формулы приветствия в германоязычной Швейцарии» [16, р. 5], которая, вслед за А. Хаузером, классифицировала приветствия по принципу ситуативной принадлежности (например, «Grusse an Essende» в случае встречи во время приема пищи), послужило названием для целого ряда подобных единиц речевого этикета [16].

Относительно теории соответствия церемониальных формул определенной сфере деятельности, социальной активности или архетипическим ситуациям, приветствия, входящие в информативное поле русского речевого этикета и зафиксированные в Словаре русского речевого этикета А.Г. Балакая [1], были распределены нами на ситуативно-тематические группы, актуальные для определенных употреблений формул речевого этикета. Последний термин рассматривается как речевая ситуация, в контексте которой применимы формулы вербального пиетета. Большинство из них функционируют как собственно приветствия, они не связаны с определенной ситуацией, социальными стратами: профессиональной, гендерной, национальной маркированностью. Часть из них наделена подобного рода коннотацией, в таком случае адресатная семантика этикетного знака также опосредована типовой речевой ситуацией, в которой данная единица функционирует [2], что послужило для нас критерием выделения формул в отдельный ряд.

Формулы приветствий, представленные в Словаре русского речевого этикета возможно разделить на ситуационно-тематические группы: собственно приветствия (45 %), связанные с пожеланиями: сакрализованные, здоровья (витальные, также могут быть включены в данную категорию) – 27 %, профессионализмы, военные –

14 %, адресованные гостям (ответные к хозяину и хозяйке), соседям – 5 %, прямая вербальная экспликация уважения – 1 %, актуальные во время приема пищи и употребления алкоголя (также упоминания о продуктах питания) – 6 %, банные – 2 %.

Категория собственно приветствий, на наш взгляд, соотнесена с такими формулами: *В кои-веки!* («Радостный возглас при встрече со знакомым, приятелем, с которым давно не виделись» [1, с. 84]), *Вот так встреча!* («О-о! Кого я вижу! Вот так встреча! Коля, дорогой, ты откуда?» [1, с. 103]), *Горячо приветствую, Передайте (от меня, мой) привет, Приветик!, Привет всем!* («В устном контактном общении – дружеское приветствие знакомым, равным по возрасту и положению» [1, с. 424]), *Целую вечность Вас не видел (не виделись, не видались)* («Форма выражения радости от встречи с близким знакомым, приятелем, с которым давно не виделись» [1, с. 88]), *Чайки летят!* («Приветствие женщине, стирающей или полощущей белье» [1, с. 590]), *Честь и место* («Форма почтительного или шутивно-почтительного приветствия при встрече и усаживании гостя на почетное место» [1, с. 598]) и т.д.

Формулы приветствия неразрывно связаны с благопожеланиями здоровья, жизненной силы, мира и т.д. В единицах подобного типа на семантическом уровне присутствует экспликация подобного рода, например, первого типа: *Будь здоров на сто годов* («Разговорное. Шутивное приветствие-пожелание в адрес близкого знакомого, родственника» [1, с. 196]), *Будь здоров!* («Формулы приветствия, пожелания благополучия при встрече...» [1, с. 202]), что также соотносимо с выражениями *Доброго здоровья (здоровыща...)!*, *Здоровенько!*, *Здоровы будьте (будете)*, *Рад Вас видеть в добром здравии!*, *С выздоровлением!*, *Старый знакомый, снова здорово* и др.

Пожелания жизненной силы или витальные, возможно также включить в данную категорию: *Жив, курилка!* («Разговорное. Шутивное. Радостное приветственное восклицание при встрече с приятелем, старым знакомым, с которым давно не встречались... В русских народных говорах *курилкой* шутивно или иронически называют пьяниц, гуляк, кутил – «прожигателей жизни...»» [1, с. 186]), *Живого видеть!* («Приветствие или доброе пожелание при встрече, после приветствия» [1, с. 185]), *Живые-крепкие* (при встрече может выступать в качестве вопроса [1, с. 186]), что справедливо и для пожеланий мира (*Мир вам!*, *Мир вам, и я (мы) к вам*, *Мир Вашему дому!* («Учтливое приветствие гостя, входящего в дом» [1, с. 290]), *Мир вашему сиденью!* («Формула приветствия сидящим людям старшего возраста». [1, с. 206]), *Мир (честной) беседе!* *Мир на беседе!* *Мир беседе да добрым соседям!* («Приветствие, подошедшего к компании, а также входящего в дом – хозяевам и гостям» [1, с. 290]) и т.д.

Сакрализованные единицы в значительной мере представлены архаизмами, что обусловлено жанровой природой. К ним относятся следующие приветствия: *Ангел встречу (навстречу)*, *Ангел за трапезу (за трапезой)!*, *Господи Иисусе Христе Сын Божий, помилуй нас!*, *Здравствуйте о Христе Иисусе!*, *Первый поклон Богу, второй – хозяину с хозяйкой, третий – всем добрым людям* и пр.

Профессионализмы, указанные А.Г. Балакаем также архаичны: *Бело в корыто!*, *Бело мыть да стирать (намыввать, полоскать...)!*, *Бело на воде!*, *Бело (тебе, вам)!* – «Приветственное пожелание женщине, девушке, стирающей, полощущей белье или моющей пол» [1, с. 46], например, «На реке бьет вальком прополосканное белье младшая невестка из соседней избы: «Беленько!» – услышит и она короткое приветствие» [1, с. 46]; *Ни чешуйки ни хвоста!*, *Ни шерсти ни пера* («Пожелание удачи охотнику; то же, что *Ни пуха ни пера!*» [1, с. 338]), *Труд на пользу!* («Приветственное пожелание работающему, как *Бог в помощь*» [1, с. 550]) и т.д.

Наименее представлены военные приветствия – к ним отнесена единственная формула *Здравия желаю!*

Более актуальны в темпоральном аспекте формулы приветствия по отношению к гостям: *Гостям всегда рады (Хоть не богат, а гостям рад)!* – «Комплимент при встрече, угощении гостей» [1, с. 457], *Добро жаловать (пожаловать)* («Вежливое, учтливое приглашение» [1, с. 377]), *Приезжай/те (Приезжайте к нам, почаще, в гости, погостить...)* («Формула приглашения» [1, с. 428]) и др.

Ответными к хозяину и хозяйке являются: *Первый поклон Богу, второй – хозяину с хозяйкой, третий – всем добрым людям, Празднику честному злат венец, а хозяину с хозяйкой многая лета* («Приветствие, поздравление и пожелание гостей хозяевам» [1, с. 415]), к соседям: *Доброму соседу на беседу!* («Почтительное или шутовское приветствие» [1, с. 47]) и пр.

Прямая вербальная экспликация уважения коррелирует с тематической группой торжественных приветствий, выделенных в предшествующей классификационной модели по стилистическому признаку. *Всенижайшее почтение, Наше вам низжайшее (всенижайшее)!, Почет и уважение!, Почитаю своим (приятным) долгом засвидетельствовать почтение (принести Вам дань своего уважения...), Почтение, Почет и место!, Считаю (приятным) долгом засвидетельствовать почтение* и др.

Формулы приветствий, связанные с приемом пищи и употреблением алкоголя представлены следующими единицами: *Ангел за трапезу (за трапезой)!, Приятного аппетита, Приятно кушать* («Вежливое приветствие-пожелание вошедшего или мимо проходящего тем, кто ест» [1, с. 432]), *Приятного удовольствия чай кушать* («Учтливое или шутовское приветствие-пожелание сидящим за самоваром» [1, с. 435]), *Хлеб есть!, Хлеб да соль!, Хлеб-соль есть!* («Приветствие-пожелание тем, кто ест, как *Приятного аппетита!*» [1, с. 572]); упоминания о продуктах питания: *Солнышку моему сиятелю, свету моему совету, сахару белому (почтение, почтеньице)* («Форма почтительного или шутовского радушного приветствия» [1, с. 515]) и пр.

Каждая из приведенных групп соотносима с реалиями коммуникативного пространства русского речевого этикета. Еще одним примером этому служит отдельный класс банных приветствий: *Пар в бане!, Пар вам, бояре!, С легким паром, с молодым жаром!, С легкого пару без угару!, С теплым паром!* («Приветствие, поздравление и пожелание доброго здоровья тому, кто только что попарился и вымылся в бане» [1, с. 364]), *На пару, на бане (на венчиках)!, На мыльце-белильце, на шелковом венчике, малиновом паре!* («Формы благодарности хозяевам за баню» [1, с. 365]) и т.д.

Данная классификация не является моделью с четкой демаркацией, так как наблюдается взаимопроникновение и принадлежность единиц нескольким классам одновременно, например, *Бог за товаром!* – благопожелание верующего и профессионально маркированное определенной сферой деятельности; *Ангел за трапезу (за трапезой)!* – аналог формулы *Приятного аппетита*, но также принадлежит к сфере сакрализации церемониала. Не все формулы возможно рекомендовать для использования в коммуникативно-успешных целях (девиантные, диалектные, архаические, профессиональные), например, *Здорово!*. Наряду со стилистической маркированностью (категория *девиантные* в предшествующей классификации), выделяется гендерная специфика – эту формулу принято считать фамильярно-просторечным мужским приветствием [4, с. 46], соответственно, использование лицами женского пола относится к проявлениям маскулинности последних и попытки интерпретации языковой игры. Согласно концепции В.Е. Гольдина: «Если Вам не хочется выглядеть

человеком малообразованным и недостаточно владеющим нормами литературной речи, старайтесь избегать этого приветствия. И уж конечно, его никак нельзя рекомендовать девушкам!» [4, с. 46] – считает исследователь.

Однако осведомленность о специфике всех вышеуказанных форм приветствий, возможность правильного истолкования их в свой адрес позволяет неносителю языка расширить свои знания относительно вербальной культурной доминанты изучаемого языка, его истории и традиций.

Распределение вышеуказанных единиц по соматической принадлежности (*Челом бью Вам, Челом Вам (тебе), Челом да об руку!, Челом здорово!, Челом четверем, а пятому помогай Бог!, Сердечно приветствую Вас, Сердечно рад Вас видеть, Сердечный поклон Вам, Сердечный привет Вам, Права рука, лево сердце, Поцелуйте руку, Моя правая рука шлет привет издалека, Припадаю к Вашим стопам (ногам...)* и так далее) или выделение зооморфных элементов (*Лебеди лететь (летят)!, На ловца и зверь бежит*), могло бы стать предметом дальнейших исследований в данной области.

Выводы. Применение данных, структурированных при помощи приведенной классификации ситуационно-тематических групп приветствий, сопровождающейся также стилистической градацией, позволяет повысить успешность коммуникативного поведения, соблюдая статусно-ролевую стратификацию и учитывать такие темпоральные факторы, как актуальность и уместность.

Список литературы

1. Балакай А.Г. Словарь русского речевого этикета / А.Г. Балакай. – М. : АСТ-пресс, 2001. – 670 с.
2. Балакай А.А. Этикетные обращения [Электронный ресурс]: Функционально-семантический и лексикографический аспекты : Дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / А.А. Балакай – М. : РГБ, 2005. (Из фондов Российской Государственной Библиотеки).
3. Богданович Г.Ю. Русский язык в аспекте проблем лингвокультурологии / Г.Ю. Богданович. – Симферополь : Доля, 2002. – 392 с.
4. Гольдин В.Е. Речь и этикет / В.Е. Гольдин. – М. : Просвещение, 1983. – 109 с.
5. Зеленин Н.Б. Речевой этикет сегодня [Электронный ресурс] / Н.Б. Зеленин. – Режим доступа: [http : // www.xserver.ru/user/reets/](http://www.xserver.ru/user/reets/)
6. Крейдлин Г.Е. Невербальный этикет: этикетные ситуации приветствия и прощания [Электронный ресурс] / Г.Е. Крейдлин. – Режим доступа: [http : // www.llsh.ru/2007/papers/Kreyd2007-1.pdf](http://www.llsh.ru/2007/papers/Kreyd2007-1.pdf)
7. Кузена Н. Этикетні формули вітання у сучасному спілкуванні: категорія ввічливості у міжкультурній комунікації [Электронный ресурс] / Н. Кузена. – Режим доступа: [http : // www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Nz/Fil/2009_81_3/statti/73.pdf](http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Nz/Fil/2009_81_3/statti/73.pdf)
8. Форманова С.В. Формування національної мовної картини світу формами та засобами вираження етикету (на матеріалі української та англійської мов) / С.В. Форманова, Н.М. Кислицина // Культура народів Причорномор'я. – 2002. – N 48, Т. 1. – С. 122 – 124.
9. Формановская Н.И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход / Н.И. Формановская. – М., 2002. – 216 с.
10. Формановская Н.И. Русский речевой этикет: нормативный социокультурный контекст / Н.И. Формановская. – М., 2002. – 160 с.

11. Фабіан М.П. Етикетна семантика в лексичних системах української, англійської та угорської мови : Автореф. дис. д-ра філол. наук: 10.02.15 [Електронний ресурс] / М.П. Фабіан. – К., 1998. – 32 с. – Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/inode/p-2/3621.html>
12. Auer P. Code-switching in conversation: language, interaction and identity / P. Auer. – London, 2002. – 364 p.
13. Duranti A. Universal and culture-specific properties of greetings [Електронний ресурс] / A. Duranti. – Режим доступу: <http://www.sscnet.ucla.edu/anthro/faculty/duranti/reprints/greetings.pdf>
14. García L.E. Corral las formulas Orral las formulas de saludo en E / L.E. [Електронний ресурс] / L.E. García. – Режим доступу: http://cvc.cervantes.es/ensenanza/biblioteca_ele/asele/pdf/04/04_0399.pdf
15. Oviedo A. Los rituales de saludo y despedida de los Sordos berlineses [Електронний ресурс] / A. Oviedo. – Режим доступу: http://www.cultura-sorda.eu/resources/Oviedo_rituales_saludo_despedida_Berlin_2007.pdf
16. Rash F. Linguistic Politeness and Greeting Rituals in German-speaking Switzerland [Електронний ресурс] / F. Rash. – Режим доступу: http://www.linguistik-online.de/20_04/rash.html

Джигалюк Н.Ю. Стилістична диференціація та ситуативна актуальність використання привітань // Ученіє запіскі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – С. 101-108.

У статті розглянуто тематичні групи привітань, які розподілені відповідно з реаліями ситуацій мовленнєвого етикету та стилістично відповідного формулювання.

Ключові слова: мовленнєвий етикет, звертання, тематична група.

Dzhigalyuk N.Y. Stylistic differentiation and situational relevance of greetings // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 101-108.

The classification model which consists of thematic groups of greetings is analysed in the article. It was represented according to requests of etiquette speech situations and stylistic differentiation.

Key words: speech etiquette, greeting, thematic group.

Поступила в редакцію 19.03.2012 г.

УДК 81'373. 612. 2

Типи метонімічних перенесень у структурі газетного заголовка

Зайцева В.В.

*Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара,
м. Дніпропетровськ, Україна*

У статті розглядається проблема розподілу способів функціонування і типів метонімічних переносів у структурі газетного заголовку. При цьому констатується різноманітність таких конструкцій і їх специфіка в досліджуваному інформаційному жанрі.

Ключові слова: *метонімія, типи метонімії, каузальна, локальна, атрибутивна метонімія, газетний заголовок.*

Газетний заголовок як до об'єкт лінгвістичного дослідження став предметом уваги мовознавців на межі 50-60 років (спеціально газетному заголовку присвячено праці В. Абашиної (1999), Н.Є. Бахарева (1970, 1971), А. Бессонова (1958), В.П. Вомперського (1966), О.О. Калякіної (2007), В.Г. Костомарова (1966), Л. Пархолук (1990), В.Г. Попова (1966), В.М. Ронгінського (1968), А.А. Сафонова (1973, 1980), В. Тарасюка (2004) та ін.). Такий інтерес не випадковий, оскільки, за спостереженнями дослідників, саме в ці роки суттєво ускладнилася структура газетного заголовка як такого, значно розширилося коло його функцій, серед яких зростає роль функції впливу на читача. Дослідженню цієї функції спеціально присвячена праця Л.А. Кисельової (1971). *Мета статті* - розгляд проблеми розподілу способів функціонування і типів метонімічних переносів у структурі газетного заголовку.

Активно вивчаються окремі прийоми, що створюють виразність, «актуалізують» газетний заголовок, описуються характерні для заголовка синтаксичні конструкції, але жодне з досліджень не спирається на апарат теорії фігур – спеціальних засобів виразності. Це веде до того, що прийоми актуалізації заголовків описуються не як цілісна система, окремі елементи якої співвіднесені з окремими змістовими елементами, певними функціями заголовка, а як відкритий ряд досить випадкових прийомів, що служать спільній функції актуалізації заголовка. Фіксуються лише поодинокі вказівки на співвіднесення названого прийому з названою функцією. Ряд прийомів опиняються взагалі поза межами зору дослідників.

Проблема співвіднесення структури заголовка з його функціями і, глибше, змістом при спільному інтересі до газетного заголовка залишається не лише нерозв'язаною, але фактично й неактуалізованою.

Найбільш детально питання про виразність газетного заголовка як самостійної мовної одиниці розглядається у працях В.Г. Костомарова, В.П. Дроздовського, А.А. Сафонова, О.І. Богословської, Н.Р. Махневої.

Теорія газетного заголовка розрізняє дві його особливості: самостійної мовленнєвої одиниці, з одного боку, та повноправного компонента тексту – з іншого.

Як зазначає В.Ф. Іванов, торкаючись питання якостей і властивостей газетного заголовка, «газетний заголовок має впливати на читача, і тому в його основі завжди лежать відповідність змістові, ясність, точність, яскравість, виразність» [3, с. 109-110]. Серед властивостей, за які цінують газетні заголовки, В.Ф. Іванов виділяє такі: максимальна інформативність, об'єктивне відображення тематичного змісту тексту, самотність і оригінальність, публіцистична гострота та експресивність, виразність почуттів, думок, структурна завершеність та інтонаційна виразність, точність термінів. На основі цього В.Ф. Іванов так визначає поняття якісного заголовка: «Отже, якісний заголовок у газеті – це концентроване відображення головної ідеї твору, головної думки автора, але відображення максимально стисле, лаконічне, чітке, конкретне» [3, с. 110].

У цілому в публіцистиці газетному заголовку надається велике значення, оскільки читач у першу чергу, як правило, проглядає назви статей і повідомлень, відшукуючи серед них яскравіші та інформативні щодо власного зацікавлення. Дослідниками відзначено, що газетний заголовок виконує ряд функцій: а) функція композитивності; б) функція інформування; в) функція атрактивності.

Під функцією композитивності розуміється організуюча роль заголовка в системі «заголовок – текст – ілюстрація (за наявності такої)» у газетному матеріалі. Інформаційна функція, чи функція інформування, притаманна, звичайно, не тільки газетним заголовкам, але й заголовкам узагалі. Заголовок у газеті має допомогти читачеві зорієнтуватися у потоці інформації й познайомитися з основною ідеєю повідомлення. Дослідники багато уваги приділяли аналізу цієї функції заголовка. Так, інформаційна функція покликана, на думку лінгвістів, забезпечити читачеві відносно повне уявлення щодо основної ідеї тексту (Богословська, Чилигіна, 1990; Мужев, 1970). Г.О. Винокур, який розглядав заголовки з погляду комунікативної ролі мови, відзначав цю функцію як онтологічну ознаку заголовків (Винокур, 1929).

Дослідник Г.А. Вейхман з метою «конкретизації» визначає інформаційну функцію як роз'яснювальну (Вейхман, 1995). В.М. Мужев розглядає як самостійні інформативно-нейтральну та інформативно-афективну функції, об'єм яких межує з об'ємом інформаційної функції (Мужев, 1970). Н.Ю. Шведова кваліфікує цю функцію як інформаційно-називну (Шведова, 1969).

Дослідниками сформульована також думка, що заголовки, виконуючи інформаційну функцію, суттєво впливають на читачів. Як вважає Г.В. Попов, до об'єму інформаційної функції доцільно включати «директивність і емоційність, тобто волевий та емоційний вплив, який справляють заголовки на слухача-читача» (Попов, 1966). На думку В.І. Погребенкова, до об'єму цієї функції також необхідно зарахувати властивість заголовка домінуюче впливати на реципієнта (Погребенков, 1977).

У досліджуваному нами газетному матеріалі проілюструвати домінування інформативної функції в структурі окремих заголовків можуть такі приклади:

Після обжирків подешевшав хліб [ГУ, 22.09.2011 р., № 176];

«Хімічну зброю» знешкоджено [ГУ, 30.01.2012 р.];

П'ята пора року: карнавал у Німеччині [ГУ, 26.02.2011 р., № 37];

Єсеніна і Дунган бачили на курорті під Одесою [ГУ, 23.09.2009 р., № 177];

Виановували Ханжонкова [ГУ, 10.01.2010 р., № 4];

ХАМАС несе втрати і обіцяє нове кровопролиття [ГУ, 21.09.2004 р., №175];

Наслідки політичного загострення відчуємо вже в цьому році [ГУ, 30.11.2012 р., № 98].

Аналіз прикладів дає можливість говорити про те, що в інформативних заголовках переважно слова вживаються в прямому значенні, хоча і в заголовках такого типу вживання засобів образності, зокрема метонімічного перенесення не виключається (*ХАМАС* – «назва організації» → «люди, що нею керують, до неї входять»).

Функція атрактивності, або функція привертання уваги, споріднює газетний заголовок із рекламним, оскільки принципи впливу на свідомість тут подібні. Для реалізації цієї функції заголовки має бути яскравим, дієвим, зокрема він може бути інтригуючим або навіть сенсаційним. Властивість заголовка виконувати рекламну функцію змушує журналістів шукати привабливих, оригінальних форм, які зроблять його конкретним, яскравим, образним, свіжим (Максимов, 1970). Не випадково ця функція заголовків є інтернаціональною (Брагіна, 1969). Рекламні заголовки можуть, на думку деяких дослідників, створюватися шляхом «штучного перебільшення будь-якого елемента з тексту, що вже має назву» (Шамелашвілі, 1982).

Дослідження цієї функції заголовка слід вважати достатньо вичерпними. Так, лінгвісти під рекламною функцією розуміють властивість заголовка бути яскравим, помітним, таким, який привертає увагу читачів (Харченко, Глушкова, 1983). Оскільки газетний заголовок – перше, з чим читач зустрічається у газеті, то важливо, щоб враження, яке він справляє, було сприятливим (Накорякова, 1994).

Прикладами так званих інтригуючих заголовків можуть бути:

Молодильні яблука від фермера Ярмолюка [ГУ, 30.11.2011 р., № 226]

А друга з'їсти особливо приємно [ГУ, 20.02.2012 р., № 33]

З холодного неба – в «гарячі» точки [ГУ, 17.01.2011 р., № 9]

Програла „бандитові” [ГУ, 24.09.2010 р., № 178]

Фанфарний... бум-бум [ГУ, 22.08.2011 р., № 150]

«Джон-піжон» мало не спалив поле [ГУ, 21.08.2011 р., № 149]

Щоб голову не посипати попелом від власної оселі [ГУ, 29.01.2011 р., № 17]

«Я морячка, ти моряк...» [ГУ, 27.11.2011 р., № 225]

Спочатку гроші, потім трактори [ГУ, 27.04.2011 р., № 76]

Наведені приклади яскраво ілюструють стильову відмінність між двома аналізованими типами заголовків. Заголовки, в яких переважає функція інтригування, привертання уваги, помітно більш насичені експресивною образністю, зокрема, тут вживаються алюзії до відомих літературних творів, пісень, усної народної творчості: *Спочатку гроші, потім трактори* (зранку гроші – ввечері стільці («Дванадцять стільців»), *молодильні яблука* (народна казка), *«я морячка, ти моряк»* (цитата з пісні); фразеологічні звороти: *посипати голову попелом*; яскраві протиставлення: *холодне небо – «гаряча точка»*; перифрази: *«гаряча точка»*; метафори: *з'їсти друга* тощо.

Дехто з дослідників, зокрема Л. Пархолок, вважають що «найбільшу вагу в оформленні заголовка в газеті мають ті мовні засоби, які забезпечують виконання ним рекламної-експресивної функції» [6, с. 234]. У цьому є певна слушність, якщо зважити на необхідність заголовка привертати увагу, задіювати емоційну сферу читача, певним чином презентувати представлену інформацію.

Загалом констатуємо, що сьогодні у лінгвістиці відсутній єдиний погляд щодо функцій газетних заголовків у системі. Різні дослідники пропонують різноманітний набір функцій за кількістю та змістом.

У сучасному мовознавстві все більше відзначається така риса газетного заголовка, як його поліфункціональність. Зокрема В. Абашина зазначає: «Поліфункціональність заголовка проявляється у тому, що він є одночасно і початком сприйняття тексту й

узагальненням найменування цього ще не пізаного тексту. Поліфункціональність, отже, повинна неминуче поставити питання про найдоцільніше використання мовленнєвої форми заголовка, за допомогою якої він може досягти своєї прагматичної мети [1, с. 230].

Створення заголовка передбачає здійснення певного різновиду мовленнєвої діяльності, яка передбачає використання особливих механізмів номінації, що працюють на експлікацію прагматичної настанови заголовка, тобто завдання репрезентувати в узагальненому згорнутому вигляді текст, його основний зміст.

Для сучасних газетних заголовків останнього десятиліття характерне підвищення частотності й різноманітності семантичних фігур, що зумовлено необхідністю вираження емоційно-оцінної та образної експресії.

Для надання заголовкам, як і в цілому газетному тексті, виразності й гостроти вживається ряд засобів, зокрема тропів. Одним із таких засобів, які надають заголовку певного інформаційно-експресивного забарвлення, увиразнюють його, є **метонімічні перенесення**. Метонімічне перенесення є різновидом вторинної номінації, сутність якої полягає в називанні новим іменем предмета, який вже має ім'я. Виникнення у предмета імені може бути викликане різними причинами, «найбільш важливими з яких є, по-перше, момент експресії, та, по-друге, орієнтація на економію мовленнєвих засобів» [2, с. 50].

Проблема використання метонімії в газетних заголовках як засобах масової інформації взагалі є актуальною як у теоретичному, так і в практичному плані [4, с. 154], оскільки метонімія є досить продуктивним, практично найбільш частотним засобом вторинної номінації в газетному тексті, з одного боку, а з іншого, експресія газетного тексту найбільш виразно, на нашу думку, проявляється саме на рівні метонімічного перенесення.

Аналізуючи матеріал заголовків газетних статей і зіставляючи особливості проявлення метонімії в заголовку і безпосередньо в тексті публікації, ми доходимо висновку, що як у тексті, так і в заголовку можна відзначити різні типи метонімічного перенесення, що потребують класифікації. За наявними класифікаціями Г. Пауля, Ст. Ульмана, О.К. Біріха, М.Я. Біч, М.В. Бондаренка та інших, котрі поділяють метонімічні перенесення на каузальні, атрибутивні, локальні, темпоральні та кількісні (або синекдоху), нами метонімія розглядається як перенесення найменування, логічну основу якого складає входження об'єму одного поняття в об'єм іншого на підставі психологічних асоціацій, що відображають каузальні, атрибутивні, просторові, темпоральні та кількісні зв'язки, які об'єктивно існують між предметами. Однак синекдоху ми пропонуємо розглядати окремо, оскільки аналіз цього різновиду перенесення потребує ґрунтовного висвітлення з визначенням його специфіки.

У **локальній** метонімії виділяються дві відносно симетричні окремі групи: «місце → об'єкт» і «об'єкт → місце», які, у свою чергу, також поділяються на окремі різновиди метонімічних перенесень. Прикладами локальних перенесень у газетному заголовку можуть бути:

[Україна мерзне](#) [УМ, № 204 за 30.10.2010] – перенесення відбувається за принципом «територія, населена людьми → люди, що живуть на цій території»;

[Чорний шоколад у Білому домі](#) [УМ, № 205 за 31.10.2009 р.] – перенесення відбувається за принципом «приміщення → люди (організація), що перебувають у цьому приміщенні»;

Шешори в етнічному форматі [ГУ, 12.07.2011 р.]; *Гетьманські столиці відроджуються* [ГУ, 16.04.2011 р.] – перенесення відбувається за принципом «місце діяльності → люди, що здійснюють цю діяльність».

Варто відзначити надзвичайну продуктивність локальної метонімії в заголовках газетних статей. Одним із найпоширеніших типів локальної метонімії є модель «місце → люди», яка є частковим виявом локальної метонімії типу «місце → об'єкт».

Темпоральна метонімія зазвичай називається й аналізується дослідниками після локальної. Цей різновид метонімічного перенесення має дві відносно симетричні окремі групи «час → об'єкт» і «об'єкт → час», прикладами темпоральної метонімії в заголовках є:

«9 березня» посеред осені (УМ, 197 за 21.10.2010 р.) – перенесення відбувається за схемою «подія → викликані цією подією особливості поведінки», що є частковим виявом схеми «період → стан людини в цей період»;

Пора падолисту (СВ, № 116 (18248) 2011 р.) – перенесення відбувається за схемою «період → стан людини в цей період».

Метонімічне перенесення, обумовлене темпоральним зв'язком між поняттями суміжних об'єктів можна схарактеризувати як не досить частотне в газетних заголовках.

Атрибутивне метонімічне перенесення виділяє дві відносно симетричні групи: «ознака → об'єкт» і «об'єкт → ознака», які проявляються через окремі підвиди, наприклад:

Чого хоче опозиція [ГУ, 27.02.2011 р.] перенесення відбувається за принципом «соціальна характеристика → людина, наділена цією характеристикою»;

Тільки «зеленого» нам тут не вистачало! [УМ, № 185 за 03.10.2008 р.] – перенесення відбувається за принципом «фізична характеристика неживого предмета → предмет, наділений цією характеристикою»;

Чорний шоколад у Білому домі [УМ, № 205 за 31.10.2009 р.] – перенесення відбувається за принципом «ознака зовнішності → людина, наділена цією ознакою» (темношкірий), однак тут ми маємо справу з експресивним поєднанням метонімії й метафори.

У газетних заголовках частотність вживання атрибутивної метонімії досить висока, причиною закріплення метонімічних значень атрибутивних зв'язків виступає необхідність номінації класу предметів чи явищ за прикметною ознакою. Фактором, що обмежує метонімічний розвиток, є наявність прямого позначення цього фактору.

Каузальний (причиново-наслідковий) зв'язок охоплює чотири основні групи метонімічного перенесення, обумовлених асоціаціями між поняттями дії й суб'єкта дії, дії й об'єкта дії, дії й результату дії, суб'єкта дії й результату дії.

Наприклад:

Фрукт для Гаргантюа [ГУ, 08.10.2011 р.]; *Мовою Елочки* [ГУ, 06. 06. 2010 р.] – перенесення відбувається за принципом «поведінка людини → людина, що має певну поведінку»;

Змах диригентської палички від Штрауса до Штрауса [ГУ, 12.12. 2011 р.]; *Вертинський у Києві* [ГУ, 25.06.2010]; *Вічно красивий Красаускас* [ГУ, 06.12.2009 р.]; *Сен-Санса танцювали руками, а з Гоголя стерли глянець* [ГУ, 22.10.2010 р.]; *Прожив за Гегелем* [ГУ, 18.04.2011 р.]; *За творчий неспокій стипендія Яремчука* [ГУ, 24.10.2011 р.] – перенесення відбувається за принципом «суб'єкт дії → результат дії»;

Варто звернути увагу, що побудова каузального типу заголовка є досить своєрідною, у зв'язку з чим постає проблема розширення контексту дослідження заголовка як багатоаспектного лінгвістичного явища, оскільки на цьому рівні (рівні підтексту й асоціативних зв'язків) образність виходить за межі проблематики, якою займається лінгвістикою тексту, й поєднується з новою концепцією інтертекстуальності.

У газетному заголовку інтертекстуальність проявляється на рівні, який дослідниця Г.І. Лушникова характеризує як «елементи, що безпосередньо входять у текст твору – цитати, алюзії, антономазії» [5, с. 15], тобто це елементи, які розширюють контекст заголовка за рахунок відсилання до вже відомого літературного образу, автора, твору. Наприклад, у заголовку «*Фрукти для Гаргантюа*» використано ім'я літературного персонажа твору Француа Рабле «Гаргантюа і Пантагрюель», персонаж цей характеризується безмежним апетитом і жагою до життя. Таким чином, автор заголовка натякає на це через алюзію до відомого твору. В іншому заголовку «*Мовою Елочки*» використано алюзію до відомого твору Ільфа і Петрова «Дванадцять стільців», героїня якого «Елочка-людоджерка» характеризувалася досить бідним словниковим запасом. Отже, автор використовує це як натяк на подібні явища. Упізнавання наведених вище заголовків породжує ланцюг асоціацій, починається процес порівняння, який спричиняє переосмислення заголовка, а також пропонованого тексту газетної статті.

Розглянувши наведені вище заголовки, ми можемо зробити висновки, що більшість з них підлягали певній модифікації й при цьому, з одного боку, текст залишився придатним для впізнавання, а з іншого боку, вводився елемент непередбачуваності. Прикметно те, що в подібних моделях каузальний тип метонімічного перенесення є досить продуктивним, що спричиняється самою природою таких перенесень, тобто причиново-наслідковими зв'язками.

Таким чином, варто зазначити, що заголовковий комплекс з каузальним перенесенням є двоспрямованою структурою: з одного боку, це стислий, нерозкритий зміст тексту, з іншого, «він містить історію породження тексту автором, можливий зв'язок з іншими творами літератури чи мистецтва, а також широку можливість різноманітних інтерпретацій» [5, с. 16].

Варто відзначити істотну перевагу метонімічних перенесень локативного типу, що зумовлено, на нашу думку, специфікою структури й завдань газетного заголовку, необхідністю узагальнень часо-просторового характеру.

Висновки. Таким чином, ми можемо відзначити, що заголовок є однією зі значущих частин газетного матеріалу, який безпосередньо пов'язаний із таким текстом, причому використання в структурі заголовка метонімічних перенесень дозволяє повернути увагу читача й, таким чином, виконати основні функції заголовка – інформативну й інтригуючу.

Список літератури

1. Абашина В. Виразність газетної публікації і структура заголовка (на матеріалі сучасних російських та українських газет) / В. Абашина // Українська Філологія: школи, постаті, проблеми: зб. наук. праць Міжн. конф., присвяч. 150-річчю від дня заснування кафедри укр. словесності / Львів, 23-25 жовт. 1998. 4.2. – Львів, 1999. – С. 230–234.
2. Бахарев Н.Е. Структурно-функциональное развитие заголовков (на материале заголовков из газет и журналов за 1903–1907, 1935–1939, 1965–1970 гг.): автореф. дис. на соиск. уч. степ. канд. филолог. наук / Н.Е. Бахарев. – Алма-Ата, 1971. – 26 с.

3. Бессонов А. Газетный заголовок / А. Бессонов. – Л., 1958. – 62 с.
4. Вомперский В.Г. О некоторых стилистических признаках информационных материалов / В.Г. Вомперский // Вестник МГУ. Серия «Филология. Журналистика». – 1960. – №6. – С. 30–35.
5. Журавлев А.Ф. Технические возможности русского языка в области предметной номинации / А.Ф. Журавлев // Способы номинации в современном русском языке. – М.: Наука, 1982. – С. 45–109.
6. Иванов В.Ф. Техніка оформлення газети / Иванов В.Ф. – К., 2000. – С. 109–110.
7. Калякіна О.О. Функції й особливості сприйняття заголовка публіцистичного матеріалу (теоретичний аспект) / О.О. Калякіна // Дослідження з лексикології і граматики укр. мови. Вип. 6. – Д.: Пороги, 2007. – С. 60–65.
8. Костомаров В.Г. Русский язык на газетной полосе / В.Г. Костомаров. – М., 1971. – 257 с.
9. Лушникова Г.И. Интертекстуальность художественного произведения: [учебн. пос.] / Г.И. Лушникова. – Кемерово: Изд-во КГУ, 1995 – 82 с. – Библиогр.: С. 78–81.
10. Пархолюк Л. Синтаксичні засоби актуалізації у газетних заголовках (українська газета 1997-1998 рр.) // Українська філологія: школи, постаті, проблеми: Зб. наукових праць. Міжнародна конференція, присвячена 150-річчю від дня заснування кафедри словесності у Львівському університеті (Львів, 23-25 жовтня 1998 р.) Ч.2. – Львів, 1990. – С. 323–328.
11. Попов Г.В., Гуревич С.М. Производство и оформление газеты: [учеб. пособие для студентов спец. „Журналистика”] / Попов Г.В., Гуревич С.М. — 2-е изд., перераб. – М.: Высш. шк., 1977. – С. 123–160.
12. Ронгинский В.М. Семантическая структура газетных заголовков и проблема их актуализации / В.М. Ронгинский // Проблема лексической и категориальной семантики: [сб. ст.]. – Симферополь: Изд-во СГУ, 1982. – С. 121–129;
13. Сафонов А.А. Стилистика газетных заголовков / А.А.Сафонов // Стилистика газетных жанров. – М.: Изд-во МГУ, 1981 – С. 205–228.
14. Тарасюк В. Види заголовків публікацій у сучасній українській газеті (на прикладі часопису „Молодь України”) / В. Тарасюк // Ужгородський університет. Науковий вісник. Сер. Філологія. – Ужгород, 2004. – № 9. – С. 121–123.

Список умовних скорочень

1. ВП – «Вісті Придніпров'я»;
2. УК – «Урядовий кур'єр»;
3. ГУ – «Голос України»;
4. УМ – «Україна молода».

Зайцева В.В. Типы метонимических переименований в структуре газетного заголовка // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 2. С.109-116.

В статье рассматривается проблема распределения способов функционирования и типов метонимических переносов в структуре газетного заголовка. При этом отмечается разнообразие таких конструкций и их специфика в исследуемом информационном жанре.

Ключевые слова: метонимия, типы метонимии, каузальная, локальная, атрибутивная метонимия, газетный заголовок.

Zaitseva V.V. Types of metonymy in the structure of a newspaper headlines // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 109-116.

The problems of devision means of functioning and types of metonymy transformations in newspaper headlines are considered in the given article. Whereas diversity of such constructions and their specific character in the informational genre are also specified.

Key words: metonym, metonymic transfers, causal, local, attributive metonym, newspaper headlines.

Поступила до редакції 05.04.2012 р.

УДК 811.161.1

К проблеме лексикографического описания окказиональных единиц современного русского языка

Захарова О.С.

Российский университет дружбы народов, г. Москва, Россия

Статья посвящена проблеме описания окказионализмов как лексикографических единиц. В работе обосновывается актуальность проблемы изучения окказиональной лексики, рассматривается история и теория диахронического анализа окказионализмов в лексикографии, формулируются признаки, отличающие окказионализмы от других новообразований.

Ключевые слова: окказионализм, неологизм, лексикология, лексикография.

Постановка проблемы. Любой язык представляет собой динамичную систему, изменяющуюся под воздействием различных факторов. Новые предметы и явления находят свое отражение в русском языке, в частности в его лексике. Лексический уровень является наиболее подвижной частью языка. Именно в лексике в первую очередь аккумулируются новые явления действительности и отражаются экстралингвистические факторы, общественные процессы, которые происходят в жизни носителей языка. Поэтому особенно важным представляется изучение окказионализмов как новых, неординарных единиц в языке. Проблема окказиональности в русском языке стала широко рассматриваться со второй половины XX в. в работах Г.О. Винокура, О.А. Габинской, В.Г. Гака, В.П. Григорьева, Е.А. Земской, В.П. Изотова, М.У. Калниязова, В.Г. Костомарова, Н.З. Котелковой, Л.П. Крысина, В.В. В.В, Лопатина, А.Г. Лыкова, В.В. Панюшкина, И.С. Улуханова, Н.И. Фельдман, Н.М. Шанского. В настоящее время, когда происходят значительные социальные и экономические преобразования, подталкивающие систему языка к изменениям, новые лексические единицы все чаще оказываются в сфере интересов современных лингвистов. Большое количество новой информации и раскрепощенность современного общества порождают возможности для словотворчества.

В связи с возрастающим количеством окказиональных слов в современной публицистической и разговорной русской речи важным представляется вопрос лексикографического описания подобных неузальных единиц. *Цель данной статьи* – рассмотреть окказиональное слово как лексикографическую единицу и, в связи с этим, выявить критерии, влияющие на возможность включения той или иной неузальной единицы в словарь окказиональных слов, а также проследить общие и различные черты окказионализмов и неологизмов как объектов лексикографического описания.

Проблема лексикографического описания новых слов тем или иным образом затрагивалась еще до того, как окказионализмы начали рассматривать как само-

стоятельные объекты. Так, вопрос об описании новообразований в русском языке впервые был поставлен в академическом «Словаре церковнославянского и русского языка» (1847 г.) [5]. Составители этого словаря стремились «отразить в своем труде неологизмы последних лет, общеупотребительные в литературном языке» [1, с. 487]. Лексикографическое описание языковых новообразований было предпринято в «Словаре русского языка, составленном вторым отделением Императорской Академии наук» (1891-1895) под редакцией академика Я.К. Грота [6]. Примечательно, что в словаре Грота отражены новообразования, обусловленные как экстра-, так и интралингвистическими факторами, тогда как словарь середины XIX века фиксировал слова, возникшие только благодаря экстралингвистическим факторам.

Л.В. Щерба также уделял внимание проблеме появления новых слов и их лексикографического описания [8; 9]. «Что же касается новых слов, новых словообразований и новых значений старых слов, то собирание и издание их... должно составить особую задачу» [9, с. 75]. Собирание подобных слов, по мнению Л.В. Щербы, может осуществляться в форме Тезауруса: «... 'Thesaurus' характеризуется именно тем, что в его словник включаются все слова, какие только кем-либо были употреблены, хотя бы это и имело место всего один раз... в последовательном полном нормативном словаре.. должны быть даны все слова, имеющие безусловное хождение в данном языке» [8]. Очевидно, что под словами, имеющими «безусловное хождение», подразумевается такой «разряд» новых слов, как неологизмы, поскольку в отличие от собственно окказиональных слов они могут обладать той или иной степенью распространенности, то есть они *функционально не одноразовы*. Н.И. Фельдман настаивает на том, что неологизм и окказиональное слово следует рассматривать как *самостоятельные* лексикографические единицы. Окказиональное слово, по мнению исследователя, не может быть включено в нормативный словарь: «Неологизмы, т.е. новообразования, имеющие широкое хождение, несомненно, подлежат включению в словарь, поскольку этим фиксируется словарный состав языка в момент составления словаря. Напротив, окказиональные слова, т.е. индивидуально-авторские словообразования, фигурирующие в употреблении одного или нескольких лиц, включению в словарь не подлежат...» [7, с. 72]. Таким образом, *нормативность* и *частотность* понимаются как признаки, релевантные для включения той или иной языковой единицы в канонический словарь.

Вслед за Н.И. Фельдман, признаем окказиональные слова единицами, нуждающимися в описании вне традиционного нормативного словаря. Следует рассмотреть признаки, отличающие окказионализмы от других новообразований (в частности, от неологизмов) и влияющие на их лексикографический статус.

1) *Ненормативность*. Окказионализмы образуются с нарушением лексических норм и зачастую – словообразовательных, что позволяет окказиональному слову выделяться на фоне узуальных слов и обращать на себя внимание адресата, выступая как средство выразительности для обозначения какой-либо характеристики. Сознательное отклонение от нормы, как правило, выполняет особую, эстетическую и коннотативную функцию, «несет эстетическую информацию» [4, с. 34]. Именно по этой причине окказионализмы часто встречаются в художественных текстах, в текстах СМИ (особенно в заголовках статей).

2) *Творимость (невоспроизводимость)*. Этот признак подразумевает, что окказиональное слово всякий раз создается в конкретной речевой ситуации. В этом признаке заключается одно из главных отличий окказионализма от узуального слова, которое воспроизводится в готовом виде. Окказионализмы могут лишь повторяться, «цитироваться» с определенной целью» [4, с. 29].

3) *Функциональная одноразовость* означает, что говорящий создает окказиональное слово в определенной речевой ситуации лишь один раз, поскольку оно передает особенность, уникальность именно отдельной ситуации, которые зачастую невозможно выразить с помощью канонического слова. Функциональная одноразовость подчеркивается в таких названиях неустойчивых слов, как «одноразовые неологизмы» и «слова-метеоры». В работе «Неология и неография современного русского языка» справедливо отмечается, что функциональную одноразовость не отрицают имеющиеся факты употребления разными авторами одного и того же новообразования [4, с. 30]. Так, «новообразование *лунь* можно встретить в поэтических текстах разных авторов, однако это никак не влияет на его окказиональный статус: «Степь.Ночь.*Лунь*. Синь.Сон». (В. Каменский); «...Зеленой *лунью* полных вод» (И. Сельвинский); «И только *лунь* скользнет несмелая, / Как тень по склепу на стене» (А.Туфанов), «Тихо тянет сытый конь, / Дремлет Богатырь. / Бледной *лунью* плещет бронь / В шелковую ширь» (И. Уткин) [там же]. О подобных «многообразных» окказионализмах пишет и Н.И. Фельдман: «Никакая цитата сама по себе не может служить доказательством того, что данное слово действительно вошло в язык, а не является окказиональным – этим доказательством не могут являться даже несколько цитат» [7, с. 72]. Так, в современной разговорной русской речи (к которой мы также относим сферу Интернет-общения) часто используется окказиональный синоним слову «телевизор» – *зомбоящик*. В текстах СМИ все чаще встречается окказиональный глагол «*кошмарить*», ставший своеобразным синонимом глаголу «пугать». Однако, в отличие от своего канонического синонима, данный окказионализм стилистически окрашен. «Президентский язык: «*кошмарить*» и «скулить» пришли на место «мочить» и «жевать» (24.09.2008, Lenta.ru), «Налоговая *кошмарит* малый бизнес в четыре раза сильнее» («КП», 14.10.2009); «Малый бизнес теперь будут меньше *кошмарить*» («КП», 02.05.2009); «Проверяющим разрешат "*кошмарить* бизнес" внепланово только с согласия прокурора» («КП», 31.03.2009); «Лужков решил не *кошмарить* бизнес. Теперь *кошмарят* мэра» («КП», 05.03.2009); «Таксистов не будут *кошмарить*» (Протакси.ру, 05.12.2011).

Таким образом, функциональная одноразовость не отменяет неоднократное употребление окказионализмов в разговорной речи и СМИ.

4) *Зависимость от контекста*. В речи каждое многозначное слово актуализирует лишь одно из своих значений. Таким образом проявляется свойство контекста как речевого отрезка и обнаруживается зависимость лексической единицы от контекста. У окказионального слова зависимость от контекста значительно больше, чем у узуального. Зависимость от контекста у узуальных слов относительна: узуальное слово может выступать в роли целого предложения, в то время как лексическое значение окказионального слова зачастую не может быть понятным без контекста. Окказионализмы, «закрепляясь» за определенным контекстом, значением, как правило, не входят в язык и не претендуют на общеупотребительность. Однако существуют примеры окказионализмов, которым удалось войти в язык. Например, *обломовщина*, *карамазовщина*. Подобные процессы имеют место и в наше время: окказиональные единицы закрепляются в письменной и устной речи (в рамках жаргона). Примечательно, что в современной публицистической и разговорной русской речи признак зависимости от контекста у окказионализмов выражается неявно или вовсе отсутствует, позволяя окказиональному слову занять свою нишу в речи говорящего и зачастую даже перейти в разряд жаргонных неологизмов. Так, в речи Интернет-пользователей прочно закреп-

пились и перешли в разряд жаргонных неологизмов такие окказионализмы, как: *зафрендить* (добавить в список друзей; от англ. friend – «друг»), *запостить* (добавить сообщение, пост; от англ.; post – «сообщать, объявлять»); *флудить* (нарушать сетевой этикет путем добавления большого количества неуместных сообщений, ссылок и пр.; от англ. to flood - быть в изобилии, избытке); *толераст* (чересчур толерантный человек); *дерьмократ* (сторонник *демократов*), *флудераст* (тот, кто позволяет себе «флудить»). Можно отметить закрепление в письменной разговорной русской речи таких окказиональных аббревиаций, как: *ВВП* (В.В. Путин), *ДАМ* (Д.А. Медведев), *ИМХО* (по моему мнению, на мой взгляд; калька с англ. in my humble opinion – на мой взгляд); *ППКС* («подписываюсь под каждым словом» – выражение согласия, солидарности с собеседником, поддержки его точки зрения) и др.

5) *Индивидуальная принадлежность* подразумевает принадлежность окказионализма конкретному автору. Важность этого признака подчеркивали такие исследователи, как Е.А. Земская [2], В.В. Лопатин [3]. Именно поэтому окказионализм часто называют «авторским новообразованием», «индивидуальным новообразованием». Однако, по нашему мнению, признак индивидуальной принадлежности имеет смысл рассматривать только по отношению к индивидуально-авторским окказионализмам, т.е. окказионализмам в художественном тексте, поскольку новообразования СМИ и разговорной речи лишены этого признака (*толераст*, *дерьмократ*, *флудераст*, *заМКАДыш*, *заМКАДье*, *ВВП*, *ДАМ*, *ИМХО* – из РР; *кошмарить* – из СМИ). Возникнув однажды, данные окказионализмы распространились в речи современных пользователей Интернета и даже в лексикон современных СМИ, в связи с чем невозможно установить авторство названных новообразований.

6) *Синхронно-диахронная диффузность* представляется одним из самых непростых для толкования признаков окказионального слова. Окказионализмы могут рассматриваться как в синхронном, так и диахронном аспекте. Как было сказано выше, окказионализм – единица речи. «Подлинная жизнь окказионализма в речи - это его «одномоментность», его одновременное рождение и употребление как единственная форма его функционального существования – без последующих актов воспроизведения» [4, с. 33]. Окказионализмы синхронны, так как создаются в процессе общения из существующих в системе языка морфем, поэтому они ассоциативно связаны с каноническими словами грамматическими и семантическими отношениями. Диахронны окказионализмы потому, что, оставаясь невозпроизводимыми речевыми единицами, путем своего рождения включаются в цепочку временной последовательности других речевых актов. Акт рождения окказионализма (диахронный момент) и акт его функционального сосуществования с другими окказиональными единицами, и прежде всего с каноническими словами (синхронный момент), одновременны, одномоментны. Следует отметить, что, в отличие от узуального слова, окказионализм не может рассматриваться только с точки зрения диахронии или синхронии, поскольку эти два аспекта в окказиональном слове сосуществуют неразрывно. Таким образом, синхронно-диахронную диффузность следует понимать как *одномоментность существования окказионализма*, т.е. его «абсолютную неспособность «стариться» [4, с. 34], и его отношение к узуальным словам.

Таким образом, мы выделили шесть признаков, обладающих первостепенной значимостью при включении той или иной единицы в словарь окказиональных новообразований: ненормативность, творимость, функциональная одноразовость, зависимость от контекста, индивидуальная принадлежность, синхронно-диахронная

диффузность. Данные признаки позволяют распознать окказиональную единицу и дифференцировать ее от неологизма, являющегося объектом лексикографического описания других словарей – словарей новых слов, неологизмов. Окказионализмы представляют собой уникальные структурно-семантические единицы, нуждающиеся в отдельном лексикографическом описании в составе специальных словарей окказионализмов. В работе «Неология и неография современного русского языка» [4], где понятие «неологизм» трактуется широко и понимается как любое новое слово (которое может быть как окказионализмом, так и неологизмом), словари окказиональных слов составляют отдельный тип: аспектные словари неологизмов. Аспектные словари, в свою очередь, подразделяются на три подтипа (в зависимости от характера описываемых в словаре новообразований):

а) словари окказионализмов, отражающие индивидуально-авторские новообразования («Словарь неологизмов Велимира Хлебникова» Н.Н. Перцовой (Париж, 1995); «Словотворчество Маяковского. Опыт словаря окказионализмов» В.Н. Валавина (Москва, 2010);

б) словари, фиксирующие детские новообразования («Словарь современного детского языка» В.К. Харченко (В 2 т. – Белгород, 2002);

в) словари, описывающие деривационные особенности новообразований («Обратный деривационный словарь русских новообразований» Л.А. Кудрявцевой (Киев, 1993, 156 с.) [4, с. 157].

Данный список типов словарей окказионализмов, на наш взгляд, может быть дополнен и продолжен. Так, представляется возможным составление словарей окказионализмов разговорной речи за определенный период времени и словарей окказионализмов современных СМИ.

Вывод. Таким образом, неузальные новообразования являются важным объектом исследования в современной лексикологии и лексикографии. Окказиональные слова становятся материалом для специальных словарей новообразований современного русского языка.

Список литературы

1. Алаторцева С. И. Словари новых слов / С. И. Алаторцева // История русской лексикографии / Отв.ред. Ф.П. Сорокалетов. – СПб, 1998. – С. 485-503.
2. Земская Е. А. Словообразование как деятельность / Е. А. Земская. – М.: Наука, 1992.
3. Лопатин В. В. Рождение слова. Неологизмы и окказиональные образования / В. В. Лопатин. – М., 1973.
4. Попова Т. В. Неология и неография современного русского языка: [учеб. пособие] / Т. В. Попова, Л. В. Рацибурская, Д. В. Гугунава. – М.: Флинта: Наука, 2005.
5. Словарь церковнославянского и русского языка, составленный вторым отделением Императорской Академии наук. Т. III, О - П – СПб., 1847.
6. Словарь русского языка, составленный вторым отделением Императорской Академии наук / под ред. Я.К. Грота. Т. I, А-Д – СПб., 1895.
7. Фельдман Н. И. Окказиональные слова и лексикография / Н. И. Фельдман // Вопросы языкознания. – М., 1957. – №4. – С.64-73.
8. Щерба Л. В. Опыт общей теории лексикографии [Электронный ресурс] / Л.В. Щерба. – Режим доступа: <http://www.ruthenia.ru/apr/textes/sherba/sherba9.htm>

9. Щерба Л. В. О словарях живого литературного языка / Л. В. Щерба // Современная русская лексикография. – М., 1966. – С. 75.

Захарова О.С. До проблеми лексикографічного опису оказіональних одиниць сучасної російської мови // Ученіє запискі Таврічеського національного універсітєта ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціалні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – С. 117-122.

Стаття присвячена проблемі опису оказіоналізмів як лексикографічних одиниць.

Ключові слова: *оказіоналізм, неологізм, лексикологія, лексикографія.*

Zakharova O.S. To the problem of the lexicographical description of occasional words in modern Russian language // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 117-122.

The paper deals with the problem of the description of occasional words as lexicographical units. The author shows the topicality of the problem, gives the characteristics which distinguish occasional word from other innovations and influence on its lexicographical status.

Key words: *occasional word, neologism, lexicology, lexicography.*

Поступила в редакцію 10.03.2012 г.

УДК 81-139:378

**Экспликация мотива пустыни в картинах окружающего мира
русских писателей XIX века**

Иванова Н.П.

*Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина*

В статье рассматривается мотив пустыни и его экспликация в художественном пространстве произведений русских писателей XIX века. В ходе анализа делаются выводы об особенностях ментального пространства автора и его героев.

Ключевые слова: *ментальное пространство, художественное пространство, мотив, картина окружающего мира.*

Для современного литературоведения представляется актуальным рассмотрение литературного пейзажа как основного средства реализации ментального пространства автора в рамках историко-функционального направления исследований, заданного еще в первой трети XX века известным харьковским ученым В.И. Белецким в работе «В мастерской художника слова» (1923). Однако эти идеи в свое время не получили должного развития. И лишь в конце прошлого века интерес к такому рода исследованиям был возрожден на качественно новом уровне, обозначенном В.Н. Топоровым, указавшим в работе «Пространство и текст» (1993) на необходимость анализа литературного произведения сквозь призму пространственности. Именно такого рода исследования проведены в монографиях современных ученых В.А. Подороги «Метафизика ландшафта» (1993), Ю.И. Сохрякова «Природа и человек в русской прозе XIX века» (1992), М. Хайдеггера «Искусство и пространство», М.Н. Эпштейна «Природа, мир, тайник вселенной» (1990). На качественно новом уровне тесной связи с ментальным пространством автора литературный пейзаж рассматривается в работах Л.А.Араевой и Н.Б. Воронинской «Ментальное пространство поэтического цикла Иосифа Бродского “Postaetatemnostram”» (2006), М.П.Ахиджаковой «Вербализация ментального пространства языковой личности автора в художественном тексте» (2007), Д.Н.Замятина «Метагеография: пространство образов и образы пространства» (2006), А.С.Шохова «Структура ментального мира классической Греции» (2006). Однако методика рассмотрения ментального пространства автора посредством анализа картин окружающего мира не является в них приоритетной. При этом такая методика представляется весьма продуктивной и является основой проводимого исследования.

Целью статьи является анализ реализации мотива пустыни в художественном пространстве произведений русских писателей XIX века. Задачи статьи: 1) интерпретировать картины окружающего мира в произведениях русских писателей XIX века как фрагменты ментального пространства автора, отражающие его мировоспри-

ятие и систему ценностей; 2) на основе анализа фрагментов авторского ментального пространства сделать вывод об особенностях художественной системы писателя.

Мотив пустыни реализуется в ряде произведений русской литературы XIX века. В.И. Даль толкует слова *пустыня*, *пустынь*, в частности, как «уединенную обитель, одинокое жилье, келью, лачугу отшельника, одинокого богомольца, *уклонившегося от сует*», а слово *пустынный*, соответственно, как «безлюдный, отшельный, *одинокий*» (курсив Н.И.) [3, Т. 3, с. 542]. В связи с этим мотив пустыни сопрягается с мотивом одиночества и бегства от окружающей действительности, столь характерным для ментального пространства романтиков.

Творчество А.С. Пушкина начала 20-х годов XIX века позволяет говорить о преобладании романтизма не только на уровне изображения действительности, но, главным образом, именно на уровне ментального пространства. Многие исследователи указывают в связи с этим на определенные черты романтического мировосприятия поэта, одной из которых является сознательная ориентация на тот или иной литературный тип. Как замечает Ю.М. Лотман, романтический герой всегда в пути, его мир – это дорога. За спиной у него покинутая родина, ставшая для него тюрьмой [6, с.57].

Это в полной мере отразилось в пейзажах «Кавказского пленника» (1820-1821 гг.). Мотив бегства, отшельничества присутствует уже в посвящении (поэма посвящена Н.Н. Раевскому): «пасмурный Бешту» назван «пустынником величавым», а также «новым Парнасом». И это очень показательный факт: ведущие исследователи романтизма называют главной его чертой оценочность, окрашенность изображаемых реальных деталей тонами авторского восприятия. Неслучайно Г.А. Гуковский для обозначения романтизма использовал, в частности, такой термин, как «субъективизм», а Б.С. Мейлах отмечал такую важную сторону пушкинской лирики, как «раскрытие душевного мира человека сквозь восприятие мира внешнего» [8, с.233]. И коль скоро это так, следует упомянуть и о том, что образ пустыни неоднократно встречается в «Кавказском пленнике»: «пустыни знойные», «пустынные равнины», «пустынный мир», «в горах пустынных». И слово *пустыня* в поэме вовсе не традиционное *пространство, лишенное растительности*, потому что

Пред ним пустынные равнины

Лежат зеленой пеленой.

Это скорее место обитания пустытника, мир, где он одинок и (но?) свободен, то есть *пустыня, пустынь* именно в описанном В.И. Далем значении. Доказывают присутствие этого символического наполнения образа пустыни и следующие строки «Кавказского пленника»:

...Отступник света, друг природы,

Покинул он родной предел

И в край далекий полетел

С веселым призраком свободы.

Свобода! Он одной тебя

Еще искал в *пустынном* мире [9, Т. 3, с. 6].

Кстати, дважды в поэме слово *природа* рифмуется со словом *свобода*, давая возможность говорить о существовании устойчивой ассоциации в ментальном пространстве двадцатилетнего поэта. Указывая на ассоциативность как на одну из важнейших особенностей художественного мышления А.С. Пушкина, Б.С. Мейлах определяет ассоциации как субъективные отражения объективных представлений и временных связей между предметами и явлениями [8, с.213]. В этом высказывании видится по-

иному сформулированный тезис об оценочном изображении окружающего мира, характерном для романтиков.

Мотив пустыни эксплицирован и в пушкинском «Путешествии в Арзрум во время похода 1829 года». Вскоре после описания несостоявшегося перехода через границу появляется изображение могилы пастуха, «умершего пустынноком» (отшельником), и растущих у могилы двух «пустынных сосен» [9, Т. 5, с. 465], то есть реализуется романтический мотив уединения, бегства или изгнания.

Этот мотив существует и в романе М.Ю. Лермонтова «Герой нашего времени», где он связан с мотивом веселья, эксплицированным, к примеру, в песне Казбича:

Много красавиц в ауле у нас,
Звезды сияют во мраке их глаз,
Сладко любить их, завидная доля;
Но веселей молодецкая воля [5, Т. 4, с. 18].

«Здесь отзвуки «вершинного», метафизического значения: «молодецкая воля» - одна из форм, приближающих к высшему состоянию, к освобождению из оков наличного бытия; наслаждение, напротив, - как сила, удерживающая в рабстве» [7, с. 294]. В этом видится определенный трагизм: теряют смысл привычные человеческие связи, но взамен приобретает свободу. Не это ли один из мотивов поступков Печорина? И тогда новый оттенок значения приобретают строчки из его дневника. Так, сразу же после свидания с Верой Печорин напишет: «Возвратясь домой, я сел верхом и поскакал в степь; я люблю скакать на горячей лошади по высокой траве, против *пустынного* ветра... Нет женского взора, которого бы я не забыл при виде кудрявых гор, озаренных южным солнцем, при виде голубого неба, или внимая шуму потока, падающего с утеса на утес» (*курсив Н.И.*) [5, Т. 4, с. 79]. Представляется, что мир природы в лермонтовском ментальном пространстве является местом уединения, спасительной альтернативой суете и будничности. Это подтверждают следующие строки дневника Печорина: «Тот, кому случалось, как мне, бродить по горам *пустынным* и долго-долго всматриваться в их причудливые образы и жадно глотать животворящий воздух, разлитый в ущельях, тот, конечно, поймет мое желание передать, рассказать, нарисовать эти волшебные картины» (*курсив Н.И.*) [5, Т. 4, с. 27].

Если говорить о гоголевском творчестве, то можно сделать вывод о том, что наиболее полно мотив пустыни реализован в повести «Портрет». Подобно писателям и поэтам эпохи барокко, Н.В. Гоголь был убежден в том, что творческий процесс возможен только будучи благословенным свыше. В связи с этим непосредственно авторские убеждения видятся в следующих фрагментах указанной повести: отец художника «удалился с благословенья настоятеля в пустынь, чтоб быть совершенно одному. Там из древесных ветвей выстроил он себе келью, питался одними сырыми кореньями, таскал на себе камни с места на место, стоял от восхода до заката солнечного на одном и том же месте с поднятыми к небу руками, читая непрерывно молитвы. Словом, изыскивал, казалось, все возможные степени терпенья и того непостижимого самоотверженья, которому примеры можно разве найти в одних житиях святых. Таким образом долго, в продолжение нескольких лет, изнурял он свое тело, подкрепляя его в то же время живительною силою молитвы. Наконец в один день пришел он в обитель и сказал твердо настоятелю: “Теперь я готов. Если богу угодно, я совершу свой труд”» [1, Т. 3, с. 117].

А в «Сорочинской ярмарке» мотив пустыни символизирует одиночество: «Не так ли и радость, прекрасная и непостоянная гостья, улетает от нас, и напрасно одинокий

звук думает выразить веселье? В собственном эхе *слышит* уже он *грусть и пустыню* и длительно внемлет ему. Не так ли резвые друзья бурной и вольной юности, поодиночке, один за другим, теряются по свету и оставляют, наконец, одного старинного брата их? Скучно оставленному! И тяжело и грустно становится сердцу, и нечем помочь ему» (*курсив Н.И.*) [1, Т. 1, с. 91-92].

В романе Ф.М. Достоевского местом уединения, своего рода пустыню также становится мир природы. Именно там находящийся на каторге герой получает возможность постичь вечные законы и начать путь духовного обновления. Весьма симптоматично, что в этом ему помогают высшие силы. Об этом свидетельствует следующая картина окружающего мира: «Раскольников вышел из сарая на самый берег, сел на складенные у сарая бревна и стал глядеть на широкую и *пустынную* реку. С высокого берега открывалась широкая окрестность... Там была свобода и жили другие люди, совсем не похожие на здешних, *там как бы самое время остановилось, точно не прошли еще века Авраама и стад его...*

Вдруг подле него очутилась Соня... *Как это случилось, он и сам не знал, но вдруг что-то как бы подхватило его и как бы бросило к ее ногам...*

Они оба были бледны и худы; но в этих больных и бледных лицах *уже сияла заря обновленного будущего, полного воскресения в новую жизнь*» (*курсив Н.И.*) [4, Т. 6, с. 421]. Упомянутые ранее в романе аршин пространства и вечность на нем сменяются широкой панорамой, а значит, новыми возможностями. Представляется, что определение *пустынный* здесь употреблено в именно в значении, указанном В.И. Далем.

Вывод. Таким образом, мотив пустыни может быть отнесен к сквозным мотивам русской прозы XIX века. Анализ экспликации сквозных мотивов в картинах окружающего мира позволяет сделать вывод об особенностях ментальных пространств писателей этого периода и открывает новые пути исследования литературного пейзажа.

Список литературы

1. Гоголь Н. В. Полное собрание сочинений: В 14-ти томах / Николай Васильевич Гоголь. - М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1937—1952.
2. Гукковский Г.А. Пушкин и русские романтики / Григорий Александрович Гукковский. - М., 1965. - 328 с.
3. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. В 4-х томах / Владимир Иванович Даль. - М., 1978.
4. Достоевский Ф.М. Полное собрание сочинений: В 30-и томах / Федор Михайлович Достоевский. - Л.: Наука, 1972.
5. Лермонтов М.Ю. Собрание сочинений: В 4-х томах / Михаил Юрьевич Лермонтов. - М.: Художественная литература, 1976.
6. Лотман Ю.М. Александр Сергеевич Пушкин / Юрий Михайлович Лотман. - Л.: Просвещение, 1983. - 255 с.
7. Маркович В.М. О лирико-символическом начале в романе Лермонтова «Герой нашего времени» / В.М. Маркович // Известия АН СССР. Серия лит. и яз. - М., 1981. - Т. 40. - № 4. - С. 291-303.
8. Мейлах Б.С. Творчество А.С.Пушкина. Развитие художественной системы / Б.С. Мейлах. - М.: Просвещение, 1984. - 160 с.
9. Пушкин А.С. Полное собрание сочинений: В 10-ти томах / Александр Сергеевич Пушкин. - Л.: Наука, 1997.

Иванова Н.П. Експлікація мотиву пустелі в картинах навколишнього світу російських письменників XIX ст. // Ученіє запискі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – С. 123-127.

У статті розглядається мотив пустелі та його експлікація в художньому просторі творів російських письменників XIX ст. В ході аналізу робляться висновки про особливості ментального простору автора і його героїв.

Ключові слова: ментальний простір, художній простір, мотив, картина навколишнього світу.

Ivanova N.P. Motif s' of hermit explication in Russian writers' in XIX century pictures of surrounding world // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 123-127.

In article is considered motif of hermit and its explication in artistic space of Russian writers in XIX century. During the analysis the conclusions about features of mental space of the author and his heroes are made.

Keywords: mental space, artistic space, motif, picture of surrounding world.

Поступила в редакцію 01.04.2012 г.

УДК 070: 81'42:340.143

Юрислингвистическая экспертиза журналистских текстов

Казакова Алимэ Сеит-Ягъя кызы

*Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина*

В работе рассмотрены особенности конфликтного текста, его лингвистическая характеристика.

Ключевые слова: юрислингвистика, юрислингвистическая экспертиза, конфликтный текст, экспертный анализ.

Актуальность исследования определяется отсутствием в отечественной журналистике системных разработок юрислингвистического аспекта языка, который является одним из сложных предметов социолингвистики как лингвистической дисциплины, анализирующей социальные аспекты речевого взаимодействия, разные виды взаимоотношений между языком и обществом.

Цель данной работы – выявление особенностей конфликтного текста, его лингвистическая характеристика.

Для достижения поставленной цели решены следующие **задачи**:

- 1) раскрытие понятия юрислингвистической экспертизы и ее необходимость в современном информационном пространстве;
- 2) классифицирование конфликтных текстов, функционирующих в сфере юридической практики;
- 3) определение особенностей юрислингвистического исследования конфликтного текста;
- 4) рассмотрение некоторых судебных исков и проведение собственной лингвистической экспертизы конфликтных текстов.

Объектом данного исследования является сфера юрислингвистической экспертизы, специфика и параметры ее функционирования, **предметом** – конфликтные тексты, опубликованные в СМИ, против которых были поданы судебные иски.

В работе используются традиционные **методы**: описательный, сравнительный, классификационный методы исследования, работа с научными источниками, метод обобщения.

Как известно, современные средства массовой информации характеризуются наличием большого числа текстов, провоцирующих конфликт и последующее судебное разбирательство. Особую роль в определении степени конфликтности текста играет лингвист и лингвистическая экспертиза.

Проблема инвективности является объектом юрислингвистики – науки, рассматривающей инвективу с позиции соотношения языка и закона.

Понятия оскорбление, неприличная форма, клевета, моральный ущерб, содержащиеся в статьях закона, остаются недостаточно разработанными и, как отмечают многие исследователи, употребляются весьма условно, интуитивно. В практике проведения экспертиз факт наличия / отсутствия оскорбительного смысла в тексте определяется с помощью толкового словаря [5].

Тексты, юридическое бытие которых предопределяется их конфликтностью, могут возникать на каждом этапе существования права. Проведенное исследование позволяет классифицировать конфликтные тексты, вовлеченные в сферу журналистской практики, как тексты-неудачи, тексты-злоупотребления, тексты-манипуляторы. Любой из указанных видов текстов при попадании в сферу юридической практики может стать предметом исследования в юрислингвистическом аспекте [4].

Лингвистическая экспертиза – это прикладное юрислингвистическое исследование, диалектически совмещающее юридические и лингвистические аспекты. С одной стороны, оно основано на соответствии лингвистическим постулатам и базируется на закономерностях языка, с другой стороны, обеспечивая юридическое функционирование конфликтного текста, исходит из правовых презумпций. Лингвистическая экспертиза, доказывая наличие в тексте признаков состава правонарушения, представляет собой интерпретацию конфликтного текста, ограниченную вариантами в рамках соответствующей статьи закона и модели экспертного исследования. Конфликтный текст при этом рассматривается как вербальное действие и анализируется в системе признаков этого действия, то есть движущей силой экспертного исследования является извлечение из текста доказательственной информации по признакам состава правонарушения – субъекта, объекта, субъективной и объективной сторон [9].

Существуют следующие параметры юрислингвистического исследования конфликтного текста:

- 1) номинации в конфликтном тексте;
- 2) событийная и оценочная информация;
- 3) лексический аспект конфликтного текста;
- 4) прагматический аспект конфликтного текста.

В данной работе проводится лингвистическая экспертиза конфликтной статьи Натальи Астаховой «Принесенные ветром» (газета «Крымская правда»), против которой был подан судебный иск.

Экспертное заключение

1. Ответчики отрицают явное обращение к крымскотатарскому народу и утверждают, что автор обращается к отдельным гражданам. Использование местоимения «вы» подвергает этот факт сомнению: "Скажите на милость, осталось ли хоть что-то в этом несчастном, замордованном вами Крыму, над чем бы вы не надругались? Земля, море, вино, горы, сады, виноградники, города, сёла – всё подёрнуто паутиной ваших притязаний, всё либо разорено-разворовано, либо облито нечистотами ваших помыслов. Осталось разве что небо. И то заходится в нём крик муэдзина, перекрывая все прочие звуки ранее мирной жизни".

Поскольку **Вы** – личное местоимение второго лица множественного или единственного числа. Служит для обозначения нескольких лиц, включая собеседника и исключая говорящего, а также как форма вежливости для обозначения одного лица – собеседника.

Предполагая, что подобное обращение в тексте является формой вежливости, конкретные имена в материале не указываются. Также не употребляются слова «крымские татары», обозначающие принадлежность к определенной национальности.

2. Неоднократное использование высказываний типа: «Если вы коренные, как себя называете...» указывает на то, что речь идет именно о крымских татарах, поскольку КРЫМСКИЕ ТАТАРЫ – коренной народ Крыма, исторически сформировавшийся в Крыму.

3. В тексте также говорится о **Меджлисе** - законодательно-представительном органе ряда стран, народов. В данном случае речь идет о Крыме, следовательно, о Меджлисе крымскотатарского народа.

А слово **муэдзин** (в исламе: служитель мечети, призывающий с минарета мусульман на молитву) определяет религиозную принадлежность, в том числе и крымских татар.

4. Рассматривая фрагмент текста «...крик муэдзина, перекрывая все прочие звуки ранее мирной жизни», выделяем следующие понятия:

КРИК - Громкий, резкий звук голоса, громкое восклицание. Громкий звук, издаваемый животными, птицами. перен. Выражение сильного чувства, переживания. Упреки, нападки в резком тоне.

МИР - спокойствие, отсутствие войны, покой.

Перефразировав фразу, сохраняется смысл написанного: «Громкий звук голоса нарушает покой».

5. Следующий спорный фрагмент текста: «В Алуште тоже бились за то, чтобы восстановить мечеть, якобы когда-то стоявшую на этом месте. Плевать, что экспертами доказано: никакой мечети именно здесь никогда не было».

Плевать - перен., пренебр. относиться с безразличием, презрительным пренебрежением.

Эксперт — лицо, готовящее или принимающее решение в условиях неопределенности; эксперт должен быть признанным авторитетом в проблемной области.

Экспертная оценка — авторитетное мнение эксперта по какой-либо проблеме, находящейся в сфере его компетенции. Экспертная оценка с методической точки зрения всегда является вариантом измерения, которое стремится к максимально возможной точности.

Следовательно, наблюдается явное пренебрежение заключением эксперта – специалиста.

6. Предложение «Но это не про вас, кочевников, занесённых сюда каким-то историческим ветром, возвращённых новым ветром перемен», опять же доказывает пренебрежение историческими фактами (см. «крымские татары»).

7. Обращение к крымскотатарскому народу, как к «кочевникам» неоправданно. Ибо, **Кочевье нарды (кочевники)** — мигрирующие народы, живущие за счёт скотоводства.

Миграция населения — перемещения населения, связанные с переменой места жительства.

А крымские татары связаны с **депортацией** - принудительной высылкой лица или целой категории лиц в другое государство или другую местность.

8. Далее исследуемый фрагмент: «Давно уже, за много лет до вашего возвращения, мой друг-бард напел песенку, в которой были слова: «В куполах перевёрнутых храмов плов сварили вчера чингис-ханы, а иконы им - вместо дров».

Чингисхан - краткий титул монгольского хана. Не имеет отношения к национальности крымских татар [14].

То есть в данном случае видим незнание автором исторических сведений.

9. «Горько мы теперь называем "толерастами" тех, кто всё ещё пытается говорить о толерантности».

Автоматическая ассоциация с единственным словом-пользователем корня «раст» предопределена. Люди, использующие такое словообразование автоматически пользуются соответствующими коннотациями и должны нести ответственность за них в виде соответствующего отношения к ним самим и к их словам.

Вся информация в публикации Астаховой Н. «Принесенные ветром» содержит сведения о фактах и событиях, связанных с крымскими татарами. Компоненты «вы» и «крымские татары» образуют единый смысловой ряд.

Анализируемые высказывания о крымских татарах негативно характеризуют целый народ. Высказывания в форме утверждения подлежат проверке на соответствие действительности. Наличие злого умысла при написании публикации лингвист-эксперт устанавливать не может.

Выводы. Анализ конфликтных текстов показал, что определяющим параметром для окончательной юрислингвистической экспертизы текста является его целенаправленный компонент: конфликтогенные языковые средства юридически несущественны в случае отсутствия конфликтной интенции и, наоборот, может быть юридизировано все, что на нее «работает» (ирония, паралингвистические средства, грамматические конструкции, даже различного рода ошибки и опечатки и пр.) [7].

Большую сложность для юрислингвистической экспертизы представляет квалификация косвенных оскорблений (инвективных намеков, сравнений, эвфемизмов и т.п.). Причина трудностей во многом определена тем обстоятельством, что принятая логика экспертизы и суда исходит из презумпций классической лингвистики, а именно результат воздействия оценивается не по самому воздействию, а по его возможности. Презумпции лингвиста-эксперта направляют его на поиски ответа на вопрос: может ли то или иное языковое средство нанести моральный ущерб, что нужно сказать соответствует юридическим презумпциям. По существу, в таком случае экспертизе подвергается (речевое) средство, но не (речевое) действие в целом. Отсюда базовым источником экспертизы становятся лингвистические меморандумы, содержащие нормативные характеристики языковых средств как потенциальных носителей инвективности. При этом особым предпочтением пользуются словари, и прежде всего нормативные пометы, содержащиеся в них типа «бранное», «грубое», «презрительное», которые механически переносятся на шкалу оскорбительности. Это в свою очередь формирует в сознании инвектора ментальный стереотип: раз не отмечено, значит законно. Возразить этому в рамках «презумпций классической лингвистики» трудно.

Углубление экспертного анализа, проникновение во все большие тонкости конфликтогенного текста и конфликтной ситуации, привлечение все более новых и современных методов, стремление к объективной и всесторонней оценке речевого конфликта приводит к одной из главных коллизий лингвистической экспертизы. Она связана с выбором критериев истинности экспертного исследования и заключается в том, что осложнение экспертного исследования далеко не однозначно связано с его возможностью реально воздействовать на судебное решение, принимаемого в условиях состязательности сторон. Решение этой коллизии в постепенном прида-

нии статуса легитимности норм все более высоких уровней, узаконивание все более современной лингвистической методологии и методики. Единственный путь такого решения – взаимонаправленное сближение лингвистики и юриспруденции (как практической, так и теоретической), повышение уровня лингвистической культуры и образования у юристов, а юридической культуры и знаний – у лингвистов-экспертов.

Список литературы

1. Александров А.С. Введение в судебную лингвистику / А.С. Александров. – Нижний Новгород, 2003. – 420 с.
2. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт / Н.Д. Арутюнова. – М.: Наука, 1988. – 341 с.
3. Бровкина Ю.Ю. Юрислингвистические аспекты рекламной коммуникации // Юрислингвистика – 3: Проблемы юрислингвистической экспертизы: Межвуз. Сборник научных трудов / Ю.Ю. Бровкина. – Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2002. – С. 203-207.
4. Голев Н.Д. Актуальные проблемы юрислингвистической экспертизы // Юрислингвистика – 3: Проблемы юрислингвистической экспертизы: Межвуз. Сборник научных трудов / Н.Д. Голев. – Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2002а. – С. 14-29.
5. Колдин В.Я. Экспертиза как инструмент права // Проблемы юридической техники: Сборник статей под ред. В.М. Баранова / В.Я. Колдин. – Нижний Новгород, 2000. – С. 356-388.
6. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений / С. И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. – Российская академия наук. Институт русского языка им. В.В. Виноградова. – М.: Азбуковник, 1999. – 917 с.
7. Понятие чести и достоинства, и деловой репутации. Спорные тексты СМИ и проблемы их анализа и оценки юристами и лингвистами / под ред. А.К. Симонова и М.В. Горбаневского. – М.: Медея, 2004. – 328 с.
8. Прадид Ю.Ф. Юридическая лингвистика в Украине: вчера, сегодня, завтра // Юрислингвистика – 5: юридические аспекты языка и лингвистические аспекты права / Ю.Ф. Прадид; под ред. Н.Д. Голева. – Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2004. – С. 30-39.
9. Третьякова В.С. Конфликт глазами лингвиста // Юрислингвистика – 2: русский язык в его естественном и юридическом бытии / В.С. Третьякова: межвуз. сб. науч. тр. / Под ред. Н.Д. Голева. – Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2000. – С. 143-158.
10. Украинский советский энциклопедический словарь. – К., 1989.
11. Цена слова: Из практики лингвистических экспертиз текстов СМИ в судебных процессах по защите чести, достоинства и деловой репутации. – 3-е изд. – М.: Гильдия лингвистов-экспертов по документационным и информационным спорам, 2002.
12. Чернышева Т.В. Современный публицистический дискурс (коммуникативно-стилистический аспект): [учебное пособие] / Т.В. Чернышева. – Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2003. – 178 с.
13. Юрислингвистика - 5: юридические аспекты языка и лингвистические аспекты права / под ред. Н.Д. Голева. – Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2004. – 357 с.
14. [<http://ru.wikipedia.org>] – понятия «меджлис», «депортация», «миграция», «кочевники», «Чингисхан».

Казакова Аліме Сеїт-Яг'я кизи **Юрислінгвістична експертиза журналістських текстів** // Ученіє запіскі Таврічеського національного універсітета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціалні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – С. 128-133.

У роботі розглянуті особливості конфліктного тексту, його лінгвістична характеристика.

Ключові слова: юрислінгвістика, юрислінгвістична експертиза, конфліктний текст, експертний аналіз.

Jural linguistic expertise of journalistic texts // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 128-133.

The special features of the argumentative text and its linguistic description are considered in this work.

Keywords: jural linguistics, jural linguistic expertise, argumentative text, expert analysis.

Поступила в редакцію 04.04.2012 г.

УДК 811.161.2'612'4

**Плеонастичні конструкції з повним та частковим дублюванням
в українському художньому тексті початку ХХІ ст.**

Книш О. В.

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

Розглянуто плеоназм як вияв закону мовної надмірності, що є джерелом виразності, образності, експресивності мовних засобів в українській прозі початку ХХІ ст. В основу плеоназму закладена надмірність словесного вираження змісту, що реалізується в повному та частковому семантичному дублюванні елементів висловлювання.

Ключові слова: плеоназм, надмірність, семантичне дублювання.

Для сучасної української прози характерною є тенденція до надуживання мовних засобів. Плеонастичні мовні конструкції привертають увагу реципієнта до надмірної інформації, надзв'язності тексту. Плеоназм ґрунтується на уживанні в тексті елементів з тотожним чи подібним значенням. У науковій літературі це поняття отримало різноманітні термінологічні найменування: плеоназм, надмірність/надлишковість, гіперхарактеризація, надспецифікація, семантичне дублювання.

Плеоназм (від *грецьк. πλεονασμός* — надмірність, перебільшення) – це явище мовної системи й мовлення, репрезентоване надмірною кількістю граматичного й лексичного забезпечення змісту повідомлення [6, с. 466]; фігура мови, побудована на повторі слів або афіксів з тотожним чи подібним значенням – повторенні, що з суто логічного погляду може видатися зайвим, але насправді не позбавленим певних семантичних й стилістичних функцій [7, с. 491]. Суть цього явища полягає у присутності двох і більше знаків для передавання одного й того ж самого граматичного чи семантичного змісту у системі мови чи реалізованому мовленні.

Складність розуміння плеоназму як мовного явища породжує неоднозначне його трактування. Зарубіжні вчені вдавались до розгляду плеоназму у синтаксисі (А. Геллер, Г. Раскоу, Дж. Хейман), стилістиці (Р.Г. Паркер, К. Леманн, Д. Дімов, М. Янакієв), риторичі (Ж. Дюбуа) та прагматиці (А. Круз). Плеоназм як важливу стилістичну фігуру виокремлювали у своїх працях російські мовознавці ще з ХІХ століття (С. Шевирьов, Ф. Буслаєв, І. Давидов). Окремі питання вивчення плеоназму досліджували також сучасні російські лінгвісти А.П. Сковородніков., О.Б. Сиротініна, Ю.М. Скребньов, М.Я. Блох, С.Д. Кацнельсон, Н.С. Жукова, І.Р. Гальперін, В.А. Виноградов І.В. Арнольд, К.А. Войлова, Н.Г. Гольцова, І.Н. Смірнов, М.В. Нікітіна, О.О. Зайц.

До окремих питань вияву плеоназму у синтаксисі, зокрема, звертались українські науковці В.В. Коломійцева, Н.В. Шульжук, Л.П. Павленко. Поширеним стало

потрактуювання плеоназму як стилістичної фігури (В.С. Ващенко, О.О. Селіванова, В.Ф. Святовець, Т.Ю. Попп). Однак в українському мовознавстві досі не існує єдиної теорії плеоназму, що й зумовлює *актуальність дослідження*.

Розбіжності у поглядах вчених щодо природи і суті плеоназму призводять до відсутності його загальноприйнятого визначення та типології. У статті *масмо на меті* показати плеоназм як реалізацію закону мовної надмірності та звернути увагу на семантичне дублювання, пов'язане із нагромадженням семантично близьких мовних одиниць.

У художніх текстах, багатих на різноманітні стилістичні прийоми, цінність інформації не втрачається, попри її багаторазове повторення, тому що кожне нове повторення пов'язане з новим тлумаченням висловлення.

В.В. Коломійцева визначає плеоназм як надмірну кількість граматичного або лексичного забезпечення змісту поняття, що як явище диспонуване в мовній системі й набуває реалізації в мовленні. Плеоназмом також називають стилістичний зворот мови з однозначними, семантично близькими чи синонімічними словами, сполуками, які "...попри позірну надмірність, виконують важливу функцію увиразнення, зумисного перебільшення, підкреслення змісту поняття, нагнітання почуттів" [5, с. 33].

На думку О.С. Ахманової, плеоназм є різновидом ампліфікації, стилістичним прийомом, основу якого складає словесна надмірність змісту висловлювання, що виявляється у семантичному дублюванні його частин [1, с. 325]. Плеоназм реалізується як в межах речення, так і в більш широкому контексті, може проявлятися в ізосемії (смысловій близькості) цілих речень, котрі дублюють певний спільний зміст.

Надмірними вважаємо елементи, що повторно передають основну інформацію як одного речення, так і кількох у межах складного синтаксичного цілого. Суть надмірності полягає у присутності двох і більше знаків для передавання одного граматичного чи семантичного змісту у системі мови чи реалізованому мовленні. Це явище широко представлене в природних мовах, адже гарантує успішність комунікації, робить повідомлення більш легким для сприймання.

У широкому потрактуюванні плеоназм постає не лише як мовленнєвий надлишок, але й як стилістичний засіб, що дозволяє уточнити, конкретизувати, пояснити певне поняття. В процесі комунікації структури, що містять у своєму складі плеоназм, виленовуються мовленнєвою свідомістю автоматично, тому вони часто вживаються у мовленні персонажів і відносяться до непередбачуваної надмірності, що створюється елементами семантичного дублювання, до прикладу: *Того літа вона вперше зняла з себе обітницю печалі, з якимось дитячим здивуванням відкриваючи, що за час її відсутності світ не вмер, не зник, не провалився від сорому власної недосконалості, що так само чергуються дні і ночі, і сонце не сходить на заході, і не згіркла третина річок* (Іздрик, Подвійний Леон).

Для передавання тонких семантичних нюансів мовець не шкодуватиме мовних засобів. М.Д. Воєйкова наголошує: "Про стійкість семантичної надмірності свідчить явище плеоназму і тавтології, що стосуються вияву надмірності на лексичному рівні. Попри нормативні обмеження, мовець не відмовляється від тавтологічних сполучень" [4, с. 9]. Як от: *Усім стало зрозуміло, що польські авантюристи вирішили переночувати мене у найцентральнішому, найдорожчому й найп'ятизірковішому готелі цієї країни* (Ю. Андрухович, Лексикон інтимних міст). Автор свідомо вдається до надмірного вживання однорідних елементів у реченні, прагне підкреслити власне негативне ставлення до зображуваного, зокрема й за допомогою індивідуально-авторських новотворів.

Розглядаючи надмірність окремого елемента висловлення, С.Л. Гізатулін визначає семантичну надмірність як невідповідність між означуваним та означальним під час текстотворення [3, с. 79]. Семантична надмірність виявляється у тому випадку, коли в поверхневій структурі є декілька елементів, що реалізують один і той самий елемент глибинної структури.

Н.А. Шехтман виокремлює три типи відношень між семантично однорідними членами: згортання, розгортання та семантична еквівалентність [8, с. 166-167]. Остання передбачає повний збіг семантичної структури компонентів, до прикладу: за семантичного згортання структура значення другого компонента повністю вкладається у значення першого, другий компонент пояснює, точно визначає змістове навантаження першого, наприклад: *Оскільки тепер вони були в більшості, тобто мали наді мною відчутну чисельну перевагу, то глядачем наразі виявився я (Іздрик, Подвійний Леон)*. Автор вдається до тлумачення попередньо висловленого. Семантичне розгортання – перехід від менш ємної семантичної структури до більш ємної, наступне не лише повторює попереднє у семантичному плані, але й містить додаткові семантичні відтінки, до прикладу: *Знати країну через її мову – це знати її всю, дослівно, до найпотаємніших закапелків та останніх прихованих скелетів (Ю. Андрухович, Лексикон інтимних міст)*.

Для характеристики інформативної цінності мовних елементів в комунікації М.Я. Блох звертається до поняття інформативно-комунікативного, або інформативно-синтагматичного дублювання, тобто повторення певним наступним елементом висловлювання інформації, що була передана певним наступним елементом висловлювання. Поняття дублювання є фундаментальним як для теорії зв'язку, так і для вивчення проблеми надмірності в мові.

Елемент є повнодублетним, якщо його інформативно-семантичний склад не надає нової інформації порівняно з семантичним складом попередніх елементів ні безпосередньо, ані опосередковано, через зв'язки з іншими елементами висловлювання; такий елемент не додає нічого нового до сумарної інформації, запропонованої висловлюванням [2, с. 7]. До прикладу: *Чому б не думати, що живі статуї та кишенькові злодії – це одна професійна спільнота, єдина профспілка? (Ю. Андрухович, Лексикон інтимних міст)*. Таке дублювання може бути виражене також і нагромадженням семантично тотожних фразеологічних одиниць, до прикладу: *Це трохи дивний проект, тобто він може здаватися дивним, але тобі він таким не здасться, бо ми одного поля ягоди (одного польоту птахи? Обоє рябоє?) (Ю. Андрухович, Лексикон інтимних міст)*.

На відміну від повного, часткове дублювання характеризується неповною сумісністю інформативно-компонентного складу елементів у рамках ситуації. Часткове дублювання в широкому розумінні виконує функцію встановлення семантичного зв'язку між елементами висловлювання. Саме тому повторюваний, субститутивний чи перифрастичний дублет, що вступає у нові семантичні відношення в процесі розгортання мовлення-думки, вже не може бути визначеним як інформаційно повний з урахуванням ситуації в цілому.

Будь-який частково дублетний елемент, якщо він відповідає комунікативному завданню висловлювання, можна визнати інформативно-необхідними тією ж мірою, що й інші, не дублетні елементи мовлення: такий елемент є інформативно необхідним, адже вносить свій унікальний, неповторюваний в інших елементах вклад до сумарної інформації, що передається висловлюванням [2, с. 9]. До прикладу: *Тут*

вона вперше побачила, що таке *справжня робота* — до сьомого поту, до знемоги, — і зрозуміла, що таке *перфектність* — важливість кожного міліметра відстані, кожного грама ваги, кожного поруху м'язів (Іздрик, Воццек).

Часткове дублювання також може передбачати повтор різних стилістичних варіантів мовної одиниці, до прикладу: *Здогадуюся, крім того, що головна причина взаємних антипатій лежить у надзвичайній подібності. ... Коротше кажучи, ми з румунами так не любимося, бо обоє рябоє* (Ю. Андрухович, *Лексикон інтимних міст*).

Надмірність сприяє підвищенню інформативності повідомлення на рівні додаткової інформації, що включає емоційний стан мовця, його суб'єктивно-оцінне ставлення до дійсності та предмету розмови, до прикладу: *І так воно пішло і хороше і з драйвом, що називається класно, і що називається круто, і що називається в кайф, що гріх було не повторити чи то на біс, чи то у власне задоволення, — і повторили* (Іздрик, Воццек).

Висновки. Отже, плеоназм функціонує як стилістично вмотивована надмірність словесного вираження та реалізується у нагромадженні різноманітних виражальних засобів. У широкому потрактуванні плеоназм постає не лише як мовленнєвий надлишок, але й як стилістичний засіб, що дозволяє уточнити, конкретизувати, пояснити поняття суть повідомлення. Попри функціональні відмінності плеонастичних конструкцій з повним та частковим дублюванням в конкретних текстах, вони завжди пов'язані із вираженням додаткової інформації експресивного характеру.

Аналіз проявів плеоназму водночас є вивченням функціонального навантаження різних елементів та структур тексту. Перспективним напрямком наших подальших студій є більш глибоке та системне дослідження плеоназму у сучасній українській прозі.

Список літератури

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – М. : Советская энциклопедия, 1969. – 308 с.
2. Блох М.Я. Об информативной и семантической ценности языковых элементов // Синтаксические исследования по английскому языку / М. Я. Блох. – М. : МГПИ, 1971. – С. 3-27.
3. Гизатулин С.Л. Семантическая экономия и избыточность в речи / С. Л. Гизатулин // Филологические науки. – 2001. – № 2. – С. 78-93.
4. Избыточность в грамматическом строе языка / Отв. ред. М.Д. Воейкова. – СПб. : Наука, 2010. – 462 с.
5. Коломійцева В. Явище плеоназму в українському синтаксисі / В. Коломійцева // Українська мова. – 2009. – № 1. – С. 33-40.
6. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
7. Українська мова : Енциклопедія / В.М. Русанівський, О.О. Тараненко, М.П. Зяблюк та ін. – К. : Вид-во «Укр. Енцикл.», 2004. – 752 с.
8. Шехтман Н.А. О семантическом повторе / Н.А. Шехтман // Стилистика романогерманских языков. – Л., 1972. – С. 165-169.

Книш Е. В. Плеонастические конструкции с полным и частичным дублированием в украинском художественном тексте начала XXI в. // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 2. С.134-138.

Статья посвящена анализу плеоназма как реализации закона языковой избыточности, являющейся источником выразительности, образности, экспрессивности языковых средств, в украинской прозе начала XXI в. Основой плеоназма является избыточность словесного выражения смысла, которая реализуется в полном и частичном дублировании элементов высказывания.

Ключевые слова: плеоназм, избыточность, дублирование информации.

Knysh E. The pleonastic constructions with complete and partial duplication in the Ukrainian literary text at the beginning of the XXI century // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 134-138.

The pleonasm as a realisation of linguistic redundancy law, a source of language emphasis, imagery, intensification of expressive linguistic means in Ukrainian prose at the beginning of the XXI century is reviewed. Pleonasm is based on the redundancy of verbal representation of content that is realized in the semantic duplication of the expression elements.

Key words: pleonasm, redundancy, semantic duplication.

Поступила до редакції 05.04.2012 р.

УДК 81'1:81'373=162.3

Современная социокультурная ситуация и ее отражение в лексике чешского языка

Лебедева Л.А.

Кубанский государственный университет, г. Краснодар, Россия

Современное состояние лексического состава чешского языка позволяет сделать вывод об отражении в нем как процесса глобализации, охватившего европейские социокультурные сообщества, так и процесса интраязыковой гомогенизации, расширяющего рамки языкового стандарта.

Ключевые слова: *интраязыковая гомогенизация, функциональная стратификация и субстандартизация языка, англо-чешский билингвизм, особенности адаптации англицизмов.*

Актуальность. В современном мировом социокультурном пространстве, охваченном процессом *глобализации*, доминирует *интернационализация социосферы* [2, с. 13] как следствие проницаемости межгосударственных границ и усиления миграционных процессов. При этом миграция интенсифицирует языковые и – шире – культурные контакты между людьми. По мнению Ф. Данеша, следствием миграции и контактов в языковой сфере является нивелирование языковых различий и интер- и интраязыковая *гомогенизация*, которую следует понимать как убывание или снижение уровня языковой вариативности, как гибридизацию языков, диалектов и иных субвариантов, что в конечном итоге способствует появлению различного рода инноваций и расширяет рамки языкового стандарта, порождая субстандарты [4, с. 13; 10, с. 198]. Внутри современных социокультурных сообществ отмечается повышенное внимание к разного рода маргинальным явлениям, в том числе и языковым¹, что во многом объясняет активное проникновение в разговорную форму литературного языка просторечных и жаргонных элементов. *Цель статьи* – анализ современной социокультурной ситуации и её отражения в лексике чешского языка.

Чешская языковая ситуация, как известно, характеризуется специфической диглоссией, при которой функционально стратифицированными являются литературный язык (*spisovná čeština*) и язык повседневный, обиходно-разговорный (*obecná čeština*). При этом функции литературного языка всегда были значительно ограничены (общегосударственная и строго официальная), в то время как повседневный язык использовался широко во всех сферах неофициального общения – от семейно-бытовой до масс-медийных. Особенностью языковой ситуации после «бархатной» революции 1989 г. становится сближение чешского литературного языка и языка обиходно-разговорного, что отмечается многими богемистами. В наибольшей степени этот процесс отражен

¹Об этом свидетельствует, в частности, появление большого количества словарей жаргонной лексики в русской лексикографии.

в СМИ, где формируется новый жанр – жанр политической коммуникации, отличающийся языковой раскованностью и интерференцией функционально-стилевых структур (совмещение элементов литературного и обиходно-разговорного вариантов). Но даже в повседневной официальной коммуникации на большей части территории Чехии употребляется обиходно-разговорный язык (см. об этом в [3; 8] и др.).

Наиболее заметными являются некогда стилистически сниженные вкрапления в литературный чешский язык на лексическом, фонетическом или грамматическом уровне. Например, в материалах популярных чешских газет (часто в их региональных приложениях)²: „*Copak atomovou bombu... Hlavně aby nějakej diktatorskej režim neovládl počasí!!!*” (окончание *-ej* вместо литературного *-ý*); „*Televize zblbly do reality show*“ (*zblbnout* говор. ‚одуреть, обалдеть’), „*Kromě nového zákona rozjela Praha i nové kontroly*“ (*rozjet* přen. говор. ‚наладить’), „*Měla jsem utéct, posloužila bych lidem*“ (*utéct* говор. ‚удрать’), „*Olympijské hry a prachy*” (*prachy* говор. expr. a slang ‚деньги’)? „*Kolik brožura stála, to Langer odmítl na tiskovce říci*“ (*tiskovka* говор. ‚tisková konference’), „*Režisérovo drama 12 spojuje moderní obal s ruskou tradicí a napětí detektivky se silným obsahem*” (*detektivka* говор. ‚detektivní film’). Примечательно, что и собственно разговорный процесс конденсации многословных наименований (см. последних два примера) становится достоянием литературного языка, а существительные-конденсаты лишаются стилистической окраски разговорности и включаются в современные толковые словари чешского языка как стилистически нейтральные: *minerálka* ‚minerální voda’, *sodovka* ‚sodová voda’, *mateřská* ‚mateřská dovolená’, *osuška* ‚ručník k osušování’, *cukrovka* ‚cukrová řepa’ и т.д.

Пополнение словарного состава современного чешского языка за счет заимствований исследователи объясняют как объективными (внутренними и внешними, собственно языковыми и внеязыковыми), так и субъективными причинами. К числу первых следует отнести потребность в номинации новых реалий, а к числу вторых – моду на новые слова и стремление говорящих через языковое поведение сделать определенным (или замаскировать) свой социальный статус.

Под влиянием английского языка и его американского варианта чешский язык пополнился большим количеством слов, имеющих интернациональный характер. Эти слова проникли (и продолжают проникать) в современный чешский политический и экономический дискурс, а также в сферу техники и электроники, информатики, рекламы и массовой культуры, главным образом номинируя новые явления: *barter, broker, clearing, charter, dealer, diskžokej, displej, fuil, internet, know-how, leasing, management, marketing, monitoring, newsmaker, newspeak, notebook, rap, rapper, sammit, scooter, skinhead, slogan, sponsor (sponzor), superstar, teenager, videoklip, webproducent* и многие др. Экспансия английских слов и англоамериканизмов в чешский язык настолько значительна, что некоторые чешские исследователи склонны видеть в речи современной чешской молодежи явные приметы англо-чешского билингвизма [6, с. 266]. Примечательно, что и составители «Чешско-русского словаря для деловой сферы» [7] включили в его словник недавно заимствованные англицизмы, среди которых не только слова, покрывающие область экономики и права, но и наиболее часто встречающиеся слова из других функциональных областей, в том числе и из разговорно-обиходной сферы: *billboard, black-box, bowling, briefing (brifink), call-girl, cash, design, designér, hacker, hard disk, internet, jackpot, logo, markér, sekund hand*,

²Проанализированы материалы газет „Právo“, „Mladá fronta dnes“, „Lidové noviny“, „Blesk“, „Metro“ за 2002-2011 гг., а также электронный ресурс <http://lidovka.cz>.

server, sex appeal, sexshop, show, snack bar, software и др.

Отмечается также активизация употребления иноязычных слов, уже освоенных языком, но имевших ограниченную сферу применения, а в современной чешской речи расширивших области применения (иногда со сдвигом значения): *filozofie* (*filozofie oddlužení českých drah, filozofie jídelního listku*), *hitparáda* (*Pražská hitparáda krav*), *horizont* (*v horizontu nejbližších 5 let*), *kauza* (*kauza dovozu brambor*) и др.

Некоторые из заимствованных слов синонимичны словам, имеющимся в языке: *komputer* (*computer*) – *počítač*; *konsenz*(us) – *shoda, shodné mínění, domluva, souhlas*; *komodita* – *zboží, výrobky*; *diverzita* – *rozmanitost*; *image* – *obraz, pověst*; *exkluzivní* – *výhradní*; *expert* – *znalec*; *logo* – *symbol*; *bysnys* – *dílo, práce*; *byznysmen* – *podnikatel*; *lifing* – *čistění*; *show* – *pořad*; *cash* – *hotové peníze*, *comeback* – *návrat*, *farmář* – *sedlák, hospodář, statkář*, *pager* – *kapesní přijímač*, *supermarket* – *obchodní dům* и др. Эти слова активно включаются в масс-медийные тексты и рекламу, а через них попадают и в обиходно-разговорную речь, вытесняя привычные лексемы и нередко вызывая при этом стилистический диссонанс, как, например, в газетном объявлении “*Design sportů*” (просторечное слово *sportů* образовано путем семантической конденсации от словосочетания *sportovní auto*).

Некоторые заимствованные слова переносятся в чешский язык с сохранением их типичного лексического окружения и дериватов, например: *show* – *reality show, reality game show, talk show, one-man show, showbyznys, showgirl, showman*; *image* – *imagemaker*; *shop* – *shopping, shopping centrum*; *skate* – *skatepark, skateboard* – *skateboarding*. Словообразовательный элемент *super-* (*superman, superkoncert, superpočítač, superpivo, superstát, supercena*) начинает употребляться в разговорной речи как самостоятельное слово: *Ta holka je super!* (ср. ироничное замечание Карела Готта об участниках конкурса “*Česko hledá SuperStar*”: *Ještě nejsou star, natož super* – LN 19.06.04).

Заимствованные англицизмы находятся на разной стадии освоения. Одни из них транслитерированы, определена их частеречная принадлежность, они подчиняются грамматическим законам чешского языка и включаются в словообразовательные процессы по чешским моделям: *čip* – *čipová karta*; *CD* (*kompaktní disk*) – *cédéčko*; *lobby* – *lobbista, lobbovat*; *manažer* – *manažerka*; *sprej* – *sprejeř*; *medium* – *válka o média, do medií, nejsou médiem, mediální obraz, mediální kampaň*; *e-mail* – *nabízíme vám e-majlovou adresu, pošlu dopis majlem*; *Internet* – *internetové služby* и др.

Грамматическая и словообразовательная адаптация заимствованного слова может происходить и при сохранении исконного графического облика основы: *Dow-Jonesův index, bookování, softwarový*. Иные же слова сохраняют не только исходную орфографию, что является приметой недавнего иноязычного заимствования слова, но и неизменяемость: *charter party, organizator technoparty, policisté techoparty rozehnali; kabinet bude o technoparty jednat ve středu; ve vesnicích, u kterých se technoparty pořádají...; ochranný software, kompaktní disky bez software; ohňová show, pořad na bázi reality show; poskytovat bezplatné know-how, využívat zahraniční know-how* и т.д.

Нередко сохранение исконной орфографии вступает в противоречие с чешскими произносительными нормами: *půjdu do sekondha[che]ndu, on-line [lajn], comeback [kambek]* и др. Следует отметить и вариативность внешнего облика некоторых заимствованных слов: *make-up – makeup – mejkap, byznys – bysiness, clearing – kliring, briefing – brifink, know-how – know how, talk show – talkshow, skener – scanner, super – supper*.

Среди новейших лексических заимствований отмечается явление, нетипичное для чешского языка как языка флективного, – частеречный синкретизм. Частеречная полифункциональность заимствованных англицизмов, как правило, сохраняется и в языке-рецепторе. Так, например, в лексемах *raft, sekondhand, soap, squash, top, Windows, roll-on* и др. совмещены грамматические функции существительных и прилагательных, в лексемах *supper, free, live, on-line, techno* – функции прилагательных и наречий, а лексемы *cash, singl, soft, play-off* совмещают в себе тройственную функцию – существительных, прилагательных и наречий (см. об этом в [1, с. 61]).

Влиянием английского языка объясняется и развитие аналитизма прилагательных, в целом не свойственное чешскому языку. Словарь новых чешских слов [8] фиксирует сочетания, в которые входят заимствованные неизменяемые прилагательные в обязательной препозиции к существительному, в то время как препозиция несогласованного определения в целом не отвечает синтаксической норме чешского языка. По мнению Ф. Данеша [5, с. 23-24], здесь имеет место новая типологическая грамматическая модель: *hifi nahrávka, CD komplet, klišé reakce, müsli tyčinka, soap opera, soap pořad, off-line provoz, ski areal, wellness pobytu* и др., которая наиболее заметна в современных названиях отелей и иных институций: *Coubertin hotel, Panorama hotel, Aghata jazz centrum, Metropolitan jazz club, Country club, Bohemia combat club, Rock cafe, hokejová Staropramen extraliga*.

Заметим, однако, что поток заимствований не стал определяющим в современных тенденциях развития словарного состава чешского языка, который развивается главным образом за счет своих деривационных потенциалов, откликаясь на актуальные потребности в наименовании новых социокультурных реалий. Так, вступление Чешской Республики в Европейский союз (официальная дата – 1 мая 2004 г.) определило появление новых сочетаний с прилагательным **evropský** и соотносительных с ними сложных слов с первой частью **euro-**: *evropská ústava – euroústava; evropská komise – eurokomise, eurokomisař; Evropský parlament – europarlament; poslanec do Evropského parlamentu – europoslanec, volby do Evropského parlamentu – eurovolby, Pražské informační centrum o Evropské unii – eurocentrum*. Широкое распространение получили аббревиатуры *EU (Evropská unie), EP (Evropský parlament), EN (evropská norma), EK (Evropská komise)*. Нашли отражение в языке и дебаты чешского общества по вопросу вступления страны в евросоюз (*evropská problematika*). Например, сторонники вступления именовались в средствах массовой информации европеистами (*evropeisté*³) или еврооптимистами (*eurooptimisté*), противники – евроскептиками (*euroskeptici*): *Pro euroskeptickou ODS by to bylo nepřijemné: mnozí její voliči totiž patří k eurooptimistům* (LN, 31.08.04).

Выводы. Современная чешская языковая ситуация отражает не только вхождение страны в глобальное информационное пространство Европы, но и новый подход к классификации языковых явлений с позиций нормы, когда вместо упрощенной шкалы оценок типа „можно – нельзя“ носителем языка избирается более сложная, с возможностью выбора („скорее то, нежели это“), что заставляет и лингвистов пересматривать методологию лингвистических описаний, менять традиционные подходы к оценке языковых фактов [3, с. 21], рассматриваемых в аспекте культуры речи.

³Интервью президента ЧР Вацлава Клауса в газете „Právo“ (19.06.04) озаглавлено „Proč nejsem evropeistou“

Список литературы

1. Васильева В.Ф. Чешский язык в новом тысячелетии (общая характеристика языковой ситуации и динамических инноваций) / В.Ф. Васильева, А.Г. Широкова // Славянский вестник. Вып. 1. – М.: МГУ, 2003. – С. 46-69.
2. Чернецкий Ю.А. Мировая экономика: [курс лекций] / Ю.А. Чернецкий. – М.: Эксмо, 2007.
3. Čermák F. Corpus, informace a lingvistika // Přednášky z XLVIII. běhu Letní školy slovanských studií. – Praha: FF UK, 2005. – S. 5-22.
4. Čmejrková S. Spisovnost a nespisovnost / S. Čmejrková // Sborník AUČJ 2005-2006. – Praha, 2006. – S. 59-80.
5. Daneš F. Situace a celkový stav dnešní češtiny / F. Daneš // Český jazyk na přelomu tisíciletí. – Praha: Akademie, 1997. – S. 12-24.
6. Kořenský J. Vícejazyčná komunikace v českých zemích / J. Kořenský // Český jazyk na přelomu tisíciletí. – Praha: Akademie, 1997. – S. 264-270.
7. Korostenski J. Česko-ruský slovník pro obchodní sféru / J. Korostenski, M. Vágnerová. – České Budějovice: PF JČU, 2000.
8. Martincová O. Nová slova v češtině. Slovník neologizmů / O. Martincová a kol. – Praha: Akademie, 2004.
9. Spisovnost a nespisovnost – zdroje, proměny a perspektivy: Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané 10.-12. února 2004. – Brno: PF MU, 2004.
10. Šindelářová J. Situace a celkový stav dnešní češtiny jako jazyka západoslovanského / J. Šindelářová // Usta ad Albim. Bohemica. – 2009. – Ročník IX. – Č. 1. – S. 198-209.

Лебедева Л.О. Сучасна соціокультурна ситуація та її відображення у лексичній чеській мові // Ученіє запіскі Тавричеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – С. 139-143.

Сучасний стан лексичного складу чеської мови дає змогу зробити висновки про відображення в ній як процесу глобалізації, що охопив європейські соціокультурні спільноти, так і процесу внутрішньомовної гомогенізації, який розширює межі мовного стандарту.

Ключові слова: внутрішньомовна гомогенізація, функціональна стратифікація і субстандартизація мови, англо-чеський білінгвізм, особливості адаптації англіцизмів.

Lebedeva L. Modern Sociocultural Situation and Its Reflection in the Lexis of the Czech Language // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 139-143.

The modern state of the lexis of the Czech language allows to draw the conclusion about the reflection in it of the globalization process that has enclosed European sociocultural communities as well as the process of intralinguistic homogenization which expands the limits of the linguistic standard.

Key words: intralinguistic homogenization, functional stratification and substandardization of a language, English-Czech bilingualism, the peculiarities of Anglicism adaptation.

Поступила в редакцію 24.03.2012 г.

УДК 811.161.2'373

**Русское междометие в современном контексте:
Экспериментальное исследование**

Лю Фейхун

*Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара,
г. Днепропетровск, Украина*

В статье рассматривается значение русских междометий и его восприятие говорящими (на экспериментальном материале).

Ключевые слова: *междометие, эксперимент, толкование, определение.*

Актуальность. Данная статья находится в русле важнейших исследований, поскольку, во-первых, проблема исследования междометий, их значения, частеречного статуса остается нерешенной, несмотря на имеющееся значительное количество теоретических работ, и, во вторых, проблемы использования единиц языка в речи всегда актуальны как с точки зрения лингвистики, так и с точки зрения культуры речи.

Междометие – это класс грамматически неизменяемых слов и словосочетаний, служащих для выражения различных чувств и волевых побуждений: *ай!, ах!, ба!, батюшки!, боже мой!, вот еще!, вот тебе на!, ну!, ой!, увы!, чу!* и др.

Теоретические вопросы, связанные с междометиями, рассматриваются в работах, авторами которых являются А. А. Потехня, А. М. Пешковский, А. А. Шахматов, Л. В. Щерба, В. В. Виноградов, Е. С. Кубрякова, Л. А. Булаховский, И. Р. Выхованец, Е. И. Германович, Ш. Балли, Ж. Вандриес, А. Вежбицка, О.Есперсен, С. Карцевский, Г. Пауль, Г. Суит и многие другие лингвисты.

Насколько нам известно, особенности восприятия значения междометий современными носителями языка и спектр актуальных междометий еще не подвергались специальному исследованию. Поэтому *целью* нашей статьи является экспериментальное исследование использования указанной группы слов в современных условиях.

Язык обладает свойством социальной предназначенности, что непосредственно отражено и в его основных функциях, и в речевой деятельности человека. Процесс передачи знания тех или иных лингвистических единиц при этом происходит в виде взаимодействия субъективного и объективного, индивидуального и социального опыта участников акта коммуникации. Результат этого процесса может быть предсказуемым или, напротив, неожиданным, что показано в целом ряде работ, в которых экспериментальным путем исследуется функционирование тех или иных лингвистических единиц в языке и речи.

Попытаемся проанализировать основные особенности восприятия междометий говорящими и смоделировать современный состав актуальных междометий. Соот-

ветствующее исследование мы провели экспериментальным путем, включающим в себя опрос русскоговорящих респондентов.

Как отмечает финский лингвист А. Мустайоки, под экспериментом можно понимать использование информантов, ответы которых являются «материалом» исследования. Контраст этому – анализ реального языкового материала без опоры на мнение «посторонних» людей [1].

Л.В. Щерба считал, что особенно плодотворен метод экспериментирования в синтаксисе и лексикографии и, конечно, в стилистике [3].

Р. М. Фрумкина подчеркивает, что «эксперимент появляется там и тогда, когда мы начинаем не просто рассматривать человека в действии, но еще и *задаем регулируем условия совершения этих действий*. В эксперименте мы предлагаем человеку решать сформулированные нами задачи (в широком смысле этого слова), контролируя условия, в которых этот процесс происходит» [2].

В проведении нашего эксперимента приняли участие 200 респондентов, в основном, студенты днепропетровских вузов, то есть состав участников был достаточно однородным как по возрастному составу, так и по уровню образования и особенностям речевого поведения. Это позволяет считать, что их выбор тех или иных лингвистических единиц в качестве наиболее употребительных минимально зависит от экстралингвистических факторов.

Проведение эксперимента осуществлялось в соответствии с заранее определенным планом, который предусматривал следующие этапы:

- а) определение целей и задач эксперимента;
- б) отбор фактического материала, предназначенного для обработки со стороны респондентов;
- в) формулировка вопросов, предлагаемых участникам эксперимента;
- г) формирование групп респондентов;
- д) подготовительная работа с участниками эксперимента, включающая объяснение принципов его проведения, целей и задач;
- е) непосредственное проведение эксперимента;
- ж) обработка полученных результатов.

Целью проведения нашего экспериментального исследования являлось определение лингвистических единиц, которые оказались наиболее значимыми для тех, кто использует их в речи. Для достижения этой цели необходимо решить такие задачи, как подбор достаточно репрезентативного материала для исследования и выяснение мнения пользователей об удачности / неудачности выбора соответствующей единицы анализа, то есть лингвистической единицы речи или элемента содержания, служащие в тексте индикатором интересующих нас явлений.

В нашем случае перед респондентами были поставлены следующие задачи.

1. *Подчеркните междометия в следующих предложениях. Запишите, что, по Вашему мнению, они выражают.*

- *Скучно так, что ой-ой-ой!*
- *Змея, ах, она змея! - думал, между тем, Санин: - но какая красивая змея!*
- *Ба! Знакомые все лица!*
- *Он пред тобой образованный ум, а ты всего только - тьфу!*
- *Емче органа и звонче бубна Молвь - и одна для всех: Ох - когда трудно, и ах - когда чудно, А не дается - эх!*
- *браво!*

- *батюшки!*
- *господи!*
- *ишь ты*
- *ни фиги себе!*
- *ай молодца!*

2. *Поставьте правильное междометие вместо пробела.*

i. _____, *вздохнул кто-то*

- a) *брр*
- b) *браво*
- c) *Чу*
- d) *батюшки*

ii. _____! *Сам сознаешься, что ты глуп*

- a) *Ага*
- b) *Ишь ты*
- c) *Ай*
- d) *Ну*

iii. _____! *Садись ко мне, дружок*

- a) *Ни фиги себе!*
- b) *Брр*
- c) *Цып*
- d) *Эй*

iv. _____, *тащися сивка!*

- a) *Ну*
- b) *Гуль*
- c) *Слава богу*
- d) *Ах*

3. *Какие междометия толкуются в словаре следующим образом*

Род приветия младенцу, вызов на улыбку

Окрик, которым прогоняют кошку

Возглас ,предупреждающий об опасности

Боевой клик войск при атаке, а также восклицание, выражающее воодушевление, восторженное одобрение

Восклицание в знач. Нашел, понял, открыл

4. *Предложите свое вариант пояснения значения междометий*

айда, бис, вау, марш, ша, эх вот как, бах, на тебе.

5. *Какие междометия употребляете Вы и Ваши товарищи?*

При ответе на первый вопрос, то есть при попытке толковать значение междометий в определенном контексте, респонденты преимущественно использовали синонимический способ, поясняя междометие «батюшки» словом «ах», «господи!» словом «ой-ой-ой!» и т.п. Среди чувств, обозначенных респондентами, преобладает удивление, восторг, одобрение. Наблюдается неправильное понимание ряда слов, например «ай молодца» толкуется как «ба!». Встречаются слишком широкие толкования – «Выражает чувства говорящего» или слишком узкие-«господи!» рассматривается только как реакция на плохую новость.

При выполнении второго задания, то есть контекстуального выбора нужного междометия, процент правильных ответов составил около 95%, то есть пассивное знание междометий респондентами значительно выше, чем их способность толковать отдельное слово.

Следующее задание было противоположным первому, то есть по имеющейся словарной дефиниции нужно было восстановить междометие. Как оказалось, совершенно невостребованными являются междометия «агу», «ура», «эврика».

При пояснении значения ряда редко используемых междометий, взятых вне контекста, оказалось, что респонденты воспринимают междометия в контексте современной культуры или субкультуры. Так, междометие «на тебе» толкуется следующим образом: «восклицание во время игры в компьютерные игры», «бах» - «капец».

При выполнении последнего задания респонденты представили значительный список междометий, используемых в современном молодежном сленге. Опуская некоторые из них, представим следующий перечень: *вау, фух, тупо, та не гони, ниче себе, блин, ну, какбы, короче, давай, беда, супер, а толку то, одуреть, проехали, да ладно, елки-палки, ес, круто, класс, тычто, на приколе, очуметь, ааабалдеть, умереть не встать, бугагашенька, хэй* и т.д.

Выводы. Таким образом, проведенное нами экспериментальное исследование функционирования междометий в современной русской речи позволяет сделать следующие выводы. Значение ряда междометий для носителей языка затемнено, что подчеркивает значимость их правильного лексикографического представления. В современном сленге существует определенная группа междометий, которые используются достаточно широко, но еще не получили лексикографического толкования. Изучение возможностей их лексикографического представления составляет перспективу дальнейшего исследования.

Список литературы

1. Мустайоки А. О лингвистических экспериментах/ А. Мустайоки // Язык – система. Язык – текст. Язык – способность. – М.: Ин-т русск. яз. РАН, 1995. – С. 155 – 160.
2. Фрумкина Р. М. Самосознание лингвистики -вчера и завтра /Р.М. Фрумкина //Изв. АН.-Сер.лит. и яз. -Т. 58.-№ 4. -1999 [Электронный ресурс]. - Режим доступа <http://vivovoco.rsl.ru/VV/PAPERS/LITRA/FRUMKINA.HTM>
3. Щерба Л.В. О тройном аспекте языковых явлений и об эксперименте в языкознании / Л.В. Щерба // Языковая система и речевая деятельность. - М.:Едиториал, 2004. – 432 с.

Лю Фейхун Російський вигук у сучасному контексті: експериментальне дослідження // Ученіє запіскі Тавричеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – С. 144-147..

У статті розглядається значення російських вигуків та їх сприйняття мовцями (на експериментальному матеріалі).

Ключові слова: вигук, експеримент, тлумачення, визначення.

Liu Feihong Russian interjection in contemporary context: experimental research // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 144-147.

The article deals with the meaning of Russian interjections and its perception by speakers (based on experimental material)

Key words: interjection, experiment, explanation, definition.

Поступила в редакцію 27.03.2012 г.

УДК 81'373.612.2:821.161.2 – 3М1/7.08

**Метафора як засіб вербалізації лінгвокультурами «Війна»
в книзі «Чотири пори життя» Марії Матіос**

Марчук Л. М.

*Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

Досліджено метафору «війна» у сфері сучасної української прози у контексті когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології та соціолінгвістики з застосуванням концептуально-когнітивного підходу. Цей підхід дає змогу моделювати та відображати структурні елементи свідомості учасників спілкування, базуючись на аналізі концептів, лінгвокультурем, метафоричних моделей і стереотипів, що є підґрунтям певного поняття. Показано, що метафори грають роль потужного інструмента маніпуляції як масовою свідомістю, так і свідомістю окремого індивіда.

Ключові слова: когнітивна метафора, лінгвокультура, концепт, когнітивна лінгвістика, метафорична модель.

Лінгвокультура «війна» як суспільно-політичний феномен відіграє велику роль в українській культурі. Аналізують це явище в філософських, психологічних, історичних, політологічних студіях, проте ми вважаємо досить актуальним дослідження варіативного мовного відображення війни у текстах сучасних художніх творів, які мають національну специфіку, образні та понятійні ціннісні характеристики.

У художньому дискурсі сучасної української літературної мови натрапляємо на метафоричну модель «війна – стосунки між чоловіком та жінкою».

Когнітивна лінгвістика, досліджуючи проблеми співвідношення мови та мислення, особливу роль відводить метафорі як способу усвідомлення довкілля. Одним із основних аспектів метафори, якому приділяють увагу дослідники останнім часом, являється аспект її смисломодельовальних можливостей. На підставі стійких образів, які уже є в свідомості, людина в метафоричних номінаціях формує нові концепти дійсності.

Для сучасної української мовознавчої науки характерні пошуки нових моделей наукового дослідження. *Мета статті* – визначити статус метафори «війна» в книзі Марії Матіос «Чотири пори життя».

Питанням метафоричних парадигм на визначення війни займалися як зарубіжні, так і вітчизняні мовознавці. Значущість концептуальної метафори «*Суперечка – це війна*» в американській культурі була доведена Дж. Лакоффом та М. Джонсоном [1]. А.П. Чудінов в роботі «Росія в метафоричному дзеркалі: когнітивне дослідження політичної метафори», провів паралель з роботою західних когнітивістів і аргументував значущість метафоричної моделі «Російська дійсність – це постійна війна» [5]. За спостереженнями багатьох дослідників (А.Н. Баранов, Ю.Н. Караулов, А.Н. Кожин, Г.Я. Солганік,

А.П. Чудінов и др.) у російській культурі метафоричне сприймання війни є звичним. Сформульована А.П. Чудіновим, базова метафорична модель *«Російська дійсність – постійна війна»* займає провідне місце в образному уявленні російської дійсності. У.В. Хоречко досліджувала функціонування метафори «війна» в історичному дискурсі [6].

Частково дослідження метафори «війна» подибуємо в роботі О.М. Чадюк [5].

Опертям роботи є дослідження українських мовознавців, що аналізували конкретні концепти мовної та концептуальної картин світу (В.І. Кононенко, О.О. Селіванова, В.В. Жайворонок, Т.В. Радзівська, Г.М. Яворська, Т.А. Космеда, В.Л. Іващенко та ін.). Услід за Н.О. Мех визначаємо лінгвокультуру як «...складне, багатоаспектне поняття, пов'язане з поняттям інтенційності, з актом скерованої свідомості на об'єкти мислення, представлені в мові (комунікації), і занурене в національну культуру» [3, с. 2].

Мілітаризована свідомість сучасного українця виявляється через когнітивну метафору.

Когнітивна метафора – поняття сучасного мовознавства, мовна метафора, що виникає в результаті зсуву у поєднанні предикатних (ознакових) слів (прикметників і дієслів) і створює полісемію. Когнітивний підхід на сьогодні є ключем до вирішення тих питань, дослідження яких раніше було неможливим. Когнітивну науку тлумачимо як комплекс наук, що вивчають свідомість та вищі мисленнєві процеси на основі застосування теоретико-інформаційних моделей [2, с. 264].

Як синонім до війни у прозі Марія Матіос у визначенні стосунків ужито лексему **поєдинок**: «...*Цей поєдинок – як і всі поєдинки на світі – мусив колись закінчитися*» (9).

У межах цієї метафори виділяємо часткові образні парадигми: «воєнні дії», «перемога», «поразка».

Особливо частотним є метафоричний ряд на позначення воєнних дій: «...*і загарбуємо одне одного – нещадно й несамовито, як жителі диких сусідніх племен, вожеді яких оголосили війну тубільцям із приїшлих колоній; і грабуємо – як воїни ворожих армій захоплюють прикордонні клаті нічийної землі...*» (9).

До воєнних дій відносимо й атрибути війни, напр., **вибух**: «...*і в мені вибухає сонце... бо одночасно ти вибухаєш іще мільярдом сонць у мені...*» (21); **облога**: «*Знаєш, мені іноді здається, що ми всі в облозі*» (29); **пустеля / пустиня** як наслідок воєнних дій: «...*А я пустиня. В мені все випалено дощенту, як напалмом чи «Градом»*» (30), **мінне поле**: «*Втім, чоловіки його складу живуть, як на мінному полі, – чим більше небезпеки, тим більше пригод і авантюр*» (80), **атомна бомба**: «...*і чую, що запустила б атомну бомбу, коли б цей брехун, це бидло, ця невихована худоба показалася з-поза рогу*» (123). **Канонада** сприймається головною героїнею також як воєнні дії між чоловіком та жінкою, що засвідчує існування життя: «*Колись далекі канонади гриміли тепер майже по сусідству. Не зачіпаючи навіть осколком її потроху в'янучі сади*» (38). Бої авторка поділяє на справжні та словесні. Напр.: «*Іноді мені здавалося, що наші словесні бої, врешті-решт, зробили нас сіамськими близнюками, в яких переливалася і пульсувала кров нападника й захисника одночасно, й годі було збагнути, у кому чиєї крові переважало*» (70). Навіть хатні речі або психологічні процеси набувають значення зброї: «*Незмінна швабра в її руках – як карабін для оборони, коли б хто надумав сказати криве слово про неї. Себе захистила б і шваброю. А решту жінок захищала і ганьбила істерикою*» (103).

Себе авторка уподібнює у битві або з биком, або з миротворицею: «*Якби я мала більше сили волі, чи, може, впертості, я б також могла здолати в собі опір вічної миротвориці і відпустити на чотири сторони лютість власного бика –*

невтоленність жаги до цього чоловіка. Але, тільки зачувши у собі хіть до нападу, витягала звідкись біле, капітуляційне полотнище. І метаморфози з перевтіленням бика у **миротворицю** продовжувалися. Втихомирювалася від самого його голосу...» (70). Через образ бика воєнні дії авторка називає коридою: «Наша **кориди** тривала близько року» (71); «А в телефонному режимі, як він любив висловлюватися, у нас тривала **кориди**. Я підозрювала, що причиною цієї безглуздої **кориди** є ревності, а ще більше – постійна розлука. Мабуть, тому він і віджартовувався: - **Кориди**? Це для різноманітності. Інакше дні стануть прісними. І ми вкриємося мохом» (77).

Метафоричний пласт вторинних номінацій на позначення війни передає поняття перемоги та поразки як таких, що перехрещуються, оскільки любов убиває так само, як і війна: «Ти ж убиваєш останню живу клітину в мені – і не маєш ніякого сорому. Любов убиваєш, мій розум. І мордуєш, як найжорстокіший кат. Ти садомазохісти – Божі телята порівняно з тобою... Взяти б якийсь шпагат – і зшити нерви докупі, неначе краї смертельної рани... Хто вимагатиме помилування?» (101). Жага кохання в уявленні авторки – це поразка жінки перед чоловіком у воєнних діях і водночас перемога, де чоловік сприймається як загарбник, але бажаний: «Було щось дикунське, варварське, чужинське, **загарбницьке**, торжествуюче, ба, тріумфальне в тому пекельному клекоті німого горла, що – якби могло! Може, було б розірвало цю грозу і пожежу несамовитим, радісним криком, на який здатна лише вільна людина» (49).

Отже, чоловік у воєнних діях – загарбник, дикун, варвар, воїн: «Мене ще, може, також міг би оживити дзвінок у двері сучасного **варвара**, у якого є набір кольчуг, та немає серця» (122).

Смерть, облога, вибух, поразка тощо сприймається як із позитивною оцінкою, так і з негативною. Від чоловіка смерть сприймається солодкою: «Ми – два айсберги, що оголили потоплені глибини і пролилися золотими дощами млости одне на одного, сходячи ніжністю, як сходять кров'ю...» (19); «...і ми вкотре летимо, не боронячись, навстріч безконечній і вічній радості, умираючи від ласки і п'яніючи від вина власного голосу...» (24); «Ми засинаємо, немов умираємо» (25). Облога коханим / коханою також є солодкою та бажаною, а, отже, позитивна оцінка властива висловленням типу: «Це теж коливання, моя пташко... і тут я бував у облозі. Але цей бран мені любий, бо він – моя воля» (52).

Передає негативну оцінку метафора «хакер» на означення чоловіка, що завойовує жінку: «-Ти ж знаєш, я **хакер** жіночої психології. Я спочатку шукаю помилки у програмі, потім обдумую шляхи проникнення в неї, а далі – перепрограмовую жінку на свій лад» (77).

Мета використання метафори війни у дискурсі М. Матіос змінюється в залежності від творів, у яких вона вживає цю метафору. В цілому можна виокремити три завдання, які виконує метафора «війна»: 1) вказує на ворога / чоловіка, з яким йде постійна боротьба; 2) підкреслює значення перемоги у стосунках між чоловіком та жінкою. У цьому випадку метафора залучається не як механізм пропаганди позитивного; 3) війна як спосіб стосунків у коханні. Метафора застосовується, коли любовне протистояння сягає максимального рівня. Активний словник: «перемога», «бій», «війна», «вибух», «мінне поле», «воїн», «варвар», «поєдинок», «атомна бомба» та ін.

Висновки. Отже, метафора як засіб концептуалізації війни існує в системі парадигм та виявляється в системі структурно-семантичних моделей, співвіднесених з авторським розумінням цього поняття. Результати дослідження функціонування лінгвокультурами «війна» у прозі Марії Матіос стануть основою для опрацювання теорії концептуалізації основних символів української культури.

Список літератури

1. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С.387–415.
2. Меркулов И.П. Когнитивная наука / И.П. Меркулов // Новая философская энциклопедия в четырех томах. – Т.2. – М., 2001. – С. 264.
3. Мех Н.О. Лінгвокультурема Логос: когнітивний, прагматичний, функціонально-стилістичний аспекти: автореф. дисертації доктора філолог. н. / Н.О. Мех. – К., 2009. – С. 2.
4. Чадюк О.М. Метафора у сфері сучасної української політичної комунікації 2005 року : автореферат дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / О.М. Чадюк. – К., 2005. – 19 с.
5. Чудинов А. П. Россия в метафорическом зеркале: Когнитивное исследование политической метафоры (1991—2000): монография [Текст] / А. П. Чудинов. – Урал. гос. пед. ун-т. — Екатеринбург, 2001. – С. 387–415.
6. Хоречко У. В. Метафора «войны» в научном историческом дискурсе (на материале «Полного курса лекций по русской истории» С.Ф. Платонова») [Текст] / У. В. Хоречко // Молодой ученый. — 2011. — №8. Т.2. — С. 36-39.

Марчук Л.Н. Метафора как средство вербализации лингвокультурами «война» в книге «Четыре времени жизни» Марии Матиос // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 2. С.148-151.

Исследована метафора «война» в сфере современной украинской прозы в контексте когнитивной лингвистики, лингвокультурологии и социолингвистики с применением концептуально-когнитивного подхода. Этот подход дает возможность моделировать и отображать структурные элементы сознания участников общения, базируясь на анализе концептов, лингвокультурем, метафорических моделей и стереотипов, которые есть основанием определенного понятия. Продемонстрировано, что метафоры играют роль сильного инструмента манипуляции как массовым сознанием, так и сознанием отдельного индивида.

Ключевые слова: когнитивная метафора, лингвокультурема, концепт, когнитивная лингвистика, метафорическая модель.

Marchuk L. Metaphor as the means of verbalization of linguistic and cultural unit “war” in the book “Four seasons of life” by Maria Matios // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 148-151..

The metaphor “war” in the sphere of Ukrainian prose in the context of cognitive linguistic, linguistics culture and social linguistic with using of conceptual and cognitive approach is studied. This approach allows to model and reflect the structural elements of speech act participants's consciousness, it is based on the concept analysis, linguistic and cultural units, metaphorical models and stereotypes, which are the base of a specific conception. It is specified that metaphors fuction as a powerful instrument of manipulation both by mass consciousness and by the consciousness of a separate individual.

Key words: cognitive metaphor, linguistic and cultural unit, cognitive linguistic, metaphoric model.

Поступила до редакції 05.04.2012 р.

УДК 811.161.1

**О некоторых особенностях употребления иноязычной лексики:
за и против**

Петриченко И. Б.

*Днепропетровский национальный университет им. О. Гончара,
г. Днепропетровск, Украина*

В статье рассматриваются некоторые особенности употребления иноязычной лексики в современном русском языке.

Ключевые слова: *иноязычная лексика, заимствования, словарь языкового расширения.*

Актуальность исследования. В русском языке, как и в других языках, используются иноязычные слова для названия тех или иных новых реалий. Это явление называется заимствованием. Заимствование чужих слов – один из путей пополнения словарного запаса русского языка. Проблема функционирования и адаптации заимствований в русском языке вызывает повышенный интерес со стороны многих современных лингвистов (И.И.Вакулик, И.В.Забело, В.В.Зирка, Т.В.Максимова, И.Н.Мозова, И.Н.Обухова, В.Н. Шапошников и др.). Одни учёные видят в заимствованиях источник развития языка, а другие – путь к его гибели. Современные лингвисты пытаются определить грань, за которой обогащение языка иноязычной лексикой оборачивается его разрушением.

Целью данной статьи является рассмотрение некоторых особенностей употребления иноязычной лексики в современном русском языке. Учёные считают, что на современном этапе количество заимствований в русском языке уже превышает 10 %. Самые большие словари иностранных слов включают 20 000 – 25 000 статей, при этом в них включаются, как правило, лишь слова, заимствованные после XVII века.

В научной литературе называется множество причин, почему один язык прибегает к заимствованию у другого. Основной внешней причиной является процесс, при котором один народ заимствует у другого вещь или понятие и вместе с ними заимствуется оригинальное название. Внутряязыковой причиной является тенденция к замене описательного наименования однословным, потребностью в дифференциации значений.

Действительно, в русском языке огромное количество чужих слов. Например, заимствованы практически все слова на букву «а». Если взглянуть на список профессий, то становится ясно, что все эти слова (*адвокат, министр, лингвист, биолог, доктор, стоматолог, почтальон, машинист, пилот, педагог, журналист, режиссёр, актёр, балерина*) заимствованы из других языков. Кроме профессий можно выделить область кулинарного искусства, где также наблюдается огромное количество заимствований. Например, *помидор* – из итальянского языка, *картофель* – из немец-

кого, *огурец* - из греческого, *котлета* – из французского. Из «Этимологического словаря русского языка» Макса Фасмера можно узнать, что *хлеб* тоже заимствованное слово, только заимствовано оно было очень давно. Названия блюд появляются в русском языке, когда становится популярной национальная кухня. Пришла мода на японскую кухню и, как следствие, заимствованы слова *суши*, *сашими*. Из французского языка пришло слово *сомелье* – специалист по винам в ресторане.

С начала XX века русский язык активно взаимодействует с английским языком. Это обусловлено, прежде всего, ориентацией на западную культуру и образ жизни, а также открытостью современного общества к сотрудничеству с другими странами в различных областях деятельности, к сосуществованию и обмену информацией в разных сферах. Действительно, жизнь современного человека невозможно представить без новейших разработок в области видеотехники, компьютеров и Интернета, мобильной связи, фотографии, разнообразной техники для дома. Они представляют одну из сфер высоких технологий, так называемого, хай-тека. В русскую речь нахлынули такие слова, как *мобильный телефон*, *смартфон*, *тачфон*, *айфон*, *гуглафон*. В названиях указывается на технологическую новинку (например, *тачфон* – телефон с сенсорным экраном, получивший название от английского слова *touch* - касаться) или на торговую марку (например, *айфон*), но, по сути, это всё телефон. Слово *компьютер* ни у кого уже не вызывает протеста, а такие слова, как *сейлзменеджер*, *гаджет*, *блогер*, *ресепшен*, *трендсеттер* кажутся ненужными, простой данью моде, в общем, пока чужими. Далеко не всем русским людям кажутся органичными чуждые междометия *вауилиупс*, а теперь к ним добавилось загадочное *ауч*. Время от времени случается, что в русском языке появляется новое иностранное слово, очень похожее на старое заимствование. Новые английские заимствования вступают в полемику с другими словами, пришедшими в русский язык из различных языков. Например, новый управленческий термин *контролинг* кажется пародией на слово *контроль* из немецкого языка, особенно в выражении *учёт и контролинг*. Очень странно, когда названия футбольных команд не совпадают с русским названием одноименных городов, потому что заимствованы они были в разное время и через посредство разных языков. Например, итальянские команды «Наполи» из города Неаполь или «Рома» из Рима.

Само по себе заимствование иноязычных слов не означает слабости языка или его порчи. Когда чужеродное слово произносится по-русски, склоняется или спрягается, обрастает родственными однокоренными словами, оно по существу становится русским. Например, относительно недавно в русском языке появилось слово *пиар*. Оно произошло от английской аббревиатуры PR – *public relations* (общественное отношение, мнение). В Словаре языковых изменений конца XX столетия указано: *пиар-компания* – «Публ. Компания по формированию положительного общественного мнения о ком-либо (проводимое обычно в средствах массовой информации)»[2, с. 570]. Но в самом русском языке появились такие слова, как *пиарить*, *отпиарить*, *пропиарить*, *пиарищик*.

Речь с большим количеством недавних заимствований кажется в лучшем случае неестественной, а в худшем – откровенным издевательством, и хочется защитить русский язык от засилья чужого. Вспомним о некоторых проектах защиты русского языка. В XIX веке министр просвещения России славянофил Александр Шишков предложил отказаться от иноязычных слов и заменить их русскими. В результате были придуманы *мокроступы* вместо *галош*, *шарокат* вместо *бильярда*. Этот проект, конечно, не имел успеха, и все эти слова не сохранились в русском языке. В «сталинские» времена в рамках борьбы с космополитизмом проходила борьба с засорением

русского языка. В результате из футбольной терминологии «ушли» когда-то популярные слова *бек*, *хавбек* и *корнер*. Однако в сегодняшней футбольной терминологии сохранились слова *голкипер*, *форвард* и *пенальти*, которые на равных конкурируют с *вратарём*, *нападающим* и *одиннадцатиметровым*. Ярким примером негосударственной борьбы с заимствованиями стал «Русский словарь языкового расширения», созданный Александром Солженицыным и впервые опубликованный в 1990 году. «Лучший способ обогащения языка – это восстановление прежде накопленных, а потом утерянных богатств русского языка», - пишет в предисловии к Словарю его автор [1, с. 3]. А.И.Солженицын согласен с тем, что не следует «избегать таких слов, как компьютер, лазер, ксерокс и т.п. Но если беспрепятственно допускать в русский язык такие невыносимые слова, как уик-энд, брифинг, истеблишмент и даже истеблишментский, имидж – то надо вообще с родным языком распрощаться» [1, с. 3]. Известный писатель считает, что наша современная устная и письменная речь заметно оскудевает, становится бедной и невыразительной, и при этом мы неоправданно отказываемся от ещё жизнеспособных, полнокровных слов, которым грозит преждевременное отмирание. Он обратился к лексике В.Даля, русских писателей от Пушкина до Шукшина. В Словаре можно найти такие удивительные диалектные, старинные слова, как *брякотун* (враль, пустомеля), *вредословие* (вредные речи, клевета), *мокрозимье* (оттепель), *можнёхонько* (весьма можно) и другие. Читать словарь необычайно интересно, но эти слова в современный русский язык не вошли, несмотря на авторитет Солженицына.

Вывод. Итак, исторический опыт подсказывает, что насильно «очистить» русский язык нельзя. Достичь этого можно только посредством постоянной просветительской работы с целью воспитания в людях культуры обращения со словом. Современное поколение является свидетелем невиданной прежде активизации употребления иностранных слов. Однако заимствованная лексика не пассивно принимается языком, а активно им усваивается, пополняя лексическую систему новыми средствами номинации, расширяя грамматические, словообразовательные возможности русского языка. Заимствование, безусловно, представляет собой закономерное и неизбежное явление, возникающее при условии развития общества и языка.

Список литературы

1. Русский словарь языкового расширения / Сост. А.И.Солженицын. – М. : Наука, 1990. – 272 с.
2. Толковый словарь современного русского языка. Языковые изменения конца XX столетия / под ред. Г.Н.Скляревской. – М.: ООО «Издательство Астрель»: ООО «Издательство АСТ», 2001. – 944 с.

Петриченко І. Б. Про деякі особливості вживання іншомовної лексики: за і проти // Ученіє запискі Тавріського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – С. 152-155.

У статті розглядаються деякі особливості вживання іншомовної лексики в сучасній російській мові.

Ключові слова: *іншомовна лексика, запозичення, словник мовного розширення.*

**О некоторых особенностях употребления иноязычной лексики:
за и против**

Petrychenko I. Some peculiarities of foreign vocabulary usage: for and against // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 152-155..

The article deals with some peculiarities of foreign word usage in contemporary Russian language.

Key words: *foreign words, borrowings, dictionary of language expansion.*

Поступила в редакцию 27.03.2012 г.

УДК 811.161.1:070

**Специфика языка современных медиатекстов
(на материале издания «Зеркало недели»)**

Регушевская И.А.

*Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина*

В статье анализируются специфические особенности текстов масс-медиа на современном этапе.

Ключевые слова: *текст, масс-медиа, социум, автор, читатель.*

Актуальность. Система социальных ценностей вырабатывается на протяжении тысячелетий и становится носителем социального, культурного наследования, культурно-этнического или культурно-национального наследования. Масс-медиа стали трансляторами культурных достижений и, бесспорно, активно влияют на принятие либо отрицание обществом тех или иных ценностей культуры.

Поскольку индивид является членом общества, он не может избежать взаимодействия с информационным пространством данного социума – воспринимает, перерабатывает и реагирует на действительность соответственно картине мира, сформированной под влиянием медиавоздействия. Тексты СМИ приоритетны и вследствие того, что выполняют функцию ориентации индивида в окружающей среде, выступают источником значимой информации о природной и социальной реальности.

Постановка проблемы. Язык газеты, как наиболее массового представителя журналистики, подвергается существенной трансформации. Сегодня нельзя изучать язык, не изучая текст. А текст, который становится объемным, трехмерным, нельзя изучать традиционно – методы изучения текста должны стать иными. Тем более это характерно для такого сложного социально-коммуникативного явления, как журналистский текст, текст массовой коммуникации (средство отражения реальной действительности с определенных социальных позиций) [1]. Именно печатный медиатекст (связное произведение, предназначенное для публикации, отобранное и скомпонованное в номере газеты) является своеобразным культурным «срезом» общества. *Цель статьи* – проанализировать специфические особенности текстов масс-медиа на современном этапе.

Парадигма отличительных черт дискурса медиа достаточно обширна. В конкретный исторический период на первый план выдвигаются одни характерные особенности рассматриваемой функциональной разновидности языка, в то время как другие остаются в тени. Так, современные исследователи акцентируют следующие черты, характерные для языка современных СМИ [2, с. 20]: «американизация» языка СМИ, следование речевой моде, сознательный отход от литературно-языковой нормы и т.п.

Но ведущими чертами языка СМИ, по мнению Н.И. Клушиной [6], стали интертекстуальность, ирония, языковая игра, что свидетельствует в целом о возросшей экспрессивности медиатекстов, в котором реализуется установка современного автора-публициста на творчество, а не стереотип. Рассмотрим каждое из явлений в конкретных ситуациях реализации.

Интертекстуальность

Использование журналистами «вкраплений» из чужих текстов в собственные произведения стало ведущей чертой современной публицистики. Наше понимание рассматриваемой черты современной публицистики полностью согласуется с определением межтекстовых связей, данным А.И. Горшковым: «Межтекстовые связи – это содержащиеся в том или ином конкретном тексте выраженные с помощью определенных словесных приемов отсылки к другому конкретному тексту (или к другим конкретным текстам)» [3]. Мы, вслед за Н. Клушиной, остановимся на термине «интертекстуальность» как на более энергичном и емком.

Интертекстуальность стала наиболее популярной в послеперестроечной журналистике. Ученые сразу обратили внимание на этот яркий способ выражения экспрессии. Некоторые исследователи увидели в описываемом явлении развитие старого приема трансформации цитат: «Структурно или семантически преобразуя известное устойчивое речение, добавляя к нему новые смысловые, стилистические или экспрессивные оттенки, автор соотносит его прямое и «обновленное» значение, побуждая тем самым читателя к активной мыслительной деятельности. Ассоциативные нити, возникающие при этом у читателя, связывают преобразованную цитату с ее общеизвестным источником и создают яркий экспрессивно-стилистический эффект» [10]. Другие исследователи расценили это явление как новый публицистический прием раскавыченного использования цитатных выражений, который «можно отнести к безусловным находкам современного языка публицистики» [9, с. 33]. В текстах современных СМИ используются такие приемы интертекстуальности, как аллюзия, реминисценция, намек, перифраз, цитата и др.

Интертекстуальность как стилиобразующая черта создает вертикальный контекст, усложняющий речевое произведение журналиста: «Порождая двуплановость или многоплановость, «включенный текст» служит целям языковой игры разного рода: способствует поэтизации текста, создает поэтический намек, подтекст, рождает загадку, создает ироническое, саркастическое, гротескное, трагическое или иное звучание. Способствует иерархизации смысла, «выделению смысловой доминанты» (Н. Кожина), придает бытовой фразе смысл иносказания – политического, поэтического, философского или какого-либо иного, иногда просто рождает неприятную шутку» [4].

Интертекстуальность успешна, если фоновые знания адресата пересекаются с фоновыми знаниями адресанта. Тогда и возникает эффект «узнавания» закодированного смысла. В противном случае происходит коммуникативная неудача. Иными словами, цитированные тексты должны быть прецедентными [5], хорошо известными широкой аудитории, так как язык массовой коммуникации ориентирован на массовое сознание.

Рассмотрим реализацию интертекстуальности в медиатекстах.

Перехопивши правицю, вони замість двосічного меча вклалиї односічну шаблю «світової революції», «чтобы в мире без Росий и Латвий жить единым человечым общежитьем» (Комментарий: В. Маяковский «Товарищу Нетте, человеку и

пароходу»); «І, з огляду на хохляцьку звичку *«пересидіти за тином»*, ця перспектива не здається такою вже й фантастичною. Чи ми й досі, як заведено, списуватимемо свої негаразди на турків, татар, ляхів, жидів, а тепер, зрозуміло ж, на клятих москалів?» [«Дзеркало тижня. Україна» №31, 02 вересня 2011]; *Госакты на землю: бесплатный сыр только в мышеловке* [«Зеркало недели» №1, 15 января 2010]; *Обещанного три года ждут. Что обещают предпринимателям будущие президенты?* [«Зеркало недели» №3, 30 января 2010] (Комментарий: отсылка к пословицам и поговоркам); *Європі болить Іспанія* [«Дзеркало тижня. Україна» №21, 10 червня 2011] (Комментарий: отсылка к фразе В. Литвина «Мені болить Україна»); *Кого зіпсувало земельне питання?* [«Дзеркало тижня. Україна» №21, 10 червня 2011] (Комментарий: отсылка к фразе героя романа М. Булгакова «Мастер и Маргарита» Воланда); *Когда Святослав Вакарчук сложил мандат народного депутата, многие расценили этот шаг как «сдачу без боя»* [«Зеркало недели» №30, 21 августа 2010] (Комментарий: отсылка к тексту песни украинской рок-группы «Океан Эльзы» – «Я не здамся без бою». Элемент иронии); *О чем ревет и стонет Днепр широкий* [«Зеркало недели» №31, 28 августа 2010] (Комментарий: отсылка к тексту стихотворения Т. Шевченко «Причинна»); *Все умрут, а я останусь?* [«Зеркало недели» №32, 04 сентября 2010] (Комментарий: отсылка к названию фильма В. Гай Германики (Россия, 2008 г.); «Вот-вторых, французский президент позиционирует себя политиком, для которого, как говорят американцы, *Christmasis Christmas, butbusinessis business*. Иными словами — сначала бизнес, остальное потом. В этом плане визит Януковича во Францию правильнее было бы назвать командировкой: минимум протокольных «красивостей», максимум дела» [«Зеркало недели» №37, 09 октября 2010] (Комментарий: отсылка к поговоркам (амер.); *С чего начинается Родина?* [«Зеркало недели» №38, 16 октября 2010] (Комментарий: отсылка к стихам М. Матусовского («Щит и меч», СССР, 1968 г.); *Герои нашего времени* [«Зеркало недели» №39, 23 октября 2010] (Комментарий: отсылка к названию романа М. Лермонтова «Герой нашего времени»); *«Графиня изменившимся лицом...»* [«Зеркало недели» №40, 30 октября 2010] (Комментарий: отсылка к тексту романа Л. Толстого «Война и мир»); *Итоги кампании: что день вчерашний нам готовит?* [«Зеркало недели» №40, 30 октября 2010] (Комментарий: отсылка к либретто оперы по роману в стихах А.С. Пушкина «Евгений Онегин» (Что день грядущий мне готовит»); *Как казаки Киев сдавали* [«Зеркало недели» №41, 06 ноября 2010] (Комментарий: отсылка к заглавию мультипликационных фильмов «Как казаки...» студии Киевнаучфильм (СССР, 1970); *Мавр сделал свое дело, мавр может уходить* [«Зеркало недели» №41, 06 ноября 2010] (Комментарий: отсылка к тексту пьесы И. Ф. Шиллера «Заговор Фиеско в Генуе»).

Итак, интертекстуальность как прием привлечения читательского внимания активно использовалась авторами «ЗН». В качестве привлекающего внимание читательской аудитории приема приводится цитирование пословиц и поговорок (*молодим скрізь у нас дорога, не спроможний з'їсти вагон яблук, то хоч понадкушує, пересидіти за тином*), литературных произведений (*«чтобы в мире без России и Латвии жить единым человеческим общежитьем»*, *«итоги кампании: что день вчерашний нам готовит»*, *«графиня изменившимся лицом...»*), кинематографа и песен (*«как казаки Киев сдавали»*, *«Назад, в будущее»*, *«Все умрут, а я останусь?»*, *«сдача без боя»*).

Языковая игра

Языковая игра заняла ведущее положение в публицистическом подстиле. Она высвобождает огромные экспрессивные возможности, заложенные в языке, и именно

поэтому ее так охотно используют СМИ. Цель языковой игры – привлечение внимания слушающего с помощью языковой шутки, юмора, остроты. Как и интертекстуальность, языковая игра рассчитана на фоновые знания адресата. В противном случае автора подстерегает коммуникативная неудача [7].

Например: *Пропавшие с вестью* [«Зеркало недели» №40, 30 октября 2010] (Комментарий: игра слов – «пропавшие без вести»); *Сигнал по флоту: «Газы!»* [«Дзеркало тижня. Україна» №38, 21 жовтня 2011] (Комментарий: заголовок с элементами игры слов («Газы!» - в значении российского газа), содержание раскрывается в следующей цитате: «*То рік ішлося про договірно-правове оформлення україно-російського кордону, насамперед про делімітацію Керченської протоки. Тепер у Києвізнову, як і навесні 2010-го, вирішили пов'язати питання Чорноморського флоту з ціною на газ: наші співрозмовники вважають, що угода про модернізацію ЧФ РФ — один із елементів обговорюваного Києвом та Москвою великого пакета домовленостей, які передбачають зниження ціни на газ для України. Принаймні, звертають увагу наші джерела, саме після зустрічі Віктора Януковича з Дмитром Медведевим у Донецьку було оголошено рішення про візит в Україну глави російського оборонного відомства Анатолія Сердюкова*».

Поэтому наш обеспокоенный украинец чешет сегодня затылок и упорно думает, где же поставит запятую в предложении: «Объединиться нельзя разойтись». Одному — на западе Украины — кажется, что достаточно избавиться от беспокойного Донбасса, и дела в стране наладятся. Другой же — на востоке — убежден, что достаточно «исправить ошибку Сталина» и избавиться от Галичины, как Украина заживет спокойно и счастливо; И уже в 21.00 «разогретая» толпа по всему залу вовсю скандирует: СКОР-ПІ-ОНС!!!; Ирэна Карпа ведет свою текстовую (да и не только текстовую) канву таким смело-ортодоксальным образом, чтобы безальтернативно доминировать в номинации секс-герл украинской прозы; Как когда-то в Северодонецке мечтали о «ПіСУАРі», так и теперь в Галичине нередко можно услышать: «Чтобы выжить, надо разойтись» [«Зеркало недели» №42, 13 ноября 2010]).

Ирония

Ирония также стала ведущей чертой языка современных СМИ. Если ранее она была ограничена рамками сатирических жанров (например, памфлет или фельетон), то теперь именно ирония «размыла» жанровые барьеры публицистической речи [8].

Причины этому находятся в экстралингвистической действительности: «Отмена цензуры, идеологических табу, строгих стилевых установок привели к раскрепощению традиционно-нормированного газетного языка. И многие процессы, происходящие в этот период в обществе и отражаемые языком прессы, можно объяснить как реакцию на газетный язык недавнего прошлого, как отрицание его, отталкивание от него» [9, с. 50].

Ирония – это переносное значение, основанное на полярности семантики, на контрасте, при котором исключается возможность буквального понимания сказанного. Но в современной публицистике ирония проявляется не только с помощью определенных стилистических приемов (тропы, перифразы, антонимичные лексемы и т.п.). Всепоглощающая ирония пронизывает весь текст в современной публицистической речи, формируя его двуплановость. Ирония как бы узаконивает двойственность, параллельность смыслов, а значит, и двуплановость восприятия. Первый план может быть рассчитан и на неискушенных людей, которые понимают речевое сообщение

однозначно. И только второй план восприятия представляет собой собственно иронию. Двойственная природа иронии выражается и в различных ее текстовых функциях. Во-первых, иронический контекст создается с целью шутильной, когда читатель приглашается к совместной стилистической (и смысловой) игре. И, во-вторых, ирония скрывает за собой социальную оценку даже при кажущейся объективированной подаче факта. При этом мы можем наблюдать в современных средствах массовой информации всю шкалу социальных оценок, от резко неодобрительной до весьма одобрительной, выраженной с помощью иронии [6].

Например: *«Ми мусимо вчитися бути демократами, послідовно до цьогойти. Мусимо старатися. Це нелегка проблема, бо де кому здається, що народ можна виховати, тільки маючи диктатора. Часом мріємо про такого собі ідеального диктатора, який людей провадить, а за п'ятдесят років скаже: ну, досить, ви вже вирости, вивиховані, досить диктату, будемо жити інакше»* [«Дзеркало тижня. Україна» №20, 03 червня 2011]; *Суд є. Суддінемає* [«Дзеркало тижня. Україна» №20, 03 червня 2011]; *День журналіста: Іванющенко подав до суду на журналістів* [06 червня 2011]; *Новогодняя виручка шокировала торговцев — их клиенты привыкают жить хуже; Тоталитарные секты могут запретить* [«Зеркало недели» №1, 15 января 2010]; *Украина: из морской державы в «страну у моря»? [«Зеркало недели» №2, 23 января 2010]; «Изнасилование с особым цинизмом украинской Фемиды вследствие принятия Законов «О внесении изменений в некоторые законодательные акты Украины по недопущению злоупотреблений правом на обжалование» и «О судоустройстве и статусе судей» не вызывает у автора ни особого сожаления, ни искреннего сочувствия. Хоть режь, не могу себя убедить, что персональный президентский судебный гарем радикально хуже юридического борделя. Поскольку верю, что Справедливость (на латыни — Justitia), как барышню по определению порядочную, независимую и гонимую, одинаково сложно встретить как среди проституток, так и среди наложниц (пусть простят мне такое сравнение те порядочные судьи, которые еще чудом сохранились в системе)»* [«Зеркало недели» №32, 04 сентября 2010]; *«С каждым новым годом свободной и независимой Украины ее система образования становилась все более несвободной и зависимой. Стоит какой-либо стране обрести внешнюю независимость, как внутри нее для отдельных людей и социально-культурных институтов свободы и независимости становится ощутимо меньше»* [«Зеркало недели» №37, 09 октября 2010]; *«Летючі хохланці»* [«Зеркало недели» №38, 16 октября 2010]; *«Закалившаяся еще в конце 90-х эта «Криворожсталь» — предприятие прибыльное. Без пяти минут «империя», как утверждают знатоки, может гордиться «миллионом, миллионом, миллионом алых роз» — финансового оборота в год. И это не предел»; «Студия Квартал 95» — это своеобразная «Криворожсталь», только шоубизнесовая. Большое производственное предприятие, специализирующееся на изготовлении и распространении разных пародий и хохм»* [«Зеркало недели» №40, 30 октября 2010]; *«Желание родителей «одипломить чад», готовность ректоров и деканов своеобразно порадеть «чадолюбиво», стремление каждого политика обзавестись собственным медиа привели не только к повышению расценок на некоторые оказываемые услуги. Но и к обесцениванию самого понятия «журналистика»* [«Зеркало недели» №40, 30 октября 2010]; *«Планета понемногу отходит от очередного финансового кризиса. Постепенно банки возвращают вкладчикам долгожданные вклады, предлагают кредиты. Но обыватель не спешит вновь доверить нажитое непосильным трудом этим финансовым учреждениям. Предпочтение от-*

дается дедовским методом: прячь в банку, в тайник... Банки — то ли финансовые, то ли керамические, стеклянные и металлические. В языковом плане они не родня, но ведь часто случалось, что именно в емкости из перечисленных материалов упаковывали наличность, прежде чем доверить ее заветному месту» [«Зеркало недели» №43, 20 ноября 2010].

Оценивание действительности сквозь призму иронии включает в себя весь спектр средств образности: в контекстах есть метафоры, эвфемизмы, интертекстуальность, игра слов – в совокупности все это формирует авторское отношение к сказанному. Ядро феномена иронии формирует авторская «задумка» и, собственно, его отношение к объекту мысли.

Выводы. Влияние медиатекстов на экономику, политику, культурные, национальные, морально-нравственные традиции заставляет исследователей изучать язык средств массовой информации в единении с внешней средой – обществом, что требует нового интегрированного подхода и раскрывает новые границы понимания проблемы исследования языка.

Список литературы

1. Богуславская В.В. Особенности моделирования текста средств массовой коммуникации и информации [Электронный ресурс] / В.В. Богуславская. – Режим доступа: http://www.ipages.ru/index.php?ref_item_id=5450&ref_dl=1
2. Володина М. Н. Язык СМИ – основное средство воздействия на массовое сознание / М. Н. Володина // СМИ как объект междисциплинарного исследования: [учеб. пособие] / отв. ред. М. Н. Володина. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2003. – С. 14 – 31.
3. Горшков А.И. Русская стилистика / А.И. Горшков. – М., 2001. – С. 72.
4. Земская Е.А. Цитация и виды ее трансформации в заголовках современных газет / Е.А. Земская // Поэтика. Стилистика. – Язык и культура. – С. 167.
5. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М., 1987. – С. 220.
6. Клушина Н.И. Общие особенности публицистического стиля [Электронный ресурс] / Н.И. Клушина. – Режим доступа: http://evartist.narod.ru/text12/15.htm#з_03
7. Клушина Н.И. Этические границы языковой игры / Н.И. Клушина // Журналистика и культура русской речи. – 2002. – № 2. – С. 104.
8. Коньков В. И. Язык СМИ : современное состояние и тенденции развития / Коньков В. И., Потсар А. Н., Сметанина С. И. // Современ.рус. речь: состояние и функционирование. – СПб, 2004. – С. 151.
9. Солганик Г.Я. Без кавычек: Об одном новом явлении в языке газеты // Журналистика и культура русской речи. – Вып. 4. – М., 1997. – С. 33, 50.
10. Шалимова Г.С. Форма новая – проблемы старые. (Об одной модели газетного заглавия) // Журналистика и культура русской речи. – Вып. 1. – М., 1996. – С. 81.

Регушевська І.А. Специфіка мови сучасних медіатекстів (на матеріалі видання «Дзеркало тижня») // Ученіє запискі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – С. 156-162.

У статті проаналізовано специфічні риси медіатекстів на сучасному етапі.

Ключові слова: *текст, мас-медіа, соціум, автор, читач.*

Regushevskaya I. Specificity of the language of contemporary media texts (based on the edition of "Zerkalo Nedeli") // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 156-162.

This article analyzes the specific features of media texts on the modern stage.

Key words: *text, media, society, the author, the reader.*

Поступила в редакцію 07.03.2012 г.

УДК 811.161.1' 42

Текст улицы и языковая игра

Савченко А. В.

*Украинский государственный химико-технологический университет,
г. Днепрпетровск, Украина*

Рассматриваются работы отечественных и зарубежных лингвистов относительно нарушения языковой нормы, анализируются разновидности языковой игры, особое внимание уделяется контаминации как основному виду языковой игры в тексте улицы.

Ключевые слова: *текст улицы, языковая игра, нарушение нормы, контаминация, каламбур, графические средства.*

Современная языковая ситуация характеризуется не только низкой культурой речи, небрежным и даже пренебрежительным отношением к слову, но и модой на иностранную лексику, приведшей к настоящей «экспансии» англоязычных заимствований. Тревогу вызывают именно сдвиги в публичной и письменной речи. То, что молчаливо «позволялось» языку непосредственного общения, не разрешалось нормативному языку. Наука о нормативном языке – это одно, а жизнь языка непосредственного общения – совсем другое. И границы между ними в значительной мере существуют в головах филологов. Постмодернистская литература доказала, что литературный язык может вбирать в себя все регистры языка – от арго, до жаргона и инвектив. Все дело в языковом вкусе, понимании, уместности – где, когда и с кем, что говорить и для чего.

По мнению В.Г. Костомарова, высказанному в книге «Языковой вкус эпохи», русский язык сегодня переходит на очередной этап эволюции и, не теряя своих функциональных возможностей, приспосабливает их к новому состоянию общества [6]. Можно предположить, что культура владения русским языком и его функциональная жизненность будут сохраняться и за счет стандарта, и за счет развития новых средств, раскрывающих богатство и выразительность русского языка. Отсюда вытекает *актуальность* основной проблемы статьи – проблемы нарушения нормы как языковой игры. Рассматривать эту проблему мы будем на материале русскоязычного текста улицы г. Днепрпетровска. Под данным термином мы понимаем все письменные лингвистические образования, представленные в городе, способные идентифицироваться как текст, независимо от их характера, размера или содержания [8, с. 40].

Следовательно, *целью* данной работы является рассмотрение возможных видов языковой игры в исследуемом нами тексте улицы, а задачи, которые помогут в осуществлении этой цели, следующие:

- проанализировать уже существующие исследования по данной проблематике;
- применить их к имеющемуся фактическому материалу.

В лингвистике предметом изучения языковая игра становится сравнительно недавно. Понятие игры и бытие ее в мире рассматривалось как понятие феномена культуры (Й. Хейзинга [10]), способа коммуникации (Э. Берн [2]), способа эстетизации и «очеловечивания» человека (Ф. Шеллинг [11]), как лингвистической реальности (Л. Витгенштейн [4]), логического механизма (Л. Кэрролл [7]) и математического алгоритма (теория игр). Австрийский философ Людвиг Витгенштейн, который ввел в современную науку понятие «языковой игры», утверждал, что нельзя определить четкие границы понятия «игра» и дать его точное определение [4, с. 66–67].

Опровергая утверждение Л. Витгенштейна о том, что мы не знаем границ, поскольку их никто не проводил, А. Вежбицкая отмечает, что границы существуют, однако в разных языках они проведены по-разному, но носитель языка интуитивно осознает и соблюдает эти границы [3].

В отечественном языкознании термин вошел в широкий научный обиход после публикации работы Е.А. Земской, М.В. Китайгородской и Н.Н. Розановой [5].

В современной лингвистике термин «языковая игра» получил несколько иную (более узкую) трактовку: под языковой игрой понимается осознанное нарушение нормы.

Так, Ю.Д. Апресян в работе «Языковые аномалии: типы и функции» подчеркивает, что в стилистических целях можно «совершить насилие практически над любым правилом языка, каким бы строгим оно ни было» [1, с. 54].

В монографии В.З. Санникова «Русский язык в зеркале языковой игры» [9] приводятся несколько типов нарушения действующих орфографических и графических норм с целью создания языковой игры. Современные тексты улицы дают богатый материал для дополнения этого списка.

Как основной принцип построения игры в тексте улицы мы назовем контаминацию, понимая под этим термином смешение ряда разнородных элементов. Мы видим следующие варианты контаминации.

1. Контаминация в плане формы.

А. В рекламных текстах улицы это, прежде всего, игра с цветом, смешение различных цветов в одном тексте:

ЕВРОПЕЙСКИЙ

Б. Контаминация шрифтов, в частности, наблюдается использование латиницы в кириллическом тексте:

УГОЛУ НЕТ автосигнализация MONGOOSE;

АПТЕКА PANADOL,

или внедрение кириллицы в латинский текст:

ЧЕЛЕНТАНО PIZZA CELENTANO

В. Смешение различных кодов – лексических единиц, символов, рисунков:

	<i>с 3 по 15 июля</i>	
АКЦИЯ	КОНСЕРВЫ	
	ГОВЯДИНА ТУШЕННАЯ	
	ТМ «Смачного»	
	5 ¹⁵	4 ⁵⁵
ДЕТСКАЯ ОДЕЖДА	БУТУЗ	

Г. Смешение языков, как правило, русского и украинского:

АБВТехнікаСКИДКИ УВЕЛИЧЕНЫ ОПЛАТА В КРЕДИТ

«ЗамковийСвіт» ДВЕРИ ЗАМКИ ЦИЛИНДРЫ

2. Контаминация строчной и прописной буквы:

А. Появление прописной буквы внутри текста:

МагаЗин; СтеклоПЛАСТ; Моя ЛаМпочка; ПроСтор

Б. Отсутствие требующейся прописной буквы:

Реконструкция детской спортивной площадки осуществляется Благотворительным фондом народного депутата Украины Сергея Бычкова «Духовное возрождение» при участии ооо строительно-инвестиционной компании «ДАФИ».

Вообще ненормативное использование прописной буквы получило наибольшее распространение в рекламных и газетных текстах. Вполне естественно, что прописная буква в новой для нее функции – привлечение внимания – наиболее активно используется в тексте улицы, так как основная функция его рекламной разновидности – привлечение внимания.

Языковая игра, построенная на использовании прописной буквы, представлена несколькими типами.

В. Языковая игра, основой которой является омонимия:

поСТРОЙка.

В данном примере можно выделить ряд грамматических омонимов: существительное *постройка* и повелительное наклонение глагола *построй-ка*. Можно увидеть здесь также написанное строчными буквами слово *пока*.

Г. Еще один вид языковой игры базируется на паронимии. Как отмечает Е.А. Земская, подобного рода «игры» служат и порождению окказиональных слов, и созданию окказиональной «членимости» у обычного слова [5]. Как показывает наш материал, паронимия обыгрывается гораздо чаще, нежели омонимия, так как здесь сталкиваются слова, не полностью совпадающие по звучанию, и поле варьирования, несомненно, шире, чем при омонимии.

СЫР дому твоему

В данном примере налицо аллюзия с известным изречением «мир дому твоему», кроме того, рифмующееся слово сыр выступает в прямом значении, подчеркивая, что покупатель обеспечит интересующим его продуктом свою семью (как синоним слова дом).

3. Графическое выделение в контаминированных образованиях.

А. Выделение нарицательных существительных, местоимений, других именных частей речи.

МойДоДыр; Стоматология;

Б. Обыгрывание имени собственного в качестве графически выделенной части, характеризующееся ярко выраженной «модностью» освещаемой в публикации темы.

Жемчужина эВОЛЬВОлюции

ХВАТИТ МЕЧТАТЬ – ПОРА ОБЛАДАТЬ!

Контаминированные образования с графическим выделением являются в этом смысле необыкновенно интересным объектом исследования. В них всегда присутствуют (хотя бы в виде фонемы) два разных слова, и поэтому есть простор для языковой игры, есть возможность выбора.

4. Языковая игра другими графическими средствами.

Графическое выделение части слова, отмеченное в первый раз в 1995 г., в последние годы получило в тексте улицы столь широкое распространение, что стало уже привычным средством языковой игры [5]. При этом наблюдаются такие графические средства языковой игры, как использование дефиса, скобок, использование исправления, например:

СРОЧНАЯ ПЕЧАТЬ,

Для вывесок и афиш в городе характерна пространственная контаминация, когда части текста (слова или буквы) могут быть расположены одна под другой, повернуты под тем или иным углом или могут располагаться «лестницей»:

5. Контаминация сегментов семантической структуры слова.

А. Контаминация сходных слов в каламбуре. Каламбур – фигура речи, направленная на достижение комического эффекта, в которой одну и ту же последовательность языковых знаков можно воспринимать одновременно в нескольких значениях, что является нарушением логических законов организации текста.

Примерами каламбура могут быть тексты *Самсклу* (ср. сам стеклю, сам сплю), *Телефан* (ср. телефон), *СЕНСАКЦИЯ* (ср. сенсация).

Б. Рифмовка играет заметную роль в построении рекламного сегмента текста улицы, например:

РАССТЕЛИ РУЛОН – ПОЛУЧИ ГАЗОН; ДИАГАР цене удар

В. Псевдо-афоризмы иногда придумываются автором рекламного названия:

КАЖДЫЙ РОЖДЕН БЕЗ ОДЕЖДЫ *карла маркса, 51*

Г. Важное место в рекламном сегменте текста улицы занимает использование заимствований, особенно модных и «гламурных» слов, например:

West РЕСТОРАН VIP ЗАЛ; Магазин «Ван Бум»; фо мен – для мужчин.

Д. Контаминация прямого значения и прецедентного текста:

СКИДКИ! МАЛОВАТО НЕ БУДЕТ! – намек на известную в странах бывшего СНГ фразу из мультфильма «Падал прошлогодний снег»: «Маловато будет», *Зима Лето* (название фирмы в популярном сериале).

Кармен (новелла П. Мериме и опера),

Е. Контаминация фразеологизмов:

Через ТЕРМЫ к красоте и здоровью;

ЦЕНА ТВОРИТ ЧУДЕСА; цены не кусаются;

CASINO Черный кот Поймай удачу за хвост!

Ваша Светлость супермаркет света;

УДАРИМ ГРАДОМ ПО БЮРОКРАТАМ;

Ж. Контаминация текстов, где текст составителя сочетается с прямым цитированием:

Онегин салон мужской одежды

“... как денди лондонский одет...”

При выполнении текстом улицы рекламной функции широкое распространение получает языковая игра, языковая подсказка, языковая шутка, порождающие метафоричность: так, например, названия аптек *36 и 6* (36,6° – нормальная температура человеческого тела), *Не+болит* (по контрасту с *Айболит*), *Доктор Столетов* (то есть живущий сто лет), *Старый лекарь* (=мудрый врачеватель), *Чудо-доктор* и т.п. внушают мысль, что, покупая лекарства в этих аптеках, легко справиться с болезнью. Однако совершенно не по-русски звучит название ночной аптеки – *ночной дежурнт*, хотя суффикс -ант может использоваться в образова-

нии существительного, мотивированного глаголом, со значением «лицо – производитель действия» (эмигрант, оккупант, консультант и др.).

В следующем названии используется метонимия:

Магазин «Бретелька».

Приведем еще несколько достаточно удачных, на наш взгляд, примеров языковой игры:

полюБИ (реклама сотовой связи Би-лайн), *распроДАЖа* (выделена частица согласия да), *парфюМИР* (т.е. мир парфюмерии – название парфюмерного магазина), *красиваяЯ* (реклама парфюмерии, т.е., употребляя данный вид парфюмерии, я – красивая), *моднаяЯ* (тот же принцип с рекламой одежды: я – модная), *пУХовики* – название магазина курток (обыгрывается междометие Ух!, выражающее различные сильные чувства), *не скуЧАЙ* (реклама чая), ГРАНДиозный выбор мебели (реклама мебельного магазина «Гранд»), *Всё распроДАЛИ* (реклама мебельного магазина «Дали»), *уДАЧный сезон страхования* (о страховании дач) и т.п.

Все вышесказанное приводит к *выводу*, что выполнение текстами улицы присущих им функций тесно связано с проблемой соблюдения / несоблюдения лингвистических норм. Умышленное нарушение делается с конкретной целью для достижения определенного воздействия на реципиента. Таким образом, осуществляется так называемая языковая игра, основным приемом которой в исследуемом нами понятии является контаминация. Показанные нами примеры, а также их разнообразие в тексте улицы создают дальнейшие перспективы для изучения данного явления.

Список литературы

1. Апресян Ю.Д. Языковые аномалии: типы и функции / Ю.Д. Апресян // *ResPhilologica*. – М., 1990. – С. 50–71.
2. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Люди, которые играют в игры / Эрик Берн. – М., 1997. – 71 с.
3. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А.Вежбицкая – М., 1996. – 416 с.
4. Витгенштейн Л. Философские исследования / Л. Витгенштейн // *Философские работы*. – М.: Гнозис, 1994. – С. 75–320.
5. Земская Е. А. Языковая игра / Е.А.Земская, М.В.Китайгородская, Н.Н.Розанова // *Русская разговорная речь. Фонетика. Морфология. Лексика*. – М., 1983. – С. 172–214.
6. Костомаров В.Г. Языковой вкус эпохи / В.Г. Костомаров. – М.: Златоуст, 1999. – 320 с.
7. Кэрролл Л. Логическая игра / Л. Кэрролл [пер. с англ. Данилова Ю.А.]. – М.: Наука, 1991. – 191 с.
8. Савченко А.В. Русскоязычный текст улицы: структурно-функциональный аспект: дис. на соискание науч. степени канд. филол. Наук : спец. 10.02.02 „Русский язык” / А.В. Савченко. – Днепропетровск, 2010. – 215 с.
9. Санников В.З. Русский язык в зеркале языковой игры / В.З. Санников. – М., 1999. – 544 с.
10. Хейзинга Й. *Homo Ludens* / Й.Хейзинга – М., 1992. – 410 с.
11. Шеллинг Ф. Философия искусства / Ф.Шеллинг – М.: Мысль, 1966. – 496с.

Савченко О. В. Текст вулиці та мовна гра // Ученіє запискі Тавріческого національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – С. 163-168.

Розглядаються роботи вітчизняних та закордонних лінгвістів щодо порушення мовної норми, аналізуються різновиди мовної гри, особлива увага приділяється контамінації як основному виду мовної гри у тексті вулиці.

Ключові слова: *текст вулиці, мовна гра, порушення норми, контамінація, каламбур, графічні засоби.*

Savchenko A.V. The Street Text and Language Game // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 163-168.

The works by domestic and foreign linguists are considered, the kinds of language game are analyzed, special attention is paid to the contamination as a main kind of language game in the street text.

Key words: *street text, language game, breach of norm, contamination, pun, graphic means.*

Поступила в редакцію 27.03.2012 г.

УДК 811.161.2'38:821.161.2-3

Стилістичний прийом порівняння як засіб створення сатиричного ефекту у сучасних творах

Свідрук О. О.

*Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

У статті досліджуються основні види порівнянь, які використовуються у сучасних художніх творах. Характеризуються шляхи використання авторами стилістичного прийому порівняння для характеристики зовнішності героїв, дій та процесів.

Ключові слова: порівняння, ознака, асоціація, характеристика.

«Порівняння — це такі тропи, в яких пояснення одного предмета чи явища подається за допомогою іншого, подібного до нього» [7, с. 108].

Порівняння надає вислову унаочнення, особливої виразності та асоціативності, робить його барвистим і соковитим, виявляє ставлення мовця до сказаного [9, с. 136]. Його вважають найпростішим мовним засобом образності. Введення в текст порівнянь дає змогу авторові створити у читача чіткіше уявлення про події, які він описує у творі, охарактеризувати зовнішність героя, особливості його мовлення, рухів, передати фізичний чи психічний стан персонажів та їхні життєві ситуації. Порівняння характеризуються наявністю співставлення за об'єктивною схожістю його компонентів або ж за суб'єктивною асоціацією, яка лежить в основі поєднання цих компонентів.

За допомогою стилістичного прийому порівняння не лише фіксуються елементи картини світу, як і всі мовні одиниці, а й демонструються їх формування, тобто воно є динамічною моделлю і гнучким способом репрезентації смислу.

Павлюк Т.П. зазначає, що: «... за типом компаративної модальності, розрізняють логічні та образні порівняння, традиційно відмежовуючи їх на основі зіставно-кількісних та чуттєво-образних показників» [8].

Можна стверджувати, що культура визначає план змісту знакової системи мови. У семантиці мови відображаються загальні, універсальні компоненти загальнолюдської культури і своєрідність культури даного конкретного народу. Ми порівнюємо незнайоме зі знайомим і таким чином виявляємо своє ставлення до реальної дійсності. Деякі речі, які ми сприймаємо в повсякденному житті як звичайні, виявляються під час порівняння в іншому ракурсі.

Усі порівняння мають чітку структуру. Традиційно виділяють порівнюваний предмет, предмет, з яким порівнюють, відібрані для порівняння якості об'єкта порівняння формують ознаку або основу порівняння.

Метою нашого дослідження є визначити які різновиди порівнянь використовують для описів та створень характеристик, а також виявити сатиричні порівняння, які

можна виділити умовно у групу з негативним емоційним забарвленням, яка характеризується використанням негативно забарвленої лексики. Такі різновиди порівнянь на матеріалі сучасних художніх творів ще не були об'єктом дослідження, що зумовлює *актуальність* даної статті.

Дослідженням питання порівнянь займалися багато українських мовознавці: В.П. Вомперський, Л.В. Голоюх, О.А. Некрасова, О.І. Федоров, Д.У. Ащурова, С.Я. Александрова, І.В. Шенько.

Цікавим і досить сміливим є порівняння сучасними авторами депутатської діяльності у парламенті із театром, вертепом, ярмарком: *«І лише в нашій країні цей процес (поділ керівних посад і комітетів) викликає нездоровий інтерес громадськості, поза-як Банкова і по-собачому віддані їй мас-медіа представляють роботу в парламенті як вертеп, а депутатів – як дурників»* [3, с. 18]; *«Політика — це великий ярмарок. Тут треба продавати і купувати, інакше — немає сенсу брати в цьому участь»* [3, с. 75]; *«Поки тиловики-списочники відсиджувалися в теплих офісах, лиш час од часу демонстративно приєднуючись до ескорту мандруючого лідера і розігруючи театральний спектакль борців-страдників, мажоритарники-фронтовики вкалували з п'ятої ранку до першої ночі — голодні, холодні, на грані нервового виснаження. В старих поламаних машинах (щоб виборець не подумав, що їхній кандидат надто великий пан), невиспані, немиті, обльовані своїми опонентами, шантажовані ...* [3, с. 17]. У зв'язку із цим спостерігаємо те як герої твору самі, характеризуючи свою значущість у політичному житті країни, використовують театральний лексикон: *«— Не пацюк, а Пупс. Я — Пупс! Але при цьому я — «прима» у нашому містечковому театрі, а ти — актор другого складу, навіть не другого, а ти — суфлер!»* [3, с. 196]. У наведених прикладах ми спостерігаємо дещо іронічне сприймання місця дії та самої дії як фарсу.

Досить неочікуваним виявилось порівняння діяльності в парламенті із кулінарною діяльністю: *«Ідеальний парламент — це те місце, де відбувається державотворення. Тож він любив ті дні, коли видавалася щаслива нагода продемонструвати народу, що не в кабінетах чиновників, а тут, у цьому залі, є горщик, де вариться державний борщ»* [3, с. 112]. Такий стилістичний прийом допомагає авторові відобразити удавану складність і важливість діяльності парламентарів та їх бажання лише продемонструвати свою активність.

Процес виборів авторка роману «Записки українського самашедшого» порівнює із сівбою: *«У нас же вибори починаються задовго до виборів. Заздалегідь готують електоральне поле, засівають його гречкою і обіцянками»* [6, с. 56]. Знижене використання терміну «електоральне поле» вказує негативну оцінку процесу.

В романі М. Гримич «Варфоломієва ніч» натрапляємо на низку порівнянь, які характеризують виборчий процес: *«Вибори — це ні в якому разі не будні. Вибори — це екстрим. Вибори — це адреналін. Вибори — це людські перегони. Вибори — це м'ясорубка. Тож переінакшимо нашу фразу на: розпочався виборчий марафон»* [2, с. 34]; *«— Бажаю Вам, дорогі мої виборці, успішно пережити стихійне лихо, що зветься «вибори!»* [2, с. 86]. Проаналізувавши використані авторкою порівняння, можемо стверджувати, що у читача виникне чітко негативна асоціація із поняттям «вибори».

Асоціативні уявлення про предмети також допомагають авторам створювати характеристики зовнішності героїв творів: *«Зайдатися з цим сейфом у піджаку не захотілося»* [4, с. 53]; *«Обжерливим був начальник. Скидався на гіпертрофований*

вареник з сиром» [4, с. 21]; «*Це була не стара жінка. Це була молода жінка, перетворена життям чи самою собою на Людину-гору*» [2, с. 20]. За допомогою таких порівнянь фіксується та негативна ознака, яку автор хоче підсилити порівнянням, як особливо важливу у цій ситуації.

Звернення до лексичного значення слова «стадо — 1. Група тварин, об'єднаних з певною господарською метою; ... 4. перен., зневажл. Велика неорганізована несвідома група людей» [1, с. 1186] витлумачило задум автора твору щодо використання порівняння: «Він включив лівий поворот і різко вирулив з крайнього лівого ряду на зустрічну смугу. На нього дикими очима дивилися водії із **машинного стада**, знаючи попереду стоїть «свистунець», проте, побачивши (хто із заздрістю, а хто й з осудом) номери його спортивної машини, відразу ж перестали цікавитися нахабою» [3, с. 9]; «А екс-спікеру Георгій імпонував, очевидно, своїм аналітичним мисленням, тверезим баченням реалій і професійним юридичним гартом, чого так часто **парламентському стаду**» [3, с. 14]. В обох прикладах слугує додатковим засобом характеристики головного героя твору, який виокремлював себе із оточення (натовпу), вважаючи себе винятковим і унікальним. Але найвиразніше егоїстичність головного героя, Григорія Липинського, його зневажливе співставлення жінки з машиною, перевагу в якому він віддав машині: «Хороша машина, як пес: вона тебе не зрадить. До того ж, вона жіночої статі. До того ж, ніколи не патякає, а спокійно спілкується з тобою через комп'ютер. Але набагато розумніше створіння, ніж жінка» [3, с. 8].

Іноді натрапляємо на антонімічність при створенні порівняльних характеристик героїв творів: «Пам'ятаючи Марину в студентські роки, він із здивуванням відзначав для себе її метаморфозу з **«кішки, що гуляє сама по собі» в «мотрону»** [3, с. 83]; «Скільки разів над ним сміявся Діма Білоцерківський: «Коли ти вже позбудешся свого **антикварного ридикюля?** Візьми собі молоду **довгоногу кобіту!**» Григорій йому на те відповів: «Ти знаєш, чому ми з тобою робимо один і той самий бізнес, але при цьому ти — обплетений кредиторами як павутинням, а в мене — процвітання? Тому що в тебе в офісі — **довгоногі повії**, а в мене — **професіонали!**» [3, с. 8].

Загальнозрозумілими є порівняння героїв сучасних творів із відомими нам особистостями: «Брехня, бо собаки діти полюбляють того, хто ними безупинно опікується, схарчує себе їм, хоч би він був тричі **Чікатілом**» [5, с. 50]; «Спроби турецько-підданого надурити її у розрахунках, приховати справжній прогресуючий прибуток, свій відсоток з якого Нінон вже двічі підвищувала, вона придушила в зародку, як **Ксена принцеса-воїн**» [5, с. 60]; «Кричать, скандують, надихаються драматизмом моменту, докидають їй проліски і простягають руки, а вона виглядає з-за трат і на очах ошелешеної влади, яка так і не зрозуміла законів жанру, перетворюється з колишньої бізнес-леді на **Жанну д'Арк**» [6, с. 91]; «Поруч опинився чоловік у шкірянці. Аж занадто широкі плечі, сірі очі, міцне підборіддя, сивуваті скроні. **Шварценегер**» [4, с. 26]. Одна згадка цих імен, які у читача викликають асоціації з реальними людьми з їх характеристиками, допомагає лаконічно довершити характеристику героя.

Висновки. Отже, увагу привертає багатоманіття засобів і форм мовної матеріалізації порівняння. Тому лінгвістична проблема порівняння характеризується визнаною складністю в силу своєї багатоаспектності. Логічним здається виходити з уявлення про порівняльну конструкцію як про ціле, що містить в якості строго обов'язкової частини порівняльний член. За допомогою порівняння відбувається уточнення фізичних параметрів об'єктів дійсності, характеристика зовнішності людини, визначення її почуттів та станів, узагальнення її соціальної оцінки, виявлення основних

форм поведінки людини. Порівняльні оцінки є завжди емоційно забарвленими, тому, логічно, питання їх об'єктивності є неоднозначним. Оцінка у виразних порівняльних структурах слугує для виділення предмету з класу йому подібних, часто вона є досить категоричною, її метою зазвичай є вплинути на емоційний стан адресата.

Список літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. Т. Бусел. — К. : Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2003. — 1440 с.
2. Гримич М. Варфоломієва ніч: Роман. / М. Гримич — Львів: Кальварія, 2002. — 160с.
3. Гримич М. Егоїст: Роман. / М. Гримич — Львів: Кальварія, 2003. — 228с.
4. Меднікова М. Террористка: Не-детектив / М. Меднікова — Львів: Кальварія, 2003. — 216 с.
5. Меднікова М. Тю!: Роман-фрістайл з елементами аерофотозйомки / М. Меднікова — Львів : Кальварія, 2003. — 228 с.
6. Костенко Л. Записки українського самашедшого / Л. Костенко. — К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. — 416 с.
7. Кочан І.М. Лінгвістичний аналіз тексту: Навч. посібн. / І.М. Кочан. — [2-ге вид., перероб. і доп.] — К.: Знання, 2008. — 423 с.
8. Павлюк Т.П. Логічні та образні порівняння у сучасному поетичному тексті [Електронний ресурс] / Т.П. Павлюк. — Режим доступу: <http://intkonf.org/pavlyuk-tr-logichni-ta-obrazni-porivnyannya-u-suchasnomu-poetichnomu-teksti/>
9. Словник тропів і стилістичних фігур / автор-укладач В.Ф. Святовець. —К.: ВЦ «Академія», 2011. — 176 с.

Свідрук Е. А. Стилистический прием сравнения как средство создания сатирического эффекта в современных произведениях // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 2. С.169-172.

В статье исследуются основные виды сравнений, которые используются в современных художественных произведениях. Характеризуются пути использования авторами стилистического приема сравнения для характеристики внешности героев, действий и процессов.

Ключевые слова: *сравнение, признак, ассоциация, характеристика.*

Svidruk H. Stylistic method of comparison as a means of satiric effect in modern texts creation // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 169-172.

In the article the main types of comparisons, which are used by modern authors are researched. The ways of author's using of the stylistic device of comparison for creating a characteristic of heroes' appearance, actions and processes are characterized.

Key words: *comparison, feature, association, characteristics.*

Поступила до редакції 25.04.2012 р.

УДК 37.01

**Предпосылки создания информационно-коммуникативных технологий
и их роль в формировании коммуникативной компетенции школьников
на уроках украинского, русского и крымскотатарского языков
в полиэтничной среде Крыма**

Селендили Л.С.

*Крымский научно-методический центр управления образованием
НАПН Украины, г. Симферополь, Украина*

В статье описаны вопросы формирования, структура, методологической и теоретической основа коммуникативной компетентности, предпосылки использования информационных технологий при обучении крымскотатарскому, русскому и украинскому языкам и типы ИКТ, которые необходимо создать в перспективе.

Ключевые слова: педагогика, информационно-коммуникативные технологии, крымскотатарский язык, русский язык, украинский язык.

Постановка проблемы. В Крыму проживают разные народы. Большинство по численности населения составляют русские, украинцы и крымские татары.

- **Украинский язык** – государственный, изучается всеми школьниками независимо от национальности, язык документов, фактически не имеет практической площадки речевой реализации, потому что большинство предпочитает устное общение на русском языке.

- **Русский язык** - язык международного общения, на практике является региональным языком Крыма, в небольшом объеме изучается во всех школах, функционирует во всех коммуникативных сферах.

- **Крымскотатарский язык** – язык коренного населения Крыма, статуса не имеет, изучается в 15 школах с углубленным изучением крымскотатарского языка как предмет, в некоторых школах полуострова факультативно или предметно, по заявлению родителей «о желании изучать крымскотатарский язык», в школьном расписании обычно занимает последние позиции.

Стартовые условия изучения украинского, русского и крымскотатарского языков разные. Количество часов, отведенное на изучение крымскотатарского языка и литературы, русского языка и интегрированного курса литературы, уменьшается, а объем часов, выделенных на изучение украинского и иностранных языков, увеличивается. Несмотря на различия в учебных планах, объемах часов, украинский, русский и крымскотатарский языки объединяет проблема формирования коммуникативной компетенции в условиях полиэтничной среды Крыма [1].

Коммуникативная компетентность понимается нами как совокупность специальных знаний, умений и навыков, необходимая для достижения требуемого результата в конкретной области речевой деятельности. От коммуникативной компетенции

зависит эффективность использования того или иного языка в речевой практике. Коммуникативная компетентность состоит из социолингвистической компетентности, лингвокультурной компетентности, психолингвистической компетентности, когнитивной компетентности, обусловленной содержанием устного и письменного общения, умением дискутировать, высказывать свою точку зрения, выступать с докладами, выражать себя в письменных творческих работах, из речестилевой и грамматической компетентности.

Методологической и теоретической основой формирования коммуникативной компетентности являются:

- культурно-историческая теория развития личности Л.С. Выготского, А.Н. Леонтьева, С.Л. Рубинштейна и др. [2];
- теория формирования компетентности А.С. Белкина, И.А. Зимней, В.В. Сорочан, В.Д. Шадриков и др. [3-9];
- теория моделирования (С.И. Архангельский, В.Г. Афанасьев, В.П. Беспалько, Ю.А. Конаржевский, В.Н. Садовской, А.И. Уемов, В.А. Штофф, и др.) [10];
- идеи комплексного подхода к изучению личности (Ю.К. Бабанский, М.Е. Дуранов, В.В. Никандров) [11];
- комплексный подход к обучению языкам [12]

Проблемы полиэтничного образования актуализируются в связи потребностями современного общества в личности, обладающей не только креативностью и творческим потенциалом, но и умеющей поддерживать этнический мир, согласие и стабильность в регионе проживания, компетентной в различных сферах жизнедеятельности общества, проживающего на одной территории.

Для этого необходимо быть компетентными в коммуникативной сфере и уметь общаться, понимая язык, культурные реалии, вопросы и проблемы национально-культурной специфики и лингвокультурной относительности: культурное и природное в языке, общечеловеческий культурный компонент в языковой семантике, специфику безэквивалентной лексики и лакун, денотативные различия лексических соответствий, коннотативное своеобразие переводных эквивалентов, национально-культурные особенности внутренней формы слова, своеобразие нормативно-стилистического уклада разных языков, национально-культурную специфику речевого поведения [13-15].

В условиях полиэтничной среды на уроках русского, украинского и крымскотатарского языков традиционно используются индивидуальные и групповые задания, тренинги, ситуативно-ролевые игры, проблемные ситуации и творческие задания, направленные на развитие у школьников коммуникативной компетентности, упражнения для развития связной речи учащихся.

Однако современные школьники растут в мире ярком, иллюзорном, эмоциональном и, кроме того, что не менее важно, технически оснащенном: интернет, компьютерные игры, фильмы, тесты и т.д. Уже имеется значительный список всевозможных обучающих программ по английскому языку, которые сопровождаются методическими рекомендациями, как для учителя, так и для обучаемого. Конечно, не все программы совершенны, но они пользуются спросом и отличаются многообразием форм и подходов [16]. Кроме того, современные дети лучше воспринимают информацию, полученную с использованием ИКТ.

Понимая важность использования бумажных учебников и учебных пособий, мы все же считаем, что традиционный подход к обучению языкам не позволяет воспитать языковую личность, удовлетворяющую потребностям полиэтничного общества:

**Предпосылки создания информационно-коммуникативных технологий
и их роль в формировании коммуникативной компетенции школьников
на уроках украинского, русского и крымскотатарского языков
в полиэтничной среде Крыма**

воспринимать и понимать информацию на нескольких языках разных культур (в нашем случае на украинском, русском и крымскотатарском).

Обучение, например, крымскотатарскому языку сильно отстает в этом направлении. Уровень государственного финансирования научных исследований в области крымскотатарского языкознания и методики преподавания крымскотатарского языка, создания и издания научно-методической и обучающей литературы по крымскотатарскому языку настолько низок, что проблема создания учебников даже на бумажных носителях остается до сих пор актуальной. При всей сложности этого вопроса все-таки стоит двигаться в соответствии с требованием времени и потребностями современного общества. Важно заметить, что традиционные наглядные пособия, учебники не позволяют создать необходимый эмотивный план мотивации в лингвистическом образовании.

Анализ сайтов образовательных учреждений показывает, что информационно-коммуникативные технологии обсуждаются на семинарах педагогических коллективов [17]. Учителя понимают важность проведения уроков на современном, информационно-коммуникативном, уровне, но им не всегда хватает компетенции в медиапедагогике, редко встречаются продукты ИКТ, которые можно использовать на уроках русского, украинского и крымскотатарского языков, соответствующие семинары и методики. Необходимость деятельности по формированию коммуникативной компетентности учащихся обусловлена результатами исследований. Тесты и речевые опросы крымскотатарских учащихся СОШ (Оказ Л.С., Асанова Л.Н., Алиева Л.А., Джошуа), например, показывают, что они не всегда умеют четко выразить мысль, их речь недостаточно выразительна и образна, часто речь не соответствует возрастным особенностям речи учащихся, не всегда школьники могут вести диалог, строить высказывание с использованием аргументов и необходимой лексики [18].

Соединение традиционного языкового образования с информационно-коммуникативными технологиями обладает рядом преимуществ: информационно-коммуникативные технологии активизируют аналитическую деятельность школьников, позволяют за короткий промежуток времени получить, проанализировать информацию, синтезировать результаты обладания информацией для оперирования знаниями, умениями и навыками. Кроме того, аудиальные средства и возможности визуализации информации позволяют обеспечить необходимые условия для развития индивидуальных способностей обучаемого, в условиях трехязычного обучения: можно менять базовые языки программы обучения в короткий промежуток времени самостоятельно (родной русский – обучение от русского к крымскотатарскому, от русского к украинскому, родной крымскотатарский - от крымскотатарского к русскому или к украинскому, например), можно устанавливать образовательный уровень обучения языкам, в короткий промежуток времени можно возвращаться к необходимой информации, повторять, так как компьютерные технологии облегчают поиск в интересующем информационном модуле.

Использование информационно-коммуникативных технологий в образовательном процессе обучения языкам позволяет усилить эмотивный план, повысить мотивацию к изучению языков, снять напряжение в связи со сложностью процесса, активизировать мыслительную деятельность и эффективность усвоения материала, использовать индивидуальный подход к ученику, одновременно подавать информацию на нескольких языках, акцентировать внимание на особенности каждого языка в отдельности в сравнительно-сопоставительном онлайн аспекте.

Для достижения результатов к сфере коммуникативной компетенции учитель может использовать метод презентации (презентации учителя, а также презентации школьников, созданные с использованием эвристического метода в обучении), для объяснения нового материала и закрепления речевых навыков по крымскотатарскому, русскому и украинскому языкам необходимо создавать и использовать учебные программы, демонстрационные программы, программы-тренажеры, контролирующие программы, электронные словари (как один из видов уже созданного продукта ИКТ: информационно-справочный материал с подключением к образовательным ресурсам Интернета - «Словники України», созданные Языково-информационным Фондом Украины), мультимедиа-учебники и комплексные обучающие программы.

Выводы. Процесс обучения языкам в условиях полиэтничного Крыма требует разработки современных информационно-коммуникативных технологий и методик обучения, повышения компетентности школьных учителей-словесников, преподавателей украинского, русского и крымскотатарского языков, в области информационных технологий с целью научить школьников видеть удивительную красоту и богатство языков-соседей (русского, украинского и крымскотатарского), совершенствовать их устную речь, приближая её к эстетическим речевым нормам, мотивировать отношения добрососедства, развить познавательные способности учащихся с использованием современных методов программирования, изменить технологии и методы обучения, предполагающие переориентацию на эвристические и поисково-исследовательские приемы познавательной деятельности с использованием ИКТ.

Перспектива научных исследований в указанном направлении связана с разработкой комплекса интегрированных межязыковых проектных занятий с применением информационных технологий, с созданием трехязычной системы использования информационных технологий во всех аспектах речевой деятельности согласно возрастным особенностям школьников, с созданием новых возможностей для ускоренного и прогрессивного развития личности учащихся, с составлением видеоклипов в пределах изучаемой тематики, с созданием электронных учебных пособий по развитию речи на русском, украинском и крымскотатарском языках, с подготовкой проектных работ с использованием Интернет и компьютерных технологий, проведением мастер-классов с использованием современных обучающих компакт дисков и мультимедиа технологий.

Список литературы

1. Язык – это сердце народа, погибнет язык – погибнет народ: вариант Концепции образования на крымскотатарском языке Оказ Л.С. – Симферополь: Крым-Юрт, 2006. – 20 с.
2. Васьюковская С.В. Культурно-историческая теория: Выготский Л.С. / С.В. Васьюковская // Горностай П., Титаренко Т. (ред.) Психология личности: словарь-справочник. – К.: Рута, 2001 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://psylib.ukrweb.net/books/psiteol/txt13.htm>
3. Белкин А. С. Основы возрастной педагогики : материалы эксперимент. курса : [в 2 ч.] / А. С. Белкин ; Свердлов. гос. пед. ин-т. – Свердловск : Ч. 1. – 1991. – 104 с. ; Ч. 2. – 1991. – 115 с.

**Предпосылки создания информационно-коммуникативных технологий
и их роль в формировании коммуникативной компетенции школьников
на уроках украинского, русского и крымскотатарского языков
в полиэтничной среде Крыма**

4. Зимняя И.А. Педагогическая психология: [учебник для вузов] / И.А. Зимняя. – М.: Логос, 2002. – 384 с.
5. Барахович И.И. Формирование коммуникативной компетентности студентов пед. колледжа: автореф. дис... канд. пед. наук / И.И. Барахович. – Красноярск, 2000. – 24 с.
6. Быстрова Е.А. Подходы и принципы обучения русскому языку / Е.А. Быстрова // Обучение русскому языку. – М., 2007.
7. Давыдов В.В. О перспективах теории деятельности / В.В. Давыдов // Вестник МГУ, 1993. – № 2.
8. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения / В.В. Давыдов. – М., 1994.
9. Шатова Е.Г. Урок русского языка в современной школе / Е.Г. Шатова. – М., 2007.
10. Архангельский С. И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы / С. И. Архангельский. – М., 1980.
11. Дуранов М. Е. Вопросы активизации профессионально-познавательной деятельности студентов [Текст] : [метод. указания] / М.Е. Дуранов; Челябин. отд-ние пед. о-ва РСФСР и др. – Челябинск : [б. и.], 1990. – 80 с.
12. Попова Е. В. Комплексный подход к обучению монологической речи в сфере учебно-профессионального общения корейских студентов-филологов: автореферат диссертации на соискание ученой степени канд. пед. н. по спец. 13.00.02 – теория и методика обучения и воспитания (русский язык как иностранный) / Попова Екатерина Владимировна. – М., 2009. – 20 с.
13. Мечковская Н.Б. Социальная лингвистика [Электронный ресурс] / Н.Б. Мечковская. – Режим доступа: <http://lib.socio.msu.ru/l/library?e=d-000-00---001ucheb--00-0-0-0prompt-10---4-----0-01--1-ru-50---20-help---00031-001-1-0windowsZz-1251-00&a=d&cl=CL1&d=HASH010a3b07ac3e27a72e85a358.4.8>
14. Белянин В.П. Введение в психолингвистику / В.П. Белянин. – М.: ЧеРо, 1999. – 128 с.
15. Баскаков А.Н. Языковая ситуация и функционирование языков в регионе Средней Азии и Казахстана / Баскаков А.Н., Насырова О.Д., Давлатназаров М. – М.: Доминант, 1995. – 166 с.
16. Медиаобразование: Российский журнал истории, теории и практики медиапедагогика [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://edu.of.ru/mediaeducation>, 2005
17. Сайт «Добровский УВК "общеобразовательная школа I - III ступеней - гимназия". – Режим доступа: <http://dobroe76.krivedu.com/ru/site/seminars.html>
18. Алиева Л. А. Речевые и учебно-речевые ситуации в формировании коммуникативной компетенции школьников / Л.А. Алиева // Культура народов Причерноморья. – 161. – С. 173-176.

Селенділі Л.С. Передумови створення інформаційно-комунікативних технологій та їх роль у формуванні комунікативної компетенції школярів на уроках української, російської та кримськотатарської мов в поліетнічному середовищі Криму // Ученіє запіскі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – С. 173-178.

У статті описано такі питання як формування, структура, методологічна та теоретична основа комунікативної компетентності, передумови використання інформаційних технологій при навчанні кримськотатарській, російській і українській мовам та типи ІКТ, які необхідно створити в перспективі.

Ключові слова: педагогіка, інформаційно-комунікативні технології, кримськотатарська мова, російська мова, українська мова.

Selendili L. Background of the information and communication technologies and their role in shaping the communicative competence of schoolchild in the Ukrainian, Russian and Crimean Tatar languages lessons in the multiethnic environment of Crimea // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 173-178.

This article describes the issues of formation, structure, methodology and theoretical framework of communicative competence, background use of information technology in teaching Crimean Tatar, Russian and Ukrainian languages and types of ICT, which is necessary to create in the future.

Keywords: pedagogy, information and communication technologies, Crimean Tatar language, Russian language, Ukrainian language.

Поступила в редакцію 17.03.2012 г.

УДК 801.558

**Лексикографическая разработка значений глаголов
вторичного несовершенного вида,
или Как описать «тоску по пределу»**

Семиколенова Е.И.

*Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина*

В статье обсуждается проблема подачи в толковых словарях значений глаголов вторичного несовершенного вида, которые могут обозначать не только динамичные процессы, развивающиеся во времени, но и статичные ситуации, не предполагающие ни развития, ни завершения. С одной стороны, эти глаголы, соотносясь со своими мотиваторами, выступают как предельные. С другой стороны, когда связь с мотиватором ослабляется, ослабляется и значение предельности. Оно становится только одним из фоновых значений глагола.

Ключевые слова: *глагол, вторичный исперфектив, несоотносительные значения, процесс, состояние, предельность / неопределенность.*

Словарное толкование русских глаголов до сих пор вызывает затруднения у лексикографов, о чем свидетельствуют данные всех современных толковых словарей. Это объясняется многими причинами, среди которых можно выделить следующие:

1. Глаголы в отличие от имен называют процессы, протекающие во времени. Природа любого действия такова, что оно, обладая внутренней динамикой, развивается по своим законам. Поэтому реальное значение глагола проявляется только в контексте, глагольная семантика по преимуществу носит функциональный характер. Е.В.Петрухина замечает: «Трудно создать четкое понятие о действиях типа **чистить что-либо** или **открывать что-либо**, так как в зависимости от характера актантов соответствующие понятия в известных пределах будут меняться и конкретизироваться даже в рамках одного лексико-семантического варианта (ср. **чистить** зубы, ботинки, столовое серебро; **открывать** окно, замок, консервную банку) [10, с.12].

2. Ни одна часть речи не имеет такого набора грамматических и лексико-грамматических значений, которыми обладает глагол. Типично глагольными являются значения вида, переходности/непереходности, залога, наклонения, времени, лица. Некоторым глагольным формам присущи категории числа и рода. Все глаголы обладают лексико-грамматическим значением предельности/неопределенности [9]. О.М.Соколовым обоснована теория фазовой семантики глагольного слова как языковой универсалии [12, с.104 – 117].

3. Глагольная лексема обладает не только значительным числом грамматических форм, но и включает в себя единицы промежуточного характера, стоящие на грани между грамматическим словоизменением и лексическим словообразованием [6, с.

46]. Это касается причастий, деепричастий, но в первую очередь среди подобных единиц необходимо назвать глаголы вторичного несовершенного вида.

В современной аспектологии наиболее распространены две точки зрения на природу вторичных имперфективов. В соответствии с первой процесс вторичной имперфективации рассматривается как чисто грамматический, а вторичный имперфектив как форма мотиватора - префиксального глагола совершенного вида (В.В.Виноградов, Ю.С.Маслов, А.В.Бондарко, А.Н.Тихонов и др.). В числе доказательств принято называть «тождество лексических значений» членов суффиксальной видовой пары, «основания структурно-грамматического порядка», «регулярность» образования. [3, с. 41], хотя авторы не могут не отметить, что иногда наблюдаются и расхождения в некоторых из значений исходного и производного образования. Но, по мнению А.В.Бондарко, для признания лексического тождества двух образований «достаточно тождества по крайней мере в одном лексическом значении» [Там же, с.42].

Согласно другой точке зрения (Н.С.Авилова, П.С.Кузнецов, О.М.Соколов и др.), вторичные имперфективы - самостоятельные слова, которым «присуща своя система значений, своя система форм и своя система деривационных возможностей» [1, с. 40]. Грамматические теории в определенной мере влияют на лексикографическую интерпретацию глаголов вторичного несовершенного вида, в связи с чем существуют разные типы их словарной обработки.

Цель исследования – проанализировать способы подачи глаголов вторичного несовершенного вида в толковых словарях и выявить причины, по которым ни один из толковых словарей до сих пор не дает полной картины их значений.

Известно, что вторичные имперфективы как члены суффиксальной видовой пары последовательно включены во все толковые словари русского языка. Речь в данном случае идет о специфике их отражения в словарях: 1) помещены ли они в отдельную словарную статью, 2) имеют ли самостоятельное толкование.

Так, Словарь современного русского литературного языка (БАС) описывает вторичные имперфективы в одной словарной статье с их мотиваторами - префиксальными глаголами совершенного вида. При этом вторичный имперфектив выступает в качестве заголовочного слова: **ВЫИГРЫВАТЬ**, аю, аешь, *несов.*, **выиграть**, аю, аешь, *сов.* [20, с.725 – 726].

В Толковом словаре русского языка под редакцией С.И.Ожегова, Н.Ю.Шведовой (ТСО) как заголовочное слово выносится префиксальный глагол совершенного вида, а его префиксальный коррелят несовершенного вида включается в словарную статью после толкования всех значений : **ВЫИГРАТЬ**, -аю, -аешь, -анный, *сов.* ... // *несов.* **выигрывать**, -аю, -аешь ... [18, с.109].

Такой подход к словарной презентации вторичных имперфективов отражает точку зрения, в соответствии с которой они рассматриваются как чисто грамматические образования, то есть как форма их мотиваторов. Кстати, такая словарная подача служит одним из доказательств чисто грамматической природы глаголов вторичного несовершенного вида. По этому поводу А.Н.Тихонов пишет: «О лексической тождественности членов видовых корреляций свидетельствуют материалы толковых словарей, способы толкования парных глаголов в словарях: по сложившейся традиции в каждом ЛСВ для двух видовых форм дается общая дефиниция» [13, с. 26]. Однако такая система доказательств объединяет аспектологическую теорию и лексикографическую практику в один замкнутый круг, где их зависимости, одна от другой, взаимообусловлены. Другими словами, объективность данной теории подтверждает

ется традицией лексикографической практики, которая, в свою очередь, опирается на эту же теорию.

Словарь русского языка в 4-х томах (МАС) помещает вторичный имперфектив в отдельную словарную статью, тем самым интерпретируя его как самостоятельное слово: **ВЫИГРЫВАТЬ**, -аю, -аешь. *Несов.* к выиграть [19, с.257]. Толкование носит отсылочный характер.

Развернутые толкования значений вторичных имперфективов, как правило, в названных словарях отсутствуют. В них дается или общее для обоих членов имперфективной видовой пары толкование (БАС, ТСО) или описание носит отсылочный характер (МАС).

В целом эти способы словарной обработки глаголов вторичного несовершенного вида удовлетворяют потребности пользователей. Но при таком подходе далеко не все их значения попадают в центр внимания лексикографов. Речь идет о так называемых несоотносительных значениях глаголов вторичного несовершенного вида, наличие которых признается всеми. Однако их число определяется по-разному. Так, А.В.Бондарко считает, что «полное лексическое расхождение исходного и производного образований при имперфективации - чрезвычайно редкое, исключительное явление» [4, с. 85]. В соответствии с другими мнениями, «у производных глаголов несом. вида в некоторых случаях могут быть самостоятельные, отдельные лексические значения, которых не имеет глагол сов. вида» [7, с. 250]. Количество таких значений весьма значительно [14, с.11].

Эта точка зрения нашла отражение в Большом толковом словаре русского языка под редакцией С.А.Кузнецова (БТС), в котором глаголы вторичного несовершенного вида описаны двумя способами.

- Во-первых, в одной словарной статье с глаголом совершенного вида, который является заголовочным. Например, **ВЫИГРАТЬ**, -аю, -аешь, *св.* < Выигрывать, -аю, -аешь; *нсв.* [17, с.172].

- Во-вторых, в разных словарных статьях: **РАССМОТРЕТЬ**, -смотрю́, -смотришь; рассмотренный; -рен, -а, -о; *св.* < Рассматривать (см.). **РАССМАТИВАТЬ**, -аю, -аешь; *нсв.* кого-что. 1. к Рассмотреть (1, 3 зн.). 2. (обычно со сл.: как, в качестве). Давать ту или иную оценку кому-, чему-л. *Р. работу как предварительную. Рассматривай мой вопрос как упрёк. Р. чьё-л. выступление в качестве пожелания. Р. себя как членов общества.* [17, с. 1097].

Во втором случае, как мы видим, несоотносительные значения глаголов вторичного несовершенного вида зафиксированы. В первом случае они не выделены, хотя и возможны у глагола **выигрывать**. Например, *Команда уже почти выигрывала финальный матч, но на последних секундах вратарь пропустил решающий гол.*

Это, несомненно, свидетельствует о том, что такие значения носят системный характер и распространяются на целые группы и классы глаголов. Например, они характерны для релятивных глаголов (**выражать, представлять, доказывать**), глаголов со значением расположения в пространстве (**окружать, примыкать, прилегать**), глаголов, обозначающих свойства предмета или лица (**вещать, принадлежать, соотноситься**), умственные процессы (**обдумывать, рассчитывать, рассуждать**), интеллектуальную оценку (**осуждать, оправдывать, признавать**) и др.

Существенной причиной появления подобных значений является их возможное несовпадение с мотиватором (глаголов совершенного вида) по предельности/непредельности. Если глагол вторичного несовершенного вида предельный, то его значение

полностью соотносится с соответствующим глаголом совершенного вида, в результате чего образуется видовая пара. Ср.: *дочитать - дочитывать книгу, вытащить - вытаскивать багаж*. В собственно парных значениях имперфективный глагол повторяет свойства своего коррелята (толкование лексического значения, сочетаемость и т. п.), тогда как в прочих аспектуальных значениях он может значительно отличаться от перфективного коррелята. Так, довольно часто вторичные имперфективы развивают неопределенное значение, обозначая процесс, не направленный на предел: *передернуть - передергивать струны*; или ситуацию неопределенного характера: *зоопарк расположился - располагается на окраине города*. По мнению А.Д.Шмелева, «способность имперфективного глагола иметь аспектуальные значения, не относящиеся к собственно парным, зависит в первую очередь от семантического класса глагола» [15].

Эти несоотносительные значения не имеют единого и последовательного способа словарной обработки. Проблема заключается в том, как наиболее полно, точно и корректно сделать это.

Трудности со словарной обработкой вторичных имперфективов такого типа, по-видимому, возникают потому, что эти единицы имеют более сложную, не чисто грамматическую природу, располагаясь на границе глагольного тождества. По-видимому, целесообразно при определении природы вторичных имперфективов использовать и подход, в соответствии с которым они могут быть рассмотрены как единицы промежуточного характера, определенным образом связанные и с грамматикой и с лексикой, в которых своеобразно отражается «борьба и взаимодействие грамматических и лексических значений» [5, с. 395]. О наличии таких единиц в русском языке писали Л.В.Щерба, А.В.Исаченко, О.М.Соколов: «Надо помнить, что ясны лишь крайние случаи. Промежуточные же в самом первоисточнике - в сознании говорящих - оказываются колеблющимися, неопределенными. Однако это-то неясное, колеблющееся и должно больше всего привлекать внимание лингвистов» [16, с. 35 – 36].

С этих позиций можно объяснить и содержание несоотносительных значений глаголов вторичного несовершенного вида, которые часто возникают у глаголов типа *завораживать, отталкивать, овладевать, слипаться* и т.п.

- *Восковая персона (скульптура Петра 1) завораживала и отталкивала (М.Скверчинская). Завораживала, но не заморозила, отталкивала, но не оттолкнула.*

- *Ею постепенно овладевала усталость, но она сумела преодолеть себя и закончить работу в срок. Овладевала, но не овладела.*

- *На рассвете, когда так слипались глаза, зазвонили в остроге (И.Бунин). Слипались, но не слиплись.*

Подобные действия носят допределительный характер. Направленность на предел как будто бы вытекает из самой их природы: *завораживать, чтобы заморозить, отталкивать, чтобы оттолкнуть, овладевать, чтобы овладеть, слипаться, чтобы слипнуться*. Но в ситуациях, когда предел не достигнут, видовые корреляции «попытка» - «успех» разрушаются, ибо «попытка» не всегда предполагает «успех» [8].

Возникает эффект, который мы называем «тоской по пределу», ибо предел обладает большой притягательной силой, и, даже если он не достигнут, его «давление» сохраняется, становится одним из фоновых значений глаголов вторичного несовершенного вида. Причина, по-видимому заключается в том, что «человеку свойствен-

ны целенаправленные действия» [11, с.134]. Сравним с замечанием Н.Д.Арутюновой: «Так же как для природы характерна категория причины, для человека характерна категория цели...» [2, с.396]. С когнитивной точки зрения, существенным здесь является именно движение к цели, а не самое ее достижение. Это и составляет своеобразие этих значений глаголов. Конечно, с одной стороны, такие значения нельзя определить как полностью самостоятельные, оторванные от мотиватора. С другой стороны, сдвиги в семантической структуре вторичных имперфективов несомненны. Ибо их производность от глаголов совершенного вида не вызывает сомнений, тогда как мотивированность несколько ослаблена.

По-видимому, в толковых словарях глаголы вторичного несовершенного вида целесообразно представлять в отдельной словарной статье с толкованиями различного типа, учитывая все возможные несоотносительные значения. Этому будет способствовать последовательное выделение в семантике вторичных имперфективов значения предельности / неопределенности, контролируемости / неконтролируемости процесса, обязательным условием является и учет семантического класса глагола.

Список литературы

1. Авилова Н.С. Вид глагола и семантика глагольного слова / Н.С.Авилова. – М.: Наука, 1976. – 328 с.
2. Арутюнова Н.Д. Язык цели / Н.Д.Арутюнова // Логический анализ языка. Избранное. 1988 – 1995. – М.: Индрик, 2003. – С.386 – 296.
3. Бондарко А.В. Глагольный вид и словари / А.В.Бондарко // Современная русская лексикография. – Л.: Наука, 1975. – С.40 – 54.
4. Бондарко А.В. Теория морфологических категорий и аспектологические исследования / А.В.Бондарко. – М.: Языки славянской культуры, 2005. – 624 с.
5. Виноградов В.В. Русский язык: Грамматическое учение о слове / В.В.Виноградов. – М.: Высш. шк., 1972. – 616 с.
6. Исаченко А.В. Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким: Морфология. – Ч.1 / А.В.Исаченко. – Братислава: Изд-во Словацкой АН, 1954. – 386 с.
7. Коробова М.М. Глаголы несовершенного вида с непарновидовыми значениями и их лексическая характеристика / М.М.Коробова // Слово и грамматические законы языка: Глагол. – М.: Наука, 1989. – С.248 – 292.
8. Маслов Ю.С. Вид и лексическое значение глагола в современном русском литературном языке / Ю.С.Маслов // Избранные труды: Аспектология. Общее языкознание / Ю.С.Маслов. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – С.71 – 90.
9. Маслов Ю.С. Категория предельности/неопределенности глагольного действия в готском языке/ Ю.С.Маслов // Избранные труды: Аспектология. Общее языкознание / Ю.С.Маслов. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – С. 249 – 266.
10. Петрухина Е.В. Аспектуальные категории глагола в русском языке в сопоставлении с чешским, словацким, польским и болгарским языками / Е.В.Петрухина. – М.: Изд-во Моск.ун-та, 2000. – 256 с.
11. Скребцова Т.Г. Глаголы субъектного перемещения: когнитивный анализ валентной структуры / Т.Г.Скребцова // Лингвистические исследования 1998 г. Сборник научных трудов / Отв. ред. А.П.Сытов. – СПб.: Изд-во ИЛИ РАН, 1999. – С.129 – 137.

12. Соколов О. М. ИмPLICITная морфология русского языка / О. М. Соколов. – 2-е изд., испр. и доп. – Нежин : ООО «Гідромакс», 2010. – 184 с.
13. Тихонов А.Н. Категория видов в функционально-семантической грамматике / А.Н.Тихонов // Проблемы функционально-семантической грамматики. – М.: Изд-во РУДН, 1994. – С. 22 – 32.
14. Тихонов А.Н. Русский глагол: Проблемы теории и лексикографирования / А.Н.Тихонов. – М.: Akademia, 1998. – 280 с.
15. Шмелев А.Д. Еще раз об аспектуальных свойствах ментальных глаголов / А.Д.Шмелев // Славянские языки и культуры в современном мире .Второй Международный научный симпозиум: Труды и материалы. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2012. – С.39 – 40.
16. Щерба Л.В. Избранные работы по языкознанию и фонетике / Л.В.Щерба. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1958. – 182 с.
Толковые словари и принятые сокращения
17. Большой толковый словарь русского языка / Сост. и гл. ред. С. А. Кузнецов. — СПб. : Норинт, 2000. — 1536 с. – БТС.
18. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. – Изд. 4-е, доп. / С.И. Ожегов, Н.Ю.Шведова. – М.: ИТИ Технологии. – 2008. – 944 с. – ТСО.
19. Словарь русского языка: В 4-х т. / АН СССР, Ин-т рус. яз.; / Под ред. А.П.Евгеньевой. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Рус. яз., 1981. — Т. 1. А – Й . – 1981. – 698 с. – МАС.
20. Словарь современного русского литературного языка : В 20 т. / АН СССР. Ин-т рус. яз. ; Гл. ред. К. С. Горбачевич. — 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Рус. яз., 1991 — Т. 2. : В. – 1991. – 960 с. – БАС.

Семиколонова О.І. Проблеми лексикографічної розробки значення дієслів вторинного недоконаного виду, або Як описати «тугу за граничністю» // Ученіє запискі Таврічского національного універсітета ім. В.І. Вернадского. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – С. 179-185.

У статті обговорюється проблема подання у тлумачних словниках значень дієслів вторинного недоконаного виду, які можуть позначати не тільки динамічні процеси, що розвиваються у часі, але і статичні ситуації, які не передбачають ані розвитку, ані завершення. З одного боку, ці дієслова співвідносяться зі своїми мотиваторами та виступають як граничні. З іншого боку, коли зв'язок з мотиватором послаблюється, послаблюється і значення граничності. Воно стає тільки одним з фонових значень дієслова.

Ключові слова: дієслово, вторинний імперфектив, неспіввідносні значення, процес, стан, граничність / не граничність.

Semikolenova E. Problems of lexicographical exploration of meanings of secondary imperfective verbs or how to describe "longing for telicity" // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 179-185.

The paper discusses a problem with description of secondary imperfective verbs meanings in definition dictionaries. These meanings, when describing polysemy of special type, could define not only dynamic processes that are being developed, but also static situations that do not suggest any development or conclusion. On one hand, these verbs, when correlate with their motivators, are marginal. On the other hand, when correlation with the motivator is relaxed, the marginal meanings is relaxed as well. It becomes only one of the background meanings of a verb.

Key words: *verb, secondary imperfective, non-coorelative meanings, process, state, telicity/atelicity.*

Поступила в редакцию 18.03.2012 г.

УДК 81' 373 – 022. 532

Нанолингвистика: возможности обновления интерпретаций

Синельникова Л.Н.

*Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко,
г. Луганск, Украина*

Статья посвящена осмыслению нанолингвистики как постнеклассической научной дисциплины, основанной на междисциплинарной методологии. Представлены возможности нанолингвистических интерпретационных действий в области современного словообразования, адаптации заимствований, в авангардной поэзии. Обозначены перспективы развития нанолингвистики.

Ключевые слова: *нанолингвистика, нанотехнологии, размерный эффект, квазиморфемы, авангардная поэзия, сенсорная лингвистика, Nanosapiens.*

Iniminimismaximus, или Язык велик в мелочах

Нанотехнологии и нанонаука – современный научный тренд. Нанотехнологии вызывают интерес, но определенных ответов на многие вопросы пока не существует. Неопределенность и сложность могут быть объяснимы тем, что *нано* - область знаний, связанных с новым подходом к структуре материи. Любая субстанция устроена неоднородно, пребывает в разных пространственных масштабах. Приставка *нано* (от греч. «nanos» - карлик) обозначает размер 10^{-9} в минус 9-й степени (одна миллиардная доля какой-либо величины). *Нанопонимание* – это другая оптика, позволяющая увидеть невидимое, но существующее (и существенное) через понимание особенностей самоорганизации материи, взаимодействия с другими объектами, возможности и результатов объединения, интегрирования («послойная сборка» объекта). На таких характеристиках концепции *нано*-основывается определение нанонауки и нанотехнологии в Википедии: междисциплинарная область фундаментальной и прикладной науки и техники, имеющая дело с совокупностью теоретического обоснования, практических методов исследования, анализа и синтеза, а также методов производства и применения продуктов с заданной атомарной структурой путем контролируемого манипулирования отдельными атомами и молекулами; *нанотехнологии* – это технологии манипулирования веществом на атомном и молекулярном уровне (<http://ru.wikipedia>).

Развиваясь, человечество переживает множество интеллектуальных революций – от возникновения письменности до изобретения компьютера, Интернета, мобильных телефонов и т.д. Инновационный люфт начал активно заполняться с 2000 года. С тех пор темпы развития ускорились и спрос на инновации продолжает увеличиваться. Нанотехнологии – носители модерноцентрического взгляда на природу вещей, картину мира и возможности ее преобразования уже в недалеком будущем. Об этом говорит перечень уже заявленных областей научного знания: *наносоциология, наноистория, наноэкономика, наномедицина, нанофармакология, нанотекстиль, нанопсихология, наноискусство,*

наноживопись и многое другое – все это свидетельства *наноэры*, которая изменит человеческую цивилизацию и которая по прогнозам может наступить к середине 21 века.

«Теперь везде приставка НАНО», – так вслед за поэтессой А. Изриной (<http://www.stihi.ru>) могут сказать *наноскептики*. О нанотехнологиях в последние годы говорят много. Впечатление разное: от чудодейственных возможностей решения едва ли не любых проблем до полного непонимания и недоверия к очередной сенсации, занимающей все большее пространство в мире новых научных технологий. С некоторой долей иронии воспринимаются номинации: *нанобум*, *наноеда*, *наноодежда*, *наномитинг*, *наносвадьба*, *наноромантики* («поэты-в-минус-девятой-степени», восхищающиеся мелочами жизни, видящие «бесконечность в чашечке цветка»), *нанодефиле* (рассмотрение деталей одежды под микроскопом – из какого материала, есть ли дополнительная защита от аллергии, как и с каким эффектом соединяются ткани и т.д.), *нанобессмертие* и под. Ироничен по большей части и форумный сегмент Интернета: в свете последних техновеяний предлагается немного изменить словарь – заменить микроскоп на наноскоп, микрометр на нанометр, микрофон на нономикрофон, микроавтобус на наноавтобус и т.д.

Междисциплинарность как координация наук и их интеграция в исследовательской деятельности – один из основных признаков современного научного знания. Ни одна из наук в современных условиях не может обречь себя на изоляцию. Многие виды взаимодействия наук привычны, другие находятся на стадии становления: лингвофилософия, лингвоэкология, биолингвистика, соционика, лингвофизика и др. Объединение биологии, физики, математики, квантовой механики, нейрофизиологии для рассмотрения гуманитарных наук вряд ли выглядит привычным. Проблемы совместимости относятся к числу наиболее сложных: лизинг методологий, с одной стороны, эвристичен, с другой – обнаруживает нестыковки, противоречия и всегда является поводом для критики, которая по большей части касается нечеткости (аморфности, эклектичности) объекта, предмета и методов исследования [9].

Нанотехнологии – формирующаяся комплексная научно-техническая дисциплина, ориентирующаяся на несколько базовых теорий одновременно. Нанотехнологии можно рассматривать в общем контексте с такой набирающей силу областью знания, как синергетика. Теория самоорганизации включает множество проявлений, каждое из которых имеет проекцию в нанотехнологии: хаос может выходить из порядка, порядок Б из порядка А, порядок из хаоса. Союз гуманитарных наук с синергетикой, синергетическое измерение искусства, поэтическая синергия слова, дискурсивно-синергетический подход к речевой семантике – эти идеи и концепции значимы для «философии» нанонаук [1; 12].

Есть все основания считать, что путь к нанотехнологиям в гуманитарном знании лежит через когнитивные науки. Когнитология ориентирует на выявление наблюдаемых и потенциальных свойств языка, на установление причинно-следственных связей между языком, психикой, языковым сознанием, на описание способов «упаковки» мысли в слове, тексте, дискурсе. В русле постнеклассических познавательных установок востребовано понимание языка как составляющего сознания, которое, в свою очередь, зависит от социальных процессов.

Нанотехнологии относятся к постнеклассической эпохе, в которую над плюрализмом наук надстраивается единство, но в единстве происходит дальнейший рост плюрализма, то есть единство не устраняет плюрализм, равно как не устраняет преемственную смену эпох: от неклассики к постнеклассике (<http://postneklassika.ru>).

О том, что нанотехнологические идеи не чужды лингвистике, говорится крайне мало, очень осторожно и, как правило, без методологических обоснований и убеждающих примеров, что позволяет считать проблему относящейся к модерноцентрическому сегменту современной гуманитарной науки, находящемуся в зоне действий критического дискурса.

Можно отметить интерес к нанотехнологиям в лингводидактике [10]. С помощью нанотехнологий, в частности разрабатывается компетентностная модель самопроизводства личности, способной к эффективной межкультурной коммуникации. «Подобно атому, состоящему из ядра и электронов, в межкультурной коммуникативной компетенции выделяются центр и периферия, содержащие как лингвистические, так и культурные компоненты, соотношение которых является чрезвычайно важным для конструирования способности к межкультурной коммуникации» [5, с. 15].

Рассматривая вопрос о праве на существование нанолингвистики, акцентируем внимание на «факторе масштаба» как ключевом моменте: изменяя размер, получаем новые свойства. Нанолингвистика – это поиск путей для углубленного рассмотрения объекта. При этом предшествующий опыт интерпретации языковых феноменов стимулирует последующие шаги рассуждений по накоплению знаний о свойствах объекта.

Нанолингвистикумы определяем как междисциплинарную область знания, объектом которой является весь язык, точнее, те его единицы и составляющие, которые наноструктурированы, то есть составлены из величин, которые могут быть индексированы как тонкие свойства языковой материи. Рассмотрение движения «атомов» и «молекул» смысла, их конфигурации в тексте («управление молекулами для создания новых молекул») видоизменяет представления о познанных и непознанных (но существующих) свойствах языка. Наночастицы выявляются в «послойной сборке» объекта, с учетом его кореферентных связей – происходит интеграция в системы большего масштаба, микромир и макромир оказываются органически связанными. Нанотехнологии в интерпретации языковых явлений имеют смысл тогда, когда в результате последовательности действий обнаруживаются новые свойства исследуемого объекта.

Отсутствие словаря нанолингвистических терминов объясняет использование понятий, созданных в нанотехнологиях, что подтверждает активность процесса междисциплинарного лизинга, но не исключает в будущем необходимости упорядочивания терминологического аппарата.

Выделим возможные направления нанолингвистических интерпретаций:

1) Новации в словообразовании, когда происходят действия не с веществом (словом), а с его составными частями, то есть осуществляется «поштучная сборка веществ из отдельных атомов». «Новая сборка», которая по большей части осуществляется в СМИ и в рекламных текстах, способствует переходу окказиональной словообразовательной структуры в мислеобраз на основе создания новой референтной основы: *МОРаторий*, *удоVOLVствие*, *cd-чейнджер*, *ТвойДоДыр*, *хультаура* (культура и халтура), *апофигей* (апофеоз и пофигизм), *плюньбой* (плейбой, на который хочется наплевать), *шоУБИзнес*, *фаберЛЖЕ* и под. Трансформируется традиционное для лингвистики понятие «внутренняя форма слова» и само представление о так называемом генетическом уровне национального языка (особенно значимы в этом случае новообразования, составленные из морфем разных языков). Такого рода «сборку молекул» мы называем биологическим парадоксом [6]. Трансформации этимологической реальности под особым углом зрения рассматриваются в криптолингвистике

[2]. Большинство словообразовательных новаций квалифицируется лингвистами как языковая игра [4]. Нанолингвистический подход позволяет применить новый инструмент интерпретации, объясняющий, как образуется новое «вещество» на основе специфического пространственного размещения морфем и квазиморфем.

2) На лексическом уровне нанотехнологии проявляются в традиционной для семантического анализа методике компонентного (семного) деления слова. Сема, по сути, и есть наночастица – «мельчайшее образование с заранее заданными свойствами».

Наносемантика оказывается востребованной в условиях изменяющегося «лингвистического ландшафта», стремительно пополняющегося разного рода заимствованиями. Трудно обойтись без нанотехнологических действий как когнитивного инструментария для адаптации заимствований, таких, например, как *тьютори наставник, диджей, виджей, тиджей* и мн. др., которые в речевых практиках подвергаются псевдосинонимизации.

3) Нанотехнологии в лингвистике тесно связывают последнюю с физикой и нейрофизиологией. Система восприятия включает подсистемы: зрительную, слуховую, звуковую, обонятельную и осязательную. «Сенсорная лингвистика ... напрямую выводит на феномен нанолингвистики» [17]. Лингвосенсорика – область лингвистического знания, занимающегося языком перцепции, вербальной репрезентацией показаний пяти органов чувств [18].

Психосемантика цвета – наука о подсознательных аспектах восприятия цветов. В нанотехнологиях – одно и то же вещество, облученное ультрафиолетом, дает широкий спектр цвета, и неделимое начинает делиться. Цветовые оттенки в текстах (прежде всего – художественных и публицистических [7]) также выводят на нанолингвистическую хроматологию.

Одорология (наука о запахах) и связанная с ней ароматерапия рассматривают влияние ароматов на психическое и физическое состояние человека [11]. Представления о запахе формируются «в зависимости от числа образовавшихся связей, электронной плотности зарядов, их взаимного расположения» [14, с. 7]. Взаимное расположение, число и плотность связей обнаруживается на вербальном уровне в передаче тончайших оттенков запаха.

Психологи и лингвисты отмечают иерархический характер компонентов системы: слух и зрение – основные перцепции. В то же время в языковой картине мира проявлена взаимоналожимость, связанная с высокой плотностью рецепторов: запахи мы слышим, ощущаем на вкус, на вес, оцениваем их температурные характеристики; звуки воспринимаем акустически, ощущаем на вес и цвет. Синестезия (смешение чувств и ощущений) относится к числу нанообъектов. Таким образом, лингвосенсорика представляет собой обширный и сложный наномир, ориентированный на оттенки [16, с. 457]. Эвристика «вчувствования» – это способность передавать тончайшие оттенки цвета, запаха, вкуса, что особенно значимо в условиях дефицита сенсорных образов в современных речевых практиках.

4) Процедура «сборки объекта» в полной мере проявляет себя в авангардной поэзии, демонстрирующей свойства языка в экстремальной ситуации. Субъективное семантическое пространство поэта пребывает в своеобразной ноосфере: высвобождается скрытая энергия слов через их взаимное расположение и создается свой мир упорядоченных структур. Происходит «самосборка» картины мира через «манипулирование атомами». Здесь уместно применить понятие дисперсности (лат. *dispersus*

– рассеянный, рассыпанный) – химическая, физическая величина; степень раздробленности вещества на частицы; чем меньше частицы, тем больше дисперсность; мера дисперсности – отношение общей поверхности всех частиц к их суммарному объему или массе.

Свойства большого массива авангардных текстов основываются на «наноразмерных структурах». С. Соловьев [9] определил поэзию таким образом: «Это предельная концентрация, цыпочки моего существа, это втягивание себя в ушко невозможного, выход за свои пределы, это – всегда – катастрофа» (с. 215). Приведем характерные для этого поэта примеры «наноструктур».

Поэтическая лимнология – манипулирование «веществом» слова, нарушение его границ в результате «молекулярных трансформаций»: *Проснись, моя милая! Чаю / горячего выпьем с тобою и в пун- / ь ... Слова. Остальное – молчанье* (с. 137).

Интегрирование сегментов номинаций разных денотатов в слово: «...*Есть ли жизнь на Марксе?*» – / *Отвечаю. Земля, марксиане всех стран / пятипалы, рождаются в пиве, / и в пиво уходят*. – *Сестра! – Я – сестра, / моя жизнь сегодня в разливе*» (с. 137). *Стрелки движутся оцупью. Ты в раствор / окунаешь лакмус; / лакомое воровство, Себастьян Бахус* (с. 123). К этим примерам можно применить оценки самого автора – «*крошечный демонтаж*» (с. 82); «*Открытое множество: // каждая точка для остальных // является внутренней. ... В каждой точке есть форточка*» (с. 94).

Разложение «вещества» имени, собственная «математика» заполнения матричных клеток: *Я – избраннык, а ты – моя пени. / И все выше идем мы: я – Лиля, ты – Брик. / Или так: я – Франциск, ты – Ассизский* (с. 136). *Ты – дисциплинарная матрица Южной школы / типа ШоломАлейхема минус Алишер Навои* (с. 97).

Лексико-грамматические аппликации: *Все смелее, все глубже, все чаще, / и все нище, и нище, и нище...* (с. 135).

Экспликацию нанотехнологических действий находим в стихотворении «Во фразе Я ТЕБЯ ЛЮБЛЮ». Сравним первую и последнюю строфы:

Во фразе Я ТЕБЯ ЛЮБЛЮ
есть два вагона и локомотив.
В перспективе сводит их к нулю
говорящий стоп-сигналами мотив.

.....
сорвать с тебя мундир, и разметать
предлоги рук (пробел), и прилагать
союзы губ, и пить глаголы тел,
ЛЮЯ ТЕЯ БЕБЛЮ ЯЛТЕЛБ!

Такие свойства авангардной поэзии, как несамодостаточность, антиномичность, парадоксальность могут быть показаны и доказаны с помощью методов нанолингвистики.

Границы применимости технологий нанолингвистики кимогут быть расширены, что приведет к пополнению эвристического исследовательского ресурса.

Методы нанолингвистики особо значимы для нескольких научных направлений, появившихся совсем недавно и находящихся на стадии первоначального становления. К числу таких наук относится лингвосенсорика, в ее фундаментальных и прикладных аспектах [18]; лингвистика креатива [7]; теория «лингвистического ландшафта» как динамической синхронии, формирующей новую реальность, в которой объект

рассматривается как процесс [6]. Каждая из названных областей научного знания направлена на «освежение терминологического инструментария» (В.К. Харченко). Сенсорная лингвистика – область лингвистического знания, которая занимается языком перцепции. Формирование перцепции требует тщательного анализа «минималистских» семантических признаков разных чувств и эмоций не только на семантическом уровне, но и на уровне когнитивно-эмотивном. Лингвистика креатива ориентирует на поведение человека в языке, на языковую личность как «продукт» речевой деятельности. Технологии развития креативной личности – это и технологии работы «человека играющего» (*homoludens*) со словом, с текстом, поскольку языковая игра требует понимания тонкостей в выборе и комбинировании языковых средств. Понимание «лингвистического ландшафта» как динамической синхронии требует учитывать тонкие изменения в языковой картине мира. Подведем *итоги*. Состояние нанолингвистики дает основание для предварительных допущений относительно перспектив миниатюризации объектов исследования. *Первое допущение*: выход из одномерного видения языковых явлений и фактов через «опыт дифференцирующего разума» (С. Аверинцев), через изменение масштаба наблюдений (детализацию, микроскопию), то есть повышенное внимание к тонкостям материи языка. *Второе допущение*: «размерный эффект» можно считать доказанным только в случае выявления тех свойств языковых единиц, которые не были выявлены с помощью других методик. *Третье допущение*: новые техники интерпретации должны обнаружить новые возможности понимания роли языка в разнообразии ментальных репрезентаций, помочь сформировать «новую понятийную сетку» (Кун). При условии полноценной реализации названных допущений *Nanosapiens* относительно недалеком будущем может стать носителем новой компетенции, требующей знания особых методов работы с разнообразной информацией. Но это может произойти при условии формирования «интерпретативного сообщества» [19], нацеленного на систематизацию нанолингвистического знания.

Нанолингвистика – одно из свидетельств неограниченности научного познания и неограниченности применений познанного. «Но истиной нельзя обладать, она должна воссоздаваться в каждой точке и по всем частям. И это воссоздание называется интерпретацией. То есть истина есть интерпретативное явление» [8, с. 388].

Список литературы

1. Алефиренко Н.Ф. Поэтическая энергия слова: синергетика языка, сознания, культуры : [монография] / Н. Ф. Алефиренко. – М.: Academia, 2002. – 280 с.
2. Базылев В.Н. Криптолингвистика: [монография] / В.Н. Базылев. – М.: Изд-во СГА, 2010. – 277 с.
3. Григорьева О.Н. Цвет и запах власти. Лексика чувственного восприятия в публицистическом и художественном текстах: [учеб. пособие] / О.Н. Григорьева. – М.: Флинта: Наука, 2004. – 248 с.
4. Ильясова С.В. Словообразовательная игра как феномен языка современных СМИ : дис. на соискание учен. степени доктора фил. наук : спец. 10.02.01 – «русский язык» / С.В. Ильясова. – Ростов-на-Дону, 2002. – 432 с.
5. Ирисханова И.К. Принципы нанотехнологии в лингводидактике / И.К. Ирисханова // Нанотехнологии в лингвистике и лингводидактике: миф или реальность?

Опыт создания общего пространства стран СНГ:[тезисы Межд. научно-практической конференции].–М., 2007. – С. 15.

6. Кирилина А.В. Описание лингвистического ландшафта как новый междисциплинарный метод исследования языка в эпоху глобализации [Электронный ресурс] /А.В. Кирилина. – Режим доступа:https://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:piSsIoGd6mEJ:cognitive.rggu.ru/binary/object_92.1319436503.58592.object_921319436503.58592.doc

7. Лингвистика креатива: [коллективная монография]/ Отв. ред. Т.А. Гридина. – Екатеринбург: Уральский гос. пед. ун-т,2010.

8. МамардашвилиМ.Лекции о Прусте (психологическая топология пути) / М. Мамардашвили.– М.: AdMarginem, 1995. – 547 с.

9. Мельников Г.П., Нерознак В.П. Исследовательская деятельность и ее отношение к методике, методу и методологии / Г.П. Мельников, В.П. Нерознак// Мышление, когнитивные науки, искусственный интеллект. – М.: Центральный совет филос. (методол.) семинаров, 1988. – С. 92-104.

10. Нанотехнологии в лингвистике и лингводидактике: миф или реальность? Опыт создания общего пространства стран СНГ:[тезисы Межд. научно-практической конференции]. – М., 2007. –72с.

11. Панченко Е.В. Социopsихические и культурные функции запаха в жизнедеятельности человека : дис. на соискание учен. степени канд. фил. наук : спец. 09.00.13 «религиоведение, философская антропология, философия культуры» / Е.В. Панченко. – Ростов-на-Дону, 2003. – 124 с.

12. Пойзнер Б.Н. О союзе гуманитарных наук с синергетикой / Б. Н. Пойзнер// Вестник Томского гос. ун-та.Гуманитарный специальный выпуск. –Т. 266. – Январь 1998 г.–С. 98-102.

13. Синельникова Л.Н. Современные словообразовательные новшества в пространстве модальной рамки текста / Л. Н. Синельникова // Жизнь текста, или текст жизни:[Избранные работы в 3-х т.].–Т. 2. –Луганск:Знание, 2005. - С. 38-44.

14. Славин С.О чем говорят запахи?/ С.Славин//Знак вопроса. – 1995. –№ 1.–С. 5-13.

15. Соловьев С. Пир: тексты, стихи, беседы / С. Соловьев.– Симферополь: Таврия, 1993. – 320 с.

16. Харченко В.К. Словарь богатств русского языка / В.К. Харченко. – М.: АСТ:Астрель, 2006. – 843 с. (словарная статья «Оттенки»).

17. Харченко В.К. Сенсорная лингвистика / В.К. Харченко // Держава та регіони. – 2008. –№ 4. – С. 32-37. – (сер. «Гуманітарні науки»).

18. Харченко В.К. Лингвосенсорика: Фундаментальные и прикладные аспекты / В.К. Харченко. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. – 216 с.

19. Щирова И. А. Текст, смысл и интерпретативные сообщества / И. А. Щирова // StudiaLinguistica. Человек. Язык. Познание : [сб. науч. тр. XIX]. – СПб.: Политика-сервис, 2010. – 314 с.

Синельнікова Л.М. Нанолінгвістика: можливості відновлювання інтерпретацій
// Ученіє запискі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – С. 186-193.

Стаття присвячена осмисленню нанолінгвістики як постнекласичної наукової дисципліни, яка базується на міждисциплінарній методології. Представлені можливості нанолінгвістичних інтерпретаційних дій у сфері сучасного словотвору, адаптації запозичень, в авангардній поезії. Визначені перспективи розвитку нанолінгвістики.

Ключові слова: *нанолінгвістика, нанотехнології, розмірний ефект, квазіморфеми, авангардна поезія, сенсорна лінгвістика, Nanosapiens.*

Sinelnikova L.N. Nanolinguistics: possibilities of updated interpretations
// Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 186-193.

The article is devoted to understanding of nanolinguistics as a postnonclassical branch of science which is based on interdisciplinary methodology. Possibilities of nanolinguistic interpretative actions in the sphere of word formation, adaptation of loanwords, in avant-garde poetry are introduced. Prospects for the development of nanolinguistics are indicated.

Key words: *nanolinguistics, nanotechnology, size-effect, quasi-morpheme, avant-garde poetry, sensory linguistics, Nanosapiens.*

Поступила в редакцію 16.04.2012 г.

УДК 811.161

Синтагматическая креативность как способ речевой актуализации высказывания

Чернобривец С.Г.

*Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина*

В статье рассматриваются типы окказиональных сочетаний слов, выражающих авторскую оценку.

Ключевые слова: *текстовые категории, оценка, речевая реализация, семантическое согласование, окказиональные сочетания.*

При создании художественного произведения автор использует текстовые категории, одной из которых является оценка [3, с. 92]. Эта категория, как и категории участников коммуникативного акта, участников событий, само событие, ситуация, художественное пространство, художественное время, место объектов, способствует организации текста, его единству, а также воздействует на адресата-читателя.

Целью статьи является рассмотрение категории оценки как реакции адресанта (говорящего, автора текста) на описываемые им события / явления. «Оценка – это непосредственная или опосредованная реакция говорящего (субъекта) на наблюдаемые, воображаемые, воспринимаемые органами его чувств действия, признаки, признаки признаков реальных объектов, объектов внутреннего и внешнего мира говорящего» [3, с. 267]. Данная категория формируется на фоне нейтральных единиц и может быть создана при помощи ряда способов выражения, поскольку русская грамматика, являясь, с одной стороны, строго организованной системой, обладает в то же время и очень большими выразительными возможностями. Автор (говорящий) в связи с потребностями коммуникативной установки, намеренно нарушая предписанные грамматикой нормы, актуализирует грамматические или лексико-грамматические значения. Наиболее благоприятны для лингвистического экспериментирования лексика и морфология [4, с. 8]. Однако и на уровне синтагматики также нередко намеренно волей автора художественного произведения нарушается нормативная связь с целью эмоционально-экспрессивного и информативного насыщения высказывания. В этом плане представляет интерес рассмотреть индивидуально-авторскую оценку явлений действительности в идиостиле М. Булгакова. Типы окказиональных сочетаний слов, выражающих авторскую оценку, в произведениях этого писателя не подвергались специальному изучению, что обуславливает *актуальность статьи.*

Окказиональные сочетания обладают набором специфических свойств, которые отличают такие соединения от узуальных. Принадлежность к речи – важный признак индивидуально-авторских сочетаний, в которых актуализируются необходимые именно в данной речевой ситуации синтаксические связи и выражаемые ими (связями) смысловые

отношения. Отсюда – творимость окказиональных сочетаний, причём комбинация составляющих окказиональную единицу нетрадиционна, свободна от заданных системой языка условий, что наделяет окказиональное соединение таким свойством, как ненормативность. Эта ненормативность – неправильность мотивированная, являющаяся признаком индивидуально-авторского стиля, а потому функционально ограниченная именно этой индивидуально-авторской системой. Индивидуально-авторские сочетания всегда экспрессивны, оценочны, и номинативно факультативны, поскольку создаются «к случаю», «связаны с определённым случаем (ситуацией)» порождения окказионализма [6, с. 119].

В основе сочетаний слов лежат модели (структурные схемы), абстрактное значение которых осознаётся носителями языка. В художественных текстах М. Булгакова присутствуют такие речевые факты, когда для достижения экспрессии и расширения смысла автор опирается прежде всего на значение грамматической модели, по которой построено словосочетание. Например: *Вообще он напоминал ангела в лакированных сапогах* [1, с. 393]. Окказиональное сочетание *ангел в сапогах* построено по модели «существительное + существительное в Пр. п. с предлогом *в*» и служит для обозначения предмета, который облакает кого- или что-либо во что-либо. Ср. нормативное *руки в перчатках, девушка в косынке*. В приведённом предложении слово *ангел* характеризует внешний вид человека, а не его внутреннюю сущность. В результате сочетания слова *ангел* и словоформы *в сапогах* создаётся контраст, репрезентирующий отрицательную характеристику персонажа. Вот ещё пример с намеренным нарушением лексической сочетаемости: *<...> мертвенно-бледный клоун Бом говорил распухшему в клетчатой водянке Биму* [1, с. 390]. Как известно, водянка – болезнь, характеризующаяся скоплением жидкости в тканях и полостях тела, а в приведённом предложении так назван костюм клоуна. По-видимому, из-за бесформенности одежды и её раздутости создалось впечатление, что человек распух, как от водянки. Экспрессивность окказионализма *клетчатая водянка* достигнута за счёт намеренного нарушения лексической сочетаемости, так как болезнь может характеризоваться с точки зрения либо продолжительности (быстротечная/затяжная), либо изученности (известная/неизвестная). Следовательно, употребление прилагательного-определения *клетчатая* для характеристики болезни в норме неприемлемо. По воле автора художественного произведения такое соединение стало возможным, в результате чего произошла метафоризация (костюм-водянка) образа. Структурных нарушений в анализируемом сочетании нет, оно грамматически верно, но семантически случайно, несистемно и поэтому экспрессивно.

Очень выразительны и семантически насыщены окказиональные соединения в следующих предложениях: *Я <...> научился питаться мелкокаратной разноцветной кашей* [1, с. 534]; *<...> и тараканы куда-то провалились, показав своё злостное отношение к военному периоду коммунизма* [1, с. 386]. В первом примере прилагательное *мелкокаратный* в узусе сочетается со словами, имеющими отношение к драгоценным камням. Соединив определение *мелкокаратный* и существительное *каша*, М. Булгаков подчеркивает, что крупа очень мелкая и ценность её как продукта питания низка. Во втором случае окказиональное словосочетание *злостное отношение* реализует значение «сознательно недоброжелательное» и таким способом отражает отношение и самого М. Булгакова к периоду военного коммунизма – экономической политике государства в период разрухи.

Приведём ещё примеры контекстных окказионализмов, в которых также намеренно нарушена лексическая сочетаемость: *Лицо будто бы у доктора было совершенно зелёное и всё, ну всё <...> вдребезги исцарапанное* [1, с. 504]. Экспрессивность в при-

ведённом случае достигнута за счёт того, что наречие *вдребезги*, в узусе обозначая «на мелкие кусочки, на части» (например, разбить стакан *вдребезги*), в анализируемом предложении «незаконно» соединилось по воле автора художественного повествования со словоформой *исцарапанное*, актуализируя сему «совсем, окончательно» и тем самым иронично подчёркивая степень изуродованности лица персонажа. В предложении *Цепи ржаво драли уши, и вертелись в воздухе на крюках громаднейшие клубы прессованного сена, которое матросы грузили в трюм* [1, с. 597] окказиональное сочетание *клубы сена* несистемно, так как слово *клубы* сочетается в норме со словами *дым, пар, пыль* (клубы дыма, клубы пара, клубы пыли), то есть с чем-то однородным, обозначая шарообразную летучую дымчатую массу. Однако тюки сена в воздухе по форме ассоциировались у М.Булгакова с клубами дыма или пыли, на основе чего и появился необычный выразительный образ. Вот ещё очень показательный пример окказиональной лексической сочетаемости: *Партийная программа валилась из него крупными кусками, как из человека, который глотал её долгое время, но совершенно не прожёвывал* [2, с. 544].

Для идиостиля М. Булгакова характерно соединение в одном окказиональном сочетании слов с противоположными значениями -оксюморон. Например: *Со стороны эфиопов доносилось громкое молчание* [1, с. 452]; *Подхватил старика под руку. Загудел шёпотом* (1, с. 458).

Лексическая окказиональность также ярко выражается с помощью метонимии. Например: *При этом на румяных от мороза щеках доктора <...> было столь же растерянное выражение, как и у Филиппа Филипповича, сидящего рядом* [1, с. 500]. Какое-либо выражение можно увидеть на лице в целом. Авторский метонимический перенос *лицо* (как целое) – *щёки* (как часть от целого) обеспечил необычность, яркую индивидуальность сочетания.

Обоснованное нарушение лексической сочетаемости с целью создания экспрессии и ряда смысловых приращений обнаруживается и на уровне однородных компонентов. Например: *<...> под стареньким куполом веяли трапеции и паутина* [1, с. 410]; *Он редактор был чистой крови и Божьей милостью <...>* [1, с. 541]; *<...> Вася физиономией проехался по земле, ободрав как первую, так и вторую* [2, с. 484]; *<...> из кармана Зоба выскочило шесть двугривенных, изо рта два коренных зуба, из глаз искры, а из носа тёмная кровь* [2, с. 484].

Среди окказиональных сочетаний, встретившихся в текстах М. Булгакова, очень выразительны те, которые мотивированы устойчивыми сочетаниями. К таким, например, относятся синтагматические окказионализмы в следующих предложениях: *Не получая огненного пайка и работая до потери задних ног, означенные эфиопы находились в состоянии томном* [1, с. 433]; *<...> дядя Лысый Пимен <...> теперь открыл на Тверской кафе на русскую ногу с немецкими затеями* [1, с. 447]. В этих примерах окказиональные фразеологические единицы *до потери задних ног, на русскую ногу* по сравнению с каноническими «до потери сознания» и «на широкую ногу» характеризуются максимальной эмоционально-экспрессивной насыщенностью. Фразеологизм «до потери сознания» имеет значение «до крайней степени, до предела» [5, с. 348], а «без задних ног» – «не в состоянии двигаться от усталости, переутомления и т.п.» [5, с. 286]. Таким образом, контаминация устойчивых единиц в первом случае произведена М. Булгаковым на основании его субъективных ассоциаций для актуализации семы усталости, изнеможения. Окказиональное сочетание «на русскую ногу» также образовалось путём объединения фразеологизмов

«русская душа» и «на широкую ногу», в результате чего окказионализм «на русскую ногу» приобрёл значение «роскошно, не стесняясь в средствах». В этом предложении создана и коннотация иронии, так как кафе открыто хоть и «на широкую ногу», но «с немецкими затеями». Таким способом М. Булгаков кратко и иронично выразил своё авторское отношение к описываемому факту.

Окказиональная лексическая сочетаемость в произведениях М. Булгакова часто выражается при помощи сравнений. Например: *Гробовое молчание застыло в приёмной, как желе* [1, с. 511]; *Преступление застыло и упало, как камень, как это обычно и бывает* [1, с. 511]; *Находил его [пропитание] на самых фантастических и скоротечных, как чахотка, должностях* [1, с. 437]; *Известие о чудодейственном открытии прыгало, как подстреленная птица <...>* [1, с. 399]. В этих примерах в воображении читателя намеренно вызывается конкретно-вещественный образ того, о чём пишет М. Булгаков, а текст при этом экспрессивно насыщается.

Грамматическая окказиональность в наших примерах проявилась в соединении относительного прилагательного с наречиями меры и степени для выражения степени качества, что противоречит законам языка: способность сочетаться с наречиями меры и степени – грамматическое свойство качественных прилагательных. Например: *Железнодорожник Валентин Григорьевич Бутон <...> человек упорно и настойчиво холостой* [2, с. 541]; *Висел совершенно молочный туман, у каждой двери стоял проводник с фонарём <...>* [2, с. 566]. Таким способом актуализирован признак относительного прилагательного.

В следующем контексте М. Булгаков также оправданно нарушает синтаксическую связь: *Вытащив деда во двор, урезал Игнат его по затылку чем-то тяжёлым, чтобы доказать, какой дед элемент. Неизвестно, чем доказал Игнат деду. По мнению последнего <...> это была резина* [2, с. 545]. Глагол «доказать» обычно обладает двойной валентностью – кому, что. В приведённом примере возникает и третья, отсутствующая в норме связь – чем, то есть каким предметом. Вот ещё пример с таким же нарушением: *По какому же поводу у вас с супругой дискуссия вышла? На какую вы тему её били?* [2, с. 561]. Глагол *бить* в узусе предполагает следующую сочетаемость: кого (человека), чем (рукой), как (сильно), за что (за проступок). В представленном контексте сформирована окказиональная связь *бить на тему*.

В текстах М. Булгакова обнаружена очень выразительная стилистическая окказиональность, проявляющаяся в том, что лексически сочетающиеся слова не соответствуют друг другу в стилистическом плане, хотя и построены по традиционной грамматической модели. Например: *Аврора [заря] разлеглась на полнеба; Нельзя же в течение двух лет без отдыха созерцать секретарский лик!* [1, с. 601] <...> *Шарик благоговейно пожаловал, вертя хвостом* [1, с. 510]; <...> *вернувшись к себе на Пречистенку, зоолог получил <...> словесное заявление Марьи Степановны, что она замучилась* [1, с. 411]; *Дед приткнулся в уголочке <...> и приготовился к восприятю смычки* [2, с. 543]. В этих примерах мастер художественного слова, намеренно заменяя в словосочетании один из компонентов на его стилистический синоним и разрушая стилистическое единство, создаёт коннотацию экспрессивности.

Намеренное нарушение узуальной сочетаемости слов становится ещё более выразительным, если окказиональная стилистическая сочетаемость соединяется с необычной лексической семантикой. Например: *В прекрасный жаркий день, когда Кири по обыкновению лежал негодный к употреблению в своём вигваме, к начальнику Рики-Тики явился некий эфиоп* [2, с. 415]; *В момент его появления Рики пил огненную*

воду *под аккомпанемент хрустящего жареного поросёнка* [2, с. 415]. Как видно из приведённых примеров, намеренное нарушение стилистического единства и визуальной семантики даёт возможность достичь особой экспрессии.

Вывод. Окказиональное сочетание слов – это речевая реализация возможностей языковой системы вопреки существующей традиции и норме. Синтагматические окказионализмы возникают в результате намеренного переустройства синтаксических связей или нестандартного сочетания лексем. В результате семантических сдвигов в авторском контексте появляются общие семы у окказионально сочетающихся слов. М. Булгаков прибегает к индивидуально-авторским образованиям, чтобы точно и кратко выразить собственное отношение к предмету речи, дать ему свою оценку, выдвинуть на первый план единственно нужные оттенки семантического или семантико-стилистического характера. Творческая, креативная речь разрушает автоматизм восприятия языкового факта, заставляет адресанта приглядеться к оригинальному выражению авторского восприятия мира и к самому автору художественного произведения как личности неординарной.

Список литературы

1. Булгаков М.А. Мастер и Маргарита. Рассказы / М.А. Булгаков. – М. : ЭКСМО, 2003. – 680 с.
2. Булгаков М.А. Собр. Соч. в 4 т. / М.А. Булгаков. – М. : Художественная литература, 1992. – Т. 2. – 751 с.
3. Папина А.Ф. Текст: его единицы и глобальные категории / А.Ф. Папина. – Москва : УРСС, 2002. – 368 с.
4. Ремчукова Е.Н. Креативный потенциал русской грамматики: Монография / Е.Н. Ремчукова. – М., Изд-во РУДН, 2005. – 329 с.
5. Фразеологический словарь русского языка / Под ред. А.И. Молоткова. – М.: Русский язык, 1978. – 543 с.
6. Цыганенко Г.П. Русский язык. Морфемика. Словообразование. Этимология / Г.П. Цыганенко. – Донецк: КИТИС, 1999. – 316 с.

Чернобривец С. Г. Синтагматична креативність як спосіб мовної актуалізації висловлювання // Ученіє записки Таврического національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – С. 194-198.

В статті розглядаються типи окказіональних словосполучень, які виражають авторську оцінку.

Ключові слова: *текстові категорії, оцінка, речова реалізація, семантичне узгодження, окказіональні словосполучення.*

Chernobrivets S.G. Syntagmatic creativity as method of language realizations of statement // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 194-198.

The article considers types of occasional word combinations expressing an author's assessment.

Key words: *text categories, estimation, speech realization, the semantic coordination, occasional combinations.*

Поступила в редакцію 06.04.2012 г.

РАЗДЕЛ 6. КОМПЕТЕНТНОСТНО ОРИЕНТИРОВАННОЕ ОБУЧЕНИЕ СЛАВЯНСКИМ ЯЗЫКАМ

УДК 378.14

Социокультурный аспект в формировании коммуникативной компетенции иностранных студентов

Андрющенко Б.Н.¹, Асоян Л.В.²

¹Украинская инженерно-педагогическая академия, г. Харьков, Украина

²Университет менеджмента образования НАПН, г. Киев, Украина

На основе многолетнего опыта подготовки иностранных специалистов даны практические обоснования рекомендаций по формированию коммуникативной компетенции при проведении занятий в инофонной аудитории с использованием базовых положений социокультурной адаптации иностранных студентов.

Ключевые слова: *социокультурная адаптация, коммуникативная компетенция, психолингвистика, логикосемантические структуры, внутренняя мотивация, инофонная аудитория, вербальные опоры.*

Постановка проблемы. Мировой рынок образовательных услуг является сегодня одной из самых интенсивно развивающихся областей мировой экономики. Подготовка специалистов для зарубежных стран является составной частью политики Украины в области экспорта образовательных услуг на мировом рынке образования. Обучение иностранных студентов в учебном заведении – это не только имидж вуза, но и достаточно высокое пополнение бюджета для экономической поддержки модернизации учебного заведения и системы высшего образования в целом (за время обучения каждый иностранный студент «оставляет» в стране 25-30 тыс. дол.).

По данным экспертов института статистики ЮНЕСКО средний прирост студентов, обучающихся за пределами своих стран, составляет более 200 тыс. человек за год.

Качественная подготовка национальных кадров для зарубежных стран в образовательных учреждениях Украины предъявляет новые требования не только к подготовке профессорско-преподавательского состава, но и к новым педагогическим технологиям, разработке новых учебно-методических пособий, адаптированных для обучения иностранных студентов.

Анализ последних исследований. Комплекс педагогической деятельности при обучении студентов можно условно разделить на три основных части: а) конструктивную, которая предусматривает отбор, обработку, композицию и последовательность изложения дидактического материала; б) организационную, которая определяет суть концептуального подхода к определению тезауруса будущей специальности; в) коммуникативную, которая устанавливает позитивные взаимоотношения с обучаемыми и технологические взаимодействия со всеми объектами педагогической системы. Та-

кая классификация, бесспорно, соответствует тезису «...от свободы в построении и реализации педагогического процесса к строгой обоснованности каждого его элемента и этапа, нацеленности на результат» [3, с. 4]. Коммуникативной части отводится роль «ведущего» в определении различных коммуникативных интенций [8, с. 31].

Проблемы межкультурной коммуникации и особенности социокультурного, этнокультурного и этнолингвистического обучения нашли свое отражение в научных работах М. Арияна, З. Бакума, А. Гречановской, Н. Духаниной, А. Локшина, В. Лугового и др. В последние годы особое внимание уделяется социокультурной компетенции, которая выступает как ключевой элемент в профессиональной деятельности будущих специалистов. Этому вопросу посвящены научные исследования В. Буряка, М. Крупенина, Р. Мируза, Р. Рудаковой, В. Сафонова и др. Социокультурная компетенция становится *актуальной* [6, с. 20-27] в связи с новыми отношениями в обществе, использованием результатов технической революции, совершенствованием информационных технологий.

Цель статьи – раскрыть особенности и показать значимость социокультурного аспекта в процессе формирования коммуникативной компетенции и навыков общения в профессиональной среде общения. *Задача* – совершенствование методик подготовки специалистов для зарубежных стран путем включения социокультурной компоненты при проведении всех видов занятий как основного элемента в формировании профессиональной коммуникативной компетенции.

Основная задача методики обучения иностранных студентов – овладение профессиональной коммуникативной компетенцией, которая необходима для решения личностно-профессиональных проблем обучаемого в сфере общественно-профессиональной деятельности. По определению [1, с. 109] коммуникативная компетенция – это «способность решать средствами иностранного языка актуальные задачи общения из учебной, производственной и культурно-бытовой жизни». Понятие «коммуникативная компетентность» впервые предложил американский лингвист Д. Хаймз (1972 г.). Обучение иностранных студентов должно быть направлено не только на получение надежных профессиональных знаний, но и на способность осуществлять конструктивное профессиональное общение.

Понятие «коммуникативная компетенция» не нашло единого общего определения. Так, И. Зимняя, Н. Завиниченко, Н. Сура и др. трактуют это понятие как особенность личности, имеющей определенный объем усвоенных знаний, умений и навыков, которые формируются в процессе моделирования профессиональной деятельности при общении на неродном языке. Исследователи Л. Божович, Ю. Емельянов, А. Леонтьев и др. рассматривают понятие «коммуникативная компетентность» как способ «свободного общения». На наш взгляд оба толкования не совсем удачно раскрывают суть понятия. Дело в том, что по нашему представлению это скорее *способность личности*, которая обладает определенным комплексом полученных знаний, в который входят знания профессионального, социокультурного, этнолингвистического и этнокультурного характера. С точки зрения психолингвистики – коммуникативная компетенция это *способность личности* адекватно ситуации общения организовывать свою речевую деятельность в ее продуктивных и рецептивных аспектах. Определение «коммуникативная компетенция» включает дискурсивную, речевую, социокультурную, социальную, стратегическую, лингвистическую компетенции [8, с. 15].

Обучение иностранных студентов необходимо направлять на выработку способности у обучаемых самостоятельно создавать смысловой научно-профессиональный текст («адекватную речевую деятельность») в различных ситуациях профессиональ-

ного общения [4, с. 56]. Занятие в инофонной аудитории должно быть направлено не только на получение надежных профессиональных знаний, но и на способность осуществлять конструктивное профессиональное общение. Поэтому возникает необходимость использования такой технологической системы обучения [3, с. 120], которая развивала бы у иностранных студентов профессиональную компетенцию, их умение свободно и профессионально вести научный диалог, повышать мотивацию овладения языком обучения в качестве лингвистического инструмента для усвоения учебного материала изучаемых дисциплин. Весь процесс обучения должен стимулировать заинтересованность в духовной жизни субъектов различных социумов, уважение национальных традиций и обычаев народов разных стран, что предотвращает появление образа врага по национальному, расовому или государственному признакам. Накопление новых знаний, обобщение национальных реалий и общечеловеческих ценностей укрепляет чувство национальной самобытности и гордости.

Формирование коммуникативной компетенции с учетом социокультурной компоненты невозможно без целенаправленного воздействия на мотивационно-побудительный процесс всей учебной деятельности [7, с. 117]. Фактор мотивации овладения неродным языком, на котором ведется обучение, для иностранных студентов является основополагающим в процессе формирования речевой деятельности при профессиональном обучении. Под мотивацией мы здесь понимаем психологическую систему факторов, которые побуждают обучаемого к достижению поставленной цели, связанной с социокультурной и социолингвистической адаптацией иностранного студента в новых условиях жизни и обучения [5, с. 51-53]. Коммуникативная компетенция иностранного студента базируется на усвоении конкретных знаний единиц фонетического, лексического, морфологического и синтаксического разделов языка обучения, а также на общих знаниях о мире изучаемого языка, возможных жизненных ситуациях в социокультурной среде носителей языка [2, с. 22]. Поэтому сейчас достаточно много внимания уделяется методикам, в основу которых положены межкультурные коммуникации.

Успешной предпосылкой для формирования навыков коммуникации является, например, использование форм приветствия, прощания, извинения, приглашения и др., которые должны сохранять свои функционально-стилистические и эмоциональные особенности. В различных ситуациях речевого общения социальный статус каждого субъекта коммуникации становится доминантным, отражающим национальную семантику и информационные пласты этносоциокультуры [7, с. 24].

Выводы. Изучение украинских и зарубежных источников научной литературы позволяет утверждать, что на современном этапе идет активный поиск вариантов совершенствования и модернизации метода коммуникативной компетенции с использованием социокультурного аспекта при обучении студентов на неродном языке в нефилологических учебных заведениях.

Умение использовать неродной язык в различных коммуникативных ситуациях определяется не только успешным усвоением программных знаний лексического и грамматического минимумов, но и необходимым запасом профессиональной терминологии, что позволяет в дальнейшем целенаправленно формировать умения и навыки профессионального общения. Социокультурная направленность становится неотъемлемой частью изучения каждой учебной дисциплины при обучении в инофонной аудитории.

Перспективой дальнейших исследований является разработка рабочих методик креативного формирования коммуникативной компетенции иностранных студентов с учетом их социокультурной адаптации.

Список литературы

1. Азимов Э. Г. Словарь методических терминов / Э. Г. Азимов, А. Н. Щукин – С.-Петербург : «Златоуст», 1999. – 472 с.
2. Андрющенко Б. Н. О коммуникативно-профессиональном обучении иностранных студентов / Б. Н. Андрющенко, Л. В. Асоян. // Тематический выпуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до Європейського освітнього простору». – Том 4 (29). – К. : Вид-во НАПН України, 2011. – С. 20-25.
3. Беспалько В. П. Основы педагогических систем [текст] / В. П. Беспалько. – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1977. – 304 с.
4. Бибикина Э. В. Методика формирования иноязычной коммуникативной компетентности будущих экологов [текст] / Э. В. Бибикина // Сборник материалов научно-практической конференции. – Минск, 2006. – С. 54-60.
5. Гречановська О. В. Формування культурологічної компетентності у студентів ВТНЗ засобами культурно-дозвіллевих заходів / О. В. Гречановська // Вісник Черкаського університету, ЧНУ ім. Б. Хмельницького : зб. наук. пр. – Черкаси, 2009. – Вип. 147. – С. 50-53.
6. Духаніна Н. М. Зміст та структура навчальної програми спецкурсу «Основи медіакультури» / Н. М. Духаніна // Проблеми освіти: наук. зб. – К. : ІТІЗО МОНМС України, 2011. – Вип. 68. – 318 с.
7. Луговий В. І. Європейська концепція компетентісного підходу у вищій школі та проблеми її реалізації в Україні / В. І. Луговий // Реалізація європейського досвіду компетентісного підходу у вищій школі України: Матеріали методичного семінару. – К. : Педагогічна думка, 2009. – 360 с.
8. The Common European Framework of reference for Languages Learning and Teaching. – Strasbourg : Council of Europe, 1997.

Андрющенко Б.М., Асоян Л.В. Соціокультурний аспект у формуванні комунікативної компетенції іноземних студентів // Ученіє запіскі Тавричеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – С. 199-202.

На основі багаторічного досвіду підготовки іноземних фахівців надано практичне обґрунтування рекомендацій з формування комунікативної компетенції при проведенні занять в інофонній аудиторії з використанням базових положень соціокультурної адаптації іноземних студентів.

Ключові слова: соціокультурна адаптація, комунікативна компетенція, психолінгвістика, логікосемантичні структури, внутрішня мотивація, інофонна аудиторія, вербальні опори.

Andryushchenko B., Asoyan L. Social and cultural aspects of forming communicative competence of foreign students //Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 199-202.

There are practical advices of forming the communicative competence during the classes at the foreign audience with the main positions of the social and cultural adaptation of foreign students based on experience of foreign specialists training in the article.

Key words: social and cultural adaptation, communicative competence, psycholinguistics, semantic structure, internal motivation, foreign language audience, verbal support.

Поступила в редакцію 26.04.2012 з.

УДК 811.161

**Один из аспектов изучения художественного текста
в иноязычной аудитории**

Беспалова Ю. В.

*Днепропетровский национальный университет,
г. Днепропетровск, Украина*

Рассматривается лингвостилистический аспект изучения художественного текста на материале собственного исследования лексики речевого действия как средства образной конкретизации. Анализируются конкретные примеры создания художественных образов посредством лексики речевого действия.

Ключевые слова: *лексика речевого действия, художественный текст, идеостиль, методика преподавания, образная конкретизация.*

Современный этап в развитии методики преподавания иностранных языков отмечен усилением интереса к художественному тексту. Художественный текст – это материал для глубокого и всестороннего изучения языка, помогающий эффективно формировать лингвистическую и коммуникативную компетенцию у обучаемых. Следует отметить, что художественный текст также выступает в роли проводника другой культуры, традиций и даже социально-экономических условий жизни носителей данного языка.

Цель. В настоящей статье мы бы хотели рассмотреть лингвостилистический аспект изучения художественного текста, через призму конкретного материала. А именно на материале собственного исследования лексики речевого действия как средства образной конкретизации в произведениях А.И. Куприна и В.В. Вересаева.

К настоящему времени уже достаточно полно и многоаспектно изучен состав и семантическая структура глаголов говорения в художественной речи в целом (Н.Г. Благова, Л.К. Жулинская, М.С. Ковалевская, М.К. Милых и др.), а также в художественной речи различных авторов (А.И. Кудрявцева, Н.С.Петруничева, Ж.С. Птиримова, Г.С. Пузин, Л.С. Теплякова и др.).

Актуальность. Однако, несмотря на многочисленные исследования, практически нет работ, посвященных функциональному изучению не только глаголов говорения, но и контекстно сопряженных с ними слов других частей речи – актантов (существительных, прилагательных и наречий), выступающих в функции обстоятельственных распространителей речевых глаголов в художественном тексте и составляющих в совокупности с ними лексику речевого действия. Под лексикой речевого действия (далее ЛРД) подразумевается совокупность единиц лексико-фразеологического уровня, объединяющая как собственно глаголы говорения, так и слова других частей речи, выступающие в функции обстоятельственных распространителей глаголов говорения в тексте. Кроме того, исследования, проведенные на практическом материале, а именно на произведениях А.И. Куприна и В.В. Вересаева, могут применяться для изучения идеостилей и других писателей.

Что касается работы в иностранной аудитории, то приводимое в данной работе исследование, помогает преподавателю, без упоминания сложных терминов раскрыть многоцветье языка того или иного писателя и привести обучаемого к грамотному, уместному, разнообразному применению языковых средств.

В плане исследования индивидуальной манеры письма автора ЛРД является, пожалуй, наиболее перспективной семантической областью. Дело в том, что речевая характеристика персонажей и связанный с прямой речью авторский текст, уточняющий при помощи ЛРД способ говорения, интенцию, мимику, жесты, занимает важное место среди многочисленных и разнообразных средств создания художественного образа. Художественно воссозданные подробности протекания речевого акта обогащают характеристику персонажа и активизируют читателя. У многих писателей прямая речь предстает как весьма важное звено в целостном создании художественного образа.

Так, у А.И. Куприна ЛРД является одним из наиболее действенных способов раскрытия психологического портрета персонажей. Автор не оценивает напрямую мысли и слова персонажей, но тщательно разрабатывает свои комментарии к их высказываниям.

Самым ярким образом в произведениях А.И. Куприна является образ поручика Ромашова из повести «Поединок». В данной статье мы рассмотрим только этого героя, другие персонажи А.И. Куприна не менее интересны с рассматриваемой точки зрения, более того, и главный герой раскрывается при помощи общения с ними, но в данной статье мы более нацелены на иллюстрацию самого метода исследования, а не на полный анализ произведения. Основным средством конкретизации образа Георгия Ромашова являются глаголы, вводящие внутренние монологи поручика. Более 200 реплик вложил в уста главного героя «Поединка» автор, и примерно в 80 случаях реплики вводятся глаголами *подумал, думал* или фраземами *мелькнула мысль, в голове пронеслось* и т.п. Более того, напряженная работа мысли – это состояние, привычное для Ромашова, о чем свидетельствуют актанты, которые автор чаще всего употребляет при глаголах, вводящих внутреннюю речь: *по своей привычке, по своему обыкновению*: «Вот возьму сейчас подойду и ударю Сливу по щеке, – *мелькнула* у Ромашова ни с того ни с сего *отчаянная мысль*» [2, с. 374].

Как видим, глаголы мысли, используемые в функции глаголов говорения, подчеркивают особое внимание к внутреннему миру персонажа.

А.И. Куприн рисует противоречивость внутреннего мира поручика посредством описания и комментирования внешней и внутренней речи Ромашова. Комментарии к внешней речи *робко, кротко, жалобно, уныло, грустно, с точкою, с отчаянием, слабо, нерешительно, бессильно* и т.п.

Только в своих мечтах Ромашов *перебивает* вышестоящих по должности, здесь он говорит *с холодной вежливостью, твердым голосом, со спокойно-высокомерным видом*.

При помощи ЛРД автор показывает читателю глубокие противоречия, тончайшие оттенки душевного состояния человека. Например, если Ромашов *кричит*, то кричит *громко, с удивлением, издавая радостные крики*, тогда как почти все остальные персонажи повести кричат от боли, злости. Кроме того, Ромашов наедине с самим собой, *торжествующий, дикий и сладкий, нетерпеливый, смеющийся, ликующий голос* звучит в душе у Григория: «Вот так надо искать выхода! – закричал в душе Ромашова *смеющийся, ликующий голос*» [2, с.278]. Другие же герои, населяющие повесть, чаще всего кричат на кого-то.

Авторские комментарии создают живой образ главного героя «Поединка», в котором происходит поединок между окружающей, обезличивающей его средой и его внутренним миром, между его внешним образом – подавленным, нерешительным, робким и внутренней сутью – такой живой, радостной, свободной и счастливой.

Что касается В.В. Вересаева, то ЛРД используется автором в несколько иной манере. Так, «Записки врача» имеют очерковый характер, и в целом произведение близко к документальному повествованию, о чем свидетельствуют специфические глаголы и фраземы терминологического характера: *выписать рецепт, назначить лечение, поставить диагноз, хранить врачебную тайну* и т.п.

В этой повести нельзя выделить главного героя, но отчетливо выделяется образ Автора и два собирательных образа: образ Врача и образ Пациента. Реплики Автора в основном вводятся стилистически нейтральными глаголами: *сказать, говорить, спросить, ответить*. Но обстоятельственные распространители при этих глаголах «выдают» нам истинные чувства и переживания начинающего врача: *skonфуженно, в смущении, нахмурившись, обрывающимся голосом, стараясь не смотреть в глаза*: «Не судил, видно, бог! – проговорил я, *стараясь не смотреть в глаза* прачки...» [1, с.261] О внутренней тревоге и смятении, о неуверенности свидетельствуют и фраземы, вводящие внутреннюю речь: *грызла мысль, утешаться мыслью* и т.п. Особенно очевидной неуверенность начинающего врача становится при сравнении речи его и его коллег, уже умудренных опытом врачей. Их высказывания, которые в основном передаются при помощи ядерных глаголов говорения (*говорить, сказать*), автор сопровождает живописными характеристиками: *справедливо, резко, невозмутимо спокойным голосом, добродушно, спокойно и хладнокровно*: «Нужно сделать операцию, *–спокойно и хладнокровно* сказал мне врач-акушер» [1, с.325].

Но наиболее яркие цвета своей художественной палитры В.В. Вересаев использует для вырисовывания образа Пациента. В основном автор комментирует речь пациентов глаголом *спросить*, что представляется естественным. Этот образ наиболее эмоционален, здесь уже автор вводит прямую речь при помощи лексем *встрепенуться, улыбнуться, захлебнуться, засмеяться, обрадоваться, ворчать, прорыдать* и т.п. С помощью контекстуальных распространителей при вводящих глаголах автор создает образ Пациента, заставляющий читателя проникнуться тревогой больных за свою жизнь или за жизнь близких им людей: *с тоской, жалостливо, с всхлипывающим вздохом, печально и упрашивающе, крутя на себе волосы, плача и захлебываясь, в смертной тоске, сдавленным от ужаса голосом, дрогнувшим голосом*: «Могу я надеяться на выздоровление? – спросила сестра *дрогнувшим голосом*» [1, с.375], проходит с Пациентом через недоверие, неприязнь больных к врачам: *скептически, с презрительной усмешкой, резко, сердито, с ненавистью глядя*. Все эти приемы выдают некую вину автора-врача за несовершенство своей науки, в которую он и сам в начале повести отказывается верить. Но на фоне негативной реакции по отношению к врачам, светлым началом, началом веры автора в себя и в силу медицины представляется одно лишь слово маленькой спасенной им девочки, и Вересаев так комментирует ее высказывание: «Спа-си-бо! *–прошептала* девочка, *с тихой лаской глядя на меня из-под поднятых бровей*» [1, с.267]. И, нужно сказать, одно это выражение благодарности перевешивает все пренебрежительные отзывы остальных больных.

Выводы. Таким образом, ЛРД используется писателями как сильное стилистическое средство создания образов и портретных зарисовок и является ярким показателем стилистического своеобразия индивидуальной манеры письма. Так, стремление А.И. Куприна к целостному, всестороннему изображению и восприятию художественного образа – Личности – отражается в авторских комментариях к высказываниям персонажей. Именно авторские ремарки знакомят читателя и с внутренним миром героев, и с их взаимоотношениями с другими персонажами. Так, для Куприна ЛРД

является одним из наиболее действенных способов раскрытия психологического портрета персонажей. Автор не оценивает напрямую мысли и слова персонажей, но тщательно разрабатывает свои комментарии к их высказываниям, уделяет пристальное внимание внутренней речи главных героев. Что касается В.В. Вересаева, то ему более свойственно вырисовывать не тонкие психологические портреты, не эволюционирующую Личность, развивающуюся по своим внутренним законам, а такую Фигуру, Субъект, который развивается под действием идей, витающих и захватывающих общество в целом. Вообще, по сравнению с повестями А.Куприна, в прозе В.Вересаева контексты с прямой речью и комментариями к ней занимают значительно меньшее место в общей композиции повестей, что объясняется внутренним драматизмом, характеризующим вересаевский стиль.

Безусловно, в иностранной аудитории лингвостилистический аспект художественного текста следует преподносить после первичного прочтения текста и сюжетного его осмысления. В данной статье образы, созданные А.И. Куприным и В.В. Вересаевым, приведены только в качестве примера. Выявление и изучение ЛРД как создания образной конкретизации возможно применить почти к любому тексту.

Работа с текстом через презентацию ЛРД поможет студентам не только в расширении языковой компетенции, но позволит в дальнейшем воспринимать текст более детально, развить читательскую внимательность, понимать не только эксплицитную, но и имплицитную части информации.

При работе с художественным текстом происходит своего рода декодирование семантики текста, культуры и фоновых знаний, глубинных этических и психологических мотивов, которые в итоге приводят к концептуальному пониманию текста.

Список литературы

1. Вересаев В.В. Собр. соч.: в 4-х т. / В.В. Вересаев. – М.: Правда, 1985.
2. Куприн А.И. Собр. соч.: в 5 т. / А.И. Куприн. – М.: Правда, 1982.

Беспалова Ю. В. Один з аспектів вивчення художнього тексту і в іншомовній аудиторії // Ученіє записки Тавричеського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – С. 203-206.

Розглядається мовно стилістичний аспект вивчення художнього тексту на матеріалі власного дослідження лексики мовленнєвої діяльності як засоба образної конкретизації. Аналізуються конкретні приклади створення художніх образів за допомогою лексики мовленнєвої діяльності.

Ключові слова: *лексика мовленнєвої діяльності, художній текст, ідеостіль, методика викладання, образна конкретизація.*

Bespalova J. One of aspects of study of artistic text in a foreign audience // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 203-206.

Lingvo stylistic aspect of study of artistic text on material of own research of vocabulary of speech as facilities of artistic specification is examined. The concrete examples of creation of images are analysed by means of vocabulary of speech.

Key words: *vocabulary of speech, artistic text, individual style, teaching method, artistic specification.*

Поступила в редакцію 20.04.2012 г.

УДК 811 (038)

**Обучение студентов творческому письму –
составлению рекламных обращений**

Зирка В.В., Кожушко С.П.

*Днепропетровский университет имени Альфреда Нобеля,
г. Днепропетровск, Украина*

Статья рассматривает вопросы обучения студентов анализу рекламных сообщений (языковой аспект) и творческому письму в процессе составления рекламных обращений.

Ключевые слова: *рекламное обращение, творческое письмо, слоган, социокультурный компонент.*

Рекламный бизнес в период конца XX века – включая наши дни, получил мощное развитие в мире и, в особенности, на территории русскоязычного пространства. Начиная с середины прошлого столетия и по сей день рекламный бизнес является одним из наиболее выгодных, быстроразвивающихся и, как следствие, интересующий не только производителей товаров и услуг, но и специалистов различных областей знаний, включая маркетологов, психологов, лингвистов.

Основные положения, как на практике должна реализовываться рекламная деятельность, отмечены в трудах зарубежных исследователей (Ф. Котлера, Д. Огилви, Ф. Пресбри), лингвистические аспекты рекламы прослеживалась в работах Дж. Лича, а с ее развитием совершенствовались Т. Вестергардом и К. Шредером, К. Танака, Дж. Норрисом, А. Кромптоном, Р. Бартом и др. По мере того, как тысячи новых рекламных агентств, появившихся на «постсоветских» территориях, каждый день решают вопросы продвижения (промоушена) товаров на рынок, сотрудники творческих (креативных) отделов, накопив достаточный опыт, разрабатывают (создают) рекламные сообщения. За последние годы изучению различных аспектов рекламного текста посвящено достаточно много работ (А.Д. Васильев, О.С. Иссерс, В.В. Зирка, В.В. Кеворков, В.Л. Музыкант, И.Я. Рожков, М.И. Тимофеев, Н.Б. Фильчикова, Б.М. Фирсов и др.).

В большинстве исследований выделяются языковые особенности, присущие рекламному тексту как таковому, а именно: его свернутость, сигнальный характер, информативность, наличие парцелляции, особая семантическая нагрузка на товарный знак (имя брэнда) и слоган, широко определяемый как рекламный девиз, выражающий самую суть коммерческого предложения. Последний компонент представляет особую значимость для нас, ибо на *сегодняшний день* многие компании, особенно те, которые специализируются на наружной рекламе при помощи биллбордов и брендмауэров (широких настенных панно либо щитов, устанавливаемых на дорогах), пользуются слоганом как единственным способом текстовой реализации рекламного послания, рассчитанного на определенную целевую аудиторию.

По своей речевой форме мы рассматриваем рекламные сообщения как тексты информативного, описательного и убеждающего характера. К этой позиции и подводим студентов при обучении их творческому письму – составлению коротких рекламных сообщений / слоганов по курсу «Лексика рекламы». Для реализации этой цели студентам рекомендуется использовать многочисленные изучения, посвященные рекламе как таковой, и рекламной деятельности в частности, практические рекомендации по созданию эффективных рекламных текстов, лингвистические исследования, ориентированные на собственно слоган как важнейший структурный компонент рекламного обращения, как культурный код страны, где размещается реклама и т.п. (Е.Е. Анисимова, Г.В. Баева, Л.Ю. Гермогенова, И.В. Грошев, М.В. Томская и др.).

Вопрос обучения студентов анализу и составлению коротких рекламных текстов / слоганов на родном и иностранном языке до сих пор еще недостаточно изучен и является *актуальным*. Именно поэтому *целью* данной *статьи* и является освещение некоторых этапов работы по составлению коротких рекламных обращений в процессе преподавания курса «Лексика рекламы».

Как известно, основным, базовым компонентом рекламного текста является слоган. Определяя его (слоган), как «океан информации, втиснутой в одну каплю» [1, с.160], как спрессованную до формулы «суть рекламной концепции, доведенную до лингвистического совершенства запоминающуюся мысль» [3, с.225], студенты-переводчики изучают и творчески применяют педагогически адаптированные аутентичные учебные материалы (на родном и английском языке) с максимальным учетом социокультурного компонента. Мы рассматриваем рекламу как аутентичный текст и наиболее приемлемый способ познания иноязычной культуры, иллюстрирующей функционирование языка в форме, принятой носителями в естественном социальном контексте [5, с.12-14]. Таким образом, изучаются прагматические, лингвострановедческие и структурные особенности рекламного текста в целом и слогана, в частности. Трактую слоган как автономную разновидность рекламного текста, мы подчеркиваем его *собственные* структурные и семантические характеристики, присущие только этой единице, а именно: неразрывная структурно-семантическая связь слогана с брэндом, порождающая у потребителя определенные ассоциации, связанные с рекламируемым товаром; использование в слогане сем со сверхсильной коннотацией; участие ядерных компонентов слогана в формировании *социокультурной картины* рекламного мира как на территории страны родного, так и иностранного языков.

На наш взгляд, рекламный текст / слоган является интеллектуальным текстом (термин Е.С. Кара-Мурза), в котором автор демонстрирует свое творчество и искусство написания текста, умение подобрать такие слова и выражения, «выискивание» и употребление таких определений, которые создали бы у читателя ясное представление о внешнем виде, качестве и содержании товара, т. е. точно передали бы рекламную тему, -тем самым воздействовали бы на адресата и на его дальнейшее поведение.

При обучении студентов творческому письму, главным представляется то, что работа ведется с максимальным использованием собственной фантазии автора текста, тем самым создаются наилучшие условия для личностного самовыражения и самоутверждения студентов [6, с. 196]. В процессе обучения им предлагается обращать внимание на главные условия, которым должно соответствовать рекламное сообщение:

1. Содержать необходимую информацию («*успокаивающий тоник*»).
2. Ассоциироваться с названием продукта и торговой маркой («*Все в восторге от тебя, а ты – от Мейбелин*»).

3. Содержать «изюминку» или провоцирующий элемент для того, чтобы задержать внимание потребителя и вызвать у него интерес к рекламе: нарушение стиля («*платиновое лицо*»), насыщение текста оценочной лексикой (*непревзойденный результат*), двусмысленность, каламбуры («*съедобная косметика*»), неологизмы (заимствованная лексика) (*casual – кэжуэл*), «неправильное» употребление слов («*у аромата есть лицо*»), молодежный слэнг («*тошибись*»), наличие вербальных символов престижа («*для леди элегантного возраста*»), принадлежности к определенной социальной группе («*ВИП сопровождение*»).

4. Вынуждать потребителя чувствовать себя «хорошо» после прочтения текста.

5. Вызывать у потребителя чувство желания и необходимости приобрести товар / услугу.

6. Универсальность слогана / фразы / текста – способность функционировать в разных, не связанных с рекламой контекстах («*А ты налей и отойди*»; «*Це я люблю*»; «*Just do it. Nike*»).

7. Соответствовать культуре, традициям, менталитету целевой аудитории («*Когда кашляют детишки – им поможет синий мишка!*»; «*Сударушка*»; «*Маселко*»).

8. Присутствие манипулятивного компонента – слова, словосочетания или фразы, обладающие «магической силой» («*бесконечные ресницы*»). Все перечисленное должно способствовать *трудности «забывания» фразы*. Она (фраза) должна словно бы «прилипнуть» к памяти покупателя (хочет он этого или нет) [2].

На занятиях по спецкурсу предлагается ряд заданий для составления короткого англоязычного текста / слогана как, например: Use one and even more “great” words given below to make the text / slogan witty: *best, enormous; excellent; exciting; exclusive; expert; famous; fascinating; fortune; full; genuine; gift; gigantic; greatest; guaranteed; health; highest; huge; immediately; improved; informative; instructive; interesting; largest; latest; liberal; lifetime; limited; lowest; magic; miracle; noted; odd; outstanding; personalized; popular; powerful; practical; professional; profitable; proven; quality; quickly*. Например: “The product which you have bought is *the best choice*”.

После тщательного изучения и анализа *образцов* рекламных текстов, как на родном, так и иностранном языке, студентам предлагается ознакомиться со списками так называемых «магических» слов – «ключевых слов копирайтера», активно используемых для создания слоганов, к ним относятся: *успех; сила; красота; семья; дети; новинка; внимание; акция; скидка; подарок; цены; приз; суперприз; качество; гарантии* (русский язык); *free; easy; money; secret; discover; guarantee; health; love; new; proven; results; save; you; safety; important; because; together* (англ. язык).

Подчеркивая манипулятивную силу оценочной лексики, мы рекомендуем применять на практике среди прочих такие оценочные прилагательные: *головокружительный; добрый; идеальный; изысканный; классный; перwokлассный; суперклассный; высококлассный; истинный; настоящий; невероятный; необыкновенный; (просто необыкновенный); неотразимый; непревзойденный; несравненный; отличный; отменный; первый; превосходный; прекрасный; специальный; совершенный; сногшибательный; фантастический, культовый (аромат)*.

В ходе изучения данного спецкурса важным является сопоставительный компонент, таким образом большое внимание уделяется заимствованиям, функционирующим в современной русско- и украиноязычной рекламе (как правило, это англицизмы). С этой целью мы предлагаем студентам воспользоваться на занятиях имеющимся в наличии учебным словарем-пособием «Новый лексикон рекламных заимствований» [3].

В качестве одного из возможных заданий для самостоятельной работы, студентам предлагается произвести поиск в современных печатных изданиях и других медиа источниках новейших заимствований и дать их подробное пояснение на родном / английском языке, приведя примеры их функционирования в рекламном тексте: например, *клатч* – от англ. *clutch* – небольшая сумочка с защелкивающимся замком; *клуббер* – англ. *clubber* – завсегда тай ночных клубов; *тачфон* – англ. *touchphone* – телефон, который получил название по способу управления: благодаря сенсорному экрану управление осуществляется непосредственно с помощью касания экрана телефона пальцами; *велнис* – от англ. *wellness* – комплекс мер по поддержанию нормального физического состояния организма, здорового образа жизни.

Чтобы сформировать точку зрения студентов по определению удачного / неудачного, успешного / неуспешного, неэтичного рекламного обращения / слогана, предлагается разобрать ряд явно неудачных и неэтичных рекламных текстов, иногда сопровождающихся картинкой (снимком): «*Міжнародна Олександрійська Гімназія - краща класична освіта*». К тексту прилагается портрет ребенка 7-8 лет в очках. Рекламу студенты определили как не очень удачную, поскольку в тексте нет той лексики, которая вызывала бы интерес у адресата и вовлекала его в рекламную коммуникацию. Во-вторых, ребенок на снимке в очках. Читатель может двояко трактовать такой текст: «Хоть и лучшее классическое образование, но здоровье пострадает». В разряд неудачных студенты включили социальную рекламу в виде слогана, помещенного на билборде: «*Мама, чому я урод? - У наркоманів не буває здорових людей*».

Среди удачных, уже известных русскоязычных слоганов, на первое место студенты определили следующие: «*Колдрекс. Сильнее вашей простуды*». «*Brita. Мойте воду перед едой!*»; «*А с кем Вы банкингуете?*»; «*Ваши ноги будут ходить как швейцарские часы*» (реклама компрессионного белья); «*Dove. Пусть ваши волосы не теряют головы*»; «*Магазин меда: Медовый месяц – круглый год!*»; «*Товары из овечьей шерсти: Душевное тепло*». Лучшими среди других известных англоязычных слоганов студентами по-прежнему отмечены: “*Loreal. Because you worth it!*”; “*Revlon. Take your lashes to Luxurious Lengths*”; “*Ravazzolo. Luxury is Lust*”.

Отмечая важность юмора в рекламе как наиболее эффективного способа запоминания рекламного текста и его значимость в создании успешной рекламы, наряду с другими примерами студенты привели и такой: «*Спасибо Вам и раньше, и теперь. За то, что Вы, презрев издержки быта, Так плотно за собой закрыли дверь, Избавив ближних от радикулита*»; «*Такси Сатурн – бьемся за каждого клиента!*»; «*В Вас падає сніг? А в нас падають ціни!*»; «*Включайте тишину на полную громкость*»; «*РОВЕНТА, потужний і малошумний пылесос*».

Выводы. Материал, изучаемый в ходе спецкурса, подтверждает: реклама отражает все изменения в социальной, эмоциональной и эстетической сферах жизни социума. Рекламные обращения можно отнести к одному и тому же разряду текстов по цели и средствам – и это дает нам право сравнивать их эффект с прямым воздействием и манипуляцией с потребителем. Как форма коммуникации, как творческое произведение и внедрение лексических конструкций, способных к самостоятельной жизни в обществе, реклама должна опираться на культуру и ментальность общества для его «правильного» мировосприятия и миропонимания «родной» или переводной рекламы, т.е. затрагивать широкий спектр мотивов, существующих в сознании потребителей. Обучение составлению / написанию / переводу рекламных сообщений как творческому письму, заставляет нас окончательно убедиться в том, что развитие

Обучение студентов творческому письму – составлению рекламных обращений

умений и навыков такого письма, оптимизация овладения языковым материалом способствует социокультурной ориентации и унификации культуры.

Список литературы

1. Гермогенова Л.Ю. Эффективная реклама в России. Практика и рекомендации / Л.Ю. Гермогенова. – М.: Юнити, 1994.
2. Зирка В.В. Манипулятивные игры в рекламе: лингвистический аспект. – Изд. 2-е, испр. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010.
3. Зирка В.В. Новый лексикон рекламных заимствований / В.В. Зирка, С.П. Кожушко. – Д.: Изд-во ДУЭП, 2009. – 212 с.
4. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент / Ф. Котлер. – СПб : Питер Ком, 1998.
5. Носович Е.В. Параметры аутентичного учебного текста / Е.В. Носович, Р.П. Мильруд // Иностранные языки в школе. – 1999. – №1. – С. 11-18.
6. Тарнапольский О.Б. Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому мовному закладі освіти: [навчальний посібник] / О.Б. Тарнапольський. – К.: Фірма ІНККОС», 2006. – 248 с.
7. Феофанов О.А. Реклама: новые технологии в России / О.А. Феофанов. – СПб., 2001. – 250 с.
8. Ogilvy D. Ogilvy on Advertising / D. Ogilvy. – New York, 1995. – 296 p.
9. Presbrey F. The history and development of advertising / F. Presbrey. – New York, 1968. – 280 p.

Зирка В.В., Кожушко С.П. Навчання студентів творчому письму – укладанню рекламних повідомлень // Ученіє запіскі Тавричеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – С. 207-211.

Стаття розглядає питання навчання студентів аналізу рекламних повідомлень (мовний аспект) та творчого письма в процесі складання рекламних звернень.

Ключові слова: *рекламне звернення, творче письмо, слоган, соціокультурний компонент.*

Zirka V., Kozhushko S. Students Training to Creative Writing- Making up of Advertisement // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 207-211.

The article presents some aspects of students training to the analysis of advertising messages (language aspects) and creative writing in making up promotional materials.

Key words: *advertising message, creative writing, slogan, socio-cultural constituent.*

Поступила в редакцію 10.04.2012 г.

УДК 372.41

Окремі аспекти формування читацького інтересу учнів початкових класів

Компаній О.В.

Комунальний вищий навчальний заклад
«Херсонська академія неперервної освіти»
Херсонської обласної ради, м. Херсон, Україна

У статті розглядаються питання, в яких розкривається сутність поняття “інтерес”, “читацький інтерес”, описуються якісні ознаки інтересу (емоційність, зацікавленість, допитливість) та читацького інтересу (стійкість та епізодичність, глибина, вибірковість і змістовність), послідовність становлення читацьких інтересів та основних показників їх виявлення у молодших школярів (активність, самостійність, емоційність, воля).

Ключові слова: інтерес, читацький інтерес, їх ознаки.

Духовне відродження українського народу неможливо уявити без впливу книги. Донедавна вона була основним джерелом інформації, а читання – популярним способом проведення дозвілля. Однак тепер у неї з’явилися могутні суперники – телебачення, комп’ютер. Багато з учнів вважає читання “непродуктивною тратою часу”, віддаючи перевагу екранізованим версіям творів.

Відомо, що прагнення ближче пізнати книгу, оволодіти нею виявляється в інтересах.

Отже, *мета статті* – сконцентрувати увагу на визначенні сутності читацьких інтересів.

Аналіз спеціальної літератури свідчить, що проблема читацьких інтересів висвітлюється в роботах П. Афанасьєва, В. Вахтерова, Г. Граник, В. Горецького, О. Джежелей, А. Копчук, Н. Молдавської, О. Нікіфорової, М. Оморокової, І. Постоловського, С. Редозубова, М. Рубінштейн, О. Савченко, Н. Светловської, Н. Щепетової, Н. Щербакіної та інших. До основних питань, які розглядаються в дослідженнях, відносяться розвиток педагогічних основ читацьких інтересів, їх виховання у молодших школярів, вибір книги, умови становлення інтересу, виявлення інтересу до різних жанрів літератури та інше.

Актуальність. Проблема інтересу в навчанні не є новою. Їй значну увагу приділяли вчені та філософи минулих століть, зокрема Я. Коменський, Ж.-Ж. Руссо, К. Ушинський, В. Сухомлинський та інші. Увесь багатовіковий досвід минулого дає підстави стверджувати, що інтерес у навчанні представляє собою важливий і приємний фактор.

Інтерес – це поняття багатосмісловне, тому в педагогіці немає єдиної думки його розуміння. Проаналізувавши деякі визначення (Б. Друзь, О. Киричук, М. Рубінштейн, Г. Щукіної), ми прийшли до висновку, що в розумінні суті інтересу у вчених багато спільного: інтерес має пізнавальне і емоційне забарвлення.

Доцільно відмітити, що інтересу властиві певні особливості, чим і зумовлюється сила його впливу на розвиток особистості. Так, першою характерною особливістю інтересу є його зв'язок з емоційністю людини, на основі якої можна судити про позитивне і негативне ставлення до об'єкту інтересу [3, с. 17]. Другою особливістю інтересу є зацікавленість, яке спрямоване на задоволення потреби. Третьою особливістю інтересу стає допитливість, котра характеризується прагненням розширити свої знання, дістати відповіді на запитання, що виникають під час навчання.

Крім того, істотною особливістю інтересу є направленість його на той чи інший предмет. Зовсім безпредметних інтересів не буває.

Отже, *інтерес*, у нашому розумінні, – це пізнавально-емоційна направленість особистості на вивчення певних предметів і практичного оволодіння. Ознаками інтересу є зацікавленість, допитливість, емоційна спрямованість.

Як свідчить шкільна практика, у навчанні виділяють пізнавальні і читацькі інтереси.

У педагогічній науці існує багато визначень читацьких інтересів. Одні дослідники розглядають їх як пізнавальні та естетичні інтереси [1; 5], інші – визначають як вибірково-позитивне ставлення до читання художнього твору, котрі відповідають духовним потребам особистості [4].

Розподіляючи думку провідних спеціалістів і не заперечуючи інші підходи до визначення читацького інтересу, вважаємо, що *читацький інтерес* – форма вияву пізнавальної потреби (читати, щоб знати), що спонукає до свідомої діяльності з певним колом книжок, яким читач віддає перевагу перед іншими, тому що відчуває в них особливу потребу.

Огляд шкільної програми дає підстави нам стверджувати, що *читацький інтерес* представляє собою сукупність умінь, якими повинні володіти учні початкових класів: сприймати книгу комплексно, тобто знати основні елементи книги і вміти ними користуватися, працювати з певним колом книжок, вибирати потрібну книжку, самостійно працювати з нею (читати та осмислювати прочитане).

Цікавим є той факт, що читацький інтерес школярів характеризується стійкістю та епізодичністю, глибиною, вибірковістю і змістовністю [2, с. 43].

Так, читацькі інтереси можуть мати епізодичний і стійкий характер. Про епізодичність можна говорити тоді, коли дитина звертається до книжки час від часу. Це здебільшого зумовлюється тим, що учень якоюсь мірою зацікавився змістом даного твору або його приваблює зовнішній вигляд книги, ілюстрації в середині, поради товаришів чи вчителя. Стійкий інтерес до читання виявляється в систематичному читанні, тобто учень сам виявляє активність, розшукує книжки для читання, відчуває потребу в них.

Іншою ознакою читацького інтересу є його глибина, яка характеризується зосередженістю школярів на одній тематиці, жанр книг або авторі. Завдання сучасної школи, зокрема початкової школи, – формувати і закріплювати глибокі стержневі інтереси дітей, домагаючись одночасного різностороннього читання.

Вибірковість читацького інтересу диференціюється видами переваги тій або іншій книзі, тобто художній або науково-пізнавальній. Як правило, у художній літературі виділяють школярів-любителів казок, оповідань (фантастики, пригод), віршів та ін.

У змістовому аспекті читацького інтересу вчені розрізняють істинні та хибні інтереси. Перші співвідносяться з внутрішніми потребами читача, коли читацький інтерес диктується життєвими інтересами. Другий тільки імітує інтереси: читач не усвідомлює свій справжній інтерес. Учень може читати детектив, в той час як справ-

жній інтерес лежить зовсім в іншій сфері. Отже, в шкільній практиці слід створювати умови, в яких би життєві інтереси читача і зміст його читання збігалися або були б максимально зближені.

Існує думка вчених, що залучення до пізнання світу через книгу припадає на дошкільний вік (дитина вчиться слухати, перегортати сторінки, запам'ятовувати слова) і молодший шкільний вік.

Варто зазначити, що формування читацького інтересу в школі проходить послідовний шлях: слухання тексту, який читає вчитель, – напівсамостійне мовчазне читання школярів – самостійне читання.

Як бачимо, сучасна система пробудження читацького інтересу передбачає три етапи навчання, встановлені спеціалістами під керівництвом Н. Светловської: перший етап – підготовчий, який припадає на період навчання грамоти (1 клас); другий етап – початковий (2 клас); третій етап – основний (3, 4 клас).

На першому етапі інтерес виявляється в умінні а) правильно називати книгу (прізвище автора, заголовок); б) знати, про що чи про кого в ній розповідається (про тварин, рослин, дітей тощо); в) визначати, яка книга-твір, а яка книга-збірка; г) вказувати на структурні елементи книжок та ін.

Заняття з дитячою книгою починається з бесіди, яка налаштовує учнів на сприйняття тексту (звертається увага на прізвище автора, заголовок, ілюстрацію на обкладинці та в книзі), продовжується виразним читанням учителем, бесідою за змістом прочитаного та демонстрацією книги.

На початковому етапі позакласне читання проводиться 1 раз на тиждень.

На уроці школярі колективно визначають тему уроку з опорою на виставку книг; вибирають книгу для читання вголос; слухають текст, який читає вчитель; беруть участь у бесіді за змістом прочитаного твору; самостійно мовчки читають текст.

Отже, особливістю цього етапу є те, що а) вводиться самостійне мовчазне читання твору, який щойно вголос прочитав вчитель; б) проводиться робота не з однією книгою, а з кількома, принаймні – з двома; в) книги для читання на кожен урок позакласного читання відбирає вчитель, при потребі пов'язуючи їх з тематикою творів класного читання.

На останньому етапі закріплюється стійкий інтерес до дитячих книг. Головна роль тепер належить дітям: вони самостійно здійснюють відбір книжок, приносять прочитані книги в клас.

Установлено, що урок на цьому етапі (1 раз на два тижні) включає створення виставки з самостійно прочитаних книг вдома; колективний їх розгляд; виділення книг, які викликали найбільших інтерес; обговорення змісту тексту; показ учителем нових творів, авторів, тем; повідомлення теми наступного уроку.

Проаналізувавши основні етапи розвитку читацького інтересу, можна зробити висновок, що діти на кінець навчання в початковій школі повинні бути обізнані з письменниками, які пишуть для дітей, мати загальне уявлення про книгу (титульний лист, зміст, анотація та ін.); уміти вибирати книгу за її елементами (назвою, малюнком, орієнтуватися в жанрах, в книгах одного автора або однотемних книгах різних авторів, вибирати книги за певною тематикою, інформацією (художня, наукова); цікавитися книгами в позаурочний час, тобто самостійно читати.

Успіх розвитку читацького інтересу, на нашу думку, залежить від уміння вчителя виявляти наявність інтересу в школярів. Виходячи з цього, зазначимо основні показники наявності інтересу.

Першими показниками інтересу є активність та самостійність. В педагогічній науці, активність школяра розглядається як участь, відгукуваність на певну діяльність; самостійність – у здібності орієнтуватися в новій ситуації, способах добування знань та ін. (М. Данилов, Б. Йосипов, І. Лернер, Г. Щукіна).

У рамках читання активність проявляється в бажанні обговорювати зміст книги; доповнювати, поправляти відповіді товаришів; розповідати про нову інформацію, отриману з різних джерел, виконувати із захопленням завдання вчителя та ін. Самостійність характеризується самостійним вибором та читанням книг, але в шкільній практиці за орієнтирами, які дає вчитель (називає тематику, автора, жанри).

Іншим показником читацького інтересу є емоційний настрій учня. За своїми спостереженнями вчитель може встановити такі емоційні прояви інтересу, як здивування, переживання, радість, а також “міміка, жести, обмін враженнями – все це емоційні вияви інтересу” [6, с. 107].

Останнім показником читацького інтересу є вольові виявлення, які визначаються в зосередженні уваги та слабкому відхиленні від теми; поведінці учнів під час виконання важких завдань; реакції школярів на кінець уроку. “Для одних кінець уроку є дратівником і вони продовжують працювати, намагаючись довести все до кінця ..., інші моментально перестають слухати, залишають незакінченим завдання, закривають книги та зошити і першими вибігають на перерву”, – відмічає Г. Щукіна [6, с. 108].

Висновки. Таким чином, зміст розвитку читацьких інтересів у початковій школі вимагає володіння такими знаннями, як: визначення поняття “інтерес”, “читацький інтерес”, характеристики якісних ознак інтересу (емоційність, зацікавленість, допитливість) та читацького інтересу (стійкість, епізодичність, глибина, вибірковість і змістовність), послідовності становлення читацьких інтересів та основних показників його виявлення у молодших школярів (активність, самостійність, емоційність, воля). Все це є достатньо важливим для формування читацького інтересу в учнів молодших класів.

Стаття не претендує на повний розгляд усіх аспектів цієї проблеми. Перспективними залишаються такі питання: формування читацьких інтересів на основі принципу перспективності та наступності; удосконалення умінь читацьких інтересів в середній та старшій школі.

Список літератури

1. Бодрова Н. А. Методы организации и проведения уроков внеклассного чтения в старших классах средней школы [Електронний ресурс] / Н. А. Бодрова. – Куйбышев, 1967. – 22 с
2. Бутенко И.А. Читатели и чтение / И.А. Бутенко. – М. : Просвещение, 1997. – 123 с.
3. Киричук Е.И. Учебные интересы младших школьников / Е.И. Киричук. – К. : Рад.школа, 1982. – 128 с.
4. Копчук А.М. Виховання читацьких інтересів учнів / А.М. Копчук. – К. : Т-во “Знання” УРСР, 1985. – 48 с.
5. Рубинштейн М.М. Воспитание читательских интересов у школьников / М.М. Рубинштейн. – М. : Учпедгиз, 1950. – 213 с.
6. Щукина Г.М. Актуализация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе / Г.М. Щукина. – М. : Просвещение, 1979. – 159 с.

Компаній Е.В. Отдельные аспекты формирования читательского интереса учащихся начальных классов // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 2. С.212-216.

В статье рассматриваются вопросы, в которых раскрывается сущность понятия “интерес”, “читательский интерес”, описываются качественные признаки интереса (эмоциональность, заинтересованность, любопытство) и читательского интереса (стойкость и эпизодичность, глубина, выборочность и содержательность), последовательность развития читательского интереса и основных показателей его проявления у младших школьников (активность и самостоятельность, эмоциональность, воля).

Ключевые слова: *интерес, читательский интерес, их особенности.*

Компаній Е.В. The some aspects of readers' interest in primary school // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 212-216.

The article deals with the problem of revealing of the essence of notions “interest”, “reader's interest”; qualitative features of interest (emotivity, interest, curiosity) and reader's interest (solidity, depth, selectiveness and contents) are described; successive order of reader's interest and principle indexes of its revealing among junior pupils (activity, independence, will) are determined.

Key words: *interest, the reader's interest, their characteristics.*

Поступила до редакції 25.04.2012 р.

УДК 811.161.2'373.611

**Словотвірний потенціал кореня ГОЛОВ-
в українській і російській мовах**

Левун Н. В., Степаненко О. К.

*Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара,
м. Дніпропетровськ, Україна*

У статті зроблено зіставний аналіз словотвірного потенціалу соматизму ГОЛОВА в українській і російській мовах. Виявлено дериваційні закономірності й відмінності близькоспоріднених мов.

Ключові слова: *дериват, парадигма, похідне слово, словотвірне гніздо, словотвірний ланцюжок, соматизм, ступінь похідності.*

Дослідження словотвірної системи мови як результату пізнавальної діяльності людського мислення належить до важливих завдань дериватології.

Актуальність теми нашого дослідження полягає в тому, що її розроблення зумовлене об'єктивною потребою продовження системного вивчення словотвірного гнізда (і словотвірної системи загалом як структури з гніздовою організацією). Адже в процесі такої наукової роботи з'являється змога для: а) глибинного занурення у словотвірні процеси; б) з'ясування парадигматично-синтагматичних зв'язків, що існують між спільнокореневими лексемами (твірними словами й дериватами); в) системного аналізу словотвірної структури дериватів; г) виявлення продуктивності тих чи інших словотвірних моделей; г) констатації породжувальної здатності твірного слова. Значний науковий інтерес викликає зіставлення словотвірних гнізд (СГ) в українській і російській мовах. Як зазначають дослідники, «дериваційні закономірності близькоспоріднених мов багато в чому подібні, однак є і суттєві відмінності, а саме: розбіжність значимості ідентичних словотвірних типів у дериваційних системах мов; може не збігатися і функціональне навантаження ідентичних формантів, їх розподіл за родовими класами, ступінь продуктивності» [5, с.72]. *Мета* статті – зробити зіставний аналіз словотвірного потенціалу соматизму ГОЛОВА в українській і російській мовах, а також виявити дериваційні закономірності й відмінності близькоспоріднених мов.

Вибір номінацій, що позначають частини людського тіла, – соматизмів – на роль твірних слів СГ нашого дослідження не випадковий, він зумовлений особливою значущістю цих лексем для номінаційних процесів через антропоморфний характер аналогізації предметного світу в людській свідомості. У статті фактичний матеріал обмежено одним СГ з вершиною *голова*.

Потужний словотвірний потенціал субстантивного кореня *голов-* впливає з його денотативно-сигніфікативних характеристик: будучи номемою із загальною соматичною семантикою, лексема *голова* називає найголовніший орган людського тіла. Відповідно до нових, ще до кінця не завершених лінгвістичних класифікацій, що

застосовуються до органів і частин людського тіла, освоєних мовною свідомістю, серце і голова належать до основних; їм протиставляються неосновні. Основними вважаються ті органи тіла людини, що відповідають за її життя, а також найважливіші форми і функції її діяльності (сюди належить фізична, інтелектуальна і психічна) [4, с. 128]. Укладачі Шкільного словотвірного словника сучасної української мови словотвірне гніздо (СГ) з вершиною *голова* зараховують до найпотужніших словотвірних гнізд сучасної української мови [9, с. 2].

Завдяки значній глибині своєї семантики слово *голова* в сучасній українській мові наділене потужною словотвірною продуктивністю і активністю. У ньому виділяється коренева морфема *голов-*. У свій час І. Ковалик, інтерпретуючи семантичну функцію кореневої морфеми, переконливо довів: як носій лексичного значення слово виступає в цілому, усією сукупністю своєї «кореневої, афіксальних і флексійної морфем, а коренева морфема є лише носієм загальної семантичної ідеї, на базі якої залежно від характеру поєднаних із нею афіксальних і флексійної морфем ця ідея конкретизується в окремі лексичні значення слів» [2, с. 5].

Лексикографічні джерела української мови слово *голова* фіксують з такими лексико-семантичними варіантами (ЛСВ): 1. Частина тіла людини або тварини, в якій міститься мозок – вищий відділ центральної нервової системи. // Одиниця ліку худоби. // Велика квітка чи плід на кінці стебла рослини. 2. Ця частина тіла людини як орган мислення; мозок. // *перен.* Розум, свідомість. // Розумна людина. // Про людину як носія певних якостей. 3. Особа, яка керує зборами, засіданням і т. ін. 4. Керівник установи, об'єднання, товариства, організації та її відділів. // У дореволюційній Росії та Україні – керівник деяких виборних органів. 5. (з *великої літери*) У складі офіційної назви керівника держави, уряду або вищих державних органів. 6. *перен.* Основне, головне в чому-небудь. 7. *перен.* Авторитетна особа; головний у якій-небудь справі. 8. Перші ряди, передня частина чого-небудь (колоні, загону, групи і т. ін.), що рухається. 9. Продукт харчування у вигляді кулі, конуса і т. ін. [1, с. 188].

Аналогічну лексико-семантичну структуру має слово *голова* в російській мові. У тлумачних російських словниках виділяють шість ЛСВ, які збігаються із значенням українського слова *голова* у 1–4 та 8 і 9 значеннях. Відмінність лексико-семантичної структури аналізованого слова в російській мові пов'язана з тим, що значення «керівник держави, уряду або вищих державних органів» передається словом *глава*, а інші значення не виділяються в окремі ЛСВ.

Деривати, що входять до аналізованого СГ в українській мові (а це 184 одиниці), розташовуються на трьох ступенях похідності. Наявність такого поняття, як *ступінь похідності*, відображає ієрархічний принцип організації СГ, принцип підпорядкування одних одиниць (похідних) іншим одиницям (твірним) [7, с. 31]. Як засвідчує наявний матеріал, найчисленнішим є перший ступінь – 126 дериватів. Другий ступінь у цьому аспекті значно йому поступається (54 похідних слова). На третьому ступені – усього чотири деривати.

У російській мові СГ кореня *голов-*, за матеріалами словника О.Тихонова, налічує 152 похідні утворення [8, І, с.235 - 237], які розташовуються також на трьох ступенях похідності, з яких перший ступінь налічує 94 деривати, другий – 57, третій – 1 похідне слово.

Зіставний аналіз СГ кореня *голов-* в українській і російській мовах засвідчив значний словотвірний потенціал цього кореня в обох мовах. Відмінності в організації гнізд виявляються на першому ступені творення: у російській мові цей корінь не

Словотвірний потенціал кореня ГОЛОВ- в українській і російській мовах

породжує жодного дієслова і прислівника, тобто частиномовних зон, тут виділяється лише дві – іменникова та прикметникова, тоді як в українській мові їх чотири – іменникова, прикметникова, дієслівна – 2 одиниці (*головувати, обезголовити*) та прислівникова – 3 одиниці (*стрімголов, сторчголов, наголову*). Кількісне співвідношення похідних слів на першому ступені творення в українській і російській мовах становить: іменників відповідно 68 – 37 одиниць, прикметників відповідно 54 – 57 одиниць. Як бачимо, похідні українські субстантиви першого ступеня творення кількісно майже вдвічі перевищують аналогічні утворення в російській мові, тоді як ад'єктивні блоки практично однакові.

В обох мовах деривати першого ступеня реалізують свій словотвірний потенціал в основному в похідних іменниках, рідше у прикметниках.

На другому ступені нараховується в українській мові 54 похідні одиниці, у російській – 57. Вони членуються на такі частиномовні зони:

- а) іменникова 38 і 46 одиниць відповідно в двох мовах;
- б) прикметникова 11 і 6 одиниць;
- в) дієслівна (2 одиниці тільки в українській мові);
- г) прислівникова 3 і 5 одиниць.

Другий ступінь теж характеризується кількісним переважанням субстантивних та ад'єктивних дериватів, причому особливою продуктивністю відзначаються іменники російської мови, утворені шляхом субстантивації прикметників першого ступеня творення типу *змеєголовый* → *змеєголовые* (ім-к), *клювоголовый* → *клювоголовые* (ім-к).

На III ступені в українському СГ виявлено 4 деривати: 1 іменник, 2 прикметники та 1 прислівник, в російському – 1 дериват (субстантивований прикметник жіночого роду як похідне утворення до аналогічного ад'єктива чоловічого роду).

Висновки. Отже, деривати, що формують СГ з вершиною *голова* в українській і російській мовах, розташовуються на трьох ступенях похідності. Найбільша кількість дериватів припадає на перший ступінь, на другому ступені спостерігається різке, практично в три рази, скорочення кількості похідних, а третій характеризується їх незначною кількістю. Таким чином, можна констатувати, що слово-вершина має найбільший словотвірний потенціал і реалізує його на першому ступені, тобто безпосередньо вступаючи у дериваційні відношення як твірна основа. На решті ступенів похідності відбувається згасання словотвірної продуктивності, що свідчить про слабку словопороджувальну потенційність похідних від соматизму *голова* слів. Характерною особливістю СГ кореня *голов-* у російській мові є відсутність у ньому дієслівних утворень. Відповідники до українських вербативів з коренем *голов-* утворюються в російській мові від основи *глав-*, пор.: укр. *обезголовити* – рос. *обезглавить* тощо.

В аналізованих СГ, за нашими підрахунками, налічується в українській мові 126 словотвірних ланцюжків (СЛ) і 94 СЛ – у російській. Довжина їх сягає від двох до трьох дериватів. В основному це двочленні структури: пор.: укр. *голова* → *головач*; рос. *голова* → *поголовье*; рідше трапляються тричленні: пор.: укр. *г.* → *головка* → *боєголовка*; рос. *г.* → *головотяп* → *головотяпство* та ін. Чотиричленні СЛ наявні в СГ української мови: *г.* → *обезголовити* → *обезголовлювати* → *обезголовлювання*; *г.* → *заголовок* → *підзаголовок* → *підзаголовний*; *г.* → *головокрут* → *головокрутний* → *головокрутно*; *г.* → *головувати* → *головуючий* → *співголовуючий*. У російській мові чотиричленний СЛ в аналізованому СГ лише один: *г.* → *пустоголовый* → *пустоголовый* (ім-к) → *пустоголовая* (ім-к).

Максимальну довжину СЛ у лінійних процесах словопородження дослідники визначають як показник потужності; одиницею виміру цього показника виступають такти деривації [3, с. 13]. Оскільки кожний такт деривації позиціонує новоутворене похідне як члена чергового ступеня похідності, показником потужності СГ з вершиною *голова* виступає число «три», адже найдовші СЛ нараховують три деривати. СЛ аналізованих СГ в обох мовах репрезентують як внутрішньочастиномовний словотвір, так і процеси міжчастиномовної дериваційної взаємодії.

Список літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: Перун, 2003. – С. 188.
2. Грещук В. В. Внесок Івана Ковалика в українське і слов'янське мовознавство / В. В. Грещук // Прикарп. нац. ун-т ім. В. Стефаника. Вісн. Сер. Філологія. Вип. 15–18. – Івано-Франківськ: Вид.-дизайнер. від. ЦІТ, 2007. – С. 5.
3. Карпіловська Є. А. Конструювання складних словотворчих одиниць: На матеріалі української мови / Є. А. Карпіловська. – К.: Наук. думка, 1990. – С. 13.
4. Крейдлин Г.Е. Языковая концептуализация частей тела в русском языке (на примере плеч) / Г.Е. Крейдлин, А.Б. Летучий // Сокровенные смыслы: Слово. Текст. Культура. – М.: Языки русской культуры, 2004. – С. 128.
5. Нецименко Г.П. О некоторых аспектах деривационного синтеза при сопоставительном изучении славянских языков / Г.П. Нецименко // Сопоставительное изучение словообразования славянских языков. – М.: Наука, 1987. – С. 62-73.
6. Сопоставительная грамматика русского и украинского языков / Г.Д.Басова, А.В. Качура, А.В. Кихно и др. – К.: Наук.думка, 2003. – 534 с.
7. Тихонов А. Н. Проблемы составления гнездового словообразовательного словаря современного русского языка: Курс лекций / Александр Николаевич Тихонов; Самарк. гос. ун-т им. А. Навои. – Самарканд: б/и, 1971. – С. 31.
8. Тихонов А.Н. Словообразовательный словарь русского языка: В 2-х т. Ок. 145 000 слов / А.Н.Тихонов. – М.: Русск. яз., 1985. – Т.1. – 1554 с.
9. Шкільний словотвірний словник сучасної української мови: 15 600 слів у складі 127 гнізд / Укл.: Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк. – К.: Наук. думка, 2005. – С. 2. – (Словники України).

*Левун Н. В., Степаненко Е. К. Словообразовательный потенциал корня **голов** - в украинском и русском языках // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 2. С.217-221.*

В статье сделан сопоставительный анализ словообразовательного потенциала соматизма ГОЛОВА в украинском и русском языках. Выявлены деривационные закономерности и отличия близкородственных языков.

***Ключевые слова:** дериват, парадигма, производное слово, словообразовательное гнездо, словообразовательная цепочка, соматизм, степень производности.*

LevunN., Stepanenko O. Wordformation potential of the root head - in the russian and ukrainian lahguages // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 217-221.

In the article the comparative analyses of wordformationsomatismHEAD in Russian and Ukrainian languages is done. The derivational familiarities and differences in two languages are revealed.

Key words: *derivative, derivative word, paradigm, somatism, the degree of derivation, word-forming chain, word-forming family.*

Поступила до редакції 29.04.2012 р.

УДК 811.161

Компетентностно ориентированное обучение языку в контексте полилингвального образования

Новикова Т.Ю.

*Крымский научно-методический центр управления образованием
НАПН Украины, г. Симферополь, Украина*

В статье рассматривается вопрос формирования коммуникативной компетенции в связи с полилингвальной моделью обучения в условиях Крыма.

Ключевые слова: коммуникативная компетенция, мультикультурная среда, полилингвальная модель обучения.

*...образование должно быть истинным,
полным, ясным и прочным.*

Ян Амос Коменский

Постановка проблемы. Наиболее общие культурно выработанные способы действия, позволяющие человеку ориентироваться в различных жизненных ситуациях и достигать определенных результатов в решении задач, реально возникших в конкретных условиях, определяются как ключевые компетенции. Если обучение направляется на развитие жизненно важных умений, оно становится компетентностно ориентированным. Следовательно, в процессе преподавания каждого отдельного предмета школьного цикла при таком подходе должны формироваться соответствующие специфичные предметные компетенции.

Если же говорить о лингвистических дисциплинах, то основная предметная компетенция, которая формируется в процессе преподавания любого языка, - это коммуникативная, предполагающая полноценное общение во всех сферах человеческой деятельности. Из чего же складывается коммуникативная компетенция? Ф.С. Бацевич предлагает такое научное определение: «Коммуникативная компетенция – это совокупность знаний об общении в разнообразных условиях с различными коммуникантами, а также знаний вербальных и невербальных основ интеракции, умений их эффективного применения в конкретном общении в роли адресата и адресанта». С точки зрения методической коммуникативная компетенция получила детальную разработку прежде всего в преподавании иностранных языков. При коммуникативно-ориентированном обучении любому языку она включает в себя ряд компонентов: лингвистическую компетенцию; прагматическую, связанную с умением и готовностью передавать коммуникативное содержание в ситуации общения; когнитивную, связанную с готовностью к коммуникативно-мыслительной деятельности, когда язык используется в качестве инструмента мысли; информативную, связанную с владением содержательным предметом общения; а также сформированность всех видов речевой деятельности: слушание, говорение, чтение, письмо [см.: 2, с. 13-15].

Однако в условиях мультикультурной среды вопрос о коммуникативной компетенции представляется более сложным, поскольку сама мультикультурная среда ставит перед коммуникантами дополнительные коммуникативные задачи. В чём же состоит специфика компетентностно ориентированного обучения языку (языкам) в мультикультурной среде? И что представляет собой мультикультурная среда с точки зрения предмета, важного в педагогическом описании?

Цели и задачи. Индивидуальность каждого поликультурного пространства определяется набором контактирующих языков и культур. В Крыму же, как известно, проживает более 110 больших и малых наций и народностей. И все они стремятся к сохранению самобытности своей культуры и своего языка. Поэтому любая мультикультурная среда должна рассматриваться, на наш взгляд, как совокупность людей, являющихся носителями разных культур и связанных общностью территории и социально-бытовых условий. При этом каждое поликультурное пространство имеет как общие для всех подобных пространств черты, так и свои неповторимые особенности, что и делает его поликультурным по-своему.

В современных исследованиях, касающихся конкретных национально-лингвокультурных сообществ, говорится о присутствии в сознании языковой личности «базового стереотипного ядра знаний, повторяющегося в процессе социализации индивидуума в данном обществе и достаточно стереотипного (на уровне этнической культуры, а не личности)» [3, с. 14]. Именно базовое ядро является показателем принадлежности индивида к определенной культуре, то есть к той или иной монокультуре. Однако в поликультурной среде базовое ядро каждой из составляющих его культур неизбежно испытывает на себе влияние со стороны других контактных культур. Результатом такого взаимодействия становится расширение репертуара тех единиц, которые отражают факты каждой конкретной, мононациональной материальной, социальной и духовной культуры, входящей в поликультурное пространство.

Таким образом, любое поликультурное пространство состоит не из простой суммы входящих в него национальных культурных пространств, а представляет собой особую форму сосуществования этих культур в массовом сознании представителей поликультурного сообщества. Если считать, что вопрос определения национального культурного пространства нашел свое решение в научных исследованиях, то проблема, что являет собой **поли**национальное культурное пространство и какова его природа, требует специального изучения. «По своей природе национальное культурное пространство - это информационно-эмоциональное («этническое») поле, виртуальное и в то же время реальное пространство, в котором человек существует и функционирует и которое становится «ощутимым» при столкновении с явлениями иной культуры» [5, с. 11]. Это означает, что информационно-эмоциональное поле полинационального культурного пространства ощутимо для его представителей всегда, поскольку степень его напряженности практически никогда не будет равна нулю. Поэтому процесс социализации, который проходит каждый человек, начиная с момента рождения, в мультикультурной среде предполагает трансляцию не только родной культуры, но и ряда контактных с ней культур.

По определению ЮНЕСКО, именно языки, большие и малые, являются носителями и одновременно инструментом трансляции нематериального культурного наследия [4]. Во «Всеобщей декларации культурного разнообразия», принятой на Генеральной конференции ЮНЕСКО 2 ноября 2001 года, говорится о поощрении языкового разнообразия на всех уровнях образования и о стимулировании изучения

нескольких языков с раннего детства. Следует признать, что вся педагогическая подготовка будущих учителей-филологов в условиях поликультурного Крыма нуждается в коренном изменении, поскольку цели и задачи обучения языкам кардинально изменились. Многоязычный мир стал открытым, а благодаря Интернету стал доступен его любой уголок. От нового поколения требуется наличие умения переносить свою речевую деятельность и речевое поведение из моноэтничного, монокультурного пространства в пространство межкультурное. Новый век выдвинул целый ряд задач, связанных с многоязычием. А в качестве основных педагогических задач, стоящих перед учителем-филологом, следует рассматривать формирование у учащихся межкультурной компетенции и развитие навыков полилингвизма как важных элементов коммуникативной компетенции.

Для мультикультурного Крыма лингвистическое образование должно быть связано именно с полилингвальной моделью обучения. В качестве доминирующих языков для параллельного изучения и обучения на них здесь выступают русский, украинский и крымскотатарский. Необходимость владения этими тремя языками наше общество, кажется, уже осознаёт. Поэтому обучение детей, начиная с самого раннего возраста, перечисленным языкам и правилам общения в поликультурной среде – первейшая задача компетентностно ориентированного образовательного процесса. Успех межкультурной коммуникации в условиях поликультурной среды зависит как от полилингвальной компетенции, так и от умения «сочувственно вживаться» [1, с. 503] в чужую культуру. Роль преподавателя-филолога в таких условиях меняется существенным образом ввиду новизны тех задач, которые стоят перед ним. Он должен выступать в двух ипостасях одновременно: быть преподавателем и методистом родного и неродного языков, чтобы выполнить свою миротворческую миссию. «Каждый язык и каждая культура зорко стерегут своих подданных и ставят препятствия разного рода, «воюют» с другими языками и культурами. В этой войне языков и культур носителями мира, пытающимися примирить сражающихся, оказываются преподаватели иностранных языков, переводчики, культурологи» [6, с. 120]. Нужно добавить, что сказанное касается и преподавателей родного языка тоже.

Разработку теории и практики полилингвальной модели обучения в средней общеобразовательной школе следует признать в числе наиболее важных направлений научно-исследовательской работы в условиях многоязычного региона. В связи с этим для полиэтничного Крыма актуальными представляются две проблемы: описание педагогического аспекта формирования толерантной языковой личности, способной к межкультурной коммуникации, а также создание самой полилингвальной модели обучения для средней общеобразовательной школы, обеспеченной на основе этой модели различными учебными материалами, в том числе и параллельными учебными текстами. Современного учителя-филолога необходимо целенаправленно готовить для работы в условиях Крыма. Он должен быть специалистом по методике не только билингвального, но и полилингвального обучения, чтобы соответствовать запросам поликультурного социума. Конечно, нельзя требовать внедрения нового, не создав базы и не научив будущих учителей работать в сложившихся обстоятельствах. Необходимо создать условия, позволяющие формировать соответствующие методические компетенции в процессе подготовки будущих учителей-филологов. Кроме того, нужны учебные пособия и учебные словари, нацеленные на решение конкретных образовательных задач и учитывающие интересы учащихся.

Отличительной особенностью всех региональных учебных пособий должна быть корректность и взвешенность подачи в них сведений как с информативной, так и с методической точки зрения, поэтому к созданию учебной литературы должны привлекаться авторские коллективы, объединяющие носителей разных культур. Тогда атмосфера толерантности войдет самым естественным путем уже в самую суть творческого учебного продукта. Такой положительный опыт активно накапливается в Крымском научно-методическом центре управления образованием НАПН Украины, работающем на базе ТНУ им. В.И. Вернадского.

Примером работы авторских коллективов являются два учебных лексикографических произведения: краткий энциклопедический словарь **«Полуостров Крым от А до Я»** на русском и украинском языках и трехязычный русско-украинско-крымскотатарский учебный тематический словарь-минимум **«Шире круг»**. Появление этих произведений продиктовано необходимостью создания методической основы для написания коммуникативных учебников с учетом трех доминирующих в Крыму языков и местного поликультурного компонента.

Существенным моментом для создания полилингвальной модели обучения является описание того культурологического минимума, владея которым, учащийся будет обладать минимальными базовыми знаниями, способствующими дальнейшему формированию культурологической компетенции, важной в межкультурной коммуникации. Культурологический минимум должен представлять собой систему параллельных текстов на русском, украинском и крымскотатарском языках, имеющих высокую методическую ценность для разработки полилингвальной модели обучения. В кратком двуязычном (а в перспективе – трехязычном) энциклопедическом словаре **«Полуостров Крым от А до Я»** словарные статьи с краеведчески ценной информацией достаточно адаптированы и могут быть легко переведены на другие языки народов Крыма, что позволяет использовать полученные синхронные тексты в качестве учебных в практике обучения этим языкам. Стараясь не перегружать словарь информацией, авторы стремились включить в него самые основные сведения о Крыме, способствующие накоплению культурологического минимума, важного для успешной межкультурной коммуникации.

Вторым коллективным произведением является трехязычный учебный тематический словарь **«Шире круг»**, представляющий собой уникальный свод трех тематически упорядоченных лексических минимумов, где впервые посредством идеографического описания крымскотатарского языка выстроена его лексическая основа. Русский язык выполнил в нашем словаре свою регенирирующую функцию для крымскотатарского языка. В целом же словарь является первым в подобном жанре коллективным лексикографическим произведением, адресованным не только непосредственно учащимся, но и авторам и составителям современных коммуникативных учебников и учебных пособий по русскому, украинскому и крымскотатарскому языкам, которые рассматриваются в парадигме би-/полилингвальной модели обучения. Такого рода идеографическое описание лексики в предречевой готовности на трех языках позволяет быстро конструировать параллельные тексты на этих языках, поскольку тематически организованные лексические единицы оптимально подготовлены к развертыванию заданной темы. А само название словаря приглашает расширять круг участников межкультурной коммуникации и узнавать через обучение и общение другие языки и культуры народов Крыма.

Важным методическим моментом является то, что крымскотатарская часть словаря показывает правильное употребление слов и словоформ в контексте, а также правильное написание слов в современном крымскотатарском литературном языке. На базе созданной лексической основы могут быть написаны качественные учебники и учебные пособия по крымскотатарскому языку как родному, так и неродному, что открывает реальный путь к его изучению для всех желающих. Это еще и конкретный шаг на пути сохранения малых языков, в частности крымскотатарского языка. С учетом того, что в Крыму есть много различных национальных диаспор, которые стремятся сохранить свой язык, наш учебный тематический словарь представляет собой открытую структуру. В него могут вливаться все языки народов Крыма и не только. На данном этапе создан русско-украинско-греческий тематический минимум, на завершающем этапе написания русско-украинско-польский. В дальнейшем планируется создание электронной версии словаря “Шире круг”.

В контексте полилингвального образования авторским коллективом разработано также учебное пособие «**Давайте знакомиться**», включающее словарь-справочник «Речевой этикет. Русско-украинско-крымскотатарские соответствия» и практикум из 12 уроков речевого этикета, в которых предлагается система заданий для закрепления навыков употребления параллельных этикетных формул приветствия, прощания, извинения, благодарности и т.д. на трех языках. Это учебное пособие познакомит учащихся с важными речевыми формулами и правилами речевого поведения в стандартных бытовых ситуациях, предупреждая тем самым коммуникативные неудачи в межкультурной коммуникации. Кроме того, в учебном пособии предлагается система текстов для чтения, анализа и развития речи, содержащих интересные и полезные сведения о традициях и основных праздниках трех крымских народов.

Перспективы дальнейших исследований. Основной целью компетентностно ориентированного полилингвального образования должно стать создание атмосферы толерантности в мультикультурной среде Крыма. Понятно, что это задача не из легких и требует взвешенных решений и подходов, особенно в преподавании лингвистических дисциплин. Но сохранение и распространение культурного и языкового разнообразия – важнейшая задача для современных поликультурных пространств. Все языки ценны, и более “сильные” должны активно помогать выживать менее сильным, нуждающимся в защите и сохранении. А полилингвальная модель обучения в мультикультурном регионе может реально послужить сплочению всего поликультурного социума.

Выводы. Хочется надеяться, что, если учить каждого ребенка, живущего в мультикультурной среде, уже с самого раннего возраста уважительному и заинтересованному отношению к соседу, то при таком подходе самым естественным путем, без всякого насилия появится у каждого представителя социума с малых лет и стремление к многоязычию.

Список литературы

1. Лихачев Д.С. Книга беспокойств. Статьи, беседы, воспоминания / Д.С. Лихачев. – М.: Изд-во «Новости», 1991. – 528 с.
2. Мильруд Р.П. Современные концептуальные принципы коммуникативного обучения иностранным языкам / Р.П. Мильруд, И.Р. Максимова // Иностранный язык в школе. – М., 2000. – № 4. – С. 9-15.

3. Прохоров Ю.Е. Национальные социокультурные стереотипы речевого общения и их роль в обучении русскому языку иностранцев / Ю.Е. Прохоров. – М., 2009. – 226 с.

4. Рикс Смитс. Деятельность ЮНЕСКО по защите исчезающих языков [Электронный ресурс] / Рикс Смитс. – Режим доступа: <http://lingsib.iea.ras.ru/ru/articles/smeets.shtml>

5. Русское культурное пространство. Лингвокультурологический словарь / Под ред. И.В. Захаренко, В.В. Красных, Д.Б. Гудкова. – М., 2004. – Вып. 1. – 318 с.

6. Тер-Минасова С.Г. Война и мир языков и культур: вопросы теории и практики: [учеб. пособие] / С.Г. Тер-Минасова. – М.: АСТ: Астрель: Хранитель, 2007. – 286 с.

Новикова Т.Ю. Компетентнісно орієнтоване навчання мові у контексті полілінгвальної освіти // Ученіє запискі Тавричеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – С. 222-227.

У статті досліджується питання формування комунікативної компетенції у контексті полілінгвальної моделі навчання в умовах Криму.

Ключові слова: комунікативна компетенція, мультикультурне середовище, полілінгвальна модель навчання.

Novikova T. Ju. Competence-oriented language teaching in the context of polylingual education // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 222-227.

The article discusses the question of developing communicative competence in the context of a polylingual teaching model in Crimea (Ukraine).

Key words: communicative competence, multicultural environment, polylingual teaching model.

Поступила в редакцію 10.04.2012 г.

УДК 81` 342.8+81` 373. 7 (371.3)

Морфемика в интегрированном курсе русского языка на украинском отделении

Тукова Т.В.

Донецкий национальный университет, г. Донецк, Украина

Статья посвящена рассмотрению возможностей синтеза учебного материала при построении курса русского языка для украинского отделения. Выявляются конкретные области включения в учебный процесс вопросов о специфике морфемного строения слов различных частей речи.

Ключевые слова: морфема, морфемная структура, словообразование, формообразование, морфология, фонетика, сопоставительный анализ, интеграция, лингвистическая компетенция.

Студенты украинского отделения филологического факультета в соответствии с ныне действующими программами изучают русский язык в течение семестра по четыре часа в неделю. Крайне сжатые временные рамки требуют переосмысления методических подходов к изучению близкородственных языков. Представляется, что наиболее эффективным выходом из создавшегося положения является построение интегрированного курса современного русского языка, предполагающего включённое усвоение пересекающегося материала различных ярусов языковой системы [12-14]. При таком подходе теория и практика доказывает высокую эффективность сравнительно-сопоставительного метода, позволяющего выделить сходные, частично сходные и специфические языковые факты [2; 5; 6; 7; 10]. Две последние группы наиболее сложны в ходе изучения близкородственных русского и украинского языков. В ходе формирования лингвистической компетенции они требуют особого теоретического обоснования и отработки практического навыка использования в речи.

Целью настоящей статьи является исследование возможностей интегрированного изучения особенностей русской морфемики при формировании комплексной лингвистической компетенции студента-филолога украинского отделения.

Успешное усвоение курса русского языка для студентов специальности «украинский язык и литература» возможно только на базе глубоких знаний, полученных в ходе усвоения научного курса украинского языка. В силу того, что теоретическая основа двух дисциплин во многом сходна, общие понятия могут быть лишь актуализированы и углублены. Основное же внимание сосредоточивается на специфических явлениях русского языка и предупреждении интерферентных ошибок, вызванных влиянием особенностей всех ярусов системы украинского языка.

Ограниченность времени изучения порождает необходимость установления базового материала, на основе которого будут интегрированы сведения остальных разделов курса. Как показывает практика, лексика любого языка усваивается практически,

а грамматика и фонетика требуют разъяснений и углублённых комментариев. Эти два раздела могут стать базовыми и для работы с лексическим и фразеологическим корпусом русского языка [12; 13].

При широком понимании грамматики в неё включают морфемiku и словообразование [8], выделившиеся в особый раздел науки о языке только в середине XX столетия. Тесная связь учения о лексико-грамматической специфике языка и средствах их образования и выражения позволяют сочетать изучение частей речи с рассмотрением их морфемного состава и деривационных возможностей. При этом обращает на себя внимание тот факт, что далеко не всегда однословное именование соответствует однословному в другом языке. Способы образования слов могут быть самыми различными. См.: суффиксально-префиксальный (р. *из-нож-ь-э* – у. *у ногах*; р. *опушка леса* – у. *уз-ліс-ок*; р. *каждый раз* – у. *що-раз-у*), префиксальный (р. *мелкие ветви* – у. *па-гілля*; р. *компот из сухофруктов* – у. *уз-вар*), суффиксальный (р. *кирпичный завод* – у. *цегель-н-я*; р. *стебли лука* – у. *цибул-инн-я*), сложение основ и интерфиксация (р. *по мере возможности* – у. *як-о-мог-а*, р. *сахарный завод* – у. *цукр-овар-н-я*). Такие факты находятся в пределах различных частей речи: р. *этого года* – у. *цього-річ-ний*; р. *низложит* – у. *позбавити влади*; р. *каждую субботу* – у. *що-раз-у*; р. *что есть силы* – у. *що-сил-и*; р. *за глаза* – у. *поза-оч-і*. Однокоренные образования в двух языках могут иметь различный состав служебных морфем, что порой влечёт появление интерферем, ср. р. *худ-ощав-ый* – у. *худ-орляв-ий*; р. *цел-ебн-ый* – у. *ціл-уц-ий*. Ситуация осложняется, если при этом не совпадает морфемная структура именованных: р. *многочислен-ый* – у. *числ-енн-ий*; р. *труд-о-люби-в-ый* – у. *праць-овит-ий*; р. *у-дивл-ени-э* – у. *по-див*; р. *де-ва-ть* – у. *по-ді-ти*; р. *кры-ш-а* – у. *по-крівл-я*; р. *двор* – у. *по-двір-я*; р. *век-о* – у. *по-вік-а* и под. Различие корневых морфем при единичном структурном составе также представляет сложность при усвоении близкородственных языков, ср.: р. *жг-уч-ий* – у. *пек-уч-ий*; р. *работ-о-способный* – у. *прац-е-здатний* и т.п. Типичные для двух языков аффиксоиды также должны находиться в зоне внимания, ср. р. *снотворный* – у. *сно-дійний*; р. *яйце-видный* – у. *яйце-подібний*; р. *спирале-образный* – у. *спірале-подібний* и проч. Предметом анализа могут становиться несовпадающие словообразовательные модели, например: р. *чрезмерный* – *чрезмерн-о* – у. *міра* – *понад-мір-у*; р. *труд любить* – *труд-о-люби-в-ый* – у. *прац-я* – *праць-овит-ий*; р. *рядом* – у. *рука* – *по-руч* и под.

Как показал опыт преподавания русского языка на украинском отделении, наиболее благодатной сферой изучения морфемной специфики русского языка являются лексико-грамматические разряды и грамматические категории знаменательных частей речи. Отправной точкой в этой работе должно стать разграничение словообразования и формообразования. Так, в ходе рассмотрения лексико-грамматических разрядов имён существительных русского языка обнаруживаются их специфические деривационные показатели. Например, ср. среди абстрактных: р. *аккуратн-ость* – у. *акуратн-ість*, р. *апеллирова-ни-э* – у. *апелюва-нн-я*, р. *син-ев-а* – у. *син-яв-а*, р. *бродяж-ничеств-о* – у. *бродяж-ництв-о*, р. *исчезн-овени-э* – у. *зникн-енн-я*, р. *грохот* – у. *гурк-іт* и т.п. Возможно отсутствие в одном из языков специфического для другого суффикса абстрактных имён: р. *доказа-тельств-о*; у. *глибоч-інь*, *дорож-неч-а*. У вещественных существительных фиксируется наличие близких по форме аффиксов в двух языках, например, у отглагольных субстантивов, обозначающих то, что является результатом действия: р. *вар-ев-о*, *пряд-ев-о* – у. *вар-ив-о*, *пряд-ив-о*. Однако в русском есть особые суффиксы, отсутствующие в украинском языке: *масл-иц-е*,

варень-иц-е, а также у названий ягод по тому признаку, который назван производящим: *землян-ик-а, клубн-ик-а, черн-ик-а*. В сфере собирательных в однокоренных образованиях наблюдаем различные аффиксы (р. *студенч-еств-о* – у. *студент-ств-о*, р. *мошк-ар-а* – у. *мош-в-а*), но есть и не имеющие аналогов в другом языке (*буряч-инн-я, квасол-инн-я, картопл-инн-я*). Собственные имена также дают возможность для наблюдения за контрастивностью морфологической структуры: р. *Александр-овн-а, Дмитри-евн-а* – у. *Олександр-івн-а, Дмитр-івн-а*. Ряд суффиксов оказываются семантически перегруженными. Например, суффикс *-чик* может использоваться и в наименованиях одушевленных и неодушевленных субстанций: *Фермер приобрёл тракторный погрузчик* – разг. *Новый погрузчик познакомился с коллективом; Газовый счётчик работает без сбоев – Этот счётчик по праву заслужил премию*. В украинском языке подобная полисемия снята благодаря использованию различных словообразовательных средств у наименований лиц и неодушевленных предметов: неодушевленное *навантажувач* – одушевленное *вантажник*, аналогично *лічильник* – *обліковець*.

Рассмотрение средств выражения классифицирующей категории рода сопряжено с анализом суффиксов одушевленных в наименованиях лиц мужского и женского пола. Для вычленения специфических суффиксов можно провести наблюдения над морфемной структурой соответствующих слов: р. *аппарат-чиц-а* – у. *апарат-ниц-я*; р. *боле-льщиц-а* – у. *уболіва-льниц-я*; р. *актр-ис-а* – у. *актор-к-а*; р. *аптекарь-ш-а* – у. *аптекарь-к-а*; р. *авантюрист-к-а* – у. *авантюрист-к-а, авантюрист-ниц-я* // р. *агрегат-чик* – у. *агрегат-ник*; р. *аварий-щик* – у. *аварій-ник*; р. *строи-тель* – у. *будівель-ник*; р. *англи-чанин* – у. *англі-єць*. В процессе родовой квалификации сложность представляют существительные с отсутствующими в украинском языке суффиксами субъективной оценки *-ишк-* (*голосишко, зайчишка*), *-ушк-* (*хлебушко*), *-ин-* (*домина*), относящиеся в русском языке к мужскому роду. Следует обратить внимание и на специфические русские суффиксы у существительных общего рода *-ишк-* и *-уш-* *трусюшка, шалунишка, лгунишка; копуша, дорогуша, крикуша* и т.п.

При наблюдении над разнообразными коннотативными оттенками, присущими субстантивам в русском языке, оказывается, что ряд морфем характеризуют только один из языков. Производные с такими суффиксами обладают как мелиоративной, так и пейоративной окраской: р. *-ушк-* (*кумушка, зверушка, волюшка*), *-ыш-* (*глупыш, крепыш, малыш*), *-аш-* (*мамаша, Дуняша, Алексаша*), *-онк-* (*сестрёнка, рубошонка, бородёнка*), *-онок-/чонок-* (*поварёнок, цыганёнок, орлёнок, татарчонок*) – у. *-ц-* (*кумця, Вірця*), *-от-* (*злідота, жінота*), *-уг-* (*дідуга, ледацюга*) и проч.

Для числового оформления определённых субстантивов в русском языке используются особые аффиксы, не характерные для украинского языка: ед.ч. *кот`онок* – мн.ч. *кот`ат-а*, ед.ч. *стул* – мн.ч. *стул-я*, ед.ч. *суд-н-о* – мн.ч. *суд-а*, ед.ч. *англичанин* – мн.ч. *англичан-е* и проч. Анализ подобных парциальных основ приводит к более углублённому пониманию грамматического оформления русских словоформ.

В сфере имён прилагательных наблюдаем специфические русские аффиксы, не присущие украинскому языку: *съед-обн-ый, откорм-очн-ый, дар-ственн-ый, одобрительн-ый, повел-ительн-ый, сфер-ическ-ий*. Такого рода аффиксы есть и в украинском языке: *су-час-н-ий, зневір-ен-ий, за-великий*. Несовпадение деривационных средств присуще прилагательным всех лексико-грамматических разрядов: р. *довер-чив-ый, пренебреж-ительн-ый, со-звуч-н-ый* – у. *довір-лив-ий, зневаж-лив-ий, спів-звуч-н-ий*; р. *корол-евск-ий, хозяйств-енн-ый, мировоззрен-ческ-ий, бес-кост-н-ый, вне-очеред-*

н-ой – у. корол-івськ-ий, господар-ч-ий, світогляд-н-ий, без-кістк-ов-ий, поза-черг-ов-ий; р. коз-ий, отц-ов, кур-ин-ый – у. коз-яч-ий, батьк-ів, кур-яч-ий.

Словообразовательные особенности степеней качества составляют эмоционально-экспрессивный потенциал адективов. Выражение оценки называемого признака осуществляется в большинстве случаев суффиксальным способом. Для этого в двух языках может использоваться аффикс -еньк-, чаще употребительный в украинском, где он менее эмоционально окрашен и ударен, ср. *бЕленький – білЕнький, слАденький – солодЕнький, свЕженький – свіжЕнький* и т.п. Однако русскому суффиксу -еньк- в украинском могут в отдельных случаях соответствовать -есеньк-, -ісіньк-, -юсіньк-, у которых значение ласкательности выражено значительно сильнее: р. *маленький* – у. *малесенький, малюсінький*. В песенных, былинных и сказочных жанрах русского фольклора встречаются отсутствующие в украинском языке суффиксы -охоньк-, -ешеньк-: *белёхонек, живёхонек, здоровешенек* и др. Ср. в украинском: *зеленавий, зеленастий* и под. Предупреждению интерферентных ошибок способствует наблюдение над контрастивными суффиксами в двух языках: *горьк-оват-ый – гірк-уват-ий, сух-оват-ый – сухуватий* и проч. Среди деривационных средств выражения субъективной оценки выделяются и русские префиксы, отсутствующие в украинском языке: *раз-весёлый, наи-меньший, по-громче, сверх-мощный* – ср. у. *як-найвищий, щонайдужчий, над-потужний*.

Незнание русских формообразовательных аффиксов степеней сравнения часто влечёт возникновение интерферем. Акцентирование внимания на контрастивных элементах предупреждает ошибки как в русской, так и в украинской речи. Русские суффиксы синтетического компаратива -ее-/ей- (*веселее/ веселей*), -е- (*дороже*), -ше- (*старше*) имеют украинские соответствия -іш- (*веселіший*), -ш-/ч- (*дужчий*). Особо следует отметить возникающие в ходе формообразования различные морфологические явления. Так, в русском языке чередования в корне происходят перед суффиксом -е- (*узкий – уже, лёгкий – легче, простой – проще, сухой – суше* и под.), а в украинском языке – перед -ш-, также претерпевающим фонетические изменения (*низкий – нижчий, дужий – дужчий*). Превосходная степень образуется в двух языках различными способами. В русском – суффиксальным способом с помощью аффиксов -ейш- и -айш- (после основ на заднеязычный и шипящий): *интереснейший, величайший, свежайший*, а в украинском – префиксальным с помощью приставки наи-: *найцікавіший, найглибший, найсвіжіший*. Назначение этой приставки в двух языках различно: в русском она является деривационным средством образования степени качества, а в украинском – формообразующим аффиксом.

Контрастивный морфемный материал у местоимений нагляднее всего обнаруживается среди неопределённых. Незнание специфических приставок каждого из языков является причиной интерферентных ошибок. Ср. в русском и украинском: *некто, кое-кто – деякий, абичий, казна-скільки, хтозна-що, будь-хто* и проч. Образованные префиксальным способом местоимения этого разряда также отличаются: р. *какой-то, чей-либо, кто-нибудь* - у. *який-небудь, чийсь* и т.п. Ортологический аспект в данном случае особо актуален. Причиной стойких орфографических ошибок в сфере отрицательных местоимений является неодинаковый состав приставок (в русском – не- и ни-, в украинском – ні-), а также условия выбора приставок в русском языке: не- под ударением (*некого*), ни- – без ударения (*никакой, ничей*).

Несходный морфемный состав глаголов обнаруживается уже при рассмотрении начальной формы – инфинитива. В отличие от украинского языка, где доминирует

(независимо от основы глагола и ударения в нём) формообразовательный суффикс -ти (*копати, гребти*), русский инфинитив может иметь всегда ударный суффикс -ти (*пасти, везти*) или -ть (*молоть, петь, грызть*) в зависимости от характера основы глагола. Специфической формой русского инфинитива являются глаголы с корнем на -чь, отсутствующие в украинском языке: *сечь, лечь, печь, стричь, жечь* и т.п., у которых основы в настоящем времени заканчиваются на заднеязычные г, к. Предупреждению ошибок в речи должно служить и акцентирование внимания на условиях использования постфиксов -сь и -ся в русском языке (в зависимости от конечного основы: *радовался, радовалась*). В зоне внимания остаются и случаи несоответствий возвратных и невозвратных глаголов в двух языках: р. *играть* – у. *гратися*, р. *понимать* – у. *розумітися*, р. *поникнуть* – у. *похилитися, схилитися*, р. *посмотреть* – у. *подивитися* и под.

В ходе рассмотрения способов и средств выражения вида специфические суффиксы изучаются прежде всего при знакомстве с процессами имперфективации. Ср., соответственно, в русском и украинском языках: *добр-е-ть – добр-і-ти, цепен-е-ть – цепен-і-ти, вымащ-ива-ть – вимощ-ува-ти, пастер-изова-ть – пастер-изува-ти, гост-ева-ть – гост-юва-ти*. Присущие только русскому языку аффиксы -вова- (*чувствовать*), -изирова- (*витаминировать*) особенно часто попадают в область интерференции. Отсутствующие в украинском языке превербы требуют специального рассмотрения: *вз-бежать, взо-йти, низ-ложить, низо-йти, пре-творить*. При изучении перфективации приставки анализируются особо: *от-лететь – від-летіти, подбросить – під-кинути, разъ-яснить – роз-тлумачити, со-звать – зі-звати, с-вести – з-вести, со-чувствовать – спів-чувати*. Заметим, что украинская приставка попо- не характерна для русского языка: *попоїсти, попоміятися*. Методически и содержательно оправданным оказывается обращение к специфически русским биморфемам, ср.: *вз-веселить-ся – роз-веселити-ся, ис-трухляв-е-ть – с-трухляв-і-ти, об-леден-е-ть – об-леден-і-ти, от-щеп-и-ть – від-щеп-и-ти, от-писать-ся – від-писати-ся, под-нов-и-ть – під-нов-и-ти, раз-горяч-и-ть – роз-гаряч-и-ти, разо-йт-и-сь – розі-йт-и-ся, с-бежать-ся – з-бігти-ся, у-порядоч-и-ть – у-порядк-ува-ти*, а также исключительно русские биморфемы вз- и -и-: *взбугрить, всключить*.

В глагольном формообразовании внимание обращается на манифестацию прошедшего времени. Суффикс -л- используется в большинстве форм русского и украинского языков. Однако в мужском роде суффиксы двух языков не совпадают: *сидел – сидів, пел – співав, бегал – бігав*. Безаффиксный способ формообразования возможен в конкретных лексемах в двух языках (*ослеп – осліп, нёс – ніс, мёрз – мерз, умер – помер*) или только в одном (*бежал – біг*).

Областью возможной русско-украинской интерференции часто становятся отглагольные образования – причастия и деепричастия. Причины отрицательного влияния одного языка на другой многообразны. Это и отсутствие их лексикографической фиксации, и противоречивые рекомендации авторов словарей и грамматик [3; 15], и незнание правил образования, приводящие к псевдоукраинским или псевдорусским новообразованиям, «карикатурным калькам» [3]. Так, Г.П. Цыганенко считает возможным перевод *правлящий – правлячий, отдыхающий – відпочиваючий*, указывая на соответствие русских суффиксов -ащ-, -ущ- украинским -ач-, -уч-. С. Караванский решительно отрицает эту возможность, приводя синонимический ряд *що керує, покликаній керувати, правитель, державець, панівний, керівний* и под. и *що спочива, радий відпочити, курортник, відпочивальник, на відпочинку* и под. Таким образом,

суффиксы действительных причастий настоящего времени -ущ-, -ащ- следует признать характеризующими систему русского языка. Среди суффиксов страдательных причастий выделяется исключительно русский аффикс -ем- (в настоящем времени – *обучаемый, согреваемый*) и специфически украинский – -л- (в прошедшем времени – *пожовтілий, опалий*). Выход в орфографию даёт сопоставление русского -нн- и украинского -н- у страдательных причастий прошедшего времени: *обстрелянный – обстріляний, испуганный – зляканий*.

Словообразовательный или формообразовательный статус суффиксов как причастий, так и деепричастий зависит от признания их формами глагола или самостоятельными синкретичными образованиями, частями речи, вербоидами и проч. Однако теоретическая нерешённость этого вопроса не освобождает от необходимости изучения характеризующих их аффиксов. Типичный для русских деепричастий суффикс -а (продуктивный при образовании от глаголов несовершенного вида типа *стуча, хохоча, встречаюсь, купаюсь*) отсутствует в украинском языке. Украинский суффикс -ачи (*стоячи, молячи*) не характерен для русского языка. Незнание этой особенности приводит к возникновению интерферем. Суффикс -учи в русской системе ограничен в использовании. Нейтрален он только у деепричастия *будучи*, однако встречается в устаревших, разговорных и просторечных деепричастиях: *желаючи, идучи, играючи, крадучись* и некот. др. В украинском языке это более частотный аффикс: *беручи, працюючи, колючи, співаючи* и т.п. При образовании деепричастий совершенного вида в системе русского языка после основ производящих глаголов на гласный широко представлен суффикс -в: *выскочив, нарисовав, подняв* и проч. Украинскому языку он не свойствен.

Наречие является сложной, но благодатной частью речи для наблюдения над спецификой морфемной структуры и словообразовательными возможностями современного русского языка в силу того, что она всё ещё находится в стадии формирования. Её называют «свалочным местом» (В.В. Виноградов), «корзиной, куда складывают разные вещи» (Ю.С. Степанов). Образуются наречия как морфологическим, так и неморфологическим способом, которые могут не совпадать в двух языках (возможно соответствие описательным оборотам): *за глаза – поза-оч-і, рядом – по-руч, каждый раз – що-раз-у, по мере возможности – як-о-мог-а, чем дальше – що-далі* и т.п. Наиболее продуктивна суффиксация, ср. в двух языках: р. *два-жды, ли-вмя, афористическ-и, бедн-оват-о, лег-онечк-о, полн-ёхоньк-о, ран-ёшеньк-о, искренн-е, где-либо, когда-нибудь, откуда-то – у. дві-чі, жарт-ома, афористичн-о, бідн-уват-о, легес-еньк-о, повн-ісіньк-о, ран-есеньк-о, щир-о де-небудь, коли-сь, звідки-сь* и др. Обнаруживаются и контрастивные префиксы: р. *от-ныне, после-завтра, из-вне, по-легче, кое-где, кое-когда – у. від-тепер, після-завтра, із-зовні, якнай-легше, аби-де, ін-коли* и проч.

Разнообразие морфемной структуры может объясняться различными способами словопроизводства в двух языках. Например, суффиксальный со специфически русским суффиксом -и соответствует суффиксально-префиксальному с биморфемами по- -и, по- -ому-: р. *зверск-и – у. по-звірськ-и, по-звіряч-ому*; р. *богатырск-и – у. по-богатырськ-ому* и под.

Формообразование «грамматических» наречий на -о во многом схоже с образованием степеней сравнения прилагательных.

Работа над морфемной спецификой русского языка может быть уместна и в ходе изучения фонетического обустройства его системы. Так, рассматривать особенности

звучання палатальных/непалатальных в двух языках можно на примере слов с несовпадающими служебными морфемами: *цел-ев-ой* – *ціль-ов-ий*, *цель* – *ціл-ин-а*, *пыль-ищ-а* – *пил`-уг-а*, *в-четвёрт-ых* – *по-четверт-е*, *угощ-ени-э* – *частува-нн-я*, *человеч-ищ-е* – *чолов-яг-а*, *цар-ствова-ть* – *цар`-ува-ти*, *цел-ебн-ый* – *ціл`-ущ-ий* и под. Изучение полной ассимиляции зубных может проводиться параллельно с наблюдением над разницей в приставках и биморфемах: *сшить* – *зшити*, *сжиться* – *зжитися* и под. При отработке произношения русского [шн] акцентирование внимания на различии морфем при переводе предупреждает появление интерферем, например, *скворечник* – *шпаківня*, *Лукинична* – *Луківна* и др.

Включение сведений о морфемном устройстве слов возможно и при обращении к акцентологическому облику конкретных образований различных частей речи: *собесЕдник* – *співбЕсідник*, *подглядЕть* – *підглЕдіти*, *подкрАсить* – *підфарбувАти*, *взвИхрИть* – *завИхрИти*, *лежмЯ* – *лЕжма*, *ревмЯ* – *рЕвма*, *тЕрпящий* – *терпЛЯчий*, *кто-нибУдь* – *хто-нЕбудь* и т.п. Повышенная опасность возникновения акцентологических ошибок возникает при полном или частичном совпадении служебных морфем в русском и украинском языках: *беднотА* – *біднОта*, *горОшина* – *горошИна*, *солОмина* – *соломИна*, *газопровОд* – *газопрОвід*, *сЕстрин* – *сестрИн*, *мАленький* – *малЕнький*, *слАденький* – *солодЕнький*, *пастИ* – *пАсти*, *донЕльза* – *донецмОги* и т.п. В двух языках фиксируются случаи постоянного нарушения литературной нормы в сходных образованиях: *пригУбить* – *пригубИти*, *подкисЛить* – *підкислИти*, *пришИлить* – *пришпилИти* и проч. Отработка навыка верного произношения подобных образований повысит культуру как русской, так и украинской речи.

Выводы. Проанализированные возможности интегрирования учебного материала по морфемике и словообразованию, как показывает практика, в условиях изучения курса русского языка на украинском отделении в течение одного семестра позволяют повысить общелингвистическую подготовку студента-филолога. Аналитический подход к осмыслению курса диктует отход от его традиционного изучения по разделам (фонетика, лексика, морфемика и словообразование, морфология, синтаксис). Выбор в качестве базовых разделов фонетики и морфологии позволяет совершенствовать лингвистическую компетенцию в ходе включения в них сведений о лексической, словообразовательной, морфемной и синтаксической специфике русского языка. Многолетний опыт свидетельствует, что залогом успеха при этом становится глубокое знание преподавателем системы двух языков и умение подобрать уместный и целесообразный фактический материал для отработки практического навыка.

Список литературы

1. Ефремова Т. Ф. Толковый словарь словообразовательных единиц русского языка / Т. Ф. Ефремова. – М.: АСТ: Астрель, 2005. – 636с.
2. Ижакевич Г. П. Сопоставительная стилистика русского и украинского языков / Г. П. Ижакевич, В. И. Кононенко, Н. Н. Пилинский, В. А. Сиротина; отв. ред. В. И. Кононенко. – К.: Вища школа, 1980. – 207 с.
3. Караванский С. Російсько-український словник складної лексики / відповід. за вип. Т. В. Тихонович. – К.: Видав. центр «Академія», 1998. – 712с.
4. Кузнецова А. И. Словарь морфем русского языка / А. И. Кузнецова, Т. Ф. Ефремова. – М.: Русский язык, 1986. – 1136с.
5. Месяц Н. К. Изучение частей речи в условиях двуязычия / Н. К. Месяц. – К.: Радянська школа, 1987. – 135с.

6. Михайловская Г. А. О некоторых аспектах отбора грамматического материала по русскому языку для школ с украинским языком обучения / Г. А. Михайловская // Информационный вестник III Форума русистов Украины. Вып. 7. – Симферополь, 2003. – С. 54-59.
7. Пашковская Н.А. Особенности преподавания русского языка в школах с украинским языком обучения / Н. А. Пашковская. – К., 1979.
8. Русская грамматика / гл. ред. Н. Ю. Шведова. В 2 т. – М.: Наука, 1982.
9. Сікорська З. С. Українсько-російський словотворчий словник / З. С. Сікорська. – К.: Освіта, 1995. – 256 с.
10. Сопоставительная грамматика русского и украинского языков / Г. Д. Басова, А. В. Качура, А. В. Кихно и др.; отв. ред. Н. Г. Озерова. – К.: Наукова думка, 2003. – 534 с.
11. Тихонов А. Н. Словообразовательный словарь русского языка. / А. Н. Тихонов. – В 2т. – М.: Русский язык, 1985.
12. Тукова Т. В. Лингводидактические возможности акцента фразеологизмов / Т. В. Тукова // Учёные записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – 2005. – Т.18 (57), №2. – С. 242-244. – (Серия «Филология»).
13. Тукова Т. В. Синкретичный подход к структурированию курса языка в современных условиях / Т. В. Тукова // XII Международная конференция по функциональной лингвистике «Функционализм как основа лингвистических исследований»: сборник научных докладов Ялта, 3-7 октября 2005г. – Симферополь, 2005. – С.340-342.
14. Тукова Т. В. Формирование русофонии на базе фразеологии в условиях Украины / Т. В. Тукова // Учёные записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – 2007. – Т. 20(59), №4. –С. 384-391. – (Серия «Филология»).
15. Цыганенко Г. П. Словарь служебных морфем русского языка / Г. П. Цыганенко. – К.: Радянська школа, 1982. – 240 с.

Тукова Т.В. Морфеміка в інтегрованому курсі російської мови на українському відділенні // Ученіє запискі Таврического національного університета ім. В.І. Вернадского. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – С. 228-235.

Стаття присвячена розгляду можливостей синтезу навчального матеріалу при побудові курсу російської мови для українського відділення. Виявляються конкретні області включення в навчальний процес питань про специфіку морфемної будови слів різних частин мови.

Ключові слова: морфема, морфемна будова, словотвір, формотвір, морфологія, фонетика, порівняльний аналіз, інтеграція, лінгвістична компетенція.

Tukova T.V. Morphemics in the integrated course of Russian language at the department of Ukrainian language // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 228-235.

This article is devoted to the research of the possible synthesis of educational material while developing the course of Russian language for the Department of Ukrainian language. Certain fields concerning involving specific features of morphemic words formation of the different parts of speech during education have been defined.

Key words: morpheme, morphemic structure, word-building, morphogenesis, morphology, phonetics, comparative analysis, integration, linguistic competence.

Поступила в редакцію 10.03.2012 г.

УДК 81'243:81-13

Застосування «інтегрованих уроків» у процесі навчання РЯІ

Тютюнник В.Ю.

*Придніпровська державна академія будівництва
та архітектури, м. Дніпропетровськ, Україна*

У статті обґрунтовано доцільність та ефективність використання «інтегрованих уроків» під час вивчення курсу «Російська мова як іноземна» у вищих навчальних закладах технічного профілю в світлі сучасної дидактики.

Ключові слова: «нетрадиційні», «нестандартні», «пульсуючі», «пролонговані» уроки, межпредметні зв'язки.

Актуальність. Інтеграція України в міжнародне співтовариство зумовила змінив економічній і політичній сферах, а також в системі вищої освіти, яка має відповідати світовим стандартам. Забезпечення загальної освітньої та професійної підготовки іноземних фахівців передбачає не тільки загальний розвиток й удосконалення мовної та комунікативної компетенції, але й формування професійної мовленнєвої культури та культури мислення, досягнення такого рівня володіння мовленням, яке є необхідним для активної та плідної участі майбутнього спеціаліста у професійній діяльності. Робота у цьому напрямку вимагає пошуку нових методів та прийомів навчання.

Під час навчання РЯІ найбільш результативними є технології, форми та методи навчання, що враховують професійну спрямованість і зорієнтовані на особу того, хто навчається, його інтереси, схильності і здібності.

Проблема послаблення інтересу тих, хто навчається, до занять була зафіксована вченими-методистами ще наприкінці минулого сторіччя. Це негативне явище, на їх думку, у першу чергу пояснюється тим, що звичайні уроки, як форма навчання, застаріли, не завжди ефективно стимулюють пізнавальну діяльність і не створюють простору для методичної творчості. На загострення проблеми педагогічна практика відреагувала пошуками нових методів та прийомів, що мають на меті збудження та підтримку інтересу тих, хто навчається, до процесу навчання.

Альтернативою звичним формам проведення навчання стали «нетрадиційні» чи «нестандартні» уроки, специфіку яких розглядали провідні дослідники як в Україні, так і на теренах СНГ (Н.П. Волкова, М.М. Фіцула, В.І. Лозова, Г.В. Троцько, О.Я. Савченко, І.П. Підласий, С.В. Кульневич, Т.П. Лакоценина, Н.В. Бордовська, А.А. Реан, И.Ф. Харламов та інш.). Дослідники цього питання визначили, що при використанні «нетрадиційних уроків» можна досягнути значних позитивних результатів у формуванні загальнонавчальних умінь, стимулюванні пізнавальних інтересів тих, хто навчається, створити передумови для взаємодії суб'єктів навчання, підвищити успішність невстигаючих, бо такі форми навчання дозволяють враховувати індивідуальні можливості

особи, їх реальний навчальний потенціал, створюють атмосферу «комфорту» під час навчального процесу.

Специфіка нетрадиційних форм процесу навчання передбачає розробку адекватної технології кожного уроку, а це, в свою чергу, вимагає певної їх класифікації (Н.П. Волкова, М.М. Фіцула, В.І. Лозова, Г.В. Троцько, І.П. Підласий, С.В. Кульневич, Т.П. Лакоценин та ін.). Сучасна дидактика налічує такі спроби класифікації нетрадиційних уроків: 1) на дві групи – «пульсуючі» та «нестандартні уроки»; 2) у залежності від реалізації основних компонентів навчання при розв'язанні його дидактичних завдань – науки цілісного розв'язання завдань навчання 3) за способами організації взаємодії – на пролонговані уроки. Активно розробляється класифікація нетрадиційних уроків з окремих предметів: географії, історії, рідної та іноземної мов і літератури тощо. Російські вчені С.В. Кульневич та Т.П. Лакоценин [7] розробили свою класифікацію, на основі не зовсім звичайних і зовсім незвичайних методів і форм їх проведення. Це уроки із зміненими засобами; уроки, що спираються на фантазію; уроки, що імітують які-небудь заняття або види праці; уроки з ігровою змагальною основою; уроки, що передбачають трансформацію стандартних засобів організації.

Доцільну і достатньо розгорнуту класифікацію нестандартних уроків надає у своєму підручнику «Педагогіка» М.П. Волкова [3, с. 333]. Вона виділяє: уроки змістовної спрямованості; уроки на інтегративній основі; уроки-змагання; уроки суспільного огляду знань; уроки комунікативної спрямованості; уроки театралізовані; уроки-подорожування, уроки-дослідження; уроки з різновіковим складом учнів; уроки драматизації; уроки психотренінги.

Мета статті – дослідження основних тенденцій та проблем, пов'язаних із застосуванням інноваційних форм навчання, а саме «інтегрованих» і «між предметних» уроків, аналіз цього типу уроків як методичного прийому у практиці розвитку інтелектуальних можливостей особи, обґрунтування перспективності застосування таких видів уроків під час вивчення РЯІ у технічних навчальних закладах України.

Одним із шляхів інтеграції вищої освіти є використання міжпредметних зв'язків, що відображено у навчальних програмах з дисциплін. Зв'язок між предметами навчального плану потрібен для того, щоб один предмет допомагав студентам краще засвоїти інший. Міжпредметні зв'язки – це окремі короточасні моменти заняття, які сприяють глибшому сприйманню та осмисленню якогось конкретного поняття. Вони мають враховувати вже наявні інтереси студентів, сприяти їх розширенню за рахунок інтересу до творчої діяльності. Якщо ж під час навчання інтегровано зміст різних дисциплін і студенти включаються в різні види діяльності, щоб в їхній свідомості та уяві виник якийсь образ, тема або поняття, то таке заняття можна вважати інтегрованим.

В умовах систематичного застосування інтегрованих уроків та проблемно-пізнавальних завдань міжпредметного характеру формується інтерес до творчої діяльності й до тих галузей знань, які включено в систему міжпредметних зв'язків. Як відомо, взаємозв'язок предметів є плідним лише за умови здійснення принципу кореляції змісту предметів. Потрібно так організувати міжпредметні зв'язки, щоб не порушувалась послідовність у викладанні тієї чи іншої дисципліни, щоб цей взаємозв'язок сприяв досягненню практичних цілей навчання.

Тож до переваг інтегрованих уроків слід віднести те, що вони сприяють підвищенню мотивації навчання, розвитку мови, формуванню вмінь тих, хто навчається, інтенсифікації навчально-виховного процесу, знімають перевантаження, втому; не тільки поглиблюють уяву про предмет, розширюють кругозір але і спонукають до

формування різнобічно, гармонічно і інтелектуально розвиненої особистості. Інтеграція є джерелом знаходження нових зв'язків між фактами, що підтверджує чи поглиблює висновки та спостереження студентів.

Потреба у виникненні інтегрованих уроків зумовлюється цілою низкою факторів: світ пізнається у різноманітті та єдності, тому штучне подрібнення предметів не дає уяви про явище в цілому; інтегровані уроки розвивають потенціал тих, хто навчається, спонукають до активного пізнання дійсності, до осмислення та знаходження причинно-послідовних зв'язків, до розвитку логіки, мислення, комунікативних здібностей; сама форма їх проведення нестандартна, цікава, використання різноманітних видів роботи під час уроку підтримує увагу студентів на високому рівні, що дозволяє казати про достатню ефективність уроків, інтегровані уроки розкривають значні педагогічні можливості, знімають втому, перенапруження тих, хто навчається, за умови перемикавання на різні види діяльності, різко підвищують пізнавальний інтерес, служать розвитку уваги, мислення, мови та пам'яті; інтеграція у сучасне суспільство зумовлює необхідність інтеграції в освіті – сучасному суспільству необхідні висококласні добре підготовлені фахівці; інтеграція надає можливість для самореалізації, самовираження, творчості викладача, спонукає до розвитку здібностей.

Навчальний процес поділяється на цикли, де кожен об'єднується темою. Тема охоплює певну, змістовно легко відокремлювану галузь в межах загальної предметної та понятійної сфери даної науково-технічної спеціальності. Кожна конкретна тема впливає з попередніх і є обґрунтуванням для введення наступних. Всі вони разом відображають основні питання та проблеми конкретної спеціальності, знайомлять студентів з головними, «вузловими» темами майбутнього фаху.

Розподіл тем на цикли у загальних питаннях збігається з вивченням саме цих фахових тем на факультетах. Тексти для читання, аудіювання, говоріння й писання відображають різні аспекти тем, що розширює кругозір студентів з питань за фахом.

Так, набір тем, що традиційно вивчається на будівельних факультетах на уроках мови, включає наступні: «Майбутня професія», «Будівництво в Україні», «Житлові масиви Дніпропетровська», «Архітектурні пам'ятки старого міста», «Майбутнє міста очима іноземців», «Нові будівельні матеріали в Україні», «Колір в архітектурі» тощо. На економічному факультеті «Історія виникнення грошей», «Грошові одиниці різних країн», «Гроші та сучасна банківська справа», «Центральний банк та його функції. Грошові ресурси», «Податкова система в Україні» та ін.

Але, на наш погляд, це не є достатнім, або може бути достатнім лише на початковому етапі навчання. Іноземні студенти-нефілологи, що навчаються ВНЗ, вирішують для себе подвійне завдання. По-перше, вони повинні отримати якісну професійну освіту і зробити це на чужій, іноземній мові, якою вони на момент вступу до вищого навчального закладу володіють слабо, або не володіють взагалі. Виходячи з цього, вони повинні одночасно, паралельно засвоювати мовну професійну компетенцію. Проблема у тому, що за формування кожної з цих компетенцій відповідають спеціалісти різних галузей. Лінгвісти, викладачі російської мови опікуються гарним володінням мови взагалі, а спеціалісти-предметники – оволодінням та засвоєнням матеріалу за фахом, і обидві сторони недостатньо співпрацюють між собою. А це загострює і надає вагомості проблемі інтеграції навчального матеріалу.

Якщо на першому етапі навчання, мовленнєвих знань, щонадаються за вищевказаними темами фахівцями русистами, ще достатньо, то на старших курсах, коли предмети за фахом ускладнюються та стають більш специфічними, студентам-іноземцям не

вистачає наукової та професійної термінології. Тому, на нашу думку, навчальні плани з вивчення РЯІ на старших курсах повинні ускладнюватись та збігатися з темами і програмами, що вивчаються за фахом, тобто потрібна інтеграція мовленнєвого та фахового матеріалів. Так, на будівельних факультетах, наприклад, потрібно вивчати такі теми, як: «Промислове та цивільне будівництво», «Конструкційні елементи», «Основи та фундаменти», «Будівельні та ізоляційні матеріали», «Мости, дороги та тунелі», «Будівельні механізми», «Будівельна акустика» тощо, які збігаються з предметами, що вивчаються за фахом. А це, на нашу думку, потребує розробки додаткових навчально-методичних матеріалів і в ідеалі створення спеціального підручника, у розробці якого повинні брати участь філологи та фахівці. Тоді на уроках мови ми отримаємо справжню інтеграцію мовленнєвого та фахового матеріалів, що одностайно сприятиме покращенню професійної підготовки майбутніх фахівців-іноземців. А це, у свою чергу, сприятиме росту міжнародних рейтингів наших вищих навчальних закладів.

Таким чином, введення до навчального процесу інтегрованих занять:

1) створює сприятливі умови для актуалізації потенціалу студента, його пізнавальних потреб та інтелектуальних здібностей.

2) Сприяє запам'ятовуванню мовою, коли матеріал утримується в пам'яті не тому, що його потрібно запам'ятовувати, а тому що його неможливо не запам'ятати, оскільки студент зацікавлений змістовою складовою матеріалу.

3) Призводить до використання «внутрішніх резервів» тих, хто навчається, що в свою чергу, дозволяє підвищити ефективність навчання, тобто студент, маючи певний досвід, знання, інтереси в професійній галузі, повинен не просто утримувати в пам'яті отриманий з іноземної мови матеріал, але осмислювати та «привласнювати» його з тим, щоб користуватися ним під час рішення різноманітних завдань мовного та професійного характеру.

Таким чином, теми, що вивчаються на заняттях з РЯІ, збігаються з фаховими, що допомагає не тільки засвоєнню і володінню відповідною фаховою лексикою та термінологією, кращому розумінню технічних спеціальних текстів, але і часто, на думку самих студентів, сприяє опануванню матеріалу. Наприклад, тема «Проектуємо будинок» мотивує студентів не лише до швидкого опанування відповідним лексико-граматичним матеріалом, але й готує студента до усних виступів, написання пояснювальних записок, захисту проекту. Як показує наш досвід, ці факти треба враховувати під час складання навчальних програм, щоб вони якомога точніше збігалися з вивченням відповідних фахових тем за спеціальністю.

Як показує практика, найбільш доцільно нестандартні уроки використовувати як підсумкові під час узагальнення та закріплення знань, вмінь і навиків, або під час введення нової теми. Не треба зловживати подібними формами організації навчального процесу, оскільки це може призвести до втрати стійкого інтересу до дисципліни, що вивчається та самого процесу навчання.

Підготовка до нестандартного уроку може здійснюватися у відповідності з алгоритмом колективної творчої діяльності: формулювання мети уроку, планування, підготовка, проведення уроку, висновки. Необхідно розглянути стратегію, тактику організації колективної творчої діяльності тих, хто навчається, на кожному етапі. Нестандартні уроки руйнують штампи в організації навчального процесу, сприяють його оптимізації.

У процесі підготовки будь-якого типу уроку використовуються різноманітні види навчальної роботи: фронтальна, групова, парна й індивідуальна.

Висновки. Таким чином, широке застосування «інтегрованих уроків» та міжпредметних зв'язків під час навчання РЯІ заслуговує на достатню увагу. Вони сприяють підвищенню ефективності навчання, оскільки, спираючись на знання, набуті при вивченні інших предметів, студенти знаходять нові логічні зв'язки у навчальному матеріалі, як за фахом, так і змови, що вивчається. А це, в свою чергу, розвиває в них цікавість до навчання, активізує мислення, робить їх знання свідомими, міцними. Ці фактори, у свою чергу, сприяють розвитку професійно орієнтованої комунікативної компетенції, що відображається у високо кваліфікованій професійній діяльності, у приватній, суспільній, професійній та освітній сферах спілкування. Окрім того, міжпредметні зв'язки дають змогу раціонально використовувати час, відведений на вивчення навчального матеріалу, що вагомо зменшує навантаження студентів. Тому, на нашу думку, ця проблема потребує подальшого вивчення та розробки, як в дидактичному, так і в методичному аспектах.

Список літератури

1. Державна національна програма «Освіта. Україна XXI століття». – К.: Райдуга, 1994.
2. Державний стандарт базової і повної середньої освіти. – К., 2004. – С. 10 - 18.
3. Волкова Н.П. Педагогіка : Посібник / Н.П Волкова. –К.: Видавничий центр «Академія», 2002.
4. Гін А.О. Прийоми педагогічної техніки. Вільний вибір. Відкритість. Діяльність. Зворотній зв'язок. Ідеальність: посібник для учителів – 2-ге вид. – доп. / А.О. Гін. – Луганськ.: СПД Резников В.С., 2007.
5. Кульневич С.В. Анализ современного урока. [практ. пособие для учителей и классных руководителей, студентов пед. учеб. заведений, слушателей ИПК]. Изд-е 2-е, доп. и переработ. / С.В. Кульневич, Т.П. Лакоценина. – Ростов н/Д: Изд-во «Учитель», 2003.
6. Кульневич С.В. Не совсем обычный урок. [практическое пособие] / С.В. Кульневич, Т.П. Лакоценина. – Воронеж.: изд. «Учитель», 2001 г.
7. Кульневич С.В. Совсем необычный урок: [практическое пособие] / С.В. Кульневич, Т.П. Лакоценина. – Воронеж.: изд. «Учитель», 2001 г.
8. Подласый И.П. Педагогика: новый курс: [учеб. для студ. высш. учеб. заведений: в 2 кн.]. / И.П. Подласый. – М.: Гуманит. изд. Центр ВЛАДОС, 2002.
9. Сурыгин А.И. Основы теории обучения на неродном для учащихся языке. СПб/ А.И. Сурыгин. – Златоуст, 2000.
10. Харламов И.Ф. Педагогика. [учеб. пособие. – 4-е изд., перераб. и доп.] / И.Ф. Харламов. – М.: Гардарики, 1999.
11. Шоган В.В. Технология личностно ориентированного урока. [Учеб.-метод. пособ. для учителей, методистов, кл. рук-лей, студентов пед. учеб. заведений, слушателей ИПК] / В.В. Шоган. – Ростов н/Д.: Учитель, 2003.

Тютюнник В.Ю. **Использование «интегрированных уроков в процессе обучения РКИ** // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 2. С.236-241.

В статье обосновываются целесообразность и эффективность использования «интегрированных уроков» при изучении курса «Русский язык как иностранный» в высших учебных заведениях технического профиля в свете современной дидактики.

Ключевые слова: «нетрадиционные», «нестандартные», «пульсирующие», «продолженные» уроки, межпредметные связи.

Tiutiunnyk V. **Efficiency of «Language Integrated Learning» in Teaching «Russian as Foreign»** // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 236-241.

This article is aimed to prove the rationalization for practicability and efficiency of language integrated learning in teaching «Russian as foreign» in technical higher educational establishments of Ukraine in light of modern didactics.

Key words: «nontraditional», «unconventional», «throbbing», «prolonged» lessons, interdisciplinary communication.

Поступила до редакції 29.04.2012 р.

УДК 37.046.16 : 81'243

**Личностно ориентированный подход в обучении
иностранным языкам в высшей школе**

Тютюнник В. Ю., Яковишена Н. Ю.

*Приднепровская государственная академия строительства
и архитектуры, г. Днепропетровск, Украина*

Целью данной статьи является краткий обзор основных тенденций и концептуальных подходов к проблеме реализации личностно ориентированного подхода в учебном процессе в высшей школе. В статье анализируется актуальность использования данного подхода при изучении дисциплины «Иностранный язык»

Ключевые слова: *гуманистическая педагогика, личностно ориентированный подход, индивидуальность, личность, самовыражение, самооценочность, Я-концепция, свобода выбора, развитие личности, ситуация успеха.*

Характерные для сегодняшнего мирового сообщества процессы глобализации и интеграции, в том числе и евроинтеграционные, сопровождаются формированием единого образовательного и научного пространства и разработкой единых критериев и стандартов в этой сфере. Одной из наиважнейших задач для Украины, как страны, стремящейся занять достойное место в образовательной сфере Европы и мира, является обеспечение качества подготовки выпускников высших учебных заведений на уровне международных требований. Определяющие тенденции развития мировой образовательной системы – это углубление фундаментализации, усиление гуманистической направленности, духовной и общекультурной составляющих образования.

Актуальность. Современные тенденции общественного развития, процессы демократизации и гуманизации предопределяют существенные изменения в содержании образования, требуют новой ориентации целей, принципов, технологий, методов, форм и методик преподавания предметов в высшей школе. Они сегодня предопределяют и выбор самого подхода или педагогического обеспечения процесса обучения. Вследствие усиления демократических тенденций в жизни общества образовательные системы как его значимые составляющие начали переносить акцент с массовых педагогических явлений на личность студента, исследование возможностей и обстоятельств его индивидуального развития, условий самораскрытия и самореализации личности на разных этапах ее жизнедеятельности. Это предполагает существенную переориентацию сознания преподавателя, его взгляда на личность студента и себя как на ценность и самооценочность. В соответствии с этим, еще с 90-х годов прошлого века в педагогике сначала средней, а затем высшей школы, постепенно, все больше утверждается новая методическая концепция, а именно личностно ориентированный подход (ЛОП). Главными положениями данного подхода являются направленность на развитие личности учащегося как активного субъекта учебной деятельности и

всесторонняя подготовка его к непрерывному процессу образования, саморазвития и самосовершенствования. Личностно ориентированное образование – это современная гуманитарная технология открытого типа. В его парадигме традиционное понимание образования, как процесса овладения учащимися знаниями, умениями, навыками и подготовки их к жизни переосмысливается и вытесняется более широким и прогрессивным взглядом на образование, как на процесс становления личности, обретения ею себя, своего человеческого образа: неповторимой индивидуальности, духовности, творческого потенциала.

Сегодня термины «личностно ориентированный подход», «личностно ориентированная технология» получили широкое распространение в среде научно-педагогической общественности. В отечественной и зарубежной педагогической науке это направление активно и достаточно плодотворно исследуется, как с теоретико-методической точки зрения, так и с прикладной. Этой теме посвящены труды таких исследователей, как: Н.И. Алексеева, Г.А. Балла, Е.В. Бондаревской, С.Л. Братченко, О.С. Газмана, Э.Н. Гусинского, М.В. Давер, С.В. Кульневича, Т.П. Лакоцениной, Т.В. Машаровой, Е.Н. Пехоты, И.П. Подласого, В.В. Серикова, Е.Н. Степанова, Ю.И. Турчаниновой, В.Т. Фоменко, В.В. Шоган, И.С. Якиманской и др. Проблеме условий применения личностно ориентированного подхода в образовательной деятельности посвящены работы Л.Г. Вяткина, М.О. Веселова, А.Г. Мясичева, Б.М. Теплова, Т.К. Селевко, Я.Э. Шахбазарова, В.В. Шоган, Ш.А. Амонашвили, И.Э. Уит, В.Д. Шадрикова и др.

Но нельзя утверждать, что данное понятие и сам подход не существовали ранее. Гуманистическую тенденцию образования, с ее ориентацией на личность обучаемого, как высшую ценность и самоценность нельзя считать явлением и заслугой только современной демократической педагогики. Ее истоки мы находим в трудах мыслителей и педагогов античности: Протагора, Сократа, Аристотеля, Плутарха, Сенеки, Пифагора; ее расцвет связывают с взлетом человеческого духа эпохи Возрождения. Гении Ренессанса: Томас Мор, Томмазо Кампанелли, Ян Каменский, Сирано де Бержерак, Франсуа Рабле, Леонардо Да Винчи считали человека наивысшей ценностью творения. Их идеи подхватили и продолжили Мишель Монтень, Жан-Жак Руссо. Идеи гуманизма легли в основу трудов Й.Г. Песталоцци, справедливо утверждавшего, что цель воспитания состоит в том, что сама личность подымается до ощущения внутреннего достоинства своей природы. В XX веке вековой опыт гуманистической педагогики, идеи философской и педагогической антропологии Н.А. Бердяева, Н.И. Пирогова, В.В. Розанова, В.С. Соловьева, К.Д. Ушинского, М. Шелера и др., работы отечественных и зарубежных ученых гуманистического направления педагогики и психологии Р.Бернса, Я. Корчака, А. Маслоу, К. Роджерса, С. Френе, Ш.А. Амонашвили, В.А. Сухомлинского находят свое воплощение в новой методологической концепции – личностно ориентированном подходе. Получивший и свое название, и дальнейшую разработку в трудах современных ученых, этот подход по праву занимает ведущее место в современной педагогике.

Личностно ориентируемый подход постепенно стал ведущим в практике средней школы и, по мнению многих ученых, он не менее актуален сегодня в высшей. Данная концепция, основывающаяся на приоритете принципа индивидуализации, решает проблему доминирующей роли студента в процессе усвоения языка на основе усиления его автономности, относительной самостоятельности и развития умений обучаемого. Именно стремление исследователей разработать способы руководства

учебным процессом при сохранении относительной автономии каждого студента обуславливает интерес к мотивационно-стратегическим процессам личностно ориентированного подхода, к таким его характеристикам, как стратегическая компетенция и мотивационная сфера личности. *Цель* данной статьи – анализ концептуальных подходов к проблеме реализации личностно ориентированного подхода при обучении иностранному языку в высшей школе.

Современные инновационные методики преподавания иностранных языков предусматривают развитие деятельной коммуникативной компетенции, а именно: практическое овладение всеми видами речевой деятельности и коммуникативное использование иностранного языка как в повседневных, деловых ситуациях, так и в специальных; профессиональную и специальную направленность; систему оценки степени сформированности коммуникативной деятельностной компетенции студентов с учетом уровня овладения иностранным языком, определяемой в Общеввропейских рекомендациях по языковому обучению. Поэтому в лингводидактике и методике обучения иностранным языкам актуальны основополагающие аспекты использования ЛОП. По своей сущности данный подход противостоит ранее существовавшей в отечественной системе образования социоцентрической модели обучения и воспитания.

1. Теоретико-методологическая основа подхода – идеи гуманистической педагогики и психологии, философской и педагогической антропологии.

2. Цель использования – на основе выявления индивидуальных особенностей личности содействовать развитию его индивидуальности.

3. Содержательные аспекты применения – субъективный опыт учащегося, пути и способы его анализа самоанализа, актуализация и самоактуализации, обогащения и саморазвития

4. Организационно-деятельностные и отношенческие аспекты использования – приемы и методы педагогической поддержки, доминирование субъектно-субъектных помогающих отношений.

5. Главный критерий анализа и оценки эффективности применения – развитость индивидуальности учащегося, проявление его индивидуальных черт.

Не менее актуальны в свете вышесказанного и основные понятия ЛОП, первая составляющая педагогических действий: индивидуальность, личность, самоактуализированная личность, самовыражение, субъект, субъектность, Я-концепция, выбор, педагогическая поддержка.

То же можно сказать и о его второй составляющей – исходных положениях и основных правилах:

1) принцип самоактуализации – потребность в актуализации интеллектуальных, коммуникативных, художественных и физических способностей, как в никакой другой, побуждает и поддерживает стремление учащихся к проявлению и развитию своих природных и социально приобретенных способностей;

2) принцип индивидуальности – индивидуальность присуща лишь тому человеку, который реально обладает субъективными полномочиями и умело использует их в построении деятельности, общения и отношений. Межсубъектный характер взаимодействия должен быть доминирующим в процессе воспитания и обучения. Создание условий для формирования индивидуальности личности учащегося и педагога – задача образовательного учреждения;

3) принцип субъектности – индивидуальность присуща, лишь тому человеку, который реально обладает субъектными полномочиями и умело использует их в по-

строении деятельности, общения и отношений. Межсубъектный им характер взаимодействия должен быть доминирующим в процессе воспитания и общения;

4) принцип выбора – без выбора невозможно развитие индивидуальности и субъектности, самореализация учащегося. Современный студент должен учиться и воспитываться в условиях постоянного выбора, обладать субъектными полномочиями в выборе цели, содержания, форм и способов организации учебно-воспитательного процесса;

5) принцип творчества и успеха – индивидуальная и коллективная творческая деятельность позволяет определять и развивать индивидуальные особенности учащегося в любой сфере обучения, а при изучении иностранного языка в первую очередь. Достигнутый успех в любом виде деятельности способствует формированию позитивной Я-концепции личности учащегося;

6) принцип доверия и поддержки – это решительный отказ от идеологии и практики социоцентрического по направленности, авторитарного по сути старого учебно-воспитательного процесса, который мы получили в наследство от высшей школы эпохи социализма. Ни одна самая прогрессивная технология, никакие инновационные и интерактивные методы, формы и приемы не будут работать на саму идеологию подхода к учебному процессу и ее принципы. Поэтому так важно сегодня обогатить арсенал учебно-образовательной деятельности гуманистическими личностно ориентированными технологиями обучения и воспитания. Не внешнее воздействие, а внутренняя мотивация детерминирует сегодня успех обучения, это особо актуально в практике обучения языкам.

Таким образом, мы плавно переходим к третьему компоненту личностно ориентированного подхода – его технологической составляющей, включающей в себя наиболее адекватные в данной ориентации способы педагогической деятельности. Технологический арсенал данного подхода – это: **диалогичность, деятельно-творческий характер, направленность на поддержку индивидуального развития учащегося, предоставление учащимся необходимого пространства, свободы для принятия самостоятельных решений, творчества, выбора содержания и способов учения и поведения.** Сюда по праву входят все игровые, диалогичные, групповые, кооперативные, интерактивные, коммуникативные технологии, методы и приемы, которые являются сегодня ведущими и наиболее успешными в процессе обучения иностранным языкам.

Выводы. В арсенале ЛОП такие методы и приемы, как актуализация субъектного опыта учащегося, диалога и полилога, приемы создания ситуации индивидуального и коллективного выбора, ситуаций успеха, игровые методы, методы диагностики и самодиагностики. Не менее действенными и необходимыми, по мнению многих ученых, здесь будут методы создания ситуаций выбора и успеха, которые давно успешно используются в средней школе, методы продуктивного, кооперативного, проблемного обучения, технологии развития технического мышления, методики развивающего обучения. Формы обучения здесь тоже должны быть нестандартными – это все виды так называемых «инновационных», «нетрадиционных уроков», которых уже разработано огромное множество и, анализ которых проводился в других работах авторов. Естественно все это требует использования современных, коммуникативных учебников, видео- и аудиоматериалов, методических разработок. Смеем заметить, что все это успешно применяется и используется преподавателями нашей кафедры интенсивного обучения иностранным языкам. Приднепровская государственная ака-

демия строительства и архитектуры – один из ведущих, динамично развивающихся вузов юга страны, отличительной особенностью которого являются прочные и долговременные связи с зарубежными вузами-партнерами. Имея опыт 10-летнего сотрудничества с национальным институтом прикладных наук г. Леона (ИНСА), учитывая важность и актуальность международной деятельности и острую необходимость в подготовке высококвалифицированных инженеров, свободно владеющих европейскими языками, в академии в середине 90-х годов была разработана тактика и стратегия международного сотрудничества, получившая название проекта «Стрела». Ее суть состояла в углубленном изучении французского языка (10 часов в неделю) и преподавания большого количества предметов с первого курса на французском языке. Эта идея имела дальнейшее развитие и на сегодняшний день академия имеет ряд франко-украинских и англо-украинских проектов по специальностям «Промышленное и гражданское строительство», «Архитектура», «Прикладное материаловедение», «Международная экономика». Наши студенты обучаются в 4-х международных филиалах, ежегодно проходят стажировки по языку и специальности, получают в результате два диплома, отечественный и европейского образца. Для работы в этих проектах в 2002 году и была создана наша кафедра.

Краткость объема статьи не дает возможности более детально остановиться на вопросах практического применения ЛОП, что будет предметом следующих статей.

Список литературы

1. Алексеев Н.А. Личностно ориентированное обучение: вопросы теории и практики / Н.А. Алексеев. – Тюмень: Тюменский университет, 1997.
2. Амонашвили Ш.А. Личностно-гуманная основа педагогического процесса / Ш.А. Амонашвили. – Мн.: Университетское, 1990.
3. Бондаревская Е.В. Гуммаристическая парадигма личностно ориентированного образования/ Е.В. Бондаревская // Педагогика. – 1997. – № 4. – С. 12 – 17.
4. Братченко С.Л. Гуманистические основы личностно ориентированного подхода к воспитанию / С.Л. Братченко // Образование и культура Северо-Запада России. – 1996. – № 1.
5. Давер М.В. Мотивационно-стратегические аспекты личностно-ориентированного обучения языкам на начальном этапе / М.В. Давер. – СПб : Златоуст, 2006.
6. Личностно-ориентированный подход в работе педагога: разработка и использование / Под ред. Е.Н. Степанова. – М.: ТЦ Сфера, 2003.
7. Шоган В.В. Технологии личностно ориентированного урока: [учеб.-метод. пособ.] Для учителей, методистов, кл. рук-лей, студентов пед.учеб. заведений, слушателей ИПК / В.В. Шоган. – Ростов н/Д: Изд-во «Учитель», 2003.
8. Освітні технології у школі та вузі: Матеріали науково-практичної конференції / за науковою редакцією О.М. Пехоти. – Миколаїв: МФ НаУКМА, 1999.
9. Освітні технології: [навч.-метод. посіб.] / О.М. Пехота, А.З. Кіктенко, О.М. Любарська та ін.; за ред. О.М. Пехоти. – К.: А.С.К., 2004.

Тютюнник В. Ю., Яковішена Н. Ю. Особистісно зорієнтований підхід у викладанні іноземних мов у вищій школі // Ученіє запіски Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – С. 242-247.

Метою даної статті є короткий огляд основних тенденцій та концептуальних підходів до проблеми реалізації особистісно зорієнтованого підходу у навчальному процесі у вищій школі. У статті аналізується актуальність застосування даного підходу при вивченні дисципліни «Іноземна мова»

Ключові слова: гуманістична педагогіка, особистісно зорієнтований підхід, індивідуальність, особистість, самовиявлення, самоцінність, Я-концепція, свобода вибору, розвиток особистості, ситуація успіху.

Tiutiunnyk V., Yakovyshena N. A Personality Oriented Approach to Foreign Languages Learning in Higher School // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 242-247.

The aim of the article is to make brief review of major tendencies and conceptual approaches to the problem of a personality oriented approach realization in higher school. The actuality of given approach is being analyzed in the article regarding its role while teaching the discipline “English language”.

Key words: humanistic approach of pedagogies, personality oriented approach, individuality, personality, self-expression, self-value, I-conception, free choice, personality development, success situation.

Поступила в редакцію 19.03.2012 г.

УДК 373. 5. 016. – 054. 57

**До питання змісту та напрямів
лінгвокультурологічної роботи у навчанні російської мови
у загальноосвітніх школах України**

Фідкевич О. Л.

Інститут педагогіки НАПН України, м. Київ, Україна

У статті розглядаються методичні аспекти лінгвокультурологічного підходу до навчання російської мови у загальноосвітніх школах України; обґрунтовується перспективність використання культурних концептів як важливих компонентів змісту лінгвокультурологічної роботи.

Ключові слова: *лінгвокультурологічна компетентність, культурні концепти, загальноосвітні школи України, російська мова.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку методики навчання російської мови у загальноосвітніх школах України проблема формування лінгвокультурологічної компетентності є особливо актуальною.

По-перше, це пов'язано з глобалізацією світових проблем і з необхідністю врахування універсальних і специфічних характеристик поведінки різних народів у процесі міжкультурної комунікації, що з кожним роком набуває все більшого масштабу та значення.

По-друге, глобальні соціальні процеси призвели до змін у загальних філософських підходах до навчання дитини у школі, до утвердження нових антропоцентричних візій щодо становлення її особистості. Використання лінгвокультурологічного напрямку у вивченні мови тісно пов'язано із самою сутністю компетентісно орієнтованого навчання, у центрі уваги якого знаходиться дитина, її внутрішній світ, її особистісні запити, здатність до соціальної адаптації.

Вивчення російської мови у процесі засвоєння основних культурних концептів, символів, традицій, ритуалів дає змогу дитині усвідомити витоки національної специфічності російського народу, стає базисом для формування національної толерантності і у той же час – підґрунтям поваги до рідної мови, свого народу, тобто вивчення мови із широким залученням лінгвокультурологічного матеріалу має великий розвиваючий та виховний потенціал.

Актуальність дослідження.

Елементи лінгвокультурологічного аналізу присутні у практиці вчителів російської мови, проте вчителі, як правило, глибоко не усвідомлюють лінгвокультурологічну складову навчальних текстів, їм важко визначити концептуальний стрижень та ефективні напрями лінгвокультурологічної роботи.

Головними у реалізації будь-якого напрямку роботи у школі є не тільки питання «що?», але і «як?». У царині лінгвокультурологічної роботи у школі більше таких за-

До питання змісту та напрямів лінгвокультурологічної роботи у навчанні російської мови у загальноосвітніх школах України

питань, ніж відповідей. Як зазначає Т. Дороз, «Матеріалів для такої роботи, та ще й з належним коментарем у підручниках з української мови, вкрай мало» [1, с. 77]; але його недостатньо і в підручниках з російської мови, та головне, що у репрезентації лінгвокультурологічного матеріалу не прослідковується певна система.

Саме тому осмислення змісту та напрямів лінгвокультурологічної роботи як складової соціокультурної лінії у навчанні російської мови у загальноосвітніх школах України є *метою* репрезентованої статті, якій підпорядковані такі *цілі дослідження*:

- обґрунтувати залучення учнів до основних культурних концептів у навчанні російської мови як перспективний напрям лінгвокультурологічної роботи на уроках російської мови у загальноосвітніх школах України;

- визначити напрями та види роботи із засвоєння учнями основних культурних концептів як важливих елементів змісту лінгвокультурологічної роботи.

Аналіз досліджень з означеної проблеми. Базові положення лінгвокультурології як нової міждисциплінарної науки представлені у роботах Н. Арутюнової, Є. Верещагіна, А. Вежбицької, С. Воркачова, В. Карасика, В. Костомарова, В. Маслової, Ю. Степанова, В. Телія, С. Тер-Мінасової та інш.

У роботах Ф. Бацевича, І. Голубовської, І. Гудзик, Т. Дороз, В. Кононенко, Т. Колодько, Ю. Пасова, В. Сафонової досліджено сутність соціокультурної компетентності як одного з важливих показників готовності особистості до міжкультурної комунікації.

У наукових працях Л. Городецької, Т. Донської, О. Любічевої, Н. Мішатіної, Л. Ходякової розглядаються культурні концепти як основні компоненти змісту лінгвокультурологічної роботи на уроках російської мови, визначається специфіка та вимоги до навчальних текстів, які уміщують культурологічний компонент.

Основна частина.

Наукові здобутки етнокультурології, соціальної лінгвістики та лінгвокультурології (дискусії щодо розмежування цих лінгвістичних дисциплін у шкільній лінгводидактиці не мають першочергового значення) повинні стати підґрунтям для формування соціокультурної компетентності, що визначена як одна із основних у мовній освіті українських школярів і передбачає залучення учнів до усвідомлення феномену матеріальної та духовної культури; ментальності народу, специфіки його соціальної поведінки, відображених у слові.

Акцентуємо, що лінгвокультурологічна робота як складова соціокультурної лінії змісту освіти має бути орієнтована не тільки на знаходження особливого у культурі іншого народу, а й універсального компоненту, того, що об'єднує представників різних національностей; впливати на формування в учнів особистісної та національної толерантності, що у подальшому допоможе їм визначати свої комунікативні стратегії з урахуванням мовного, культурного та національного розмаїття світу (особливо з огляду на полікультурну ситуацію в Україні та розширення міжкультурних контактів українців з представниками інших країн). Проте національне особливе не повинно стати підґрунтям формування дуального типу мислення «свій-чужий». У процесі підготовки дитини до міжкультурного діалогу важливо усвідомлювати, що продуктивна модель толерантної особистості формується на основі взаємодіючих сфер: «Я – особистість», «Я – представник громади», «Я – представник свого народу», «Я – представник світової спільноти».

Процес формування лінгвокультурологічної компетентності передбачає врахування принципів комунікативно орієнтованого навчання у контексті активного вер-

бального спілкування на уроці, яке реалізується у всіх видах мовленнєвої діяльності: слуханні, говорінні, читанні та письмі. У процесі комунікативно орієнтованого навчання здійснюється підготовка до міжкультурного діалогу, усвідомлюється важливість толерантного спілкування як у своєму близькому оточенні – у своєму класі, у своїй школі, регіоні, так і за межами України. Комунікативні підходи у навчанні мови забезпечують продуктивну реалізацію лінгвокультурологічної роботи, природне сприйняття нової культурної інформації.

Найбільш ефективно лінгвокультурологічний матеріал засвоюється за допомогою інтерактивних, ігрових форм навчання, завдань пошукового характеру, проектної діяльності учнів, у яких закладаються навички результативної комунікативної кооперації у парній та груповій роботі.

Одним із важливих напрямів лінгвокультурологічної роботи у навчанні російської мови є знайомство учнів з ключовими культурними концептами. Культурний концепт – це специфічний національний образ культури народу, уміщений у слові. Концепти узагальнюють духовно-практичне знання народу, яке репрезентує систему його мислення, норми та моделі поведінки. Вони віддзеркалюють особливості свідомості представників народу, викликають певні почуття та асоціації.

У культурному концепті виокремлюються понятійна, образна та ціннісна складові [2]. Саме тому лінгвокультурологічний аналіз концептів закладає фундамент для формування у подальшому світоглядних позицій учнів. Концепти розширюють картину світу дитини, сприяють розвитку її абстрактного мислення, збагачують емоційне світосприйняття. Ціннісний компонент культурного концепту має велике виховне значення у процесі становлення особистості дитини, впливає у подальшому на входження основних ціннісних установок народу до аксіологічної системи дитини, впливає на формування цієї системи і робить можливим їх використання поза межами навчальних текстів, у дискурсі реальних комунікативних ситуацій.

У лінгвокультурологічній роботі основною організуючою одиницею є текст – «найважливіше джерело культурного маркування» [3, с. 52], тому засвоєння культурних концептів переважно здійснюється на основі культурологічних текстів, які «відображають історико-культурні цінності народу, його духовність, естетичні за змістом, формою, структурою і лексичним наповненням. Найчастіше, це тексти, які описують (інтерпретують чи коментують) об'єкти культури, артефакти, традиції народу, релігійні ритуали, побутові обряди, свята, біографії діячів культури, історично значущі події чи явища природи, які емоційно та морально впливають на читача (слухача) і викликають у нього певні почуття добра, справедливості чи обурення [4, с. 79]».

Проте на сучасному етапі будь-які стандарти у шкільному процесі засвоєння культурологічної інформації відсутні, як і критерії оцінювання лінгвокультурологічної компетентності учнів. Відкритим залишається питання: які саме культурні концепти необхідно відібрати для уроків навчання російської мови? Що знаходиться у підґрунті цього відбору?

На наш погляд, лінгвокультурологічна робота має починатися з визначення найбільш важливих для дитини концептосфер, які зумовлюватимуть відбір текстів, у яких репрезентовано основні культурні концепти. Найбільш важливими концептосферами є наступні: «Человек» (имя, мать, отец, дедушка, бабушка, народ, родной язык, русский язык, герой, богатырь, и др.); «Мир» (пространство, время, число, родной край, страна, планета Земля и др.); «Природа» (солнце, ветер, вода, огонь, дерево, цветы, лес, поле, дорога и др.); «Нравственность» (добро, зло, совесть, стыд, правда,

ложь и др.); «Социальные понятия» (дружба, воля, ошибка, вина и др.); «Эмоции» (счастье, радость, любовь, печаль и др.); «Искусство» (литература, живопись, архитектура, поэт, писатель и др.); «Деятельность человека» (артефакты: дом, книга, храм, икона и др.).

Безумовно, перелік концептосфер і найбільш актуальних концептів не обмежується цим списком, його необхідно перевірити шляхом експериментального дослідження. Важливо також проаналізувати психолого-вікову доцільність використання концептів у кожному класі, визначити ефективні форми роботи із їх засвоєння.

Розгляд основних культурних концептів російської культури повинен здійснюватися у контексті порівняльного аналізу із концептами української культури, базуватися на знаходженні як загального, так і специфічного, яке є свідченням унікальності національного світосприйняття кожного з народів.

Зазначимо, що лінгвокультурологічна робота не обмежується тільки розглядом культурних концептів. Зміст даної роботи передбачає знайомство з національними стереотипами, нормами та моделями поведінки, безеквівалентною лексикою. Проте, на наш погляд, культурні концепти – саме ті основні організуючі елементи лінгвокультурологічної роботи, за допомогою яких може бути розподілено навчальний культурологічний матеріал у підручнику чи посібнику, спрямовано діяльність учнів на уроках навчання російської мови у контексті формування лінгвокультурологічної компетентності. Організація лінгвокультурологічної роботи на основі концептів враховує традиційний, класичний підхід до навчання російської мови у школі, з його орієнтацією на ціннісний компонент, на відміну від суто прагматичних підходів до вивчення мови.

Висновки. Залучення учнів до культурно-ціннісних понять (концептів) у процесі навчання російської мови, на наш погляд, є одним із ефективних та продуктивних шляхів реалізації соціокультурної лінії змісту освіти у контексті компетентісно орієнтованого навчання. Звернення до основних концептів культури надасть лінгвокультурологічній роботі у навчанні російської мови системності на рівні змісту та допоможе визначити технологію її реалізації.

У подальшому треба визначити та експериментально дослідити, які концепти мають бути представлені у навчальних текстах для кожного класу; які уміння і навички повинна розвивати дитина у процесі знайомства з основними культурними концептами російської культури; які види і форми цієї роботи будуть найбільш ефективними; розробити завдання, спрямовані на засвоєння культурних концептів – тобто необхідно змоделювати методику вивчення культурних концептів на уроках російської мови.

Список літератури

1. Дороз В. Соціокультурні стереотипи в контексті кроскультурного навчання учнів білінгвів української мови / В. Дороз // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – 2009 – Вип. 4 – С. 72 - 80.
2. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 385 с.
3. Маслова В. А. Лингвокультурология / В. А. Маслова. – М.: Академия, 2001. – 208 с.

4. Ходякова Л. А. Методика интерпретации текста как феномена культуры / Л.А Ходякова // Ярославский педагогический вестник. – 2011. – № 2. – Т.2 (Психолого-педагогические науки) – С. 76-81.

Фідкевич Е.Л. К вопросу о содержании и направлениях лингвокультурологической работы в общеобразовательных школах Украины // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 2. С.248-252.

В статье рассматриваются методические аспекты лингвокультурологического подхода к изучению русского языка в общеобразовательных школах Украины; обосновывается перспективность использования культурных концептов как важнейших компонентов содержания лингвокультурологической работы.

Ключевые слова: лингвокультурологическая компетентность, культурные концепты, общеобразовательные школы Украины, русский язык.

Fidkevich H. To question of main CONTENTENCE and directions of LINGVOCULTUROLOGICAL work in studies of russian in general schools of ukraine // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 248-252.

The main contence and ways of lingvoculturological work on the lessons of Russian in general schools of Ukraine are presented in the article; perspective of the use of cultural concepts is grounded as major components of lingvoculturological work.

Key words: lingvoculturological competence, cultural concepts, general schools of Ukraine, Russian language.

Поступила до редакції 29.04.2012 р.

УДК 811 : 161.1 : 81'272

Организация самостоятельной работы иностранных студентов при изучении лингвокультурологии

Яценко Т. А.

*Таврический национальный университет им. В. И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина*

Статья посвящена изложению концепции создания системы заданий для самостоятельной работы в авторском учебном пособии «Лингвокультурология».

Ключевые слова: лингвокультурология, учебное пособие, самостоятельная работа студентов, лингвокультурологическая компетенция.

Самостоятельная работа студентов занимает все более важное место в современной системе образования в целом и в отрасли «гуманитарные науки» – в частности. Значительное увеличение объема самостоятельной работы в учебных планах соотносится с активной разработкой компетентностного подхода к обучению в высшей школе.

В методике преподавания русского языка как иностранного (РКИ) представлена четкая система компетенций, входящих в предметную сферу профессионального сознания преподавателя, среди которых выделяется и лингвокультурологическая компетенция [5, с. 183-188].

В ряде учебников и учебных пособий по лингвокультурологии, изданных в первом десятилетии XXI века (В. А. Маслова, В. В. Красных, Г. Ю. Богданович, В. И. Кононенко, В. В. Воробьев, А. Т. Хроленко и др.) представлены разнообразные дидактические материалы для самостоятельной работы, но в число адресатов этих книг не включены иностранные студенты и магистранты филологического направления подготовки, которым, возможно, предстоит преподавание этого курса у себя на родине параллельно с преподаванием русского языка. В соответствии с учебным планом данным учащимся читаются курсы культурологии и лингвокультурологии.

С учетом этого обстоятельства мною подготовлено учебное пособие, ориентированное прежде всего на указанный контингент учащихся [8]. Основная концепция пособия была уже изложена в отдельной статье [9]. В настоящей статье основное внимание уделяется презентации материала, предназначенного для самостоятельной работы студентов и магистров.

Всем вышесказанным и определяется *актуальность* представляемой работы.

Научная новизна исследования состоит в ориентации на формирование «лингвокультурологической компетенции» (термин В. В. Воробьева [3, с. 74-84]) иностранных студентов, изучающих русский язык.

Практическое значение заключается в том, что формирование лингвокультурологической компетенции понимается нами не только как овладение системой реальных

разносторонних знаний о национальной культуре, воплощенных в языке, но никак решение прагматических задач изучения учебного курса, теоретические положения и материалы которого могут найти применение в разных аспектах будущей профессиональной деятельности выпускников университета.

Основная цель работы: представить систему и типологию заданий для самостоятельной работы иностранных студентов.

Достижение цели предполагает решение следующих *задач*: 1) учет основных направлений профессиональной деятельности иностранных выпускников университета; 2) обращение к особенностям национальной лингвокультуры студентов; 3) представление лингвокультурологической и социолингвистической региональной специфики Крыма, где проходит обучение студентов.

Представим в общем виде структуру учебного пособия, которое состоит из Предисловия, пяти глав, терминологического справочника и списка литературы. Содержание глав соответствует основным разделам учебной программы: Лингвокультурология как наука и учебная дисциплина (глава 1); Место лингвокультурологии в ряду смежных дисциплин (глава 2); Базовые понятия лингвокультурологии (глава 3); Основные единицы изучения в лингвокультурологии (глава 4); Лингвокультурологический анализ текста (глава 5).

В каждую из глав включается следующий материал для организации самостоятельной работы: 1) вопросы для самоконтроля; 2) эвристические вопросы и задания; 3) список литературы, рекомендуемой для изучения по учебному материалу главы. В тексте глав термины и терминологические сочетания, не только лингвокультурологические, но также лингвистические и общеметодические, выделяются полужирным шрифтом для того, чтобы студент сам мог найти необходимую ему информацию в терминологическом справочнике, размещенном в конце учебного пособия.

Вопросы для самоконтроля ориентируют учащихся на систематизацию материала по определенной теме, на проверку качества усвоения материала, на необходимость повторного обращения к подразделам главы, которые оказались наиболее сложными для усвоения.

Эвристические вопросы носят иной характер: они нацелены прежде всего на развитие аналитического логического мышления, на развитие умений и навыков в выявлении интегральных и дифференциальных признаков анализируемых явлений, на формирование умений научной аргументации, на развитие синтезирующего подхода к изучению лингвокультурологии в ее непосредственной взаимосвязи с другими гуманитарными науками, включая методику преподавания русского языка как иностранного.

Приведем примеры формулировок эвристических вопросов по разным главам: *На каком этапе изучения иностранного языка начинается знакомство с лингвокультурологическим материалом? Какой лингвокультурологический материал Вы изучали на подготовительном отделении? Нужен ли лингвокультурологический комментарий при работе с текстами на родном языке? Аргументируйте свой ответ; К какой точке зрения по поводу соотношения лингвокультурологии и лингвострановедения вы присоединяетесь? Аргументируйте свою позицию; Почему для успешности международного бизнеса важно знание особенностей национального речевого поведения? Каким образом представлены концепты Богатство и Бедность в пословицах русского и вашего родного языка? В чем заключается сходство и различие между ними?*

Для успешного формирования лингвокультурологической компетенции учащихся особо важны эвристические вопросы, ориентированные на сопоставление русской

лингвокультуры и лингвокультуры родного языка (или языка – посредника). Проиллюстрируем это положение следующими вопросами: *Если бы Вам пришлось переводить русские народные сказки на Ваш родной язык, как бы Вы перевели зооморфные образы и прецедентные имена, чтобы сохранить их лингвокультурологическое содержание? Если вы будете преподавать русский язык, то на какие правила русского речевого этикета вы обратите особое внимание? К какому типу речевого поведения (восточному или западному) находится ближе всего русская культура коммуникаций? Вы согласны с тем, что для восточных культур в большей степени, чем для западных, важны социальные отношения между участниками коммуникации? Если Вы не согласны с этим, аргументируйте свою точку зрения.*

Эвристические задания преследуют основную цель: формирование лингвокультурологической компетенции студентов. Назовем основные типы эвристических заданий: 1) студентам предлагается изучить дополнительный материал по определенной теме и представить свои умозаключения в устной (выступление, участие в дискуссии) или в письменной форме (сочинение, эссе, статья); 2) задания по различным лексикографическим источникам; 3) самостоятельный целенаправленный анализ учебников и учебных пособий по РКИ.

В блоке эвристических заданий первого типа возможны задания разного объема: а) учащимся предлагается ознакомиться с фрагментами научных или лингводидактических текстов и сформулировать собственные умозаключения, например: сравнить узкое и широкое толкование этнолингвистики в работе Н. И. Толстого «Язык и народная культура» [6]; определить, какое из этих толкований в большей степени связано с лингвокультурологией; б) на основании изученного материала предлагаются вопросы для дискуссии, например: по материалам фрагмента об особенностях национального менталитета из учебного пособия А. Т. Хроленко [7] для обсуждения предлагаются следующие вопросы: *Встречались ли Вы с такими особенностями русского менталитета, о которых пишут русские философы и писатели? Приведите примеры. Считаете ли Вы, что природные условия Вашей страны оказали влияние на формирование национального менталитета? К какому из типов менталитета («западный», «восточный», «традиционный») Вы относите себя? Считаете ли Вы правильными и достаточными приведенные типовые характеристики? Можете ли Вы их дополнить?*

Выполнение заданий по различным лексикографическим источникам (второй тип) не только развивает умения и навыки, необходимые студентам-филологам, но и знакомит их с новыми источниками лингвокультурологического характера, формирует профессиональную компетенцию. Приведем примеры: Задание 1. Ознакомьтесь со словарной статьей «Вежа» из труда В. В. Виноградова «История слов» [2] и ответьте, пожалуйста, на вопросы:

1. В чем, на Ваш взгляд, заключается своеобразие этой словарной статьи?
2. Является ли эта словарная статья лингвокультурологической?
3. Если Вы считаете ее лингвокультурологической, приведите свои аргументы.

Задание 2. А. Ознакомьтесь с содержанием лингвокультурологического словаря Ю. С. Степанова «Константы: словарь русской культуры». Изд. 2-е, испр. и доп. – М.: Академический проект, 2001. – 312 с.

Б. Определите, какие из названных культурных концептов особенно важны для изучения русского языка в Вашей стране? Аргументируйте свой ответ.

- В. Напишите конспекты по материалам двух словарных статей.

Самостоятельный анализ учебников и учебных пособий по РКИ способствует педагогизации учебного процесса, например: *Ознакомьтесь с содержанием различных учебников и учебных пособий по русскому языку для начального этапа обучения. Выделите в них лингвокультурологический материал. Определите, с какими задачами изучения лингвокультурологии связан этот материал.*

Учет полилингвокультурной ситуации в Крыму, где обучаются иностранные студенты, делает целесообразным предлагать задания, направленные на осмысление вопросов о взаимосвязи лингвокультурологии и социолингвистики, на углубление представлений о специфике языковой ситуации в регионе (данный материал на основании анализа фрагмента текста книги Г. Ю. Богданович [1], был уже предоставлен в предыдущей статье [9]).

В учебном пособии используются отдельные задания для самостоятельной работы, ориентированные на сопоставление русской и украинской лингвокультур. Например, в число фрагментов из работ по лингвокультурологии и этнолингвистике о роли деревьев в славянской мифологии, об отражении мифологических представлений в фольклоре, заговорах, загадках, пословицах и художественной литературе используется статья о дубе из словаря-справочника В. В. Жайворонка [4, с. 203-204].

После изучения текстов предлагаются вопросы типа: *Какие деревья встречаются чаще всего в русских и украинских фольклорных текстах? Какова их символика? Приведите примеры. Как отражаются в русской и украинской художественной литературе мифологические представления о связи человека с жизнью дерева?*

Проведенное исследование позволяет сделать следующие выводы:

– для успешной организации самостоятельной работы необходима четкая система заданий разных типов;

– содержание заданий должно быть ориентировано на будущую профессиональную деятельность студентов: преподавание русского языка, различные виды перевода, лексикографическая практика, работа в бизнес-структурах;

– задания для самостоятельной работы должны носить преимущественно креативный характер.

Перспективы работы заключаются в разработке тестовых заданий.

Список литературы

1. Богданович Г. Ю. Русский язык в аспекте лингвокультурологии / Г. Ю. Богданович. – Симферополь: Доля, 2002. – 392 с.
2. Виноградов В. В. История слов / В. В. Виноградов; РАН, Институт русского языка. Отделение литературы языка. Научный совет «Русский язык: история и современное состояние». – М.: Толк, 1994. – 1138 с.
3. Воробьев В. В. Лингвокультурология: [монография] / В. В. Воробьев. – М.: РУДН, 2008. – 336 с.
4. Жайворонко В. В. Знаки української етнокulturи: словник-довідник / В. В. Жайворонко. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
5. Практическая методика обучения русскому языку как иностранному / под ред. А. Н. Щукина. – М.: Рус. яз., 2003. – 304 с.
6. Толстой Н. И. Язык и народная культура: очерки по славянской мифологии и этнолингвистике / Н. И. Толстой. – М.: Индрик, 1995. – 512 с.

7. Хроленко А. Т. Основы лингвокультурологии: [учебное пособие] / А. Т. Хроленко; под ред. В. Д. Бондалетова. – 5-е издание. – М.: Флинта: Наука, 2009. – 184 с.
8. Яценко Т. А. Лингвокультурология: учебное пособие для иностранных студентов / Т. А. Яценко. – Симферополь: ТНУ им. В. И. Вернадского, 2011. – 159 с.
9. Яценко Т. А. Принципы построения учебного пособия «Лингвокультурология» (для иностранных студентов) / Т. А. Яценко // Ученые записки ТНУ им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». –2011. – Том 24 (63).№2. Ч.2. –С.241-245.

Яценко Т. А. Організація самостійної роботи іноземних студентів при вивченні лінгвокультурології // Ученіє запискі Таврiського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціалні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – С. 253-257.

Статтю присвячено викладенню концепції створення системи завдань для самостійної роботи у авторському початковому посібнику «Лінгвокультурологія».

Ключові слова: *лінгвокультурологія, навчальний посібник, самостійна робота студентів, лінгвокультурологічна компетенція.*

Yashchenko T. A. The organization of the self-reliant work by foreign students in lingvo-cultural studies // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 253-257.

The article deals for the conception of creation the system of tasks for self-reliant work in the author's text book "Lingvo-cultural studies".

Key words: *lingvo-cultural studies, text book, student self reliant work, lingvo-cultural studies competence.*

Поступила в редакцію 11.03.2012 г.

РАЗДЕЛ 7. ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

УДК 378:81-057.84-054.6

Обучение иностранных студентов лексике русского языка

Горбань Г.М.

Межрегиональная Академия управления персоналом, г. Киев, Украина

В статье рассматриваются актуальные вопросы обучения иностранных студентов лексике русского языка на материале паблик рилейшнз. Проведен анализ тематических и лексических объединений слов. Предложены практические рекомендации по обучению иностранных студентов лексике.

Ключевые слова: *лексика, семантика, обучение лексике, паблик рилейшнз.*

В современном языкознании накоплен большой опыт обучения иностранных студентов лексике русского языка. Однако организация словарного материала для вузовской подготовки остается *актуальной* научно-методической проблемой и требует дальнейшей разработки.

Вопросами, связанными с познанием и воссозданием лексической системы русского языка, занимались такие ученые, как Л. В. Щерба, В. В. Виноградов, Р. А. Будагов, О. С. Ахманова, В. А. Звегинцев, Ф. П. Филин, Д. Н. Шмелев, Ю. Д. Апресян, Н. З. Котелова, Ю. Н. Караулов и др.

Лексическая работа пронизывает весь учебный процесс, являясь неременной составной частью комплексного усвоения изучаемого языка, она теснейшим образом сливается с обработкой материала других уровней языка (грамматики, фонетики) в единый поток коммуникативно направленных заданий и тренировок.

Роль и место каждого аспекта языка, их соотношение и степень значимости при обучении, отбор, организация и формы презентации учебного материала определяются принятыми методическими принципами, особенностями контингента учащихся, их профессиональной ориентацией, уровнем подготовки, условиями и задачами изучения данного языка.

Организация и презентация лексики паблик рилейшнз в иностранной аудитории является важной для современной методики изучения русского языка как иностранного для преподавателей русского языка и преподавателей специальных дисциплин.

Лексический аспект изучения наименований паблик рилейшнз важен для понимания процессов, которые происходят не только в общественно-политической, экономической, научной сферах, а и в современной лексике и фразеологии конца XX – начала XXI вв.

Цель данной статьи – рассмотреть актуальные вопросы обучения иностранных студентов лексике русского языка на материале паблик рилейшнз. Нами определены

практические рекомендации по вопросу организации и презентации лексики публичной аудитории в иностранной аудитории. Предлагаемый путь презентации лексики учитывает системность лексики: своеобразие и многообразие типов группировки лексических единиц, их смысловые отношения, а также характер связанности и взаимодействия друг с другом.

Учитывая разработки современных ученых и собственный опыт работы в иностранной аудитории, мы предлагаем концентрическую подачу словарного материала, его моделирование. При этом принимается во внимание семантика слов, их многозначность, валентность, образность, словообразовательные возможности, характер вступления в закрепленные традиционно-узуальные словосочетания, место слова в словообразовательном гнезде и т.д.

Таким образом, комплексность обучения обеспечивается логической связью единого базового языкового информативно-страноведческого материала, взаимопроникновением и взаимодействием аспектных занятий.

В основу аспектных занятий положена практика речи во всем ее разнообразии (чтение, аудирование, говорение, письмо) с учетом требований, предъявляемых в конце курса. Однако на аспектных занятиях, включенных в общую комплексную систему обучения, акцентируется внимание на особенностях каждого аспекта языка и видов речевой деятельности. Это позволяет глубже проникать в законы формирования и функционирования словарного материала, выдержать пропорции при изучении языка.

Аспектные занятия по грамматике и фонетике давно признаны методистами и утвердились в практике преподавания русского языка как иностранного, но в отношении лексического аспекта имеются и другие мнения: «...выделение лексики в особый аспект продиктовано необходимостью описания; в преподавании обучение ей подчинено задаче развития речи» [4, с. 70].

Подача лексики в системе, при сохранении необходимых пропорций разносторонних явлений, коррекция и отработка активного словаря на базе широкого контекста и расширение возможностей словоупотребления посредством целенаправленной практики составляют специфику и содержание лексического аспекта занятий в практическом курсе русского языка.

В рамках аспектных занятий характер представления лексических единиц нацелен на усвоение учащимися слова как средства коммуникации, инструмента деятельности.

При этом учитываются принципы педагогической лексикологии, «объектом методически ориентированного изучения в которой являются слово как носитель информации об обозначаемой им действительности, системные объединения слов, словарный состав как целое, состоящее из определенных частей, а также характерные для лексического уровня метаязыковые понятия и категории» [5, с. 216].

Базовый словарный массив, на котором разворачивается вся многоплановая аспектная работа, формируется с учетом двух принципов: определение круга учебных тем и представление в пределах каждой учебной темы набора актуальных лексических объединений, отражающих уровневую системность.

В основе презентации лексики лежит тематическая организация материала. Учебные темы содержат вопросы, связанные с нравственными, социальными, политическими проблемами, имеющими значение в современном мире, и поэтому учебный процесс максимально приближается к жизненным интересам учащихся.

Рассмотрим одну из учебных тем по паблик рилейшнз – **Общественность в сфере паблик рилейшнз:**

1. Понятие общественности.
2. Типология групп общественности.
3. Самоориентация.
4. Ресурсы.
5. Сеть различающихся взаимосвязанных сегментов (реализаторы, реализовавшие себя и верующие, ориентированные на принципы; исполнительные и старательные, ориентированные на статус; испытатели и мастера, ориентированные на действие).
6. Определение целевых групп общественности.
7. Приоритетные группы общественности [3].

В пределах каждой учебной темы определен лексический материал, подлежащий анализу и усвоению. Он формируется в рамках системных групп.

Работа над текстом проводится в три этапа: предтекстовая работа, притекстовая и послетекстовая.

Предтекстовая работа предполагает объяснение новых слов, ознакомление с лексическими и тематическими объединениями, выполнение предтекстовых заданий с целью снятия страноведческих, лексико-грамматических трудностей.

Притекстовая работа заключается в собственно практическом ознакомлении с функционированием новых слов в тексте.

Послетекстовая работа содержит задания, направленные на усвоение и закрепление учащимися словарного материала.

Рассмотрим некоторые лексические объединения, выделенные на базе текста, его подтемы «Общественность в сфере паблик рилейшнз»:

- синонимы: **общественность, группа людей, аудитория, жители, представители национальности**; - антонимы: **малополезный – плодотворный; внешний – внутренний; главная – второстепенная, маргинальная; традиционная – будущая**; - ассоциативно-деривационные ряды слов: **группа, группировка, группирование, группировать; приоритеты, приоритетность, приоритетный, приоритетность**; - глаголы, объединенные характером, целенаправленностью действия и общим префиксом: **описать, обследовать, обсудить, обдумать; размежевывать, разделять, распределять**; с разными префиксами: **принадлежать, относиться; идентифицировать, определить, дать название; прибегать к чему**; - фразеологические сочетания, афоризмы: **тянуть в разные стороны, важный игрок, обречен на провал, войти в положение, жаждет быть**; - устойчивые сочетания: **дать возможность, с точки зрения, одно из ключевых понятий, иметь вес**; - суффиксы -ость-: **общественность, пассивность, ответственность**; -изм-: **прагматизм, организм, механизм**; -енн-: **бесформенный, одновременный**; -тель-: **исследователь, потребитель, руководитель**; -н-: **автономный, разнообразный**; -ство-: **большинство, студенчество, правительство**; -ние-: **группирование, создание, исследование**; -ск-: **прагматический, экономический, медицинский**; -щик-: **поставщик**; -(а)ци(я): **коммуникация, организация** и др.; - заимствования, варваризмы, экзотизмы: **гетто-эффект, этика, эффект, фокус, паблик рилейшнз, Верховна Рада** и др.; - приименные имена существительные: **объект влияния, знак равенства, линия поведения**; - отглагольные имена существительные: **согласование действий, осознание проблемы, осознание ограничений, завоевание поддержки** и др. [3].

Это далеко не полный перечень лексических объединений, но он может дать направление в организации лексической работы в учебном процессе.

Мы считаем, что после изучения значений всевозможных лексических объединений необходимо составить минимизированные тексты по каждой теме, провести аудирование. Это дает возможность проверить усвоение учащимися лексического материала.

Вывод. По нашему мнению, выделение тематических и лексических объединений слов, объяснение их семантики в ходе предтекстовой работы поможет учащимся лучше понять изучаемый материал в контексте, усвоить значение и использование лексических единиц, а также поможет восприятию лекции по специальности в смешанной аудитории.

Как показал анализ наполнения лексических и тематических объединений, одни и те же лексемы могут повторяться в разных темах, подтемах. А это, как известно, способствует лучшему запоминанию иностранной лексики.

Владение этими лексическими блоками обеспечивает более компетентное участие иностранных студентов в речевых контактах с носителями языка и между собой в рамках определенной темы.

Вывод слова за пределы темы, на наш взгляд, является принципиальным моментом данной методической концепции и оправдан тем, что дает возможность естественного обращения к страноведческим фактам, отразившимся в языке, к целенаправленной работе над лексическим фоном, привлекает внимание иностранных студентов к характеру переноса значений, к границам употребления значений, сочетаемости и образности; позволяет учесть при отработке словоупотребления возникающие в сознании ассоциации, что создает благоприятную психологическую атмосферу профессионального общения.

Список литературы

1. Брагина А.А. Лексика языка и культура страны: Изучение лексики в лингвострановедческом аспекте / А.А. Брагина. – М. : Рус. яз., 1981. – 176 с.
2. Колесникова А. Ф. Проблемы обучения русской лексике / А.Ф. Колесникова. – М., 1977. – 76 с.
3. Королько В. Г. Основы публичного речевого общения / В.Г. Королько. – К. : «Рефл-бук» «Ваклер», 2001. – 526 с.
4. Костомаров В.Г., Митрофанова О.Д. Методическое руководство для преподавания русского языка как иностранного / В.Г. Костомаров, О.Д. Митрофанова. – 2-е изд., испр. – М., 1978. – 136 с.
5. Морковкин В. В. Русская лексика в аспекте педагогической лингвистики / В.В. Морковкин // Научные традиции и новые направления в преподавании русского языка и литературы: Докл. сов. делегации / Шестой межд. конгресс преп. рус. яз. и лит. – Будапешт, август 1986 г., Москва.
6. Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики (на материале русского языка) / Д.Н. Шмелев. – М., 1973. – 280 с.

Горбань Г.М. Навчання іноземних студентів лексиці російської мови // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – С. 258-262.

У статті розглядаються актуальні питання навчання іноземних студентів лексиці російської мови на матеріалі публік рилейшнз. Проведено аналіз тематичних та лексичних об'єднань слів. Надано практичні рекомендації щодо навчання іноземних студентів лексиці.

Ключові слова: *лексика, семантика, навчання лексиці, публік рилейшнз.*

Gorban G. Foreign students learning russian language vocabulary // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 258-262.

In the article the pressing questions of educating of foreign students to the vocabulary of Russian are examined on material of публік рилейшнз. The analysis of thematic and lexical associations of words is conducted. Practical recommendations are offered on educating of foreign students to the vocabulary.

Key words: *vocabulary, semantics, educating to the vocabulary, public relations.*

Поступила в редакцию 11.03.2012 г.

УДК 811.161.2(07)

**Використання інноваційних технологій у викладанні словотвірної
морфології в курсі «Теоретичні основи сучасної
української літературної мови»**

Демешко І. М.

*Кіровоградський державний педагогічний університет
ім. В. Винниченка, м. Кіровоград, Україна*

У статті висвітлено особливості інноваційних технологій у викладанні словотвірної морфології в курсі «Теоретичні основи сучасної української літературної мови» у взаємодії з традиційними методами навчання, окреслено перспективу дослідження віддієслівних дериватів в українській мові в контексті теоретичних здобутків сучасної лінгвістики, розглянуто проблемні питання дериваційних відношень, з'ясовано особливості морфологічних закономірностей у віддієслівних словотвірних гніздах з вершинним дієсловом іншомовного походження.

Ключові слова: *інноваційні технології, традиційні методи навчання, словотвірна морфологія, девербативи, словотвірна парадигма, словотвірне гніздо.*

Інноваційні процеси, які охопили сучасне суспільство, поступово впроваджуються й у вищих навчальних закладах. Беззаперечним є той факт, що динамізм глобальних змін у світі, перетворення у суспільстві потребують певних змін у системі освіти, принципах і методах її організації, розробки інноваційних технологій навчання, зокрема у викладанні теоретичних курсів на філологічних факультетах вищих навчальних закладів, що зумовлює *актуальність* досліджень цього питання. Інноваційне навчання пов'язане з переглядом процесу набуття знань, розробкою нового стилю навчання.

Мета пропонованої розвідки – обґрунтувати доцільність упровадження інноваційних технологій на заняттях із курсу «Теоретичні основи сучасної української літературної мови» у вищих навчальних закладах, розкрити внутрішньосистемну організацію словотвору в аспекті морфології, встановити особливості морфологічних закономірностей у віддієслівних словотвірних гніздах з вершинним дієсловом іншомовного походження. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) установити особливості використання інноваційних технологій у викладанні курсу «Теоретичні основи сучасної української літературної мови» студентам філологічних спеціальностей; 2) схарактеризувати структурні відношення між вершинним дієсловом та похідними одиницями; 3) виявити особливості морфологічних закономірностей у віддієслівних словотвірних гніздах з вершинним дієсловом іншомовного походження.

В. Ф. Дороз зазначає, що «сучасні реалії інформатизованого суспільства, прагнення до євроінтеграції зумовили пошук нових концептуальних підходів до розви-

тку освіти, науки, культури» [2, с. 39]. У викладанні курсу «Теоретичні основи сучасної української літературної мови» розглядаються теоретичні питання сучасної української літературної мови; концептуальні засади граматики сучасної української літературної мови вищої філологічної освіти, останні досягнення вітчизняного та зарубіжного мовознавства; здійснюється аналіз ключових проблем, спірних питань, що сприяють формуванню в майбутніх філологів науково-лінгвістичного мислення. При організації навчального процесу в системі підготовки спеціалістів-філологів використовується кредитно-модульна технологія викладання української мови у вищій школі, що передбачає оптимізацію освітнього процесу, посилення уваги до самостійної роботи студентів, їх самовизначення. Розглядаються традиційні і нові підходи до визначення статусу частин мови (займенникові слова, статус службових частин мови та ін.), парадигма речення, дискусійні питання щодо проблеми другорядних членів речення в сучасному мовознавстві, сучасні підходи щодо класифікації членів речення, детермінантні й синкретичні члени речення, проблеми односкладного речення в сучасному мовознавстві, питання про парцеляцію, парцельовані конструкції (у межах другорядних членів речення наявні саме парцельовані компоненти), проблеми гіпотаксису та паратаксису сучасної української літературної мови, питання про статус безсполучникового складного речення та ін.

При викладанні даного курсу використовуються принципи модульного навчання: принцип модульності, принцип структурованості змісту навчання, принцип динамічності, принцип оптимальності методів діяльності, принцип гнучкості, принцип усвідомленої перспективи, принцип різносторонності методичного консультування, принцип паритетності; методи функціональної спрямованості: методи одностороннього подання матеріалу; методи проблемного навчання, методи спонукання до творчого пошуку, методи активізації студентів, методи надання додаткової інформації, методи контролю, методи самостійної роботи, методи виховного спрямування; методи модульного навчання (інформаційні, операційні, пошукові, методи самостійного навчання). Щодо методики розроблення кредитно-модульної програми курсу «Теоретичні основи сучасної української літературної мови», то варто зазначити, що було враховано цільове призначення відповідного інформаційного матеріалу, поєднання комплексних, інтегруючих і дидактичних цілей, повнота навчального матеріалу в модулі, відносна самостійність складових модуля, реалізація зворотного зв'язку, оптимальна передача інформаційного й методичного матеріалу. На лекції використовуються електронні посібники, узагальнювальні таблиці, опорні конспекти [1]. Підтримуємо думку О. М. Семенов, що «важливими вимогами побудови навчального засобу є повнота викладу, структурування матеріалу, забезпечення індивідуалізації, доступності» тощо [3, с. 170].

Для організації модульного вивчення курсу студентам, що навчаються за індивідуальним планом, пропонуються індивідуальні завдання. Використовуються різні форми залучення студентів до індивідуальної роботи, нові інформаційні технології: для пошуку інформації в мережі Інтернет (користування інформаційно-пошуковими й інформаційно-довідковими системами).

Сучасний стан лінгвістичних розвідок характеризується спрямованістю уваги мовознавців до проблем становлення, розвитку і функціонування одиниць основних мовних рівнів (ярусів) і проміжних (морфологічного, словотвірного і фразеологічного). Як відомо, словотвір – це функціональне поле мови, у якому тісно взаємодіють усі мовні рівні. Тому при вивченні словотвірної морфології похідних необхідно

диференціювати морфологічні явища, зокрема морфологічні альтернативи, що відбуваються при словозміні і при словотворенні [1, с. 84–97]. У викладанні словотвірної морфології в курсі «Теоретичні основи сучасної української літературної мови» звертається увага на розкриття внутрішньосистемної організації словотвору в аспекті морфології, з'ясування особливостей морфологічних закономірностей у віддієслівних словотвірних гніздах з вершинним дієсловом, зокрема вивчення особливостей морфологічних трансформацій дієслівних основ віддієслівних похідних. У сучасній україністиці актуальним і донині залишається вивчення словотвірної системи як гніздової організації, оскільки вивчення структурно-семантичної організації словотвірного гнізда дає змогу встановити парадигматичні і синтагматичні відношення дериватів, сприяє перспективному і глибинному аналізу процесу словотворення, супутніх словотворенню морфологічних явищ для системного підходу до вивчення дериваційної структури похідних. Проблему структурно-семантичної організації словотвірних гнізд досліджували українські мовознавці І. І. Ковалик, Н. Ф. Клименко, В. О. Горпинич, Є. А. Карпіловська, В. В. Грещук, М. І. Голянич, Н. Я. Тишківська та ін., російські мовознавці О. М. Тихонов, О. А. Земська, Ж. Ж. Варбот, О. С. Кубрякова, І. С. Улуханов та ін. В українській дериватології узагальнення результатів вивчення словотвірних гнізд окремих коренів стало створення відповідних лексикографічних праць – Є. А. Карпіловська «Кореневий гніздовий словник української мови: Гнізда слів з вершинами – омографічними коренями» (2002 р.), Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк «Шкільний словотвірний словник сучасної української мови» (2005 р.). На часі укладання гніздового словника ще не досліджених коренів (основ). Саме цей чинник сприяв вибору об'єктом дослідження словотвірні гнізда з вершинними дієсловами, вивченню морфологічних закономірностей при творенні девербативів вербальної, субстантивної, ад'єктивної та адвербіативної зон. Створення типології словотвірної морфології словотвірних парадигм девербативів з опертям на словотвірні гнізда потребує аналізу словотвірного потенціалу слів, зокрема вивчення природи відповідних зон похідних (вербальної, субстантивної, ад'єктивної, адвербіальної), що передбачає вивчення словотвірних спроможностей похідних, адже ця проблема досить актуальна у вивченні словотвору української мови.

Результати морфологічного аналізу засвідчують, що в кожного з морфологічних класів найактивнішим є перший ступінь словотворення, який характеризується найбільшим розмаїттям морфологічних моделей, а на другому й наступних – морфологічна активність згасає, що виявляється в якісних і кількісних характеристиках: кількісне зменшення задіяних морфологічних моделей та в їхньому типізованому характері. Морфологічні засоби інформують про формальні властивості поєднаних у дериваційному акті морфем, зокрема про особливості контактної зони (фонемну конфігурацію фіналі твірної основи та ініціалі суфікса), про поєднання організації твірної основи, про тип акцентної позиції слова, акцентні потенції словотворчих засобів, диференціюють утворення від питомих і від запозичених слів певного граматичного класу. Підтримуємо думку О. М. Тихонова, що словотвірне гніздо має чітко визначену структуру, і в основі «побудови гнізд лежить принцип ієрархії, принцип послідовного підпорядкування одних одиниць іншим [5, с. 36]. Необхідно зауважити, що межі словотвірних гнізд рухомі. Адже під впливом лінгвальних і екстралінгвальних чинників гнізда можуть поповнюватися новими словами (пор. *пролонгування, зомбування, пікетувальник, апелювач*) і втрачати деякі значення сло-

ва, коли вони переходять до пасивного складу лексики, втрачаючи смислові зв'язки (пор. *дати* і *продати*, *вити* і *розвити*).

У сучасній дериватології словотвірне гніздо, разом із словотвірним типом, належить до основних системотвірних одиниць словотвірного рівня мови. Якщо для похідних того чи того словотвірного типу загальним елементом є формант, то для словотвірного гнізда – вершинне слово. Оскільки словотвірна парадигма становить собою сукупність усіх похідних одного твірного і виступає частиною словотвірного гнізда. О. М. Тихонов зазначає, що «серед усіх частин мови дієслово має найширші словотвірні зв'язки і рішуче впливає на всі важливі процеси словотворення», наголошуючи на тому, що словотвірні гнізда із вершинами-дієсловами мають найскладнішу структуру і значний склад похідних, особливо на першому ступені деривації [4, с. 286]. Характерно, що в словотвірному гнізді кожен зі ступенів деривації формує свою словотвірну парадигму послідовно відображену в розгортанні гнізда по вертикалі. При базових словах-дієсловах на першому ступені деривації розташовані зворотні дієслова, багатократні, однократні, префіксальні і префіксально-суфіксальні, віддієслівні іменники, прикметники, складні слова [4, с. 287].

Характерно, що типологічною ознакою дериваційних парадигм дієслів є їхнє внутрішнє структурування за частиномовними зонами девербативів. Словотвірні парадигми дієслова представлені три-, дво- та однозонними дериватами. Для віддієслівних похідних продуктивною є тризонна типова словотвірна парадигма. Аналіз понад 320 словотвірних гнізд з вершинними іншомовними коренями дає можливість зробити висновок, що вони структуровані вербальною, субстантивною, ад'єктивною та адвербальною зонами. Тризонні словотвірні парадигми дієслів з вершинними іншомовними коренями належать до першого продуктивного класу дієслів і представлені вербальною, субстантивною, ад'єктивною та адвербальною зонами: **адаптувати** – *адаптувати-ся*, *адапт-ацій(а)*, *адаптова-н(ий)*; **анотувати** – *анотувати-ся*, *анотувá-н'н'(а)*, *анот-ацій(а)*, *анотова-н(ий)*, *за-анотувати*. Двотонні словотвірні парадигми дієслів з вершинними іншомовними коренями представлені вербальною і субстантивною зонами, субстантивною і ад'єктивною зонами: **аналізувати** – *аналізувати-ся*, *аналізува́-н'н'(а)*, *аналіз*; *аналіт-ик(а)*, *аналіт-ізм*, *аналітич-н(ий)* 2; на другому ступені деривації представлена тризонна словотвірна парадигма: *аналіт-ик*, *аналітич-н(ий)* 1, *аналітич-н-о*, *аналітик-о-синтетичн(ий)*; **апробувати** – *апробувати-ся*, *апробува́-н'н'(а)*, *апроб-ацій(а)*; **реферувати** – *реферувати-ся*, *рефер-а́р*; **реабілітувати** – *реабілітувати-ся*, *реабіліт-ацій(а)*. Однозонні словотвірні парадигми дієслів з вершинними іншомовними коренями представлені субстантивною, ад'єктивною або вербальною зонами: **вояжувати** – *вояжирува́-н'н'(а)*, *вояжирóв-к(а)*, *вояж*, *вояж-е́р*; **гідрофікувати** – *гідрофікова-н(ий)*; **превалювати** – *превалюва́-н'н'(а)*. Установлено, що безпрефіксні базові дієслова належать переважно до двотонних словотвірних парадигм, а префіксальні – до тризонних словотвірних парадигм. Доведено, що субстантивні та ад'єктивні суфікси потужніше використовують можливості морфологічної системи української мови, ніж вербативні та адвербативні. При базових дієсловах іншомовного походження на першому ступені деривації розташовані зворотні або префіксальні дієслова, іменники з абстрактним значенням, прикметники. Морфологічні позиції детермінують дію таких морфологічних правил: усічення дієслівної основи при творенні похідних, консонантні альтернації в кореневій морфемі на другому й третьому ступенях деривації (**абстрагувати** – *абстра́к-ацій(а)*, *абстра́кт-н(ий)*; **аналізувати** – *аналіз*, *аналіт-*

ик(а), аналіт-ізм), депалаталізацію (жонглювати – жонгл-ёр) і зміну позиції наголосу (комбінувати – комбін-іції(а), акумулювати – акумул'-атор. Морфологічна структура словотвірних гнізд з вершиною-дієсловом іншомовного походження характеризується усиченням дієслівної фінали (форматива -ува- (321) або -и- (1).

Уведення до словотвірної морфології поняття словотвірне гніздо дає можливість вивчати словотвір як ієрархічну систему, а не просто сукупність похідних, визначати і прогнозувати морфологічні процеси в контактній зоні. Типологічною ознакою дериваційних парадигм дієслів є їхнє внутрішнє структурування за частиномовними зонами девербативів. Дослідження морфологічної структури дієслова дає змогу виявити морфологічні типи, моделі, установити функціональну морфологічну класифікацію приголосних за типами палаталізації і депалаталізації.

Висновки. Таким чином, на сучасному етапі суспільством висуваються нові вимоги до системи освіти, методів і прийомів, що сприятиме на якісно новому рівні підготувати студентів до майбутньої трудової діяльності, а досягти високих результатів в умовах кредитно-модульної системи навчання можливо шляхом взаємодії традиційних та інноваційних технологій викладання. Перспективу подальших розвідок словотвірної морфології девербативів убачаємо у вивченні комплексних словотвірних одиниць (словотвірних гнізд і словотвірних парадигм), з'ясуванні морфологічних трансформацій дієслівних основ (коренів) при творенні три-, дво- й однозонних похідних сучасної української мови.

Список літератури

1. Демешко І. М. Сучасна українська літературна мова. Вступ. Фонетика. Фонологія. Морфологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія. Таблиці, схеми : [навч. посіб.] / І. М. Демешко. – Кіровоград : ПП «Інвест-Груп», 2008. – С. 84–97.
2. Дороз В. Ф. Методика викладання української мови у вищій школі : [навч. посіб.] / В. Ф. Дороз. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 176 с.
3. Семенов О. М. Культура наукової української мови : [навч. посіб.] / О. М. Семенов. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 216 с.
4. Тихонов А. Н. Проблемы составления гнездового словообразовательного словаря современного русского языка. Курс лекций / А. Н. Тихонов. – Самарканд : Изд-во Самарканд. ун-та им. А. Навои, 1971. – 387 с.
5. Тихонов А. Н. Словообразовательный словарь русского языка : В 2 т. – [2-е изд., стер.] / А. Н. Тихонов. – М. : Рус. яз., 1990.

Демешко І. Н. Использование инновационных технологий в изучении словообразовательной морфологии в курсе «Теоретические основы современного украинского литературного языка» // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 2. С.263-268.

В статье раскрывается опыт работы в изучении словообразовательной морфологии в курсе «Теоретические основы современного украинского литературного языка» при взаимодействии с традиционными методами обучения, очерчена перспектива исследования отглагольных дериватов в украинском языке в контексте теоретических достижений современной лингвистики, выяснены особенности морфологических закономерностей в отглагольных словообразовательных гнездах с вершинным глаголом иноязычного происхождения.

Ключевые слова: *инновационные технологии, традиционные методы обучения, словообразовательная морфология, девербативы, словообразовательная парадигма, словообразовательное гнездо.*

Demeshko I. M. The usage of innovative technologies of teaching of word-building morphonology in the course «Theoretical foundations of the modern Ukrainian literary language» // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 263-268.

The article highlights features of the usage of innovative technologies in teaching of word-building morphonology in the course «Theoretical foundations of the modern Ukrainian literary language» in conjunction with traditional methods of teaching. The perspective of researching of verbal derivatives in the Ukrainian language in the context of the theoretical achievements of modern linguistics is outlined. The peculiarities of morphonological regularities in verbal derivational unit with apical verb of foreign origin is defined.

Key words: *innovation technology, traditional teaching methods, word-building morphonology, deverbatives, derivational paradigm, derivational unit.*

Поступила до редакції 29.04.2012 р.

УДК 373.5.016 : 004

Информационные технологии в образовании на современном этапе

Доморацкая Н.Г.

Учреждение образования «Государственная средняя школа № 4
г. Витебска», г. Витебск, Республика Беларусь

Статья посвящена изучению возможностей применения информационных технологий в образовании на современном этапе. Исследуется специфика использования информационных технологий как процесса интерактивного взаимодействия обучающихся и обучающихся. Доказывается способность информационных технологий активизировать познавательную и мыслительную деятельность учащихся при их грамотном применении в учебном процессе.

Ключевые слова: *информационные технологии, учебно-воспитательный процесс, образование, культура.*

Уже в конце XX века общество вступило в стадию развития, которая получила название постиндустриальной или информационной. Возможности информационных технологий становятся безграничными, способствуют эффективному решению экономических, профессиональных и многих других проблем. Чтобы правильно распорядиться техническими и информационными возможностями, необходимо обладать специальными знаниями, позволяющими сориентироваться в современном информационном пространстве.

В связи с внедрением компьютеров в учебно-воспитательный процесс *актуальным* стал вопрос о роли современных информационных технологий, которые дают возможность не только изменить формы и методы учебной работы, но и существенным образом трансформировать и обогатить образовательную парадигму. Поэтому, говоря об изменении содержания образования, мы имеем в виду и необходимость овладения учащимися информационной культурой – одним из слагаемых общей культуры, понимаемой как высшее проявление образованности.

Целью статьи является исследование возможностей применения информационных технологий в образовании на современном этапе.

Появление понятия «информационная образовательная технология» связано с появлением и широким внедрением компьютеров не только в повседневной жизни, но и в образовании. За последние годы компьютеры и основанные на них информационные технологии существенно изменились. Достаточно динамичные и существенные преобразования в элементной базе компьютеров привели не только к более широкому их использованию в образовательном процессе, но и к повышению надежности, точности и быстродействия их работы, расширению их функций от собственно вычислительных ко все более сложным, логическим, эвристическим, а в определенной

мере творческим. Не использовать эти информационно-коммуникативные возможности в образовательных целях, в частности, в создании систем телекоммуникационного образовательно-педагогического обобщения и дистанционного обучения, было бы недопустимо.

Использование компьютеров может быть эффективно на всех стадиях педагогического процесса:

- предъявления учебной информации учащимся;
- усвоения учебного материала в процессе интерактивного взаимодействия с компьютером;
- повторения и закрепления усвоенных знаний (навыков, умений);
- промежуточного и итогового контроля и самоконтроля достигнутых результатов обучения;
- коррекции и процесса обучения, и его результатов путем совершенствования дозировки учебного материала, его классификации, систематизации [1, с. 45].

Все эти возможности собственно дидактического и методического характера действительно неоспоримы. Необходимо заметить, что использование рационально составленных компьютерных обучающих программ с обязательным учетом не только специфики собственно содержательной информации, но и специфики психолого-педагогических закономерностей усвоения этой информации конкретным контингентом учащихся, позволяет индивидуализировать и дифференцировать процесс обучения, стимулировать познавательную активность и самостоятельность обучающихся [2, с. 19].

Новая грамотность предполагает овладение умением ориентироваться в информационных потоках, в среде мультимедиа. Что же такое информационная технология? *Информационная технология* – совокупность средств и методов сбора, обработки и передачи данных для получения информации нового качества о состоянии объекта, процесса или явления (информационного продукта).

Информационные образовательные технологии, на наш взгляд, действительно являются эффективными, способствуют реализации дидактических принципов организации учебного процесса, позволяя учителю реализовать весь свой потенциал.

Отличаясь высокой степенью интерактивности, информационные образовательные технологии способствуют созданию эффективной учебно-познавательной среды, т.е. среды, используемой для решения различных дидактических задач. Главной ее особенностью является то, что она пригодна как для коллективной, так и для индивидуальной форм обучения и самообучения. Помимо этого данная среда, сочетающая в себе компьютерные и коммуникативные функции, способствует созданию условий для развития творческого мышления, расширения возможностей группового и проектного обучения.

В сфере образования применяются базовые информационные технологии: технологии работы в текстовых редакторах; графические; технологии числовых расчетов, технологии хранения, поиска и сортировки данных, сетевые информационные технологии, технологии мультимедиа.

При использовании информационных технологий учителю необходимо стремиться к реализации всех аспектов потенциала личности учащегося – познавательного, нравственного, творческого, коммуникативного и эстетического. Чтобы этот потенциал был реализован на достаточно высоком уровне, необходима педагогическая компетентность в области владения информационными образовательными техноло-

гиями, и развитие этой компетентности надо начинать во время обучения будущих педагогов в вузах.

На наш взгляд, сегодня имеется необходимость более интенсивного внедрения информационных образовательных технологий в процесс обучения и в начальной школе. Развитие способностей ученика в начальной школе зависит от множества факторов, в том числе и от того, насколько наглядным и удобным для его восприятия является учебный материал. Учебный процесс в начальной школе, практически никак не обеспечен наглядными электронными пособиями, соответствующими современному уровню развития новых информационных технологий. Следовательно, возникает необходимость в разработке и внедрении на практике таких пособий, которые соответствовали бы духу времени. Мультимедийные технологии предоставляют широкий набор средств и методов для выполнения поставленной задачи [3, с. 36].

Но на сегодняшний день, как показывает опыт, применение информационных образовательных технологий ограничивается рамками компьютерных классов, уровень оснащенности и количественный состав персональных компьютеров в которых оставляет желать лучшего.

На наш взгляд, применение информационных образовательных технологий в процессе обучения в начальной школе возможно на любом уроке. Например, на уроке математики у младших школьников формируется пространственное мышление, активизируются внимание, память, которые, наверняка будут развиваться более интенсивно, если на занятиях применять информационные образовательные технологии. Допустим, учащиеся у доски записывают решение примеров или задач, которые были заданы на дом. С остальными детьми в это время проводится разминка — решение аналогичных примеров, которые демонстрируются при помощи проектора на специальном экране. Учащиеся производят вычисления устно и записывают результат на заранее подготовленных карточках, которые затем показывают учителю. При изучении нового материала его описание также предлагается на экране с комментариями и пояснениями учителя.

Таким образом, электронная версия заданий дает возможность учащимся самостоятельно проверять свои ответы, а использование мультимедиа-технологий (оживающие картинки) формирует пространственное мышление и стимулирует у учащихся интерес к предмету.

Использование информационных образовательных технологий в процессе обучения иногда путают с автоматизацией процесса обучения, с обычным переносом информации с бумажных носителей на магнитные; говорить же о новой информационной технологии можно только в том случае, если она удовлетворяет основным принципам педагогической технологии (предварительное проектирование, воспроизводимость, последовательность, целеполагание, целостность); решает задачи, которые ранее не были решены по тем или иным причинам; средством подготовки и передачи информации обучаемому является компьютер [4, с. 57].

Таким образом, можно сделать *вывод*, что грамотное применение информационных технологий в учебном процессе будет способствовать активизировать познавательную и мыслительную деятельность учащихся и содействовать подлинной интеграции процесса образования.

Список литературы

1. Апатова Н.В. Информационные технологии в школьном образовании / Н. В. Апатова. – М. : Изд-во РАО, 1994. – 228 с.
2. Информатизация общего среднего образования: Научно-методическое пособие / под ред. Д.Ш. Матроса. – М. : Педагогическое общество России, 2004. – 384 с.
3. Крестовский Е.А. Информатизация образования // Информатика и образование. – 1994. – № 1. – С. 35–43.
4. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: Учеб. пособие для студ. пед. вузов и системы повыш. квалиф. пед. кадров / Е.С. Полат, М.Ю. Бухаркина, М.В. Моисеева, А.Е. Петров; Под ред. Е.С. Полат. – М. : Изд. центр «Академия». – 1999. – 224 с.

Доморацька Н.Г. Інформаційні технології в освіті на сучасному етапі // Ученіє запискі Таврiчеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціалні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – С. 269-272.

Стаття присвячена вивченню можливостей застосування інформаційних технологій в освіті на сучасному етапі. Досліджується специфіка використання інформаційних технологій як процесу інтерактивної взаємодії тих, хто навчає, і учнів. Доводиться здатність інформаційних технологій активізувати пізнавальну і розумову діяльність учнів при їх грамотному застосуванні у навчальному процесі.

Ключові слова: *інформаційні технології, навчально-виховний процес, освіта, культура.*

Domoratskaya N. Information technology in education today // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 269-272.

The paper studies the possibilities of information technology in education at the present stage. We investigate the specificity of the use of information technology as a process of interactive teaching and learning. Proved the ability of information technology to strengthen cognitive and mental activity of students during their competent application in the educational process.

Key words: *information technologies, the educational process, education, culture.*

Поступила в редакцію 11.04.2012 г.

УДК 378.4:81'244.376.466

Особливості використання «методу проектів» у поєднанні аудиторної та індивідуальної самостійної роботи студентів мовних спеціальностей у вищій школі

Каніболоцька О.А.

Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, Україна

У статті проаналізовано проблеми та особливості застосування «методу проектів» в рамках поєднання самостійної та індивідуальної роботи студентів мовних спеціальностей у ВНЗ. Розглянуто поняття «проектної методики» в контексті вивчення іноземних мов.

Ключові слова: *проектна методика, індивідуальна та самостійна робота, комунікативна компетенція, вивчення та викладання іноземних мов у вищій школі.*

На сучасному етапі розвитку українська система освіти характеризується поступовим переходом до особистісно-орієнтованого співробітництва. Зміни в системі вітчизняного навчання іноземних мов (ІМ), які відбуваються в контексті Болонського процесу, зумовлюють визначення нових стратегічних напрямів процесу оволодіння ІМ, перегляд змісту, методів, прийомів і засобів навчання у вищій школі. Саме тому необхідним є використання в навчально-виховному процесі нестандартних технологій. Чільне місце серед новітніх технологій посідає **метод проектів**, який останнім часом набуває все більшого поширення в сучасних освітніх закладах України, що зумовлює **актуальність** пропонованої розвідки.

Метою даної статті є проаналізувати проблеми та особливості застосування «методу проектів» в рамках поєднання самостійної та індивідуальної роботи студентів мовних спеціальностей у ВНЗ, а також розглянути поняття «проектної методики» в контексті вивчення іноземних мов.

Питання реалізації проектної методики навчання ІМ знайшли своє відображення в дослідженнях та публікаціях багатьох авторів. Так, визначенню основних характеристик проектної методики та видів проектів, опису послідовності реалізації проектів у навчальному процесі з ІМ присвячені праці зарубіжних дослідників W.H. Kilpatrick, S. Haines, G. Carter, H. Thomas, S. Estaire, J. Zanyn, D. Fried-Booth, T. Hutchinson, R. Rib, N. Vidal, F.L. Stoller. Розроблено класифікацію проектів (S. Haines), запропоновано систему поетапного виконання проекту, а також оцінювання та контролю процесу виконання проектів (S. Estaire, J. Zanyn, R. Rib, N. Vidal). Створено навчально-методичні комплекси (НМК) для навчання англійської мови (АМ) на основі проектів (T. Hutchinson). Є.С. Полат було узагальнено методичну класифікацію проектів та описано досвід міжнародних Інтернет-проектів. Проблему реалізації проектної методики навчання ІМ у навчальних закладах різних типів розглядали українські та російські дослідники І.О. Зимня та Т.Є. Сахарова, Н.Д. Гальськова,

Н.Ф. Коряковцева, Н.В. Матяш, Н.Г. Чанілова, Л.С. Єсіна, О.Б. Тарнопольський, В.В. Титова тощо. Дослідження М.А. Аріяна, О.М. Борисової, Т.В. Душеїної, присвячені проблемі проектної методики навчання ІМ в загальноосвітній школі, свідчать про високий розвиваючий та виховний потенціал проектів і констатують підвищення мотивації вивчення ІМ в учнів старших класів. Але постає питання щодо використання методу проектів у вищій школі у процесі вивчення іноземної мови.

Проектний підхід сприяє посиленню індивідуалізації процесу навчання, пошуку оптимального поєднання теорії та практики, актуалізації наявних знань та умінь студентів, стимулюванню їх до розв'язання власних життєвих проблем. У слід за Е. Г. Арванітопуло, ми трактуємо *проект як систему комунікативних вправ, яка передбачає самостійну творчу іншомовну діяльність учнів з розв'язання певної проблеми, результатом якої є виокремлений кінцевий продукт*. В такому значенні проект можна розглядати як одиницю навчального процесу, еквівалент циклу занять, в якому студенти оволодівають знаннями, навичками та вміннями іншомовного мовлення в межах певної тематики. Під проектною діяльністю розуміється самостійна поліфункціональна діяльність студентів, спрямована на досягнення конкретної дидактичної мети, шляхом вирішення якої має завершитися презентацією в різних формах реальних практичних результатів [1, с. 5-6].

В процесі використання методу проектів стосовно переважної більшості дисциплін використовується загальнодидактична типологія проектів, розроблена російським педагогом Є. Полат, у змісті якої за певними критеріями (*за видом діяльності, за предметно-змістовою сферою, за характером координації, за характером контактів, за кількістю учасників, за терміном проведення*) виділені відповідно 6 видів проектів і понад 20 різновидів. На основі аналізу вітчизняних та зарубіжних досліджень з проектної методики навчання ІМ ми дослідили питання щодо типологічних ознак проектів і удосконалили типологію проектів для навчання ІМ у вишах, виділивши основну та додаткові типологічні ознаки проектів. Слідом за S. Haines ми вважаємо основною типологічною ознакою домінуючий у проекті вид діяльності й вид кінцевого продукту. За цією ознакою розрізняють виробничі, інформаційно-дослідницькі, організаційно-ігрові проекти та проекти-огляди.

Види проектів, періодичність проведення, специфіка організації, спосіб залучення студентів, тематика проектів і форма презентації їх виконання має як типові, так і специфічні риси, які обумовлені змістом і метою вивчення конкретної навчальної дисципліни. З урахуванням характеру дисциплін, що вивчаються мовними спеціальностями, специфічною рисою використання методу проектів є залучення студентів до іншомовної комунікативної діяльності при виконанні завдань, спрямованих на досягнення практичного результату. Саме залучення студентів до роботи над проектом із збереженням певної послідовності (*вибір теми, постановка завдань, обговорення процесу виконання, розподіл обов'язків, обговорення кінцевого практичного результату, збирання інформації, накопичення матеріалів, пошук додаткової інформації, обговорення первинних результатів, використання зібраного матеріалу у груповій комунікації, оформлення продукту проектної діяльності, підготовка презентації, презентація проектів, підбивання підсумків*) створює реально-практичну потребу у використанні студентами іноземної мови: читання іншомовної літератури, препарування усних чи письмових текстів, підготовка сценаріїв, альбомів, каталогів, відео-презентацій, перекладів поетичних текстів, написання сценаріїв та створення фільмів за змістом тексту.

Особливості використання «методу проектів» у поєднанні аудиторної та індивідуальної самостійної роботи студентів мовних спеціальностей у вищій школі

У процесі проектної діяльності на факультеті іноземної філології Запорізького національного університету накопичено певний досвід. Так, за останні два роки було виконано цілий ряд проектів. Теми, види і форми презентації результатів яких узагальнено у наступній таблиці 1.1:

Таблиця 1.1

№	Тема проекту	Курс	Мова	Вид проекту	Кількість учасників	Форма презентації результатів, кінцевий продукт
1	Travel Agency (USA)- Турестична агенція	4, 5	Англ.	Міжпредметний, груповий проект середньої тривалості	20	Відеороліки, каталоги, альбоми
2	Student Fashion (студенська мода)	4	Англ.	Міжпредметний, груповий проект середньої тривалості	10	Газета, показ мод (дефіле)
3	Стилі живопису	4	Нім.	Міжпредметний, груповий проект середньої тривалості	23	Альбоми, мультимедійні презентації
4	Асоціативне сприйняття Великобританії	2	Англ.	Міжпредметний, груповий проект середньої тривалості	18	Альманах, мультимедійні презентації
5	«У світі німецької казки» - переклад дитячої автентичної літератури	4	Нім.	Творчий, практико-орієнтовний, груповий проект середньої тривалості	23	Книжки з перекладами для дітей
6	Дублювання автентичних мультфільмів	4	Нім.	Творчий, практико-орієнтовний, груповий моно-проект середньої тривалості	19	Відеороліки

7	«We wish you a Merry Christmas» - знайомство з традиціями країни мова якої вивчається	3	Англ.	Творчий, інформаційний, груповий моно проект середньої тривалості	29	Тематичний вечір, мультимедійні презентації
8	Ток-шоу «Сучасне суспільство та молодь»	4	Фран.	Міжпредметний, практико-орієнтований, груповий проект середньої тривалості	12	Ток-шоу, мультимедійні презентації, газети, каталоги наочності
9	“Learn everything foreign, and don't forget about your own” (Мое рідне місто – Запоріжжя)	2-5	Англ. фран., нім.	Міжпредметний, дослідно-інформаційний, груповий, довготривалий проект	60	Навчально-методичні видання, екскурсії містом, відеофільми, мультимедійні презентації
10	Німці в історії та сучасності Запоріжжя	1-4	Нім.	Міжпредметний, дослідний, міжнародний, груповий, доготривалий проект	80	Статті студентів 4 курсів, збірка, екскурсії, каталоги
11	Fitness-Sport-Gesundheit (фітнес-спорт-здоров'я)	5	Нім.	Інформаційний, груповий, короткотривалий монопроект	10	Мультимедійні презентації, доповіді, газети

Отже, проектна методика навчання ІМ у вишах має певні особливості. По-перше, проект здебільшого буває міжпредметним і потребує актуалізації знань з різних галузей, і тим самим сприяє інтеграції міжпредметних зв'язків. По-друге, процес виконання проекту уможливує поєднання мовленнєвої іншомовної діяльності з іншими видами діяльності: дослідницькою, трудовою, естетичною. По-третє, робота над проектом передбачає поєднання самостійної індивідуальної діяльності студента з парною, груповою і фронтальною творчою діяльністю з розв'язання певної проблеми, що потребує вміння ставити проблему, намічати способи її розв'язання, планувати послідовність дій, підбирати необхідний текстовий матеріал, обговорювати його з членами групи, систематизувати, визначати способи його презентації і, нарешті, уміння усної презентації проекту широкому загалу. Студенти оволодівають міждисциплінарними знаннями, навичками та уміннями, що забезпечують їхню соціальну та професійну адаптацію в сус-

Особливості використання «методу проектів» у поєднанні аудиторної та індивідуальної самостійної роботи студентів мовних спеціальностей у вищій школі

пільстві. Таким чином, залучення студентів до різних видів діяльності з використанням ІМ дає можливість всебічного розвитку особистості.

До вашої уваги пропонуємо поетапну розробку міжпредметного групового проекту середньої тривалості **Travel Agency (USA)** (див. Таблицю 1.2). *Мета проекту:* формування комунікативної компетенції студентів у сукупності лінгвістичного (мова, мовленнєва компетенція), соціокультурного (соціокультурна, лінгвосоціокультурна компетенція), когнітивного (стратегічна компетенція), особистісного компонентів (формування творчих умінь).

Таблиця 1.2

ЗМІСТ ПРОЕКТУ

ЕТАП ПРОЕКТУ	Місце і час проведення	ЗМІСТ ЕТАПУ ПРОЕКТУ	ПЛАНУЄМИЙ РЕЗУЛЬТАТ ПРОЕКТУ
Підготовчий	Аудиторна робота 1-20	Визначити тему проекту. Визначення логіки побудови і організації проекту. Сформулювати мету і кінцевого продукту проекту.	Travel Agency (USA) Розподілення ролей серед учасників проекту STAFF of the company: Head of the company; Vice-head of the company; Finance director; PR-managers (2); Psychologist; Managers of departments (sport, family, health, entertainment, business, holidays) (6). Обговорення змісту, завдань проекту: Презентація штатів США; Рейтинг найпопулярніших місць Америки для відвідування.

Виконавчий	Позааудиторна робота Аудиторна робота 1-20	Складання анкет. Планування і проведення інтерв'ю. Опрацювання результатів анкетування. Пошук необхідної інформації за результатами опитування. Виклад одержаної інформації у графіках, таблицях, альбомах, каталогах. Поточні усні звіти та заповнення звітної форми.	1. Компонування вербально-візуальних альбомів. 2. Виявлення туристичних інтересів серед потенційних клієнтів агентства, щодо місць які б вони хотіли відвідати у США. 3. Складання переліку місць цінних з туристичної точки зору. 4. Опрацювання ресурсів Internet, прослуховування радіо та телепередач, аналіз друкованих періодичних видань. 5. Складання пакетів інформації, що може зацікавити клієнта. 6. Обговорення отриманих результатів членами туристичної компанії
Презентаційний	Позааудиторна робота	Остаточне оформлення проекту. Усна презентація проекту. Впровадження проекту.	Створення та публікація туристичних каталогів різної тематики Представлення каталогів для кожного клієнту. Обмін досвіду з міжнародними колегами.
Пісумковий	Аудиторна робота 1-20	Обговорення результатів проектної діяльності. Оцінка проекту в цілому, оцінка кожного учасника проекту. Контроль сформованості іншомовної комунікативної компетенції студентів.	

Позитивною і специфічною рисою організації й проведення роботи з використання методу проектів є демонстрація результатів проектної діяльності перед широкою студентською аудиторією, що має на меті реалізацію навчально-освітньої мети формування у студентів їх публічної іншомовної та сценічної поведінки. Значна кількість

Особливості використання «методу проектів» у поєднанні аудиторної та індивідуальної самостійної роботи студентів мовних спеціальностей у вищій школі

проектів є міжкафедральними, що об'єднують зусилля декількох кафедр у процесі організації та проведення проектної діяльності. Як видно проекти з країнознавчої тематики посідають провідне місце серед тематики інших проектів.

Висновки. Досвід використання проектної методики на факультеті дає підстави стверджувати, що студентам надається можливість самим конструювати зміст комунікативної діяльності, визначати теми спілкування і той мовний матеріал, що призначається для активного засвоєння. Проектна методика навчання ІМ є ефективним способом формування комунікативної компетенції студентів мовних спеціальностей. Таким чином, проектом у методиці навчання ІМ є система комунікативних вправ, яка передбачає самостійну творчу іншомовну діяльність студентів з розв'язання певної проблеми, результатом якої є виокремлений кінцевий продукт. Такий підхід до визначення проекту у навчанні ІМ дозволив нам розглянути проект як одиницю навчального процесу, під час якого студенти оволодівають знаннями, навичками та вміннями в межах певної тематики. Специфіка проектної методики полягає в спрямованості на створення певного виокремленого кінцевого продукту, що ґрунтується на власному досвіді студентів. Однією з переваг проектної методики навчання іноземних мов є той факт, що вона передбачає не тільки аудиторну, а й активну самостійну та індивідуальну роботу студентів.

Список літератури

1. Арванітопуло Е.Г. Реалізація проектної методики навчання іншомовного спілкування в середній школі / Е.Г. Арванітопуло // *Іноземні мови.* – 2005. – № 4. – С. 3–11.

Каниболоцкая О.А. Особенности использования «метода проектов» в объединении аудиторной и индивидуальной работы студентов языковых специальностей в высшей школе // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 2. С.273-279.

В статье проанализированы проблемы и особенности применения «метода проектов» в рамках сочетания самостоятельной и индивидуальной работы студентов языковых специальностей в вузах. Рассмотрены понятия «проектной методики» в контексте изучения иностранных языков.

Ключевые слова: *проектная методика, индивидуальная и самостоятельная работа, коммуникативная компетенция, изучение и преподавание иностранных языков в высшей школе.*

Kanibolotskaya O. Features of "project method" using in unity of classroom and individual work of language students department in universities // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 273-279.

The author of the article analyzes the problems and peculiarities of "project method" in the mix of class and individual students' work of language department in the university. The notion of "design methodology" in the context of learning foreign languages is presented in this article.

Key words: *design methods, individual and independent work, communicative competence, learning and teaching foreign languages in the university.*

Поступила до редакції 29.03.2012 р.

УДК 811.161

К вопросу о технологии увлекательного обучения иностранному языку

Кобзева Н.А.

Национальный исследовательский Томский политехнический университет, г. Томск, Россия

В представленной статье рассматривается современная технология Edutainment, как эффективный способ при обучении иностранному языку. В статье представлен анализ различных аспектов Edutainment, аргументы за и против, теоретические и практические особенности технологии по материалам отечественных и зарубежных научных публикаций.

Ключевые слова: технология обучения, Edutainment, игра.

Введение

Процесс современного образования происходит в условиях стремительного нарастания объёмов новой информации, которая настолько быстро устаревает, что обучающиеся не успевают обзавестись нужными, полезными и интересными для них знаниями, в то время как уже приобретенные быстро теряют актуальность. Бурно развиваются **технологии**, появляются новые виды **досуга**, а времени на получение информации, знаний, умений становится меньше. К тому же познавательный и образовательный процессы не обязаны проходить в формальной, зачастую неувлекательной обстановке и могут быть превращены в полезное развлечение. Становится очевидным, что именно вышеуказанные обстоятельства обусловили появление такой технологии обучения как Edutainment, в основе которой лежит концепция «образование + развлечение» и определили **актуальность** настоящей статьи. *Целью* данной статьи является исследование российской и зарубежной научной литературы, посвящённой технологии обучения Edutainment.

Материалы и методы исследования

В методике обучения иностранному языку образовательные **технологии** следует рассматривать как совокупность взаимосвязанной деятельности субъектов процесса обучения, которая обеспечивает развитие иноязычной коммуникативной компетенции как цели обучения языку. Как правило, образовательные технологии называют по основной идее, ведущему фактору, способу, методу, средствам, которые сопровождают достижение целей обучения. В педагогической и методической литературе существуют классификации технологий В.Г. Гульчевской, Г.К. Селевко, В.Т. Фоменко, Т.И. Шамовой, Т.М. Давыденко. Например, технологии проблемного обучения, игровые, коммуникативные, творческие, информационные (компьютерные) технологии и др. Рассмотрим далее технологию обучения Edutainment и её характеристики. Edutainment – это неологизм, составленный из двух английских слов education (образование) и entertainment (развлечение). Особенностью технологии обучения Edutainment является

внедрение современных форм развлечения в систему традиционных лекций, уроков, занятий, семинаров и мастер классов, так как без телевизионных программ, настольных, компьютерных и видео игр, фильмов, музыки, веб-сайтов, мультимедийных программ и т.д., без которых уже невозможно представить современное обучение иностранному языку. Проходить занятия и мероприятия в формате технологии Edutainment могут в кафе, парке, музее, офисе, галерее, клубе, где можно получить информацию по какой-либо познавательной теме в непринуждённой атмосфере.

Термин Edutainment появился в 1948 году, когда The Walt Disney Company использовала его для описания серий «Настоящие приключения». Как существительное Edutainment применил Роберт Хейман (Robert Heyman) в 1973 году при производстве документальных фильмов для Национального географического общества [Marta Rey-López et al, 2006]. Технология Edutainment может быть использована для описания различных учебных модулей [8. Перевод Н.А. Кобзевой].

По мнению Эста дэ Фоссард (Esta De Fossard), особенность Edutainment в педагогике и методике включает: Обоснованность: обучение более успешно, когда обучаемые могут видеть полезность знаний, которые им дают. Дополнительное обучение: обучение является более эффективным, когда обучаемые могут получать знания самостоятельно. Распределённое обучение (Distributed Learning): сеть распределенного обучения, обеспечивающая широкий доступ к образовательным ресурсам многих пользователей, при котором все обучаемые учатся по-разному и в разные периоды времени. Важно представить информацию так, чтобы её можно было усвоить [4, перевод Кобзевой].

В зарубежной методике термин Edutainment давно применяется для обозначения современной технологии обучения. Например, давая определение Edutainment, Зекерия Казанчи (Zekeriya Kazanci) и Зухал Окан (Zuhal Okan) цитируют Д. Букингем (D. Buckingham, 2001) and М. Скелон (M. Scanlon, 2000), которые определяют Edutainment как гибридный жанр, который в значительной мере опирается на визуальный материал в формате рассказа или игры, более неформальный, менее относящийся к дидактическому стилю [9, перевод Н.А. Кобзевой]. Зухал Окан (Zuhal Okan) достаточно лаконично сформулировал гипотезу о значении Edutainment. Автор заявляет, что цель Edutainment состоит в том, чтобы сбалансировать эмоции пользователя экраном компьютера, наполненным яркой графикой и дизайном, интерактивной педагогикой, чтобы, конечном счете, убедить пользователей, что обучение является увлекательным [6, перевод Н.А. Кобзевой]. Следовательно, Edutainment даёт возможность получать знания новым интересным способом, позволяя обучающимся с разными способностями усвоить информацию на том же уровне, что и традиционное количество учащихся.

Точки зрения вышеназванных авторов придерживаются D. Buckingham и M. Scanlon, утверждая, что Edutainment - это очень интересное сочетание традиционного содержания и методов обучения в контексте новых технологий. По их мнению, данная система полезна на многих уровнях, в силу креативных подходов к студентам, которые желают учиться, так как они могут видеть практические результаты своих теоретических исследований [3, перевод Кобзевой Н.А.]. Однако в то время, как технология Edutainment стала общепризнанной как отличный и жизнеспособным вариант для “усталой” системы образования, некоторые теоретики усматривают проблему с данной технологией, называя её возможностью для педагогов проведения “сладких” уроков с развлекательным аспектам вместо серьёзной работы в контексте содержания обучения. Например, Митчел Резник (M. Resnick) утверждает, что Entertainment часто

используется в качестве награды за пустые “страдания процесса образования”, получение таким образом образования - это неблагодарный опыт [7, перевод Н.А. Кобзевой].

Таким образом, исследования различных аспектов технологии Edutainment, аргументы за и против, теоретические и практические особенности, представленные в публикациях ряда авторов [3; 6; 7], подтверждают актуальность использования данной технологии и её методическую значимость. Необходимо отметить современную тенденцию в разработке и применении технологии Edutainment, смысл которой заключается в том, что знания должны передаваться в понятной, простой и интересной форме, в комфортных условиях.

Одним из наиболее важных средств технологии Edutainment является игра. Игры в технологии Edutainment - от настольных до компьютерных и видео являются тем феноменом, без которого сегодня невозможно представить любой процесс обучения. В контексте данной статьи считаем целесообразным выделить как дидактическое средство настольную игру Scrabble, которая имеет и интернет-версию, что свидетельствует о возможности выбора варианта игры для при обучении иностранному языку в техническом вузе.

С помощью Edutainment студентам сложно получить фундаментальные знания или новую профессию, но они могут стать более эрудированным, могут закрепить и развить знания и умения во многих областях, а особенно в области владения иностранным языком. В последнее время заметна востребованность технологии Edutainment в обучении. Один из основателей Edutainment в России Д. Перушев отмечает, что Edutainment – это технология передачи знаний, возможность узнать что-то новое из достоверных источников, а не альтернатива академическому образованию, она работает в любой возрастной группе и подвержена моде. В зависимости от конкретного события может перевешивать либо развлекательная, либо образовательная часть, главное, чтобы был этот «микс» [2].

Нельзя не согласиться с мнением С.В. Кувшинова, директора ИНОТ (в 2000 году в РГГУ, Российском государственном гуманитарном университете, был создан Институт новых образовательных технологий и информатизации (ИНОТ), внедряющий новейшие технологии в учебный процесс), о новых технологиях в образовании, имеющих отношение к Edutainment: «Сейчас появился новый термин – edutainment... Учебный процесс превращается в событие, активное участие, действие для студента, своеобразный “экшн”... учебный процесс должен быть событием, медиатеатром, причем не одного актера (преподавателя), – все участвуют в этой постановке. Это и есть edutainment [7].

Обобщая вышесказанное, необходимо выделить следующие особенности технологии Edutainment: ●наличие интерактивных методов обучения; ●наличие процесса двухсторонней взаимосвязанной деятельности субъектов образовательного процесса (субъект-субъектные отношения); ●наличие цели в организации процесса обучения; ●наличие комфортных условий; ●гарантия достижения конкретного результата; ●комплексное применение *дидактических*, технологических средств обучения и контроля.

Результаты исследования и их обсуждение

Таким образом, анализ и обобщение литературных источников позволяет прийти к *выводу*, что по структуре, целям, содержанию и набору современных средств, таких как компьютерные, настольные и видеоигры, фильмы, музыка, веб-сайты, мультимедийные программы и др., Edutainment имеет все признаки современной технологии обучения. В контексте данной статьи технологию Edutainment мы определяем следующим образом: Edutainment – это технология обучения, рассматриваемая как совокупность современных технических и дидактических средств, методов обучения, которая основана на концепции обучения через развлечение.

Список литературы

1. Кувшинов С.В. Edutainment: Аудиовизуальные интерактивные технологии в образовании [Электронный ресурс] / С.В. Кувшинова. – Режим доступа: <http://www.polymedia.ru/ru/news/142/>, свободный.
2. Перушев Д. Уроки словообразования // ConNews.ru - кадровый онлайн менеджер для медиа. Портал с инновационной системой рейтингования журналистов и их работ [Электронный ресурс] / Д. Перушев. – Режим доступа: <http://finditnow.osa.pl/atp/?sai>, свободный.
3. Buckingham, D. and Scanlon, M. (2005) 'Selling learning: towards a political economy of edutainment media,' in *Media, Culture and Society*, vol. 27, no. 1. – P. 41 – 58.
4. Esta De Fossard (2005) *Writing and producing radio dramas: communication for behavior change* /SAGE Publications Pvt. Ltd, 2005. - 325 p.
5. Marta Rey-López et al. A Model for Personalized Learning. In: *Adaptive Hypermedia and Adaptive Web-Based Systems*. Springer. Berlin. 2006.
6. Okan, Z. (2003) 'Edutainment: Is learning at risk?' in *British Journal of education technology*, vol. 34, no. 4, pp 255 – 264.
7. Resnick, M. (2004) 'Edutainment? No thanks. I prefer playful learning,' in *Associazione Civita*, vol. 1, no. 1, pp. 2 – 4. (Resnick, 2004: 3).
8. Simon Egenfeldt-Nielsen Simon, Smith Jonas Heide, Tosca Susana Pajares Understanding video games: the essential introduction. Available at: <http://books.google.ru/books?id=31XHdVXlbt0C&pg=PA210&lpg=PA210&dq=game+is+an+Edutainment+>, free
9. Zekeriya Kazanci Evaluating English Language Teaching Software for Kids: Education or Entertainment or Both? // *The Turkish Online Journal of Educational Technology – TOJET* July 2009 ISSN: 1303-6521 volume 8 Issue 3 Article 4. Available at: <http://books.google.ru/books?id=31XHdVXlbt0C&pg=PA210&lpg=PA210&dq=game+is+an+Edutainment+#v=onepage&q=game%20is%20an%20Edutainment&f=false>, free

Кобзева Н.О. До питання про технологію захоплюючого навчання іноземної мови // Ученіє запіскі Таврического національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – С. 280-283.

У представленій статті розглядається сучасна технологія Edutainment, як ефективний спосіб при навчанні іноземної мови. У статті представлений аналіз різних аспектів Edutainment, аргументи за і проти, теоретичні та практичні особливості технології за матеріалами вітчизняних і зарубіжних наукових публікацій.

Ключові слова: технологія навчання, Edutainment, гра.

Kobzeva N. To the question of entertaining foreign language teaching technology // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 280-283.

The present article deals with modern technology Edutainment, as an effective foreign language teaching method. The paper presents an analysis of various aspects of Edutainment, the arguments for and against, both theoretical and practical features of the technology Edutainment based on national and international scientific publications.

Key words: educational technology, Edutainment, game.

Поступила в редакцію 14.04.2012 г.

УДК 378.147:811.111

Застосування інноваційних форм і методів навчання при вивченні іноземної мови у вищій школі

Козак Т. Б.

*Тернопільський національний економічний університет,
м. Тернопіль, Україна*

У статті виокремлено та охарактеризовано інноваційні форми та методи професійного навчання студентів на заняттях іноземної мови у вищій школі, і та виявлено їх вплив на ефективність іноземної підготовки студентів.

Ключові слова: *інноваційні форми і методи навчання, іноземна мова.*

Постановка проблеми. У системі інноваційних змін, що відбуваються в українському суспільстві (глобалізація соціально-економічних, політичних процесів, інтеграція до європейського освітнього простору), одне з перших місць посідає оновлення змісту вищої освіти з метою підготовки компетентних і конкурентоспроможних випускників, котрі завдяки якійсній іноземній підготовці матимуть змогу реалізовувати свою соціальну та мовну мобільність у міжкультурному спілкуванні та співпраці. Як наслідок, в умовах сьогодення особливо важливого значення набуває ефективне вивчення іноземних мов шляхом застосування у навчальному процесі інноваційних форм та методів навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема застосування новітніх технологій при вивченні іноземної мови у вищій школі, стала предметом активних наукових пошуків вітчизняних та зарубіжних дослідників. Питання застосування інноваційних технологій висвітлено у працях українських (Д. Давиденко, Т. Коваль, В. Коломієць, В. Краснопольський, О. Кужель, О. Левченко, В. Масальський, М. Онищенко, Л. Подопригора, В. Ткачук та ін.) та російських (І. Кошман, М. Ляховицький, Т. Полілова, В. Пономарьова та ін.) науковців. Різним аспектам вивчення іноземної мови присвятили свої праці такі вітчизняні дослідники: Д. Гулько, Ю. Дегтярьова, С. Ніколаєва, Т. Мартянова, Р. Мільруд, Е. Полат та інші.

Актуальність дослідження. Вивчення праць провідних учених, навчально-методичних матеріалів, основних форм та методів вивчення іноземної мови у вищій школі України засвідчили наявність основних *суперечностей* між:

– необхідністю і доцільністю досконалого вивчення іноземних мов у вищих навчальних закладах і недостатньою актуалізацією цієї проблеми в освітньому просторі України;

– наявністю інноваційних форм та методів оволодіння іноземною мовою і недостатнім рівнем їх застосування у вітчизняній практиці вищої освіти.

Наявність цих суперечностей зумовлює необхідність удосконалення рівня оволодіння іноземною мовою шляхом застосування у навчальному процесі вищої школи інноваційних форм і методів навчання.

Мета нашого дослідження полягає у виокремленні та вивченні інноваційних форм і методів навчання та визначенні можливостей їх застосування при вивченні іноземних мов у вищій школі України.

Мета дослідження зумовила постановку таких завдань:

1. Розглянути основні підходи вітчизняних та зарубіжних дослідників, щодо трактування термінів «форма навчання», «метод навчання».

2. Виокремити та охарактеризувати інноваційні форми і методи професійного навчання студентів на заняттях іноземної мови у вищій школі та виявити їх вплив на ефективність іншомовної підготовки студентів.

У контексті здійснюваного дослідження вважаємо за необхідне більш детально зупинитись на трактуванні термінів «форма навчання» та «метод навчання» вітчизняними та зарубіжними дослідниками.

Результати проведеного нами дослідження свідчать, що у німецькій педагогіці до теперішнього часу немає чіткого розмежування на форми та методи навчання. Форма навчання як категорія залишається у сучасній педагогічній науці Німеччини багатогранною. У різних теоретичних концепціях німецьких учених поняття форми навчання охоплює різні педагогічні явища [7, с. 26]: види навчальної діяльності [8, с. 31], фази навчального процесу [16], організаційні умови навчання [9, с. 3; 10, с. 116; 11, с. 137], типи шкіл [15, с. 215]. Найчастіше дослідники прирівнюють форми навчання до методів [12, с. 60; 14, с. 26] та зараховують до методики навчання [7, с. 26].

На основі аналізу праць, присвячених трактуванню та систематизації методів навчання [1; 2; 3; 4; 5; 6], встановлено, що поняття методу навчання теж є достатньо широке. Саме тому у зарубіжній педагогіці до сьогодення часу не припиняються дискусії стосовно найбільш точного його трактування.

Здійснений нами порівняльний аналіз трактування суті методу навчання, дозволяє стверджувати, що більшість вітчизняних (Н. Волкова, М. Фіцула) і російських (І. Харламов) науковців схиляються до тлумачення цієї категорії як упорядкованого способу взаємопов'язаної діяльності учителя/викладача та учнів/студентів, спрямованого на досягнення окреслених навчально-виховних завдань [2, с. 275; 5, с. 130; 6, с. 185].

Дослідження показало, що, на відміну від вітчизняних і російських дослідників, більшість теоретиків Німеччини обмежується констатацією факту, що слово метод у перекладі з грецької означає дослідження, спосіб, шлях до досягнення мети. Однак у Німеччині існують ще й інші точки зору щодо трактування цього терміна як наукової категорії.

Німецькі науковці К. Кюнцлі (Ch. Künzli), Ф. Берчі (F. Bertschy) розуміють під методом навчання гнучкі інструменти навчального процесу, які залежно від навчально-виховних завдань можуть змінюватися або пристосовуватися до них [13, с. 57].

Німецький дослідник А. Рот (A. Roth) відносить до поняття методу навчання усі заходи, що застосовує викладач під час навчального процесу [17, с. 24]. Отже, як бачимо поняття форми та методу навчання у сучасній науці є достатньо широкими.

Виклад основного матеріалу дослідження. На основі матеріалів дослідження та практичного досвіду викладання іноземної мови, зокрема німецької при підготовці майбутніх менеджерів та маркетологів у вищій школі, з'ясовано, що особливо важливим є застосування у навчальному процесі поряд з традиційними інноваційних форм та методів навчання. Оскільки вони стимулюють творчу активність студентів, вчать їх мислити, допомагають подолати невпевненість, сприяють самостверджен-

ню, роблять навчальний процес захоплюючим і цікавим, а найголовніше спонукають студентів до діалогічного мовлення іноземною мовою професійного спілкування.

Для висловлення власних поглядів і переконань студентів, зіставлення їх з позиціями опонентів, обстоювання своєї думки у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів України, зокрема економічних, важливе значення має застосування методу *навчальної дискусії*, за допомогою якого здійснюється групове обговорення проблеми, створення ситуації пізнавального спору з метою досягнення істини шляхом зіставлення різних думок. Цей метод вчить студентів самостійно мислити, розвиває у них вміння практичного аналізу, ретельної аргументації висунутих положень, навчає як відстоювати власну точку зору. Зауважимо, що важливою умовою ефективності навчальної дискусії у ході вивчення іноземної мови є попередня змістовна та мовна підготовка, яка полягає в накопиченні необхідних знань з теми дискусії. [18].

На сучасному етапі при вивченні іноземної мови у вищих навчальних закладах важливого значення необхідно надавати застосуванню методу *“Pro i Contra debati”*. Це змагання між двома командами. Основні передумови проведення дебатів: наявність двох протилежних позицій щодо окресленої викладачем проблеми; кожна команда повинна ретельно готувати свої аргументи: кожен виступ має бути підтверджений доказами, доповідачі мають бути готовими до запитань та аргументів супротивників; учасники дебатів виступають послідовно. Перемога надається команді, яка більш ефективно й аргументовано довела свої позиції і спростувала протилежні.

Важливе значення під час професійної підготовки студентів на заняттях з іноземної мови має застосування *методу створення проблемних ситуацій*, який ґрунтується на реальному прикладі життєвої ситуації. Зауважимо, що навчання за вказаним методом відбувається у групах з 4–6 осіб та зорієнтоване на розвиток розумових сил студентів, їх самостійності, активності, творчого мислення. Важливою передумовою застосування цього методу у навчально-виховному процесі є самостійне формулювання студентами проблеми на основі постановки проблемних запитань і пізнавальних завдань, пошук шляхів її розв’язання через висунення гіпотез, вирішення проблеми і перевірка одержаних результатів [16; 18].

Метод створення проблемних ситуацій передбачає такі етапи [18]:

На першому – *початковому* – етапі студенти ознайомлюються з проблемною ситуацією, встановлюють передумови її виникнення, формулюють ключові завдання, здійснюють пошук можливих шляхів її розв’язання через висунення гіпотез.

Другий етап – *інформаційний* – зорієнтований на самостійне формування учнями джерельної бази. Критерієм відбору інформації слугують ключові завдання, виокремлені на першому етапі.

Визначення усіх альтернативних можливостей вирішення даної проблеми і дослідження різних варіантів та шляхів її розв’язання здійснюється студентами на третьому етапі – *колективного обговорення*.

Четвертий етап – *резолуція* – полягає у визначенні студентами пріоритетних шляхів вирішення висуненої проблеми, на основі врахування всіх аргументів.

На п’ятому етапі – *диспуту* – кожна група студентів представляє результати дослідження та висуває якнайбільшу кількість аргументів щодо правдивості висунених ними ідей. Інші групи ретельно перевіряють обґрунтованість та відповідність їх тверджень. Позитивним на даному етапі є можливість студентів ознайомитися з різними точками зору щодо розв’язання висуненої проблеми та логікою її вирішення.

Застосування інноваційних форм і методів навчання при вивченні іноземної мови у вищій школі

На заключному етапі – *порівняльного узагальнення* – здійснюється порівняння результатів дослідження кожної групи з вже існуючими у реальному житті, виокремлення найбільш вірогідних шляхів подолання висуненої проблеми та підбиття підсумків щодо проведеної студентами роботи [281].

Отже, застосування у навчальному процесі методу створення проблемних ситуацій забезпечує міцне засвоєння знань студентами, робить навчальну діяльність захоплюючою, оскільки вчить самостійно долати труднощі.

Матеріали дослідження свідчать, що не менш ефективним у процесі професійної підготовки студентів на заняттях іноземної мови є *метод ділової гри*, який сприяє створенню емоційно-піднесеної атмосфери, засвоєнню ними навчального матеріалу за допомогою емоційно насиченої форми його відтворення.

Ділові ігри мають важливе значення у навчально-виховному процесі, оскільки моделюють життєві та виробничі ситуації, професійні стосунки людей, взаємодію речей, явищ, допомагають учням подолати невпевненість, сприяють самоствердженню, найповнішому виявленню їх сил і можливостей. Вони можуть бути допоміжними методами у навчальному процесі при вивченні іноземної мови. Розвиваючий ефект досягається за рахунок імпровізації, природного вияву вільних творчих сил студентів [15, с. 252].

Виявлено, що важливе значення на заняттях іноземної мови має застосування інформаційно-комунікаційних технологій. Складність опанування саме іноземними мовами полягає у недостатньому досвіді і практиці спілкування з носіями мови, у обмежених можливостях почути німецьку мову. Саме за допомогою Інтернету, студенти мають змогу у режимі online слухати та дивитись відео, спілкуватись з носіями мови та розуміти культуру країни, мову якої вони вивчають.

Висновки. Результати проведеного нами дослідження свідчать, що під час професійної підготовки майбутніх менеджерів та маркетологів у вищій школі важливого значення необхідно надавати застосуванню інноваційних форм і методів навчання, спрямованих на якісне засвоєння знань, умінь і навичок студентами, розвиток їхньої розумової діяльності, виявлення умінь та навичок критичного осмислення проблем, набуття досвіду самостійного опрацювання навчального матеріалу, пошукової роботи, набуття якостей, які стануть у нагоді в професійній діяльності і подальшому житті.

Список літератури

1. Алексюк А. Н. Общие методы обучения в школе / А. Н. Алексюк. – Изд. 2-е, перераб. и дополн. – К. : Рад. школа, 1981. – 207 с.
2. Волкова Н. П. Педагогіка : [посібн. для студ. вищ. навч. закл.] / Н. П. Волкова – К. : Академія, 2001. – 576 с.
3. Малік М. Інтерактивні технології навчання в професійній підготовці викладачів [Електронний ресурс]. – Київ, 2006. – Режим доступу : 1.04.2009 : <http://www.civica.org/main/data?t=2&c=1&q=993939>
4. Мартиненко С. М. Загальна педагогіка : [навч. посібн.] / С. М. Мартиненко, Л. Л. Хоружа. – К. : МАУП, 2002. – 176 с.
5. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посібн. [для студ. вищ. педагог. закл. освіти] / М. М. Фіцула – 2-е вид. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2003. – 192 с.

6. Харламов И. Ф. Педагогика : [учебное пособие] / И. Ф. Харламов. – М. : Гардарики, 1999. – 4-е изд. – 519 с.
7. Хоменко Т. А. Тенденції розвитку форм навчання середньої школи Німеччини в другій половині ХХ ст. : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Т. А. Хоменко. – Кіровоград, 2005. – 195 с.
8. Aebli H. Zwölf Grundformen des Lehrens / H. Aebli . – Stuttgart : Klett-Cotta, 1994. – 410 S.
9. Bötcher W. Lehrer und Schüler machen Unterricht / W. Bötcher, G. Otto. – München : Urban und Schwarzenberg, 1978. – 244 S.
10. Diederich J. Theorie der Schule / J. Diederich, H.-E. Tenorth . – Berlin : Cornelsen, 1997. – 256 S.
11. Führ Ch. Deutsches Bildungswesen seit 1945 / Christoph Führ. – Bonn : Inter Nationes, 1996. – 342 S.
12. Glöckel H. Vom Unterricht / H. Glöckel. – Bad Heilbrunn : Klinkhardt, 1992. – 360 S.
13. Künzli Ch. Didaktisches Konzept Bildung für eine nachhaltige Entwicklung / Christine Künzli, Franziska Bertschy. – Bern : Institut für Erziehungswissenschaft. – 3. überarbeitete Fassung, 2008. – 71 S.
14. Ortner R. Kind – Schule – Gesundheit / R. Ortner. – Donauwörth : Ludwig Auer, 1979. – 216 S.
15. Peterßen W. H. Handbuch: Unterrichtsplanung / W. H. Peterßen. – München : Ehrenwirth, 1996. – 458 S.
16. Prange K. Bauformen des Unterrichts / K. Prange. – Bad Heilbrunn : Klinkhardt, 1986. – 291 S.
17. Roth A. Die Elemente der Unterrichtsmethode / A. Roth, H.-G. Roth. – München : List, 1978. – 155 S.
18. Weber B. Handlungsorientierte Methode / Birgit Weber. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : 18.03.2009 : <http://www.sowi-online.de/methoden/dokumente/weberho.htm#aa1>

Козак Т.Б. Применение инновационных форм и методов обучения при изучении иностранного языка в высшей школе // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 2. С.284-288.

В статье выделены и охарактеризованы инновационные формы и методы профессионального обучения студентов на занятиях иностранного языка в высшей школе, и выявлено их влияние на эффективность иноязычной подготовки студентов.

Ключевые слова: инновационные формы и методы обучения, иностранный язык.

Kozak T. B. Use of innovative forms and methods of education in Learning a foreign language in high school // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 2284-288.

The article singled out and described innovative forms and methods of vocational training students in the classroom foreign language in high school and found their influence on foreign language performance of students.

Key words: innovative forms and methods of education, foreign language.

Поступила в редакцию 04.04.2012 г.

УДК 811.161.2'373

Ролевая игра как один из методов интерактивного обучения

Козырева Н. Ю.

*Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара,
г. Днепропетровск, Украина*

В статье рассматривается ролевая игра как наиболее эффективный метод интерактивного обучения РКИ.

Ключевые слова: *интерактивное обучение РКИ, ролевая игра, ролевой диалог, игровое общение, реальные ситуации, субъективная мотивация.*

Актуальность. В последнее время при обучении иностранных студентов русскому языку нередко используется метод интерактивного обучения. «Интерактив» – это «совместная деятельность». То есть учебный процесс происходит в условиях активного взаимодействия всех учащихся и преподавателя. Организация интерактивного обучения, как известно, предполагает моделирование жизненных ситуаций, совместное разрешение проблем, использование ролевых игр и т.д. Существует множество технологий интерактивного обучения. *Цель* статьи – обозначить ролевую игру как наиболее эффективный метод интерактивного обучения, а также показать целесообразность использования ролевых диалогов на начальном этапе обучения РКИ.

Ролевая игра как методический прием, относящийся к группе активных способов обучения практическому владению иностранным языком, постоянно обсуждается на различных конференциях [2;3; 4; 6;7]. Однако, несмотря на большое количество публикаций, посвященных этой теме, многие ее аспекты неоднозначны и нуждаются в обсуждении.

Так, замечено, что «игроизация» (термин Л.Т.Ретюнских), как «процесс проникновения игровых элементов в иные феномены бытия» – это когда в пространство игры включаются практически все сферы бытия. Не является исключением и сфера обучения языкам [2, с. 80]. Среди свойств, делающих игру средством обучения, отмечают:

- возможность манипулирования игрой с целью создания желаемых проблемных ситуаций;
- возможность получения опыта принятия решений;
- возможность моделировать стратегии поведения в конфликтных ситуациях;
- возможность приобретения навыков в совместной деятельности [1, с.13].

Принято считать, что использование на занятиях ролевых игр способствует выработке коммуникативных умений, способности обучающихся активно использовать языковой «запас» в общении на иностранном языке, варьировать такое общение, переносить усвоенные единицы в другие ситуации [5].

Игру рассматривают как вариант ситуативное речевое упражнение, в ходе которого иностранные учащиеся приобретают опыт речевого общения. Поэтому игра и

занимает важное место в проведении занятий [3, с.75]. По характеру педагогического процесса, как правило, выделяются игры обучающие, тренинговые, познавательные, воспитательные, развивающие и т.д.[4, с. 120].

Отметим, что к одной из форм игрового общения относят, в первую очередь, сюжетную ролевую игру. Для разработки сюжетов ролевых игр выделяются сферы речевого общения студентов: в университете – на занятии, в столовой, у врача; дома – на кухне, в общественных местах – на улице, в автобусе, в магазине; в местах культурного досуга – в театре, в кинотеатре, на выставке и т.д. Игровые дискуссии – другой вид игры, для организации которой выбираются произведения искусства, вызывающие к себе разное, противоречивое отношение. Участие в игровой дискуссии рассматривается как важное средство подготовки студентов к творческому и самостоятельному обсуждению проблемы, независимо от сюжета и роли обмену мыслями и суждениями, активному и инициативному иноязычному общению. Имитационные деловые игры – особый вид игры, где студентам предлагается выступить в роли инженеров, врачей, учителей, работников сферы обслуживания, экономистов, политиков, журналистов, деятелей искусства и т.д. Одной из форм есть игровое задание с текстом, содержащим профессиональную информацию на изучаемом языке (описание новых способов лечения заболевания, рецензии на произведения искусства и т.д.). Студенты дома знакомятся с содержанием текста, а на занятии организовывается заседание, например, «медицинского консилиума» или «художественного совета» [7, с.221].

Так, вопросы организации ролевых игр на занятиях с иностранными студентами освещены достаточно подробно. Нельзя не согласиться с тем, что игра способствует росту эмоциональности, обостряет процесс умственной деятельности. Она же помогает и развивать устойчивый интерес к изучению русского языка. Безусловно, игра может служить и эффективным средством обучения различным видам речевой деятельности (слушать, говорить, читать, писать). С помощью игры лучше активизируется деятельность иностранных учащихся в усвоении языкового материала.

Обращает на себя внимание, что в методике преподавания иностранных языков ролевыми называются деловые игры. Отмечается, что для проведения такой игры необходимо:

- 1) продумать сценарий игры с учетом ранее изученного тематического материала;
- 2) дать речевые модели, которые студенты смогут самостоятельно трансформировать. Эти речевые модели должны фиксировать содержание, форму и логику высказывания и позволять формировать некоторые признаки самостоятельного иноязычного высказывания;
- 3) предложить схему высказываний по ролям. Такой план представляется в виде графической схемы с необходимыми для высказывания проблемами;
- 4) распределить роли согласно навыкам, умениям и интересам каждого студента. Это позволит студентам строить высказывание по самостоятельно составленной речевой схеме в соответствии со своим речевым замыслом, переносить языковой материал на новый предмет речевой деятельности, индивидуализировать и расширять содержание высказывания, делать самостоятельные выводы [6, с. 163-164]. Как правило, при проведении такой игры в задачи входит достичь автоматизма в использовании студентами языковых средств и в то же время не утратить творческую суть речевой деятельности. Ситуация подобной ролевой игры часто бывает прообразом будущей трудовой деятельности.

Абсолютно соглашаясь с мнением, что основной целью интерактивных игр может быть как осуществление взаимосвязи изучаемого языка с различными учебными дисциплинами и реальной жизнью, так и создание предпосылок заинтересованности учащихся в свободном владении языковыми ресурсами, поскольку в игре формируются навыки общения, умения выражать свою точку зрения наиболее точно и правильно [2, с. 80-81], – добавим, что при обучении РКИ, в первую очередь, важно то, что ролевая игра дает возможность преподавателю создавать желаемые реальные ситуации, а студентам – приобретать навыки в совместной деятельности. Многократные же повторения процесса игры с разнообразными вариациями лучше усваиваются и надолго остаются в памяти обучающихся. Несомненные преимущества при этом имеет обучение без языка-посредника – тогда студенты вынуждены усваивать материал для участия в процессе коммуникации.

Так, на кафедре ПЛПИ в ДНУ иностранным студентам предлагаются реальные ситуации, с которыми они могут столкнуться в жизни: «Знакомство», «В общежитии», «В деканате», «В столовой», «В банке» и т.д. на основе методического пособия по развитию речи (для иностранных студентов подготовительного факультета), которое состоит из небольших по объему дидактических текстов и диалогов [8].

По нашему мнению, на начальном этапе обучения РКИ большое значение имеет организация именно ролевого диалога, поскольку именно диалогическая речь способствует пониманию говорящих, обмену информацией между ними в процессе обучения. Диалог, как известно, один из самых распространенных видов устной речи и самая распространенная естественная форма речевого общения; для диалога показательны неофициальность, непринужденность, непосредственность. И если основной единицей обучения на начальном этапе обучения является микродиалог (2-4 взаимные реплики), то с усложнением коммуникативного задания постепенно увеличивается количество реплик, диалог преобразуется в полилог, вовлекая в процесс общения все больше студентов группы.

Ролевой диалог предполагает групповую работу, в нем могут быть задействованы все или несколько участников учебного процесса. Студент сам выбирает, кто он – доктор или пациент, покупатель или продавец и т.д. Студенты-иностранцы, только приехавшие в страну, выполняют, в первую очередь, роль студента ПО, попадающего в различные бытовые и учебные ситуации. Специфика данной ролевой игры заключается в том, что студент играет самого себя. Так происходит стимулирование студента к активному участию в общении. Максимальная приближенность к реальным речевым ситуациям, личностно-ориентированный характер диалогов – стимулируют творческую активность студентов. Ведь желание высказаться на иностранном языке тем сильнее, чем глубже затронуты личные эмоции, мысли, интересы. Предлагаемые реальные ситуации, с которыми студенты-иностранцы могут столкнуться в жизни, формируют субъективную мотивацию. У них появляется уверенность в своих силах и неограниченных возможностях.

Ролевые диалоги являются одним из наиболее эффективных видов упражнений по неподготовленному говорению и широко применяются в практике преподавания русского языка на ПО. На последующих этапах обучения студенты-иностранцы вовлекаются уже в профессиональный диалог, что помогает выработать навыки профессионального диалогического общения при решении общей проблемы, умение слушать и корректно реагировать на высказывания собеседника.

Однако необходимо учитывать тот факт, что, скажем, студенты из Китая не расположены к игре, импровизации, им непривычны ролевые игры. Это, как известно, объясняется требованием китайского менталитета. Большинство студентов из Китая, где при обучении иностранным языкам приоритетными видами речевой деятельности выступают чтение и письмо, не расположены к подобным видам работ, чего не скажешь об арабских студентах, которым нравятся эмоциональные творческие задания, где обостряется процесс умственной деятельности. Учитывая поведенческие моменты этнотипа китайцев, считается необходимым постепенно вовлекать их в интерактивную коммуникацию.

Выводы. Таким образом, ролевая игра является неотъемлемой частью методической организации урока. В основе такой игры лежат не только деловые, профессиональные предметы обсуждения. Возможны ситуативно-ролевые игры, условно названные «Чаепитие», «День рождения» и т.п. При этом хотелось бы отметить, что ведущая роль в развитии сюжета игры всегда принадлежит преподавателю, а проведение ее требует тщательной подготовки, как со стороны преподавателя, так и студентов. Вообще, интерактивное общение преподавателя и студенческой группы безгранично: каждый преподаватель может самостоятельно придумать новые темы и формы работы с аудиторией. При этом не следует забывать, что суть интерактивного обучения состоит не только в организации учебного процесса таким образом, чтобы все студенты оказывались вовлеченными в процесс усвоения учебного материала, необходим обмен знаниями, идеями; организация интерактивного обучения – это совместная учебная деятельность, в которой иностранный студент является активным участником «диалога» культур. Как показывает практика, только в этом случае учебный процесс дает импульс для интеллектуальной деятельности. При интерактивной методике, в центре которой естественные ситуации, организующие и стимулирующие обучающихся, достигается высокий уровень мотивации при обучении РКИ. Общаясь между собой на занятиях, студенты-иностранцы не только выполняют определенные ролевые функции, у них появляется уверенность в том, что они могут общаться на иностранном языке, что в свою очередь, повышает эффективность занятий.

Список литературы

1. Горбенко А. М. Основные направления ориентации образования иностранных студентов на подготовительном факультете/ А. М. Горбенко, Н. И. Никоненко, С. В. Черняк //Реализация традиционных методов и поиск инноваций в процессе подготовки иностранных студентов в современном высшем учебном заведении: Международная научно-методическая конференция. – Х.: НТУ «ХПИ», 2008. – С. 11-15.
2. Диденко И. А. Интерактивные возможности игры при обучении русскому языку/И. А. Диденко, С. В. Заборовская // Реализация традиционных методов и поиск инноваций в процессе подготовки иностранных студентов в современном высшем учебном заведении: Международная научно-методическая конференция. – Х.: НТУ «ХПИ», 2008. – С. 79-83.
3. Дубовая Г. И. Использование игрового материала в процессе обучения иностранных граждан русскому языку/Г. И. Дубовая //Реализация традиционных методов и поиск инноваций в процессе подготовки иностранных студентов в современном высшем учебном заведении: Международная научно-методическая конференция. – Х.: НТУ «ХПИ», 2008. – С. 74-76.

4. Дубовая Г. И. Урок-игра как активизация деятельности иностранных учащихся в усвоении языкового материала/Г. И. Дубовая //Преподавание языков в высших учебных заведениях на современном этапе. Межпредметные связи: Тезисы XV Международной научно-практической конференции. – Харьков: Изд-во ХНУ имени В. Н. Каразина, 2011. – С. 120-123.

5. Китайгородская Г. А. Методические основы интенсивного обучения иностранным языкам/ Г. А. Китайгородская. – М.: МГУ, 1986. – 176 с.

6. Токун И.И. О ролевой игре с использованием опорного материала / И. И. Токун//Актуальные проблемы обучения иностранных студентов. Материалы юбилейной десятой межвузовской научно-практической конференции. – Днепропетровск, 2008. – С.163-165.

7. Черная С. И. Организация ролевой игры на занятиях с иностранными студентами/ С. И.Черная // Актуальные проблемы обучения иностранных студентов. Материалы межвузовской научно-практической конференции. – Днепропетровск, 2011. – С.220-222.

8. Шкурко Е. В. Методическое пособие по развитию речи (для студентов-иностранцев подготовительного факультета)/Е. В. Шкурко, Н. Ю. Козырева. – Днепропетровск: ДНУ, 2005. – 88 с.

Козырева Н. Ю. Рольова гра як один із засобів інтерактивного навчання // Ученіє запискі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – С. 289-293.

У статті розглядається рольова гра як найбільш ефективний засіб інтерактивного навчання РКИ.

Ключові слова: *інтерактивне навчання РКИ, рольова гра, рольовий діалог, ігрове спілкування, реальні ситуації, суб'єктивна мотивація.*

Kozireva N. Y. Role play as way of interactive teaching // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 289-293.

The article deals with the role play as the most effective method of interactive teaching Russian as a foreign language.

Key words: *interactive teaching of Russian as a foreign language, role play, role dialogue, play communication, real situations, subjective motivation.*

Поступила в редакцію 12.04.2012 г.

УДК 373.5.016-05457

Концептуальні засади лінгвокультурологічного підходу до навчання російської мови в загальноосвітніх школах України

Курач Л. І.

Інститут педагогіки НАПН України, м. Київ, Україна

У статті окреслено науково-методичні засади лінгвокультурологічного підходу до навчання російської мови в школах України та шляхи його реалізації

Ключові слова: *концептуальні засади, лінгвокультурологічний підхід, компетентність, загальноосвітні школи України, російська мова.*

Постановка проблеми. До числа головних пріоритетів освіти в Україні відносяться цілі духовної консолідації багатонаціонального народу України в єдину політичну націю. Вони полягають у забезпеченні внутрішньої стійкості етнічно різнохарактерного суспільства, поєданого спільними цінностями громадянського суспільства, забезпеченні міжнаціональної згоди, єдності та цільності України. Це передбачає узгодження в сфері освіти загальнодержавних інтересів і потреб з потребами та інтересами суспільства, його народів, громадян, формування відносин співробітництва між ними, розвиток мов і культур народів України.

Рішення цих проблем знайшло відображення в нових нормативних документах освітньої політики в Україні: Концепції мовної освіти в Україні, Державному стандарті базової і повної середньої освіти, де враховано потреби перебудови шкільної мовної освіти з метою посилення її спрямування на розвиток соціокультурної компетентності та ключових компетентностей учнів, що відповідає сучасним тенденціям розвитку освіти в Україні й світі. Створення лінгвокультурологічної концепції навчання російської мови в школах України є важливим завданням лінгводидактики.

Актуальність дослідження. Актуальність дослідження визначається необхідністю реалізації змісту соціокультурної змістової лінії навчання, яка представлена у Державному стандарті базової і повної середньої освіти і є обов'язковою складовою програм з навчання російської мови в школах України.

Лінгвокультурологічна компетентність як складова соціокультурної передбачає сформованість в учнів культурознавчої компетентності, розуміння національно-культурної специфіки мовленнєвої поведінки, звичаїв, правил, норм, соціальних умов, ритуалів, соціальних стереотипів народів України, зафіксованих в їхніх мовах і культурах, виховання толерантного ставлення до представників інших народів.

Методика формування лінгвокультурологічної компетентності учнів попри свою значущість ще не посіла належного місця в системі вивчення російської мови в школах України. Невизначеність концептуальних засад реалізації лінгвокультурологічного підходу до навчання російської мови в школах з українською мовою навчання, брак систематичної роботи з лінгвокультурологічним матеріалом, не завжди мето-

дично продумана організація стримують формування лінгвокультурологічної компетентності учнів. Причиною цього є нерозробленість зазначеної проблеми у методиці мови, чим пояснюється її нереалізованість у навчально-виховному процесі. Усе це і визначило актуальність дослідження.

Мета статті – окреслення методологічних засад лінгвокультурологічного підходу до вивчення російської мови в школах з українською мовою навчання.

Цілі дослідження:

- обґрунтування необхідності визначення основних концептуальних засад лінгвокультурологічного підходу до навчання російської мови у загальноосвітніх школах України;

- визначення науково-методичних засад лінгвокультурологічного підходу до навчання російської мови в школах з українською мовою навчання та шляхи їх реалізації.

Аналіз досліджень з означеної проблеми.

Ідеї антропоцентричної наукової парадигми, орієнтованої на особистість учня з його комунікативними та пізнавальними потребами, актуалізували у сучасній мовній освіті культуро-орієнтовані підходи до навчання мови.

У сучасній методиці навчання мови цей погляд відображається у створенні нових підходів до навчання мови (культурологічний, лінгвокультурологічний, соціокультурний), формуванні нових предметних та ключових компетентностей, які необхідно формувати в процесі навчання мови (соціокультурної, лінгвокультурологічної, комунікативної).

Проблема взаємодії мови і культури є однією з провідних у мовознавстві. Перші спроби вирішення цієї проблеми відображені у працях видатних науковців – антрополога і філософа В. Гумбольдта та мовознавця О. Потебні. В. Гумбольдт заклав основи етнолінгвістики – наукового напрямку, що поєднував мову з життям народу, нації; кожна мова, на його думку, має індивідуальну форму, яка впливає на характер свідомості її носіїв. Мова, за твердженням В. Гумбольдта, передає народний дух, є саме буття народу: «Мова – це світ, що лежить між світом зовнішніх явищ і внутрішнім світом людини» [1, с. 67].

О. Потебня розвинув ідеї В. Гумбольдта про мову як діяльність духу. Великий філолог вбачав у мові народу властиві кожній людині та кожній спільноті спосіб та можливість сприймати світ у національно-культурному вираженні.

На теоретичних засадах єдності мови і культури розвинулося вчення послідовників В. Гумбольдта – неогумбольдтіанців Е. Сепіра і Б. Ворфа, для яких культура виявляє себе у мові. Ці погляди ґрунтуються на сприйманні мислення як продукту мовної діяльності, а через мовну діяльність – і культури, що формує та реалізує думку в мовних категоріях і формах.

До ідеї вивчення культури через мову, мовну діяльність дійшли дослідники різних напрямів – філософи, мовознавці, культурологи, психологи – Л. Вінгенштайн, Н. Бор, А. Брюкнер, М. Бердяєв, К. Леві-Строс, В. Вернадський та інші вчені, для яких мова була не лише засобом пізнання світу, а й чинником формування людини, інформаційного коду. На думку Леві-Строса, наприклад, мова є водночас і продукт культури, і її складова, й умова її існування. У дослідженнях М. Бахтіна, О. Лосева, М. Толстого, Ю. Степанова, Ю. Лотмана, В. Іванова, В. Топорова, Н. Аругюнової, А. Вежицької культура, відображаючись у мові, дістала своє тлумачення як феномен людського буття, форма мислення.

Українські вчені – І. Огієнко, Ю. Шевельов, В. Ващенко, І. Чередніченко, С. Єрмоленко, В. Склярєнко, М. Кочерган, П. Гриценко, В. Кононенко та інші розглядають мову як скарбницю національної культури, а культуру – як «чинник формування мовних явищ і процесів» [2; 11].

Надання переваги мові або культурі, визначення функції однієї з них як основної було б неправомірним; сьогодні є актуальною проблема поєднання цих сфер духовного життя як спільного процесу, що розглядається у рамках однієї наукової галузі – лінгвокультурології.

Основна частина.

Новітні досягнення функціональної лінгвістики, психолінгвістики, антропоцентричного підходу до становлення й розвитку мовної особистості сформували новий підхід до навчання мови, коли вивчення мови, її структури та виразних можливостей іде в контексті вивчення полікультурної особистості, здатної знайти ефективні моделі поведінки, які сприятимуть підтримці атмосфери згоди та взаємної довіри в спільній діяльності з людьми в умовах сучасного міжкультурного спілкування.

Ці зміни орієнтацій у новій парадигмі методики навчання мови посилили інтерес не тільки до мови, але й культури, яка за нею стоїть. Лінгвісти і методисти визначили цей підхід як лінгвокультурологічний, в основі якого лежить ідея взаємопов'язаного вивчення мови і культури. Формування не тільки мовної, але й соціокультурної компетентності особистості стає важливим завданням навчання російської мови в школах України.

Отже, в основу лінгвокультурологічної концепції навчання російської мови у школах з українською мовою навчання покладено ідею гуманізації навчання, в центрі уваги якої – мовна особистість з її комунікативними і пізнавальними потребами, інтерес до змістового, семантичного і оцінювального аспекту мови, її функціонування.

Взаємозв'язок мови і культури, ширший погляд на мову як надбання духовного багатства народу, підхід до мови як культурно-історичного середовища, яке формує мовну особистість, є основою **лінгвокультурологічного принципу** зазначеної концепції.

Як органічна частина національної культури народу, духовна спадщина попередніх поколінь, мова є водночас найважливішим чинником розвитку культури. Мова народу зберігає його історичний досвід, відображає його внутрішній світ і своєрідність менталітету, забезпечує наступність і єдність культурної традиції народу. «... Мова не повинна викладатись в якості формальної системи: в більшій мірі ми навчаємо значенням, констатуємо образ світу нової культури і одночасно приймаючи участь у процесах породження мовлення на іншій мові. Тому викладати мову – означає у кінцевому рахунку викладати культуру» [3; 35].

Реалізація лінгвокультурологічного напрямку у навчанні російської мови в школах України стала можливою завдяки **комунікативному принципу** навчання. Комунікативна діяльність стала тим ланцюгом, у якому перетинаються, взаємодіють мова як система елементів різних рівнів та культура, в якій вона існує і необхідним компонентом якої вона являється.

Вивчення мови є одночасно вивченням рідної культури та входженням в культуру народу – носія мови, яка вивчається. Комунікативний принцип навчання мови актуалізує цю проблему, тому що мовна комунікація є необхідною умовою існування та розвитку культури, вона забезпечує єдність культурних процесів у соціумі: створенні, зберіганні та трансляції культурних цінностей. Комунікативна діяльність (спіл-

кування за допомогою мови) є тією ланкою, в якій перетинаються та взаємодіють мова як знакова система і культура, в якій мова існує і необхідним компонентом якої являється.

Урахування цього зв'язку дозволить попередити не тільки мовні, а й культурологічні помилки в мовленнєвому спілкуванні. Усвідомлення мови як фактора культурної спадщини, як скарбниці культури, вміння виділяти в мовних одиницях різних рівнів національно-культурний компонент буде сприяти формуванню мовної свідомості учнів.

Реалізація комунікативно спрямованого принципу забезпечить формування в учнів умінь практичного володіння мовою в усній і писемній формах як засобу міжособистісного і міжкультурного спілкування.

Ціннісно-орієнтований зміст у навчанні російської мови в школах з українською мовою навчання оснований на єдності процесів смислоутворення і породження мислення, що охоплює не лише раціональну, а й емоційно-вольову сферу людської психіки. Він передбачає розвиток в учнів умінь і навичок володіння мовою, здатність до міжособистісного спілкування з метою розв'язання життєвих проблем.

Принцип текстоцентризму є одним з основних принципів навчання мови. Мова є лише механізмом, за допомогою якого транслюється культура народу. Соціокультурна змістова лінія, складовою якою є лінгвокультурологічна реалізується на основі дібраних культурологічних текстів, що використовуються як дидактичний матеріал мовної і мовленнєвої змістових ліній, передбачають детальне опрацювання цих текстів з метою опанування національних і загальнолюдських духовних і культурних цінностей, норм, які регулюють стосунки між поколіннями, статями, націями, сприяють естетичному і морально-етичному розвитку особистості, природному входженню її в полікультурний соціум.

Урахування рідної мови у навчанні російської мови в школах з українською мовою навчання є одним з основних лінгводидактичних принципів. Зіставно-типологічний опис рідної мови здійснюється на фоні зіставлення мовних картин світу, концептосфер, лінгвокультурологічних, когнітивних та асоціативних площин. Урахування реалій культур, специфіки ключових слів – концептів, символів, образної системи як засобів вираження рідної культури і культури народу – носія мови, яка вивчається, внесе корективи у вивчення всіх рівнів мови (особливо лексичного та фразеологічного).

Висновок.

Формування лінгвокультурологічної компетентності учнів як складової соціокультурної є актуальним завданням сучасної освіти.

Це обумовило переосмислення принципів, цілей навчання російської мови в школах з українською мовою навчання (лінгвокультурологічний принцип, комунікативний, ціннісно-орієнтований, принцип текстоцентризму, принцип урахування рідної мови тощо). Уявлення про мову як скарбницю культури, вміння усвідомлювати та виділяти національно-культурний компонент значення мовних одиниць – важливий аспект лінгвокультурологічно орієнтованого навчання російської мови в школах з українською мовою навчання.

В програмах шкільного курсу з мови повинен знайти відображення лінгвокультурологічний підхід до навчання мови, який може бути реалізовано лише завдяки створенню нової навчально-методичної бази підручників, навчальних та методичних посібників, словників лінгвокультурологічної орієнтації.

Ці навчальні комплекси з навчання російської мови як феномена культури повинні мати гуманістичну спрямованість на формування полілінгвальної мовної особистості, її мовної, мовленнєвої, соціокультурної компетентності, її моральних норм та ціннісних орієнтирів.

Подальші дослідження передбачатимуть визначення змісту та методів розвитку лінгвокультурологічної компетентності учнів на уроках російської мови в школах з українською мовою навчання, шляхів формування знань про культуру, традиції народу.

Список літератури

1. Гумбольдт В. Язык и философия культуры / В. Гумбольдт. – М., 1985.
2. Кононенко В. І. Українська лінгвокультурологія / В. І. Кононенко. – К.: Вища школа, 2008. – 327 с.
3. Леонтьев А. А. Язык не должен быть чужим / А. А. Леонтьев // Этнолингвопсихологические аспекты преподавания иностранных языков. – М., 1996. – С. 44 – 56.

Курач Л. І. Концептуальные основы лингвокультурологического подхода к обучению русского языка в общеобразовательных школах Украины // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 2. С.294-298.

В статье очерчены научно-методические основы лингвокультурологического подхода к обучению русскому языку в школах Украины и пути его реализации.

Ключевые слова: *концептуальные основы, лингвокультурологический подход, компетентность, общеобразовательные школы Украины, русский язык.*

Kurach L. Conceptual foundations of the lingvoculturological approach to teaching the russian language in the schools of ukraine // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 294-298.

The scientific-methodical bases of the lingvoculturological work in the teaching Russian in general schools of Ukraine are outlined in the article.

Key words: *conceptual bases, lingvoculturological work, competence, general schools of Ukraine, Russian language.*

Поступила до редакції 20.03.2012 р.

УДК 070 : 304 : 004.9 + 001

**Аудиовизуальное производство
в современном образовательном процессе**

Меленевская Е.Б.

Киевский международный университет, г. Киев, Украина

Современный образовательный процесс в Украине находится на стадии реформирования. Создание новой, конкурентно-способной системы образования в стране и интеграция в международное сообщество – главная цель этого сложного процесса. Аудиовизуальное производство – это современная инновационная технология, которая поможет модернизировать образовательный процесс и вывести его на путь прогресса.

Ключевые слова: *аудиовизуальное производство, образовательный процесс, современный.*

Проблема, которую мы исследуем, состоит в том, что следует считать парадоксом тот факт, что современный мир, переполненный разнообразной информацией, внезапно стал для нашего среднестатистического гражданина духовно и интеллектуально «пустым». Он изменился очень быстро. Еще совсем недавно мы не знали, что такое мобильный телефон, школьники писали чернилами, отрабатывая каллиграфию, а студенты усердно конспектировали лекции с помощью шариковых авторучек, пытаясь успеть за словами преподавателя. В основном мы знали, что делать и куда идти. Потом появились первые видеокассеты и соответственно первые попытки производства образовательных и учебных фильмов, которые, правда, так и не стали частью всеобщей образовательной системы, т.к. именно на этом этапе в нашей стране все системы начали разваливаться, а люди начали учиться выживать.

*Сейчас мы буквально тонем в мире новейших технологий, разного рода гаджетов и шквала «бьющей» отовсюду информации. Однако производство и масштабное внедрение аудиовизуальных технологий происходит в нашей стране пока только в областях *политики, коммерческой рекламы, маркетинга и религиозного воспитания.* Совсем недавно появилось морально обнадеживающее направление в аудиовизуальном производстве – *«социальная реклама»*, рассчитанная на массовое информирование и просвещение. Учебные видеозаписи в небольшом объеме используются на курсах повышения квалификации, в коммерческом дистанционном образовании и в области информационных технологий, реже создаются учебные спецкурсы для вузов, но, в общем, процесс протекает вяло и стихийно по причине отсутствия четкой государственной *Программы по производству, внедрению и развитию аудиовизуального продукта в системе народного образования* и наличия сложностей с каналами финансирования этого производства. Каждое учреждение, в зависимости от предпочтений руководства и финансовых возможностей, самостоятельно решает, использо-*

вать кино в учебном процессе или нет. А ведь учебные учреждения работают согласно программам, учрежденным Министерством образования. Поскольку есть программы, постольку, возможно, – целенаправленное аудиовизуальное производство и (или) закупка фильмов соответственно этим программам. Изучение использования информационных технологий в образовании, развитие дистанционного и интернет-образования в современном мире крайне *актуально*.

Исходя из сути изложенной проблемы, *объектом* своего исследования мы избрали современный образовательный процесс, *предметом* – особенности аудиовизуального производства в современном образовательном процессе.

Целью нашего исследования стала идентификация особенностей аудиовизуального производства в современном образовательном процессе.

Методами исследования были избраны изучение современной литературы по данной тематике, опрос сотрудников школ, вузов и некоторых других образовательных учреждений и систематизация полученных данных с последующими выводами.

Ход исследования. Известно, что современное образовательное пространство состоит из двух основных типов педагогических процессов – *инновационных и традиционных*. Нельзя сказать, что использование фильмов в образовательном процессе является в чистом виде инновацией, так как кино использовалось для учебы и раньше. Значение так называемого «*учебного кино*» подчеркивали в разное время разные деятели политики и культуры, однако массового, целенаправленного использования фильмов в системе народного образования так и не произошло, в основном по причине технологических сложностей внедрения этой технологии в XX веке. Тяжело переоценить воздействие фильма на развитие человека. Фильм – мощное и серьезное оружие, способное быстро и основательно формировать мировоззрение, побуждать к действию, развивать внутренний мир человека. Именно эта идея была заложена в игровой картине 1987 года режиссера Аллы Суриковой «Человек с бульвара капуцинов». Сейчас, в период бурного развития цифровых технологий, их массовой доступности и возможности размещения аудиовизуального продукта в различных средствах массовой коммуникации, в первую очередь в Интернете, не использовать кино в системе образования и воспитания неразумно. Аудиовизуальный продукт стал доминирующим и самым востребованным среди всех видов информационной коммуникации.

В современном аудиовизуальном производстве существует три вида кино: игровое (художественное), неигровое (документальное) и анимация (мультипликация). В каждом из видов большое количество жанров.

Учебное и (или) образовательное, научно-популярное кино, как и все культурно-просветительские (познавательные) фильмы относятся к видам документального и (или) анимационного аудиовизуального продукта. По ориентации на потребителя (аудиторию) все учебно-образовательные фильмы можно разделить на следующие категории:

- для дошкольного воспитания и(ли) образования;
- для школьного (среднего) образования;
- для внешкольного образования и воспитания;
- для профессионально-технического образования;
- для художественно-эстетического развития;
- для высшей школы (вузов);
- для семейного воспитания и развития личности;

– для специального воспитания и образования (дети с особыми потребностями, заключенные в лагерях и тюрьмах, неизлечимо больные, алкоголики и иные «асоциальные» группы населения);

– для общего социально-культурного просветительства (фильмы об истории родного края, выдающихся личностях, государствах, научно-популярные и т.п.).

Некоторые исследователи в области инноваций в сфере образования предлагают следующую *типологию учебного кино*:

а) *«киновидеокурсы»* – цикл фильмов, связанных единой тематикой и методикой построения учебного материала и раскрывающих основной материал по предмету;

б) *короткометражные фильмы* (от 10 до 50 минут) – учебные фильмы, раскрывающие материал отдельных тем учебной программы;

в) *фильмы-фрагменты* – это короткие, не более чем на 4–5 мин учебные фильмы, посвященные одному какому-либо вопросу, например, раскрытию процесса выполнения трудовой операции;

г) *фильмы-кольцовки* – разновидность фильмов-фрагментов, представляют собой короткую ленту, смонтированную в кольцо таким образом, что конец движения совпадает с началом и при демонстрации создается впечатление непрерывности движения» [2, с. 4].

По мнению Смирновой О. и Свиридова А.: «В практике применения фильмов в учебном процессе два основных метода: познавательный и иллюстративно-наглядный». Авторы считают, что «в первом случае фильм выступает в качестве первоисточника знаний учащихся, студентов, в роли основного источника учебной информации». К тому же следует учесть, что «во втором случае основная роль при изучении материала отводится объяснению, инструктажу, беседе с обучаемыми». Мы согласны с авторами в том, что «фильм здесь выступает в роли наглядной иллюстрации. Выбор познавательного или иллюстративно-наглядного метода зависит от того, для каких целей демонстрируется фильм, каково его место в учебном процессе» [2, с. 4]. Таким образом, в дальнейшем исследовании нам необходимо обратить особое внимание на позицию Смирновой О. и Свиридова А.

Как считают Лаврентьев Г. и Лаврентьева Н., надо помнить, что «ведущими функциями инновационного обучения можно считать: интенсивное развитие личности учащегося и педагога; демократизацию их совместной деятельности и общения; гуманизацию учебно-воспитательного процесса; ориентацию на творческое преподавание и активное обучение и инициативу студента в формировании себя как будущего профессионала; модернизацию средств, методов, технологий и материальной базы обучения, способствующих формированию инновационного мышления будущего профессионала» [3, с. 3]. Соглашаясь с авторами, считаем необходимым отметить, что все эти функции могут успешно поддерживаться благодаря глобальному внедрению в систему народного образования учебно-образовательного кино. Этот процесс в состоянии помочь развивающейся стране и обществу быстрее и лучше интегрироваться в мировое сообщество. Процесс всемирной глобализации необратим, и он не должен быть угрозой для существования культур небольших и (или) нестабильных государств. Не секрет, что в наше время, когда что-то воздействует на экономику в одной стране (а тем более на одном континенте), это вызывает изменения в экономике других стран, особенно стран-соседей. За короткий период времени глобализация привела к огромным изменениям в мире. И с этим фактом нельзя не считаться.

Здесь уместно будет вспомнить мнение Райт Джин Энн, которая писала: «Мир кажется сегодня очень маленьким. Изобретение современных форм передвижения изменило образ жизни и образ мыслей среднего человека». Автор продолжает: «С приходом радио и телевидения мы получили больше информации о том, что делают и о чем думают люди в других странах. Телефон и Интернет позволяют нам поддерживать повседневную связь с кем угодно и где угодно». Поддерживая исследователя, мы также считаем, что «благодаря спутникам стали доступны средства массовой информации всего мира. Сегодня невозможно не подвергаться иноземному культурному влиянию». Автор приходит к выводу о том, что «большие корпорации ведут дела в международном масштабе. Товары и услуги каждой страны должны быть конкурентно-способными со своими аналогами во всем мире» [1, с. 57]. Таким образом, следует утверждать, что Райт Джин Энн выражает распространенное мнение о предмете нашего изучения. Вместе с тем, практически называя причины негативной ситуации в мире, не упоминает о мерах по решению глобальных проблем.

Правительства многих стран поддерживают национальные кинокомпании и студии по производству аудиовизуальной продукции, которая имеет стратегическое значение для жизни государства и нации. Они предоставляют разные преференции и налоговые льготы этим компаниям и их сотрудникам. Поэтому студии, которые не получают помощи от своей страны, не могут выдержать конкуренции.

«Цель всякого воспитания – развитие способностей», говорил великий немецкий поэт-философ Иоганн В. Гёте, а цель современной школы, по мнению Смирновой О. и Свиридова А. – «воспитание человека, не только обладающего определённым объёмом фундаментальных знаний, но и способного самостоятельно, критически мыслить, аргументированно отстаивать свою точку зрения, применять теоретические знания для решения конкретных практических проблем». Исследователи считают, что «вторая половина XX века стала периодом активного перехода к суперсовременным информационным технологиям. Сегодня развитие любой страны зависит не только от природных и физических, но, прежде всего от информационных ресурсов» [2, с. 4]. Нельзя не согласиться с утверждением Смирновой О. и Свиридова А.

Выводы. В начале исследования нами была определена цель, состоящая в том, чтобы идентифицировать особенности аудиовизуального производства в современном образовательном процессе. Предпринятое нами теоретическое исследование позволило достичь поставленной цели полностью.

Нами было установлено, что учебное кино может обеспечить уникальную форму подачи и усвоения материала, так как обладает широким спектром дидактических свойств, благодаря развитию новейших аудиовизуальных средств и интерактивности. Перспективность использования информационных технологий в процессе формирования образования, развитие дистанционного и интернет-образования в современном мире крайне актуальна.

Кроме того, проведенное исследование позволяет нам констатировать факт того, что современный образовательный процесс не может существовать без специализированного учебного и культурно-просветительского кино, которое незаменимо для обучения, развития бизнеса, а также для расширения кругозора. Мир неудержимо меняется, и надо быть готовыми к переменам, чтобы выжить и достойно встретить завтрашний день.

В перспективе мы намерены продолжить исследование и установить то, какое именно учебное кино (тематика, технология производства, иные характеристики)

необходимо для современного образовательного процесса и в каких учебных заведениях, а также наметить пути и возможности создания и реализации специализированной *Программы по финансированию, производству и реализации учебно-образовательного и культурно-просветительского аудиовизуального продукта* на государственном уровне.

Список литературы

1. Райт Дж. Э. Анимация от А до Я: от сценария до зрителя / Дж. Э. Райт. – М.: ГИТР, 2006.
2. Смирнова О., Свиридов А. Роль учебного кино в образовательном процессе / О. Смирнова, А. Свиридов. – Волгоград : ГСХА, 2010.
3. Лаврентьев Г.В., Лаврентьева Н.Б. Инновационные обучающие технологии в профессиональной подготовке специалистов. Обоснование педагогических инноваций / Г.В. Лаврентьев, Н.Б. Лаврентьева [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www2.asu.ru/cppkp/index.files/ucheb.files/innov/Part1/chapter1/1_2.html

Меленевська О.Б. Аудіовізуальне виробництво в сучасному освітньому процесі // Ученіє запискі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – С. 299-303.

Сучасний освітній процес в Україні знаходиться на стадії реформування. Створення нової, конкурентноспроможної системи освіти в країні та інтеграція до міжнародної спільноти – головна мета цього складного процесу. Аудіовізуальне виробництво - це сучасна інноваційна технологія, яка допоможе модернізувати освітній процес і вивести його на шлях прогресу.

Ключові слова: *аудіовізуальне виробництво, освітній процес, сучасний.*

Melenevska O. B. The audiovisual production in the modern educational process // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 299-303.

A modern educational process in Ukraine is on the stage of reformation. Creation of the new, competition-capable system of education in a country and integration in an international association is a primary objective of this difficult process. The audiovisual production is modern innovative technology which will help to modernize an educational process and show out it on the way of progress.

Key words: *audiovisual production , educational process, modern.*

Поступила в редакцію 12.04.2012 г.

УДК 81'35

Алгоритмы в обучении орфографии современного русского языка

Надточий Е. Д.

*Национальный педагогический университет
им. М.П. Драгоманова, г. Киев, Украина*

Рассмотрена возможность использования алгоритмического подхода к представлению системы правил орфографии современного русского литературного языка. Представлен пример алгоритма и образец работы с ним.

Ключевые слова: алгоритмы, орфография, русский, язык.

Алгоритмическое обеспечение современных методических приемов является важным компонентом процесса обучения современному русскому языку. Система алгоритмов, представляющих собой точные, однозначно понимаемые, логически четко составленные предписания о реализации определенных правил орфографии, является эффективным средством успешного изучения орфографии, а, следовательно, повышения уровня грамотности.

Преподавателям хорошо знакома ситуация, когда обучаемые бойко пересказывают орфографическое правило, цитируя примеры и исключения из учебника, но с большим трудом выполняют упражнения с орфограммами и допускают множество ошибок в словарных диктантах. Это вызвано тем, что механическое заучивание многоуровневых, сложных по структуре правил орфографии, включающих понятия фонетики, словообразования, морфологии, синтаксиса, не обеспечивает их адекватного применения. Чтобы помочь обучаемым овладеть правилами, надо обратиться к внутренней логической иерархии последних, которая наглядно может быть представлена в виде особых схем – алгоритмов.

Термин «алгоритм» и понятия, связанные с его составляющими, а также правила построения алгоритмов, взяты филологами из математики и широко используются в современных лингво-методических исследованиях. Основные требования к алгоритмам следующие: 1) Определенность алгоритмического предписания не может быть истолкована неоднозначно. Это требование иногда формулируется как детерминированность: каждая стадия процесса однозначно определяет следующую стадию. 2) Массовость: возможность применения алгоритма к начальным данным, варьируемым в известных пределах, т.е. возможность решения с его помощью определенного класса задач. 3) Результативность: выполнение операций, предписанных алгоритмом, должно обязательно приводить к решению задач данного класса. Иногда указывают еще одно требование к алгоритмам: формальность.

В работах по программированному обучению, имеет место довольно вольное толкование понятия «алгоритм». Под алгоритмом понимают систематизированный перечень тщательно отобранных и дозированных тем, разделов, параграфов, свя-

занных между собой и с соответствующими разделами других курсов определенной логической последовательностью, а также такую систему изложения учебного материала, которая позволяет изучать его наиболее эффективно, вводятся понятия «алгоритмы темы», «алгоритм курса в целом». Применительно к учебному процессу могут быть выделены алгоритмы, которыми пользуются обучаемые для решения различных учебных задач; алгоритмы обучения, которые определяют действия преподавателя. Первый вид алгоритмов является составной частью второго: предписания, даваемые обучаемым, могут рассматриваться как выполнение преподавателем некоторой системы операций, предписываемых алгоритмом для решения определенных дидактических задач.

Применение первого вида алгоритмов следует рассмотреть в двух типичных случаях. В одном случае их вводят с целью формирования у учащихся определенных приемов познавательной деятельности (мышления, памяти, внимания и т.д.). Здесь они выступают как предметы специального усвоения, как составные части содержания обучения. В другом случае они входят в состав средств усвоения. Здесь предметом усвоения являются те или иные знания. Но поскольку для усвоения последних необходимы определенные действия обучаемых, требуются и соответствующие задачи на применение этих действий, а, следовательно, и определенное предписание о содержании и порядке выполнения операций, входящих в состав каждого действия. Эти случаи в процессе обучения часто совпадают: как правило, действия (а тем самым, и алгоритмы применения их к решению задач), служащие средством усвоения знаний, одновременно входят и в содержание цели обучения.

Постановка проблемы алгоритмизации обучения является *актуальной*, так как способствует выявлению конкретной системы операций, входящих в умения, навыки, приемы деятельности даже при выполнении такого требования как формальность алгоритмов. *Цель данной статьи* – рассмотреть возможность использования алгоритмического подхода к представлению системы правил орфографии современного русского литературного языка, а также представить пример алгоритма и образец работы с ним.

Однако не следует смешивать формальность записи алгоритмов и формальность действий по ним. Первое допустимо в процессе обучения, второе должно быть сведено до минимума. Владение формальными приемами решения задач, не требующими понимания сути их, не предполагающими ориентировки в той предметной области, к которой они относятся, малопродуктивно. Однако алгоритмы не предполагают формальности действий по ним как обязательного требования: они лишь допускают такую возможность. Второе свойство алгоритма, которое обычно вызывает возражение, это их жесткость – обязательное выполнение предписанных операций в определенном порядке. Но в ряде случаев такая жесткость необходима, без нее не может быть получено решение задачи [1]. Что же касается орфографии, то алгоритм важен здесь как логическая последовательность действий в соответствии с орфографическими правилами, приводящая к грамотному написанию слов.

Основные требования, предъявляемые к алгоритмам в орфографии: определенность, массовость, результативность. Первое требование – определенность – состоит в том, что последовательность действий не может быть воспринята обучаемыми по-разному, т.е. каждый шаг (действие) алгоритма обуславливает следующий шаг (действие). Второе требование – массовость – это возможность использовать алгоритм для большого количества слов, которые пишутся по определенному правилу. И, на-

конец, результативность – работа с алгоритмом обязательно приводит к правильному написанию слова. Исключения из правил традиционно прилагаются в виде отдельного списка. Реализация этих требований в алгоритмах позволяет четко сформулировать систему действий в соответствии с правилами, донести до сознания обучаемого содержание правила в таком виде, который становится надежным способом усвоения орфограмм. Каждый шаг алгоритма представляет собой органичное соединение конкретной языковой ситуации и правила: слова и фрагмента логически организованного предписания действий по правилу. В этом состоит основное отличие нового вида графической наглядности – алгоритмов – от хорошо известных таблиц, которые помогают запомнить текст правила, но не дают продуктивного подхода к его реализации на практике.

Так, например, тема "Правописание чередующихся гласных в корне" может быть представлена в виде нескольких орфограмм, следовательно, в виде нескольких алгоритмов. Приведем в качестве примера один из них [2, с. 19] .

Первая орфограмма в названной теме "Правописание чередующихся гласных в корне в зависимости от наличия или отсутствия суффикса -а-: бир-бер, дир-дер, мир-мер, пир-пер, тир-тер, стил-стел, блист-блест, жиг-жег, чит-чет, кас-кос, лаг-лож".

Ниже приведен алгоритм (рис. 1) и образец работы с ним при выполнении заданий типа: вставить пропущенные буквы, обосновать выбранное написание, используя алгоритм. Например: *выб – раете*. Шаг 1. Выделить корень в слове: *б – р*. Шаг 2. Определить, следует ли за корнем суффикс -а-. Шаг 3. Да, следует. Шаг 4. Написать в корне *и*: *выбираете*.

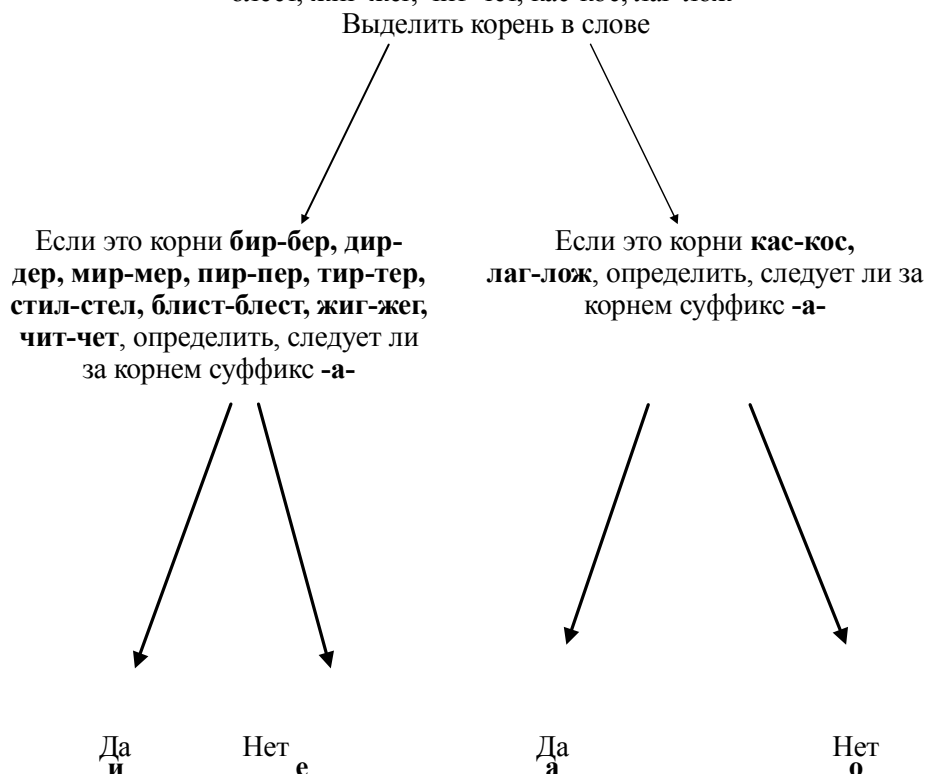
Вывод. Работая с алгоритмами, обучаемые приобретают осознанные навыки применения правил, что практически исключает механическое использование последних и облегчает усвоение орфограмм. При отработке правописных навыков алгоритмы являются предметом и средством усвоения знаний, что способствует активному, углубленному повторению и закреплению правил орфографии, развитию самостоятельности обучаемых в познавательной и практической деятельности. Алгоритмы становятся простым и удобным, а следовательно, эффективным средством обучения.

Список литературы

1. Талызина Н.Ф. Теоретические проблемы программированного обучения // Н.Ф. Талызина. – М. : Издательство Московского университета, 1979. – 132 с.
2. Надточий Е.Д. Орфография русского языка в алгоритмах [сборник упражнений] / В.И. Гончаров. – К. : Свитогляд, 2011. – 182 с.

АЛГОРИТМ

Правописание чередующихся гласных в корне в зависимости от наличия или отсутствия суффикса -а-: бир-бер, дир-дер, мир-мер, пир-пер, тир-тер, стил-стел, блист-блест, жиг-жег, чит-чет, кас-кос, лаг-лож

Исключения:

сочетать, сочетание.

Рис. 1

Надточій О. Д. Алгоритми в навчанні орфографії сучасної російської мови // Ученіє запіскі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – С. 304-307.

Розглянуто можливість застосування алгоритмічного підходу до представлення системи правил орфографії сучасної російської літературної мови. Наведено приклад алгоритма та зразок роботи з ним.

Ключові слова: алгоритми, орфографія, російська, мова.

Nadtochiy O. Algorithms in teaching orthography of contemporary Russian language // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 304-307.

The possibility of using an algorithmic approach to the orthography rules representation of modern Russian language. An example of an algorithm and a sample of it.

Key words: algorithms, orthography, Russian, language.

Поступила в редакцию 12.03.2012 г.

УДК 373.3.016

Культурологический подход к изучению интегрированного курса литературы в школах Украины с русским языком обучения

Снегирева В.В.

Институт педагогики НАПН Украины, г. Киев, Украина

В статье рассмотрены содержание и методика культурологического аспекта изучения литературы в школах Украины с русским языком обучения.

Ключевые слова: *культурологический, историко-культурный, социо-культурный, русская литература, мировая литература, фольклор, художественное произведение, контекст изучения.*

Включение культуры в учебный процесс является одной из ведущих тенденций развития современного образования. Психологи, культурологи, литературоведы и методисты предлагают различные технологии обучения, создающие условия для духовного самоопределения школьника в «социуме культуры» (В. Библер) [1]. Современная культура, как известно, полифонична. В соответствии с этим перед системой образования стоит комплексная задача: с одной стороны, создать условия для формирования культурной идентичности ребенка, с другой, – развить у ученика качества и умения, необходимые для успешной коммуникации в современном поликультурном мире.

Ведущая роль в развитии поликультурного сознания учащихся принадлежит литературе.

Теоретической основой содержания культурологического аспекта изучения литературного произведения являются научные положения, изложенные в работах В. Библера, Г. Гачева, А. Лосева, Д. Лихачева, Ю. Лотмана, В. Проппа и др. о том, что каждое художественное произведение содержит разнообразные культурные пласты (исторические, этнографические, мифологические, семантические), задаваемые автором посредством введения в текст сюжетов, мотивов, образов, цитат и т.д., относящихся к различным культурным традициям, эпохам [1-2; 6-8].

Методология изучения родной литературы в контексте мировой заложена компаративистикой, которая вооружает учителя-словесника конкретными методами и приемами сравнительного изучения литературных явлений. Это: 1) простое сопоставление похожих явлений; 2) историко-генетическое сравнение, рассматривающее похожесть как результат возникновения из общего источника; 3) историко-типологическое сравнение, которое объясняет сходность явлений похожими условиями исторического развития; 4) сравнение, которое устанавливает связи между явлениями на основе международных культурных взаимодействий, влияний и заимствований [4].

Методика культурологического изучения русской литературы разработана В. Доманским [3].

Цель данной статьи – кратко очертить содержание и методику культурологического компонента изучения литературы, начиная с 5 класса.

В школах Украины с русским языком обучения функционирует интегрированный курс «Литература (русская и мировая)», который имеет ярко выраженную культурологическую направленность. Её реализация, согласно с действующей программой курса, осуществляется, «посредством привлечения при изучении программных произведений сведений историко-культурного и социокультурного характера, которые позволят учащимся глубже осмысливать происходящие в литературе изменения, оценивать выдающиеся художественные явления как неотъемлемую часть культуры в целом» [5]. В программе курса отводится значительное место для изучения русской литературы во взаимосвязях с литературой других народов, что позволит школьникам успешнее усваивать общечеловеческий смысл и национальное своеобразие изучаемых произведений. Программные произведения предлагается рассматривать также в широком контексте с другими видами искусств – музыкой, театром, кино, изобразительным искусством. Все эти методические рекомендации вынесены в рубрику «Контекст изучения», которая нацеливает учителя на погружение школьника в мир культуры посредством воссоздания культурной среды изучаемого произведения, обучение языку, коду культуры, использование межпредметных связей, активное внедрение в учебный процесс приемов сравнения, обобщения, интегрированных форм обучения.

Культурологический компонент интегрированного курса литературы, кроме рубрики «Контекст изучения», нашёл отражение и в структуре действующей программы, объединяющей представленные произведения русской и мировой литературы в разделы, название которых обусловлены специфическими особенностями литературы. Так, в 5 классе наряду с разделами «Фольклор» и «Литературные сказки» предлагаются «Автор, тема, герой художественного произведения», «Тема детства и родной природы в произведениях художественной литературы». Такая структура предоставляет большие возможности для реализации культурологических задач – акцентирования внимания как на общих для всех литератур свойств произведений искусства слова, так и на своеобразии каждой представленной в программе национальной литературы.

Как показывает практика, начиная с 5-го класса в рамках культурологического подхода к изучению литературы можно широко использовать читательский опыт школьников, создавая возможность при этом делать самостоятельные читательские открытия. Например, пятиклассники легко находят общее в загадках, пословицах и поговорках русского народа и других народов мира: отражение наблюдательности, мудрости, творческой фантазии. При изучении фольклорных и литературных сказок действующей программой предлагается сопоставить странствующие сюжеты, героев, композиционные элементы сказок народов мира. Прием сравнения целиком оправдывает себя, поскольку 10-11-летние школьники легко воспроизводят сюжетную канву волшебной сказки, называют такие ее атрибуты, как лес, избушка, баба Яга, волшебный клубок и др. На основе чтения типологически сходных текстов пятиклассники с интересом обнаруживают фольклорные и литературные аналогии, делают выводы об общности разных по своему звучанию сказочных формул. Приобретенные таким образом новые знания способствуют развитию читательского интереса не только к произведениям родного фольклора, но и к фольклору других народов.

Ни для кого не секрет, что сегодняшний школьник зачастую знакомится с произведениями художественной литературы посредством телевидения, т.к. большинство

самых известных из них экранизированы или мультиплицированы. На уроках литературы интересно сопоставить сказочные сюжеты с сюжетами кинофильмов и мультипликационных фильмов по ним (которые видели дети) и помочь им обнаружить и обсудить те фрагменты текста, которые не нашли отражения в кино- или телефильме.

По мере совершенствования читательских компетенций учащихся усложняется и контекст изучения. Например, на уроках по изучению литературных сказок (А.С. Пушкин, Сказка о мертвой царевне и семи богатырях; Х.К. Андерсен, Снежная королева) внимание школьников обращается на общие фольклорные элементы сюжетов: поиски невесты (названного брата); на уроках по изучению поэтических произведений И. Бунина и С. Есенина программой предлагается сопоставить поэтические картины родной природы в стихотворениях русских и украинских (П. Тычина, Б.-И. Антонич) поэтов, при этом пятиклассники учатся находить в них национальное своеобразие и неповторимость поэтических образов, с помощью учителя отмечая, например, авторскую оригинальность эпитетов и олицетворений. Рассказы о животных, представленные программами по русской и украинской литературе (Е. Носов, Белый гусь; Е. Гуцало, Лось) дают возможность порассуждать об общности авторского отношения к живой природе – любви и состраданию. Такая работа всегда интересна и эффективна потому, что дети стремятся самостоятельно обнаружить в тексте элементы для сравнения и обобщения.

Контекст изучения, безусловно, предполагает и внутрилитературные связи, так как строится с учетом углубления и обогащения теоретических понятий, с которыми учащиеся знакомились на предыдущих уроках. Например, во время изучения повести шведской писательницы А. Линдгрэн «Пеппи Длинныйчулок» предлагается сопоставить комические ситуации в ней с теми, которые обрисованы в романе американца Марка Твена «Приключения Тома Сойера», изученном ранее в 5-м классе. Отмечая общее и различное в изображении детских затей и приключений, учащиеся расширяют свои знания о приемах комического в художественном произведении.

Выводы. В целом программа курса литературы в украинских школах с русским языком обучения нацеливает учителя на повсеместное привлечение читательского, зрительского и жизненного опыта учащихся. В качестве контекста изучения романа-фэнтези «Гарри Поттер и философский камень» Дж. Ролинг могут стать, например, прочитанные учащимися или просмотренные ими по телевидению литературные сказки К. Чуковского «Бармалей», А. Толстого «Золотой ключик», Л. Кэрролла «Алиса в стране чудес», «Алиса в Зазеркалье» и др. Эту же роль сыграет и знакомая большинству пятиклассников экранизация знаменитого романа о Гарри Поттере современной английской писательницы. Сопоставляя литературное произведение с его экранизацией, школьники учатся строить устное рассуждение на тему о произведении искусства, давать собственную оценку литературному произведению и художественному фильму, поставленному по книге.

В процессе такой работы осуществляется отбор методических приемов обучения анализу художественного текста с привлечением элементов культурологии. Это:

- воспроизведение во время чтения и анализа художественного текста его культурной среды путем привлечения доступной школьникам информации историко-культурного и социокультурного содержания;
- использование элементов фольклорных и литературных взаимосвязей;
- привлечение произведений других видов искусства, близких по сюжетам, образам, тематике к изучаемым фольклорным и литературным произведениям;

Культурологический подход к изучению интегрированного курса литературы в школах Украины с русским языком обучения

- внедрение элементов культурологического комментария;
- построение системы вопросов и заданий, направленных на усвоение учащимися культурологического содержания художественных произведений.

Список литературы

1. Библер В. С. Диалог культур и школа XXI века / В.С. Библер // Школа диалога культур: Идеи. Опыт. Проблемы. – Кемерово, 1993. – С. 67 – 74.
2. Гачев Г.Д. Национальные образы мира. Космо-Психо-Логос / Г.Д. Гачев. – М., 1995.
3. Доманский В.А. Литература и культура: Культурологический подход к изучению словесности в школе / В.А. Доманский. – М., 2002.
4. Жирмунский В. М. Народный героический эпос. Сравнительно-исторические очерки / В.М. Жирмунский. – М.-Л., 1962. – С.76.
5. Литература (русская и зарубежная). Интегрированный курс: Программа для 5-12 классов общеобразовательных учебных заведений с русским языком обучения / Л.А. Симакова, В.В. Снегирева. – Черновцы, 2005. – С. 5.
6. Лихачев, Д.С. Культура как целостная среда / Д.С. Лихачев // Новый мир. – 1994. – № 8. – С.3-6.
7. Лосев А.Ф. Знак, символ, миф / А.Ф. Лосев. – М., 1978.
8. Лотман Ю.М. О двух моделях коммуникации в системе культуры / Ю.М. Лотман // Избранные статьи в трех томах. – Т. 1. – Таллин, 1992.

Снегірєва В.В. Культурологічний підхід до вивчення інтегрованого курсу літератури в школах України з російською мовою навчання // Ученіє записки Таврического національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціально-комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – С. 308-311.

У статті розглянуто зміст і методику культурологічного аспекту вивчення літератури в школах України з російською мовою навчання.

Ключові слова: культурологічний, історико-культурний, соціо-культурний, російська література, світова література, фольклор, художній твір, контекст вивчення.

Snegiriova V. Cultural studies approach to the study of the integrated course of literature in Ukrainian schools with Russian language of instruction // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 308-311.

The article deals with the content and methodology of the study of cultural aspects of literature in the Ukrainian schools with Russian language of instruction.

Key words: cultural, historical, cultural, socio-cultural, Russian literature, world literature, folklore, art, learning context.

Поступила в редакцію 18.03.2012 г.

УДК 81'243:81-13

**Новітні технології і складові навчальної діяльності
з вивчення дисципліни «Іноземна мова професійної діяльності»**

Тютюнник В.Ю., Гуркіна Т. Ю.

*Придніпровська державна академія будівництва та архітектури,
м. Дніпропетровськ, Україна*

Метою даної статті є короткий огляд основних тенденцій та проблем, пов'язаних з розвитком та застосуванням новітніх технологій у викладанні іноземної мови за професійним спрямуванням в непрофільних вищих навчальних закладах. В даній статті розглядається застосування інтерактивних методів при вивченні дисципліни «Іноземна мова професійної діяльності»

Ключові слова: технологія, новітні технології, гуманістична педагогіка, інтерактивна технологія навчання, кооперативне навчання, ситуативне моделювання, інтерактивні методи.

Актуальність. Головний стратегічний напрям розвитку світової і вітчизняної вищої освіти сьогодні лежить у площині вирішення проблем розвитку особистості студента і викладача, технологізації цього процесу. В умовах цієї парадигми вищої освіти викладач найчастіше виступає в ролі організатора всіх видів діяльності студента як компетентний консультант і помічник. Його професійні вміння повинні бути спрямовані не просто на контроль знань та умінь студентів, а на діагностику їх діяльності та розвитку. *Метою* даної статті є короткий огляд основних тенденцій та проблем, пов'язаних з розвитком та застосуванням новітніх технологій у викладанні іноземної мови за професійним спрямуванням в непрофільних вищих навчальних закладах.

У сучасній педагогічній науці і практиці є дві цілком різні стратегії – стратегія формування та стратегія розвитку. **Стратегія формування** – педагогічне втручання зовні у внутрішній світ учня, нав'язування йому вироблених суспільством способів діяльності і оцінок. **Стратегія розвитку** – розвиток особистісного потенціалу учня, його самоактуалізація. Саме стратегія розвитку, або особистісно-орієнтована освіта, зараз потребує розроблення з технологічного боку. Особистісно-орієнтоване навчання не протирічить стандартизації вищої освіти, а демонструє стан переходу світової системи вищої освіти в нову якість. Реалізація цієї мети потребує перш за все застосування новітніх інноваційних технологій. Серед завдань, які поставлені сьогодні перед вищою школою, є завдання з реалізації накопичених освітніх технологій і розробка і втілення в життя новітніх підходів до гуманізації педагогічної взаємодії викладача зі студентом і колективом в цілому.

Поняття педагогічна технологія останнім часом широко поширилось у науці і освіті і стало невід'ємною частиною освітнього процесу. І при цьому і по нині триває дискусія про саму сутність педагогічної технології, що знайшло відображення в чис-

ленних наукових та методичних працях, як у колишньому СРСР, а потім у Країнах СНД та і по всьому світу. Суттю цієї дискусії є зіткнення двох крайніх точок зору: одні вважають педагогічну технологію комплексом сучасних технічних засобів навчання, інші – процесом комунікації. Окрема група авторів об'єднують у цьому понятті засоби і процес навчання. На заході цими питаннями в різні роки опікувались такі вчені як Л.К.Ларсон, Б.Ф. Скіннер, Д.Д. Фінн, С.Пейперт, М. Кларк, Ф. Персивль і Г. Веллінгтон, М. Вульма, С. Сполдінг, А. Ламсдейн, П. Мітчелл, Р. Томас та інші. У колишньому СРСР це питання простежується ще у 20-х роках в працях І.П. Павлова, В.М. Бехтерева, А.А. Ухтомського, а пізніше з 60-х - 70-ху працях Т.А. Ільїної, А.І. Космодем'янської, М.В. Кларина, І.А. Лернера. Зараз ця проблема не менш жваво обговорюється і аналізується у працях П.Р. Атутова, В.П. Безпалько, В.І Боголюбова, Г.А.Бордовського, В.А. Извозчикова, М.В. Кларина та інші. На заході найбільш повно цю проблему розробив та визначив П.Д. Мітчел. В українській педагогіці найбільш вдало це питання розглянуто і визначено у книзі «Освітні технології» за редакцією О.М.Пехоти. На думку О.М. Пехоти, сьогодні педагогічну технологію можна визначити як «систематичний метод планування, застосування й оцінювання всього процесу навчання й засвоювання знань шляхом обліку людських і технічних ресурсів і взаємодії між ними для досягнення найефективнішої форми освіти» [10, с. 22]. Розглядаючи проблеми існуючих освітніх технологій в даній статті ми лише торкаємося проблеми визначення самого поняття «педагогічної технології», не менш дискусійними є і інші теми: такі як визначення структури педагогічної технології, або класифікація існуючих педагогічних або освітніх технологій, що може бути предметом окремого дослідження.

У даному дослідженні ми аналізуємо так звані «інтерактивні технології» і доцільність їх застосування як складових навчальної діяльності з вивчення дисципліни «Іноземна мова професійної діяльності» За відсутністю у науково-методичній літературі будь-якої визначеної класифікації цих технологій, ми беремо за основу їх умовну робочу класифікацію за формами (моделями) навчання, у яких реалізуються інтерактивні технології надані в науково-методичному посібнику «Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання» О.І. Пометун, Л.В. Пироженко [11, с. 43].

Вибір освітньої технології – це завжди вибір стратегії, пріоритетів, системи взаємодії, тактик навчання та стилю роботи викладача зі студентом. Технологія навчання відображає шлях освоєння конкретного навчального матеріалу в межах навчальної дисципліни, теми, питання й у межах цієї технології. Вона близька до окремої методики. Її ще можна було б назвати дидактичною технологією. Діяльність викладачів-новаторів можна зарахувати до персоналізованих технологій (personal technology).

Викладання іноземної мови в “непрофільних” вищих учбових закладах потребує використання новітніх технологій, які обіймають різні види навчальної діяльності: **навчальну, самостійну і індивідуальну**. Така дисципліна, як “Іноземна мова в професійній діяльності” є обов'язковою у вищих учбових закладах, де іноземна мова не є фахом для студентів, а використовується ними як інструмент для розширення знань з фаху, а інколи і їх практичного застосування, що часто є мотивацією для сучасного професіонала.

Груповою **навчальною діяльністю** є поширеною формою проведення практичного заняття з вивчення іноземної мови. За такої організації навчальної діяльності кількість слухачів завжди більша, ніж тих, хто говорить. Усі студенти в кожен момент часу працюють разом чи індивідуально над одним завданням із наступним контролем

результатів. За колективної організації роботи в невеликій групі студенти об'єднані єдиною навчальною метою і викладач керує роботою кожного студента опосередковано, через завдання, якими він спрямовує діяльність групи. У межах спільної діяльності індивідууми прагнуть одержати результати, що є вигідними для них самих і для всіх членів групи. Позитивний ефект співробітництва за колективної організації роботи в групі робить цю організацію роботи одним з цінних інструментів в арсеналі викладача іноземної мови. Другий основний елемент спільного навчання – особиста взаємодія, що стимулює діяльність. Це виражається і в усному поясненні того, як вирішуються проблеми, і в передачі друзям власних знань, і в перевірці розуміння одержаної інформації, і в поєднанні вивченого матеріалу з практичним його використанням в мовленнєвій діяльності.

Таким чином, використання *групових форм діяльності студентів* при вивченні іноземної мови є однією з умов використання інтерактивних технологій навчання, які розподіляють на чотири групи залежно від мети заняття та форм організації навчальної діяльності студентів:

- Інтерактивні технології кооперативного навчання;
- Інтерактивні технології колективно-групового навчання;
- Технології ситуативного моделювання;
- Технології опрацювання дискусійних питань.

Інтерактивні технології кооперативного навчання представляють для нас достатній інтерес, бо парна і групова робота організується як на заняттях засвоєння, так і на заняттях застосування знань, вмінь і навичок. «Робота в парах», наприклад, дуже корисна під час засвоєння лексики, вона дозволяє: обговорювати короткий текст, завдання, письмовий документ; узяти інтерв'ю і визначити ставлення партнера до заданого читання, тексту, лекції, відео та іншої навчальної діяльності, зробити письмовий аналіз чи редагування письмової роботи один одного; сформулювати підсумок заняття чи серії занять з теми; проаналізувати разом проблему, вправу чи текст; протестувати та оцінити один одного, дати відповіді на запитання викладача, підготувати діалог. «Ротаційні (змінювані) трійки» дуже підходять для засвоєння граматичного матеріалу. Діяльність студентів, у цьому випадку, є подібною до роботи в парах. Цей варіант кооперативного навчання сприяє активному, ґрунтовному аналізу та обговоренню нового матеріалу з метою його осмислення, закріплення та засвоєння. Існує багато інших інтерактивних технологій кооперативного навчання, які застосовуються для активізації навчального процесу на практичному занятті: «два – чотири, всі разом», «карусель», «робота в малих групах», «пошук інформації», «коло ідей», «акваріум». Не менш цікавими для нас є і технології колективно-групового навчання. Такі технології як «мікрофон», «кожний вчить кожного», «ажурна пилка», «аналіз ситуації» (casemethod).

Одними з найбільш поширених при вивченні іноземних мов є технології ситуативного моделювання або ігрові технології. Модель навчання у грі – це побудова навчального процесу за допомогою включення студента у гру (передусім ігрове моделювання явищ, що вивчаються). Тут для нас особливо цікавим є розігрування ситуації за ролями («рольова гра», «програвання сценки», «драматизація»). Ця технологія імітує реальність призначенням ролей учасникам і наданням їм можливості діяти «наче насправді». Особливий інтерес представляють технології опрацювання дискусійних питань. Вони можуть використовуватись в групах як з досить високим рівнем володіння іноземною мовою, так і з середнім рівнем мовної підготовки. Так метод ПРЕС

(PRES, МППО) може використовуватись на різних рівнях мовленнєвої компетенції для засвоєння лексичних кліше.

Змістове наповнення і активізація практичного заняття з іноземної мови є однією з важливих складових навчального процесу, коли від вдало застосованих технологій і особистості викладача залежить успішне засвоєння студентами навчального матеріалу.

Самостійна робота студентів та слухачів вищих навчальних закладів є важливим та невід'ємним елементом вивчення навчальних дисциплін нормативного блоку будь-якого навчального плану. Нові навчальні програми з дисциплін включають різні види самостійної роботи, на які виділяється певна кількість часу. Це означає те, що слухачі повинні правильно організувати свою самостійну роботу. Для цього мають існувати передумови для самостійної роботи студента: навчальний матеріал (підручники, методичні розробки, посібники), технічні засоби навчання (програмне забезпечення з дисципліни).

Важливою складовою успішного виконання завдання, яке передбачає самостійне опрацювання, є правильна та чітка постановка мети завдання викладачем, вміння студента працювати з іншомовною літературою та методичними матеріалами, технічними засобами та перевірка викладачем кінцевого результату виконання самостійної роботи студентом.

Самостійна робота передбачає самостійне опрацювання матеріалу, який подається на практичному занятті в аудиторії:

1. Виконання домашніх завдань, які передбачені навчальним планом з використанням методичних рекомендацій і посібників.

2. Роботу в класі ТЗН: самостійна робота з комп'ютерними програмами, які надають студентам можливість працювати з теоретичними основами граматики, або тренування лексики з фаху, передбачають просте модельне граматичне трансформування, виконання тренувальних тестів з граматики або лексики зі зворотнім зв'язком (відповідями та коментарями), завданнями для самоконтролю тощо.

Такий вид самостійної роботи з використанням комп'ютерних програм забезпечує успішну підготовку студентів до складання тестів поточного та підсумкового контролю, підсумкової співбесіди з лексичного матеріалу дисципліни. Забезпечення умов і засобів самостійної роботи студентів, її організація і контроль є загальним завданням викладачів. Вдало спланована і організована самостійна робота студентів розширює можливості самостійного опрацювання студентами навчального матеріалу, різноманітність завдань і засобів для самостійної роботи студентів дозволяє підходити до вивчення навчальної теми з різних ракурсів, що призводить до кращого засвоєння матеріалу.

Індивідуальна робота з вивчення дисципліни «Іноземна мова професійної діяльності» є такою складовою навчального процесу, що розвиває навички творчості, науково-дослідження, дає змогу для саморозкриття здібностей і інтересів кожному студенту. Передбачається те, що студент може вибрати тематику індивідуальної роботи за своїми професійними інтересами. Ця робота є підсумком тих знань граматики, лексики з фаху, які використовуються та розширюються ним в процесі виконання індивідуального завдання. Формою індивідуальної роботи може бути підбір фахової літератури іноземною мовою з подальшим її читанням і перекладом, реферуванням, анотуванням, написанням реферату, тез доповіді, виступ з доповіддю в групі або на науково-практичній конференції.

Висновки. Всі вищезазначені види навчальної роботи, педагогічні технології тільки тоді мають практичний результат, якщо спираються на технологію, без якої сьогодні неможливо уявити собі педагогічну діяльність з будь якого предмету. Такою технологією є педагогічна **технологія «Створення ситуації успіху»**. На застосуванні цієї технології наполягав ще наш великий педагог-новатор Василь Сухомлинський. *Ситуація успіху* – це суб'єктивний психічний стан задоволення наслідком фізичної або моральної напруги виконавця справи, або творця явища. Така ситуація визиває позитивну мотивацію до навчання, може змінити на краще усе відношення студента до навчання. Вірно створена *ситуація успіху* стає точкою відліку для змін у взаєминах з оточуючими, для подальшого розвитку особистості. Усе сказане вище, ще раз підтверджує, що процес вивчення іноземної мови потребує напруженої розумової роботи студента і його активної участі в цьому процесі.

Список літератури

1. Атутов П.Р. Технология и современное образование /П.Р. Атутов // Педагогика. – М., 1996. – №2. – С.37-43.
2. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии/ В.П. Беспалько. – М.: Изд-во Педагогика, 1989.
3. Боголюбов В.И. Педагогическая технология: эволюция понятия/ В.И. Боголюбов // Советская педагогика. – 1991. – №9. – С. 18-26.
4. Бордовский Г.А., Извозчиков В.А. Новые технологии обучения: Вопросы терминологии // Педагогика. – 1993. – №5. – С.12-15.
5. Дреер А. Преподавание в средней школе США/ А. Дреер. – М., 1983.
6. Ильина Т.А. Понятие «педагогическая технология» в современной буржуазной педагогике/ Т.А. Ильина // Советская педагогика – 1971. – №9
7. Кларин М.В. Педагогическая технология в учебном процессе / М.В. Кларин. – М., 1989.
8. Кларк М. Технология образования или педагогическая технология? // Перспективы. Вопросы образования. – М., 1983. – №2. – С. 78.
9. Освітні технології у школі та вузі: Матеріали науково-практичної конференції/ За науковою редакцією О.М. Пехоти. – Миколаїв: МФ НаУКМА, 1999.
10. Освітні технології: [навч.-метод. посіб.]/ О.М. Пехота, А.З. Кіктенко, О.М. Любарська та ін.; За ред. О.М. Пехоти. – К.: А.С.К., 2004.
11. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: [навч.-метод. посіб.]/ О.І. Пометун, Л.В. Пироженко. За ред. О.І. Пометун. – К.: Видавництво А.С.К., 2004.

Тютюнник В.Ю., Гуркина Т. Ю. Современные технологии и составляющие учебной деятельности при изучении дисциплины «Иностранный язык профессиональной деятельности» // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 2. 312-317.

Целью данной статьи является краткий обзор основных тенденций и проблем, связанных с развитием и применением новых технологий в преподавании иностранного языка в непрофильных высших учебных заведениях. В статье рассматривается использование интерактивных методов при изучении дисциплины «Иностранный язык профессиональной деятельности»

Ключевые слова: *технология, современные технологии, гуманистическая педагогика, интерактивная технология обучения, кооперативное обучение, ситуативное моделирование, интерактивные методы.*

Tiutiunnyk V., Gurkina T. Innovative Technologies in the Discipline «English for Special Purposes» // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 312-317..

The aim of the article is to make brief review of major tendencies in new technologies development as for foreign languages methods of teaching and their implementation in higher school students training when knowledge of foreign language is not a future profession but an instrument of professional skills development. Interactive methods of teaching are being considered in the article regarding their role while teaching the discipline “English for special purposes”.

Key words: *technology, innovative technologies, humanistic approach of pedagogies, interactive technology of training, cooperative learning, situational modeling, interactive methods.*

Поступила до редакції 20.03.2012 р.

УДК 378.016:811.161.2(075.9)

Інноваційні підходи у викладанні української мови як іноземної

Чернова А. В.

*Дніпродзержинський державний технічний університет,
м. Дніпродзержинськ, Україна*

У статті розглянуто ефективні інноваційні підходи при вивченні української мови як іноземної в вищій школі. Подано спеціальні навчальні техніки та прийоми, щоб оптимально підібрати той чи інший метод викладання української мови як іноземної відповідно до рівня знань, потреб, інтересів студентів.

Ключові слова: методика, інноваційні технології, українська мова, навчання.

Методика викладання української мови як іноземної – порівняно молода наука. Саме цим зумовлена зараз увага педагогів, методистів до інновацій. Проблема удосконалення форм і методів викладання української мови як іноземної, їх постійного оновлення, пристосування до нових умов життя останнім часом не виходить з розряду актуальних для вищої освіти. Сучасна наука вже має певний досвід у розв’язанні подібних питань. Так, на сьогодні вже є значна кількість праць, у яких розглядається сутність інновацій у викладанні гуманітарних дисциплін у вищій школі. Зараз перед викладачем української мови у ВНЗ постає проблема пошуку шляхів підвищення пізнавального інтересу студентів до вивчення мови, закріплення їхньої позитивної мотивації до навчання.

Вагомі дослідження в сфері викладання української мови як іноземної знайшла своє відображення у працях таких дослідників: Я. Гладир, І. Жовтоніжко, Т. Єфімова, А. Кулик, Т. Лагута, О. Тростинська, Г. Тохтар, Б. Сокіл та інші.

Проблема вибору методичного напрямку та ефективного підходу при вивченні української мови як іноземної є *актуальною*, оскільки українська мова сьогодні є не просто частиною культури іноземних громадян, які здобувають вищу освіту в українських вищих навчальних закладах, але це і запорука успіху майбутньої кар’єри студентів. Досягнення високого рівня володіння українською мовою не можливе без фундаментальної мовної підготовки у вищій школі.

Метою даного дослідження є пошук ефективних підходів при вивченні української мови як іноземної в вищій школі. Реалізація даного завдання здійснюється через використання ряду прийомів навчання, різноманітних підходів, методів та робочих технік.

Об’єктом дослідження в даній роботі є вивчення української мови як іноземної.

Предметом дослідження є проблема вибору ефективних інноваційних підходів при вивченні української мови як іноземної.

Оскільки сьогодні відбувається реформування навчального процесу в ВНЗ України відповідно із загальноєвропейськими вимогами до якості освіти: інформатиза-

ція освітнього простору, інтеграційні процеси в сучасній вітчизняній освіті, налагодження українськими ВНЗ співпраці з європейським навчальними закладами в сфері навчальної та наукової діяльності, студентські міжнародні обміни, можливість здобуття другої вищої освіти та навчання за магістерськими програмами за кордоном, безперечно, запровадження сучасних технологій, підходів та методів навчання української мови як іноземної в навчальний процес має підняти якість викладання та вивчення даної мови, а також зробити його наближеним до європейського формату.

На даний час немає жодної класифікації методів навчання, яка охопила б широкий та різноманітний діапазон традиційних та нетрадиційних методів викладання української мови як іноземної. Неможливо зупинитися на використанні тих чи інших методів окремо. Лише поєднуючи традиційні та нетрадиційні методи викладання української мови як іноземної у вищих навчальних закладах можна отримати високий результат.

Однією із можливостей вирішення проблеми пошуку шляхів підвищення пізнавального інтересу студентів до вивчення української мови як іноземної є використання інноваційних технологій у навчанні. Застосування на практиці інноваційних методологічних підходів надають можливість викладачам мови впровадити та удосконалити нові методи роботи, підвищити ефективність навчального процесу і рівень знань студентів.

Зазначимо, що якісна мовна підготовка студентів не можлива без використання сучасних освітніх технологій.

У педагогіці термін «інновація» позначає нововведення, оновлення процесу навчання. У нашій країні такі методи були заборонені. Лише у 80-х рр. вчителі-практики почали їх використовувати. Інноваційні технології містять такі підходи до викладання української мови як іноземної:

1. Інтерактивні методи викладання.
2. Використання технічних засобів навчання (комп'ютерних та мультимедійних, мережі Internet) для контролю знань, зберігання і використання навчальних матеріалів [4, с. 10].

Сучасні технології в освіті — це професійно-орієнтоване навчання української мови як іноземної, застосування інформаційних та телекомунікаційних технологій, робота з навчальними комп'ютерними програмами (система мультимедіа), дистанційні технології в навчанні, новітні тестові технології (створення банку діагностичних матеріалів з курсу навчального предмета «Українська мови як іноземна» для проведення комп'ютерного тестування з метою контролю навчання студентів).

У методології викладання української мови як іноземної допомагають інтерактивні методи викладання іноземних мов. Інтерактивне навчання можна визначити як взаємодію учасників процесу здобуття знань за допомогою викладача, що володіє методами спрямованими на оволодіння цими знаннями [5, с. 10]. Провідними ознаками та інструментами інтерактивної педагогічної взаємодії є: полілог, діалог, міжсуб'єктні відносини, свобода вибору, створення ситуації успіху, позитивність і оптимістичність оцінювання, рефлексія та інше. На уроках викладання української мови як іноземної використовуємо такі форми інтерактивних методів: «Незакінчене речення», «Мозковий штурм», «Вилучи зайве», «Роз'єднай слова», «Дешифрувальник», «Заверши фразу», «Алфавіт» (дозволяє повторити практично всю лексику з теми), «Хвилина розмови», «Зміна співбесідника» (тренування діалогічного мовлення) та інші [4, с. 25].

Щоб зробити традиційні уроки цікавими, підвищити ефективність навчального процесу і рівень знань слухачів, використовуємо на уроках викладання української мови як іноземної інноваційні методи. На відміну від звичайних уроків, метою яких є оволодіння знаннями, вміннями та навичками, такі уроки найбільш повно враховують інтереси, нахили, здібності кожного студента. На такому уроці поєднуємо досвід традиційних уроків — сприймання нового матеріалу, засвоєння, осмислення, узагальнення, — але у незвичайних формах.

До **інноваційних навчальних методів** можна віднести:

• *навчання з комп'ютерною підтримкою* (створення презентацій в програмі PowerPoint, використання інтернет-ресурсів. Програма PowerPoint проста у використанні, вона дозволяє педагогові створити анімаційний опорний конспект уроку, включити відео- і аудіофрагмент, зобразити в динаміці явисьце, подію, що допоможе студентові-іноземцю легко засвоїти новий лексичний чи граматичний матеріал);

□ *метод сценарію* (цей метод обходиться без текстових підручників. Йдеться про творче планування, підбір гіпотез, переживання, систематизацію та презентацію роботи. Спроектвана історія містить також елементи з драми та рольової гри. Вчитель задає лише рамки дії та представляє окремі епізоди. Студенти ставлять свої питання та знаходять самі на них відповіді);

□ *метод симуляцій* (особливо в навчанні української мови студентів-іноземців економічних спеціальностей вузів можна з успіхом застосовувати метод симуляцій).

В навчанні йдеться про різноманітні симуляційні бізнес-ігри, які надають студентам можливість відпрацьовувати свої навички, застосовувати знання з метою вирішення тієї чи іншої задачі в так званому «безпечному середовищі», яке імітує реальні ситуації, наприклад, в бізнесі, в роботі в компанії.

Симуляція надає можливість студентам спробувати себе в певній ролі — керівника, президента компанії, дає можливість дослідити систему роботи певного підприємства. Перед учасниками гри ставлять певні завдання — досягти приросту прибутку фірми, заключити договір, вигідно продати акції компанії тощо.

Завдяки симуляції формується навичка стратегічного планування у студентів, розвивається вміння працювати в команді, проводити перемовини, переконувати ділового партнера.

□ *метод навчання по станціях* (навчальна техніка, при якій студенти виконують роботу над навчальним матеріалом, який упорядкований у вигляді станцій. Студенти отримують робочі плани з обов'язковими та вибірковими завданнями. При використанні даного методу студенти навчаються планувати свій час, навчаються самооцінці, аналізу власного навчального успіху, плануванню та проведенню етапів роботи. Робота по станціям дозволяє здійснювати диференціацію по інтересам студентів, по ступеню складності завдання);

□ *метод рольової гри* (рольова гра є активним методом навчання, засобом розвитку комунікативних здібностей студента. Рольова гра є засобом емоційної зацікавленості, мотивації навчальної діяльності. Рольова гра виступає активним способом навчання практичного володіння українською мовою як іноземною. Рольова гра допомагає подолати мовні бар'єри студентів, значно підвищує обсяг їх мовленнєвої практики. Гра розвиває спостережливість, вчить робити висновки, зіставляти окремі факти. Рольова гра вимагає від студентів прийняття конкретних рішень у проблемній ситуації в межах ролі. Рольові ігри складаються з певної кількості завдань, в якій основна мета — прийти до згоди або знайти взаємодію з партнером. У рольових

іграх обов'язково формуються соціально-рольові відносини учасників. Від студентів вимагається не тільки вирішити поставлене завдання, але й правильно програти свою соціальну роль. Наприклад, ситуативно-рольові ігри, які використовують у навчанні: «В ресторані», «Вибачте, як пройти до..», «В магазині», «На пошті», «Біля вокзальної каси», «Ходімо у кіно» та інші).

Висновки. Узагальнюючи, можна сказати, що впровадження інноваційних методів значно поліпшує якість презентації навчального матеріалу та ефективність його засвоєння студентами, збагачує зміст освітнього процесу, підвищує мотивацію до вивчення української мови, створює умови для більш тісної співпраці між викладачами і студентами.

На даному етапі продовжують з'являтися нові інноваційні техніки у викладанні української мови як іноземної. Це вказує на значну перспективу подальшого наукового дослідження в сфері пошуку та застосування ефективних інноваційних підходів при вивченні української мови як іноземної.

Список літератури

1. Арутюнов А. Р. Игровые задания на уроках русского языка : Книга для преподавателя / А. Р. Арутюнов. — М. : Русский язык, 1984. — 215 с.
2. Біляєв О. М. Методика вивчення української мови / О. М. Біляєв. — Київ, 1987, С. 54—63.
3. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології / І. М. Дичківська. — К. : Академвидав, 2004. — 352 с.
4. Інтерактивні технології навчання / [авт.-упор. І. І. Дівакова]. — Тернопіль : Мандрівець, 2009. — С. 23—27.
5. Кашлев С. С. Технология интерактивного обучения / С. С. Кашлев. — Минск: Белорусский верасень, 2005. — 220 с.
6. Коваль Г. Методика викладання української мови. Рекомендації до виконання науково-дослідної тематики : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Г. Коваль, Т. Суржук. — Тернопіль, 1993. — 368 с.
7. Кочан І. М. Контрольні завдання з методики викладання української мови / І. М. Кочан. — Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. — 59 с.
8. Сидоренко В. Х. Теоретичні та технологічні основи професійно-педагогічного спілкування : методичні рекомендації / В. Х. Сидоренко. — К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. — 50 с.
9. Соколова С. В. Методика формування граматичної компетенції з української мови як іноземної : навчально-методичний посібник / С. В. Соколова; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, НПУ імені М. П. Драгоманова, Ін-т укр. філології. — К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. — 122 с.
10. Українська мова як іноземна : проблеми методики викладання : Зб. матеріалів Міжнародної наук. конф. (Ялта, вересень 1993) / Ігор Остах (уклад.). — Львів : Каменяр, 1994. — 143 с.
11. Українська мова : Енциклопедія / Редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. — К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. — 824 с.

Чернова А.В. Инновационные подходы при обучении украинскому языку как иностранному // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 2. 318-322.

В статье рассмотрены эффективные инновационные подходы при обучении украинскому языку как иностранному в высшей школе. Поданы специальные учебные техники и приемы, чтобы оптимально подобрать тот или иной метод преподавания украинского языка как иностранного, учитывая уровень знаний, потребностей, интересов студентов.

Ключевые слова: методика, инновационные технологии, украинский язык, обучение.

Chernova A. Innovative approaches in teaching ukrainian as a foreign language // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 318-322.

The article deals with the effective and innovative approaches in teaching Ukrainian as a foreign language in high school. The special educational techniques and ways for optimally choosing a particular method of teaching Ukrainian as a foreign language, taking into account the knowledge, needs, interests of students, are given.

Key words: methodics, innovative technology, Ukrainian language, education.

Поступила до редакції 24.03.2012 р.

УДК 811.161.1+811.161.2+811.411.21+811.512.161

**Двуязычный словарь грамматических значений падежа
(на материале русского, украинского, турецкого и арабского языков)**

Шеремет В.В.

*Таврический национальный университет им. В. И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина*

В статье рассматривается вопрос составления словаря грамматических значений падежа на материале русского, украинского, турецкого и арабского языков.

Ключевые слова: *языкознание, компьютерная лексикография, двуязычная лексикография, сравнительно-сопоставительный анализ, падеж.*

Сравнительно-сопоставительный анализ результатов современного машинного перевода выявляет невозможность его осуществления в рамках международных стандартов без пересмотра роли словоизменительных категорий в лексикографировании и их места в переводческом словаре. Данный вопрос долгое время оставался на периферии научного внимания, так как традиционно словоизменительные категории в словарях рассматривались [1; 2] и продолжают рассматриваться [3] как принадлежащие слову.

Следует отметить, что, помимо этого подхода, существуют предпосылки, не получившие развития в советском и постсоветском научном сообществе, для появления подхода, учитывающего сложность передачи грамматических значений в разнородных языках [1], представляющего грамматическую категорию как системное межуровневое явление [4].

Анализ переводческих программ, основанных на традиционном подходе, выявляет серьезные недостатки таких систем в работе с грамматическим уровнем, в частности, с грамматическими значениями падежа. Альтернативой традиционному подходу видится разработка принципов лексикографирования падежей, позволяющих работать с ними как на уровне слова, так и синтагмы, предложения. Создание на их основе системы двуязычного словаря грамматических значений падежа и ее представление в электронном виде было выбрано перспективной *целью* данного исследования, которая достигалась на основе решения *задач*: 1) описания принципов фиксации грамматических значений падежа в двуязычном словаре; 2) составление на их базе экспериментального словаря лингвистических соответствий граммем категории падежа, состоящего 50 единиц лингвистических эквивалентов.

Поставленные задачи решались при помощи *методов* сплошной выборки, компонентного анализа, наблюдения за грамматическими и синтаксическими отношениями в параллельных текстах.

Материалом работы послужили 50 лингвистических соответствий элементов грамматической категории падежа, отобранных из параллельных текстов повести

А. С. Пушкина «Капитанская дочка» на русском, украинском, турецком и арабском языках [6; 7; 8; 9].

Постановка проблемы. Обзор ключевых работ по двуязычной лексикографии [9; 2; 3] показал, что на данный момент методика представления категории падежа, учитывающие ее употребление в мотивационном контексте, отсутствует. В связи с этим было принято решение о переработке существующих подходов к фиксации в словаре грамматического материала в структурном и содержательном аспектах.

В создании двуязычного словаря выделяют макро-, микро- и мегаструктуры [3, с.14]. **Макроструктура** словаря отражает состав и порядок лемм в словнике. Существующие алфавитный и семантический подходы к группировке лемм [3, с.15-16] не применимы к падежной категории. В структуре словаря лемма является родовым понятием для ее словоформ, которые уточняют ее значение. Это справедливо как для слов, так и для грамматических категорий. Для падежных значений наиболее общими по своему значению являются непосредственно падежи (И.п., Р.п., Д.п. и т.д.).

Дальнейшее членение значения падежей на более точные происходит при помощи предлогов, глаголов, имен существительных, синтаксических отношений.

На уровне **микроструктуры** словарная статья двуязычного словаря, как правило, состоит из леммы, фонетической информации, грамматической информации, значений леммы, собственно эквивалента и отсылочной информации, примеров [3, с.80]. Эквиваленты подбираются для каждого значения леммы отдельно. Спецификой грамматического двуязычного словаря является то, что филиацию нельзя выполнить последовательно. Сделать это не позволяет несопоставимо большая разница в соотношении количества лемм и их значений, чем в случае фиксации лексем. При этом для грамматического словаря характерна структурная иерархическая организация, в отличие от семантической организации лексемного словаря. И, исходя из этого, для грамматического словаря при поиске значений характерна опора не на смысловой анализ леммы, а обращение к словарям глагольного управления [10; 11; 17], актуальным работам по синтаксису в лексикографии [12]. Также работа с граммемами на основе параллельных текстов обеспечивает коммуникативную и ситуативную общность в подборе эквивалентов [13; 14].

Важным условием обеспечения высокой информативности словаря является включение в словарную статью сведений о нормативности употребления того или иного значения падежа.

В целом основная часть словарной статьи, построенной на этом подходе, выглядит следующим образом (см. табл. 1.1, 1.2, 1.3).

**Двуязычный словарь грамматических значений падежа
(на материале русского, украинского, турецкого и арабского языков)**

**Таблица 1.1. Эквивалент грамматического значения падежа
на уровне предложно-падежной конструкции**

Русский язык		Украинский	турецкий	арабский	примеры	фонетика	Норма
Падеж	предлог						
Предложный	В (отпуск) у	У (відпустці) предложный падеж	(İzin)li (sayıl-mak) <i>инструментальный падеж</i>	تحنم و تزاج! <i>Винительный падеж</i>	Я считался в отпуску до окончания наук. Я вважався у відпустці до закінчення наук. Öğrenimimi tamamlayıncaya kadar izinli sayılıyordum. ي هنا نا ىلإ "تزاج! تحنم و يتسارد"	Чередование в корне Відпустка (И.п.) – відпустці (П.п.) Сингармонизм İzinli	Отпуск – в И.п. мн.ч. получает окончание «-и». Возможно употребление в П.п. как окончания – у, так и – е [20]

**Таблица 1.2. Эквивалент падежного значения
на морфо-синтаксическом уровне**

Русский язык		Украинский	турецкий	арабский	примеры	фонетика	Норма
Падеж	глагол						
Д.п.	Служить (при)	Служити при (Д.п.)	-in (Р.п., изафет) emrinde çalış-mak	لم عي يف ش ي ج ل ا تحت ةداي قق ... (Р.п. Идафа)	Отец мой ... в молодости своей служил при графе Минихе... Батько мій ... замолоду служив при графі Мініху... Babam ..., gençliğinde Kont Münnich'in emrinde çalışmış لم عي ..., يب ا ن اك يف هب ابش ن ان ا تحت ش ي ج ل ا تن و ك ةداي ق ل ا خ ي ن و م	Сингармонизм emrinde, çalışmış.	Сочетание «служить при» не является широко распространенным, обычно используется в повествовании о прошлом. В определенных случаях при смысловых лакунах перевод на арабском языке подается описательно

Таблица 1.3. Эквивалент грамматического значения падежа на синтаксическом уровне

Русский язык		Украинский	турецкий	арабский	примеры	фонетика	Норма
Падеж	Синтаксическое отношение						
Р.п.	Присвязочное синтаксическое отношение с субъектом в Р.п. (нас было ...)	Присвязочное синтаксическое отношение с субъектом в Р.п. (нас було)	Присвязочное синтаксическое отношение с субъектом в И.п. (Biz ... kardeşmişiz)	Предикативное отношение («بجنا» رشع ناجوزلا دالوا –родили двое родителей десять детей» (подстрочный перевод выполнен автором самостоятельно))	Нас было девять человек детей. Нас було дев'ятеро чоловік дітей. Biz aslında dokuz kardeşmişiz. بجنا و رشع ناجوزلا دالوا	Супплетивизм мы (И.п.) – нас (Р.п.); ми (И.п.) – нас (Р.п.) Сингармонизм kardeşmişiz	Для арабского языка не свойственно присвязочное синтаксическое отношение

Как видим, эквиваленты подбирались на релевантном для грамматического значения падежа уровне: предложном, глагольном, синтаксическом и других с последующим подбором эквивалентов на основе анализа параллельных текстов. В дальнейшем тексты проверялись на нормативность и изучались в плане фонетических трансформаций, сопутствующих словоизменению.

Мегаструктура словаря оформляет микро- и макроструктуры и состоит, как правило, из вводной части, в которой описываются история создания, правила использования словаря, основной части и заключительных ссылок, таблиц, стилистических сведений, оглавления.

Составление словаря уже на данном этапе позволило подтвердить жизнеспособность выбранных принципов. Так, падеж мог переводиться на уровне:

- 1) морфологическом (в несогласованном определении);
- 2) предлогов («по милости» Д.п.; «з ласки» Р.п.; (-in) *yardımıyla*» инструментальный падеж; «ب+ي ع اس م» +Р.п.);
- 3) сочетаний с глаголом («объявить о» (Д.п.); «оголосити о» (Д.п.); «-e bildirmek» (Д.п.); «ل ن لع ا» (Р.п.);
- 4) на основе синтаксических отношений («**Нас было (девять человек детей)**», «**Нас було (дев'ятеро чоловік дітей)**» присвязочное синтаксическое отношение, в котором субъект выражен Р.п.; «**Biz (aslında dokuz kardeş)mişiz**» присвязочное синтаксическое отношение, в котором субъект выражен И.п.; «دالوا رشع ناجوزلا بجنا و» предикативное синтаксическое отношение).

Оправданным оказалось и введение зоны нормативного употребления, так как, например, в украинском тексте «Капитанской дочери» можно встретить фразу подобную «об смерті», что не соответствует современным украинским стандартам правописания.

Во время работы мы столкнулись и с рядом проблем. Например, количества использованных значений леммы оказалось недостаточно, в ряде случаев анализ параллельных текстов не позволял отнести переводческий эквивалент ни к синтаксическим отношениям, ни к области морфологии (например, использование неявного управления в русском, украинском языках в сочетании «объявил куда следовало»). Поэтому необходимым оказалось введение уровня синтаксических структур (таких, как: «с (тех) (ноп)»; «(о) (gün)den (bu yana)»). Принадлежность текста-источника к XIX веку наложила свой отпечаток на работу, так как предложения в нем могут содержать ахронизмы. Так, выражение «паче всякого чаяния», ввиду несоответствия современным языковым нормам, должно обладать соответствующими пометами.

Выводы и перспективы. На основе историографического анализа подходов к переводу, изучения реализации электронного перевода были выявлены недостатки в существующих лексикографических теориях, разработаны и уточнены принципы фиксации падежных значений в двуязычном словаре лингвистических соответствий. Так, структура составляемого словаря представлена макроструктурой (основными падежами русского языка); микроструктурой (словарной статье с эквивалентами на релевантном для грамматической категории падежа уровне); мегаструктурой (словарь состоит из введения, основной части и ссылочного материала, таблиц и др.). На основе данной структуры при помощи анализа параллельных текстов были отобраны 50 эквивалентов грамматических значений падежа в мотивационном контексте. На их основе была создана экспериментальная база словаря двуязычных соответствий на русском, украинском, турецком и арабском языках. Полученные результаты не исчерпывают всей перспективности данной проблемы и требуют дальнейшего исследования.

Список литературы

1. Совещание по вопросам лексикографии // Вопросы языкознания. – 1952. – Вып. №4. – С. 116.
2. Гак В. Г. Слово и тип словаря / В. Г. Гак // Слово в грамматике и словаре. – М.: Наука, 1984. – С. 48.
3. Берков В. П. Двуязычная лексикография: [учебник] / В. П. Берков – М.: ООО «Изд-во АСТ», 2004. – 236 с. – ISBN : 5–17–024733–8.
4. Беседина Н. А. Морфологически передаваемые концепты : дис. ... д.ф.н.: 10.02.04 «Германские языки» / Беседина Наталья Анатольевна ; Тамб. гос. ун-т им. Г. Р. Державина. – Тамбов, 2006. – 354 с.
5. Пушкин А. С. Капитанская дочка [Электронный ресурс] / А. С. Пушкин. – Режим доступа: <http://lib.ru/LITRA/PUSHKIN/kapitan.txt>.
6. Пушкін О. С. Капітанська дочка [Электронный ресурс] / О. С. Пушкін. – Режим доступа: http://ocls.kyivlibs.org.ua/pushkin/perekladi_1/tom_04/KapitanskayDochka/.
7. Puşkin A. Yüzbaşının kızı / çeviren Nihal Yalaza Taluy. – İstanbul, 1996. – 128 s.
8. مقدر – ص 182. – 2009، توريب – يېبوردلدا يماس قىمچرت، طباضلا قىنبا! أني كىشوب بابتكىلل: 978-9953-68-406-5. يرياعم يلود
9. Русско-французский словарь / Л. В. Щерба, М. И. Матусевич. – М.: Русский язык, 1983. – С. 6–9.
10. Розенталь Д. Э. Управление в русском языке / Д. Э. Розенталь – М.: Книга, 1986. – 304 с.

11. Гениш Э. Словарь турецких глаголов & управление глаголов в турецком языке: Падежи существительных, стоящих при глаголах / Э. Гениш – М. : Изд-во ЛКИ, 2008. – 328 с. – ISBN : 978–5–382–00424–2.
12. Апресян Ю. Д. Теоретические проблемы русского синтаксиса: Взаимодействие грамматики и словаря / Ю. Д.Апресян, И. М. Богуславский, Л. Л. Иомдин, В. З. Санников. – М. : Языки славянских культур, 2010. – 408 с. – ISBN: 978–5–9551–0386–0.
13. Комиссаров В. Н. Теория перевода [Электронный ресурс] / В. Н. Комиссаров. – Режим доступа: http://www.classes.ru/grammar/43.Teoriya_perevoda_Lingvicticheskiye_aspekty/extfile/help2/html/unnamed_68.html.
14. Финкильберг Н. Д. Арабский язык. Теория и технология перевода / Н. Д. Финкильберг – М. : Восточная книга, 2010. – 400 с. – ISBN : 978–5–7873–0422–0.
15. Зализняк А. А. Грамматический словарь русского языка / А. А. Зализняк – М. : Русский язык, 1977. – С. 478.

Шеремет В.В. Двомовний словник граматичних значень відмінка (на матеріалі російської, української, турецької та арабської мов) // Ученіє записки Тавричеського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – С. 323-328.

У статті розглядається питання укладання словника граматичних значень відмінка на матеріалі російської, української, турецької та арабської мов.

Ключові слова: мовознавство, комп'ютерна лексикографія, двомовна лексикографія, зіставно-порівняльний аналіз, відмінки.

Sheremet V. The bilingual dictionary of the case grammatical meanings (on the base of the Russian, Ukrainian, Turkish and Arabic languages) // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 323-328.

In the article the question of the case grammatical meaning vocabulary making on base of the Russian, the Ukrainian, the Turkish and the Arabic languages is observed.

Key words: linguistics, electronic lexicography, bilingual lexicography, comparative and contrastive analyses, case.

Поступила в редакцію 18.03.2012 г.

РАЗДЕЛ 8. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКОЗНАНИЯ

УДК 347.211:811.161.2'373.4

Структурна характеристика української термінології інтелектуальної власності

Архипенко Л.М., Волюков В.В.

*Харківський національний економічний університет,
м. Харків, Україна*

У статті подано характеристику сучасної української термінології інтелектуальної власності за структурними ознаками, проаналізовано способи її творення.

Ключові слова: *термінологічна система «інтелектуальна власність», способи термінотворення.*

Сьогодні ефективність інтелектуальної, творчої діяльності людини без перебільшень можна назвати поступом цивілізації. Головний чинник сталого соціально-економічного розвитку держави – зростання інтелектуального потенціалу нації, запровадження науково-технологічних новацій, які суттєво впливають на обсяги та якість виробництва і споживання.

Характерною ознакою кінця ХХ – початку ХХІ століття стала масова поява на ринку нового виду товару – об'єктів права інтелектуальної власності. При цьому темпи росту обсягів торгівлі цим товаром зростають значно швидше, ніж для звичайних товарів. Згідно з прогнозними оцінками фахівців, інтелектуальна власність у цьому столітті стане основним товаром внаслідок переходу від індустріального до інформаційного суспільства. Розвиток ринку інтелектуальної власності зумовив необхідність відособлення цілого пласта лексичних одиниць в окрему терміносистему. Підтвердженням цього є низка Міжнародних договорів у сфері інтелектуальної власності, до яких приєдналась Україна, і прийняття спеціальних законів України, які містять основну, базову термінологію цієї сфери й визначають принципи державної політики, спрямованої на встановлення правових основ ринку інтелектуальної власності в нашій державі. У той же час швидким темпом розвивається й наука про інтелектуальну власність, у системі освіти впроваджуються нові спеціальні курси, присвячені вивченню проблем набуття, здійснення та захисту прав інтелектуальної власності. Це дає нам право стверджувати, що терміносистема «інтелектуальна власність» є фактом масової комунікації, а її вивчення – важливою умовою успішної реалізації права на результати творчої інтелектуальної діяльності.

Актуальність дослідження пов'язана з необхідністю детальної характеристики терміносистеми «інтелектуальна власність» із урахуванням новітніх процесів, що сприяють її постійному поповненню.

Метою статті є аналіз української термінології інтелектуальної власності за структурними ознаками.

Матеріалом для нашого дослідження стали спеціалізовані видання, монографії, підручники й навчальні посібники, спеціалізований словник-довідник з інтелектуальної власності.

Для аналізу терміносистеми інтелектуальної власності, необхідно виробити критерії на основі яких буде здійснюватися її вивчення. Зупинимось на таких:

Загальні:

- історичні (етапи й причини формування терміносистеми «інтелектуальна власність»);

- поширеність терміносистеми.

Формальні:

- структурний склад термінів (співвідношення одно-, двох- і багатослівних термінів і терміносполучень);

- морфологічні й синтаксичні дериваційні процеси (основні способи термінотворення).

Семантичні:

- лексико-семантична структура терміносистеми (виділення підсистем і лексико-семантичних груп);

- повнота терміносистеми (відсутність / наявність у ній лакун);

- смислова системність терміносистеми (наявність у ній термінологічних гнізд);

- смислова ізоморфність терміносистеми (встановлення частки синонімії, омонімії, полісемії, антонімії).

Функціональні:

- відкритість терміносистеми (стійкість до зовнішніх впливів);

- проблеми функціонування терміносистеми.

У межах цієї статті розглянемо формальні критерії, оскільки структурні особливості термінів і дериваційні процеси відіграють важливу роль для розуміння термінів, для взаєморозуміння спеціалістів галузі інтелектуальної власності.

Аналізуючи формальну сторону терміна, більшість дослідників виділяють дві основні групи, які різняться своїм складом: терміни-слова (однокомпонентні) і терміни-словосполучення (багатокомпонентні). У досліджуваній терміносистемі присутні як однокомпонентні, так і багатокомпонентні терміни.

Проведені раніше системні дослідження різних термінологій свідчать про те, що у вже сформованій термінології тієї чи іншої галузі знань, кількість багатокомпонентних термінів становить близько 70 %. За нашими приблизними підрахунками українська терміносистема «інтелектуальна власність» перебуває у стадії формування. Перевага багатокомпонентних термінів над однокомпонентними також свідчить про інтенсифікацію процесу спеціалізації термінів інтелектуальної власності, формування ієрархічної структури терміносистеми, встановлення дериваційних зв'язків між термінами.

Аналіз морфемної структури термінів інтелектуальної власності дозволяє виділити наступні типи однокомпонентних термінів:

1) прості непохідні терміни, основа яких збігається з коренем: *автор, запис, реферат, плагіат, райтер, роялті, аналог, патент, апеляція, домен, експерт, збір, знак, реєстр, особа, пріоритет, товар* тощо;

2) похідні терміни, тобто однослівні лексичні одиниці, основа яких має корінь і афікси.

Структурна характеристика української термінології інтелектуальної власності

Аналіз показує, що основним афіксом у термінотворенні є суфікс. До найбільш продуктивних суфіксів можна віднести:

-ання (*анулювання, видання, використання, відтворення, копіювання, ліцензування, депонування, дисконтування, виконання, визнання, перевидання, опублікування*);

-ація (*капіталізація, апеляція, інформація*);

-ник (*винахідник, заявник, представник*);

-ор / -ер / -ар та **-инг**, що свідчить про наявність у системі англomовних словотвірних елементів (*антрепренер, райтер, продюсер, ліцензіар, провайдер, реєстратор, франчайзинг*).

Префіксація і префіксально-суфіксальний спосіб не виявляють високу продуктивність у творенні термінів інтелектуальної власності (*переробка, співавтор, відтворення, перевидання, невикористання*).

До найбільш продуктивних способів творення термінології інтелектуальної власності належить словоскладання. Розглянемо найпродуктивніші структурні моделі багатокomпонентних термінів української терміносистеми «інтелектуальна власність»:

іменник + іменник (*види порушень, використання товару, використання прав, депонування товару, опублікування твору, форма твору, використання винаходу, вичерпання прав, дата пріоритету, пріоритет заявки, трансфер технології, єдність винаходу, заклад експертизи, запит експертизи*);

прикметник + іменник (*авторський договір, авторські організації, ефірне мовлення, ліцензійний договір, паушальний платіж, превентивні заходи, сигнальний примірник, суміжні права, бібліографічні дані, запатентований винахід, державний реєстр, інноваційна діяльність, інтелектуальна власність*);

іменник + прийменник + іменник (*випуск у світ, адреса для листування, відмова від свідоцтва, відмова від патенту, патент на винахід, заперечення щодо рішення, підходи до оцінки*);

іменник + прикметник + іменник (*авторський сценарний договір, обмеження авторського права, виправлення очевидних помилок, власник охоронного документа, організація ефірного мовлення, авторський видавничий договір, використання авторських прав, країна першого опублікування, спадкування авторських прав*);

іменник + іменник + іменник (*закінчення строку договору, програма організації мовлення, обмеження переліку товарів, передача прав власності*);

прикметник + прикметник + іменник (*безкоштовний обов'язковий примірник*);

іменник + іменник + іменник + іменник (*найменування місця походження товару, продовження строку дії товару*);

іменник + іменник + прикметник + іменник (*строк дії охоронного документа, роздільна здатність торгівельної марки, знак охорони суміжних прав, види порушень авторського права*).

Проведений аналіз показав, що синтаксичне утворення термінологічних словосполучень є найбільш продуктивним способом термінотворення. При цьому у вибірці переважають двохкомпонентні сполучення, що забезпечує стрункість системи й перешкоджає її загромодженню більш довгими номінаціями. Серед двохкомпонентних словосполучень більша частина утворена за моделями «іменник + іменник» та «прикметник + іменник». Такі словосполучення являють собою поєднання двох компонентів, один з яких – базовий термін. Об'єднуючими є слова-визначення, які уточнюють зміст базового терміна й визначають термінологічне значення. Як при-

клад розглянемо термінологічну групу з базовим терміном «патент – охоронний документ, що засвідчує право власника на деякі об'єкти промислової власності» (модель «прикметник + іменник»):

ввізний патент – патент, який оформлюється у спрощеному порядку на основі раніше виданого іноземного патенту;

деклараційний патент – патент, який видається за результатами формальної експертизи заявки;

додатковий патент – охоронний документ, який видається на винахід, що є удосконаленням іншого винаходу, на який вже виданий патент;

європейський патент – патент на винахід, виданий відповідно до Конвенції про видачу європейських патентів (Мюнхен 1973).

Термінологічна група з базовим терміном «публікація»:

публікація відомостей – публікація відомостей про виданий охоронний документ в офіційному бюлетені;

публікація заявки – надання широкому загалу можливості ознайомлення зі змістом заявки.

Висновки. Результати аналізу показують, що українська терміносистема «інтелектуальна власність» перебуває у стадії формування й розвивається й поповнюється за рахунок термінологічних сполучень та словоскладання, а зазначені способи термінотворення можуть зазнавати впливу аналогічної англомовної терміносистеми, що потребує подальших досліджень.

Список літератури

1. Біла книга. Інтелектуальна власність в інноваційній економіці України / [Г. О. Андрощук, О. В. Дем'яненко, І. Б. Жилияєв, та ін.] / упоряд. С. В. Таран. — К. : Парламентське вид-во, 2008. — 448 с.

2. Варфоломеева Ю.А. Интеллектуальная собственность в условиях инновационного развития: [монографія] / Ю.А. Варфоломеева. – М. : «Ось-89», 2006. – 144 с.

3. Дроб'язко В. С. Право інтелектуальної власності: навч. посібник / В. С. Дроб'язко, Р. В. Дроб'язко. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 512 с.

4. Законодавство України про інтелектуальну власність. Тематична збірка: у 3-х томах. / Упорядники: П.М. Цибульов, А.М. Горнисевич, С.М. Болелій. – К. : Ін-т інтел. власн. і права, 2005.

5. Інтелектуальна власність : Словник-довідник / За заг. ред. О. Д. Святоцького. У 2-х т. : Том 1. авторське право і суміжні права / за ред. О. Д. Святоцького, Р. В. Дроб'язка [уклад : В. С. Дроб'язко, Р. В. Дроб'язко]. – К. : Видавничий дім «ІнЮре», 2000. – 356 с.; Том 2. Промислова власність / За ред. О. Д. Святоцького, Р. В. Дроб'язка. [уклад : Г. П. Добриніна, А. В. Кочеткова, Н. І. Мова]. – К. : Видавничий дім «ІнЮре», 2000. – 272 с.

6. Олехович Г.И. Интеллектуальная собственность и проблемы ее коммерциализации: [монографія] / Г.И. Олехнович. – 2-ое изд., перераб.– Минск : Амалфея, 2005. – 128 с.

7. Річний звіт за 2010 рік Державного департаменту інтелектуальної власності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.sdip.gov.ua

Архипенко Л.М., Воликов В.В. Структурная характеристика украинской терминологии интеллектуальной собственности // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 2. 329-333.

В статье представлена характеристика современной украинской терминологии интеллектуальной собственности по структурным признакам, проанализированы способы её образования.

Ключевые слова: *терминологическая система «интеллектуальная собственность», способы терминообразования.*

Arkhipenko L. M., Volikov V. V. Structural characteristics of the Ukrainian terminology of the intellectual property // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 329-333.

Characteristics of the modern Ukrainian terminology of the intellectual property according to its structural signs has been grounded and means of their creation have been analyzed in this article.

Key words: *“Intellectual property”, terminology system, term creation means.*

Поступила до редакції 29.03.2012 р.

УДК 81'366.58

Дієслівні граматичні категорії в концепції О. Н. Синявського

Арцешашева О.В.

*Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов,
м. Горлівка, Україна*

Статтю присвячено аналізу поглядів О.Н. Синявського на граматичні категорії часу та виду українського дієслова. Подано своєрідне лінгвістичне трактування досліджуваної проблематики. Зроблено висновки про аналіз категорій в лінгвістично-історичному аспекті.

Ключові слова: дієслово, категорія часу, категорія виду, доконаний вид, недоконаний вид.

Дослідження з лінгвістичної історіографії мають велике значення для сучасного мовознавства. Вони дозволяють простежити виникнення, становлення та розвиток певної системи теоретичних поглядів мовознавців, вплив їхніх лінгвістичних концепцій на сучасне мовознавство.

Одним з найважливіших етапів розвитку мовознавства в Україні став період 20-х – 30-х років ХХ ст. У цей час функції української мови значно розширились. Вона стала вживатися у сфері державного управління, громадсько-політичної й культурної діяльності. Це висунуло проблему усталення літературних норм та упорядкування термінології, в тому числі й граматичної.

З'явилося багато робіт, присвячених питанням граматики: «Українська грамика» Є. Тимченка (1917), «Початкова грамика української мови» О. Курило (1922), «Українська мова в трудовій школі» Г. Сабалдира і М. Грунського (1926), «Українська мова» П. Горецького і І. Шаля (1926, 1929), «Грамика української (руської) мови» С. Смаль–Стоцького і Ф. Гартнера (1928), «Українська мова» І. Карбаненка і О. Матвієнка (1931) та інші.

Однією з найвизначніших постатей зазначеного періоду став Олекса Наумович Синявський. Він є автором праць з української літературної мови, історії мови, фонетики, діалектології, навчальних посібників з української мови. В роботах лінгвіста багато уваги приділено дієслову.

Метою нашої *статті* є розкриття поглядів О. Н. Синявського на граматичні категорії часу та виду українського дієслова.

Дієслово для лінгвістів є однією з найскладніших частин мови. Система його граматичних категорій протягом багатьох століть привертає увагу цілого ряду дослідників. Незважаючи на це, питання про деякі дієслівні категорії, зокрема часу та виду, досі лишаються дискусійними, що зумовлює *актуальність* висвітлення поглядів О.Н. Синявського, як одного з провідних лінгвістів.

У 1931 році вийшла в світ праця О.Н. Синявського «Норми української літературної мови». У цій роботі виявився талант мовознавця як граматиста, як теоретика і практика української мови. Він зробив детальний аналіз морфологічної будови мови. Одне з центральних місць в цьому дослідженні посідає дієслово. Робота адресовано українським вчителям, тому вона має дещо конспективний характер.

Початкову форму дієслова учений назвав *дієйменником*. Ця форма завжди має закінчення *-ти*, яке приєднується безпосередньо до кореня, або за допомогою *на-ростків* (суфіксів): *нес-ти, рев-ти, каз-а-ти, дар-ува-ти, біл-і-ти, крут-и-ти*. Крім «звичайних», автор виділив пестливі дієслова, такі, як *їстоньки, спатоньки, спатусі*.

Зосереджуючи увагу на морфологічних питаннях, О.Н. Синявський одночасно описав стилістичні можливості різних форм дієслова. Так, скорочені закінчення дієйменників *-ть*, на думку лінгвіста, треба вживати лише в «красному письменстві».

Дієслова дійсного способу теперішнього часу дослідник поділив на дві групи відмінювання, детально описавши принципи їхнього розподілу та варіанти закінчень для кожної групи.

Так саме повно науковець описав утворення та форми майбутнього часу. Майбутній час дієслів доконаного виду твориться за допомогою тих саме закінчень, що й теперішній час: *іду, ідеш, ідуть – піду, підеш, підуть, кидаю, кидаєш, кидають – кину, кинеш, кинуть*. Майбутній час дієслів недоконаного виду мають дві форми: 1) синтетичні форми, що утворилися від недоконаних дієйменників за допомогою дієслів *иму, имеш, име, имемо, имете, имуть*, що злилися в одне слово: *пектиму, пектимеш, пектиме, пектимемо, пектимете, пектимут*; 2) аналітичні форми, що утворилися від недоконаних дієйменників за допомогою дієслів *буду, будеш, буде, будемо, будуть*: *буду писати, будеш писати, буде писати, будемо писати, будуть писати*.

Докладно О.Н. Синявським розглянуто минулий час. Учений зазначив, що в давнину дієслова минулого часу творилися від дієприкметника за допомогою дієслів *єсмь, еси, є* і далі, напр.: *(я) брав єсмь, (ти) брав еси, (він) брав є (єсть)*. Це були складені форми. Згодом вони спростилися, допоміжне дієслово з особовими закінченнями відпало, залишилися лише дієприкметники з родовими закінченнями. Таким чином, форми минулого часу дієслів утворилися з дієприкметникових форм, і тому ці дієслова мають іменну словозміну, а саме прикметникові закінчення називного відмінку однини і множини: *брав, ніс, утік, пас – порівн. шевців, певен, всяк, один; брало, несло, утекло, пасло – шевцеве, певне, всяке, одно; брала, несла, утекла, пасла – шевцева, певна, всяка, одна*. Форми дієслів минулого часу без *-в* для чоловічого роду однини походять від дієслів, в яких перед *-ти* в дієйменникі стоїть приголовний: *нести – ніс, скубти – скуб, пекти – пік*. Дієслова з подвійним дієйменником мають дві форми минулого часу: *мерзнути, мерзти – мерзнув, мерз; тягнути, тягти – тягнув, тяг*.

Мовознавець зауважив, що, крім минулого, є, також передминулий час. Він складається з форми минулого часу відповідного дієслова та допоміжного слова *бути* в минулому часі однакого з ним роду й числа: *ходив був, ходили були, були ходили*. Передминулий час означає попередню дію з двох минулих дій. У сучасних дослідженнях він відомий як давноминулий час.

Велику увагу О.Н. Синявський приділив граматичній категорії виду дієслова. Видові форми дієслова означають тривання або «тяглість» дії і передаються чотирма способами: зміна голосного в корені, «наростки» (суфікси), «приростки» (префікси) і наголос.

Учений детально описав всі варіанти способів і надав велику кількість прикладів. Він відмітив, що усіх форм «тривання» в українській мові дуже багато, але всі вони укладаються в дві основні групи: доконані та недоконані. Недоконаність – це форма, яка означає «тяглу, не викінчену» дію, доконаність означає «викінчену» дію. Найбільш поширений спосіб творення доконаних дієслів з недоконаних – це додавання префіксів, напр.: *несу – понесу, ношу – наношу, виношу – повиношу*. Зрідка доконані форми утворюються за допомогою суфіксів, напр.: *кидаю – кину, купую – куплю*; зміною голосного в корені: *лежу – ляжу, лежати – лягти*; зміною наголосу: *задіхатися – задиха́тися, підслухати – підслухати*.

Основна відмінність недоконаних дієслів від доконаних полягає в тому, що від діємників недоконаних дієслів можливий майбутній час на *-му, -меш* або з *буду, будеш*, а від доконаних – неможливий. Напр.: *нести – нестиму, нестимеш, буду нести; виношувати – виношуватиму, виношуватимеш, буду виношувати*, але *повиношувати – повиношую*.

На думку мовознавця, форми доконаності і недоконаності не вичерпують усіх форм тривання дії. У межах недоконаних дієслів він виділив форми протяжності і наворотності дії. Протяжна форма дієслова виражає тривалу і разову дію (*несу*). Наворотна дія означає повторну, кількаразову, більш абстрактну дію (*ношу*). Такий розподіл дії, як зауважив О.Н. Синявський, спостерігається в невеликій кількості дієслів: *везти – возити, вести – водити, брести – бродити, летіти – літати, тягти – тягати, бігти – бігати* та інші.

Подібний погляд відбився в роботах лінгвістів подальших поколінь. У своєму дослідженні «Структура українського дієслова» В.М. Русанівський об'єднав такі дієслова в групу односпрямованості / різноспрямованості дії [5, с. 231].

До другої групи, в якій розрізняється протяжність – наворотність дії, відносяться такі дієслова: *розрізняти – розрізнявати, виснажати – виснажувати, вивчати – вичувати, вихвалити – вихвалювати, порушати – порушувати, відзначати – відзначувати* та інші. О.Н. Синявський зазначив, що недоконані форми дієслів з суфіксами *-у(-ува-)* та *-а(-я-)* дуже поширені в українській мові. Часто зустрічаються форми з чергуванням голосного в корені, напр.: *текти – утікати, терти – витирати*.

У деяких доконаних формах дієслів, створених від протяжних і наворотних недоконаних, можна виділити разову та кількаразову дію: *нести* (недоконана протяжна форма) – *понести* (доконана разова форма), *носити* (недоконана наворотна форма) – *понести* (доконана кількаразова форма). Але в більшості дієслів доконаного та недоконаного виду протяжність й наворотність не розрізняється, напр.: *писати, варити, читати, співати – написати, зварити, прочитати, заспівати*.

В своїй праці «Норми української літературної мови» О.Н. Синявський виділив чотири основні форми тривання дії і надав їх детальний опис.

Перша недоконана форма характеризується відсутністю приростка (префікса), напр.: *знати, писати, гуляти*. Іноді таких форм буває дві, тоді вони розрізняються як протяжні й наворотні, напр.: *нести – носити*.

Перша доконана твориться за допомогою префікса від першої недоконаної форми, напр.: *написати, погуляти, понести, поносити*. Зрідка ця форма будується суфіксальним способом, напр.: *кидати – кинути, лишати – лишити, купувати – купити*.

Для другої недоконаної форми обов'язковим є префікс; крім того, корінь першої недоконаної форми змінюється за допомогою суфікса, чергуванням кореневого приголосного або зміною наголосу, напр.: *писати – підписувати, брати – забирати, кидати – накидати, возити – звозити*.

Друга доконана форма збігається з попередньою, при цьому додається префікс *по-* напр.: *попідписувати, позабирати, понакидати, понавозити*.

Як зазначив дослідник, префікс *по-* набув особливого значення й поширення в українській мові. Доданий до другої недоконаної форми дієслів (з префіксом), він створює особливі форми, які показують «множність, розділовість» дії, а саме:

1) при перехідних дієсловах вони показують, що дія від дійової особи (підмета) переходить на різні предмети. При цьому об'єкт (додатковий іменник) повинний бути у множині, напр.: *він попідписував папери, вони понакопували ямок*;

2) при неперехідних дієсловах такі форми показують, що дія належить різним особам (діячам), напр.: *всі попрокидалися, діти порозбігалися, голуби позліталися, народ попрокидався*.

В роботі В.М. Русанівського такі дієслова входять до групи дистрибутивної дії [5, с. 237].

Зрідка *по-* надає розділового значення без другого префікса: *поснути, посідати, полягати, повставати*.

Дієслова з *по-* завжди конкретніші, через це учений застерігав від надмірного вживання цих дієслів. Також він підкреслював, що такі форми можливі лише від недоконаних дієслів.

Окремо О.Н. Синявський зупинився на подвійному префіксі *попо-*. Він підкреслив, що цей префікс дуже поширений в мові. Форма з таким префіксом набуває нового значення, «вищого ступеня дієслова», напр.: *попоносити (багато поносити), попоробити, попостояти, попогнутити, попокричати*. Додається *попо-* до наворотних дієслів або тих, що не розрізняють наворотні й протяжні форми.

Висновки. Таким чином, слід підкреслити, що, узагальнивши всі знання з граматики, які існували на той період, О.Н. Синявський виклав струнку систему норм, які найбільше відповідали вимогам суспільства. У своїй роботі «Норми української літературної мови» дослідник зробив детальний аналіз морфологічної будови мови, і зокрема дієслова. Він навіть багато власних міркувань, опираючись на попередній граматичний досвід. Багато з його тверджень зберегли свою значущість з плином часу та стали базою для подальших досліджень в граматиці. Теорія дієслівних видів отримала подальший розвиток в роботах В.М. Русанівського, М.А. Жовтобрюха та інших мовознавців.

Список літератури

1. Бондар О.І. Лінгвістична категорія часу як відображення реального часу / О.І. Бондар // Мовознавство. – 1986. – № 2. – С. 41 – 45.
2. Грищенко А.П. О.Н. Синявський: місце в історії українського мовознавства / А. П. Грищенко // Українська мова. – 2005. – № 4. – С. 22 – 62.
3. Дем'янюк М.П. Учення про дієслово в «Граматиці» Якова Блоніцького / М.П. Дем'янюк // Українська мова. – 2008. – № 2. – С. 79 – 88.
4. Жовтобрюх М.А. Система частин мови в українській лінгвістичній традиції (ретроспективний огляд) / М.А. Жовтобрюх // Мовознавство. – 1993. – № 3. – С. 3 – 12.
5. Русанівський В.М. Структура українського дієслова / В.М. Русанівський. – К. : Наукова думка, 1971. – 316 с.
6. Синявський О.Н. Норми української літературної мови / О. Н. Синявський. – К., 1931. – 367 с.

Арцебашева О.В. Глагольные грамматические категории в концепции А. Н. Синявского // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 2. 334-338.

Статья посвящена анализу взглядов А. Н. Синявского на проблему грамматических категорий времени и вида украинского глагола. Дано лингвистическое трактование исследуемой проблематики. Сделаны выводы об анализе категорий в лингвосториографическом аспекте.

Ключевые слова: *глагол, категория времени, категория вида, совершенный вид, несовершенный вид.*

Artsebasheva O.V. The verbal grammatical categories in Synyavskiy's conception // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 334-338.

The article is dedicated to Synyavskiy's understanding of the question of the verbal categories of tense and correlation. The linguistic interpretation of the problem under analysis is considered in this paper. High emphasis is placed on the results of the linguahistorical analysis of these categories.

Key words: *verb, category of tense, category of correlation, perfect correlation, imperfect correlation.*

Поступила до редакції 24.03.2012 р.

УДК 811. 161. 2

**Відображення «вольового зусилля людини»
фразеологічними засобами української мови**

Балацька Ю.Ю.

*Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського,
м. Сімферополь, Україна*

У статті досліджується семантична класифікація фразеологічних одиниць на позначення екстралінгвістичного поняття “вольовезусилля людини” з урахуванням досягнень фразеологічної та психологічної наук. Virізнення та дослідження окремих фразеологічних мікросистем допоможе при ідеографічному описі фразеологічного складу української мови та при укладанні фразеологічних словників ідеографічного типу.

Ключові слова: мікросистема, ідеографія, фразеологічна одиниця, вольове зусилля.

XXI століття характеризується ще більшим прагненням лінгвістів до цілісного всеєдиного знання, до синтезу різних наук через розуміння того, що пояснення мови неможливе без залучення наукового потенціалу різних галузей знань. Цілісний аналіз фразеологічного шару мови виходить із розряду актуальних. Сьогодні науковці наполягають на необхідності попереднього вивчення семантичної структури окремих фразеосемантичних полів. Останнім часом було написано низку монографій, статей і дисертацій, у яких досліджувалися ідеографічні групи фразеологічних одиниць (ФО) на матеріалі різних мов, з'ясовувалися деякі теоретичні проблеми фразеологічної ідеографії (див. праці А.С. Аксамитова, М.Ф. Алефіренка, Л.І. Антропової, С.К. Аро-ри, Є.Ф. Арсентьевої, М.Т. Демського, А.М. Емірової, О.М. Каракуці, І.В. Кашиної, В.М. Мокієнка, Т.Г. Нікітіної, Є.М. Покровської, Ю.Ф. Прадіда, А.Д. Райхштейна, Л.М. Рязановського, Ю.П. Солодуба, В.Д. Ужченка, М.Ф. Шумілова та ін.).

Актуальність. Проте необхідно зазначити, що проблеми фразеологічної ідеографії в більшості праць названих авторів вивчалися, як правило, принагідно, у зв'язку з дослідженнями інших аспектів фразеології, унаслідок чого аналізу підлягали окремі поняттєві поля, покриті ФО, а також не враховувалися дані інших наукових дисциплін.

Першим спеціальним дослідженням у вітчизняному мовознавстві теоретичних та практичних проблем virізнення окремих фразеологічних мікро- та макросистем стала монографія Ю.Ф. Прадіда “Фразеологічна ідеографія: проблематика досліджень” [3]. Наступним кроком на шляху розв'язання вищезазначеної проблеми стала дисертація Н.Ф. Грозян “Фразеологічна мікросистема “Поведінка людини в українській мові (ідеографічний і аксіологічний аспекти)” [1], у якій дослідниця отримала нові результати щодо сутності й семантичної організації вищезазначеної фразеологічної мікросистеми. Тому перші кроки на шляху розв'язання складної багатопланової проблеми ідеографічного опису ФО зроблено.

Мета пропонованої роботи – вирізнити з фразеологічного складу української мови групу фразеологічних одиниць (ФО), загальна семантична ознака яких має екстралінгвістичну природу, тобто позначає “вольові зусилля людини”; описати семантичні особливості цих ФО з урахуванням досягнень сучасної фразеологічної та психологічної наук.

Фразеологічні засоби вираження вольового зусилля не були предметом комплексного дослідження в мовознавстві. У поданій роботі, услід за Ю.Ф. Прадідом, пропонується така ієрархічна структура ідеографічної класифікації ФО: синонімічний ряд → семантична група → семантичне поле → тематична група → тематичне поле → ідеографічна група → ідеографічне поле → архіполе [3, 40], бо доцільність зазначеної структури підтверджено неодноразово багатьма дослідженнями учнів цієї школи при вивченні різних фразеологічних мікросистем (Н.Ф.Грозян, Л.Ш.Кубединою, І.Є. Колесниковою, зокрема й наших).

Досліджений матеріал засвідчує, що ієрархічна структура тематичної групи має такий вигляд (див. рис. 1):

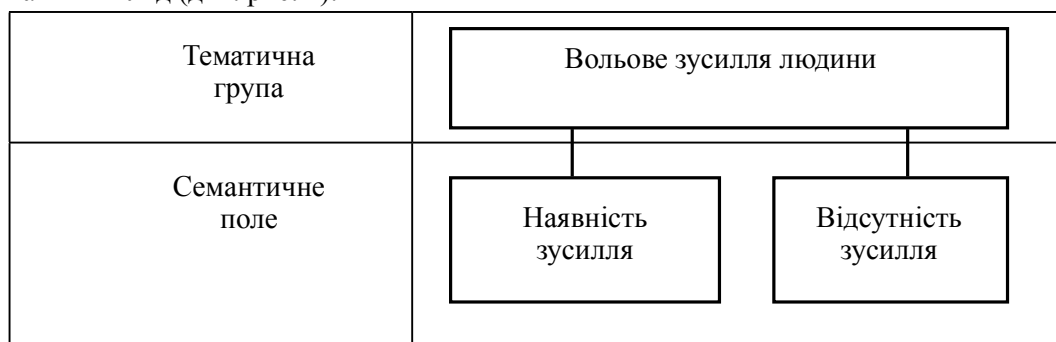

Рис. 1. Структура тематичної групи ФО „Вольове зусилля людини”

У сучасній психології під вольовими зусиллями розуміють свідоме навмисне напруження особистістю своїх фізичних, інтелектуальних сил задля досягнення поставленої мети в умовах мотиваційного конфлікту або зовнішніх перешкод [2, с. 25].

Відомий психолог В.І. Селиванов зазначає, що вольове зусилля є одним з головних засобів, за допомогою яких особистість реалізує володіння своїми спонукками, вибірково задіюючи одну мотиваційну систему й гальмуючи іншу. Регуляція поведінки й діяльності здійснюється через вольові зусилля [4, с. 20]

Основні видивольових зусиль у психології розрізняють за характером подоланих перешкод, за сферами їхнього прояву й діагностичним показником – інтелектуальні, психомоторні та м’язові.

Тематична група ФО на позначення вольового зусилля набуває розширення ознак та складається з двох семантичних полів: “Наявність зусилля” та “Відсутність зусилля”.

1. Семантичне поле ФО “Наявність зусилля” містить своє відображення безпосередньо в синонімічних рядах з такими значеннями:

а) нерозумно витратити невиправдані зусилля: **стріляти (бити) з гармат по горобцях**. Вам, може, чудно, що я взяла такий поверховий тон, але ж говорити ґрунтовно на такі теми, се значило б **стріляти з гармат по горобцях**(Л. Українка); **лобом горіхи розбивати**. – А кажуть, що комендант до вас кожну ніч ходить. – Ну, досить

лобом горіхи розбивати(Г. Тютюнник); **витрачати (тратити) порох**. ... Одначе, видно, даремно **витрачав** Маковей свій **порох**: напарник таки мовчав (О. Гончар); **воювати (боротися) з вітряками**. – Ти хочеш, щоб твоя дочка вдягалась як старчиха, і щоб заміж не вийшла? Не вийде в тебе нічого, – репетувала Марія. – Як ти не розумієш, що ти **воюєш з вітряками** (З журналу) [СФУМ, с. 125] та ін.;

б) здобути великими зусиллями, тяжкою працею тощо: **покропити кров'ю (потом, слізьми і т. ін.)**. Город над Дунаєм, де кожен камінь **покроплений кров'ю** мусив ще раз рятувати людей від смерті(С. Скляренко); **брати / взяти [своїм] горбом** що. – Ех, Никаноре. Дали ж тобі землю. – Дали, та взять її нічим. **Горбом** тільки й **береш**(І. Микитенко);

в) вираження марності зусилля: **хоч гопкискачи**. – Як будемо триматися купи, стовчемо панів і в ступі, – впевнено кидає Мар'ян. – Покрутяться вони, мов посолені в'юни, а без мужика, **хоч гопкискачи**, нічого не зроблять (М. Стельмах); **хоч плач, хоч скач**. Як стане було той Гопченкогопки, то вже не зіб'єш його нічим, – **хоч плач, хоч скач**, а зробить, як сказав (Ю. Яновський); **хоч сказися**. – Най там як хоче, а як я сказав слово, то вже не переміняю. **Хоч сказися** (М. Коцюбинський) та ін.

Фіксуються також ФО, які не входять до синонімічних рядів, зокрема: **[аж] очі з лоба (з голови) вилазять (лізуть)кому**, у кого і без додатка, фам.; **сізіфова праця (робота)**, книжн.; **ледве (насилу) доволокти ноги; кидати / кинути на чашку терезів; дай Боже (Бог) пам'ять** – усього 10 ФО.

Отже, семантичне поле ФО “Наявність зусилля” не є розгалуженим, безпосередньо містить 3 синонімічні ряди та ФО, які не вступають в синонімічні зв'язки. Відсутня ланка “семантична група”. Найпродуктивнішим (9 ФО) є синонімічний ряд зі значенням: “нерозумно витрачати невиправдані зусилля”.

2. Семантичне поле ФО “Відсутність зусилля” знаходить своє відображення в синонімічних рядах з такими значеннями:

а) легко, без жодних зусиль: **малим заходом**. ...коли не дати зразу відсічі [огудникам], такого їх намножитья, що **малим заходом** мене під себе підвернуть, хоч би ви їм тоді противились усіма силами вашими (Боккаччо, перекл. М. Лукаша); **недорогим коштом**. Тим і хочеться мені розказати всьому товариству, як **хитро, мудро і недорогогим коштом** вивернулась од чоловіка одна молодичка, жінка низького, мовляли стану (Боккаччо, перекл. М. Лукаша); **одним мізинцем**, з дієсл., жарт. Вона ж розсипає тюрми, сказати б, – **одним мізинцем**, І сіє червоні квіти на чорних губах неволь (А. Малишко) та ін.

б) дуже легко, просто: **як[дурному] з гори бігти / побігти(збігти)**. і т. ін. ... Я колись фейлетон про тебе напишу, їй-богу напишу. – А чого ж, тобі це – **як дурному з гори побігти**(О. Левада); **як (мов, що, ніби і т. ін.) насіння лузати (рідшелускати)**, перев. з дієсл. Він змалку такий відчайдух. Це для нього **ніби насіння лузати** – красти. Що погано лежить, так і липне до його рук (В. Дрозд); **як батогом ляснути**. Часто служив [отець Альберт] службу божу і в церкві; ... так уже муки спасителєві оплакує, що сумно, – слези точити так йому було, **як батогом ляснуть**(Боккаччо, перекл. М. Лукаша) та ін.

в) швидко, без зусиль: **на одному подихові (подиху)**. Не така вже й близька відстань од Семенютиного подвір'я до Змієвого валу, але Масюта здолав її, як мовиться, **на одному подихові**(І. Головченко і О. Мусієнко); **по щучому велінню**. Та все те [щасливе життя] прийшло не **по щучому велінню**, а в нелегкій праці, в дерзанні, в боротьбі з труднощами (І. Цюпа); **за виграшки**. І він частіше й частіше крутився

думками біля Оксаниного двору й Оксаниних рук; така за виграшки всяке ділечко переробить (М. Стельмах).

г) щось дістається дуже легко, без особливих зусиль: *манна з неба (з небес) падає*, *перев. з запереч., жарт. – Ви повинні нам допомагати: тепер манна з неба не падає* (Є. Куртяк); *йде в руки*. *Тепер твої всі Гальки й всі Маруськи, бо хлопець ти, нівроку, показний .. Як хочеш, сину, Маєш розум теж. Але ж подумай, щастя йде у руки. Невже від себе щастя одіхнеш?* (Л. Костенко).

Як свідчить проведений аналіз, фразеологічна мікросистема на позначення відсутності зусилля має певну кількість ФО, які не вступають в синонімічні зв'язки, наприклад: *падати / впасти з неба*, *перев. із запереч; підносити (подавати) / піднести (подати) на блюдечку (на тарілочці); брати / взяти голіручкою, що; далеко ходити (бігати) не треба (не будемо)* та ін.

Отже, семантичне поле ФО “Відсутність зусилля” не є розгалуженим, безпосередньо містить 4 синонімічні ряди та ФО, які не вступають в синонімічні зв'язки. Відсутня ланка “семантична група”. Найпродуктивнішим (5 ФО) є синонімічний ряд зі значенням: “легко, без жодних зусиль”.

Висновки. Таким чином, тематична група ФО на позначення вольового зусилля набуває розширення ознак та складається з двох семантичних полів: “Наявність зусилля” та “Відсутність зусилля”, які безпосередньо містять синонімічні ряди (три і чотири відповідно). За структурно-граматичними моделями переважають дієслівні та прислівникові ФО. Отже, вирізнення та дослідження окремих фразеологічних мікросистем із урахуванням досягнень психологічної та інших наук допоможе при ідеографічному описі всього фразеологічного складу мови та при укладанні фразеологічних словників ідеографічного типу.

Список умовних скорочень

див. – дивіться; т. ін. – таке інше; СФУМ – Словник фразеологізмів української мови / Уклад.: В.М. Білоноженко та ін. – К.: Наукова думка, 2003. – 1104 с.; ФСУМ – Фразеологічний словник української мови: В 2 кн. – К.: Наукова думка, 1993. – Кн. 1-2.; ФПМЛ – Фразеологія перекладів Миколи Лукаша: Словник-довідник / Уклали О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк. – К.: Довіра, 2002. – 735 с.

Список літератури

1. Грозьян Н.Ф. Фразеологічна мікросистема “Поведінка людини” в українській мові (ідеографічний і аксіологічний аспекти): дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Грозьян Ніна Федорівна. – Дніпропетровськ, 2000. – 228 с.
2. Джанерьян С.Т. Методическое пособие по курсу “Общая психология: воля” для студентов психологического факультета / С.Т. Джанерьян – Ростов-на-Дону, 2006. – 34 с.
3. Прадід Ю.Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень) [Текст] / Ю.Ф. Прадід / НАН України, Ін-т української мови – К.: Сімферополь, 1997. – 252 с.
4. Селиванов В.И. Психология волевой активности: [лекции по спецкурсу] / В.И. Селиванов – Рязань : Изд-во РГПИ, 1974. – 150 с.

Балацкая Ю.Ю. Отображение «вольового зусилля человека» фразеологически-ми средствами украинского языка // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 2. 339-343.

В статье исследуется семантическая классификация фразеологических единиц, обозначающих экстралингвистическое понятие “вольовое усилие человека” с учетом достижений фразеологической и психологической наук. Выделение и исследование отдельных фразеологических микросистем поможет при идеографическом описании фразеологического массива украинского языка и при составлении фразеологических словарей идеографического типа.

Ключевые слова: *микросистема, идеография, фразеологическая единица, вольовое усилие человека.*

Balatska Y.Y. Reflection of " the volitional effort of person " by phraseological means of Ukrainian language // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 339-343.

The article deals with the semantic classification of phrase logical units, denoting extra-linguistic notion “volitional effort of person”, on the basis of modern phraseological and psychological units. Selection and research of the definite phraseological micro-systems will help in ideographic description of the whole phraseological composition of Ukrainian language and in composing phraseological dictionaries of ideographic type.

Key words: *microsystem, ideography, phraseologicalunit, volitionaleffortof a person.*

Поступила до редакції 21.03.2012 р.

УДК 81'373.612

**Українська ментальність в мовній
свідомості Ліни Костенко**

Буц Н.В.

*Кримський науково-методичний центр управління освітою НАПН України,
м. Сімферополь, Україна*

У статті зроблено спробу нового концептуально-аналітичного підходу до філософії творчості письменниці, який простежено на матеріалі творчого доробку. Аналізуються етикетні формули звертання і ввічливості, дібрані з поетичних творів Ліни Костенко, які зумовлюють риси мовної поведінки людини в різних життєвих ситуаціях.

Ключові слова: картина світу, ментальність, мовний етикет, ввічливість, звертання, опорні слова.

Постановка проблеми. Розгляд сучасного ментального лексикону Ліни Костенко як самобутнього художнього світу в його цілісності, видається нам особливо репрезентативним, бо продовжує пошуки продуктивних шляхів аналізу творчості окремого митця як виразника свого часу. Зауважимо при тім, що йдеться не про спрощену формулу “краще-гірше”, а про, скористаємося термінологією Е. Фромма, екзистенційні антиномії, які не цілком надаються до адекватного відтворення у формі тільки рефлексивних конструкцій. Для Ліни Костенко важливою є мова буття, а не гвалтована цивілізацією мова, і це її вибір – буттєвий, естетичний, образотворчий. Письменниця протиставляє баченню, розщепленому на маніакальний аналіз деталей, онтологічну цілісність первинної емоції. Ліна Костенко щонайрішучіше заперечує відмежування власне літературного досвіду від безпосереднього переживання реального світу. Творчість Ліни Костенко – одна з тих небагатьох перлин сучасної літератури, в яких образотворення не обмежується лише власною герметикою, вона розпросторується, здобувається на дотикову народну всеприсутність.

«Ліна Костенко – глибоко сучасна, глибоко українська поетеса, та навдивовижу це не те, що не заважає, а, навпаки, допомагає бути відкритою, як у космос український, так і в космос історії наших народів, в космос загальнолюдської історії; і та історія в неї – не скам'янілі чи спорохнявілі релікти, а живе дійство, яке начебто продовжує звершуватися й сьогодні, все ще перебуває у творчому світі, й так само часто певна подія нинішнього дня в її сприйнятті та під її пером виглядає не локально й самодостатньо, не ізольовано, а пропонується в єдиному потоці світової історії, сповнюється масштабності й значення історичного». Ці слова Євгена Гуцала влучно визначають масштаб геніальної особистості нашої сучасниці, її художнього світу «в єдиному потоці світової історії» [1].

Актуальність дослідження. Мова виступає засобом утворення художньої картини світу, яка відображає картину світу творця художнього твору. У художній картині світу можуть бути відображені особливості національної картини світу – наприклад, національні символи, національно-специфічні концепти, етикетні мовні формули. При цьому треба завжди пам'ятати, що художня картина світу – вторинна, опосередкована картина світу, причому вона опосередкована двічі – мовою та індивідуально-авторською концептуальною картиною світу. Обговорюючи поняття національної картини світу не можна не сказати про співвідношення національного менталітету, концептосфери і картини світу.

Менталітет ми визначаємо як специфічний *засіб сприйняття і розуміння дійсності*, що визначається сукупністю когнітивних стереотипів свідомості, соціальної або етнічної групи людей. *Сприйняття і розуміння дійсності* – дуже схожі речі, але вони не співпадають між собою. Сприйняття – перший етап та основна умова розуміння. Можна говорити про менталітет особистості, групи і народу (етносу). Менталітет конкретної особистості зумовлений національним, груповим менталітетом, а також факторами особистого розвитку людини – його індивідуальною освітою, культурою, вихованням, досвідом сприйняття та інтерпретації явищ дійсності.

Мета дослідження полягає у поглибленому аналізові природи художньо-образного мислення Ліни Костенко у контексті духовних осягнень авторкою людського буття. Цілісний і комплексний аналіз картини художнього світу Ліни Костенко на підставі іманентної адекватності стилю світопереживання і стилю світовираження у власному метатексті поетеси – магістральний напрям думання, який притаманний українському народові.

«Багаторівнева рецепція творчого доробку Ліни Костенко свідчить, що актуальність митця в сучасному літературознавстві забезпечується не лише статусом одного з найяскравіших репрезентантів нинішнього поетичного плину, не тільки талантом світового масштабу, а передусім тим, що ця поезія усвідомлюється як невичерпний матеріал і для історико-літературних, і для теоретичних висновків та узагальнень. Прикметно, що помітна своєю масштабністю художня особистість Ліни Костенко сприяє інтенсивному оновленню літературознавчої думки у зв'язку з яскраво вираженою тенденцією до актуалізації її поетичного доробку в часі. Кожен наступний етап осягнення її творчості оприявнює нові аспекти естетичного мислення в культурологічному просторі України» [1].

Звернімося то творчості великої української поетеси сучасності Ліни Костенко, яка працює над самим глибоким пластом українського буття – спасінням мови і національної субстанції, без яких будь-яка метушня навколо власної самореалізації втрачає сенс. Творча технологія письменниці відмічена головною рисою – потягом до реалізму, який довгий час перебував в занепаді вітчизняної літератури. Дійсно, письменники всіх часів обнаково люблять рідну природу, але для Івана Нечуя-Левицького зелений листочок — це дещо інше, ніж для Ліни Костенко, яка знає, що у листочка своя математична формула, а після спалення він не зникає як фізична реальність, а просто стає невидимим оку. Тому і можливий у неї такий образ: «квадратний корінь листя і трави»... І можливим стає новий облік реалізму — такий, як у віршах Ліни Костенко, де можна знайти і експресивну декоративність, і сувору простоту; багатощаблість і чорно-білі контури; є місце і ліричній гіперболі і просторовий простір. Але зберігається тенденція її творчої праці, яка переважає — унормоване уявлення про речі, прозора означеність їхніх основних вимірів.

Ліна Костенко намагається запобігти національну катастрофу палким словом. Хай хоч воно залишиться, коли – спаси Боже! – воцариться в країні духовна порожнеча. Може, тому поетеса так наполегливо звертається до історії. Щоб «будити думи затуркану і кволу», щоб не дати засохнути джерелу національної гідності і гідності. В історичному романі у віршах «Берестечко» автор знаходить для визначення ідеї свого твору такі слова:

*«Відбілює душа свою велику правду
У лузі споминів, над річкою Буття».*

Намагаючись розгадати споконвічну загадку української історії, Ліна Костенко вигукує: *«Як страшно знати правду без прикрас!»*. Нас вражає майстерність, з якою поетеса мальовничим словом, не покидаючи риторичко-художніх меж, змінює етнологічний і геополітичний матеріал. Безпомилково можна стверджувати, що з часів Т. Г. Шевченка в українській поезії ще не звучали інвективи такої художньої сили проти поневолювачів — і одночасно, на охорону українського народу: *«Я знаю свій народ. Кляню його пороки. Але за нього Господа молю!»*. Ліна Костенко зуміла написати великий історичний твір, поєднуючи густі насичені фарби гніву і любові з граційним графічним малюнком іронії і відрази. Таким чином, ми бачимо подальшу перспективу для української ідеї відродження культури і, насамперед, мови. Є перспектива історична: *«Дорога правди довга»*. Є перспектива духовна: *«Нема нам щастя — мусить бути чудо. / Ми ще постанем зі своїх руїн»*. Ці пророчі слова — останній шанс українського народу, що їй підтвердила поетеса під час помаранчевої революції, вона була окрилена народженням громадянського суспільства, відродженням народної самосвідомості і самоповаги. Роман «Берестечко», як і вся її творчість, є таким жорстким реалістичним діагнозом українському суспільству і одночасно поетичним заклик до серця кожного українця: *«Нема попереду століть, / щоб триста років знов іти по колу»*.

Поетеса вірить: *«Лиш храм збудуй, а люди в нього прийдуть!»*. Адже коли-небудь — «люди виростуть...» (Тарас Шевченко). Заради цього і закликає Ліна Костенко: *«Не треба думати мізерно»*. В цих словах ми чуємо відомий нам всім тезис О.П. Довженка — «думати тільки про велике». Про велике — це і про «диво», яке «мусить бути», не дивлячись на всі раціональні, «мізерні», вироки. На зневір'я часу немає. Велика кількість українців завдяки *«дотуку до душі»* поезії Ліни Костенко змогли стати кращими. Зрозуміло і те, що людина, яка пропустила через себе творчість поетеси, ніколи не назве українську мову сільським діалектом або чимось незначним. Слова Ліни Костенко по-справжньому зачаровують. Мабуть, один тільки написаний нею твір для розвитку української мови робить більше, ніж будь-яка державна програма, але це дійсно так. *«Наци не умирают от инфаркта. Сначала у них отбирают язык»*, — відзначила якось Ліна Василівна.

В Україні споконвіку вживається пошання множина, особливо тоді, коли йдеться про шановану людину, найближчу родину, здебільшого в розповідях про бабусю, маму. Це є важливою особливістю українського мовного етикету, який зараз відновлюється і повертається до життя. Важливі семантико-стилістичні функції в поезіях Ліни Костенко виконують граматичні засоби висловлення **ввічливості**. Займенник **ви** передає не лише офіційні стосунки (напр.: *«Полковнику, вам лист від кошового»* [5, с. 16]; ввічливе ставлення до старших за віком людей (напр.: *«Сказали ви, Яцихо, не до речі»* [5, с. 18]), а й до рідних (напр.: *«Я не забуду, тату, вас ніколи»* [5, с. 34], *«Не вірте, мамо! Гриць такий хороший!»* [5, с. 39]. У звертанні до матері фіксуємо

паралельно і «ви», і «ти», пор.: «*От, бачте, мамо, все обійшлося*» [5, с. 82]; «*Спо-чивай, моя мамо, там легше тобі*» [5, с. 83].

Посилює глибину поваги до адресата непоодиноким використанням в поезії пошанного «Ви», як-от: «*Пробачте їм, пане Гамсун. Вас надто любили люди. А Ви їх так ошукали, вони не зможуть простити*» [4, с. 254]. Особливо зворушливо й урочисто сприймається це «Ви» у звертанні до коханої (чи коханого), напр.: «*Я кохаю Вас, Євро*» [4, с. 251]; «*Я Вас люблю, о, як я Вас люблю!*» [4, с. 344]; «*Я дуже тяжко Вами відболіла*» [4, с. 278], «*Я Вас давно забути вже повинна*» [4, с. 324]. Звертання до коханої людини можна вважати поетичними знахідками поезії Ліни Костенко. Вони можуть поєднуватись із традиційним звертанням, що посилює оригінальність новоутвореного, напр.: «*Дорогий мій, сонячний, озвися!*» [4, с. 298]. Несподівано й неповторно сприймаються ті звертання, що побудовані за принципом антитези, напр.: «*Прощай, прощай, чужа мені людино! Ще не було ріднішого, як ти*» [4, с. 286], або перифрази, напр.: «*Ти ж ніч моя і світло моє денне!*» [5, с. 67].

Висновки. Творчий доробок Ліни Костенко має особливу значущість. Роздуми поетеси над долею рідної мови невіддільні від її інтересу до української культури та історії. Ці теми, а скоріше – проблеми, контамінуються в творчості поетесою в єдиний ідейно-художній вузол, обрастаючи різними мотивами: це і виродження національної культури, і поява нової генерації українських селян («*Уже немає репаних чухонців. / Цим простим хлопцям розум пройняла / енергія розплавленого сонця*»); «*Ми дикі люди, ми не знаєм звичаїв / Ми нищим ліс. Ми з матір'ю на «ти»*»), і зникнення українського народу як генетичного співтовариства («*Зникає мій народ, як в розчині кристал*»).

У роботі зроблено спробу нового концептуально-аналітичного підходу до філософії творчості письменниці під кутом зору синтезу образного мислення, який простежено на матеріалі творчого доробку. Такий підхід до творчості Ліни Костенко поглиблює герменевтичне прочитання текстів і їх метатекстуальну дискурсивність. Цінність творів Ліни Костенко зумовлена, по-перше, збагаченням фактичного матеріалу для аргументації взаємодії і взаємоінспірації поетичної і естетичної сфер діяльності митця; по-друге, додатковою експлікацією, увиразненням деяких змістових аспектів категорії “художній світ письменника”; по-третє, розкриттям саме українських історіософських, культурологічних міркувань і поглядів поета на ґрунті мікроаналізу його ліричних та ліро-епічних творів на розвиток і відродження українського слова і, по-четверте, реконструкцією поетичної картини українського світу.

Список літератури

1. Барабаш С. Г. Творчість Ліни Костенко в ідейно-художньому контексті літературної доби : дис. ... д-ра наук : 10.01.01 / С.Г. Барабаш. – Кіровоград, 2004.
2. Богдан С. К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність / С. К. Богдан // К. : Рідна мова, 1998. – 475 с.
3. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М., 1987.
4. Костенко Л. Вибране / Л. Костенко. – Київ : Дніпро, 1989. – 560 с.
5. Костенко Л. Маруся Чурай / Л. Костенко. – К. : Дніпро, 1982. – 136 с.
6. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту / М. Крупа. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. – 432 с.

7. Плющ Н.П. Формули ввічливості в системі українського мовного етикету / Н.П.Плющ // Українська мова і сучасність. – К., 1991. – С. 92.
8. Романенко В. Мистецтво бачити світ / В. Романенко. – К., 1969.
9. Соколовська Ж.П. Картина світу та ієрархія сем / Ж.П. Соколовська // Мовознавство. – 2002. – № 6. – С. 87–91.
10. Стернин И.А. О понятии коммуникативного поведения / И.А. Стернин // Kommunikativ-funktionale Sprachbetrachtung. – Halle, 1989.
11. Серебрякова Р.В. Особенности восприятия комплиментов в русском общении / Р.В. Серебрякова // Язык и национальное сознание. – Вып.2. – Воронеж, 1999.

Буц Н.В. Украинская ментальность в языковом сознании Лины Костенко // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 2. 344-348.

В статье сделана попытка нового концептуально-аналитического подхода к философии творчества писательницы, который прослежен на материале творческого наследия. Анализируются этикетные формулы обращения и вежливости, отобранные из поэтических произведений Лины Костенко, которые обуславливают черты речевого поведения человека в различных жизненных ситуациях.

Ключевые слова: картина мира, ментальность, речевой этикет, вежливость, обращение, опорные слова.

Buts N.V. The Ukrainian mentality in language consciousness of Lina Kostenko // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 344-348.

The label formulas of appeal and politeness, selected from poetic works of Lina Kostenko, are examined in the article, that stipulate the lines of speech behavior of man indifferent vital situations.

Key words: picture of the world, mentality, speech etiquette, politeness, appeal, basic words.

Поступила до редакції 02.03.2012 р.

УДК 800.732:801.541.1

Мовна особистість Лесі Українки в епістолярному дискурсі

Власенко В. В.

*РВНЗ “Кримський інженерно-педагогічний університет”,
м. Сімферополь, Україна*

У статті йдеться про мовну особистість Лесі Українки в епістолярному дискурсі та відображення в мові епістолярію світоглядно-суспільних, національно-культурних факторів, вплив інтелектуального й культурного потенціалу особистості на розвиток української літературної мови.

Ключові слова: мовна особистість, епістолярний дискурс, лист.

У численних працях дослідників різних галузей знань: філософії, психології, соціології, лінгвістики та ін. – уже не одне десятиліття спостерігаємо живий інтерес до особистості як багаторівневого й багатоаспектного явища. У сучасному мовознавстві не втрачає актуальності серед дослідників учення про мовну особистість (праці Ю.М. Караулова, В.І. Карасика, В.В. Красних, С.Я. Єрмоленко, Л.О. Ставицької та ін.).

Поняття мовної особистості поєднує в собі лінгвістичні, психологічні, соціальні фактори і відкриває нові можливості для подальшого дослідження функціональних особливостей мови, мовної діяльності. Мовна особистість виступає тією призмою, крізь яку відбувається бачення та категоризація світу. Організація мовної особистості включає весь спектр національно-культурних факторів, які відображаються в картині світу.

За основу візьмемо визначення зі словника лінгвістичних термінів: «Мовна особистість – це поєднання в особі мовця його мовної компетенції, прагнення до творчого самовираження, вільного, автоматичного здійснення різнобічної мовної діяльності. Мовна особистість свідомо ставиться до своєї мовної практики, несе на собі відбиток суспільно-соціального, територіального середовища, традицій виховання в національній культурі. Творчий підхід і рівень мовної компетенції стимулюють мовну особистість до вдосконалення мови, розвитку мовного смаку, до постійного відображення в мові світоглядно-суспільних, національно-культурних джерел і пошуків нових, ефективних індивідуально-стильових засобів мовної виразності [1, с. 92 – 93].

Значний інтерес викликає дослідження мовної особистості письменників, які відіграли важливу роль у процесі становлення та розвитку української літературної мови, зокрема Лесі Українки, творчість якої стала найвизначнішим явищем української культури пошевченківської доби.

Метою даної розвідки є спроба пізнання інтелектуального обшину мовної особистості Лесі Українки як суб'єкта епістолярного дискурсу в контексті епохи.

Мовна особистість Лесі Українки розкривається в її листах з усією повнотою й різноманітністю мовного самовираження. Епістолярна спадщина Лесі Українки досить багата. Вона складається з понад 750 листів, і можливості виявлення їх ще не вичерпані. Епістолярій Лесі Українки в зібранні творів у 12 томах складає 10-й (1876–1897), 11-й (1898–1902) і 12-й (1903–1913) томи. Це листи до найближчого родинного (мати, батько, брати, сестри, сім'я М. П. Драгоманова) та літературного оточення (І. Я. Франко, М. І. Павлик, О. Ю. Кобилянська, М. П. Старицький, Ф. М. Колесса, А. Ю. Кримський), а також до відомих науковців, громадських та культурних діячів.

Через листування невиліковно хвора письменниця підтримувала зв'язки не тільки з рідними, знайомими, а й цілим літературним і мистецьким світом. В окремі дні, коли дозволяло здоров'я, вона писала до десяти листів. Хоч, як відомо, сама Леся Українка рішуче висловлювалася проти того, щоб оголошувати друком листування письменників. Листи, мовляв, це інтимна справа кожної людини. Проте саме там віддзеркалюється вся багатогранна палітра взаємин автора з людьми, особистісне сприйняття суспільно-історичних подій, культурного середовища відповідної доби. Образи митців, культурних і громадських діячів постають перед читачем у природному, невимушеному стані, адже «найкраще пише чоловік тоді, коли не думає про своє писання» (3 листа до Антоніни Семенівни Макарової 11 січня 1895 р.) [5, с. 274].

Листи поєднували Лесю Українку, яка вимушено вела міграційний спосіб життя, зі світом, «оживляли» дні її самотності. Вона зізнавалася, що тривала відсутність новин з дому викликала в неї хворобу листування. Як ніхто інший, Леся добре знала ціну листам «з рідного краю», хоч не раз жалкувала, що доки дійдуть вони на чужину, «то мають вже не сучасний, а хіба історичний інтерес» [5, с. 24]. З гіркотою Леся писала й про те, що листи не можуть, однак, замінити не тільки розмову, а й «навіть мовчання удвох, сам на сам», бо «якби могло писане слово справді вимовити все, що так глибоко відчувається, а то воно все виходить наче холодне чи офіційне...» [6, с. 48]. Насправді її листи – то дивовижно глибинна й чиста криниця людського духу, високого й сильного, нескореного й жертвовного, культура її почуттів і тонке знання мови рідного краю. А зізнання, що начебто вона «не вмів писати», бо їй «бракує» епістолярного таланту, а тому її листами «ніхто не задоволений, а менше всього сам автор» [5, с. 371] свідчить насамперед про Лесину вимогливість до себе.

Листи вона писала українською мовою, лише зрідка російською – до російськомовних адресатів. Питання мови як найважливішої ознаки національної свідомості, етнічної самобутності було надзвичайно важливим для Лесі Українки. Свої думки, враження, оцінки суспільно-політичних, наукових, культурних подій і звичайні побутові турботи вона передавала рідною материнською мовою. Для письменниці було принциповим зізнання: «ніколи іншою мовою, як тільки своєю, листів не писала і, певне, не писатиму» [5, с. 91]. Саме слово **лист** у Лесі українки має різні синонімічні найменування: *лист, листище, «книга», «універсал», карточка, одкрітка, закритка, графійка*. Наприклад: «Одкріток я взагалі не пишу, а на «книги» не завжди є час і сила. (Сестрі 16 листопада 1899 р) [6, с. 42].

«Я така рада завжди, коли отримую «**графійку**» від моєї Лілеї лілейної! Так воно славно дряпає завжди і такого багато різного наскребе» [6, с. 312]. Епістолярій Лесі Українки складають листи найрізноманітнішого стильового реєстру: «листи-розмови, листи-рецензії, листи-спогади, листи-діалоги, листи-звіряння, листи-зізнання, листи-мрії» [2, с. 285]. Залежно від обставин, умов, ситуацій, настрою і стану душі авторка сама характеризує лист: «довгий», «довжелезний», «справжній», «хватаний»,

«порядний», «безтолковий», безладний, «фактичний», «товариський», «короткий», «ласкавий», «милий» якийсь «авторський», довге «слово», довга «книга» тощо.

Лексика епістолярної спадщини Лесі Українки переконливо свідчить про глибоке знання писемно-літературної, розмовної і фольклорної стихій, високу мовну культуру автора. У її листах поєднуються розмовні вислови з книжними і науково-термінологічними. Хоч письменниця не брала участі в лінгвістичних дискусіях, але з її листів, а головне з мовної практики випливає, що вона «дотримувалася усталених на той час літературних традицій, наслідувала не лише Т. Шевченка, але й користувалася виробленим у Галичині культурним лексичним мінімумом і не цуралася діалектизмів, зокрема волинських типу *начиння* «посуд», *повіз*, *копняк* «удар ногою» та ін. [4, с. 267]. Разом з тим на її мові позначився і полтавський діалект. У листі до О. Маковея Леся Українка висловлює думку, «що зовсім нема чого ставити питання про перемогу того чи іншого діалекту, адже літературна мова мусить витворитись з усіх діалектів, без жадного насильства, сварки й колотнечі. Я не такий завзятий лінгвіст, щоб так уже «преломляти копье» за мову, маю надію, що мене розуміють усі добрі люди і в Галичині, і на Україні. Принаймні мене в Галичині розуміють і старі і діти» [5, с. 386]. «Незалежно від діалектних явищ її мова надзвичайно багата лексично, граматично й фразеологічно. В цьому розумінні вона використала українську народну мову так, як ніхто інший з українських письменників» [цит. за: 4, с. 267].

Мовна свідомість письменниці вбирала в себе всю різноманітність українського дотепного гострого слова, і воно допомагало Лесі Українці в її листовному спілкуванні. Її листи – це джерело різних форм усної народної творчості: сталі словосполучення: «в ступі улучати»; «байдики бити» [7, с. 21]; «волами не вивезеш» [7, с. 13]; «закинула гадку за грядку» [6, с. 12]; прислів'я, приказки: «Обіцянка цяцянка, а дурневі радість!» [5, с. 317]; «Біс біду перебуде одна мене, друга буде» [6, с. 292]; «Баба з возу, кобилі легше» [6, с. 18]; «Прийшла коза до воза!» [6, с. 29]; «Не кажи гоп, поки не вискочиш» [6, с. 127]; «Не було змалку, не буде й до останку» [7, с. 234]; «В нещасну годину родилася, в нещасну і помирати буде» [7, с. 19]. Кожний із таких образних висловів завжди доречний і переконливий з погляду стилю приватного листа. Один з листів до матері (від 26 жовтня 1897 р.), де йдеться про постановку драми «Блакитна троянда», Леся починає з вибачення, що лист буде «діловий» і просить вмовити «головну актрису, хто б вона не була, щоб вона не **передавала куті меду** (виділення наше), себто, щоб не впадала занадто в істеріку...» [5, с. 349]. У листі до дядька М.П. Драгоманова (10 грудня 1892 р.): «...коли Ви мене отак сварите, то **крається серденько начетверо моє**, як співають в одній нашій пісні.» [5, с. 34]. З іншого листа до матері: «...читаючи лист Франка, я не могла не подумати: **прийшла коза до воза**. Тимчасом я відповіла йому в дуже гречному тоні, без жодних натяків на козу...» [5, с. 364]. У листі до М.І. Павлика (31 січня 1895): «Не хотілось би, щоб на моїй книжці стояв невидимкою епіграф: **Бігла через місточок. вхопила кленовий листочок, бігла через гребельку, вхопила водиці крапельку, тільки ж я тила й їла**». Використання письменницею усної народної творчості свідчить про високий рівень володіння мовою, образне мислення, здатність влучно характеризувати будь-яке явище.

Українська мова в Лесиних листах стає відкритою до всіх культур світу, до літературних надбань інших народів. Поряд співіснують українська приказка, народний дотеп і французький усталений вислів, польський фразеологізм і латинський афоризм, російський літературний зворот і поетичний рядок із відомого твору німецького письменника. Ці іншомовні вкраплення функціонують як емоційно-експресивні засоби

увираження індивідуального стилю, точніше – як форма передачі емоційного стану особистості, яка відчувала внутрішню форму образного вислову, яка жила в світі іншомовних літератур і постійно трансформувала цей світ в український інтелектуальний контекст. У цьому виявляється своєрідний мовний європеїзм Лесі Українки. рос.: «С глаз долой, из сердца вон» [6, с. 323]; лат.: «O tempora, o mores!» [5, с. 351]; французькою: «Laisser faire, laisser passer» («Хай буде, як буде») [5, с. 163]; «A la guerre comme a la guerre» (на війні, як на війні) [5, с. 170]; «fais gne tu devars, advinne gue pourra» («Роби, що треба, хай буде, що буде») [5, с. 337]; «Quand on est bete, c`est pour toujours» («Коли хто дурний, то це вже назавжди») [5, с. 391]; італ.: «Veder Napoli e poi morire» («Побачити Неаполь, і потім вмерти») [5, с. 173]; польською: «Nie mila ksiadzu ofira – idi, cider, do domu» («Не мила панові жертва – іди, теля, додому») [5, с. 278]. Це засвідчує, що письменниця добре знала не лише рідну мову, а й інші.

Про своє знання європейських мов Леся Українка писала в листі до М. І. Павлика 27 березня 1903 р. [7, с. 57 – 58], де йшлося про можливість викладати мови в галицьких гімназіях. Французьку, німецьку вона знала так досконало, що могла писати статті цими мовами; вільно володіла італійською, польською; за її словами теоретично знала англійську. Могла розмовляти, як довідуємося з інших листів, болгарською мовою. Сама відзначала, що вимову в російській мала гіршу, ніж у французькій.

У листах письменниця часто торкається теми вивчення чужих мов: «Серед киян молодих остатнього часу починає ширитись європеїзм; вони починають учити європейські мови і інтересуватись європейською літературою» (3 листа до М.П. Драгоманова 24 грудня 1889 р.) [5, с. 45]. Знання мов для Лесі – це вихід у широкий світ, бачити його не лише через переклади з російської: «Біда, що більшість нашої української громади сидить на самій нужденній українській пресі, а через те не бачить як слід світу – ні того, що в вікні, ні того, що поза вікном... Та вже тепер поміж нашою молодією громадою почалось таке „западнечиство“, що багато хто береться до французької, німецької, англійської та італійської мови, аби могли читати чужу літературу» (3 листа до М.П. Драгоманова 17 березня 1891 р.) [5, с. 85]. Взагалі ж її мрією було видання українською мовою бібліотеки іноземної літератури, зокрема творів Байрона, Бальзака, Бомарше, Поля Бурже, Вольтера, Гаршина, Короленка, Конопніцької, Мольєра, Петрарки, Руссо, Сервантеса, Вальтера Скотта... [4, с. 268].

Вічне питання європеїзму й народництва для української літератури, загалом культури Лесі Українка відчувала дуже тонко. Воно стояло для неї як у перекладній практичній діяльності (вибір тем, літератури для просвіти народу), так і в мові як словесно-художній творчості. У листі до брата М. П. Косача 25 лютого 1891 р. вона дуже образно передає тодішні суперечки в Галичині, подібні до таких: «...що краще – Міллер чи нові чоботи, Венера Мілоська чи куль соломи і т.п.» [5, с. 71]. Це засвідчує, що письменниця добре знала не лише рідну мову, а й інші.

«Леся Українка була поборником інтелектуальної, поліфункціональної української мови, добре розуміла складну ситуацію роз'єднання українців, поділ їх державним кордоном. Погляди Лесі Українки на літературну мову як результат синтезування різних говорів, у поєднанні свого й запозиченого, народного й книжного й «без жадного насильства, сварки й колотнечі». Вона прекрасно усвідомлювала, що розриву між усним і писемним мовленням не було б, «якби у нашої мови були такі права в Росії, які є в Галичині». Як від літератури, так і від мови вона, за словами В. Сімовича, „вимагала того, що ми тепер називаємо європейськістю, домагалася такої ширини та глибини, які робили б її цікавою всім, а не тільки, мовляв, „українському хуторянинові“» [цит.

за: 3, с. 267]. Великим болем перейняті її думки й про мовний стан по обидва боки кордону в листі до О.С. Маковея 31 листопада 1893 р.: «*Не знаю, чим се об'яснити, тільки галичани краще говорять, ніж пишуть, а українці краще пишуть, ніж говорять. Що ж до того, що часто українські сім'ї говорять по-російськи, то, здається, не так давно було, що галицькі русинські сім'ї говорили по-польськи; якби у нашої мови були такі права в Росії, які є в Галичині, то я твердо вірю, що й ми не zostалися б позаду, а тепер нехай хто хоче кидати камінь на українців пригноблених школою, урядом, громадськими інституціями, тільки я свого каміння не зважусь здійснити. Щоб Ви вірили в мою безсторонність, я мушу сказати, що вихована в українській мові і що до нашої сім'ї той камінь патріотичний все одно не долетить, хоч і буде кинутий*» [5, с. 179 – 180].

«Вихована в українській мові», Леся Українка була завжди чутлива й чуйна до тих людей, в яких бачила цікавість до української мови й літератури. Живучи, наприклад, в Одесі, в Ялті вона розмовляла українською мовою, тому й траплялися в неї знайомства теж з українцями. Ось як описує Леся в листі до матері типовий образок мовної ситуації на півдні України: «*Мені добре трапилось, що маю дуже добру служанку, дівчину з Малої Перещепини... Вона вже звикла, що з нами можна говорити по-простому, і вже не мучить мені вух тим „новоруським жаргоном“, що панує в нашому дворі. Наші хазяї полтавці і вся двірня з України, але мова така, що аж жаль слухати (хоч хазяйка передплатниця „Рідного краю“ і величає себе мало-росіянокою), вже досить того, що кухарку Горпину звать Грушею...*» [7, 12, с. 233].

Бажання бачити свій народ творцем високої політичної культури, з високим європейським рівнем науки, літератури, виснажлива праця в ім'я цих ідеалів давала письменниці право заперечувати поверховий, зовнішній патріотизм: «*Ще й тепер можна у нас почути таку фразу: „Як се? От Ви казали, що NN дурень і тупиця, а він же так чудово говорить по-нашому“ – се вже ценз! А послухати часом, що він говорить по-нашому, то, може б, краще, якби він говорив по-китайськи*» [5, с. 219].

Поетеса, перекладач, вона тонко реагувала на власне лінгвістичні характеристики вислову, на етимологію слів, їх стилістичне забарвлення, напр., коли брат М. Косач запитував Лесю, як краще перекласти слово *маятник* у реченні з оповідання В.Г. Короленка „Ночью“: *На стене стучал маятник*, вона відповідає: «Слово *маятник*, я думаю, можна так залишити, бо корінь цього слова український. Маятник по-болгарськи *пахальце*, по-сербськи – *шеталиця*, по-чеськи *kuwadlo*, по-польськи *wahadlo*, по-галицьки – *пендель*, *кивало*» [5, с. 37].

Леся Українка йшла попереду свого часу своєю творчою манерою, виробленням українського інтелігентного мовлення, утвердженням єдиної української літературної мови і її стильової розбудови. Водночас вона бачила перспективу свого народу, а тому так дбала про збагачення й інтелектуалізацію його мови, потрібної для відтворення всіх сфер суспільного, культурного життя. Мова Лесі Українки – це на початок ХХ ст. зразок інтелігентної мови Східної України [4, с. 268].

Будучи прихильницею органічного для української мови фонетичного правопису, Леся Українка відстоювала правописні правила, які справді закріпились в українській орфографії. У листі до І.Я. Франка, 14 травня 1892 р. зауважує: «*Я стою за правдиву фонетичну правопись (радикальну) ... В слові **слізьми** таки треба писати м'який знак, бо так вимовляється. Слово **в'яне** можна писати або так, або **вьяне**, але ніяк не **вяне**, бо то власне вийде російська вимова*».

Головний критерій словодобору, яким Леся Українка керувалася під час написання листів до рідних, друзів, знайомих, – живе мовлення її сучасників. Леся Українка

виступала проти засмічення літературної української мови просто безграмотними виразами і фонетичними помилками.

Висновки. Отже, навіть часткове дослідження епістолярної спадщини Лесі Українки засвідчує, як можна і треба володіти українською мовою. Лесине слово в епістолярному дискурсі, її мовомислення свідчать про певний рівень інтелектуального й культурного потенціалу особистості. Питання мови як найважливішої ознаки національної свідомості, етнічної самобутності було надзвичайно важливим для Лесі Українки. Як і всі її попередники, найвидатніші українські письменники, вона прагнула до розширення можливостей українського слова і дала класичний зразок української літературної мови. Лесине слово ввійшло вагомою часткою в українську літературну мову, піднесло її на новий інтелектуальний рівень, поєднавши національну самоідентичність та європейську орієнтацію. Пізнання мовної особистості Лесі Українки невичерпне, осмислення багатогранної творчої спадщини митця постійно відкриває нові аспекти й горизонти для дослідників.

Список літератури

1. Єрмоленко С. Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибики, О. Г. Тодор. – К. : Либідь, 2001. – 224 с.
2. Мацько Л. І. Мовотворчість Лесі Українки / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко // Дивослово. – 2002. – №3. – С.14–16.
3. Панько Т.І. Інтелігентність нашого мовлення / Т.І. Панько // Молодь України. – 1992. – 4 грудня. – С. 6.
4. Русанівський В.М. Історія української літературної мови: підручник / В.М. Русанівський. – К.: АртЕк, 2001. – 392 с.
5. Українка Леся. Листи (1876–1897) / Леся Українка //Зібр. творів : [у 12 т.]. – К.: Наукова думка, 1978. – Т. 10. – 542 с.
6. Українка Леся. Листи (1898–1902) / Леся Українка //Зібр. творів : [у 12 т.]. – К.: Наукова думка, 1978. – Т. 11. – 480 с.
7. Українка Леся. Листи (1903–1913) / Леся Українка //Зібр. творів : [у 12 т.]. – К.: Наукова думка, 1978. – Т. 12. – 694 с.

Власенко В. В. Языковая личность Леси Украинки в эпистолярном дискурсе // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 2. 349-354.

В статье рассматривается языковая личность Леси Украинки в эпистолярном дискурсе, влияние интеллектуального и культурного потенциала личности на развитие украинского литературного языка.

Ключевые слова: *языковая личность, эпистолярный дискурс, письмо.*

Vlasenko V. V. Personality of Lesia Ukrainka in epistolary discourse // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 349-354.

The article deals with the language personality of Lesia Ukrainka in epistolary discourse, influence of intellectual and cultural potential of the personality on the development of the Ukrainian literary language.

Key words: *language personality, epistolary discourse, letter.*

Поступила до редакції 21.04.2012 р.

УДК 811.161.2'373.72:81'23

**Ідеографічна група фразеологічних одиниць
“Поведінка людини”: етнопсихолінгвістичний аспект**

Грозян Н.Ф.

*РВНЗ “Кримський інженерно-педагогічний університет”,
м. Сімферополь, Україна*

У статті запропоновано етнопсихолінгвістичний підхід до дослідження фразеологічної мікросистеми “Поведінка людини”, за допомогою психологічних і лінгвістичних аналізів показано зв’язок фразеологічних одиниць з національним менталітетом.

Ключові слова: *фразеологічна одиниця, вчинок, суїцидальна поведінка, ситуація, мотивація, вузький контекст.*

Сьогодні, на думку вчених, навряд чи варто ставити перед собою програму-максимум – глобального охоплення й опису в ідеографічному аспекті фразеологічного складу мови в цілому. Доцільніше вирізняти й описувати окремі поняттєві поля, тобто йти не за принципом “згори-вниз”, а за принципом “знизу-вгору” [1, с. 16; 2, с. 62]. Виникає проблема систематизувати й описати такі фразеологічні мікросистеми, які раніше залишалися поза увагою дослідників. Тільки так уможлиблюється процес розв’язання важких, суперечливих проблем ідеографічного опису фразеологічного складу мови. За останні 20-30 років було написано ряд монографій, статей і дисертацій, у яких досліджувалися ідеографічні групи ФО на матеріалі різних мов, з’ясувалися деякі теоретичні проблеми фразеологічної ідеографії. Варто зазначити, що перші кроки на шляху розв’язання цієї складної й багатопланової проблеми зроблено (див. праці: А.М. Емірової [3; 4], І.О. Іонової [5], О.М. Каракуці [6], С.І. Кравцової [7], Т.В. Крисенко [8], Ю.Ф. Прадіда [9; 10; 11], П.О. Редіна [12; 13], Л.М. Рязановського [14], М.Ф. Шумілова [15], Н.В. Щербакової [16] та ін. учених). Услід за Ю.Ф. Прадідом вважаємо, що істотними недоліками основних схем ідеографічної класифікації як лексичних, так і фразеологічних одиниць, недостатньо, а то і зовсім, не враховуються дані таких наукових дисциплін як філософія, психологія тощо” [2, с. 15].

Актуальність теми дослідження визначається, по-перше, посиленням в україністиці інтересу до опису окремих фразеологічних мікросистем; по-друге, потребою подальшого вивчення фразеологічних мікросистем української мови, залучаючи до аналізу деякі дані теорій, висновків інших наук і галузей лінгвістики; по-третє, підвищеним інтересом науковців до проблеми глибинних зв’язків між фразеологізмами й національним менталітетом.

Сучасна лінгвістика визначає перспективи подальшого розвитку фразеологічної ідеографії. Гуманізація мовознавства, поворот до мовної особистості як медіума

для проникнення в мову зумовили перехід традиційних та нових лінгвістичних дисциплін на якісно новий науково-пізнавальний рівень. Сьогодні спостерігається найтісніший зв'язок фразеологічної ідеографії з порівняно новою галуззю науки про мову – етнопсихолінгвістикою. Ця маргінальна лінгвістична дисципліна на межі психолінгвістики, етнолінгвістики й етнології отримує широкі перспективи в сучасному світі, коли народи намагаються визначити власне обличчя, глибше пізнавати національний дух, менталітет, культуру, мову [17]. В.І. Кононенко зазначає, що „в умовах утвердження в суспільстві української національної ідеї, коли змінюються ціннісні орієнтири і поряд із загальногуманістичним, загальноціннісним незрівнянно зростає значення національно специфічного, окремого в мові, традиціях, звичаях українців” [18, с. 5].

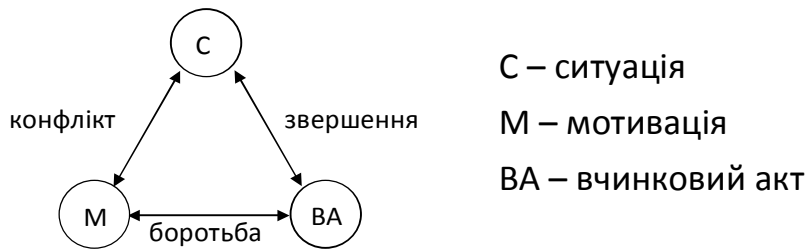
Поведінка людини – це “багаторівнева, поліфункціональна система” [19, с. 385], яка є окремою категорією, пов'язана з психічними процесами, станами та властивостями людини й досліджується не лише психологами, а й представниками інших наук. Для лінгвістів, у першу чергу, становлять інтерес мовні засоби, що використовуються на позначення поведінки людини. Однак учені неодноразово звертали увагу на недостатню вивченість цієї проблеми – відсутність схеми систематизації мовних засобів вираження поведінки людини, обмежене використання досягнень психологічної науки в галузі дослідження поведінки людини [9; 10; 11, с. 67].

Приклади переконують, що поведінка людини передається широким діапазоном фразеологічних засобів української мови. Виявлено три тематичні групи ФО (ієрархічна структура ідеографічної класифікації ФО подається за Ю.Ф. Прадідом [11, с. 40]) на позначення агресивної поведінки людини: 1) “Суїцидальна поведінка людини”, 2) “Агресивна фізична поведінка людини”, 3) “Агресивна вербальна поведінка людини”; три тематичні групи ФО на позначення просоціальної поведінки людини: 1) “Опосередкована альтруїстична”, 2) “Ситуативна альтруїстична”, 3) “Свідома ціннісна альтруїстична”; дві тематичні групи ФО на позначення девіантної поведінки людини: 1) “Злочинна поведінка людини”, 2) “Кримінально не карана (непротиправна) аморальна поведінка людини” та ін. У результаті дослідження виявлено більш й менш численні тематичні групи, семантичні поля, семантичні групи й синонімічні ряди ФО.

Установлено, що серед обстежених ФО більшість має негативне оцінне значення. Загальновизнаною в сучасній лінгвістичній науці є думка, що фразеологізми покривають ті ділянки дійсності, які пов'язані з людською оцінкою реалій [1], і, з іншого боку, негативно конотовані поля завжди більші в кількісному відношенні [20]. Результати проведених досліджень дають змогу констатувати, що виявлене негативне оцінне значення ФО не завжди реалізується в здійсненому людиною вчинку чи дії, так як ФО передають як повні, так і неповні вчинкові акти (ВА). Семантика цих ФО реалізується в самих фразеологізмах або у вузьких контекстах. *Мета.* Для прикладу розглянемо тематичну групу ФО „Суїцидальна поведінка людини”.

Фразеологічний матеріал переконує, що на позначення суїцидальної поведінки людини ФО передають: 1) **повний вчинковий акт (ВА)**, 2) **неповний ВА**. При повному ВА діє закон внутрішнього визрівання вчинку (закон достатньої підстави) [дет. про це див.: 21, с. 190]. Ситуаційний конфлікт переходить у мотиваційну амбівалентність, а потім у ВА (див. Схему 1):

Схема 1. Вчинок – логічний осередок психології

Проілюструємо ці положення конкретними прикладами:

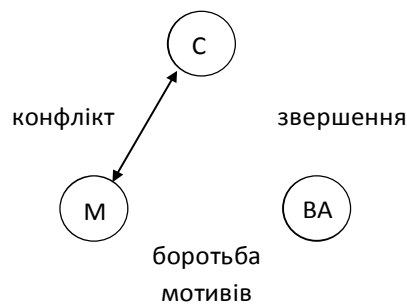
*Я поки й віку, не збагну, як Нечипір Безхлібний міг у тридцять шостому році **пустити собі кулю в скроню*** (Н. Тихий). ФО **пустити собі кулю в скроню** “застрелитися” [ФСУМ, с. 722] (Тут і далі значення ФО коментуємо за виданням: Фразеологічний словник української мови: в 2 кн. – К.: Наукова думка, 1993. – Кн. 1-2. У квадратних дужках подається скорочено назва словника, сторінка) передає, що акт самогубства звершився, практична дія вчинку відбулася, причинний ланцюг замкнувся – Нечипір Безхлібний застрелився.

*Дочко! Наталочко! – закричала мати. – Невже задумала **руки на себе накласти!***.. Та дочка не відгукувалась (С. Олійник). ФО **руки на себе накласти** “кінчати життя самогубством, заподіювати собі смерть” [ФСУМ, с. 527] передає, що ВА звершився, індивід вчинив акт самогубства;

*Про М.Є.: одержав учора листа від доктора. М.Є. **покінчив з собою** пострілом з револьвера (В. Ленін). ФО **покінчив з собою** “позбавити себе життя, вчинити самогубство” [ФСУМ, с. 666] передає, що акт самогубства звершився, причинний ланцюг замкнувся – М.Є. застрелився тощо.*

Здійснений аналіз дає підстави вважати, що повний ВА самогубства передається невеликою кількістю ФО (близько 15% від усього загалу ФО на позначення суїцидальної поведінки). 85% дослідженого фразеологічного матеріалу на позначення суїцидальної поведінки передають неповний ВА. Закон внутрішнього визрівання вчинку діє не завжди. Жодний психічний акт не здійснюється, поки остаточно не визріває його ситуаційний момент. Наявність ситуації чи ситуаційного конфлікту, що тільки переходить у мотивацію (див. Схему 2), передається ФО:

Схема 2. Зображення першого моменту вчинку

Не скакати ж мені з оцієї кручі в море! – сказав Ломицький. – Скакайте, то пойма віри, – сказала Марта Кирилівна. – Але ж я собі скручу в`язи! крикнув Ломицький (Іван Нечуй-Левицький). ФО *собі скручу в`язи* “покалічитися або вбитися; загинути” [ФСУМ, с. 822] передає наявність ВА, а вузький контекст вказує на те, що ВА неповний, а фіксується лише наявність ситуації: далі знаходиться море, якщо Ломицький ступить, то заподіє собі смерть;

Нелегко без грошей. Саме легше петлю на шию або з мосту та в воду (А. Тесленко). ФО *петлю на шию* “повіситися” [ФСУМ, с. 625] передає наявність ВА, а вузький контекст вказує на те, що ВА неповний, а фіксується лише перший момент вчинку – ситуація: неможливість існування без грошей.

Загострення ситуаційного конфлікту, виникнення колізії (**колізія** від лат. *collisio*, від *collido* – стикаюся) – зіткнення протилежних сил, інтересів, прагнень [22, с. 277] переживаються людиною як амбівалентний стан, роздвоєність, як неможливість діяти, як перешкода, котру треба ліквідувати, “очиститися” від неї. Людина має тенденцію втручатися в ситуацію, доводити її до конфліктного стану, колізії, а потім – ліквідувати цей стан (закон *драматичного перебігу почуттів*) [21, с. 191].

Чим більше загострюється ситуаційний конфлікт, тим інтенсивнішою стає емоційна реакція на нього й необхідність катарсису. У науковій літературі термін **катарсис** (від грец. р Катарсис здійснюється на основі мотиваційної сфери. Вона є продовженням розвитку ситуації, усвідомленням ситуаційних відношень. Мотивація, зрештою, лише загострює ситуаційний конфлікт, у ньому самому відшуковуються механізм і шляхи його подолання, визначаються напрям і характер зміни ситуації. Мотиваційна амбівалентність посідає тепер місце ситуаційного конфлікту. Ні ситуаційно, ні мотиваційно суперечності буття не знімаються. Вони тільки усвідомлюються. Із цього приводу дослідження психологів показують, що “завжди перед людиною залишається можливість діяти й так, й інакше. Лише *практична дія вчинку є замиканням причинового ланцюга*” [21, с. 191].

У міру розгортання мотивації в її складності, амбівалентності (роздвоєності) інколи вчинок самогубства як реальна дія затримується (див. Схему 3), і притупляється воля до його здійснення [23, с. 102-105].

Мотивація ще не втратила для свідомості людини свій амбівалентний характер:

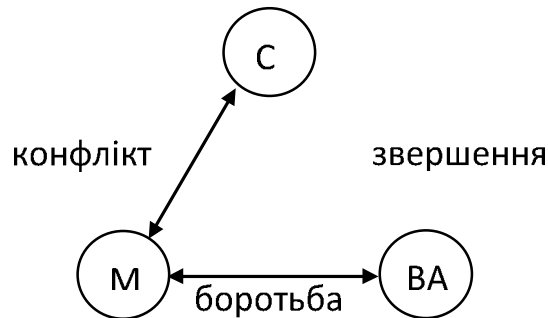

Схема 3. Зображення другого моменту вчинку

**Ідеографічна група фразеологічних одиниць
“Поведінка людини”: етнопсихолінгвістичний аспект**

*Василю... Одумайся лиш краще. Пожалій і себе, і її (Мотрю). Вона всю ніч тільки про тебе і балакала. Тебе візьмуть – вона з **собою** що-небудь **подіє** (Панас Мирний) (Мотря перебуває в стані пригнічуючих амбівалентних почуттів: без Василя життя – не життя);*

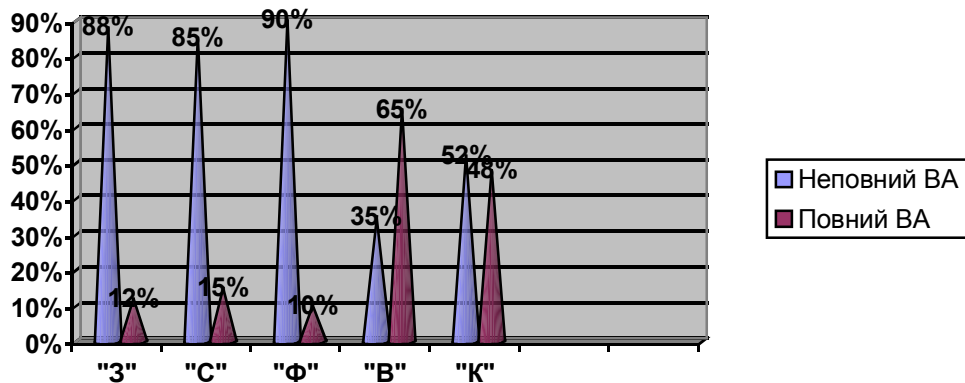
*Якби не Яковець, то, може, сама б, **жива** за ним (Петрусем) **у могилу полізла** (П. Григоренко) (може й довелося б заподіяти собі смерть, коли б не було Яківця);*

*Да, коли б от немов сталося – всі діти вимерли за одну ніч на всій землі... я б, **мабуть, на ранок пустив би собі кулю в голову** (А. Головка) (вчинковий акт може й звершився б, а може й ні, коли б діти на всій землі вимерли за одну ніч).*

ВА самогубства передається такими ФО: **подіє з собою** “покінчити життя самогубством” [ФСУМ, с. 659]; **жива у могилу полізла** “заподіяти собі смерть, позбавити себе життя” [ФСУМ, с. 669]; **пустив собі кулю в голову** “застрелитися” [ФСУМ, с. 722] тощо, а вузький контекст вказує на те, що ВА неповний, фіксується лише другий момент учинку – наявність мотивації.

Передача фразеологізмами повного й неповного ВА проаналізовано й у інших тематичних групах фразеологічної мікросистеми „Поведінка людини” [дет. про це див.: 24, с. 6-14].

Співвідношення між ФО, вилученими з творів української літератури з негативним оцінним значенням, і передачею цими ФО повного ВА й неповного ВА узагальнено в гістограмах 1, 2.

“З” – злочинна поведінка людини

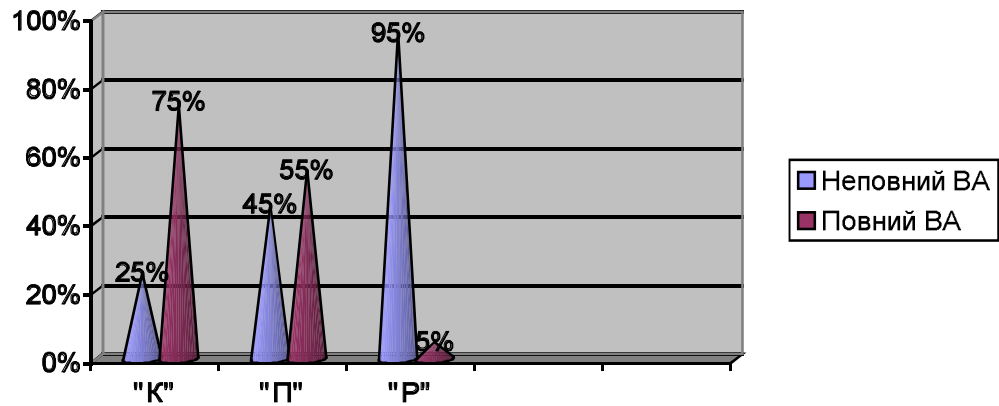
“С” – суїцидальна поведінка людини

“Ф” – фізична агресивна поведінка людини

“В” – вербальна агресивна поведінка людини

“К” – кримінально не карана (непротиправна) аморальна поведінка людини

Гістограма 1. Передача фразеологізмами повного й неповного ВА в тематичних групах ФО з негативним оцінним значенням

- "К" – корисливість людини
 "П" – систематичне пияцтво людини
 "Р" – сексуальна розбещеність людини

Гістограма 2. Передача фразеологізмами повного й неповного ВА в семантичних полях ФО з негативним оцінним значенням

Висновки. Немає сумніву в тому, що у ФО відображається культурно-національний досвід і традиції народу, закріплюються певні форми людської поведінки [дет. про це див.: 25; 26; 27; 28]. У ході дослідження виявлено, що такі дії, як бити, вбивати, завдавати фізичних страждань, кінчати життя самогубством, заподіювати собі смерть не є характерною рисою українського народу. Результати аналізу підтверджують, що українському менталітетові не властива суїцидальна, фізична агресивна поведінка людини й сексуальна розбещеність людини. У фразеологічній мікросистемі „Поведінка людини” відображені риси української ментальності, що становить інтерес не тільки для мовознавців, а й для етнопсихологів, етнокulturологів.

Список літератури

1. Эмирова А. М. Русская фразеология в коммуникативно-прагматическом освещении: автореф. дис. ... д-ра филол. наук / А.М. Эмирова. – Ташкент, 1989. – 41 с.
2. Прадід Ю. Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень) / Ю. Ф. Прадід // НАН України, Ін-т української мови / [відп. ред. О.О. Тараненко]. – К.: Сімферополь, 1997. – 252 с.
3. Эмирова А. М. Структурные и семантические характеристики одного фразеологического поля / А. М. Эмирова // Вопросы фразеологии. – Самарканд: Изд-во Самарканд. ун-та, 1977. – Вып. XI. – С. 11-15.
4. Эмирова А. М. Фразеологическая идеография, предмет и задачи / А. М. Эмирова // Вопросы фразеологии: Сб. науч. статей. – Самарканд, 1984. – С. 64-68.

5. Ионова И. А. О лексико-грамматической квалификации субстантивных фразеологизмов со значением качественной оценки лица / И. А. Ионова // Русский язык в школе. – 1977. – № 3. – С. 82-85.
6. Каракуця О. М. Фразеологізми української мови з компонентом “душа” (структурно-семантичний, ідеографічний, лінгвокультурологічний аспекти): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. – Харків, 2002. – 19 с.
7. Кравцова С. І. Стилїстична характеристика фразеологічних одиниць із значенням кількості / С. І. Кравцова // Українська мова і література в школі. – 1979. – № 11. – С. 22-25.
8. Крисенко Т. В. Фразеологічні одиниці зі значенням говоріння в прагматичному аспекті (на матеріалі сучасної російської мови): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. – Харків, 2002. – 17 с.
9. Прадид Ю. Ф. Актуальные теоретические проблемы фразеологической идеографии / Ю. Ф. Прадид, Н.Ф. Грозян // Ономастика і апелятиви: зб. наук. праць. – Дніпропетровськ, 1998. – Вип. 4. – С. 102-105.
10. Прадид Ю. Ф. Принципы выделения лексических и фразеологических микро- и макросистем / Ю. Ф. Прадид, Н. Ф. Грозян // Материалы конф. “Принципы и методы функционально-семантического описания языка: итоги, направления, перспективы”. – М.; Симферополь, 1997. – С. 229-232.
11. Прадид Ю. Ф. Засади укладання фразеологічного словника ідеографічного типу / Ю. Ф. Прадид // Мовознавство. – 1995-1. – № 4-5. – С. 35-38.
12. Редін П. О. Семантична характеристика фразеологізмів із значенням часу / П. О. Редін // Українське мовознавство. – К.: Вища школа, 1987-1. – Вип. 14. – С. 8-14.
13. Редін П. О. Фразеологізми з просторовим значенням / П. О. Редін // Культура слова. – К.: Наукова думка, 1987-2. – Вип. 33. – С. 51-54.
14. Рязановский Л. М. Идеографические аспекты немецкой фразеологии: Темпоральная фразеология / Л. М. Рязановский. – СПб.: Изд-во Петерб. ун-та, 1997. – 200 с.
15. Шумилов Н. Ф. Фразеологические обороты со значением времени / Н. Ф. Шумилов // Русский язык в национальной школе. – 1985. – № 3. – С. 12-16.
16. Щербакова Н. В. Фразеологізми з назвами людей у лексичному наповненні: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. – Харків, 2002. – 18 с.
17. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / О. О. Селіванова. – К.: Фітосоціоцентр, 1999. – 148 с.
18. Кононенко В. І. Рідне слово / В. І. Кононенко. – К.: Богдана, 2001. – 303 с.
19. Трофімов Ю.Л. Психологія: підручник / Ю.Л. Трофімов, В.В. Рибалка, П.А. Гончарук та ін. – К.: Либідь, 1999. – 558 с.
20. Ройзензон Л. И. К изучению диалектной фразеологии / Л. И. Ройзензон // Общеславянский лингвистический атлас. Материалы и исследования. – М., 1970. – С. 308-322.
21. Основи психології: Підручник / [за заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця]. – 4-те вид., стереотип. – К.: Либідь, 1999. – 632 с.
22. Словник іншомовних слів / [Уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута]. – К.: Наукова думка, 2000. – 662 с.
23. Ильин Е. П. Психология воли / Е. П. Ильин. – СПб: Питер, 2000. – 288 с.
24. Грозян Н. Ф. Фразеологічна мікросистема “Поведінка людини” в українській мові (ідеографічний і аксіологічний аспекти): автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Дніпропетровськ, 2003. – 20 с.

25. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и культурологический аспект В. Н. Телия. – М.: Школа “Языки русской культуры”, 1996. – 288 с.
26. Телия В. Н. Типы языковых значений. Связанное значение слова в языке / В. Н. Телия. – М.: Наука, 1981. – 296 с.
27. Петренко В. Ф. Основы психосемантики: [учеб. пособие] / В. Ф. Петренко. – М.: Изд-во МГУ, 1997. – 400 с.
28. Сухарев В. А. Психология народов и наций / В.А Сухарев, М.В Сухарев. – Д.: Сталкер, 1997. – 400 с.

Грозян Н. Ф. Идеографическая группа фразеологических единиц «Поведение человека»: этнопсихолингвистический аспект // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 2. 355-362.

В статье предложен этнопсихолингвистический подход к исследованию фразеологической микросистемы «Поведение человека», при помощи психологических и лингвистических анализов показана связь фразеологических единиц с национальным менталитетом.

Ключевые слова: *фразеологическая единица, поступок, суицидальное поведение, ситуация, мотивация, узкий контекст.*

Grozyan N. F. Ideographic group of phraseological units “behaviour of a person”: ethnopsyo-linguistic aspect // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 355-362.

The ethnopsyo-linguistics approach to the search of phraseological microsystem “Behaviour of a person” is studied in the article, the connection of phraseological units with national mentality on the basis of psycho-linguistics analyses is shown.

Key words: *phraseological unit, suicidal behaviour, act, situation, motivation, narrow context.*

Поступила до редакції 29.03.2012 р.

УДК 811.161.2'373.72

Репрезентація концепту **ОБМАН** фразеологізмами української мови

Прудникова Т. І.

*РВНЗ “Кримський інженерно-педагогічний університет”,
м. Сімферополь, Україна*

У статті аналізуються особливості репрезентації українськими фразеологізмами базового шару концепту ОБМАН.

Ключові слова: *фразеологічна одиниця, концепт, обман, концептуалізація, людина.*

Про концепт сьогодні пишуть дуже багато, але, як і раніше, визначають його по-різному. Частина дослідників розуміє його широко як універсальну сутність, що формується у свідомості на базі безпосереднього чуттєвого досвіду, безпосередніх операцій людини з предметами, а також на основі мовного спілкування та взаємодії з іншими уже сформованими концептами.

Дослідники виявляють різну кількість аспектів, релевантних для з'ясування природи концепту. Так, зважаючи на вживання його у системі понять сучасної науки, Ж. Краснобаєва-Чорна визначає сім таких аспектів: логіко-філософський (Дж. Кемені, Ч. Пірс, Г. Фреге), власне філософський (Ж. Дельоз, Ф. Гваттарі), лінгвістичний (В. Гак, В. Звєгінцев, О. Тараненко), лінгвокультурологічний (А. Вежбицька, В. Красних, В. Маслова, В. Іващенко), когнітивний (О. Кубрякова, З. Попова, Й. Стернін, В. Дем'янков), психолінгвістичний (О. Залевська, О. Селіванова, Л. Лисиченко, В. Старко) та літературно-культурологічний (Л. Грузберг, Л. Іванова, О. Кагановська) [4]. Зазначена поліаспектність свідчить про складну й багатогранну природу самого концепту та наукових знань про нього [1; 4; 5; 6 та ін.].

О. Цапок розглядає чотири аспекти дефініції концепту: логіко-філософський, що пов'язує концепт із поняттям; логіко-семантичний, орієнтований на ототожнення його зі значенням; психологічний, який виходить з ідеї О. Потебні про трирівневу структуру слова, одним із яких поряд із внутрішньою та зовнішньою формою є «зміст (або ідея), що відповідає чуттєвому образу чи розвинутому з нього поняттю» [13]; й інтегративний, орієнтований на розуміння концепту як інформаційної структури свідомості з огляду на різні способи отримання інформації [9; 13].

Актуальність теми дослідження визначається, по-перше, посиленням в україністиці інтересу до проблеми відображення у мові концептосфери народу та її основних концептів; по-друге, потребою подальшого вивчення особливостей структурування концептів, репрезентованих ФО, залучаючи до аналізу деякі дані теорій, висновків інших наук і галузей лінгвістики.

Складним і дискусійним питанням лінгвоконцептології є структура концепту. За Ю. Степановим, концепт складається з компонентів-прошарків, які постають резуль-

татом, «опадами» культурного життя різних епох. У такий спосіб, окрім інтенсивної, концепт має ще три ознаки: 1) основна актуальна ознака – концепт актуальний для всіх носіїв певної мови (це не тільки колективне уявлення, як реальність суспільства, але і гіпотези, що створюються про цю реальність найбільш видатними членами суспільства); 2) додаткова, пасивна ознака – властивості, що виступають вже неактуальними, «історичними» (глибинний прошарок, що існує в сучасному стані культури, але не усвідомлюється людьми); 3) буквальный смысл, або внутрішня форма, втілена у зовнішній, вербальній формі [10]. Постаючи тривимірним утворенням, концепт, на думку В. Карасика, містить предметно-образний, поняттєвий та ціннісний складники [3, с. 109].

Новий погляд на структуру концепту пропонує В. Іващенко [2]. На думку автора, концепт культури складається з п'яти компонентів: 1) власне-когнітивного, або когнітиву (інформація про світ, що частково передається генетично, а частково є результатом набутого індивідуального життєвого досвіту й зберігається в структурах довготривалої пам'яті на мовно-мисленнєвому рівні свідомості переважно у формі образів-енграм чуттєвого сприйняття, понять та пропозицій); 2) емотивного, або емотиву (стале відношення між людиною й об'єктом, що виникає на базі їх соціальних / матеріальних та духовних потреб і репрезентується у формі емоційного тону вражень, власне емоцій або почуттів - емоційних процесів, станів, а також загальних постанов особистості як емоційного переживання, що досягає найвищого ступеня узагальнення); 3) конативного, або конатиму (поведінкова реалізація ментальних настанов і ціннісних орієнтацій суб'єкта відображення, сфокусованих на певному фрагменті дійсності; цей компонент ґрунтується на стереотипах поведінки, вироблених попереднім життєвим досвідом як окремо взятої людини, так і людської спільноти загалом, що зберігаються в структурах пам'яті); 4) компонент епохи (конкретно-історичні умови життєдіяльності соціокультурної спільноти); 5) факторної зумовленості природних умов життєдіяльності та географічного розташування (додаткова інформація в ціннісно-смысловій організації концепту про географічні особливості території проживання етносу та кліматичні умови, екологічну ситуацію, а також економічні, політичні, релігійні, правові та інші чинники); а структура культурно-історичного концепту – з шести [2]. Беручи до уваги факт існування індивідуальної та колективної свідомості, а також сферичну форму мовної моделі світу (Л. Вітгенштейн, Н. Хомський, Ю. Караулов, І. Ревзін, Ж. Соколовська), деякі вчені припускають, що концепт має макро- і мікросфери [див., напр.: 4].

В. Ніконова представляє структуру концепту у вигляді рівневої моделі або кількох шарів: смислового та вербального або смислового, образно-асоціативного та предметно-почуттєвого [5, с. 251].

Ми, услід за Й. Стерніним, З. Поповою [див., напр.: 6; 7; 10; 11] та ін. дослідниками, обстоюємо польову модель концепту, яка містить ядро та периферію.

Ядром концепту ОБМАН є лексема *обман* (базовий образ) і виявлені когнітивні сектори (ознаки). Базовий образ і когнітивні сектори – це **базовий шар концепту ОБМАН**.

Приклади свідчать, що когнітивні сектори базового шару концепту ОБМАН репрезентовані широким діапазоном українських фразеологічних одиниць:

а) обманути, перехитрити (використовувати іншу людину як засіб для досягнення власних цілей): *накинути ласим оком*. З корисливими намірами [ФСУМ, с. 586]; *замовляти (заговорювати) / замовити (заговорити) зуби*. Вводити в оману, дурити

когось [ФСУМ, с. 313]. *брати / взяти на арапа*. Обманюючи, хитруючи, діючи нечесно, домагатися чого-небудь [ФСУМ, с. 51]. *брати / взяти на пушку (на понт)*. Обманюючи, хитруючи, діючи нечесно, домагатися чого-небудь [ФСУМ, с. 51]; *брати / взяти на Бога*. Обманюючи, хитруючи, діючи нечесно, домагатися чого-небудь [ФСУМ, с. 51]; *замазувати / замазати очі*. Відвертати чию-небудь увагу; обманювати когось [ФСУМ, с. 311]; *відводити / відвести очі* [ФСУМ, с. 116] та ін.;

б) обманути (обманом поставити кого-небудь в незручне становище): *залишати (лишати), зоставляти* і т. ін.) / *залишити (лишити, зоставити* і т. ін.) *в дурнях*. Одурити, перехитрити кого-небудь, поставивши у незручне, смішне становище [ФСУМ, с. 310]; *пошити (обути) / шити (обувати) у дурні*. Поставити кого-небудь у дуже незручне становище; одурити когось [ФСУМ, с. 685]; *підвести / підводити під монастир*. Обдуривши, накликати біду, ставити кого-небудь у скрутне становище [ФСУМ, с. 631] та ін.;

в) обманути (неправильно інформувати; нав'язувати неправильне уявлення про що-небудь): *замилювати (милити) / замилити очі*. Обдурювати кого-небудь, хитрувати [ФСУМ, с. 312]; *пускати / пустити в очі дим (пильку)*. Вводити в оману кого-небудь [ФСУМ, С. 718-719]; *пускати / пустити ману [в вічі]*. Обдурювати, змушувати вірити в що-небудь нереальне [ФСУМ, с. 719]; *напускати / напустити дурману*. Обманюючи, завуальовуючи істину, змушувати вірити в що-небудь нереальне [ФСУМ, с. 532]; *наводити / навести полуду (більмо) на очі*. Навмисно неправильно інформувати, обдурювати кого-небудь [ФСУМ, с. 520]; *засліплювати / засліпити очі*. Позбавляти здатності чітко мислити, правильно сприймати навколишню дійсність [ФСУМ, с. 317] та ін.;

г) обдурити, перехитрити кого-небудь: *обвести (обкрутити, обернути, обмотати* і т. ін.) / рідше *обводити (обкручувати, обертати, обмотувати* і т. ін.) *круг (кругом, навколо, довкола) пальця (пучки)* [ФСУМ, с. 563]; *обвести / обводити за ніс*. Перехитрити, обдурити кого-небудь [ФСУМ, с. 563]; *лишати (залишати* і т. ін.) / *лишити (залишити* і т. ін.) *з носом*. Обдурювати, перехитровувати кого-небудь [ФСУМ, с. 432]; *водити / поводити за ніс (за носа)*. Обдурювати кого-небудь [ФСУМ, с. 142] та ін.;

г) хитрувати (вдаватися до неправдивих, нечесних учинків): *підходити (підлазити) з хитрощами*. Вдаватися до неправдивих, нечесних учинків [СФС, с. 135]; *удаватися до хитрування (до хитрощів)*. Удаватися до неправдивих, нечесних учинків [СФС, с. 135]; *братися (даватися, вдаватися, підніматися, пускати-ся) на хитрощі*. Вдаватися до неправдивих, нечесних вчинків [СФС, с. 135]; *крутити (вертати) хвостом*. Удаватися до неправдивих, нечесних учинків [СФС, с. 135] та ін.;

д) лицемірити: *кривити / покривити (скривити) душею*. Бути нещирим, лицемірити [ФСУМ, с. 396]; *грати / ламати комедію*. Удавати з себе кого-небудь, лицемірити [ФСУМ, с. 195]; *справляти комедію*. Удавати з себе кого-небудь, лицемірити [ФСУМ, с. 195] та ін.;

е) морально псувати, підбурювати на негідні вчинки: *збивати (зводити) / збити (звести) з пуття*. Морально псувати, підбурювати на негідні вчинки [ФСУМ, с. 323]; *зводити (заводити, збивати) / звести (завести, збити) на манівці*. Спрямувати кого-небудь на неправильні вчинки [ФПЛМ, с. 326]; *підводити (підбивати, підбити) / підвести на гріх*. Спонукаати когось до якогось негожого, непорядного вчинку [ФСУМ, с. 631] та ін.;

з) першим користуватися чиймись здобутками: *збирати вершки [на молоці]*. Брати собі все найкраще, першим користуватися чиймись здобутками [ФСУМ, с. 323]; *збирати / зібрати сметанку*. Брати собі все найкраще, першим користуватися чиймись здобутками [ФСУМ, с. 323-324]; *знямати / зняти пінку*. Брати, одержувати найкраще, не затрачуючи зусиль [ФСУМ, с. 343] та ін.;

ж) утручатися в чужі справи: *встромляти (сунути, пхати) / встромити (втиснути, всунути) [свого] носа ([свій] ніс)*. Безцеремонно втручатися в що-небудь, переважно в те, що не стосується когось [ФСУМ, с. 156]; *сунути носа до чужого прося*. Безцеремонно втручатися в що-небудь, переважно в те, що не стосується когось [ФСУМ, с. 156] та ін.

Висновки. Отже, базовий шар концепту ОБМАН репрезентований широким діапазоном українських фразеологічних одиниць. Дослідження лінгвокультурної специфіки таких концептів дасть змогу глибше пізнати етнопсихологічні засади національного світосприйняття, змоделювати мовно-концептуальну картину світу українського народу.

Перелік умовних скорочень

СФС – Коломієць М.П., Регушевський Є.С. Словник фразеологічних синонімів. – К.: Радянська школа, 1988. – 200 с.; ФСУМ – Фразеологічний словник української мови: В 2 кн. – К.: Наукова думка, 1993. – Кн. 1-2.

Список літератури

1. Алефиренко Н.Ф. Фразеология в свете современных лингвистических парадигм: [монография] / Н.Ф. Алефиренко. – М.: ООО Изд.-во «ЭЛПИС», 2008. – 271 с.
2. Іващенко В. Л. Функціональна топологія концептів як одиниць культури / В. Л. Іващенко // Вісник Львів. ун-ту. Сер. філол. – 2004. – Вип. 34. – Ч. I. – С. 390-397.
3. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – М.: Гнозис, 2004. – 390 с.
4. Краснобаєва-Чорна Ж. Концепт ЖИТТЯ в українській фраземіці: автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Дніпропетровськ, 2008. – 20 с.
5. Ніконова В.Г. Трагедійна картина світу в поезиці Шекспіра: монографія. – Дніпропетровськ: ДУЕП, 2007. – 364с.
6. Попова З.Д. Когнитивная лингвистика / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – М.: АСТ: Восток – Запад, 2007. – 314 с.
7. Попова З.Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Воронеж: Истоки, 2001. – 190 с.
8. Селіванова О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) / о. Селіванова. – Київ – Черкаси. – 2004. – 275с.
9. Селіванова Е.А. Когнитивная ономазіологія: монографія. – К.: Изд-во украинского фитосоциологического центра, 2000. – 248 с.
10. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры / Ю.С. Степанов. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Академический проект, 2004. – 992 с.

11. Стернин И.А. Значение и концепт: сходства и различия / И. А. Стернин // Общение. Языковое сознание. Межкультурная коммуникация. – Калуга, 2005
12. Стернин И.А. Может ли лингвист моделировать структуру концепта? / И. А. Стернин // Когнитивная семантика: Материалы. Второй Международной школы- семинара по когнитивной лингвистике / Отв. ред. Н.Н. Болдырев; Редкол.: В.С. Кубрякова и др.: В 2 ч. - Ч. 2. - Тамбов: Изд-во Тамб. ун-та, 2000. - С. 13- 17.
13. Цапок О.М. Мовні засоби репрезентації концепту КРАСА в поезії українських шістдесятників: автореф. дис. ... канд. філол. наук / О.М. Цапок. – Одеса, 2003. – 20 с.

Прудникова Т. И. Репрезентация концепта ОБМАН фразеологизмами украинского языка // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 2. 363-367.

В статье анализируются особенности репрезентации украинскими фразеологизмами базового слоя концепта ОБМАН.

Ключевые слова: *фразеологическая единица, концепт, обман, концептуализация, человек.*

Prudnikova T. I. Representation of the concept DECEIVE by ukrainian phraseologisms // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 363-367.

Peculiarities of representation of basic level of concept the DECEIVE by Ukrainian phraseologisms are analyzed in the article.

Key words: *phraseological units, concept, deceive, conceptualization, human.*

Поступила до редакції 21.03.2012 р.

УДК 811.161.2'371

**Лексико-семантична структура аксіономенів
(на матеріалі української мови)**

Сорока Т.В.

*Ізмаїльський державний гуманітарний університет,
м. Ізмаїл, Україна*

Статтю присвячено характеристиці загальнонаціональних цінностей як аксіологічних категорій мовної картини світу через встановлення їх семного складу.

Ключові слова: аксіономен, семантичний аналіз, генералізована сема.

На сучасному етапі розвитку аксіологічно зорієнтованого мовознавства (наукові розвідки ціннісного компоненту в семантиці ментальних утворень, обґрунтування ціннісної картини світу лінгвосоціуму) *актуальною* постає потреба лінгвістичного дослідження фундаментальних категорій духовної культури: філософсько-світоглядних, наукових, громадсько-політичних, соціальних, моральних, релігійних, правових та естетичних цінностей, сукупність яких характеризує вищі запити людини і складає культурний код народу.

Відображаючись у соціумній свідомості, цінність сприймається як еталон належного, ключовий життєвий орієнтир і спонукальний механізм людської діяльності [1, с. 116].

Таким чином, в межах заявленої проблематики основною *метою* даної *статті* є характеристика загальнонаціональних цінностей через встановлення їх семного складу і, відповідно, розташування в матриці, яка системно зображує внутрішню організацію лексичних одиниць.

Матеріалом дослідження виступають аксіономени (від грецького слова ЇоЯб – "цінність" і латинського – *nomen* – "ім'я, назва") – термін, що позначає найменування цінності [термін наш – Т.С.]), які кваліфікуються як слова на позначення ціннісно-обумовлених констант культури.

Для розкриття мовних засобів вираження аксіологічного знання духовної культури українського народу нами відібрано з 11-томного Словника української мови (СУМ) 14 аксіономенів з найвищим ступенем полісемії шляхом застосування поряд з компонентним аналізом процедури ступінчастої ідентифікації. Дані аксіономени за кількісними показниками генералізованих сем (як семантично-похідних ознак, які мають скорочено-узагальнений зміст, що виводиться логічним шляхом з вихідної семіми і застосовується в моделюванні горизонтальної ланки матриці) розподіляються на дві групи.

Перша група слів на позначення цінностей в сучасній українській мові представлена найбільш заповненою ділянкою матриці і характеризується іменниками *життя, порядок, воля, природа, честь*, семантика яких передається 18-14 лексичними значеннями.

Найвищим ступенем полісемії визначається аксіономен *життя* (18 генералізованих сем), який являє собою «матір всіх можливостей» (за Ортега-і-Гассет), ствердження блага в його безпосередності. Укорінюючись як особистісна цінність, життя виявляє споконвічний, вихідний екзистенціал буття “Я” і концептуалізується у пошуку цілей й сенсу існування [3, с. 224-229]. За даними СУМ лексема *життя* характеризується як ‘вища форма матерії’, ‘розвиток’, ‘стан живого організму’, ‘період часу, вік, літа’, ‘все пережите, зроблене людиною’, ‘біографія’, ‘жива істота’, ‘щось дороге, необхідне, важливе’, ‘прояв фізичних, духовних сил’, ‘рух, дія’, ‘бадьорість’, ‘сукупність явищ’, ‘буття, існування’, ‘дійсність, реальність’, ‘усе живе, що оточує’, ‘те, що реально існує’.

Аксіономен *порядок* (17 генералізованих сем) розкриває семантичну сутність за допомогою поєднання двох головних форм свого прояву, а саме: через ‘стан’, коли все робиться, виконується так, як слід, відповідно до певних вимог, правил та через ‘злагожденість, організованість’ у діях, необхідних для успішного функціонування всієї соціальної системи. Ці фактори відображаються у відповідних лексичних значеннях: ‘чистота’, ‘роздавання, розміщення’, ‘режим життя’, ‘упорядкованість, лад’, ‘правильність’, ‘норми поведінки’, ‘дотримання вимог дисципліни’, ‘державний, суспільний устрій’, ‘чинні закони, правила’, ‘звичай, обряд’, ‘последовність, черговість’, ‘спосіб виконання, метод здійснення’, ‘шикування війська, підрозділів’.

Семантика аксіономена *воля* передається за допомогою 16 лексичних значень, які встановлюють діалектичні єдності і взаємозалежності, зумовлені самим буттям українського етносу: ‘психіка, психічний склад’, ‘прагнення до мети’, ‘бажання, хотіння’, ‘рішучість’, ‘наказ, вимога, розпорядження’, ‘влада, керівництво’, ‘дозвіл, зняття заборони’, ‘згода, несперечливість’, ‘відсутність обмежень, перешкод’, ‘привілля’, ‘особисте життя вдома’, ‘свобода, незалежність’, ‘перебування не в неволі’, ‘звільнення від кріпацтва’.

Вагомим аргументом даної лексичної одиниці виступає бажання і здатність людини діяти у власному життєвому процесі, індивідуальному житті відповідно до поставленої мети, долаючи внутрішні і зовнішні перешкоди. Сфера особистості – це, насамперед, можливість здійснити свою **свободу волі**. Невипадково виплекана мрія в колективній свідомості українського народу про гідне людини вільне життя спрямовувала всі його зусилля в минулому на ведення національно-визвольної боротьби за створення незалежної держави.

Внутрішня форма п’ятнадцятизначного аксіономена *природа* розподіляється на два смислові блоки, розкриваючи властивості як органічного й неорганічного світу у всій сукупності і зв’язках його форм, так і фізичні й психічні особливості людини: ‘світ’, ‘сукупність явищ’, ‘форма матерії’, ‘буття, існування’, ‘навколишнє середовище’, ‘рослина(ни)’, ‘місцевість’, ‘психіка, психічний склад’, ‘фізичні особливості людини’, ‘норов, вдача, характер’, ‘природжені властивості, нахили’, ‘поведінка тварин, птахів, комах’, ‘суть, сутність, зміст’.

Чесць – це найвища соціальна цінність, яка свідчить про об’єктивну й суб’єктивну значущість особи, визначувану комплементарно у двох площинах: по-перше, суспільною сутністю феномена честі є добра, незаплямована репутація, авторитет людини, її чесне ім’я, на які особистість заслуговує своєю діяльністю, пошана, визнання, виявлені людині як носієві втілених у ній і нею самою великих чеснот або позитивних якостей, цінностей; по-друге, особистісний вимір феномена честі – це ставлення

людини до себе самої як до особистості, що формується на основі власного внутрішньо-духовного світу, самоповаги, самоусвідомлення себе як істоти моральної. Ці трактування мають відповідні фіксації в полісемічній структурі даного аксіономена (14 генералізованих сем): ‘моральні принципи, переконання’, ‘гідність’, ‘позитивна риса, якість’, ‘репутація, авторитет’, ‘добре ім’я’, ‘невинність, цнотливість’, ‘почуття поваги’, ‘зовнішній вияв поваги’, ‘на честь’, ‘визнання’, ‘загальновизнане значення’, ‘те(ті), що(чим)...’, ‘люди(на), особи(а)’.

На ґрунті традиційно-народного світорозуміння досліджувані іменники, як складові сталих словосполучень, здатні отримувати додаткові семантичні відтінки в межах мікросистеми ‘у виразах’, наприклад: **загробне (вічне) життя** – існування після смерті (=генералізована сема ‘світ’), **отримати (ще одне) життя** – мати ще один шанс на удачу, успіх у чому-небудь (=генералізована сема ‘підстава, можливість’), **вступати в життя** – починати жити, діяти самостійно (=генералізована сема ‘самостійність’); **все в порядку** – все добре, правильно, так, як слід; усе відбувається належним чином (=генералізована сема ‘правильність’), **в адміністративному порядку** – за розпорядженням органів виконавчої влади (=генералізована сема ‘наказ, вимога, розпорядження’), **у пожежному (пожежнім) порядку** – дуже швидко, поспішно, терміново (=генералізована сема ‘швидке реагування’); **волити волю** – виконувати бажання (=генералізована сема ‘бажання, хотіння’), **давати/дати волю серцю**. – 1. Дозволяти собі розчулюватися, віддаватися своїм почуттям. (=генералізована сема ‘натхнення, енергія’), **давати/дати волю ногам** – 1. Тікати, швидко бігти, уникаючи якоїсь небезпеки. 2. Завзято, запально танцювати (=генералізована сема ‘рух, дія’); **витвір природи** – те, що утворилося завдяки якоїсь дії (=генералізована сема ‘рух, дія’), **дитя (син) природи** – про людину, яка не піддалася дії цивілізації, без культурних навичок, близька до природи (=генералізована сема ‘люди(на), особи(а)’); **багато (забагато) честі** – не вартий хто-небудь уваги, високої оцінки (=генералізована сема ‘увага’), **слово честі** – словесна формула для запевнення в правдивості сказаного (=генералізована сема ‘правдивість’), **робити/зробити честь** – бути чією-небудь прикрасою, гордістю (=генералізована сема ‘оздоба, прикраса’), **військова честь** – внутрішні моральні якості й принципи воїна, що характеризують його відношення до виконання військового обов'язку (=генералізована сема ‘обов'язок’).

Цікавим, на наш погляд, є випадок, коли семантика слова розгортається на рівні терміну. Цьому сприяє спільна генералізована сема ‘в науці’, яка об'єднує чотири аксіономени **життя, порядок, воля, природа**. Термін **життя** вживається у філософії та релігії в різних значеннях, які, зокрема, стосуються понять **буття, свідомості, сенсу життя, концепції Бога (богів), душі** та інше. Уявлення про саме **життя**, його походження та розвиток відмінні й у природничих науках (біофізика, хімія, біологія), однак, більшість його тлумачень сходяться на кількох фундаментальних критеріях живої матерії, які окреслюють цей феномен як процес. Головними сферами наукового застосування терміну **порядок** виступають ботаніка та математика, наприклад: **порядок грибів родини базидіоміцетів** – класифікаційна категорія, що об'єднує споріднені родини, **крива другого порядку** – числова характеристика багатьох математичних об'єктів. У цивільному праві терміном **воля** позначається юридична декларація намірів людини щодо її майна на випадок смерті, наприклад, **остання воля** – заповіт, а у міжнародному приватному праві – **автономія волі** – інститут, згідно з яким сторони в угоді можуть самі вибирати те право, яке буде регулювати їх відносини. Термінологічна семантика слова **природа** здатна набувати як «фізичного відтін-

ку», розкриваючи принципи коливальних рухів у середовищі при дослідженні **хвильової природи світла**, так і «пантеїстичних ознак», ототожнюючи природу з Богом.

Друга група лексики на позначення цінностей об'єднує тринадцятизначні (**дух, право, час, розум, слава**) та дванадцятизначні аксіономи (**мова, щастя, мир, любов**), семантика яких розкривається шляхом вказівки на місце людини в законодавчо-правовій системі суспільства, її темпоральну орієнтацію, моральну силу, репутацію, а також інтереси, мовно-інтелектуальний потенціал та почуття.

Спільною властивістю більшості лексичних одиниць цієї групи (виняток складає лексема **любов**) є здатність отримувати додаткові семи, вживаючись 'у виразах': **западати духом** – втрачати бадьорість (=генералізована сема 'бадьорість'), **набиратися духу** – набиратися рішучості (=генералізована сема 'рішучість'), **ні слуху, ні духу** – нема ніякої звістки (=генералізована сема 'чутка, звістка'), **затаїти дух** – не виявляти свого ставлення до кого-небудь (=генералізована сема 'ставлення'); **по праву** – справедливо, правильно (=генералізована сема 'правильність'), **вступати у права** – проявлятися в усій своїй законній силі (=генералізована сема 'законність'); **свого часу** – а) колись у минулому, у певний період чийогось минулого життя (=генералізована сема 'події минулого'), **з часом** – у майбутньому; колись (=генералізована сема 'майбутнє'); **жити чужим розумом** – дотримуватись у житті чужих поглядів, переконань (=генералізована сема 'сукупність поглядів'), **своїм розумом** – самостійно (=генералізована сема 'самостійність'); **на славу** – а) для прославлення кого-, чого-небудь (=генералізована сема 'на честь'); **Езопівська мова** – замаскований спосіб вираження думок з недомовками й натяками (=генералізована сема 'спосіб виконання, метод здійснення'); **скуштувати щастя** – зазнати лиха, тяжкого життя, важкої праці (=генералізована сема 'що-небудь складне, трудне'); **мир душі** – уживається як усталена форма прощання з померлим та для вираження прихильного ставлення до покійного при згадуванні його (=генералізована сема 'добро, щастя').

В якості термінологізованого мовного знаку три тринадцятизначні аксіономи **дух, право, час** й один двадцятизначний – **мова** виявляють свої специфічні семантичні властивості в межах мікросистеми 'в науці'. Так, у матеріалістичній філософії та психології **духом** вважається мислення, свідомість як особлива властивість високоорганізованої матерії, вищий продукт її, а в ідеалістичній філософії – нематеріальне начало, яке лежить в основі всіх речей і явищ та є первинним щодо матерії. Слово **право** вживається для позначення окремої галузі знань – науки, що вивчає юриспруденцію; правознавство. Термін **час** широко використовується у різних сферах об'єктивної дійсності: в лінгвістиці для позначення граматичної категорії, що виражає відношення дії чи стану до моменту мовлення; у філософії – однієї з основних об'єктивних форм існування матерії, яка виявляється в тривалості буття; як фізична і астрономічна величина **час** виступає однією з координат простору, вздовж якої протягнуті світові лінії фізичних (матеріальних) тіл; в мистецтвознавстві – одним із трьох чітко визначених канонів єдності у творчому методі класицизму (драматургічний закон «трьох єдностей»: дії, часу й місця); в фізичному вихованні та спорті – тривалістю пробігу, пропливу і т. ін. на певну дистанцію (у змаганнях або на тренуванні). Термін **мова** застосовується в лінгвістиці або мовознавстві, зокрема для виокремлення її частин як граматичних категорій слів, об'єднаних спільністю значення, форм і синтаксичної ролі.

В досліджуваній групі кожний аксіономен розкриває свою семантичну специфіку по-різному, однак можна спостерігати певні перетини як результат збігу значень мов-

них одиниць в деяких аспектах. Наприклад, іменники *дух* і *розум* передаються чотирма подібними формулами тлумачення: 'стан', 'психіка, психічний склад', 'суть, сутність, зміст', 'мислення, усвідомлення'. П'ять аксіономенів *розум*, *слава*, *щастя*, *мир*, *любов* поділяють між собою лексичні значення, що підпорядковані семантичній мікросистемі 'люди(на), особи(а)', характеризуючи в цілому як людей певної території, суспільної групи (аксіономен *мир*), так і зокрема суб'єктів з високими розумовими, інтелектуальними здібностями (аксіономен *розум*), а також того, ким пишаються, хто своїми заслугами, талантом і т. ін. приніс широке визнання, відомість кому-, чому-небудь (аксіономен *слава*), або дає радість (аксіономен *щастя*), викликає гаряче почуття симпатії, любові (аксіономен *любов*).

Разом з тим у відношеннях між тринадцяти- та дванадцятизначними аксіономенами простежуються випадки попарної актуалізації певних лексичних значень. Так, сема 'інтерес(у)' слів *право* і *любов* визначає те, що найбільше цікавить кого-небудь, що становить сутність чийхось думок і турбот. Проблеми, пов'язані з міжнародними угодами, договорами, що встановлюють взаємовідносини держав у вирішенні як цивільних питань, так і воєнних конфліктів обумовлюються генералізованою семою 'угода, договір' аксіономенів *право* й *мир*. Кожний з двох аксіономенів *слава* та *щастя* ситуативно нюансується, виступаючи складовим елементом комунікативно-мовленнєвих вигуків, що виражають схвалення і побажання: **Слава Ісусу! – Навіки слава!** – форма вітання і відповіді на нього. **На щастя!** – а) дуже добре для кого-небудь; б) щоб був успіх, удача, щоб поталанило кому-небудь.

Крім спільних лексичних значень, аксіономени другої групи характеризуються своїми індивідуально-відмінними семами, як-от: *дух* – 'дихання', 'повітря'; 'запах'; 'аромат', 'у релігійних уявленнях – добра або зла безплотна, надприродна істота, що бере участь у житті природи і людини або безсмертна, нематеріальна основа в людині, що становить суть її життя і відрізняє від тварини'; *право* – 'законодавство', 'підстава, можливість', 'перевага, привілей', 'у множині – свідоцтво, документ, що дозволяє кому-небудь керувати автомашиною, моторним човном, мотоциклом, катером і т. ін.'; *час* – 'проміжок, відрізок', 'епоха', 'сприятливий, потрібний момент'; *розум* – 'інстинкт', 'доцільність'; *мова* – 'здатність говорити, висловлюватися', 'знакова система', 'мовлення', 'чий-небудь слова, вислови', 'розмова, бесіда', 'звуки розмови', 'публічний виступ, промова', 'засіб спілкування', 'у програмуванні – штучна знакова система для передачі інформації'; *щастя* – 'зовнішній вияв задоволення', 'те, що викликає відчуття найвищого задоволення життям', 'життєрадісність'; *мир* – 'відсутність ворожнечі, боротьби', 'мирна праця', 'земля з усім, що на ній існує (застаріле слово)', 'громада, народ', 'світське, мирське життя'; *любов* – 'кохання', 'інтимність', 'внутрішній, духовний потяг', 'пристрасть'.

Серед аксіономенів другої групи виділяється лексема *слава*, значущість якої вбачається, перш за все, в позитивній семантиці: 'визнання', 'загально визнане значення', 'відомість', 'героїчні подвиги', 'репутація, авторитет', 'добре ім'я'. Однак, крім зазначеного, у аксіономена знаходимо вказівки на 'чутку, звістку' та 'безчестя, ганьбу', які набували негативного змісту через несхвальну думка про чийсь дії, вчинки. Свою позицію щодо поєднання двох протилежних спрямувань семантизації *слави* висловив Б. Стебельський: «Слава – це ніби етичний закон, це осуд, що стоїть на стороні моралі людини-одиниці, спільноти як цілості і народу у всіх його поколіннях. Добра слава є найвищою нагородою, погана слава – найвищою карою, що тяжить плямою не лише над живими, але й над мертвими. Цей національний етос українця

Лексико-семантична структура аксіономенів (на матеріалі української мови)

береже його від злої слави і стимулює до доброї, підносить його до ідеалістичних вартостей» [цитата за 2, с. 240]. Йдеться про визначення *слави* як найвищого вияву морально-етичних духовних цінностей, пошанованих українцями.

Висновки. В ході проведеного аналізу семантичних особливостей аксіологічних категорій встановлено, що вони характеризуються максимальною полісемією, яка обумовлена самою природою лексики, її здатністю називати та виражати конкретне і узагальнене, денотативне і конотативне, знаходиться в стані взаємообумовленості з іншими словами на позначення цінностей. Вживання аксіономенів у сталих виразах й мовленнєвих висловлюваннях сприяє розкриттю їх подрібненої семантики.

Перспективним видається дослідження аксіономенів із середнім ступенем полісемії з метою їх формалізованого представлення у вигляді матриці.

Список літератури

1. Боришевський М. Й. Духовні цінності в становленні особистості – громадянина / М. Й. Боришевський // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 114-150.
2. Кононенко В.І. Українська лінгвокультурологія: Навч. посіб. / В.І. Кононенко – К. : Вища школа, 2008. – 327 с.
3. Нестеренко В.Г. Вступ до філософії: онтологія людини. / В. Г. Нестеренко. – К. : Абрис, 1995. – 336 с.
4. Словник української мови / Гол. ред. І.К. Білодід: У 11-ти т. – К. : Наукова думка, 1970 – 1980. – Т. 1 – 11.

Сорока Т.В. Лексико-семантическая структура аксиономенов (на материале украинского языка) // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 2. 368-373.

Статья посвящена характеристике общенациональных ценностей как аксиологических категорий языковой картины мира посредством установления их семного состава.

Ключевые слова: аксиономен, семантический анализ, генерализированная сема.

Soroka T.V. Lexico-semantic structure of axionomens (on the material of the Ukrainian language) // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 368-373.

The article is dedicated to the semantic analysis of the nouns denoting axiological categories on the material of the Ukrainian language.

Key words: axionomen, semantic analysis, generalized seme.

Поступила до редакції 24.04.2012 р.

РАЗДЕЛ 9. СОВРЕМЕННОЕ ИНФОРМАЦИОННОЕ ПРОСТРАНСТВО УКРАИНЫ

УДК 070: 001.891

Ukrainian media studies: к вопросу о статусе научного знания

Голодникова Ю.А.

*Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина*

Статья обращена к рассмотрению перспективы развития ukrainian media studies и поднимает вопрос о статусе научного знания, о предметном поле медийной критики, о соотношении форм журналистского образования и функции научных исследований в контексте системы профессиональной подготовки журналистских кадров.

Ключевые слова: *научное знание, исследования медиа, журналистика, публичная сфера, социология, филология, поле критики, массмедиа, массовая коммуникация, критика, медиакритика, медиаграмотность.*

Вопрос о статусе научного знания, которое порождает исследования социальных коммуникаций, не проблематизирован в академической среде Украины. В границах академического дискурса продолжают множиться и утверждаться «филологоцентричные» (*филологический центризм* – перегруженность учебной программы филологических дисциплинами [1, с. 27/40]) подходы к анализу текстов медиа и процессов, протекающих в медиасреде. Это не позволяет научному сообществу выйти на метауровень осмысления перспективы «Ukrainian media studies» и обогатить свою практику новым знанием. Падение интереса академической среды к содержанию образования приводит к тому, что обсуждаемые на занятиях или прочитанные теории воспринимаются студентами как необходимый базовый минимум для прохождения на последующие уровни обучения или карьеры, но отнюдь не как способ критического анализа. Сравнения с западной ситуацией или западными теориями практически не проводятся, поскольку отсутствует материал для сравнения – базовые исследования развития общества в Украине.

Между тем, путаница, возникающая в практиках медиа-исследований, принятых в системе высшей школы, создает массу трудностей и для преподавателей и для студентов, что снижает мотивацию и качество научных работ, и сводит к минимуму ценность знания. А поскольку методология интерпретации текстов, процессов и тенденций развития СМИ традиционно концентрируется в рамках научной специализации, связанной с журналистикой и медиакоммуникациями, мы полагаем важным рассмотреть взаимосвязи между журналистской образовательной моделью и перспективой развития «Ukrainian media studies», что и является *целью* данной статьи.

Обзор научной литературы: Научно-методологической основой работы стали труды ученых разных школ и направлений, ведущих социологов и философов, концептуализировавших не только опыт понимания медиа, но и подходы к описанию трансформаций внутри социальных систем. Среди них мы выделим Т. Адорно, Э. Гиденса, П. Бурдьё, Ж. Бодрийяра, Н. Лумана, Дж. Лакана, Ю. Хабермаса, Э. Тоффлера, Т. Беннета, М. Кастельса.

В рамках заявленной темы весьма важными представляются работы, в которых освещаются механизмы введения инноваций и проблемы модернизации в странах постсоветского пространства, в частности, П. Тамаша, С. В. Патрушева, В. И. Пантина, С.Н. Гаврова, Л.Д. Гудкова. В контексте рефлексии о будущем научного знания мы считаем актуальными идеи о миссии университетов, высказанные в трудах Р. Барнетта, Х. Ортега-и-Гассета, К. Ясперса, Дж. Генри Ньюмена, Б. Ридингса («Университет в руинах»). Обращаясь к анализу процессов культурных трансформаций, обусловленных медиа, мы опираемся на опыт представителей Вильнюсской лаборатории визуальных и культурных исследований А. Усмановой, А. Горных, Е. Матусевич, А. Криволапа, О. Шпараги, А. Сарна.

Важную роль в процессе подготовки данной статьи сыграли работы А. Черных «Мир современных медиа» и Л. Мановича «The Language of New Media», отражающие эволюцию коммуникативного потенциала СМИ. Среди украинских исследователей, посвятивших свои труды различным аспектам социальных коммуникаций, мы выделяем подходы В. Ризуна, Б. Потятыника, В. Кулика, С. Квита, О. Косюк, Н. Габор, В. Буряка, А. Холода, С. Демченко и др.

Данная статья представляет фрагмент исследования, выполненного в рамках проекта «Социальные трансформации в Пограничье – Беларусь, Украина, Молдова» (CASE, ЕГУ). Не претендуя на полноту научного описания поставленной проблемы – журналистское образование *VS media studies* – мы ставим своей задачей поиск теоретических подходов к анализу содержания поля научных исследований в сфере социальных коммуникаций.

Ситуация взаимоотношения интеллектуалов со средствами массовой коммуникации, как заметила Алла Черных, относится к числу наиболее запутанных проблем современного общественного развития. «Суть в том, что, по мнению большинства интеллектуалов, к концу XX в. сфера массового публичного оказалась целиком захвачена узурпировавшими «право знать» и распространять знания, формируя тем самым «желательное» общественное мнение, вытеснив из нее традиционных «создателей смыслов» — философов и ученых», — пишет исследовательница [2, с. 279]. И далее напоминает о том, что еще в середине 50-х годов 20 века известный американский социолог Чарльз Райт Миллс сформулировал суть конфликта между интеллектуалами, производящими смыслы культуры и «лжепретендентами», узурпаторами, производящими медиа-сообщения [3]. В то время как первые создают культурные ценности, вторые осуществляют «грязный» бизнес индустрии сознания. Необходимость разработки *Ukrainian media studies* бросает вызов интеллектуалам, требуя поиска ответов на методологические вопросы:

должен ли исследовательский текст носить критическую коннотацию или это задача определенных жанров? Каков тип научного письма? Анализируя процессы влияния медиа на общество, что отнести к знанию метауровня? Медийная критика - это часть публицистики, саморефлексия журналистики или самостоятельный исследовательский проект?

Поиск ответов на данные вопросы, на наш взгляд, проясняет перспективы изучения массмедиа и журналистики. При этом нам представляется важным развитие научной дискуссии по отношению к тому, что представляет собой *поле критики*. Поскольку критический пафос научных исследований не всегда раскрывает суть предмета, анализ отдельных явлений в украинской журналистике, а также – отдельных тенденций в развитии массмедиа не позволяет увидеть целый ряд процессов, которые свойственны природе медиа. Для этого исследователю необходимо отказаться от попыток объяснения ситуации украинских медиа только экономическими или только политическими причинами. Соответственно, ограничение роли философии и социологии медиа в научной практике всегда будет оставлять за кадром факторы, детерминирующие динамику медиакommunikации и ее будущее. Вот почему, на наш взгляд, важно рассмотреть возможность проектирования научной методологии нового типа.

Говоря о проблемах профессиональной подготовки журналистов, профессор В. Иванов акцентирует внимание на том, что образовательная парадигма в журналистской отрасли однозначно не определена. Совершенно не обоснованно продолжает сосуществовать на одной шахматной доске большое количество учебных заведений, ничем не отличающихся друг от друга и готовящих специалистов по единому клише, в условиях слабой технической базы учебного процесса, отсутствия современного оборудования для подготовки медийных материалов в стенах вуза, дефицита финансовых ресурсов для обеспечения повышения квалификации по специальности «журналистика». «Это особенно важно, поскольку технический прогресс привел к появлению новых медиа, вследствие чего – и к потребности научить журналистов работать в новых условиях. Такая поддержка должна выражаться также в помощи в техническом переоснащении вузов, которые готовят журналистов, и в разработке целостной государственной политики в отношении процесса их подготовки», — считает В. Иванов [4].

Перечисленный список проблем требует дополнения. Во-первых, стремление системы образования удерживать журналистику в рамках существующей образовательной традиции отсекает возможности ее обновления, поскольку не предполагает получение знаний в отраслевых аспектах журналистики, востребованных в изменяющемся информационном пространстве Украины. Во-вторых, хаотичные формы конкуренции в профессиональной журналистской среде, одновременное сосуществование разных моделей журнализма в одном государстве (претендующих на статус «независимой журналистики») будущим кадрам посылают совершенно противоречивые. Чем дальше вуз расположен от «центра» страны и ее западной границы, тем слабее академическая мобильность, готовность студентов осваивать более сложные уровни знания и конкурентные среды. Карьера в журналистике воспринимается выпускниками из регионов как возможность покинуть «провинцию» и получить доступ к «лучшей жизни», иметь возможность стать успешным и знаменитым. При этом коммуникативные способности часто играют большую роль, нежели знания и культура мышления.

Однако противоречие между теорией и практикой журналистики, на наш взгляд, для Украины связано и с другими факторами, а именно: сохранением со времен советского прошлого тех моделей обучения, которые ориентированы на идею «управляемости» медиа и слабо преобразуются в образовательные формы, которые успешно состоялись в зарубежных странах. Речь идет о сосуществовании в стенах вуза моделей научно-исследовательского центра и школы практической журналистики,

развивающей media skills; медиацентров, сочетающих проектную деятельность и научную программу по подготовке Ph.D.-специалистов; лабораторий, развивающих исследования в области визуальной культуры и коммуникаций. А наличие в организации учебного процесса мощного «бумажного комплекса» документации, не стыкующейся с технологиями онлайн-обучения, тормозит новационные формы и способы общения как внутри педагогической среды, так и в учебной работе студентов. Опыт внедрения новых знаний, полученных во время участия в проекте модернизации учебных программ по журналистике «Цифровые медиа в университетах» (под патронатом Киево-Могилянской Академии и Фонда Р.Ахметова) показывает, что сопротивление новому со стороны профессиональной академической среды обусловлено специфическим педагогическим страхом специалистов высшей школы не получить результат в виде понятных ранее «знаний». Что на наш взгляд, обусловлено избеганием ответственности за последствия модернизации, и ориентацией на существующую модель журналистского образования, в которой «все равно все будет так, как всегда».

«Филологически ориентированное» обучение журналистике, о котором говорит В. Иванов, обращает наше внимание на фундамент всего храма науки. Дефицит работ, выполненных на качественно новом уровне анализа, обобщающего процессы, происходящие в журналистике и массмедиа Украины, учитывающих внешние и внутренние контексты, формирующие национальное медиапространство, отчасти компенсируется «продуктами» российской научной мысли, обращение к которой традиционно остается распространенной практикой в Украине. Принципиальный вопрос об отношении к знанию и к «российскому знанию», в частности, по-разному воспринимается в русскоговорящем и украиноговорящем научном сообществах. А профильные периодические издания, призванные продуцировать образцы научной мысли, часто рассматриваются как ресурс для увеличения количественных показателей успешности университетов.

Отсутствие содержательных и практически полезных учебников по теории и истории медиа, созданных украинскими авторами, заменяется пособиями, возникшими в период «перестройки» и написанными на материале советской и российской журналистики, либо — переводными текстами. Хотя с 2006 года Академия украинской прессы (УАП) реализует издательскую программу «Библиотека массовой коммуникации», предлагая в качестве украиноязычных пособий труды Зигфрида Вашенберга «Новостная журналистика», Вальтера Фон Роша «Вступление в практическую журналистику», серию учебников Михаэля Халера «Интервью», «Поиск и сбор информации», издание энциклопедического характера «Медиаэнциклопедия: Публицистика. Массовая коммуникация». В 2010 году впервые на украинском языке вышла в свет работа Никласа Лумана «Реальность массмедиа» (среди названных публикаций это единственная работа, претендующая на пополнение научно-теоретического фонда украинского академического сообщества). В приоритетах УАП — расширение форм медиаграмотности, о чем свидетельствуют вокационные программы, направленные на поддержку идеи медиаобразования, и мониторинги украинских информационных программ, осуществляемые в разделе Mediasapiens проекта «Телекритика».

Весомый вклад в поддержку и развитие общественной дискуссии вокруг украинских медиа вносит и сам проект «Телекритика», реализующий медиакритическую модель участия интеллектуалов в *публичной сфере*. Ежедневно, оперативно, в разных жанрах и с использованием мультимедийных технологий этот ресурс информирует общество о событиях в информационной среде Украины и Зарубежья, предлагая

критический взгляд на происходящее и приглашая к диалогу. Целый раздел проекта – MediaSapiens – обращен к проблемам медиаобразования и медиапсихологии. Здесь публикуются еженедельные мониторинги новостей и политических ток-шоу с анализом манипулятивных технологий; исследования медиатрендов в Украине и странах Ближнего и Дальнего зарубежья, рецензии на телевизионные программы и критические статьи с интерпретацией содержания различных медиапроектов. Однако, контент-анализ публикаций в разделе MediaSapiens за период с июля 2011 по февраль 2012 года показал, что представленные материалы могли бы выходить на первой полосе социально-политического издания, поскольку уже не «медиапросвещают» общество, а информируют о манипуляциях власти. Картина фактов и мнений в рассмотренном корпусе текстов обнаруживает, что наибольший интерес авторов публикаций вызвали следующие темы:

- Абсолютизация власти партией Регионов
- Растущее равнодушие общества по отношению к происходящему в публичной сфере и усиление ориентации медиа на развлекательный сегмент.
- Отсутствие эффективной обратной связи между властью и формами ее репрезентации в СМИ.
- Безнаказанность коррупции чиновников и расширения зоны умолчаний медиа по этому поводу. Превращение «четвертой власти» в персонал по обслуживанию власти.
- Имитация демократических общественных институтов, сокрытие от граждан важной информации.
- Выборочное применение правосудия
- Самоцензура как норма журналистской практики
- Запугивание гражданского общества спецслужбами
- Игнорирование властью законопроектов, способствующих поддержанию демократии
- Недобросовестное освещение деятельности оппозиции.

Активно участвуя в формировании публичной сферы, проект «Телекритика» в тоже время абсолютизирует роль журналистики, отражая трудный опыт становления украинской демократии: журналистика, добровольно возложившая на себя функции оппозиции до определенного времени заполняла существующий вакуум политических идей и новых лидеров. Однако сегодня вопрос о качестве критики и инструментах анализа сообщений массмедиа ставит нас перед фактом: что изменилось в публичной сфере Украины за время ее Независимости? Как трансформировалась профессиональная роль журналиста и сама медийная критика? Все это дает повод задуматься о критериях критики и ценности экспертного мнения в украинском информационном пространстве.

Профессиональная дискуссия, развивающая этот тезис, не раз возникала на страницах «Телекритики». Но наиболее взвешенной работой, проблематизирующей *поле критики*, стоит признать статью О.Довженко «Нам потрібна різна критика», в которой рассматривается содержание и виды медийной критики. «Добре, що ми маємо життєздатний, запитаний суспільством ресурс («Телекритика») - прим. Ю.Г.), який висвітлює медіа в найрізноманітніших аспектах - від піплметрії до художніх рефлексій на медіапродукт, від телевізійного «заліза» до досліджень психології користувачів соцмереж, від моніторингу джинси до мартирологу загиблих арабських журналістів. Між тим, «Телекритикою» вже понад десять років вичерпується попит

ринку на медіакритику, й не лише спеціалізовану (професійну, нішеву), але й популярну (масову, прикладну - ту, яка має публікуватись у ЗМІ загального інтересу). До куцоного переліку видань, які регулярно публікують тексти на медійні теми, [складеного вашим автором позаторік у нарисі української медіакритики](#), здається, відтоді не додалося жодного пункту. Це погано» [5]. По мненію О. Довженко, медійна критика может осуществляться с разных позиций («пересічного глядача», «кваліфікованого глядача», «фахівця в певній сфері», «з позиції небайдужого журналіста», «з позиції медійного профі», «з позиції професійного медіакритика», «з якої завгодно іншої позиції»), но без участия тех, кто связан с медиапроизводством, без воли и желания критиков нести ответственность за свою позицию и заявлять об этом публично, на различных информационных ресурсах, – в массмедиа и журналистике происходит профанация самого понятия «критика».

В контексте поставленной нами проблемы научного знания, развивающего Ukrainian media studies, вопрос о критике обнаруживает целый комплекс иных взаимозависимостей: начиная с факторов, определяющих конкуренцию идей в академической среде, и завершая переоценкой академических авторитетов. Архетип Фауста, заданный европейской гуманитарной традицией, вечно вызывает ученого к сомнениям ради совершения действия. Без активного участия «создателей смыслов» в формировании новых научных ориентиров сужается смысл дискуссий и тормозятся процессы обновления сферы публичного. Специфика переходной ситуации Украины начала XXI столетия отражает мировоззренческий перелом в понимании ценности научного знания и требует разработки исследовательских подходов в направлении проектирования новой гуманитарной парадигмы. Остается сделать шаг.

Список литературы

1. Иванов В. Журналістська освіта / В.Іванов//Український медіа ландшафт. – 2010. – К.: Фонд Конрада Аденауера, 2010. – С. 27/40.
2. Черных А. Мир современных медиа / А.Черных. – М.: Издательский дом «Территория будущего», 2007. – 312 с.
3. Там же: С. 279.
4. Там же: С. 27-40.
5. Довженко О. Нам потрібна різна критика [Електронний ресурс] / О. Довженко. – Режим доступа: <http://www.telekritika.ua/view/2012-04-11/71106.-Дата> доступа: 11-04-2012.

Golodnikova Yu. A. Ukrainian media studies: до питання про статус наукового знання // Ученіє запіскі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – С. 374-380.

Автор статті розглядає перспективи розвитку Ukrainian media studies і звертається до питання про те, який статус має наукове знання у цій галузі, розглядає, як визначається предметне поле медійної критики, які співвідношення між формами журналістської освіти та функціями наукових досліджень в контексті системи професійної підготовки журналістських кадрів.

Ключові слова: наукове знання, дослідження медіа, журналістика, публічна сфера, соціологія, філологія, поле критики, мас-медіа, масова комунікація, критика, медіа критика, медіаграмотність.

Golodnikova Yu. A. Ukrainian media studies: on the issue of the status of scientific knowledge // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. VI. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 374-380.

The article deals with consideration of the perspective of Ukrainian media studies development. The article brings up the issues of the status of scientific knowledge, the object field of media criticism, correlation of journalistic education forms and functions of scientific research in the context of the system of professional training of future journalists.

Key words: *scientific knowledge, media studies, journalism, public sphere, sociology, philology, object field of mass media criticism, mass communication, criticism, media criticism, medialiteracy.*

Поступила в редакцию 18.03.2012 г.

УДК 007.304.04

Основные принципы коммуникации в онлайн

Егорова Л.Г., Потапенко А.Г.

*Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина*

В статье определены основные принципы подачи информации в онлайн и оффлайне, а также проанализированы главные отличия онлайн- и оффлайн-коммуникации.

Ключевые слова: *онлайн-коммуникация, оффлайн-коммуникация, интернет-журналистика, средства массовой информации.*

Актуальность избранной темы. В начале своего появления коммуникация адресанта и адресата в сети Интернет строилась на основе принципов, применимых к печатным СМИ. В современном интернет-дискурсе мы можем наблюдать, как возникают новые, перспективные подходы и способы ведения диалога «журналист – аудитория».

Задачи исследования: раскрыть понятия онлайн- и оффлайн-коммуникация; определить общие черты и специфику онлайн-коммуникации; проанализировать специфику построения онлайн-коммуникации на примере популярных украинских медиаресурсов.

Объектом исследования выступает современное интернет-пространство Украины.

Материалом исследования стали медиаресурсы и интернет-проекты, являющиеся, по нашему мнению, примерами успешной коммуникации.

Теоретической основой послужили исследования в области интернет-журналистики, новых медиа и психологии журналистики таких авторов, как С.Г. Машкова, А.А. Калмыков, И.Д. Фомичева, А.А. Маштаков и другие.

Коммуникация (от лат. *communico – делаю общим*) в широком смысле – обмен информацией между индивидами через посредство общей системы символов. С изобретением интернета сетевые издания стали составлять конкуренцию традиционным, «оффлайн» (англ. *offline, отключенный от сети*) СМИ [4]. Для подачи информации в этих двух типах изданий используются разные каналы коммуникации, однако интернет-издания обладают гораздо более полным спектром возможности для построения коммуникации с аудиторией. Интернет обладает такими свойствами, как мультимедийность, интерактивность, доступность, открытость, оперативность, нефиксированность объема и дешевизна. Традиционные СМИ отличает массовость (в ней могут участвовать все слои населения вне зависимости от уровня компьютерной грамотности и технической оснащенности), простота в использовании (нетехнологичность), доверие пользователей. Вследствие вышеизложенных отличий, в онлайн- и оффлайн-журналистике реализуются разные модели коммуникации.

Интернет – выгодный, активно используемый и развивающийся канал коммуникации с высокой функциональностью и широкими возможностями. Стиль изложения материала в сетевой журналистике значительно отличается от традиционных СМИ. Это обусловлено коммуникативными особенностями сети как медийной среды и особенностями восприятия информации с экрана монитора.

Сеть действительно является универсальным каналом передачи и распределения информации, однако основное отличие интернет-журналистики от других видов журналистики определяется не этим. Суть различия в актуализации свойств гипертекстовости и интерактивности, то есть смены вещательной парадигмы СМИ диалоговой. Вместе с тем, трудно ожидать, что вещательность полностью уйдет в прошлое, поскольку интерактивное взаимодействие со СМИ предъявляет повышенные требования к участникам диалога, на которые далеко не все и не всегда способны. Прав Умберто Эко, утверждая, что человечество разделится на тех, кто будет смотреть в телевизор, и тех, кто, вооружившись мышкой и клавиатурой, будет самостоятельно добывать и производить информацию. Однако вопрос здесь не столько в интеллектуальных способностях, а скорее в присутствии желания выбирать, которое в современном сверхусложненном мире вовсе не обязательно должно появляться во всех случаях [1].

В отличие от классической модели коммуникации, в интернете становится возможным осуществить такое сотрудничество адресанта и адресата, при котором именно последний занимает активную позицию – может становиться поставщиком информации о своих потребностях и предпочтениях.

С этой точки зрения традиционные средства массовой информации (телевидение, радио, пресса) реализуют push-модель доставки информации потребителям (от англ. push – *продвигать, проталкивать* – пассивная модель приема сообщений) в которой те играют пассивную роль и обладают только достаточно ограниченной возможностью выбора каналов информации. Представляемая информация обычно окупается за счет рекламы, поэтому доступ к информации либо бесплатный (обычное телевидение, радио), либо предоставляется за незначительную плату (кабельное телевидение, журналы, газеты и т. д.). Такая модель создает взаимовыгодную ситуацию для всех ее участников: СМИ получают доход за представление информации (от фирм-рекламодателей и потребителей), фирмы получают доступ к потребителям, использующим СМИ, потребители получают доступ к информации и развлечениям (новости, спорт, отдых и т. д.) [2].

В противоположность традиционным СМИ, реализующим push-модель доставки информации, в основе интернета лежит pull-модель (от англ. pull – *тянуть, тащить* – активный опрос сообщений), в которой информация предоставляется по запросу. Эта особенность среды интернета связана с активной ролью потребителей, обусловленной контролем над поиском информации за счет различных поисковых и навигационных механизмов. В интернете также существует возможность реализации push-модели, применяемой традиционными СМИ: например, она лежит в основе услуг, предоставляемых службой списков рассылки. Пользователь один раз подписывается на получение информации по интересующей его тематике, а затем с определенной периодичностью получает ее по электронной почте.

Поведение читателя сетевых СМИ существенно отличается от потребителей традиционной прессы. Исследования показывают, что большинство посетителей веб-страниц отдают предпочтение беглому ознакомлению с текстом. Причиной этому

служит, во-первых, гипертекстовый характер среды и огромные массивы информации, из которых необходимо выбрать только то, что действительно нужно пользователю. После того как пользователь проводит некоторое время в интернете, у него вырабатывается определенный стиль навигации по сети: бегло просматриваются большие объемы информации и гиперссылок, а затем детально изучается то, что заинтересовало.

Для качественной коммуникации необходимо не только соблюдать правила, применяемые в журналистике, но и учитывать психологические аспекты восприятия информации. Цветовое решение веб-сайта, количество шрифтов и их начертание, графическое оформление, оформление гиперссылок), насыщенность визуальным материалом – все эти элементы при грамотном сочетании помогут как можно дольше удерживать внимание. Немаловажным фактором является открытость медиа для аудитории – наличие мобильных приложений, возможности для активности на сайте, наличие каналов обратной связи.

Главная задача любого сайта – приобретать, расширять и постоянно пополнять целевую аудиторию. Всегда необходимо помнить, что в интернете именно клиент решает, нажать ему кнопку «закрыть» или кнопку «мне нравится, рассказать друзьям», а значит, все должно быть сделано для того, чтоб посетителю на сайте было удобно, комфортно, интересно.

Исследования, подобные нашему, являются перспективным направлением современной коммуникологии: на их основе возможно составлять рекомендации по развитию на сайте коммуникативных каналов, а также проводить анализ эффективности того или иного коммуникативного приема. Мы рассмотрели сайты самых популярных интернет-ресурсов Украины (по посещаемости, согласно статистике сайта bigmir.net) [3]. На основе проведенного сравнительного анализа мы пришли к заключению, что двусторонняя модель коммуникации еще не достаточно развита в современном онлайн-пространстве Украины. Это выражается в недостаточном уровне адаптированности многих ресурсов для потребностей аудитории (отсутствие удобных форм для обратной связи, отсутствие возможности размещать на сайте пользовательский контент, сложный/непонятный дизайн, отсутствие мобильного приложения и многое другое). Тем не менее, отметим, что увеличение количества каналов коммуникативной связи расширяет и приумножает целевую аудиторию сайта. К сожалению, на данном этапе развития уанета главной целью многих сайтов является удовлетворение внутренних потребностей, путем реализации push-модели коммуникации. Однако интернет позволяет аудитории и журналистам находиться в одном коммуникативном пространстве, соответственно, обладать приблизительно равными возможностями.

Анализируемые нами сайты являются передовыми информационными ресурсами в Украине, соответственно, обладают довольно развитыми коммуникационными каналами. На каждом из рассмотренных сайтов присутствует рубрика «Блог», в создании которой может принять участие любой зарегистрированный пользователь. Естественно, что наиболее популярны блоги известных людей: политиков, звезд шоу-бизнеса, эксперты в различных сферах. В то же время, если вы обладаете уникальной информацией и хотите поделиться ею с читателями того или иного ресурса, у вас есть возможность сделать это, создав свой блог. Известны случаи, когда простые люди или малоизвестные журналисты становились популярными или переходили в «большую журналистику», став знаменитыми с помощью своих блогов на посещаемых ресурсах.

На каждом из рассмотренных нами сайтов присутствует возможность комментирования статей, но чаще всего эта опция доступна зарегистрированным пользователям. В целом регистрация – элемент контроля над корректностью и цензурностью комментариев, но в то же время может помешать человеку выразить точку зрения по тому или иному вопросу – ограниченная возможность комментирования препятствует легкой коммуникации. Чтобы сбалансировать сложившуюся ситуацию, многие редакции делают возможным вход на свой сайт с помощью аккаунтов в соц. сетях. Так, «залогиниться» (от англ. login – *войти, зарегистрироваться*) на сайте «Левый берег» можно с помощью практически всех популярных соц.сетей – facebook, twitter, Вконтакте, Одноклассники, linkedIn, google+; сайт «Корреспондент» открывает доступ пользователям только через facebook, а на сайте «Сегодня» нет возможности войти с внешним аккаунтом.

Об открытости ресурсов для аудитории свидетельствует также поддержка данных изданий в соцсетях: как правило, это наличие страницы или группы, на которую дублируются новости и/или популярные материалы сайта. Также на любой материал анализируемых сайтов можно сделать репост (от англ. re-post – *перепечатать*, разместить у себя в блоге/на страничке) или поставить кнопку «like», «мне нравится» и т.д. в зависимости от того, в какой социальной сети вы зарегистрированы.

Мобильные версии сайтов – важный атрибут поддержания коммуникации с пользователем, ведь в современном мире не всегда есть время и возможность включить компьютер, чтобы почитать новости. Эта опция доступна только у сайтов «Сегодня» и «Корреспондент».

Так как все редакции заинтересованы в эксклюзивных материалах от читателей (ведь не всегда журналисты могут успеть зафиксировать все происходящие события), каждый сайт предлагает посетителю возможность поделиться фото- и видеоматериалами, новостью или комментарием. Однако только на сайте «Корреспондент» присылаемая читателями информация выведена в отдельный блок «Я – корреспондент» и хорошо структурирована. Таким образом мы можем просмотреть не только официальную журналистскую версию событий, но и неофициальную, «народную».

После сравнительного анализа многих параметров исследуемых сайтов мы сделали вывод, что у онлайн-ресурса «Корреспондент» наиболее развитые и обширные каналы коммуникации с аудиторией. Этому способствуют интуитивно понятный дизайн сайта, удобство расположения элементов управления, возможность обратной связи. Как результат – у «Корреспондента» наиболее высокая и стабильная посещаемость среди всех украинских медиаресурсов.

Выводы. Нами были определены основные принципы онлайн-коммуникации и проанализированы отличия онлайн- и оффлайн-коммуникации; раскрыты понятия *онлайн- и оффлайн-коммуникация*, объяснены их значимость и актуальность в условиях современной жизни. Также мы проанализировали и определили общие черты и специфику онлайн-коммуникации, привели примеры успешной онлайн-коммуникации на примере наиболее популярных украинских медиаресурсов.

В современных реалиях разрабатываемая тема является *перспективной*. На начальном этапе формирования онлайн-медиа как отдельной подсистемы СМИ у исследователей есть все возможности для установления заведомо высоких профессиональных стандартов интернет-журналистики. На сегодняшний день в интернет-пространстве Украины ощущается нехватка высококачественных медиаресурсов с разнонаправленной коммуникацией. В идеале аудитория должна перестать быть только

получателем сообщений журналиста и стать полноправным участником процесса информационного обмена (реализация двусторонней модели коммуникации).

Перспективы разработки данной темы видятся также в создании списка рекомендаций, актуальных для украинских онлайн-медиа. Также важно структурировать и обобщить всю имеющуюся на данный момент информацию и свести ее к четким правилам создания успешного медиаресурса.

Список литературы

1. Калмыков А.А. Интерактивная гипертекстовая журналистика в системе отечественных СМИ: [научное издание] / А.А. Калмыков. – М.: Изд-во ИПК работников ТВ и РВ, 2009.
2. Успенский И.В. Интернет-маркетинг: [учебник] / И.В. Успенский. – СПб.: Изд-во СПГУЭиФ, 2003.
3. Рейтинг по группе СМИ и периодика [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://top.bigmir.net/show/mass_media/
4. Словари и энциклопедии на Академике [Электронный ресурс]. – Режим доступа: dic.academic.ru
5. Машкова С.Г. Интернет-журналистика / С.Г. Машкова. – Тамбов: Изд-во ТГТУ, 2006.
6. Грязнова Е. В. Компьютерное общение как социальный феномен: автореф. дис... канд. филос. наук / Е.В. Грязнова. – Нижний Новгород, 2001.
7. Электронная библиотека Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://uateka.com/ru/article/society/965>
8. Маштаков А. А. ЩотакеНовіМедіа? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://elekcii.org/ref-lekciji/shcho-take-novi-media.html>
9. Аналитика [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://bit.ly/yIUzZc>
10. Корреспондент [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.korrespondent.net
11. Определение Интернет-СМИ: [Электронный ресурс]// Информационное общество. – Режим доступа: <http://www.isu.org.ua/2011/01/11/opredelenie-internet-smi.html>

Егорова Л.Г., Потапенко А. Г. Основні принципи комунікації в онлайні // Ученіє запіскі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – С. 381-386.

У статті визначено основні принципи подання інформації в онлайні і офлайні, а також проаналізовано головні відмінності онлайн- і офлайн-комунікації.

Ключові слова: *онлайн-комунікація, офлайн-комунікація, інтернет-журналістика, засоби масової інформації.*

Yegorova L.G., Potapenko A. G. Basic principles of online communication // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 381-386.

In the article were defined basic principles of presentation of information on internet and offline, and also were analysed main differences between online- and offline-communication.

Key words: *online-communication, offline-communication, internet-journalism, mass-media.*

Поступила в редакцію 14.03.2012 г.

УДК 070

Методы влияния аудиовизуальной социальной рекламы

Кондратская В.Л., Жукова А.

*Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина*

Авторы рассматривают методы влияния аудиовизуальной социальной рекламы. В статье анализируются успешные российские антиалкогольные и антитабачные рекламные кампании, их эффективность.

Ключевые слова: *социальная реклама, психология, методы воздействия, язык жестов, теория коммуникаций.*

Актуальность исследования. Степень использования рекламы для пропаганды широкого круга идей возрастает. Это происходит потому, что совершенствуются методы влияния на сознание и подсознание, а потому внедрение идей через рекламу становится всё более эффективным. Поэтому, на наш взгляд, необходимость в дальнейших исследованиях данной темы возрастает с каждым днём.

Анализ последних исследований и публикаций. Теоретическая база работы создана на основе исследований в области теории и практики рекламы, психологии рекламы, социальной психологии и т.д., в числе которых работы Е. Ромата, В. Шейнова, П. Пименова, Р. Мошканцева, В. Зазыкина, Т. Ляпиной и др. При написании статьи использованы материалы информационно-аналитического агентства «Социальная реклама.ру», а также материалы сайтов AdMe.ru и Lenta.ru.

Постановка проблемы. Поводом для написания статьи является необходимость анализа методов воздействия социальной рекламы для повышения её эффективности. Так как социальная реклама появилась значительно позже коммерческой, исследований на эту тему немного. На постсоветском пространстве рекламная индустрия ещё в процессе становления, а социальная реклама только начинает развиваться. СНГ активно перенимает рекламный опыт западных стран, однако далеко не все технологии Европы и США применимы к странам бывшего СССР. Поэтому необходимы собственные исследования, посвящённые методам воздействия социальной рекламы.

Объектом исследования стала аудиовизуальная социальная реклама, так как её воздействие на зрителя по праву считается самым сильным, а по охвату аудитории телевизионная реклама является наиболее массовой.

Цель статьи - определить методы воздействия телевизионной социальной рекламы и рассмотреть их применение на практике на примере российских антитабачных и антиалкогольных рекламных кампаний.

Научная новизна заключается в сравнении различных рекламных кампаний, изучении использованных в них методов воздействия на зрителя.

Искусство управления информационными потоками совершенствуется, в этой области проводятся всё новые и новые исследования, которые помогают тончѐно манипулировать сознанием потребителя информационной продукции. Одной из форм воздействия на сознание является реклама – особая форма коммуникации, целью которой является коррекция мнения и поведения человека. Рекламное информационное пространство охватывает все существующие средства коммуникации. На сегодняшний день существует множество видов рекламной продукции, в частности, печатная, наружная, телевизионная, радиореклама и реклама в сети Интернет, каждый из которых имеет свои особенности производства, однако, профессионально сделанные, все они, так или иначе, влияют на современного человека.

Авторы пособия «Современная реклама» [3] определили рекламу так: «Реклама — это неперсонифицированная передача информации, обычно оплачиваемая и обычно имеющая характер убеждения, о продукции, услугах или идеях известными рекламодателями посредством различных носителей».

Рекламная продукция делится на коммерческую и некоммерческую.

Коммерческая реклама пропагандирует товары, услуги или идеи, из которых фирмы ожидают извлечь прибыль. Некоммерческая реклама финансируется благотворительными учреждениями, общественными, религиозными либо политическими организациями. Многие некоммерческие рекламные объявления размещаются с целью сбора средств; с помощью других делается попытка повлиять на поведение потребителя ("Пристегнись ради своей безопасности") [3, 18]. К некоммерческой относится и социальная реклама.

Согласно Закону Украины «О рекламе» [8], *социальная реклама* — информация любого вида, распространенная в любой форме, которая направлена на достижение общественно полезных целей, популяризацию общечеловеческих ценностей и распространение которой не имеет целью получения прибыли.

Социальная реклама, как и любая другая, живет и работает в трехмерном пространстве — пространстве формирования представлений, отношений и действий. Но, в отличие от иных образцов рекламной индустрии, формирует представление не о продукте, а о некоей, точнее, вполне конкретной, общественной проблеме, о путях ее решения, о социально-полезном и социально-безопасном поведении. И, соответственно, способствует формированию вполне определенного отношения к этой проблеме, а также к вариантам и способам ее решения. И вполне закономерно содержит мотивацию к совершению нужного/желаемого действия, но не интравертивного, направленного на удовлетворение частных/индивидуальных потребностей человека, а действия социально-полезного [2].

Задача социальной рекламы – именно разбудить мысль, вырвать человека из полубессознательного состояния, в котором живут многие, и заставить задуматься о том, что происходит вокруг, что происходит с самим собой. А самый главный вопрос, к которому подталкивает социальная реклама – это извечное русское «Что делать?», за которым стоит ещё и вопрос «Как делать?». Слово «делать» здесь ключевое, потому что задача – заставить людей сначала думать, размышлять, осознавать, а потом и действовать.

Тактическая цель социальной рекламы – заставить человека бросить пить, сделать пожертвование для детей-сирот, приютить собаку или сдать кровь. Однако есть у всех этих кампаний за здоровый образ жизни и милосердие к ближнему своему одна общая стратегическая цель – сформировать сознательное, инициативное обще-

ство, готовое бороться с проблемами и культивировать гуманизм. Это общество, способное думать, анализировать и принимать решения, называют гражданским.

Необходимо помнить, что «...в отличие от рекламы коммерческой, социальная часто не приносит быстрых результатов в виде прибыли, материальных и моральных дивидендов. Ее эффективность может проявиться и через несколько лет, и через целое поколение» [15].

Т. Астахова отмечает в своей статье «Хорошие идеи в Америке рекламируют»: «Хорошие идеи нуждаются в рекламе гораздо чаще, чем плохие» [1]. Поэтому социальная реклама должна транслироваться постоянно, одна рекламная кампания – передавать эстафету другой. Ошибочно думать, что достаточно один раз громко заявить о проблеме. В деле формирования социума никогда нельзя останавливаться на достигнутом. Получив первые результаты, нужно радоваться и идти дальше, а не сворачивать рекламную кампанию, как чаще всего происходит. Почему? Тому много причин.

Государству и общественной инициативе, прежде всего, сегодня не хватает кадров, не хватает финансовых ресурсов и развитого правового поля, не хватает взаимного уважения и терпимости, во многом все эти благие начинания тормозит отсутствие инициативы на местах, как со стороны общественной инициативы, так и со стороны государства [5]. Потенциальные возможности социальной рекламы очень велики. Однако на сегодняшний день они, к сожалению, не используются в Украине в полном объёме.

Реклама является видом социальной массовой коммуникации, а потому при разработке рекламного обращения создатели должны учитывать все элементы процесса рекламной коммуникации. В частности, определяющими факторами, от которых зависит форма рекламного обращения, являются характеристики целевой аудитории. Отправитель (рекламодатель) формирует цели и задачи рекламы, а её создатели должны реализовать их с помощью рекламной продукции, закодировав в рекламном обращении послание отправителя. При этом нужно использовать только те коды, которые заведомо знакомы получателю, чтобы в процессе декодирования он расшифровал послание именно так, как того хочет рекламодатель. Только в этом случае можно ожидать необходимой от адресата реакции на полученное рекламное обращение. Поэтому, как верно отмечают многие исследователи [12;4;9], для эффективной рекламной коммуникации отправитель должен избегать многозначности используемых кодов. Также при создании рекламного обращения необходимо учитывать возможные помехи и барьеры на пути коммуникации.

Телереклама в настоящее время не имеет равных по размеру аудитории и по силе воздействия [13, с. 63]. Визуальные образы более активны, чем слова, они устанавливают и обеспечивают контакт с потребителями на уровне подсознания, лежащем ниже словесного уровня. Зрительные символы не требуют для своего восприятия никакого труда, затраты умственных усилий [9, с. 57]. Именно это и придаёт телевизионному воздействию огромную, ни с чем не сравнимую эмоциональную силу [3, с. 304]. Далее мы рассмотрим основные аспекты восприятия телевизионной рекламы.

Классической схемой воздействия рекламы является схема AIDA – аббревиатура английского слов Attention (внимание) – Interest (интерес) – Desire (желание) – Action (действие). Как видите, первая задача рекламы – привлечь внимание.

Поэтому при первой встрече с рекламой человек должен получать от неё импульс психологического воздействия, который превышал бы и преодолевал свойство инер-

ции человека к приёму информации. В противном случае процесс восприятия рекламного сообщения может прерваться или вовсе прекратиться [16, с. 33]. Таким образом, первый этап восприятия рекламы – привлечение внимания реципиента. Следующая задача – вызвать интерес к данному ролику, чтобы адресат досмотрел его до конца. Главные идеи должны располагаться в начале и в конце ролика, а рекламный фон не должен разрывать простые логические и ассоциативные связи.

Если же создатели ролика сделали его слишком экстравагантным и необычным, не проследив при этом за простой ассоциативностью образов, то реклама бессмысленная и неэффективна, так как зритель запомнит персонажа, сюжет, но не рекламное послание.

Повторяемость – важный элемент рекламной кампании, только так можно внедрить необходимые образы в сознание адресата. Е. Песоцкий акцентирует внимание на том, что потребитель запоминает именно постоянно повторяющуюся рекламу и безошибочно её выделяет среди массы других. Он неосознанно ищет эту рекламу в очередном рекламном блоке или издании [11, с. 23]. Однако, чтобы реклама не надоедала и не вызывала раздражения, рекламную кампанию время от времени необходимо менять, но ни в коем случае не полностью: внесённые в рекламную кампанию изменения должны сохранять общий стиль и эмоциональное содержание. Изменение рекламной кампании «на корню» отрицательно сказывается на внедрении рекламы, так как адресат уже не ассоциирует новый ролик с предыдущим.

Основными методами привлечения и удержания внимания в рекламе являются динамичность, контрастность, интенсивность. **Динамичность** – главное преимущество аудиовизуальной рекламы, ведь человек замечает движущиеся объекты гораздо быстрее статичных и запоминает их лучше. В телерекламе **интенсивности** добиваются посредством крупного шрифта слоганов, появляющихся на экране, закадрового текста с акцентировкой некоторых слов или фраз, крупных планов.

Контрастность требует, чтобы рекламное послание хорошо выделялось на том фоне, на котором оно появляется [11, с. 30]. Социальная реклама часто контрастна сама по себе, так как рекламирование идей выделяется среди порядком надоевших уже коммерческих роликов.

Рекламное сообщение вкладывается в уста некоего посредника – **персонажа рекламы**. От него во многом зависит эффективность рекламной коммуникации. Приём использования популярной личности в качестве посредника получил название **тестимониум** [12, с. 27]. Альтернативой использования в рекламе знаменитостей может стать собирательный образ «простого человека», а также различные фантастические и сказочные существа [12, с. 27]. Главное, чтобы персонаж смотрелся в кадре непринуждённо. С этой задачей не справились некоторые герои рекламных роликов кампании «Не дай себя уничтожить». Например, Юлия Савичева доверия у зрителей совершенно не вызывала, её речь не была живой и естественной.

Юмор был включён Р. Мошканцевым в перечень способов стимулирования запоминания рекламы без надоедания. Автор пособия «Психология рекламы» подчеркнул, что юмор действует не только на запоминание, но и на другие звенья процесса переработки рекламной информации. Однако В. Шейнов в своей работе «Эффективная реклама: секреты успеха» отмечает, что юмор редко имеет универсальный характер, ведь у каждой группы свои представления о смешном. Примером успешного использования юмора в социальной рекламе может служить антиалкогольное видео «Адская белочка», выпущенное в рамках кампании «Здоровая Россия», где ободранная

белка «говорит спитым голосом, кидается на стены, «собирает паучков», активно жестикулирует и даже придумывает неологизмы вроде “кудяпликов”» [6]. Этот ролик стал настолько популярен в сети Интернет, что заслужил титул лучшего вирусного видео 2010 года. В рамках той же кампании были выпущены ролики «Курильщики, вам капец!», которые не имели такого успеха, т.к. создатели, как отмечалось многими в комментариях к видео, обидели своим роликом курящих людей, и реклама вызвала отторжение.

Шокирующий сюжет, транслирующий сильные отрицательные эмоции – испуг, страх, ужас как сигналы опасности, непроизвольно привлекает внимание независимо от воли человека, буквально заставляет включиться в ситуацию [17, с. 26]. Т. Ляпина считает шок неприемлемым в рекламе: «Поскольку реклама работает исключительно на положительных эмоциях, следовательно, ошеломляющая и шокирующая реклама малоэффективна» [9, с. 93]. Но Т. Ляпина ведёт речь о рекламе коммерческой, а социальная реклама довольно часто построена на «шоковой терапии», цель которой – потрясти человека настолько, чтобы он пересмотрел определённые аспекты своей жизни. Однако во всём нужна мера, и о ней говорит автор книги «Психология в рекламе» В. Заыкин [7]: «Вызывая отрицательные эмоции ради привлечения внимания, необходимо тут же обозначить некую альтернативу, занять позицию сострадания, подчеркнуть приверженность добрым чувствам – только так можно побудить к позитивным действиям». Креативность в социальной рекламе – искусство создать сопротивление проблеме, не создав сопротивления сообщению [14]. Отличным решением мы считаем ролик «Крысолов» из российской антиалкогольной кампании «Береги себя», который является аллюзией на одноименную сказку братьев Grimm. Только в рекламном обращении Крысолов играет на свирели из пустых бутылок, и заводит толпу людей, а не крыс, в волнуемое море – опять-таки из пустых бутылок. Здесь, после констатации «700 000 человек ежегодно», снова появляется общий слоган кампании – «Береги себя». Ролик выполнен в серых тонах, что вместе с музыкой создаёт удручающую атмосферу. И, что прекрасно, оригинальность ролика не перекрывает основную идею, а наоборот, как нельзя лучше в неё вписывается. Море пустых бутылок, в котором тонут люди – очень удачное, на наш взгляд, креативное решение, а аллюзия на известную сказку только делает ролик ещё более запоминающимся.

Акцент в аудиовизуальной рекламе ставится на зрительных, а не на вербальных образах, так как зрительные образы не требуют для своего восприятия никакой затраты умственных усилий. Поэтому при разработке рекламы необходимо учитывать все невербальные сигналы, которые должны создавать целостный аудиовизуальный образ. Создатели рекламы должны осознавать силу воздействия невербальной коммуникации и продумывать каждую деталь, которая должна способствовать достижению целей рекламодателя, а не противодействовать этому.

Создатели рекламной кампании «Не дай себя уничтожить», на наш взгляд, не проследили должным образом за языком тела. Певица Валерия и спортсменка Елена Исинбаева стоят, выпрямив спину и уперев руку в бок. Этот жест означает не просто готовность к действию, но и некоторую агрессивность. Женщины используют этот жест, чтобы казаться увереннее и сильнее. Однако зачем эта поза использована в данной рекламной кампании? Ведь задача главного героя ролика – побудить к действию, а это возможно только в том случае, если адресат доверяет коммуникатору и ценит его мнение. А о каком доверии можно говорить, если коммуникатор принимает агрессивную позу? У многих зрителей данные ролики вызвали ответную агрессию

и неприязнь по отношению к видео. Так что привлечение известных личностей в рекламе – ещё не есть залог успеха.

Акцент на визуальной составляющей рекламного ролика совершенно не означает, что не нужно уделять особого внимания текстовому сопровождению.

Телереклама не должна быть многословной [11, с. 108]. Т. Ляпина утверждает, что, как доказали исследователи, из всей рекламной информации человек в состоянии запомнить только один аргумент или один довод, который должен быть сильным и привлекательным для лучшего запоминания рекламы в целом [9, 54]. Этот аргумент заключают в слоган - короткое (похожее на лозунг) высказывание, содержащее основную мысль в сжатой форме [17, с. 300]. Основные требования к слогану: лаконичность и ясность. Лучше всего запоминаются активные, динамичные фразы, а идеальным вариантом считаются рифмованные.

Личное обращение очень часто используется в рекламных сообщениях. Личное обращение должно призывать адресата к действию. Например, слоган «Береги себя!» одноимённой антиалкогольной кампании – это личное обращение и призыв к действию одновременно.

Использование слов, смысл которых конкретен, содержание которых легко себе мысленно представить, существенно повышает эффект внушения. Напротив, абстрактные понятия резко снижают силу внушения [7, с. 27]. Как верно заметил В. Зазыкин [7], успех достигается тонким и эффектным сочетанием выразительности и лаконичности. Вербальные образы видеоролика должны быть ассоциативными, легко запоминающимися.

Создатели социальной рекламы прибегают к юмору и к страху, апеллируют к различным чувствам: инстинкту самосохранения, материнскому инстинкту, патриотизму и т.д. К одной и той же проблеме социальная реклама может подойти разными путями, и наличие таких непохожих методов воздействия повышает эффективность рекламы, т.к. восприимчивость – индивидуальное качество: тот, на кого слабо действуют «запугивающие» ролики, обратит внимание на юмор, и наоборот.

Выводы. Таким образом, социальная реклама воздействует на нескольких уровнях – когнитивном, конативном и аффективном. Рекламисты при формировании рекламного сообщения должны учитывать психологические характеристики целевой аудитории, и составлять обращение в соответствии со уже существующими стереотипами, архетипами и мифами. Задача рекламиста – заменить одну доминанту другой, один стереотип укрепить, другой – изменить. Вербальные и невербальные средства коммуникации должны составлять единое целое для успешной коммуникации. Воздействие аудиовизуальной рекламы – самое сильное, однако это же качество требует учитывать все мелочи при её создании.

Список литературы

1. Астахова Т. Хорошие идеи в Америке рекламируют [Электронный ресурс] / Т. Астахова // Информационно-аналитическое агентство «Социальная реклама.ру». – Режим доступа: http://www.socreklama.ru/analytics/list.php?ELEMENT_ID=4930&SECTION_ID=107
2. Балашова А. Социальная реклама – когда прибыль больше, чем деньги! / А. Балашова, В. Вайнер // Информационно-аналитическое агентство «Со-

циальная реклама.ру». – Режим доступа: http://www.socreklama.ru/analytics/list.php?ELEMENT_ID=4963&SECTION_ID=107

3. Бове К. Современная реклама / Бове К., Аренс У. / Пер. с англ. – Тольятти: Издательский дом Довгань, 1995. – 704 с.: ил.

4. Васильев Г. Основы рекламной деятельности: учебное пособие для вузов / Г. Васильев, В. Поляков. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 414 с.

5. Дворко С. Значение социальной рекламы в формировании гражданского общества [Электронный ресурс] // Информационно-аналитическое агентство «Социальная реклама.ру». – Режим доступа: http://www.socreklama.ru/analytics/list.php?ELEMENT_ID=4907&SECTION_ID=107

6. Ершова Т. Кудряпиков настроляем? [Электронный ресурс] // Lenta.ru. – Режим доступа: <http://lenta.ru/articles/2010/12/07/minzdrav/>

7. Зазыкин В. Психология в рекламе / В. Зазыкин. – М.: ДатаСтром, 1992. – 64 с.

8. Закон Украины «О рекламе» [Электронный ресурс] // Право и средства массовой информации. – Режим доступа: <http://www.medialaw.ru/exussrlaw/1/ua/advert.htm>

9. Ляпина Т. Бизнес и коммуникации, или Школа современной рекламы / Т. Ляпина. – К.: Альтерпресс, 2002. – 336 с.

10. Ольшанский Д. Психология масс / Д. Ольшанский. – СПб: Питер, 2001. – 368 с. – (Серия «Мастера психологии»).

11. Песоцкий Е. Современная реклама. Теория и практика / Е. Песоцкий. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2003. – 352 с. – (Серия «Психология бизнеса»).

12. Ромат Е. Реклама / Е. Ромат. – 2-е изд. – СПб: Питер, 2008. – 208 с.: ил. – (Серия «Краткий курс»).

13. Саркисян О. Конспект рекламиста / Саркисян О., Гудзева О., Красовский Г. – М.: РА «Нью-тон», Центр промышленного маркетинга и рекламы МГТУ «Станкин», 1999. – 129 с.: ил.

14. Селиверстов С. Волшебство моделирования в социальной рекламе [Электронный ресурс] // Информационно-аналитическое агентство «Социальная реклама.ру». – Режим доступа: http://www.socreklama.ru/analytics/list.php?ELEMENT_ID=3191&SECTION_ID=107

15. Социальная реклама [Электронный ресурс] // Энциклопедия маркетинга. – Режим доступа: http://www.marketing.spb.ru/lib-comm/advert/social_adv.htm

16. Хапенков В. Организация рекламной деятельности: [учебное пособие для начального профессионального образования] / Хапенков В., Сагинова О., Федюшин Д.. – М.: Издательский центр «Академия», 2005. – 240 с.

17. Шейнов В. Эффективная реклама: секреты успеха / В. Шейнов. – М.: Ось-89, 2003. – 448 с.

Кондратська В.Л., Жукова А. Методи впливу аудіовізуальної соціальної реклами // Ученіє запіскі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – С. 387-394.

Автори розглядають методи впливу аудіовізуальної соціальної реклами. У статті аналізуються російські антиалкогольні та антитабачні кампанії, їхня ефективність.

Ключові слова: соціальна реклама, психологія, мова жестів, методи впливу, теорія комунікацій.

Kondratskaya V., Zhukova A. Methods of influence audiovisual public service announcements // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 387-394..

Author considers methods of influence in audiovisual social advertising. Russian non-drinking and non-smoking campaigns and their effectiveness were analyzed in the article.

Key words: the social advertising, the psychology, the body language, the theory of communication.

Поступила в редакцію 11.03.2012 г.

УДК 070:81'1:130.2

Медіавіддзеркалення мовної проблеми в освітньому просторі України

Кузнєцова Т. В., Євтушенко О. М.

Сумський державний університет, м. Суми, Україна

У статті простежено тенденції відображення мовної ситуації в українській освіті друкованими засобами масової інформації, показано шляхи політизації мови в медіадискурсі та наслідки такого підходу.

Ключові слова: ЗМІ, мова, освіта, мовна ситуація, соціальна сегрегація, ексклюзивність.

Постановка проблеми. У незалежній Україні мовне питання є досить складним та неоднозначним. Попри законодавчу закріпленість саме української як єдиної державної мови, функціональну поширеність у побутовій сфері та в медіадискурсі багатьох регіонів зберігає російська мова, що подекуди призводить до суспільного напруження.

Загострення дискусій навколо мовного питання спостерігається, зокрема, у зв'язку з освітою. Це зумовлено усвідомленням широкою громадськістю, політиками, журналістами вагомої ролі виховання у середній та вищій школі як фактору світомоделювання. Відтак боротьба за домінування української чи російської у школах та вишах – це боротьба за одну з найперспективніших сфер використання відповідної мови. Засоби масової інформації не можуть залишатися осторонь суспільних конфліктів, у тому числі й досить загостреного в останні два роки (після президентських виборів) мовного питання. Відповідно *актуальність* нашого дослідження зумовлена актуальністю самої теми функціонування мов у освітньому просторі України.

Вивчення мови не лише як лінгвістичного, а як соціального, культурологічного, світоформуючого чинника має багату традицію, починаючи від філософського раціоналізму Г. Лейбніца та лінгвофілософії В. Гердера, В. фон Гумбольдта до соціолінгвістичних досліджень У. Вайнрайха, М. Вахтіна, Л. Крисіна, Н. Шумарової, Л. Масенко та концептологічних студій М. Болдирева, Ю. Караулова, І. Стерніна.

Мета розвідки – простежити особливості висвітлення проблеми мововжитку в освітній сфері вітчизняними друкованими ЗМІ.

Предмет вивчення – матеріали окресленої тематики всеукраїнських суспільно-політичних газет «Дзеркало тижня», «День» та «Україна молода».

Джерельну базу роботи склали публікації зазначених видань. Емпіричне дослідження здійснене методом суцільної вибірки з матеріалів газет «Дзеркало тижня» (далі – ДТ), «День» (далі – Д) та «Україна молода» (далі – УМ). Обсяг вибірки складає 605 умовних друкованих аркушів (ДТ – 188, Д – 222, УМ – 195). До аналізу залучено матеріали тижневика «Дзеркало тижня» за повний 2011 рік (загалом – 47 номерів) та щоденних газет «День» та «Україна молода» за перше півріччя 2011 року (111 і 110 номерів відповідно).

Результати дослідження. Ситуація двомовності, що склалася у Україні, змушує звернути увагу на сфери функціонування кожної з мов, щоб установити їх статус та рівень престижності в соціумі. Якщо в мономовному суспільстві мова цікава, перш за все, з погляду лінгвістичного, то в диглосному суспільстві акцент у вивченні мови зміщується. Як зазначає Юрій Шевельов, за ситуації двомовності «мовне питання неминуче перестане бути тільки лінгвістичним питанням, чи, краще сказати, безпосередньо лінгвістичним, а стає також – і то часто насамперед – питанням політичним, соціальним і культурним» [6, с. 27].

Зрозуміло, що на позиціях збереження та поширення національної мови повинні стояти передовсім (але не винятково) засоби масової інформації, які транслюють повідомлення цією мовою. Окрім світоглядного, у цьому випадку діє й економічний фактор, адже зі збільшенням впливовості та кількості носіїв української мови закономерно зростатиме й попит на україномовні засоби масової інформації. Звичайно, на вибір реципієнта діють багато інших факторів: установка на розважальність чи інформативність, прагнення відволіктися, бажання бути долученим до публічної дискусії, – але заперечувати вплив мовного чинника також навряд чи доводиться. Відтак для самої газети відстоювання національної мови може перетворитися на відстоювання в тому числі власного інтересу, а для реципієнта нерідко – на засіб пошуку кола однодумців, «своїх», та спосіб самоутвердження.

З іншого боку, ефект від самостійності вибору видання реципієнтом може нівелюватися завдяки професійному медіавпливу. Філософ Ю. Габермас зазначає, що зачасти читачам «досить прийти в співпричетність до культурних і політичних програм – наприклад, шляхом читання щоденної газети, яке перетворилося для багатьох у своєрідну «реалістичну ранкову молитву» (Гегель), – як вони стають учасниками того, що можна було б назвати (...) автопатерналістським процесом навчання з незначеним кінцевим результатом» [5].

Сьогодні використання можливостей медіавпливу й виховання засобами масової комунікації на зразок того, про яке говорить Ю. Габермас, у медіадискурсі досить відчутне. Зокрема проаналізовані нами матеріали щодо мововжитку видань «Дзеркало тижня», «День» та «Україна молода» засвідчили, що українські медіа часто не в змозі залишитися на позиціях неупередженості та «чистого» інформування аудиторії. Довкола досліджуваної проблеми спостерігається подекуди навіть перехід від культурного тону до напівістеричних оцінок ситуації. Так, «День» систематично говорить про мову в термінах «денаціоналізації» («Чи зупинена денаціоналізація України?». – № 4-5. – 14-15 січня. – С. 5), «концептуальної русифікації», «імперської мовної політики» («Ні» концептуальній русифікації. – № 12. – 26 січня. – С. 1, 6), «культурної гегемонії сусідньої нації» (Як почувашся, рідна мово? – № 31. – 22 лютого. – С. 1, 6), побудови в Україні міфічного «руського міра» (Війна парканів. – № 52-53. – 25-26 березня. – С. 13; Американська цегла для «Русского міра». – № 57-58. – 1-2 квітня. – С. 19).

Звичайно, подібна риторика має під собою підстави, адже, як вказує політолог, автор Мовного балансу 2006-2007, 2008-2009 О. Медведєв, «у багатьох сферах присутність української є вкрай низькою, наприклад, на ринку журналів, де близько 90 % річного накладу виходить російською мовою. Те ж саме можна сказати про Інтернет, бізнес-спільноту, індустрію розваг і т.д. У результаті, за паритетної чисельності мовно-практикуючих спільнот (63 % на 63 %), за істотної переваги тих, хто рідною вважає українську мову (приблизно 67 %), реальна присутність у більшості сфер є нижчою 50 %» [1].

Але з іншого боку, часто медіа не відбивають існуючу суспільну ситуацію, а творять образ, який би якнайкраще вписався в русло редакційної політики. Той же О. Медведєв відзначає, що на сьогодні «освіта – єдина сфера громадського життя, де в навчальному процесі дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладів переважає українська мова, причому на рівні 80 %» [3]. Саме тому аналіз висвітлення сфери освіти є досить показовим з точки зору об'єктивності вітчизняних медіа.

Із наведених соціологічних показників може скластися враження, що освітня сфера з погляду мововжитку в газетах повинна виступати чи не найблагополучнішою, утім насправді спостерігається прямо протилежна тенденція. Так, на початку 2011 року всі аналізовані видання значної уваги надавали темі оптимізації (чи, як називали самі видання, – «оптимізації») навчальних закладів на Сході України. Міністерство освіти й науки, молоді та спорту, видаючи указ про ліквідацію окремих шкіл та скорочення класів у інших, обґрунтовувало свою позицію економічними факторами: закриття планувалося найменш заповнені заклади, щоб мати змогу спрямувати зекономлені кошти на повністю укомплектовані школи.

Натомість у ЗМІ теза міністерства швидко набула ознак політизації, й урядову ініціативу крізь призму газет суспільство побачило як черговий крок до тотальної русифікації. Показовими є матеріали на цю тему видань «День» та «Україна молода». Перше зосередилося на висвітленні конфлікту довкола донецької загальноосвітньої школи № 136. Газета висловлювала думку, що закриття закладу – суто політичний крок влади, а тому підтримувала позицію батьків, які вийшли з протестами під стіни місцевих органів влади. У трьох публікаціях газета цитує точку зору лише однієї учасниці протестів – Оксани Нечипоренко, яка, зокрема, зазначає: «*Я сама російськомовна. Але обох дітей віддала в україномовну школу свідомо – я дивлюсь у майбутнє і розумію, що говорити українською мовою, знати й розуміти українську культуру – в інтересах моїх дітей*» (Про справжню «рентабельність». – № 22. – 9 лютого. – С. 1) або «*...приводять сюди дітей на навчання з інших районів міста. У нас і школа заповнена тільки тому, що вона україномовна*» (Школу відстояли. – № 33. – 24 лютого. – С. 2). При цьому журналісти не наводять жодних офіційних даних чи коментарів посадових осіб, а при вказівці на заповнюваність школи посилаються на свідчення батьків.

«Україна молода» значно ширше висвітлила вказану тему. Газета подала дані про закриття шкіл № 111 (Оптимізація чи продовження русифікації? – № 7. – 18 січня. – С. 3) та № 136 у Донецьку (Ліквідувати! Бо... українська. – № 20. – 9 лютого. – С. 4), єдиної україномовної в Лисичанську школи № 3 (Оптимізація «по-регіональному». – № 12. – 26 січня. – С. 11), макіївської ЗОШ № 44 (Батьки перемогли чиновників. – № 48-49. – 25-26 лютого. – С. 2). Хоча газета переважно вдавалася до політизації проблеми, однак слід відзначити, що свої висновки журналісти підкріплювали офіційними свідченнями відповідних відділів освіти, а також не оминули увагою слів начальника обласного управління освіти Донецької області, який указав: «*На Донеччині 70 % шкіл мають статус україномовних. У нас немає такої проблеми, щоб цілеспрямовано їх закрити*» (Оптимізація чи продовження русифікації? – № 7. – 18 січня. – С. 3).

Тижневик «Дзеркало тижня» до цієї теми підійшов найпоміркованіше. У єдиному матеріалі видання, присвяченому скороченню кількості шкіл на Сході України, сказано лише, що «оптимізація» навчальних закладів у Донецькій області швидко стала

популярною темою. Як-то буває, відразу обросла хибними інтерпретаціями та кривотлумаченнями. (...) Дискусія з цього приводу швидко скотилася до рівня традиційної сварки на тему ролі російської та української мов у житті країни. Промовці обмінювалися давно заготованими шпильками, викладали на стіл зужиті аргументи... а школярі, їхні батьки й учителі залишилися наодинці зі своїми проблемами» («Надії» більше немає. Оптимізація триває. – № 10. – 19 березня. – С. 13). Тижневик єдиним із трьох видань зазначив, що серед 26 шкіл, які міністерство запланувало оптимізувати на Східній Україні, переважають все ж російськомовні заклади, і навіть приклад сиротинця «Надія», який закрили попри «правильну» мову навчання, залишивши тим самим його вихованців без даху над головою.

Ще одним свідченням надмірної вибіркової видань при висвітленні мовної теми в освіті може слугувати замітка у «Дні» – «У Чернівецькій області на десяток шкіл стане менше» (№ 36. – 1 березня. – С. 2). У незначній (до 2 тис. знаків) інформації зазначено, що скорочення кількості учнів закономірно призвело до скорочення кількості навчальних закладів (закрито 10 шкіл та ліквідовано 95 класів у інших школах). При цьому автор у подібному кроці міністерства вбачає позитив, адже у малокомплектних школах часто один вчитель може викладати одразу кілька предметів, а тому оптимізація сприятиме підвищенню якості освіти. Питання мови навчання у закритих школах Буковини в публікації не порушується взагалі.

Зауважимо також, що газета «Україна молода» про закриття шкіл у Чернівецькій чи будь-якій іншій, окрім Донецької та Луганської, областей не згадує, адже цей факт, очевидно, є незручним для редакції, яка прагне показати українофобські настрої влади та політизувати економічно зумовлену ситуацію в освітній сфері.

Винятково як політичний документ сприйняли усі досліджувані видання ще одну ініціативу МОНМС – нову Концепцію мовної освіти в Україні. «Дзеркало тижня» з приводу проекту подало коментар Оксани Забужко, яка про статус національної мови, визначений Концепцією, зазначила: «...про яку гуманітарну сферу можна говорити, коли для багатьох представників нинішньої влади – це взагалі іноземна мова? Гуманітарна політика в Україні визначається виключно «дзвінком» з Кремля. Вони, ті, хто сьогодні «рулять» країною, взагалі в школу не ходили і вони щиро вірять, що за гроші сьогодні можна купити абсолютно все. Отже, і різноманітні «рецидиви» навколо української мови, української книги – то все продукт їхнього хворого розуму» (Чим гірше, тим краще. – № 2. – 22 січня. – С. 14). Газета закріпила свою позицію щодо документу в матеріалі «Раби – це нація, котра не має слова». Концепція мовної освіти: назад – до імперії», де проект названо «новим способом русифікації України», а єдиним наслідком його можливого прийняття передбачено те, що «незабаром наші діти розмовлятимуть у школі виключно російською» («Раби – це нація, котра не має слова». – № 3. – 29 січня. – С. 13).

«День» також різко негативно сприйняв міністерський проект, назвавши його «спробою реанімації імперіалізму» («Ні» концептуальній русифікації. – № 12. – 26 січня. – С. 1, 6). При цьому Україну в матеріалі показано як «постколоніальну країну», на відновлення контролю над якою зазіхає «колишня митрополія – Росія» і для цього прагне встановити контроль, перш за все, над освітянським напрямом як одним із найстратегічніших та найважливіших.

Найменш категоричною в оцінках Концепції виявилася «Україна молода», яка зазначила лише, що «в Міносвіти зробили чергову спробу звузити поширення української мови» (Куди заведе освіту Табачникова концепція? – № 12. – 26 січня. – С. 11).

Наведені приклади, на нашу думку, засвідчують, що сьогодні для ЗМІ мова постає передовсім як засіб маніпулювання громадською думкою, один із варіантів демонстрації редакційного ставлення до політичної ситуації в країні. Подібна тенденційність може мати два полюси. По-перше, ефективність цих медійних матеріалів може полягати у впливові на політичні інституції та органи влади, адже, як зазначає Юрген Габермас, сучасні ЗМІ «орієнтують думки й бажання громадян, змушуючи політичну систему враховувати їх і ставати більш транспарентною» [5].

Однак медіавплив завжди відчутний і на іншому полюсі – з боку реципієнта. Для нього повне прийняття упереджених мас-медійних текстів може обернутися кристалізацією у свідомості образу ворога, яким постануть не лише політики, а й усі російськомовні співгромадяни (за принципом «друг мого ворога – мій ворог»).

Дослідниця Л. Филипович зазначає, що «у пошуках своєї ідентичності населення України сьогодні продукує переважно ексклюзивістські стереотипи, які виключають певну спільноту з усталізованих культурних ареалів» [4]. І роль медіа в цьому процесі досить вагома, адже «сьогодні механізм контрастного мислення виявляється в сприйнятті відповідним чином створених медіапродуктів (ідеться як про технологію, так і про позасвідому активацію цього механізму), що провокують диференціацію поміж реципієнтів, які засвоюють розподіл на “наших” та “не-наших”, і сприяють соціальній сегрегації» [2, с. 261]. Підтримання цього процесу для ЗМІ часто стає не лише неусвідомленим «побічним ефектом» діяльності, а цілком свідомою метою, адже одним із наслідків соціальної стереотипізації є спрощення маніпулювання аудиторією, формування «домашньої» стійкої аудиторії.

Досліджені нами матеріали засвідчують, що українські медіа, обираючи між об'єктивністю, налагодженням суспільного діалогу й груповими інтересами, часто схиляються на бік останніх, а відтак не можуть повною мірою впоратися із важливими функціями кореляції та артикуляції у той час, коли вирішення конфліктних суспільних проблем (до яких у нашій країні належить і мовне питання) можливе лише завдяки відкритому обговоренню, оскільки «демократичний процес прийняття рішень може долати ідеологічні розбіжності лише тією мірою, якою він володіє легітимуючою об'єднуючою силою. Він повинен бути переконливим для всіх громадян і поєднувати в собі інклюзивність, яка передбачає рівну участь у дискусії представників усіх точок зору, – і більш-менш дискурсивну атмосферу, у якій розгортається зіткнення думок» [5].

Висновки. Отже, медіавіддзеркалення мовної проблеми в освітній сфері сьогодні хвиє передусім необ'єктивністю й ставленням до мови як розмінної карти в політичній боротьбі. У медіадискурсі спостерігається визнання саме за освітою ролі одного з контрапунктів відстоювання української ідентичності, чому слугує, перш за все, збереження функціональності української мови у цій сфері. Утім часто заради цієї мети журналісти жертвують принципами етики, помітно порушуючи баланс думок, підкреслюючи вигідні та замовчуючи невідгідні факти. Така вибіркковість може стати причиною соціальної сегрегації та стереотипізації, що відтак не сприятиме розв'язанню гострої суспільної проблеми співіснування мов у нашій країні, а лише загострить її. Вивчення цих медіаефектів, а також відображення мовної ситуації в інших суспільних сферах є *перспективними* для подальших досліджень.

Список літератури

1. Блохтур А. Українську мову роблять другою державною [Електронний ресурс] / А. Блохтур // Главком. – 2010. – 15 вересня. – Режим доступу : <http://glavkom.ua/articles/1703.html>.
2. Бутиріна М.В. Комунікаційний аналіз генетичних витоків медіастереотипізації / М. В. Бутиріна // Світові стандарти сучасної журналістики : збірник наукових праць; відп. ред. Т. Г. Бондаренко, С. М. Квіт. – Черкаси : Видав. Чабаненко Ю., 2010. – С. 258–263.
3. Медведєв О. Мовна евтаназія [Електронний ресурс] / О. Медведєв // Дзеркало тижня. – 2010. – № 35. – 25 вересня. – Режим доступу : http://dt.ua/POLITICS/movna_evtanaziya-61129.html.
4. Филипович Л. Українські релігійні стереотипи та їх вплив на процеси культурної ідентифікації сучасних українців [Електронний ресурс] / Л. Филипович. – Режим доступу : <http://www.xenodocuments.org.ua/article/833>.
5. Хабермас Ю. Как спасти независимую прессу [Електронний ресурс] / Ю. Хабермас // Русский журнал. – Режим доступу : <http://russ.ru/pole/Kak-spasti-nezavisimuyu-pressu>.
6. Шевельов Ю. Українська мова в другій половині ХХ століття (1900-1941): Стан і статус / Ю. Шевельов. – К. : Сучасність, 1987. – 282 с.

Кузнєцова Т. В., Євтушенко Е. Н. Медиаотражение языковой проблемы в образовательном пространстве Украины // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 2. 395-400.

В статье прослежены тенденции отображения языковой ситуации в украинском образовании печатными средствами массовой информации, показаны пути политизации языка в медиадискурсе и следствия такого подхода.

Ключевые слова: *СМИ, язык, образование, языковая ситуация, социальная сегрегация, эксклюзивность.*

Kuznecova T.V., Yevtushenko Y.N. The mediareflection of the language problem in Ukrainian education // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 395-400.

In the article the trends of the language situation in Ukrainian education reflection by national press are researched, the ways of language politicization and effects of such approach are shown.

Key words: *press, language, education, language situation, social segregation, exclusivity.*

Поступила до редакції 29.03.2012 р.

УДК 81` 272:659.1

Прецедентность как атрибут современного рекламного дискурса

Куренова Д.Г.¹, Павловская О.Е.²

¹Кубанский государственный технологический университет,
г. Краснодар, Россия

²Кубанский государственный аграрный университет, г. Краснодар, Россия

В статье рассматриваются прецедентные тексты в рекламном дискурсе и виды их трансформации. Делается вывод о прецедентности как способе привлечения потенциального потребителя рекламных продуктов.

Ключевые слова: рекламный дискурс, прецедентный текст, слоган, трансформация рекламного текста.

Российская реклама сегодня характеризуется огромным количеством форм и разновидностей, однако основные ее функции и задачи остаются неизменными: привлечение внимания потенциального потребителя, донесение информации, формирование положительного имиджа товара или фирмы и т.д.

Перегруз восприятия из-за постоянно обновляющейся информации при отсутствии существенной разницы между однотипными товарами отдельной товарной категории ведет к резко негативному отношению потребителей к рекламе. В этих условиях рекламист вынужден искать более утонченные способы воздействия на покупательское поведение. Разработчики рекламных концепций располагают разнообразными способами сделать рекламный текст ярким, привлекательным, запоминающимся и действенным в плане продаж рекламируемого товара (графика, употребление средств выразительности, манипулятивные технологии и т.п.). Одним из таких способов является использование прецедентных феноменов в рекламном дискурсе.

Рекламный дискурс понимается нами как «завершенное сообщение, имеющее строго ориентированную прагматическую установку (привлечь внимание к предмету рекламы), сочетающее дистриктивные признаки устной речи и письменного текста с комплексом семиотических (пара- и экстралингвистических) средств [1, с. 116]. Прецедентные феномены мы рассматриваем вслед за рядом исследователей (Д.Б. Гудковым, И.В. Захаренко, В.В. Красных, Д.В. Багаевой и др.) как хорошо известные представителям определенного лингвокультурного социума тексты, имена, высказывания, законченные и самодостаточные продукты речемыслительной деятельности, сумма значений которых не равна их смыслу. К числу прецедентных феноменов можно отнести тексты литературных произведений, песен, цитат, анекдотов, фильмов и т.д.

Рост явления прецедентности в рекламе, то есть увеличение использования в рекламном тексте других текстов, может по праву считаться одной из важнейших примет развития современного рекламного дискурса. Прошли времена, когда не-

искушенный российский потребитель довольствовался массовым производством (маркетинговая формула «один товар для всех»), сегодня потребление все больше становится индивидуализированным (дифференцированный и концентрированный маркетинг), когда потребитель чувствует себя избранным, причастным к особой касте. При таком подходе к потребителю важно уметь видеть «текст в тексте», что дает возможность осмысливать прецедентный текст как социокультурный феномен, свидетельствующий о принадлежности человека к определенной социально-культурной группе, нации, эпохе, определенному сегменту и являющийся показателем высокой речевой и общей культуры, а иногда в глазах потенциального потребителя рассматривающийся как показатель приобщенности к высокой, элитарной культуре. Неумение видеть прецедентный текст может быть рассмотрено как признак невысокой культуры речи индивида, предпосылка к исключению его из предполагаемого круга избранных. Исходя из того, что реклама – это, прежде всего, составляющая комплекса маркетинга и каждый рекламный текст должен быть составлен для определенной, выделенной маркетологом группы потребителей (сегмента, целевой аудитории), исследование восприятия прецедентных текстов в речи современных носителей языка, их эмоциональной и рациональной интерпретации является *актуальным* как в рамках филологических наук, так и с точки зрения копирайтинга.

Теория прецедентности впервые была предложена и теоретически обоснована Ю.Н. Карауловым. К числу прецедентных Ю.Н. Караулов относит «готовые, интеллектуально-эмоциональные блоки, значимые для той или иной личности в познавательном и эмоциональном отношении, хорошо известные в обществе и постоянно используемые в коммуникации» [3]. Разрабатываемая учеными теория прецедентных феноменов рассматривается как очередной этап в исследовании прецедентности, и вместе с тем она тесно связана с учением об интертекстуальности. Г.Г. Слышкин понимает прецедентные тексты шире, сняв некоторые ограничения, выделенные Ю.Н. Карауловым. Во-первых, по мнению Г.Г. Слышкина, можно говорить о текстах, прецедентных для узкого круга людей – для малых социальных групп (семейный прецедентный текст, прецедентный текст студенческой группы). Во-вторых, существуют тексты, которые становятся прецедентными на относительно короткий срок и не только не известны предшественникам данной языковой личности, но и выходят из употребления раньше, чем сменится поколение носителей языка (рекламный ролик, анекдот) [5]. Е.А. Земская считает, что прецедентными могут быть тексты, включённые в текст в неизменном виде (цитация) и в трансформированном, переименованном (квазичитация), поскольку они хорошо известны широкому кругу лиц, обладают свойством повторяемости в разных текстах [2]. Мы придерживаемся точки зрения Н.А. Кузьминой в вопросе понимания интертекстуальности и прецедентности, полагая, что «интертекстуальность – это транслируемый код культуры как системы традиционных для человечества ценностей материального и духовного характера, прецедентность – явление жизни, которое может стать или не стать фактом культуры» [4, с. 118]. Интертекстуальные феномены, по мнению Н.А. Кузьминой, обязательно проходят фазу прецедентных.

В нашей работе были предприняты попытки разностороннего исследования явления прецедентности в рекламных дискурсах. Фактическим материалам послужили 218 рекламных сообщений и слоганов. *Целью исследования* стало определение особенности речевой и композиционной структуры рекламных текстов на основе их восприятия респондентами. В качестве респондентов выступили люди различ-

ных возрастных групп: 18-25 лет (27%), 26-35 лет (23%), 36-43 лет (23%), 44-45 года (21%) и старше 46 лет (6%). Используемый способ сбора первичной информации – глубинные интервью. Всего опрошено 117 человек. При анализе полученных данных использовался метод содержательно-структурного анализа (анализ источников прецедентных текстов, виды их трансформации, эффективность и узнаваемость).

Приведем наиболее интересные и значимые, на наш взгляд, результаты исследования. Анализ показал, что источниками прецедентных текстов в равной степени оказываются лозунги советской эпохи (около 21 %), например, «В здоровом теле – здоровый сок!», сок «Чемпион»; «На зарядку становись!», энергетический коктейль «Adrenalin Rush»; «Кадры – решаем всё!», кадровое агентство «Деловые Люди», Москва, и литературные цитаты (23 %), например, «Унесенные взглядом», LG, плазменные панели и телевизоры; «Любви вся техника покорна», M-ВИДЕО, магазины электроники и бытовой техники; «Salamander. Каждой паре по паре», обувь Salamander. С большим отрывом лидируют прецеденты, связанные с художественными фильмами или песнями эстрадных исполнителей (33 %), например: «Виновата ли я?», вино «Исповедь грешницы», цитата из песни Надежды Кадышевой; «Миром правит любовь», «Завод марочных вин и коньяков «Коктебель», исходный текст – песня Андрея Алексина «Пусть миром правит любовь»; «Есть, что вспомнить», водка «Синий утёс», исходный текст – Кир Булычёв «Каждому есть что вспомнить». Интерпретируются в прецедентных текстах-слоганах пословицы, поговорки и фразеологизмы (17 %), например: «Водка "Медведь". Положение обязывает»; «Зима без пива – что Гибралтар без пролива», пиво «Старый Мельник»; «Наш дом – наша крепость», крепкие настойки ТД "Колесник" (Ключанский спиртзавод); «Пиво без «Кириешек» — деньги на ветер»; Chevrolet Blazer: «Мы свое место в жизни нашли»; «Береги улыбку смолоду», стоматологическая клиника. Латинские выражения в качестве прецедентных в рекламных сообщениях используются достаточно редко (примерно 6 %), например: «Приехал. Купил. Заехал. Живёшь.», НАУМОВО, дачный посёлок; «Пришел, увидел и купил», торговый дом «Эльдорадо»; «Медиа меняются, правда остается», некоммерческая организация «Репортеры без границ».

Видоизменения прецедентных текстов в рекламе могут быть следующие: замена компонентов, усечение компонентов, добавление компонентов. При этом трансформация в виде замены компонентов происходит значительно чаще (53%, например: «Дизайнеры всех стран, объединяйтесь!», Defogum.ru, форум дизайнеров), чем добавление (22 %, например: «В гостях хорошо, а у Доброго собственника лучше», KR PROPERTIES, управление недвижимостью) или усечение (25%, например: «С волками жить!», избирательный блок «Медведь») компонентов текста.

Тестовый анализ показал, что воспринимаются прецедентные тексты в рекламных сообщениях различными целевыми аудиториями по-разному. Слоганы «Чтобы лето не кончалось», «Виновата ли я?», «Всё в твоих руках», «Стоит только захотеть» вызвали у респондентов положительные эмоции: они хорошо запомнили рекламное сообщение и рекламный слоган, а 74 % опрошенных воспроизвели их. Кроме того, респонденты подтвердили, что купили бы данный товар, так как отношение к марке сложилось положительное, а рекламное сообщение в дополнении со слоганом вызвало интерес. Думается, что причиной этому послужили источники прецедента: слоганы взяты из известных песен российской эстрады (А. Пугачёва, Н. Кадышева, А. Варум, группа «Блестящие»). Эти песни периодически звучат в эфире, у всех на слуху, их несложно воспроизвести по памяти. А так как эти песни всегда вызывают

яркие положительные эмоции, то использование их в качестве прецедентного текста уже гарантирует рекламному сообщению узнаваемость, запоминаемость, а значит, и интерес к рекламируемому товару или услуге. Интересно, что слоган «Освежающая легкость бытия» (квас компании «Очаково»), представляющий собой перефразированное название книги Милана Кундеры «Невыносимая легкость бытия», не вызвал положительных эмоций у респондентов. Произошел «минус-эффект коммуникации»: рекламное сообщение было основано на тексте, не являющемся прецедентным, т.е. хорошо известным для большинства или прецедентным для очень узкой аудитории, поэтому практически никто из опрошенных не смог назвать исходный текст, сообщение было признано бессмысленным, а рекламируемый товар – не вызывающим доверия.

У аудитории 18-35 лет яркие положительные эмоции вызвали слоганы «SALE в большом городе» (ТЦ «Галерея», Краснодар; исходный текст – название современного фильма «SEX в большом городе») и «Ешь, пей, жуй Orbit» (по аналогии со ставшей культовой кинолентой «Ешь, молись, люби»). У респондентов старше 45 лет, мало знакомых с современным кинематографом, указанные слоганы не вызвали никаких ассоциаций и воспринимались исключительно как обыкновенные рекламные сообщения, не несущие никакой смысловой и эмоциональной нагрузки.

Весьма популярными среди аудитории старше 45 лет стали следующие рекламные сообщения: «А мы крепчаем» (газета «Коммерсантъ», взявшая за основу стихотворение Н. Тuroверова, на сегодняшний день автора практически забытого), «Требуйте долива пива после отстоя пены» (ресторан «Главпивпром»; лозунг советской эпохи, для современной молодежи не несущий никакого определенного смысла). На наш взгляд, слоган «Элитарии всех стран, развлекайтесь!» (казино «Капитализм», Москва), известнейший лозунг советской эпохи «Пролетарии всех стран, соединяйтесь!», в современной России звучит неактуально.

Практически всеми возрастными группами восприняты нейтрально следующие рекламные сообщения: «У вас – три желания. У нас – «Золотая рыбка», реклама жилищного комплекса; «Вещные ценности», Икеа; «Московская сотовая. Дешевле только молчание»; «Вольному – Volvo»; «К нам едет... «Роллтон» – «А ревизор кто?» – «Роллтон», реклама вермишели быстрого приготовления; «Голод не тетка, голод дядька», «Московский картофель»; «Всё гениальное – Holsten», пиво «Holsten». Объясняется полученный результат знанием большинством респондентов классических произведений русской литературы (сказок А.С. Пушкина, произведений Н.В. Гоголя, входящих в школьную программу), известных и повсеместно употребляемых пословиц, поговорок и афоризмов («Молчание – золото», «Вечные ценности», «Вольному – воля, спасенному – рай», «Голод не тетка», «Все гениальное – просто»). Отметим, что товары, реклама которых приведена выше, рассчитаны на достаточно широкую целевую аудиторию, чем, по-видимому, и объясняется выбор копирайтерами таких известных большинству прецедентных текстов в рекламном сообщении.

Слоганы «Прими на грудь» («Наша водка») и «Там, где живет прохлада» (пиво «Сибирская корона») сами по себе не были поняты респондентами как прецедентные, так как их источники мало известны. Первый – стихотворение Томилина Станислава «Удар судьбы прими на грудь!», второй – украинский фильм «Там, где живет любовь» В. Шевелькова. Они вызвали интерес только потому, что слоган им был понятен – речь шла о крепких спиртных напитках (ср. просторечное выражение *принять на грудь*). Однако наличие прецедентного текста никакой роли не сыграло при

формировании отношения к товару или производителю. Отметим, что в группе опрашиваемых, знакомых с исходными текстами, степень доверия к рекламному тексту и эффект от запоминания рекламного сообщения был значительно выше.

Единственный слоган с упоминанием слова «любовь» получил самые высокие положительные оценки во всех возрастных группах – «Миром правит любовь» (за-вод марочных вин и коньяков «Коктебель»). Причиной тому служит источник прецедента: эту фразу употребляют в литературе, песнях (Андрей Алексин, «Пусть миром правит любовь»), в названиях организация – везде, где идёт упоминание или указание на свадебные торжества, любовные отношения. Все респонденты указали, что купили бы товар, слоган вызвал у них положительные ассоциации, активизировал память (респонденты смогли через определенное время назвать и слоган, и рекламируемый товар).

Основные *выводы* по результатам проведенного исследования.

1. Положительный эффект от применения прецедентных текстов в рекламе может быть достигнут только в случае удачно выбранного прецедента. Если потенциальная аудитория не знакома с исходным текстом, может наступить так называемый «минус-эффект» коммуникации, когда вместо положительных эмоций, высокой степени запоминаемости и формирования желания приобрести рекламируемый товар адресат рекламы просто проигнорирует ее.

2. Делая выбор в пользу того или иного прецедентного текста, который будет использован в рекламном сообщении, необходимо учитывать особенности восприятия целевой аудитории: для молодежи это могут быть тексты современных литературных произведений (а также песен, распространенных пословиц, поговорок и афоризмов), для людей более зрелой возрастной группы – известные выражения советской эпохи, тексты песен второй половины XX века. Однако здесь важно помнить то, как позиционируется рекламируемый продукт: если он предназначен для узкой целевой аудитории с четко определенными характеристиками, то в качестве прецедентных могут быть использованы, например, тексты близких ей литературных или музыкальных произведений; если рекламное сообщение предназначено широкой целевой аудитории, то и прецедентный текст должен быть хорошо известен большинству ее представителей.

3. Каким бы ни был прецедентный текст, использование в рекламном сообщении слов с положительными ассоциациями («любовь», «семья», «счастье» и т.п.) в большинстве случаев дает положительный эффект.

В целом следует отметить, что в дальнейшем роль прецедента в рекламном тексте будет усиливаться, поскольку все увеличивающийся объем новой информации требует минимизации материала, а это возможно при помощи прецедентных единиц, которые помогают переводить новую информацию в разряд информации уже усвоенной.

Список литературы

1. Бове К. Современная реклама / К. Бове, У. Арнс. – Тольятти : Издательский Дом Довгань, 1995. – 432 с.
2. Земская Е. А. Цитация и виды ее трансформации в заголовках современных газет / Е. А. Земская // Поэтика. Стилистика. Язык и культура. Памяти Т. Г. Винокур. – М., 1996.

3. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М., 2007.

4. Кузьмина Н.А. Современный теледискурс как источник текстов влияния: опыт интертекстуального анализа / Н.А. Кузьмина // Наукові записки Луганського національного університету. Серія «Філологічні науки». Науковий простір дискурсології: ретроспективно-проспективний вимір: зб. наук. праць. – №2 (34). – Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імен Тараса Шевченка», 2011. – С. 117-133.

5. Слышкин Г.Г. От текста к символу: лингвокультурные компоненты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Г.Г. Слышкин. – М., 2000.

Куренова Д.Г., Павловська О.Є. Прецедентність як атрибут сучасного рекламного дискурсу // Ученіє записки Тавричеського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – С. 401-406

У статті розглядаються прецедентні тексти в рекламному дискурсі та види їх трансформації. Робиться висновок про прецедентність як спосіб залучення потенційного споживача рекламних продуктів.

Ключові слова: *реklamний дискурс, прецедентний текст, слоган, трансформація рекламного тексту.*

Kurenova D., Pavlovskaya O. Precedence as an Attribute of Modern-day Advertising Discourse // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 401-406.

The article deals with precedential texts in a advertising discourse and their transformation types. The conclusion is drawn on precedence as a means of determination a potential consumer.

Key words: *advertising discourse, precedential text, a slogan, transformation of an advertisement text.*

Поступила в редакцію 18.03.2012 г.

УДК 811.161

**Крымская война: полтора века спустя
(по материалам западных печатных СМИ)**

Мащенко А.П.

*Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина*

В статье исследуются материалы западных СМИ – «Уолл-Стрит Джорнал», «Нью-Йорк Таймс», «Глобал политишэн», «Индепендент», «Радио «Свобода», посвященные Крымской войне 1853-1856 годов. Автор анализирует исторические, религиозные и символические параллели, которые западные СМИ обнаруживают между Крымской войной 1853-1856 годов и современной ситуацией на полуострове, и объясняет причины, по которым американские и европейские медиа, рассказывая о положении в регионе, прибегают к сравнениям с Крымской войной.

Ключевые слова: Крым, Крымская война, Россия, Запад, средства массовой информации, «Уолл-Стрит Джорнал», «Нью-Йорк Таймс», «Индепендент».

Крым – это стратегически важный политический регион, от ситуации в котором во многом зависит стабильность в Причерноморье, в Европе и в мире в целом. Неслучайно на протяжении вот уже нескольких столетий к этому полуострову приковано пристальное внимание ведущих мировых держав. Доказательством тому – и Крымская война 1853-1856 годов, и Вторая Мировая война 1939-1945 годов, и постсоветский период.

Актуальность. В Крымской войне в борьбе за Крым столкнулись Россия, Турция, Великобритания, Франция и Сардинское королевство. Во Второй мировой войне – Советский Союз и гитлеровская Германия. После распада СССР, то затихая, то разгораясь, идет борьба за Крым между Россией и Украиной, понимаемой рядом политиков и экспертов как прозападный, антироссийский политический проект. При этом достаточно часто американские и европейские средства массовой информации описывают эту борьбу в военных терминах и со ссылками на Крымскую войну 1853-1856 годов.

На этой проблеме мы и сосредоточим внимание в нашей статье.

Цель – проанализировать публикации американских печатных СМИ, которые проводят параллели между Крымской войной 1853-1856 годов и современной ситуацией на полуострове, а также объяснить причины возникновения этих параллелей.

Задачи:

- выявить публикации американских печатных СМИ, в той или иной степени посвященные Крымской войне 1853-1856 годов;

- выявить публикации американских печатных СМИ, в которых проводятся параллели между Крымской войной 1853-1856 годов и современной ситуацией на полуострове;

- описать исторические, религиозные и символические параллели, которые американские печатные СМИ обнаруживают между Крымской войной 1853-1856 годов и современной ситуацией на полуострове;

- объяснить причины, по которым современную ситуацию в регионе достаточно часто описывают, прибегая к сравнениям с Крымской войной.

История Крымской войны 1853-1856 годов более чем подробно изучена украинскими, российскими, европейскими и американскими исследователями, однако в то же время на сегодняшний день работ, в которых анализировалось бы содержание публикаций ведущих американских СМИ, посвященных Крымской войне и современной ситуации в Крыму, в научном пространстве Украины практически нет. Этот пробел отчасти и призвана восполнить данная статья, которая находится в ряду других наших публикаций, которые в перспективе могут составить всестороннее исследование медиаобраза Крыма в американских средствах массовой информации.

Как уже говорилось, в последние годы американские и европейские средства массовой информации достаточно часто описывают ситуацию в Крыму и на Украине в военных терминах и со ссылками на Крымскую войну 1853-1856 годов.

Так, 28 декабря 2005 года авторитетная американская газета «Уолл-Стрит Журнал» опубликовала статью «Новая Крымская война». Ее авторы, директор программы для России и Евразии в Фонде Карнеги за международный мир Андерс Аслунд и основатель международной неправительственной организации «Оранжевый круг» Адриан Каратницкий, рассказывали читателям о российско-украинском газовом конфликте.

«Судя по сенсационным заголовкам в средствах массовой информации Москвы и Киева, эти две страны находятся на пороге войны. Яблоком раздора являются энергоносители – конкретно, сколько именно контролируемый Кремлем «Газпром» будет брать с Украины за природный газ в 2006 году» [1], – писало издание.

9 января следующего, 2006 года, в британской «Индепендент» появилась статья «Новая крымская война: как Украина дала отпор Москве». Ее автор журналист Эндрю Осборн рассказывал о том, как из-за газового спора «прогремели первые залпы в битве за то, чтобы избавить украинские воды от присутствия Москвы» [3] и напоминал, что Севастополь хорошо известен на Западе благодаря Крымской войне.

Как мы с вами сегодня знаем, ни тогда, в конце 2005 – начале 2006 года, ни после новой крымской война не началась. Однако сам этот образ, сам этот художественный, технологический и политический прием – сравнение современной ситуации с Крымской войной 1853-1856 годов – продолжает достаточно активно использоваться американскими и европейскими средствами массовой информации.

Вот еще несколько примеров.

Несколькими годами позже, 13 мая 2009 года, в американском издании «The Global Politician» появилась статья известного заокеанского эксперта, бывшего научного сотрудника Стэнфордского, Гарвардского и Оксфордского университетов Андреаса Умланд «Ждать ли нам новой Крымской войны?»

Анализируя ситуацию в Крыму, Умланд утверждал, что «агрессивные фракции в империалистических кругах постсоветской Москвы хотели бы рано или поздно аннексировать Крым – а то и весь юго-восток Украины» [5].

«Многие из этих ультранационалистов готовы даже немедленно начать войну ради подобной цели» [5], – писал эксперт. При этом, по его мнению, даже «простого нагнетания страстей вокруг судьбы военно-морской базы в Севастополе, положения

русскоязычного большинства населения Крыма в рамках украинского государства, или прав татарского меньшинства в Автономной Республике Крым может оказаться достаточно, чтобы пролилась кровь. После этого политическая «цепная реакция» в Киеве и Москве, мобилизация общественности и взаимные обвинения быстро поставят две крупнейшие страны Европы на грань вооруженной конфронтации» [5].

«Результат войны в Крыму, – заявлял Умланд, – будет катастрофическим. В худшем случае, подобно двум чеченским войнам, такое развитие событий приведет к гибели тысяч жителей Крыма (в том числе этнических русских) и длительной международной изоляции России» [5].

Еще через два дня, 15 мая 2009 года, на сайте «Радио «Свобода» появилась статья профессора университета Сан-Франциско Андрея Цыганкова «Предотвращение новой Крымской войны».

«Российско-грузинская война в августе 2008 года серьезно осложнила отношения России с Западом, – писал автор. – Если бы республиканский кандидат в президенты, сенатор от Аризоны Джон Маккейн выиграл в минувшем ноябре выборы в Соединенных Штатах, две страны могли перейти на следующий уровень конфронтации – возможно, военной природы» [4].

По словам Цыганкова, члены политической команды Маккейна активно лоббировали вступление Грузии в НАТО. И если бы их усилия увенчались успехом, и на момент конфликта в Северной Осетии в августе 2008 года Грузия была членом НАТО, то США и Россия автоматически оказались бы в состоянии войны.

Экономический кризис заставил нового американского президента Барака Обаму сосредоточиться на внутренних проблемах, однако «конфронтация между Соединенными Штатами и Россией на Кавказе еще может произойти» [4], – предупреждал ученый.

Как видим, образ Крымской войны применительно к современной реальности достаточно последовательно используется в США в частности и в Западном мире в целом. Активная апелляция медиа к событиям более чем полуторавековой давности означает, что, с одной стороны, они живы в историческом сознании, исторической памяти западного общества, а с другой, что Крым по-прежнему является одним из ключевых стратегических регионов, за который идет серьезная борьба между ведущими мировыми державами.

Ответ на вопрос о том, что значит для Западного мира Крымская война 1853-1856 годов, мы можем отыскать в газете «Нью-Йорк Таймс». 8 июля 2011 года на страницах этого авторитетного издания появилась статья, которая так и называется: «Почему Крымская война имеет значение». Ее автор, профессор Принстонского университета Гэри Басс, рассказывает о том, какое значение имели для мира события, разворачивавшиеся на полуострове и вокруг него более полутора столетий назад.

«...Крымская война, в которой погибли 750 тысяч солдат и неизвестное количество гражданских лиц, разрушила почти четыре десятилетия мира в Европе. Она воспламенила соперничество России с Османской империей на Балканах, создав запал для Первой мировой войны» [2], – пишет ученый.

Рецензируя книгу известного британского историка Орландо Файджеса «Крымская война: история», Басс характеризует Крымскую войну как переломный момент в истории Европы и Ближнего Востока.

«Это был первый пример современной войны с использованием новых промышленных технологий, современных винтовок, паровых кораблей и железных дорог,

современных форм логистики и коммуникации – таких как телеграф, важных инноваций в военной медицине, военной журналистике и фотожурналистике» [2], – утверждает Басс вслед за Файджесом.

Еще один аспект, на который обращают внимание ученые: Крымская война была во многом войной религиозной. Не случайно оригинальное британское название книги Файджеса: «Crimea: The Last Crusade» («Крым: последний крестовый поход»). Правда, это был крестовый поход Запада не против мусульманской Оттоманской империи, а против христианской православной России.

Напомним, одним из поводов к началу Крымской войны действительно стал спор между Россией и Францией за ключи от Церкви Рождества Христова в Вифлееме, который в то время входил в состав Оттоманской империи. В 1852 году турки отобрали ключи от храма у православной общины и передали их католикам. В ответ российский канцлер Нессельроде от лица Николая I заявил, что Россия «не потерпит полученного от Османской империи оскорбления».

Файджес придает большое значение, с одной стороны, религиозному соперничеству между Россией – защитницей православных в Оттоманской империи и Францией – защитницей католиков. С другой стороны, он рассматривает Крымскую войну на фоне религиозного конфликта между христианами и мусульманами на Балканах, на юге России и на Кавказе. Здесь, думается, уместно напомнить, что религиозный конфликт между христианами и мусульманами на Балканах, на юге России, на Кавказе и в Крыму (в реалиях середины XIX века Крым – это юг России) существует до сих пор.

По мнению британского ученого, российским императором Николаем I во многом руководили именно религиозные мотивы – находясь под влиянием идей панславизма, он решил захватить Молдавию и Валахию и поддержать восстание славян против османов.

На религиозную природу Крымской войны указывает и упоминавшийся выше Андрей Цыганков. «Последнее военное противостояние между Россией и Западом в этом регионе имело место около 150 лет назад как эскалация конфликта из-за святых мест и прав православных христиан в Оттоманской империи», – пишет он в своей статье «Предотвращение новой Крымской войны» [4].

«В последний год (речь идет о 2008 году – Автор.) Россия снова продемонстрировала готовность защищать тех, кто исторически к ней тяготеет. Кремль вмешался в то, что он видит как использование Грузией силы против одной из мятежных провинций» [4], – замечает Цыганков, «наводя мосты» между событиями полуторавековой давности и современностью. По мысли ученого, как в 1853 году Россия взяла под свою защиту Молдавию и Валахию, так в 2008 году она взяла под защиту Южную Осетию и Абхазию.

Правда, в этот раз, к счастью, это не обернулось большой войной. Хотя западные страны и пытались оказать давление на Россию для того, чтобы изменить курс Кремля. «Тогдашний госсекретарь США Кондолиза Райс сравнила российскую роль в войне на Кавказе с советским вторжением в Чехословакию в 1968 году, а вице-президент Дик Чейни призвал наказать Россию за ее агрессию. После начала боевых действий несколько натовских кораблей вошли в Черное море, официально – для того, чтобы доставить гуманитарную помощь, а на самом деле – чтобы уstrasшить Россию» [4].

Сейчас мы имеем дело с похожими процессами. Ведущие мировые державы – США и Европейский Союз опасаются усиления позиций России в Крыму и Причер-

номорье, одним из признаков которого является, к примеру, продление базирования Черноморского флота РФ в Крыму до 2042 года.

«...Многие на Западе продолжают разделять русофобскую позицию лорда Палмерстона, видя слабость России как важный фактор, способствующий утверждению американских и европейских интересов в регионе» [4].

И в 1853-1856 годах и сегодня перед нами – в первую очередь, противостояние двух политических миров. Как полагают Файджес и Басс, Крымская война была столкновением между политическими системами: британский либерализм против российского абсолютизма. «Когда началась Крымская война, пишет Файджес, британская публика увидела в ней защиту таких «британских принципов» как «свобода, цивилизация и свободная торговля» [2]. «Свободомыслящие британцы (также как и многие французы, презиравшие удушающее правление Наполеона III), ужасались российскому деспотизму и кровавому подавлению либеральных революционеров в Польше и Венгрии» [2], – не правда ли, эта риторика очень напоминает риторику Запада по отношению к России сначала в годы советской власти, а теперь в годы правления Владимира Путина и Дмитрия Медведева.

По Файджесу, тогда, в середине XIX века, Британия была озабочена тем, что Россия угрожает свободе и цивилизации. Причем, по мнению ученого, эта извечная британская озабоченность сказалась и век спустя, когда между Западом и Советской Россией развернулась так называемая холодная война.

Холодная война завершилась более двух десятилетий назад, однако Крымская война по-прежнему «остаётся тревожаще актуальной» [2], полагают Файджес и Басс.

Несмотря на усилия нынешнего президента США Барака Обамы по перезагрузке отношений с Россией, «структурные условия для конфронтации супердержав... сохраняются» [4].

«...Таким образом, развитие событий в направлении еще одной Крымской войны еще только предстоит предотвратить» [4].

Выводы. Сравнение событий Крымской войны с современной ситуацией на Украине, в Крыму, на Кавказе возникает в американских и европейских СМИ прежде всего в периоды резкого обострения российско-украинских отношений – будь-то, к примеру, раздел Черноморского флота в начале 1990-х годов, конфликт из-за острова Тузла в 2003 году, газовые войны второй половины 2000-х годов, вооруженный конфликт в Южной Осетии и т.д., и т.п.

С одной стороны, эти сравнения носят стихийный характер и обусловлены желанием журналистов и экспертов привлечь внимание к своим статьям резкими, пугающими, бросающимися в глаза образами и заголовками. А с другой, как мы видели в ходе анализа, для этих параллелей есть и более серьезные, «нехудожественные» причины – ибо как и 150 лет назад Крым по-прежнему остается местом столкновения двух политических систем: Запада и России.

Список литературы

1. Aslund A. The New Crimean War / Aslund A., Karatnycky A. // The Wall Street Journal. – 28.12.2005.
2. Bass G. Why the Crimean War Matters / Bass G. // The New York Times. – 08. 07. 2011.

3. Osborn A. The New Crimean War: How Ukraine Squared Up to Moscow / Osborn A. // The Independent. – 09.01.2006.
4. Tsygankov A. Preventing A New Crimean War / Tsygankov A. // Radio Liberty. – 15.05.2009.
5. Umland A. Will There Be a Second Crimean War? / Umland A. // The Global Politician. – 13.05.2009.

Мащенко О.П. «Кримська війна: півтора сторіччя по тому» (за матеріалами західних друкованих ЗМІ) // Ученіє запискі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – С. 407-412.

У статті досліджуються матеріали західних ЗМІ – «Уол-Стріт Джорнал», «Нью-Йорк Таймс», «Глобал Політішен», «Індепендент», «Радіо «Свобода», присвячені Кримській війні 1853-1856 років. Автор аналізує історичні, релігійні та символічні паралелі, які західні ЗМІ знаходять між Кримською війною та сучасною ситуацією на півострові, і пояснює причини, через які американські та європейські медіа, розповідаючи про положення в регіоні, вдаються до порівнянь з Кримською війною.

Ключові слова: *Крим, Кримська війна, Росія, Захід, засоби масової інформації, «Уол-Стріт Джорнал», «Нью-Йорк Таймс», «Індепендент».*

Mashchenko O. The Crimean War: a century and a half later» (in the publications of Western media) // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 407-412.

This article researches the publications of Western media – The Wall Street Journal, The New York Times, The Global Politician, The Independent, The Radio Liberty, which were dedicated to The Crimean War of 1853-1856. The author analyses historical, religious and symbolical parallels which Western media found out between The Crimean War of 1853-1856 and modern situation on the peninsula and explains why American and European media speak about the situation in The Crimean resort comparing it to The Crimean War.

Key words: *The Crimea, The Crimean War, Russia, West, mass media, The Wall Street Journal, The New York Times, The Independent.*

Поступила в редакцію 10.03.2012 г.

УДК 811.161

**Крым в печатных СМИ США
(по материалам американских газет 2011 года)**

Мащенко А.П., Чепурная Е.В.

*Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина*

В статье исследуются материалы ведущих американских газет за 2011 год, которые так или иначе посвящены Крыму. Авторы выделяют главные крымские темы и проблемы, интересующие американские медиа; объясняют причины, заставляющие СМИ Соединенных Штатов Америки обращать внимание на полуостров, а также моделируют собирательный образ Крыма в американских СМИ в 2011 году.

Ключевые слова: *Крым, США, Россия, Украина, средства массовой информации, медиа.*

На протяжении всей постсоветской истории Украины печатные средства массовой информации Соединенных Штатов Америки регулярно обращаются к крымским темам. Этот интерес обусловлен стратегическим положением полуострова в Причерноморье, а также богатой историей и культурой региона.

Актуальность. На наш взгляд, образ Крыма в средствах массовой информации самой могущественной страны в мире, которая сегодня пытается контролировать ситуацию во всех уголках земного шара, вне всякого сомнения, представляет интерес для исследователей как в области политологии, так и в области массовых коммуникаций.

Цель нашей статьи – описать образ Крыма в средствах массовой информации США, опираясь на публикации, увидевшие свет в ведущих американских газетах в 2011 году.

Задачи:

- выявить публикации ведущих американских газет, в той или иной степени посвященные Крыму;
- выделить главные крымские темы и проблемы, интересовавшие американские медиа в 2011 году;
- объяснить причины, заставляющие СМИ Соединенных Штатов Америки обращать внимание на полуостров;
- смоделировать собирательный образ Крыма в американских СМИ в 2011 году.

Сегодня в отечественной науке практически нет работ, в которых анализировалось бы содержание публикаций ведущих американских СМИ, посвященных Крыму. Этот пробел отчасти восполняет данная статья, находящаяся в ряду других наших публикаций, которые в перспективе могут составить всестороннее исследование медиаобраза Крыма в американских средствах массовой информации.

В ходе мониторинга официальных интернет-сайтов ведущих американских газет за 2011 год нами было обнаружено 23 публикации, которые в той или иной степени несли в себе представление о Крыме. Они были опубликованы в следующих изданиях: «Балтимор Сан», «Хьюстон Кроникл», «Сан-Франциско Кроникл», «Вашингтон Пост», «Вашингтон Таймс», «Уолл-Стрит Джорнал», «Нью-Йорк Таймс» и USA Today. При этом наибольшее количество «крымских публикаций» – 12 – увидели свет на страницах «Нью-Йорк Таймс».

Если попытаться создать своеобразную «модель региона», исходя из содержания этих публикаций, то Крым предстает, прежде всего, как регион с богатой и драматичной историей.

Так, сразу два издания – «Уолл-Стрит Джорнал» [16] и «Нью-Йорк Таймс» [11] – публикуют рецензии на книгу Роберта Масси «Екатерина Великая: женский портрет», в которой, среди прочего, рассказывается о присоединении Крыма к России в XVIII веке, а также о путешествии российской императрицы на полуостров.

Следующая значительная крымская тема американских медиа – Крымская (Восточная) война 1853-1856 годов, среди героев которой была легендарная британская медсестра Флоренс Найтингейл. Там же, на фронтах Крымской войны, работал первый в мире военный фотокорреспондент британец Роджер Фентон. «Вашингтон Пост» в публикации «Национальная неделя медсестры-2011» [6] рассказывает о деятельности в Крыму Флоренс Найтингейл. А «Сан-Франциско Кроникл» [2] и «Нью-Йорк Таймс» [14] публикуют рецензии на книгу известного американского кинорежиссера-документалиста Эррола Морриса «Верить значит видеть: размышления о мистических фотографиях», автор которой посвятил целую главу двум загадочным фотографиям Крымской войны, «принадлежащим объективу» Роджера Фентона.

«В 1855 году, – пишет Моррис, – британский фотограф Роджер Фентон... был послан... фотографом на продолжающуюся в Крыму войну между британскими, французскими и турецкими силами с одной стороны и Россией с другой. Вместе с помощником Джоном Спарлингом он сделал 360 фотографий, из которых пара фотографий «Долины смерти» является самой знаменитой» [2], – читаем мы в рецензии «Сан-Франциско Кроникл».

При этом автор статьи совершает любопытную ошибку. Он пишет, что Моррис для того, чтобы разгадать тайну этих фотографий, «...поехал в Россию, на то место, где были сделаны эти фотографии, и попытался повторить их самостоятельно» [2].

Таким образом, рецензент «располагает» современный Крым не в Украине, а в России, что еще раз подтверждает: у многих иностранцев полуостров даже через двадцать лет после распада СССР ассоциируется прежде всего с Россией, а не с Украиной.

Следует также обратить внимание на фрагмент книги известного британского историка Орландо Файджеса «Крымская война», опубликованный в газете «Нью-Йорк Таймс» [3].

Еще один эпизод дореволюционной истории Крыма, который мы также обнаруживаем на страницах «Нью-Йорк Таймс» [8], связан с поездкой на полуостров в 1867 году группы американцев, в составе которой был будущий великий писатель Марк Твен.

Советский Крым осмысливается американскими медиа, с одной стороны, как арена кровопролитных сражений Второй мировой войны [17], а с другой, как курортный регион, где любили отдыхать и простые граждане, и герои советской истории, и руководители Советского государства.

Так, например, «Нью-Йорк Таймс» публикует статью Елены Гороховой «Из России с ложью», в которой автор с ностальгией вспоминает о том, как она много лет назад, ребенком, отдыхала в Крыму [4].

Это же издание печатает отрывок из книги Джейми Дорана и Пирса Бизони «Звездный человек: правда за легендами о Юрии Гагарине», одна из глав которой посвящена пребыванию первого космонавта в Крыму.

«Крым является почти островом. Он вдаётся в Черное море и связан с Украиной двумя перешейками, тонкими, как вены. Северные территории острова хороши, но там скучно. На юге совсем другое дело. Есть красивые горы, солнце, пятнистый лес, защищенные пальмами пляжи. Погода по-прежнему прекрасна в октябре, и миндальные деревья снова в цвету уже к февралю» [1], – описывают авторы красоты региона.

Отдельная «статья» – отдых в Крыму лидеров Советского государства и, прежде всего, знаменитое «форосское сидение» первого и последнего президента СССР Михаила Горбачева.

Достаточно пристальное внимание американских медиа к этому эпизоду связано, с одной стороны, с его исторической важностью, а с другой, обусловлено тем, что в 2011 году исполнилось 20 лет августовскому путчу и последовавшему за ним распаду СССР.

«В августе 1991 года, в то время как г-н Горбачев отдыхал в Крыму, его подчиненные делали все возможное, чтобы остановить его реформы, устроив переворот» [15], – пишет, например, «Нью-Йорк Таймс».

Ну и, наконец, отметим статью USA Today «История на повестке дня в Украине» [19]. Ее авторы, Джордж и Джоан Вулф, путешествуя по миру, посетили Крым. Свои впечатления они отразили в небольшом очерке о поездке из Севастополя в Ялту. Авторы описывают памятник Ленину в Севастополе, места сражений Крымской войны, а также Ливадийский дворец, в котором в 1945 году проходила знаменитая Ялтинская конференция. Эта публикация позволяет увидеть Крым как насыщенный историческими и культурными событиями регион.

После распада СССР Крым оказался своеобразной «спорной территорией» между Украиной и Россией. Многие этнические русские, составляющие большинство населения полуострова, хотели возвращения Крыма в состав России, однако этого не произошло.

«Русский Крым» предстает перед нами в статье Дмитрия Тренина под названием «Что есть Российская Империя?» Рассуждая о русских, которые после распада Советского Союза оказались за границами России, автор пишет: «Что касается около 25 миллионов этнических русских, которые остались на окраинах бывшего Советского Союза, Москва не сделала почти ничего, чтобы оградить их от гражданских конфликтов как в Таджикистане и Кыргызстане, так и в Крыму, где русские составляют большинство» [18].

Тот же драматичный период истории постсоветского Крыма упоминается в публикации «Нью-Йорк Таймс», посвященной памяти скончавшегося на восемьдесят шестом году жизни дипломата, в прошлом – верховного комиссара по делам национальных меньшинств Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе Макса ван дер Стула: «К его успехам можно отнести то, что он убедил русских в Крыму принять автономию в составе Украины, а не бороться за независимость» [10].

В свою очередь, «Вашингтон Таймс» публикует статью первого посла США в Украине Романа Попадюка, который утверждает: «Многие наблюдатели считают, что

Украина не сможет пережить муки независимости и давление русских националистов, особенно в отношении Крыма и Черноморского флота» [12].

Как уже указывалось, исторические, культурные, политические и военные связи между Крымом и Россией остаются сильными до сих пор – не случайно не так давно, в 2010 году, Россия добилась от Украины продления сроков базирования на полуострове Черноморского флота Российской Федерации. Этот факт вспоминает Алена Гетьманчук в статье «Приговор Украине»: «Украинское правительство считает нынешний уровень цен на русский газ несправедливым, особенно после того, как Янукович в попытке снизить эти цены продлил аренду российских военно-морских баз в Крыму на 25 лет, до 2042 года, и отверг членство в НАТО для Украины» [5].

Еще одна статья, в которой затрагивается эта тема, опубликована в «Нью-Йорк Таймс» и называется «Украина смотрит на Техас в поисках решения энергетических проблем». Её автор Эндрю Крамер ищет причины того, почему Украина обратилась к разработкам ученых из Техаса в поисках сланца и пишет: «Национальные энергетические компании Украины платят на 30 процентов меньше, чем европейцы, из-за соглашения, которое Янукович подписал в прошлом году. По нему Россия использует военно-морскую базу на Крымском полуострове в течение 25 лет...» [9].

О том, что происходит в Крыму сегодня, отчасти свидетельствует статья Робина Джонсона в «Вашингтон Таймс» «Русский продал секреты для первого китайского авианосца. Украина отправляет его в тюрьму».

В публикации сообщается о том, что «украинские власти назначили шестилетний тюремный срок русскому гражданину, пойманному на шпионаже в пользу Китая» [7]. Осужденный Александр Ермаков «был задержан при попытке передачи в Китай секретных данных, которые могли бы существенно помочь в разработке авианосца». «Китайские разведывательные службы направили Ермакова украсть секретную информацию о расположенном в Украине испытательном и тренировочном комплексе морской авиации НИТКА», – рассказывает издание. И замечает: «Комплекс расположен в Крыму рядом с городом Саки и построен, когда Украина была частью Советского Союза. Это единственный тренировочный комплекс такого рода в мире» [7].

Еще большую тревогу за будущее Крыма вселяет опубликованное газетой «Балтимор Сан» «фото дня», на котором крымские «подростки проходят подготовку в военном учебном лагере под руководством местных казачьих организаций в горах Крыма в районе города Бахчисарай» [13]. Фотография и подпись под ней вызывают у читателей двойное впечатление. Дети на фото отнюдь не отдыхают в лагере, а пробираются вброд через реку с огнестрельным оружием в руках. И это снова напоминает нам о том, что Крым очень часто, особенно в прежние годы, рассматривался многими политиками, экспертами и журналистами как потенциальная горячая точка.

Выводы. Таким образом, Крым предстает на страницах ведущих американских печатных СМИ как регион с богатой, драматичной, часто – трагичной историей. Ее ключевыми событиями американским медиа представляются присоединение Крыма к России, Крымская война 1853-1856 годов, Ялтинская конференция 1945 года, «форосское сидение» Михаила Горбачева и конечно, постсоветская борьба за полуостров между Украиной и Россией. При этом в регионе по-прежнему сохраняется конфликтный потенциал – пусть и не в такой степени как еще несколько лет назад.

Список литературы

1. Doran J., Bizony P. First Man Up. – The New York Times. – 03.08.2011.
2. Carroll J. Looking at the cannonballs. – San Francisco Chronicle. – 09. 23. 2011.
3. Figs O. The Crimean War. – The New York Times. – 08.08.2011.
4. Gorokhova E. From Russia With Lies. – The New York Times. – 10.21.2011.
5. Getmanchuk A. A Sentence Against Ukraine. – The New York Times. – 10.11.2011.
6. Health & Science Career Advice. National Nurses Week 2011. – The Washington Post. – 05.09.2011.
7. Johnson R. Russian sold secrets for China's first carrier. – The Washington Times. – 02.14.2011.
8. Kishkovsky S. Russia Links Lincoln With the Freedom of Serfs. – The New York Times. – 02.23.2011.
9. Kramer A. Ukraine Looks to Texas for an Energy Path. – The New York Times. – 05.04.2011.
10. Martin D. Max van der Stoel, Diplomat Who Uncovered Hussein's Abuses, Dies at 86. – The New York Times. – 04.27.2011.
11. McGath Ch. Separating Royal Myth From Fact. – The New York Times. – 11.09.2011.
12. Popadiuk R. Celebrating Ukraine. – The Washington Times. – 12.01.2011.
13. Reuters photo. – The Baltimore Sun. – 08. 04. 2011.
14. Schulz K. Errol Morris Looks for the Truth in Photography. – The New York Times. – 09.01.2011.
15. Servise R. The Next Russian Revolution? – The New York Times. – 12.23.2011.
16. Sigel J. The Rise Of an Empress. – The Wall Street Journal. – 11.18.2011.
17. Taylor J. Life of the fuhrer's enabler. – The Washington Times. – 08.12.2011.
18. Trenin D. What Russian Empire? – The New York Times. – 08.23.2011.
19. Wolfe G., Wolfe J. History on the agenda in Ukraine. – USA Today. – 11.27.2011.

Мащенко О.П., Чепурна К.В. Крым у друкованих ЗМІ США (за матеріалами американських газет 2011 року) // Ученіє запискі Тавричеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – С. 413-417.

У статті досліджуються матеріали провідних американських газет за 2011 рік, які так чи інакше присвячені Криму. Автори виділяють головні кримські теми та проблеми, які цікавили американські медіа; пояснюють причини, через які ЗМІ Сполучених Штатів Америки звертають увагу на півострів, а також моделюють збірний образ Криму в американських ЗМІ у 2011 році.

Ключові слова: *Крим, США, Росія, Україна, засоби масової інформації, медіа.*

Mashchenko O., Chepurna K. The Crimea in print media of the USA (In the publications of American newspapers of 2011 year) // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 413-417.

This article researches publications of leading American newspapers in 2011 dedicated to the Crimea. The authors sort out main Crimean themes and problems for American media; explain reasons for which this media pay attention to the peninsula and design generalized image of the Crimea in American media in 2011 year.

Key words: *the Crimea, the USA, Russia, Ukraine, mass media.*

Поступила в редакцію 08.04.2012 г.

УДК 070.1:271.2

**Православие в информационном пространстве Крыма:
официальные церковные медиа**

Сметанина М.О.

*Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина*

Статья рассматривает особенности освещения темы Православия в информационном пространстве Крыма, специфику официальных церковных медиа Крыма и тематическое разнообразие представленных в соответствующих СМИ материалов.

Ключевые слова: *Православие, православная журналистика, церковные медиа, светская пресса, православные интернет-ресурсы.*

Актуальность. Появление церковных изданий, православных радио и телепередач, радиостанций и телеканалов, интернет-ресурсов говорит о том, что религиозная журналистика является самостоятельным направлением, которое сегодня активно развивается.

Тему Православия освещают официальные церковные медиа (учредители или издатели – Патриархия, митрополия или епархия) и другие православные СМИ. Православные традиции и события в жизни Церкви находят отражение на страницах и в эфире светских СМИ.

Православная журналистика представляет научный интерес для исследователей. Ее развитию посвящают доклады научно-практических конференций, научные статьи. Актуальные проблемы рассматривают и на специализированных интернет-сайтах. К православной теме обращаются и украинские, и российские исследователи. Их интересуют виды религиозной журналистики, ее история, функции и принципы, возможность выработать этические каноны православного журналиста, особенность взаимоотношений церковной и светской прессы, развитие православных СМИ и другие вопросы. *Цель статьи* – изучение особенностей освещения темы Православия в информационном пространстве Крыма.

В Крыму православная тема постоянно появляется в СМИ. На полуострове выходит несколько церковных газет. Главное издание – газета Симферопольской и Крымской епархии «Таврида Православная». В 2007 году она признана лучшей епархиальной газетой Украинской Православной Церкви Московского Патриархата. В благочиниях и на приходах епархии выходят газеты: «Ливадийские чтения» (Кресто-Воздвиженский храм в Ливадии), информационный листок Ялтинского благочиния «Ялта Православная», «Вифлеемская звезда» (Симферопольский район), «Община» (Симферопольский район), «Путь к храму» (Евпатория),

информационный бюллетень «Собеседник» (Евпаторийский район), «Покровский листок» (Севастополь). В ноябре 2007 году в Крыму вышел первый номер журнала «Православие и медицина», учредителем которого является Симферопольская и Крымская епархия. На радио «Лидер» выходит православная детская передача «Островок спасения», созданная по инициативе епархии, также на территории епархии издается одноименный журнал для детей. На телеканале «Неаполь» есть программы «Горячая православная линия» и «Записки неискушенного паломника», на телеканале «ИТВ» - «Читая вместе», на телеканале «Крым» - «Сохраним веру». В 2007 году на государственной телерадиокомпании «Крым» прошел многочасовой телемарафон «Храм возродим всем миром». Он шел в прямом эфире в течение дня. Главная цель телемарафона – сбор средств на возрождение Кафедрального Собора Святого Благоверного князя Александра Невского в Симферополе. Сегодня на полуострове активно развиваются собственно православные интернет-ресурсы. Это сайты Симферопольской и крымской епархии Украинской Православной Церкви Московского Патриархата (<http://www.crimea.orthodoxy.su/>), паломнического отдела Симферопольской и Крымской епархии «Паломничество по святым местам Крыма» (<http://www.palomnik.crimea.ua>), регионов («Православная Керчь» / <http://kerch-orthodox.info/>), храмов (Храм Архангела Михаила в Алушке / <http://alupka.orthodoxy.ru/>), организаций (Фонд «Искусство во имя Христа») и другие.

Отметим, что в 2008 году решением Священного Синода Украинской Православной Церкви в Крыму создана Джанкойская епархия, выделенная из состава Симферопольской епархии. На ее территории также выходит ряд православных СМИ. Среди них – газета «Покровский православный вестник», которая является информационно-просветительским изданием Джанкойской епархии и Покровского кафедрального собора Джанкоя. Как газета Покровского храма издавалась с июня 1996 года, в августе 2009 преобразована в епархиальное информационно-просветительское издание. Улучшен дизайн газеты, качество печати, добавлены новые рубрики, увеличен тираж выпуска. Издание выходит 2 раза в месяц тиражом в 2500 экземпляров, объемом в 8 страниц. Содержит подборку епархиальных новостей, рубрики с проповедями, нравственными поучениями, детскую страничку, православный календарь, рецепты православной кухни. С сентября 2010 начало выпускаться детское цветное приложение к изданию – «Божья коровка» [1]. Также в эфире радиостанции «Джанкой» выходит православная радиопрограмма «Духовная страничка», а на телеканале «Экран» - духовно-просветительская еженедельная программа «Вестник Православия». А подробнее о жизни Джанкойской епархии можно узнать на ее официальном сайте (<http://www.crimea.eparhia.org/>).

Кроме того, православную тему в Крыму освещают на страницах светских газет, на новостийных сайтах, в радио и теленовостях.

Мы подробнее остановимся на официальных церковных медиа Симферопольской и Крымской епархии Украинской Православной Церкви Московского Патриархата. Материал нашего исследования – публикации газеты «Таврида Православная» и официального сайта Симферопольской и Крымской епархии.

Для полуострова тема Православия особенно актуальна. Крым – колыбель Православного Христианства. Именно здесь, на территории Херсонеса Таврического, принял Крещение князь Владимир, жизнь многих Святых связана с Крымским полуостровом (Тавридой), на нашей земле находится много православных Святынь.

Основным изданием Симферопольской и Крымской епархии является газета «Таврида Православная». Это одно из старейших православных СМИ на полуострове, выходящих в наше время: газете более 150 лет, в годы советской власти она не издавалась и была возобновлена с 1995 года.

«Таврида Православная» является специализированным изданием. На основе проведенного нами мониторинга выделим постоянные рубрики газеты:

Рождественские и Пасхальные послания Патриарха Московского и всея Руси Кирилла, Предстоятеля Украинской Православной Церкви Блаженнейшего Митрополита Киевского и всея Украины Владимира, Высокопреосвященнейшего Митрополита Симферопольского и Крымского Лазаря.

Информационные материалы. Рубрики «*Новости Православия*», «*Епархиальные новости*» или «*События епархиальной жизни*», «*Церковные вести*», «*Новости из интернета*». События: открытие или строительство новых храмов, возрождение храмов, проведение православных праздников, акций и т.д.

Рубрика-полоса «Слово Святителя Луки» - проповеди Святого Луки, Архиепископа Симферопольского и Крымского.

Рубрика «Православному педагогу»: материалы о преподавании курса «Основы Православной культуры Крыма».

Рубрика «Глагол души»: духовная православная поэзия.

Рубрика «Непридуманные истории»: истории из жизни разных людей, связанные с чудом – силой веры, Божьей помощью.

Рубрика «Ответы вопрошающим»: вопрос – ответ.

Рубрика «Молодежная страничка»: материалы на актуальные для молодой аудитории темы – внешний вид девушек, какая она, сегодняшняя молодежь, нравственность, современность.

Детская страничка «Лампадка»: рассказы, стихи для детей.

Рубрика «Православная библиотека»: православные книги.

Рубрика «Духовная опасность». О тех явлениях, которые несут опасность человеку. Например, материалы о целителях, сектах.

Также среди постоянных рубрик можно выделить следующие: «*Из истории Таврической епархии*», «*Творчество наших читателей*», «*Письма наших читателей*», «*Памятные даты*», «*Беседы об искусстве*» и «*Церковное искусство*», «*Православная семья*». Кроме того, в издании есть актуальная информация о паломничествах, маршруты, даты поездок.

Есть и другие рубрики, которые периодически появляются в издании. Например, рубрика «*В Священном Синоде*». Многие материалы выходят без рубрикации: о событиях, происходящих в Симферопольской и Крымской епархии, рассказы о поездках, публикации о православных традициях, просветительские статьи и другое. Есть материалы о деятельности Межконфессионального Совета Крыма «Мир – дар Божий». Периодически в газете появляются циклы материалов, например, циклы «*Изучаем Литургию*», «*Православное учение об ангелах*».

Таким образом, газета «Таврида Православная» освещает различные аспекты жизни Церкви, общества, проблемы нравственного воспитания молодежи, тематическая направленность издания велика, о чем свидетельствует разнообразие рубрик и материалов. Внимание уделяется духовным вопросам, например, рубрика «Слово Святителя Луки», цикл «Изучаем Литургию». Газета «Таврида Православная» свидетельствует о развитии профессиональной православной журналистики в Крыму.

На сегодняшний день стало устойчивым и понятие «Православный интернет». Востребованность христианских интернет-ресурсов среди верующей аудитории растет.

Патриарх Московский и всея Руси Алексей II в 1997 году благословил пользователей на работу в интернет: «Мы искренне благодарны представителям средств массовой информации и всем тем, кто стремится помочь Русской Православной Церкви в это непростое и во многом переломное для нас всех время нести свое свидетельство. Очередным примером такой позиции является использование новых возможностей глобальной компьютерной связи. Теперь сведения о текущих событиях Русской Православной Церкви, о различных аспектах ее служения можно будет получать в неискаженном виде через наш официальный сервер в сети Интернет. Надеюсь, что это послужит благому делу умиротворения и поможет углубить понимание служения Церкви в мире...» [2].

Исследователь Костикова Н.А. выделяет следующую типологию православных интернет-ресурсов:

- электронные версии православных СМИ (газет журналов, теле- и радиопрограмм);
- новостные сайты;
- сайты епархий, приходов, монастырей, Русской Православной Церкви;
- православные форумы;
- порталы;
- общеобразовательные и культурологические фонды и библиотеки;
- личные страницы апологетов Православия и отдельных православных людей

[2].

В Крыму преимущественно представлены официальные сайты епархий (Симферопольской и Крымской, Джанкойской), приходов, монастырей, а также фондов и организаций – фонд «Православный Крым», фонд «Искусство во имя Христа», Православно-Просветительский центр и храм Святителя Луки (Войно-Ясенецкого).

Рассмотрим структуру официального сайта Симферопольской и Крымской епархии [3]. Данный интернет-ресурс включает следующие разделы:

Епархиальная хроника. В этом разделе можно ознакомиться со следующими материалами: Рождественские послания Святейшего Патриарха Московского и всея Руси Кирилла, Блаженнейшего Митрополита Киевского и всея Украины Владимира, Высокопреосвященнейшего митрополита Симферопольского и Крымского Лазаря, события епархиальной и церковной жизни.

Историческая справка. Материал об истории и современной деятельности епархии.

Таврическая духовная семинария. Информация о семинарии. Также в разделе содержатся публикации проректора Таврической Духовной семинарии по учебной работе, кандидата исторических наук Андрея Ишина.

Монастыри. Список монастырей епархии с переходом на их страницы, где указана более подробная информация: статус, святыни и реликвии, находящиеся в обители, месторасположение, проезд, адрес, наместник. Кроме того, на большинстве страниц о монастырях опубликована история обители, размещены фотографии.

Соборы и храмы. Перечислены соборы и значимые храмы епархии. У читателя также есть возможность перейти на страницу храма, узнать о его истории, о тех святынях, которые находятся в храме, и получить контактную информацию.

Благочиния. Список благочиний Симферопольской и Крымской епархии. Можно осуществить переход на страницы благочиний, где узнать более подробную информацию о них, указаны сайты некоторых епархиальных округов. Кроме того, в данном разделе указаны те благочиния, которые относятся к Джанкойской епархии Украинской Православной Церкви Московского Патриархата и дана ссылка на ее официальный сайт.

Паломничество. В разделе размещен выпуск программы «Горячая православная линия» (телеканал «Неаполь»), гостями которой были сотрудники паломнического отдела Симферопольской и Крымской епархии. Также здесь посетитель сайта может найти материалы о паломничестве, маршруты, контактную информация паломнического отдела Симферопольской и Крымской епархии УПЦ МП; отдельное описание разных маршрутов (информация, иллюстрации, фотографии). Выложен в разделе и фильм «Крым Православный».

Паломничество в Грецию. Вниманию читателей представлены путевые заметки крымских школьников после паломничества в Грецию.

Семья и Школа. Информация о епархиальном отделе образования, об обществе православных педагогов, даны ссылки на документы о программах, проектах и постановлениях в сфере образования, епархиальных и городских конкурсах для школьников и учителей и др. В разделе содержатся объявления и информационные материалы о мероприятиях, направленных на возрождение традиционных семейных ценностей. Есть здесь и информация о газете «Родительский комитет» - единственном в Украине специализированном издании для родителей и учителей, которое адаптировано для светских учебных учреждений всех уровней.

Православный календарь: икона дня, праздники дня, имена святых, память которых совершает в этот день Православная церковь, указание Евангельских чтений.

Контакты. Указаны адрес, телефон и электронная почта епархии.

Благотворителям. Банковские реквизиты для пожертвований.

Следует отметить, что на сайте есть архив епархиальной хроники, на главной странице выложен фильм «Крым Православный», также здесь размещены объявления, информация о проектах епархии, в том числе о епархиальных изданиях – анонс газеты «Таврида Православная» и информация о подписке на детский журнал «Островок спасения». Также есть баннеры других православных сайтов, в том числе отдельно указаны православные интернет-ресурсы Кпыма.

Таким образом, официальный сайт Симферопольской и Крымской епархии – это полноценный интернет-ресурс. Информация, которую можно найти разнообразна, структурирована, интересна как для крымчан, так и для жителей других регионов и стран, есть выход на другие православные сайты.

Выводы. В официальных церковных медиа Симферопольской и Крымской епархии – в издании «Таврида Православная» и на епархиальном сайте – можно найти информацию об истории Симферопольской и Крымской епархии, монастырей, храмов, о событиях епархиальной жизни, Украинской Православной Церкви, Русской Православной Церкви, в материалах о событиях епархии есть сообщения, связанные с деятельностью Межконфессионального Совета Крыма «Мир – дар Божий», тем самым подтверждается наличие межконфессионального диалога на полуострове.

Список литературы

1. Каталог православных СМИ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: // <http://festzmi.org/catalog>

Костикова Н.А. «Православный Интернет в системе церковных коммуникаций: возможности миссии» [Электронный ресурс] / Н.А. Костикова. – Режим доступа: // <http://www.radonezh.ru/club/analytica/?ID=238&forprint>

Официальный сайт Симферопольской и Крымской епархии Украинской Православной Церкви Московского Патриархата [Электронный ресурс]. – Режим доступа: // <http://www.crimea.orthodoxy.su/>

Сметаніна М.О. Православ'я в інформаційному просторі Криму: офіційні церковні медіа // *Ученіє запискі Таврічеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації».* – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – 418-423.

Стаття розглядає особливості висвітлення теми Православ'я в інформаційному просторі Криму, специфіку офіційних церковних медіа Криму та тематичне розмаїття представлених у відповідних ЗМІ матеріалів.

Ключові слова: православ'я, православна журналістика, церковні медіа, світська преса, православні інтернет-ресурси.

Smetanina M.O. Orthodoxy in the information space of the Crimea: official church media // *Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications».* – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 418-423.

This article considers the characteristics of lighting theme of Orthodoxy in the information space of the Crimea, the specifics of the official church media Crimea and thematic variety of represented in the relevant media materials.

Key words: Orthodoxy, Orthodox journalism, church media, the secular press, Orthodox Internet resources.

РАЗДЕЛ 10. ЛИТЕРАТУРОВЕДЧЕСКИЙ АСПЕКТ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

Стихотворение Б. А. Чичибабина «Я почувял беду и проснулся от горя и смуты...» (1978) (Опыты комментария)

Казарин В. П., Остапенко И. В.

Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина

В 1978 году Б. А. Чичибабин написал стихотворение, текст которого мы позволим себе напомнить читателю:

- I. Я почувял беду и проснулся от горя и смуты,
II. и заплакал о тех, перед кем в неизвестном долгу, –
III. и не знаю, как быть, и как годы проходят минуты...
IV. Ах, родные, родные, ну чем я вам всем помогу?
- V. Хоть бы чуда занять у певучих и влюбчивых клавиш,
VI. но не помнит уроков дурная моя голова,
VII. а слова – мы ж не дети, – словами беды не убавишь,
VIII. больше тысячи лет, как не Бог нам диктует слова.
- IX. О как мучает мозг бытия неразумного скрежет,
X. как смертельно сосет пустота вседержавных высот.
XI. Век растленен и зол. И ничто на земле не утешит.
XII. Бог не дрогнет на зов. И ничто в небесах не спасет.
- XIII. И меня обижали – безвинно, захлеб, не однажды,
XIV. и в моем черепке всем скорбям чернота возжсена,
XV. но дано вместо счастья мученье таинственной жажды,
XVI. и прозренья берез, и склоненных небес тишина.
- XVII. И спасибо животным, деревьям, цветам и колосьям,
XVIII. и смиренному Баху, чтоб нам через тернии за ним, –
XIX. и прощенье врагам, не затем, чтобы сладко спалось им,
XX. а чтоб стать хоть на миг нам свободней и легче самим.

**Стихотворение Б. А. Чичибабина
«Я почуял беду и проснулся от горя и смуты...» (1978)
(Опыты комментария)**

XXI. *Еще могут сто раз на позор и на ужас обречь нас,*
XXII. *но, чтоб крохотный светик в потемках сердец не потух,*
XXIII. *нам дает свой венок – ничего не поделаешь – Вечность*
XXIV. *и все дальше ведет – ничего не поделаешь – Дух.*
[1, с. 271]

I.

<...> больше тысячи лет, как не Бог нам диктует слова.

Совсем неслучайно составители «Материалов» к стихотворениям Б. А. Чичибабина [2, с. 100] обошли молчанием комментируемый нами VIII стих одного из самых известных произведений поэта. Этот стих, безусловно, ключевой, концептуально наибольшим образом нагруженный. Он потребует от исследователей еще многих разысканий и размышлений. Мы хотим предложить свое толкование приведенных слов Б. А. Чичибабина.

Стихотворение написано за 10 лет до официального празднования 1000-летия Крещения Руси, которое довольно широко отмечалось при М. С. Горбачеве. В 1978 году эта тема, естественно, была закрыта, и в официальных кругах руководства СССР о приближении этого юбилея тогда никто не говорил.

К Украине, родине поэта, приближающееся 1 000-летие имело особое и самое прямое отношение. Как известно, Киевская Русь является колыбелью православия для всех восточных славян. В 988 году сначала в Херсонесе, предположительно на Пасху, принял крещение великий князь Владимир I Святославич, который позже, 14 августа того же года, в притоке Днепра – реке Почайна – крестит Киев.

Для Б. А. Чичибабина православие было не только верой души и сердца, но и частью истории рода. Как отмечает В. Коротенко в специальной работе о родословной поэта, его прадед по матери и другие представители фамилии были священнослужителями [3 с. 435].

Б. А. Чичибабин, судя по всему, полагает, что завершение при князе Владимире формирования мощной государственной машины Киевской Руси привело к разрыву с традициями человеколюбия и добра, которые воплощала Древняя Русь – Русь «деревенская». Об этом поэт напишет в юбилейный год в стихотворении «Церковь святого Покрова на Нерли» (1988):

Где Россия деревенская
ниц простерлась, окружив,
жил я, родиной не брезгуя, –
потому и в мире жив [1, с. 170].

Об этом же Б. А. Чичибабин говорит и в интервью, данном уже в постперестроечный период – в 1993 году: «Все беды от этого первородного греха: мы каждый день предаем Бога, не желая слышать Божью волю» [3, с. 431].

Весь цикл «православных» стихов Б. А. Чичибабина пронизан темой несовместимости христианских ценностей и государственного деспотизма. Создатели церкви в Коломенском из одноименного стихотворения 1973 года «не умели служить заодно / Богу и Кесарю» [1, с. 169], за что и расплачивались своей трагической судьбой.

Как известно, кровавые распри между наследниками князя Владимира начались практически сразу после его кончины в 1015 году. В результате вражды, затеянной киевским князем Святополком Окаянным, в том же году были убиты его сводные братья князя Святослав, а также Борис и Глеб. Последние стали первыми официально признанными Византией русскими святыми (церковный праздник поминовения – 24 июля). Им посвящено отдельное, исключительное по пронзительной силе стихотворение «Ночью черниговской с гор араратских...», написанное за год до комментируемого нами произведения – в 1977 году [1, с. 244-245]. Храм нельзя строить «на крови», и поэтому лирический герой стихотворения «Взрослым так и став, покажусь-ка я белой вороной...» (1992) живет «на земле неодоухотворенной» [1, с. 409].

Погрязнув в грехе безверия, обмана и братоубийства, мы на все 1 000-летие заслужили отлучение от общения с Господом, которое имело место у наших далеких предков – у древних славян.

Следует отметить, что в историософии Б. А. Чичибабина Украина занимает особое место. С перенесением центра государственной деятельности на север – в Москву и Петербург, – Украина стала хранителем православных традиций и патриархальных устоев. В стихотворении «Путешествие к Гоголю» (1973) эта мысль сформулирована совершенно отчетливо: «... где об утраченном покое / поет украинский амфир...» [1, с. 185]. С переездом в столицу писатель навсегда утрачивает «покой».

Трагизм гоголевской судьбы состоит в несовместимости смертельной «пустоты вседержавных высот» (X стих комментируемого стихотворения) и человеческой природы: «Трубит и скачет Медный всадник / по душу барда» [1, с. 185].

Поэт даже полагал, что у Украины был исторический шанс самому историю России повести другим путем, если бы Киев сохранил свою роль не только духовного центра, но и центра государственности. Об этом он пишет в идеологически важном для себя стихотворении «С Украиной в крови я живу на земле Украины...» (1973):

Вся бы история наша сложилась мудрей и бескровней,
если б город престольный, лучась красотой и добром,
не на севере хмуром возвел золоченые кровли,
а над вольным и щедрым Днепром [1, с. 248].

Сквозным мотивом поэзии Б. А. Чичибабина является противопоставление государства и человека, столицы и провинции, «всемирной державы» и «смешных козявок» – людей [1, с. 186], власти и Бога. В упоминавшемся уже стихотворении «Церковь в Коломенском» (1973) Петр Великий – «отвертывал zenки» от «божьей красы» [1, с. 168].

Эта особая роль Украины – хранительницы православных традиций и патриархальных устоев славянского мира, – приводит к тому, что именно ей дана возможность раз в тысячу лет преодолеть немоту прервавшегося диалога между Богом и людьми. Эта привилегия дана великому сыну Украины Николаю Гоголю, ставшему великим писателем России:

То в единственный раз через тысячу лет
на серебряных крыльях ночных вдохновений
в злую высь воспарил – не писательский, нет –
мифотворческий гений... [1, с. 186].

**Стихотворение Б. А. Чичибабина
«Я почуял беду и проснулся от горя и смуты...» (1978)
(Опыты комментария)**

II.

**О как мучает мозг бытия неразумного скрежет,
как смертельно сосет пустота вседержавных высот.
Век растленен и зол. И ничто на земле не утешит.**

Нам кажется, что составители «Материалов» к стихотворениям Б. А. Чичибабина совершенно ошибочно прокомментировали слово «вседержавных» из X стиха: «Здесь: имеющих отношение ко Вседержителю, Богу (высок.)» [2, с. 100].

Во-первых, даже чисто лексически «вседержавные» (обратим внимание, что у верующего Б. А. Чичибабина слово написано с маленькой буквы) и «Вседержитель» – разные слова. Второе говорит о Боге (это слово поэт всегда пишет с большой буквы), первое – только о земной власти.

Во-вторых, предложенное комментатором понимание этого слова фактически делает Б. А. Чичибабина если не атеистом, то, как минимум, богохульником. Раз «высоты» Вседержителя «пусты», то выходит, что Бога просто нет. Разумеется, поэт думает совсем иначе.

Речь идет именно о «пустоте» всех вершин тогдашней советской государственности («вседержавности»). Власть в стране выхолощена, она утратила сакральность, потому что утратила правду, она «зла», ее «растлили». В земном кругу ничто не может защитить человека от беды, ничто не может его «утешить».

Кстати, на наш взгляд, нет никакой необходимости объяснять современному читателю глаголом «развращать» значение слова «растлевать», как это делает комментатор «Материалов» [2, с. 100]. Это слово современного русского языка. И если уж стилистически маркировать его, то никак не пометой «книжное, устаревшее». Это слово совсем не «устаревшее», и по употребительности далеко не «книжное» (мы его встретим даже в таком остро-актуальном социально-юридическом документе, как Уголовный кодекс).

Стихотворение написано в 1978 году. Все историки советского периода подчеркивают, что именно с этого года режим Л. И. Брежнева окончательно утратил черты государственной разумности и национальной ответственности. Болезнь Генерального секретаря ЦК КПСС сделала его игрушкой в руках окружения, которое, в свою очередь, чересчур увлеклось подковёрными играми, имевшими единственную цель – усиление личной власти. Гниение верхушки стало быстро распространяться по всему общественному организму, отравляя все вокруг.

III.

Бог не дрогнет на зов. И ничто в небесах не спасет.

По представлениям Б. А. Чичибабина, «Бог не дрогнет на зов» не только потому, что человек погряз в грехах безверия, обмана и братоубийства и поэтому не может рассчитывать на помощь в трудный для него час. Поэт полагал, что Бог не вмешивается в земные дела людей. Человек должен сам найти свою правду, защитить её и в конечном итоге победить зло. Это его убеждение не претерпевало изменений с течением времени. Так, оно нашло отражение в сравнительно раннем стихотворении «Старик-кладовщик» из цикла «Сонеты к картинкам» (1960-1963):

Ему – в одышке, в оспе ли, в мещанстве –
кричат людишки: «Господи, вмешайся!
Да будет мир избавлен и прощён!»

А старичок в ответ на эту речь их
твердит в слезах: «Да разве я тюремщик?
Мне всех вас жаль. Да я-то тут при чём?».

Бог не «тюремщик» для живущих на Земле, но он и не слуга всех кающихся в своих грехах. Отвечать каждый из нас будет сам за себя.

Та же идея положена в основу уже упоминавшегося нами стихотворения «Ночью черниговской с гор араратских...», написанном через пятнадцать лет после цикла «Сонетов». Господь «плачет... с высоты осиянной» [1, с. 244], видя, как Святослав Окаянный готовится к убийству Бориса и Глеба, но не вмешивается в дела людские. «Бог не повинен ни в жизни, ни в смерти» [там же]. Он подарил человеку жизнь, но не будет жить вместо него. Все свои уроки человек должен выучить сам. Иного пути нет: «Мук не приявший вовек не спасётся» [там же].

В земном миру «волшба», искусство способны «разбудить» человека, вернуть его к добру, к божьей правде, а значит – к жизни.

Список литературы

1. Чичибабин Б. А. В стихах и прозе / Б.А. Чичибабин. – 3-е изд., испр. – Харьков: Фолио, 2002.
2. Карась-Чичибабина Л. С. Борис Чичибабин: Поэзия в комментариях: Материалы к «Собранию стихотворений» Б. А. Чичибабина / Л.С. Карась-Чичибабина, С.Н. Бунина. – Харьков: ТО Эксклюзив, 2008.
3. Чичибабин Б. А. Всеми живому не чужой...: Борис Чичибабин в статьях и воспоминаниях / Б.А. Чичибабин. – Харьков: Фолио, 1998.

Поступила в редакцию 18.03.2012 г.

УДК 801

**Reality and history in antoni gawiński's (1876-1954)
fantastic works for children**

Michułka D.

Uniwersytet Wrocławski, Wrocław, Poland

*In this paper I tried to show that history and the past become an important constitutive element defining reality in the fantastic texts for children. Excellently analysed by White, the poetics of historical writing (including meta-history, historical fictionalisation vs. truth, “tropes and tropology of history” and “ironical approach to history” history vs. myth, legend and fantasy, the significance of narrativity for the representation of reality) is also a factor in analysing and interpreting literary historical texts for children and youth. History can appear—like in the case of Antoni Gawiński's oeuvre—on three levels: 1) the fantastic-mystical level exposing the Romantic vision of history through the national heroes' graves; in the fable *Przygody Okruszka*, it abounds in oneiric motifs as well as in elements of remembrances, memories and memory (the past as such), 2) the reality framed in the fable convention of a historical parable with pronounced elements of legend (Napoleonic times) and the theme of pacifism in *Lolek Grenadier*, 3) the realistic historical novel without fantastic elements, complying with the poetics of didactic tales, richly illustrated with iconic material (the Renaissance) in *Peregrynacje Andrzeja Wilczka*.*

Key words: *intercultural communication, reality, history, fantasy, fairy tale.*

The actuality of the research. In literature, reality, history and fantasy function on various levels. Theory of literature perceives this issue as a complex one. The methodological intricacies caused by the overlapping layers of historicity, reality and fantasy have been tackled by such eminent theoreticians as, among others, H. White [15], R. Wellek [14], K. Bartoszyński [2], E. Auerbach [1].

In their works concerning among others representations of reality (treated also as a historical-philosophical category identified sometimes with realism), the scholars refer to many notions and definitions, e.g. mimesis, replication and repetition, imitation, reflection, similarity and difference, verisimilitude and truthfulness, referentiality and representativeness, closeness and distance. Polish scholar Zofia Mitosek, the author of *Mimesis*, claims that „realist works represent reality the way it appears in the current experience at the level of common cause-effect logic [...] [and] the processual character of the circulation of literary representation makes a writer select data that reality imposes on him; the classical hierarchy of themes is opposed by the search for the phenomena typical of a given historical moment...” [9, p. 80].

It seems that history (national history, the past, etc.) can become a lucid frame of reference in works presenting factual events; we should nevertheless remember that history's relationships with reality are peculiar and ambiguous.

Excellently analysed by White, the poetics of historical writing (including meta-history, historical fictionalisation vs. truth, “tropes and tropology of history” and “ironical approach to history” history vs. myth, legend and fantasy, the significance of narrativity for the representation of reality) is also a factor in analysing and interpreting literary historical texts for children and youth. These texts frequently have a strong admixture of the fantastic.

In Poland, a still interesting phenomenon is Antoni Gawiński’s *oeuvre*, in which reality evoked by history and the past, constructed by mechanisms typical of fantastic literature, importantly imbues the works with specificity. Reality and history appear in Gawiński’s texts at three levels: remembrances, chronicle and the fantastic (mysticism). Gawiński produces various versions of history, e.g. a Romantic vision (in *Przygody Okruszka*), a legendary vision (the Napoleon legend) and a fantastic (oneiric) vision (in *Lolek Grenadier*). In accordance with the indicators of historical realism, his literary fiction is marked by didacticism, particularly pronounced in *Peregrynacje Andrzeja Wilczka*, a historical novel set in the Italian Renaissance, dealing also with the conflicts between Poland and the Teutonic Order. These works will be the subject of my analysis¹.

The objective of the article. In this paper I’ll try to prove that in A. Gawiński’s *Przygody Okruszka*, *Lolek Grenadier* and *Peregrynacje Andrzeja Wilczka*, in the confrontation of dreams (magic or fantasy) with reality, the references to the past and history clearly consolidate and strengthen the reality level of the text, especially in the case of the two latter texts.

Three models of reality and history

a) A romantic vision of history: *Przygody Okruszka*.

Przygody Okruszka is a multilayered, ambiguous, symbolic, and philosophical fable (fantasy) of magic and marvel, featuring Okruszek, a little boy who copes with evil that wants to conquer a wonderful Fairy Land.

One of the most important reception planes of the text is overlapping of the layers of the real and magical worlds. The text features real and fairy characters, and nature becomes the real background of events as well as the realm of magic and wonder (the world of nature coexists here with the world of fantasy in opposition to the layer of the real, materialised civilisation). An additional stimulus for the boy’s actions is his discovery of the past, history and the graves of the heroes who died for the motherland [3, p. 103].² Antoni Gawiński should thus be regarded as one of the founders of the Polish literary fairy tale [13, p. 219, 247]. We enter the Fairy Land—the realm of poetry, music and art defended by Okruszek, a poet’s son—owing to reveries, dreams and visions [12, p. 329-330]. These elements of Young Poland’s literary imagination—the oneiric motifs—so pronounced in Gawiński’s *oeuvre*, go hand in hand with some aspects of the contemporary fantasy genre.

¹Antoni Gawiński (1876-1954) was a versatile artist of Young Poland and the modernism period. He was a painter, a graphic artist, a writer and an art critic. He wrote, painted religious pictures, made stained-glass windows and theatre decorations, produced book illustrations, taught drawing, and lectured in art history. The pictorial and poetic quality of his books is one of his most important qualities. Gawiński’s first book (*Sen życia*, a novel for adults) was published in 1906; then in 1912 his fable *Dzięściecy rycerzy* was published. Also in 1921, in the collection titled *Bajki staroświeckie*, the author published reworkings and paraphrases of classical fairy tales, e.g. *Cinderella*, *Little Red Riding-Hood*, *Sleeping Beauty* and *Puss in Boots*. Joanna Papuzińska, on the one hand, writes about Gawiński as an eccentric and mysterious figure and, on the other, summing up his literary *oeuvre* she states that he practised ‘old-fashioned Young Poland’s vogues’ [10, p. 30]

²The generic features of fantasy literature include undoubtedly the motif of transforming and rectifying reality by children appointed to fulfil this mission in the world which for various reasons has become evil or confused. This motif refers to the turning points and climactic events in history (of a country or of the world). For this reason fantasy literature approximates the mythical thinking about the world and although ‘it derives equally from the fable, mythology, legend, medieval chivalric romances, and adventure novel,’ it clearly ‘transfers into literature the structural principles of myths... with the clear ethical dimension of each element of the presented world being one of the generic dominants of the text’ [3, p. 103].

The oneiric character of the presented world is evoked by the dreamy landscape, its colours, characteristic understatements, muffled sounds, symbols, figures, mysterious, hardly comprehensible events which have basically no beginning and no end' [8, p. 44].

The dream in *Przygody Okruszka*, however, has a clearly defined function. It is not only a vision in a sleep; the protagonist does not come back to his own world after awakening. Just the opposite: Okruszek wakes up in a different world, a Fairy Land, because like a romantic hero he has a mission to accomplish there. Such protagonist can be certainly recognised also in young romantic Kordian. The protagonist's inner strength derives both from angelic support and parental affection: 'to fall asleep in the elemental space in the embrace of a gliding Angel... Is there anything more beautiful? It can happen only to a child for whom a loving and nostalgic mother prays' [6, p. 91]. The passage into another world is gentle: 'the boy slept soundly and he did not wake up even when the luminous Guide parted with him and left him on the elevated bank of a swirling river at the verge of impenetrable woods. The sky brightened in the East, and the stars disappeared one by one in the blue abyss. The dew appeared; a new day was approaching' [6, p. 91]. The description of a new world to which Okruszek is conveyed is impressionistic, subjective and 'angelic,' correlated with the protagonist's inner experiences; it is evocative and saturated with lyricism [8, p. 42]. After he wakes up, the protagonist is led by the Earth Spirit to the Forest. In Gawiński, the Earth Spirit takes on the form of a sage. In C.G. Jung's theories (*Phenomenology of the spirit in fables*), the 'spirit' is symbolised most frequently by a figure of an old man connected sometimes with the father complex; sometimes it is an old sage (or a Romantic hermit) who guides the protagonists and teaches them how to act in the world (resorting to the imperative mood of Go! Take! See!) and apart from 'cunning, wisdom and knowledge... manifests...also moral features' [7, p.438-450]. Uncovering layers of the ground, the Spirit shows Okruszek the past and history. He unearths for the boy truths which are not magical and marvellous, the world which is not the realm of fantasy and fable, but the real history, the graves of the heroes who died for the motherland-mother?: 'on their bones and ashes rustling forests will thrive, fertile fields will yield crops, the houses will rise and the towns will be peopled on the swirling rivers...But whatever happens, it will happen on this soil full of love, saturated with sacrifice and faithful devotion...And all this will happen under the eternally watchful eye of those who lie in their beloved Mother's lap...they are her invisible guards: the HEROES' [6, p. 92].

Evocations of the past are then very important in the story. By learning to understand history, the young protagonist learns how to act. In the fable an important role is played also by the motifs of 1) testimony of the Squirrel, an eye-witness of the events, 2) chronicles and books, 3) memories of the dying Fairy-Friend-Granny. Owing to these components, the structure of the work's narrative is partly retrospective.

History and the past have a mystical dimension in the text as well. Both the motif of chronicle-book and the Romantic topos of the national heroes' graves imbue the text with equivocal symbolism. They refer the reader to a rather indefinite past and tradition, which adds a deeper, metaphysical sense to the interpretive considerations on the role of the little (Romantic) protagonist in the text.

b) The Napoleon legend: pacifist Lolek Grenadier.

Lolek Grenadier takes on a conventional form of a historical parable and a didactic adventure story, in which magic and marvel do not play an essential role, but whose plot is based on the oneiric poetics. The little protagonist is in his sleep transferred by a beautiful Fairy-Star to the Real Land charmed into being but true, full of sorrow and suffering:

the land of Napoleonic history. The boy who becomes a real grenadier and fights under Napoleon is in fact Karol, the Bolesław Jeziorański's. In his childhood, Karol listened to the stories told by his grandmother (a daughter of Gujot de Pravier, a French soldier) about the victories of the Emperor, who in the early 19th century became a great hope for the enslaved Poles. The Napoleon legend played a very significant role in Polish literature at the turn of the 19th century. The enormous expectations for an extraordinary leader who was to free Poland from oppressors and give it liberty—so obvious in our national epic poem *Pan Tadeusz*—have become a theme of numerous works abounding in 'conscious and purposeful as well as in subconscious references to Mickiewicz's text... in the form of for example motifs of peregrinations, numerous Legion soldier figures who miss the Soplicowo-like mansions they left in the motherland, meadows, fields and forests' [11, p.175] or in the form of clear allusions to 1812. The little protagonist, Lolek the grenadier, participates in real battles fought by Napoleon (e.g. Austerlitz, Jena, Eylau, Leipzig, and Waterloo) and receives the Legion Cross for courage. When Lolek receives the Cross, the emperor distinguishes him and nearly makes friends with him. In the tale, Napoleon is presented as an ordinary, modest man: he wears a grey uniform, has a pale, tired face, is familiarly called by his soldiers 'Small,' has his quarters in a humble abode of a local parish priest and occupies a poorly furnished room. This layer of the real in the text refers the reader to the sphere of the everyday and commonness well-known to the young addressees of the work.

The Emperor is vividly delineated. Gawiński produced in his texts the genuine 'atmosphere of Napoleon's cult verging on mysticism...the soldiers are enthralled by the leader's personality and genius...he has a nearly irrational power over his soldiers' souls...the myth of his divine power...the expression of the omnipotence which evokes humility and awe' [12, p.178-179]. The tale additionally emphasises the common adoration and love of the Great Emperor not only as a leader but also as a good father, which refers to the world of children's imagination. The most splendid moments Lolek experiences in his military career are connected with an opportunity to be alone with the great leader. He sits in Napoleon's lap, listens to the leader's strategic planning and looks at the real map of Napoleon's potential conquests (he localises e.g. Germany and Russia). In the moments of such private conversations, the Emperor makes the little protagonist realise the sense of liberty, peace, patriotism, motherland's immortality and death and tries to explain to him the sense of the martial 'establishment of the order' in the world. The child asks then resolutely and reasonably: 'so are we going to fight for ever?' and he does not get a straightforward answer.

After the discussions with Germans in an inn, Lolek begins to realise that 'establishment of the order that gives power to the nations' [4, p. 46] or 'ordering of the world' may be ethically and morally dubious if one considers the arguments of the opposing party. Two Germans explain to the young protagonist—and the soldier fascinated with combat—the sense of such formulations: 'but you want then to feel good in our country and not to have us feel good there' [4, p. 52].

The image of war Gawiński conjures up has then a clearly pacifist character. Although the soldier's slogans are courage, sacrifice and glory, the cruel and bloody history unfolds its tragedies in front of the boy: death and loneliness. Enriched in knowledge of history, Lolek comes back happily to his contemporary reality.

c) Historical realism and didacticism: *Peregrynacje Andrzeja Wilczka* (1937)

Peregrynacje Andrzeja Wilczka is a historical novel in which fictional figures and events appear in parallel with the historical layer. The book's cognitive and didactic qualities are linked with historicisation of the fictional world and descriptive narration. The narrator

introduces a young reader to the realities of the Polish and Italian Renaissance as well as to the political situation of Poland under the Jagiellons by means of the travel convention: journey of the Polish bishop Erazm Ciołek and his companion, the royal page Andrzej Wilczek to Italy. The bishop and the page are sent on a mission as envoys to Pope Julius II in order to discuss the conflict between Poland and the Teutonic Order. The reader gets an opportunity to visit together with the protagonists some places conjured up in the novel, e.g. Rome, the Vatican, Florence, Venice and Cracow, as well as to meet the whole pantheon of Renaissance artists. The author presents an interesting view of Poland filtered through the vision of the culturally rich Italy when during the journey across Italy, the Poles are confronted with the local population and culture. Gawiński's motherland, Poland, is shown partly as if from the perspective of a foreigner: 'you could say that the whole world was in mental upheaval and Poland was not a provincial hamlet; in Cracow books were published, a lot was read and rumours were heard about extraordinary travels and expansion of the world... Poland gravitating always to the West opened its doors widely and hospitably to the Latin culture. Many Italians, who for many reasons, most frequently the political conflicts and family feuds or their love of adventure or trade left Italy, settled in Poland to their great contentment. Cracow grew more beautiful and manners more refined' [19, p. 19].

In the stories of Wilczek's peregrinations there is no fantastic layer: history and reality are shown here in a realistic manner and the glosses about Italian Renaissance masters' works as well as their reproductions included in the book's appendix imbue it with a clear didactic character.

Resume. In this paper I tried to show that history and the past become an important constitutive element defining reality in the fantastic texts for children. History can appear—like in the case of Antoni Gawiński's oeuvre—on three levels: 1. The fantastic-mystical level exposing the Romantic vision of history through the national heroes' graves; in the fable *Przygody Okruszka*, it abounds in oneiric motifs as well as in elements of remembrances, memories and memory (the past as such). 2. The reality framed in the fable convention of a historical parable with pronounced elements of legend (Napoleonic times) and the theme of pacifism in *Lolek Grenadier*. 3. The realistic historical novel without fantastic elements, complying with the poetics of didactic tales, richly illustrated with iconic material (the Renaissance) in *Peregrynacje Andrzeja Wilczka*.

Literature

1. Auerbach E. Mimesis. Rzeczywistość przedstawiona w literaturze zachodu/ Z. Żabicki. – Vols. 1-3. – Warszawa, 1968.
2. Bartoszyński K. Konwencje gatunkowe powieści historycznej // Pamiętnik Literacki. – 1984, nr 2.
3. Dębek P. Fantasy. Entry in: Słownik literatury popularnej / T. Żabski. – Wrocław, 1997.
4. Gawiński A. Lolek Grenadier / A. Gawiński. – Warszawa, 1991.
5. Gawiński A. Peregrynacje Andrzeja Wilczka / A. Gawiński. – Lwów, 1937.
6. Gawiński A. Przygody Okruszka. Czarodziejska historia / A. Gawiński. – Warszawa, 1991.
7. Jung C.G. Archetypy i symbole. Pisma wybrane/ J. Prokopiuk. – Warszawa 1993.
8. Leszczyński G. Młodopolska lekcja fantazji. O przełomie antypozytywistycznym w literaturze fantastycznej dla dzieci i młodzieży/ G. Leszczyński. – Warszawa, 1990.

9. Mitosek Z. Mimesis. Zjawisko i problem / Z. Mitosek. – Warszawa, 1997.
10. Papuzińska J. Spisane na sosnowej korze / J. Papuzińska // Guliwer. –1992, nr 1.
11. Skotnicka G. Dzieje piórem malowane. O powieściach historycznych dla dzieci i młodzieży z okresu Młodej Polski i Dwudziestolecia Międzywojennego / G. Skotnicka. – Gdańsk, 1987.
12. Słownik literatury dziecięcej i młodzieżowej / B. Tylicka and G. Leszczyński. – Wrocław, 2002.
13. Waksmund R. Od literatury dla dzieci do literatury dziecięcej / R. Waksmund. – Wrocław, 2000.
14. Wellek R. “The Concept of Realism in Literary Scholarship” // *Neophilologus*. – January 1961, vol. XLV, pp. 1-20.
15. White H. Poetyka pisarstwa historycznego / H. White. – Kraków, 2000.

Michułka Д. Реальність та історія у фантастичних творах для дітей Антонія Гавінського // Ученіє записки Таврического національного університета ім. В.І. Вернадского. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – 429-434.

*Реальність, історія та фантазія функціонують у літературі на різних рівнях. У творчості Антонія Гавінського історія проявляється на трьох рівнях: 1) фантастично-містичному, на якому виявляється романтичне бачення історії крізь призму могил національних героїв; у казці з'являються теми сновидіння та елементи нагадування, згадування і пам'яті (взагалі минулого) – *Przygody Okruszka* (Пригоди Окрушка); 2) реальність у жанрі казкового історичного роману з міцними елементами легенди (часи Наполеона) та темою пацифізму – *Lolek grenadier* (Лолек гренадер); 3) реалістичний історичний роман без елементів фантастики, написаний у поетиці дидактичного роману, з багатьма ілюстраціями (епоха Відродження) – *Peregrynacje Andrzeja Wilczka* (Мандрівки Анджея Вільчка).*

Ключові слова: міжкультурна комунікація, дійсність, фантастика, історія, казка.

Michułka Д. Реальность и история в фантастических произведениях для детей Антония Гавинского // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 2. С.429-434.

*Реальность, история и фантазия функционируют в литературе на разных уровнях. В творчестве Антониего Гавинского история появляется на трех уровнях: 1) фантастико-мистическом, на котором показана романтическая картина истории сквозь призму могил национальных героев; в сказке появляются онирические темы и элементы напоминания, вспоминания и памяти (вообще прошлого) – *Przygody Okruszka* (Приключения Окрушка); 2) реальность в жанре сказочного исторического романа, с сильными элементами легенды (времена Наполеона) и темой пацифизма – *Lolek grenadier* (Лолек гренадер); 3) реалистический исторический роман без элементов фантастики, выдержанный в поэтике дидактических романов, с большим количеством иллюстраций (эпоха Возрождения) – *Peregrynacje Andrzeja Wilczka* (Странствование Анджея Вильчка).*

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, действительность, фантастика, история, сказка.

Received 18.03.2012

УДК 811.162

Лирический сюжет в парадигме картины мира

Остапенко И.В.

*Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина*

В статье рассмотрена категория лирического сюжета в структуре картины мира. Лирический сюжет представлен как рефлексия лирического субъекта, формирующаяся из синкретизма сенсорно-эмпирического и ментального планов текста.

Ключевые слова: *лирический сюжет, картина мира, событие, повествовательность, рефлексия, синкретизм, когнитивность.*

Сюжет в литературоведении в широком смысле рассматривают как «жизнь персонажей» в «пространственно-временных изменениях», или «цепь событий, воссозданных в литературном произведении» [20]. Под событием в этом смысле, вслед за Ю.М. Лотманом, принято понимать «перемещение персонажа через границу семантического поля» [12, с. 282], а любое пересечение границ для субъекта связано с когнитивными трансформациями: в лирике, сохранившей субъектный синкретизм, сюжет является отражением процесса познавательной деятельности автора-творца. Соединяя субъектную сферу, образную организацию и пространственно-временной континуум, лирический сюжет выявляет авторские интенции, на основе которых оформляется картина мира, воплотившаяся в художественном тексте.

Цель статьи. Рассмотрим историю формирования все еще остающегося дискуссионным понятия «лирический сюжет» с тем, чтобы определить собственные исследовательские в его описании на конкретном текстовом материале.

Сюжет как эстетическая категория впервые находит теоретическое обоснование у Гегеля в связи с понятием действия и события. Действие, с точки зрения философа, представляет собой «динамическое единство» «ситуации», «коллизии» и «события». Событие Гегель рассматривает не как простое происшествие, а как действие, осуществленное с особой целью, поскольку в событии заключено «исполнение намеченной цели» [3, с. 470]. Категория события в российском литературоведении получит дальнейшее развитие в трудах М. М. Бахтина, Ю. М. Лотмана, Н. Т. Тмарченко и др. Для нашего исследования актуальность события в первую очередь обусловлена его «целевой» природой, акцентированной в концепции Гегеля.

Системное изучение сюжета в российском литературоведении связано с именами В. Б. Шкловского, Б. В. Томашевского, Ю. Н. Тынянова, Л. С. Выготского. Б. В. Томашевский «совокупность событий в их взаимной внутренней связи» называет фавбулой, в «фавбулярное развитие» вводит, вслед за Гегелем, понятия ситуации, коллизии, интриги и, по сути, описывает «простейшее диалектическое построение фавбулы (тезис — завязка, антитезис — шпаннунг, синтез — развязка)» [18]. Сюжет же, с точки

зрения ученого, представляется собой «художественно построенное распределение событий в произведении» [18].

Подобный подход наблюдаем в рассуждениях Ю. Н. Тынянова: «Фабула – это статическая цепь отношений, связей, вещей, отвлеченная от словесной динамики произведения. Сюжет — это те же связи в словесной динамике» [19, с. 317]. Такое соотношение понятий возникло в результате свойственного формальной школе противопоставления «сырого» жизненного материала и «приема», с помощью которого это «сырье» превращается в художественное произведение.

В исследованиях сюжета на материале архаики, осуществленных В. Я. Проппом и несколько позже О. М. Фрейденберг, внимание сосредоточено не на расположении событий, а на семантике традиционных элементов (мотивов или функций), на «содержательности составленной из них последовательности (структуры целого)» [1].

Общим местом в характеристике сюжета стала мысль о его обусловленности хронотопом как «организующим центром сюжетного события» (М. Бахтин) и типом героя. Исходя из этого, сюжеты в эпосе разделяются на варианты испытания и становления, в драме – на трагические и комические. Тип сюжета связан с «доминирующей в нем универсальной структурной схемой», циклической или кумулятивной, а структура зависит от жанра.

Названные аспекты описания сюжета актуальны и для лирики, но имеют свои отличительные особенности. Это касается и лирического субъекта, и пространственно-временного континуума как структурных элементов сюжета, и лирического события, возникающего из их взаимодействия. Но какого бы аспекта художественного текста мы ни коснулись, следует в первую очередь учитывать родовую сущность лирики.

Долгое время в литературоведении относительно природы лирики работала установка, сформированная в трудах Гегеля. По мнению философа, в лирике именно субъект «определяет форму и содержание». Ученый считает, что «не внешний повод» создает «лирическое единство», а «субъективное внутреннее движение души и способ восприятия предмета» [4, с. 500-514]. Отличительной чертой лирики, таким образом, становится ее субъективность.

Постепенно в лирике отношения автора и его художественного мира получают название субъект-объектных, где субъектный план будет представлять субъектная организация, а объектный – реалии действительности, преобразованные авторским сознанием в художественную.

Такой взгляд на лирику был распространен в литературоведении вплоть до XX века. Понадобились многочисленные исследования в области философии, психологии и литературоведения, чтобы эта точка зрения изменилась и в концепции М.М.Бахтина получила новое оформление. Его трактовка субъективности открывает возможность «со-бытия сознаний» [17, с. 337], что приведет к обоснованию «События» (Ю.М.Лотман) в лирике как «сущности лирического мира», а в XXI веке к выявлению генетического кода лирики – субъектного синкретизма (С. Н. Бройтман).

Структура пространства-времени в лирике также имеет особенный характер, поскольку ее «изображенный мир» неотделим от «воспринимающего сознания» [17, с. 353], что соответствует гегелевскому пониманию сущности лирики как самосознания.

Как видим, все элементы лирического текста, вовлеченные в формирование сюжета, в лирике имеют свои особенности, что усложняет его описание и характеристику. К разработке данной литературоведческой категории обращались немногие

ученые. Показательно, что автор фундаментального современного труда по теории литературы Н. Д. Тмарченко называет лишь двух исследователей – Ю. М. Лотмана и Т. И. Сильман, в работах которых лирический сюжет соотносится с «родовой спецификой» лирики.

Для полноты картины обратимся и к другим трудам, касающимся категории лирического сюжета. Традиционно лирику, исходя из ее особой событийности, считали «бессюжетной» или «бесфабульной». Так, В. М. Жирмунский называет лирику — «несюжетным жанром» [7, с. 375], и вместе указывает на отличительный характер лирического сюжета, «воплощенного в слове» [8, с. 48].

Б. В. Томашевский, рассуждая об особенностях «жанров лирических», как и В. М. Жирмунский, особое внимание в лирике уделяет слову как «смысловой единице» и как «художественно-ценному звуковому комплексу», акцентируя его «проявленность» в стихе.

«Силу стихотворения» Б. В. Томашевский видит «не в причинном сцеплении событий», а в «развертывании словесной темы». Особенный «тематизм» лирики, на котором акцентирует внимание ученый, впоследствии станет одним из концептуальных родовых признаков лирики в работах М. М. Бахтина, но в иной трактовке. Движение текста в лирическом тексте Б. В. Томашевский представляет в виде «трехчастного построения»: 1) введение темы, 2) развитие темы, 3) замыкание стихотворения» [18, с. 233]. Как видим, ученый, не пользуясь термином «сюжет», одним из первых в российском литературоведении создает модель лирического стихотворения (С. Н. Бройтман) [18, с. 330]. В этой модели можно увидеть прообраз будущего понимания лирического сюжета, если «части» стихотворения понимать как «единицу текста», о чем скажет позднее Л. Я. Гинзбург: «Разумеется, каждое стихотворение имеет сюжет, если понимать под сюжетом чередование и соотношение семантических единиц» [5, с. 331]. Из такого «чередования и соотношения» складывается повествование в лирике как особая организация текста, в которую включаются все его аспекты.

В 1970-е же годы проблема лирического сюжета остро обсуждалась в литературоведении, но все участники дискуссии, независимо от своих позиций, были едины в одном – исходили из субъект-объектных отношений, презентованных в лирике, и ее субъективности как родовой черты.

Так, А. М. Гаркави под сюжетом понимает «движение эмоций», которые соединяют «отдельные звенья» текста (событийные и несобытийные) [2], а В. А. Грехнев видит в нем «повествовательные фрагменты», скрепленные «ходом лирической эмоции», ограничивая его, таким образом, сферой объекта [6]. Как видим, в одном случае актуализируется субъектный слой текста, в другом – объектный. Трактовка лирического сюжета А. М. Гаркави представляется более продуктивной в отношении родовой природы лирики.

На объединении субъектного и объектного планов текста строит свое видение сюжета Б. О. Корман. В широкое понятие сюжета у него входит «последовательность отрывков текста, объединенных либо общим субъектом (тем, кто воспринимает и изображает), либо общим объектом (тем, что воспринимается и изображается)» [9, с. 184]. Сюжет, по Б. О. Корману, фиксирует изменения в лирическом сознании, происходящие на пути движения от одного представления о некоем явлении к другому.

По-настоящему «родовая специфика» лирики учтена, как считает Н. Д. Тмарченко, лишь Ю. М. Лотманом в соответствующем разделе книги «Анализ поэтического текста» и Т. И. Сильман в статье «Семантическая структура лирического стихотво-

рения». Ю. М. Лотман приравнивает сюжет к повествованию, но не «об одном каком-либо событии, рядовом в числе многих», а о Событии (с большой буквы) как «сущности лирического мира» [11, с. 108]. В его понимании изображенное Событие отличается «единственностью», а «поэтические сюжеты» - значительной степенью «обобщенности». Если учесть еще одну трактовку события Ю. М. Лотманом как «перемещения персонажа через границу семантического поля», гегелевское понимание его как действия, выполненного с определенной целью, то можно представить событие как целенаправленное познавательное движение лирического субъекта. А в свете бахтинского понимания события как «со-бытия» множества сознаний в процессе познания истины «субъектный синкретизм» лирики становится исходной точкой когнитивной динамики лирического текста.

Весьма важными и необходимыми для осмысления концепции лирического сюжета являются идеи Т. И. Сильман. В определении данной категории она также исходит из родовых черт лирики, в ее понимании – это «сложность и глубина, эмоциональная насыщенность и притом величайшая краткость и лаконизм, минимум информационно-повествовательного материала» [15, с. 35]. С точки зрения исследовательницы, лирика «показывает нам завоевание истины через личное переживание действительности». [15, с. 76].

В рассуждениях Т. И. Сильман относительно лирического сюжета в его связи с лирическим субъектом и пространственно-временными параметрами текста, что особенно важно для нашего понимания картины мира автора, существенными представляются несколько положений. Главным в лирическом стихотворении Т. И. Сильман считает «момент постижения» субъектом высказывания «того или иного явления или события, составляющего определенную веху в поэтической биографии». То есть, значимо не столько описанное событие, а событие самого рассказывания. Развертывание события рассказывания определяет динамику «явления или события», о котором повествуется. Т. И. Сильман дифференцирует две сферы: положение лирического субъекта, «который с точки зрения перспективы изображения находится в некоей пространственно-временной точке, соответствующей в психологическом плане состоянию лирической концентрации», и пространственно-временные планы всего, что может быть изображено с этой «фиксированной точки»: «общий принцип подвижного соотношения между различными пространственно-временными планами и фиксированной точкой отсчета все же может считаться для лирики постоянным» [15, с. 8-9]. Таким образом, в концепции исследовательницы выделяется особенное свойство лирического сюжета, сориентированного на «соотнесенность» двух лирических ситуаций – фиксированной и меняющейся. А результатом такого «подвижного соотношения» станет лирическое событие, где «жизненный сюжет» предстанет «делом личного переживания» или самоосознания.

Еще одним важным для нашего исследования аспектом концепции лирического сюжета у Т. И. Сильман является соотношение его со структурно-содержательными планами текста. Исследовательница выстраивает модель лирического текста на содержательном уровне, представляя ее как «три начала, три компонента: реальный мир, чувство, мысль», объединенные «иерархическими отношениями» [15, с. 76].

Иерархичность сюжета, в понимании Т. И. Сильман, состоит в том, что «структурным и духовно-эмоциональным центром лирического стихотворения является его герой (лирическое «я»)), изначально представленный в виде некоего «инкогнито» и «дорисованный «движением лирического сюжета». И в то же время ранее исследо-

вательница констатировала, что «основой, иногда подспудной, но тем не менее несущей на себе всю конструкцию» является «эмпирический элемент, элемент живой действительности». Построение стихотворения Т. И. Сильман схематично представляет как «развитие от частного к общему, от более внешнего к более внутреннему, от фактического, материального содержания жизни к ее душевному переживанию» [15, с. 76].

Как видим, ситуация с определением приоритетности различных аспектов лирического текста соотносима с извечным философским вопросом о первичности разнотипных начал в мире. На наш взгляд, дискуссионность может быть снята, если в качестве «организующего центра» лирического произведения представить не «лирическое я» или эмпирический элемент в виде пространственно-временных параметров, поскольку и то, и другое есть формы авторского сознания, а собственно авторское сознание (Б. О. Корман), или «автора-творца» (М. М. Бахтин), который является и «центром», и «фокусом» (В. В. Виноградов) лирического текста. И тогда взаимоотношения между эмпирическим элементом (в терминологии нашего исследования – пространственно-временные реалии) и эмоционально-ментальными состояниями лирического субъекта также предстанут как одна из форм авторского сознания, в современной терминологии именуемая лирическим сюжетом, а текст стихотворения зафиксирует момент творческой активности автора по сотворению новой реальности.

Идеи Ю. М. Лотмана и Т. И. Сильман во многом определили отношение к лирическому сюжету в русском литературоведении и продуктивно разрабатывались в последующих трудах ученых-литературоведов. К примеру, в разделе монографии Л. С. Левитан и Л. М. Цилевича «Сюжет в художественной системе литературного произведения» (1990) [10] Л. М. Цилевич представляет лирический сюжет как «развертывание мгновения лирической концентрации» и отмечает методологическую ценность концепции Т. И. Сильман, поскольку «эта концепция схватывает диалектику семантической структуры лирического стихотворения: диалектику состояния и высказывания» [10, с. 391].

Для более точного определения диалектики объективного и субъективного начал исследователь предлагает использовать понятия «переживаемое событие (объект переживания) и событие переживания (процесс переживания)»: «Диалектическое единство переживаемого события и события переживания — это и есть рассказываемое событие в его лирическом бытии. А событие рассказывания — это лирическая система изобразительно-выразительных средств» [10, с. 393]. Такое понимание события ученым базируется на бахтинской концепции события в эпосе и несколько уточняет таким образом лотмановскую трактовку «События» как «главного и единственного», то есть, «сущности лирического мира».

Обзор различных концепций лирического сюжета будет неполным, если обойти вниманием монографию Л. Н. Синельниковой «Лирический сюжет в языковых характеристиках» (1993) [16]. В литературоведческом дискурсе лирического сюжета это исследование не представлено, видимо, по причине ориентированности на идеи лингвистической поэтики. Но, поскольку языкознание и литературоведение являются неразделимыми аспектами филологии, а именно филологический подход заявлен как один из ведущих и в нашей работе, результаты исследования Л. Н. Синельниковой представляются для нас весьма актуальными и продуктивными.

Актуальность такого подхода связана в первую очередь с трактовкой когнитивной специфики лирики как ее концептуальной родовой черты. По мнению Л. Н. Синель-

никовой, лирический текст представляет собой «уникальный феномен человеческого духа»: «Познание в лирике — прежде всего удовлетворение духовных потребностей личности, оно выражается в ощущении, озарении, предчувствии, то есть приближает к тайне бытия» [16, с. 4].

Когнитивную природу имеет и картина мира, являющаяся в данном исследовании методологическим инструментом. Индивидуальная картина мира, или картина мира автора, в нашем понимании, — это ментальное образование, воплощенное в лирическом тексте. Такое толкование мы выстраиваем, в частности, из лингвистических трактовок: «Непосредственная картина мира», или «когнитивная картина мира» включает «содержательное, концептуальное знание о действительности», «совокупность ментальных стереотипов, определяющих понимание и интерпретацию тех или иных явлений действительности» [13, с. 5]. Поэтому продуктивным для нашего исследования считаем когнитивный подход к лирическому жанру, предложенный Л. Н. Синельниковой, который «дает основание говорить о лирике как форме познания, как способе развития и совершенствования человеческих знаний о мире».

Если для Т. И. Сильман актуальным было членение текста на три компонента — «реальный мир, чувство, мысль», то Л. Н. Синельникова выделяет два аспекта в лирическом стихотворении — материальный (физический) и духовный (ментальный), а одним из путей формирования нового (лирического) знания считает объединение этих «миров». Описание «событий из жизни и их переработка сознанием» является, по определению Л. Н. Синельниковой, сущностью лирического сюжета, а выявление «способов изменения структуры лирического текста в его движении от физики мира к выражению ментальных состояний» дает представление о трансцендентности в лирическом жанре [16, с. 13]. Поэт является «трансцендентной личностью, рефлексивной в пределах земного и космического сознания», а «структурное измерение трансцендентности» или «смыслообразовательный механизм» проявляются в лирическом сюжете.

Свою трактовку сюжета Л. Н. Синельникова выстраивает на признаке повествовательности как проявлении «языка в действии», понимая под ним структурные и содержательные связи единиц текста: субъектной, пространственно-временной и тема-рематической организации текста, изменение модальности, взаимодействие стилистических пластов языка. Рассматривая лирическое стихотворение как акт познания, исследовательница выделяет два типа художественных структур, в которых по-разному представлен процесс познания. Аналитическое внимание в работе сосредоточено на лирическом сюжете (ЛС), включающем информацию из внешнего мира. Эта часть стихотворения названа сенсорно-эмпирическим сегментом (СЭС). Переработка сознанием сведений из эмпирического мира содержится, по определению Л. Н. Синельниковой, в ментальном сегменте текста (МС): «Если СЭС — это как бы сама действительность, внешний физический мир, то МС — суждение о действительности, имеющее обобщенный, аналитический характер. МС принадлежит идеальному плану, плану «чистой» мысли. Его назначение в стихотворении — изменять наши представления о мире, оторваться от прямого и однозначного восприятия реальности, переместив ее в более высокие сферы сознания, изменить категорию оценки» [16, с. 16]. Лирический сюжет выстраивается на взаимопроникновении этих двух сегментов, результатом которого становится «накопление знаний».

В концепции Л. Н. Синельниковой под сюжетом понимается соотношение единиц текста как «особый художественный ряд», в котором в первую очередь актуализиро-

вана лексическая организация текста. Следовательно, в данной работе в качестве единицы текста в первую очередь рассматривается слово в его лексическом значении и связях с другими семантическими единицами, то есть, привлекается композиционный аспект. Рассматривая лирическое стихотворение как «акт познания», исследовательница выделяет типы художественных структур, в которых по-разному представлен процесс познания. Исходя из наличия или отсутствия лингвистических способов связности между сегментами, она фиксирует наличие структур с обусловленной связью, где лирический сюжет строится на корреляции сегментов сенсорно-эмпирического и ментального уровней (повторы; обыгрывание значений многозначного слова, тропы) и необусловленной связью, где прямых языковых контактов между сегментами нет.

В анализируемом исследовании описаны и лирические тексты, где сенсорно-эмпирический и ментальный сегменты не локализованы. Л. Н. Синельникова относит их к «втянутому» типу структуры, в которой представлено «единство наблюдения и мышления, их тесное переплетение», которое исследовательница обозначает как «синкретическую связь сенсорно-эмпирического и ментального начал в лирическом сюжете». По ее мнению, во «втянутом» типе между включенными в текст явлениями из действительности и описанием состояния души дистанции нет, что является существенным свойством лирического жанра, соответствует его когнитивным и психологическим установкам. Исследовательница видит в лирическом сюжете «втянутого» типа «модель познания», «осуществляемого в результате взаимодействия человека с внешней средой, в единстве наблюдения и мышления» [16, с. 51].

Такой тип лирического сюжета представляет для нашего исследования особый интерес, поскольку нелокализованность сегментов требует целостного взгляда на взаимосвязь семантических единиц. В описании «втянутого» типа внимание сосредоточено именно на тех параметрах текста, которые исследуются в нашей работе: субъектная сфера и пространственно-временные координаты. Основным признаком такого лирического сюжета – «непрерывность», в нем мир представлен в динамике, «что проявляется и в выборе объектов наблюдения, и в многообразии внутренней жизни лирического субъекта» [16, с. 52]. В стихотворении, таким образом, формируется «познавательная структура», включающая именно те «компоненты действительности», которые актуальны для «лирического субъекта» как доказательство «истинности мысли». Пространственные реалии «внешнего мира» во «втянутом» типе сюжета «осваиваются в сопряжении с высоким, действительность тем самым погружается в духовное», что свидетельствует о «перцептивной перестройке сознания». Движении «от физического к ментальному» – от природных реалий к их осмыслению – представляют «мыслеобразное единство». Соприкосновение лирического субъекта с миром природы, в нашем понимании, формирует определенную картину мира в его сознании, где сам мир получает «идеальные» характеристики, становится преобразованным или преображенным. Подтверждение нашим размышлениям находим у Л. Н. Синельниковой: «Мысль о действительности преобразует саму действительность, соизмеряя ее с идеальными сущностями» [16, с. 54].

Таким образом, для исследования пейзажной лирики сквозь призму картины мира подход Л. Н. Синельниковой видится продуктивным, поскольку пейзажные реалии укладываются в понятие «сенсорно-эмпирического сегмента», «обращенного к реальному физическому миру», а в результате «интеграции» сенсорно-эмпирического и ментального сегмента лирического текста и, что особенно важно для нас, их синкретизма, осуществляется познание, зафиксированное в лирическом сюжете.

В заключение нашего обзора исследовательских стратегий относительно лирического сюжета обратимся к позиции Н. Д. Тмарченко, изложенной им в нескольких работах [14, 17] В своем обосновании интересующей нас поэтологической категории автор исходит из дифференциации в лирике «события, о котором рассказывается» (фабульное событие), и «события самого рассказывания», их «взаимной обособленности и автономности», и «отсутствия фигуры осуществляющего наррацию посредника (повествователя, рассказчика)». Исходя из этих положений, он проводит аналогию события в лирике с идентичными явлениями в эпосе и драме, но в то же время выявляет его лирическую специфичность.

В отношении субъекта лирического высказывания внимание ученого сосредоточено на динамике его переживания. По мнению Н. Д. Тмарченко, лирика представляет собой «движение» такой «рефлексии лирического «я», по отношению к которой и обретает свой смысл завершающее событие» [17, с. 350].

По отношению к фабуле ученый выделяет два типа текстов. Первый – «когда фабула в стихотворении явно отсутствует. В таком тексте исследователь выявляет две ситуации: «одна из них — предмет осмысления, осознания; другая — само отношение говорящего к этому предмету. Каждая из них связана с переживанием». Такое «переживание» Н. Д. Тмарченко называет «рефлексией» и трактует ее как «сюжет». Показательно, что такая позиция ученого коррелирует с концепцией лирического сюжета Л. Н. Синельниковой.

В названном «сюжете» ученый обращает внимание в первую очередь на изменения, происходящие «в соотнесенных друг с другом ситуациях» (сенсорно-эмпирический и ментальный сегменты, в терминологии Л. Н. Синельниковой), а главное – на «их соотношении». Именно из этих изменений и соотношений и возникает, по мнению Н. Д. Тмарченко, «событие» в лирике, сущностью которого является «восстановление единства субъекта, целостности его “я”» [17, с. 351].

На основании своих наблюдений, а также идей Б. В. Томашевского и Т. И. Сильман, Н. Д. Тмарченко предлагает «модель лирического сюжета»: «исходная ситуация — внутренний разлад — обретение цельности, т.е. разрушение-восстановление “я”». А идеи М. М. Бахтина и Л. М. Цилевича ощутимы в трактовке ученым «финального события» в лирике как «преодоления границы между аспектами события, о котором говорит лирический субъект, и события самого рассказывания» [17, с. 351].

Другой тип лирического текста по отношению к фабуле, описанный Н. Д. Тмарченко, – фабульное стихотворение. В таком тексте «изображенный вполне обыкновенный, казалось бы, «факт» на самом деле» становится «всего лишь поводом для размышлений лирического “я”», в нем «прозаический факт преобразуется в поэтическое событие». Главным событием здесь является «единение в “я” противостоящих друг другу сил жизни», эмпирическое “я” «преобразуется» в ходе развития сюжета. И в этом типе текста ученый констатирует «соотнесенность двух ситуаций», разделенных «самой рефлексией». Эта «разделенность», по его мнению, «преодолевается» длящимся моментом совместного (для изображающего субъекта и изображенных персонажей) выбора возможного будущего». Такой тип «завершающего события» в лирике Н. Д. Тмарченко трактует как «открытый финал», в чем он усматривает проявление «романизации лирики» [17, с. 352].

Обобщая литературоведческий и лингвистический опыт в сфере изучения лирического сюжета, Н. Д. Тмарченко выводит свое обоснование и определение его сущности. Рассматривая «событие» в лирике как «результат некоего процесса», и

констатируя его «единичность», ученый предлагает свою дефиницию «поэтического сюжета»: «не ряд событий, а процесс «рождения», возникновения единственного события» [17, с. 353]

Соотнося рефлексию с «переживанием» и «самосознанием», Н. Д. Тмарченко обращает внимание на две разные возможности самоосознания и «размыкания души», описанные Гегелем: «во-первых, это углубление в ситуацию, раскрытие ее сущности (всеобщего в ней) и, во-вторых, — воплощение уже имеющейся «широты взглядов и высказываний» в «ряде» «особенных черт, состояний, настроений, происшествий» [17, с. 354]. На основании этих положений Н. Д. Тмарченко предлагает выделять «циклический вариант поэтического сюжета» и «кумулятивный».

Выводы. Рассмотрев существующие в филологической науке взгляды на лирический сюжет, подведем некоторые предварительные итоги и определим собственные методологические векторы исследования. Исходя из когнитивности двух понятий: лирики как предмета нашего исследования и картины мира как инструмента для ее изучения, считаем лирический сюжет аккумулятирующим и связующим звеном картины мира как системного и структурного явления. Поскольку предметом нашего исследования является пейзажная лирика, а именно в ней наиболее ярко представлена взаимосвязь и взаимообусловленность физического и трансцендентного аспектов художественного мира, лирический сюжет будем понимать как рефлексию лирического субъекта, формирующуюся из синкретизма сенсорно-эмпирического и ментального планов текста. Для лирического сюжета в нашем исследовании актуален его событийный (Ю. М. Лотман) и повествовательный (Л. Я. Гинзбург) характер. Таким образом, анализ лирического сюжета как завершающего элемента картины мира позволит выявить связь природных реалий с трансцендентным постижением непостижимого и даст ответ на итоговый вопрос когнитивно значимого действия лирического повествования.

Список литературы

1. Бройтман С. Н. Историческая поэтика: [учебное пособие] / С. Н. Бройтман. — М.: РГГУ, 2001. — 320 с.
2. Гаркави А. М. Лирическая ситуация и лирический сюжет // Лирика Н. А. Некрасова и проблемы реализма в лирической поэзии. — Калининград, 1975. — С. 17 — 18.
3. Гегель Г. В. Ф. Лекции по эстетике. — Т. 1. / Г. В. Ф. Гегель. — СПб.: Наука, 1999. — 622 с.
4. Гегель Г. В. Ф. Эстетика: [в 4-х т.]. — Т.3. Энциклопедия философских наук / Г. В. Ф. Гегель. — М.: Искусство, 1971. — 621 с.
5. Гинзбург Л.Я. О лирике / Л. Гинзбург. — Л.: Советский писатель, 1974. — 408 с.
6. Грехнев В. А. Лирический сюжет в поэзии Пушкина // Болдинские чтения. — Горький, 1977. — С. 4 — 10.
7. Жирмунский В.М. Введение в литературоведение: Курс лекций. — СПб., 1996. — С. 375.
8. Жирмунский В. М. Поэтика русской поэзии. — СПб.: Азбука-классика, 2001.- 496 с.
9. Корман Б. О. Избранные труды по теории и истории литературы / Б.О. Корман. — Ижевск: изд-во Удм. ун-та, 1992. — 236 с.

10. Левитан Л.С., Цилевич Л.М. Сюжет в художественной системе литературного произведения. – Рига, 1990. – 512 с.
11. Лотман Ю.М. Анализ поэтического текста // Лотман Ю.М. О поэтах и поэзии: Анализ поэт. текста / Ю.М. Лотман; М.Л.Гаспаров. – СПб.: Искусство – СПб, 1996. – 846 с.
12. Лотман Ю.М. Структура художественного текста. – М., 1970. – С. 282.
13. Попова З.Д., Стернин И.А. Язык и национальная картина мира. – Воронеж, 2002. – 60 с.
14. Поэтика: словарь актуальных терминов и понятий / [гл. науч. ред. Н. Д. Тамарченко]. – М.: Издательство Кулагиной; Intrada, 2008. – 358 с.
15. Сильман Т.И. Заметки о лирике / Тамара Сильман. – Л.: Советский писатель, 1977. – 223 с.
16. Синельникова Л.Н. Лирический сюжет в языковых характеристиках. Монография. – Луганск: Редакционно-издательский отдел облуправления по печати, 1993. – 188 с.
17. Теория литературы: Учеб. пособие для студ. филол. фак. высш. учеб. заведений: [в 2 т.] / Под ред. Н.Д.Тамарченко. – Т. 1: Н.Д. Тамарченко, В.И.Тюпа, С.Н.Бройтман. Теория художественного дискурса. Теоретическая поэтика. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 512 с.
18. Томашевский Б.В. Теория литературы. Поэтика: [учеб. Пособие] / Вступ. статья Н.Д. Тамарченко; Комм. С.Н. Бройтмана при участии Н.Д. Тамарченко. – М.: Аспект Пресс, 1996. – 334 с.
19. Тынянов Ю.Н. Литературная эволюция. Избранные труды. – М.: Аграф, 2002. – 496 с.
20. Хализев В.Е. Теория литературы: [учебник] / В.Е. Хализев. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Высш. шк., 2002. – 437 с.

Остапенко І.В. Ліричний сюжет у парадигмі картини світу // Ученіє записки Тавричеського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – С.435-444.

У статті розглянуто категорію ліричного сюжету у структурі картини світу. Ліричний сюжет представлено як рефлексію ліричного суб'єкта, що формується із синкретизму сенсорно-емпіричного й ментального планів тексту.

Ключові слова: *ліричний сюжет, картина світу, подія, розповідність, рефлексія, синкретизм, когнітивність.*

Ostapenko I.V. lyrical plot in world picture paradigm // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 435-444.

Category of lyrical plot in structure of world picture is considered in the article. Lyrical plot is presented as the reflection of the lyrical subject formed from syncretism of sensor-empirical and mental plans of the text.

Key words: *lyrical plot, world picture, event, narration, reflection, syncretism, cognitivity.*

Поступила в редакцію 18.03.2012 г.

УДК 81.161.1

Идеал русского человека в зеркале квазиэталонов

Токарев Г.В.

*Тулский государственный педагогический университет
им. Л.Н. Толстого, г. Тула, Россия*

В статье рассмотрены стандарты русского характера, которые отражены в семантике квазиэталонов.

Ключевые слова: язык, культура, эталон, стереотип, национальный характер.

Термин *квазиэталон* был предложен В.Н. Телия в работе «Русская фразеология: семантико-прагматический и лингвокультурологический аспекты». Квазиэталон следует отнести к числу лингвокультурных средств, ёмко выражающих культурную информацию.

Квазиэталоны являются устойчивыми координатами, константами лингвокультурного пространства. При всей динамичности культурного процесса квазиэталоны остаются наиболее стабильной частью лингвокультуры. Они обобщают и организуют квазистереотипы, отражают доминанты языковой интерпретации тех или иных аспектов действительности, закрепляют наблюдения, которые стали житейскими правилами. Квазиэталоны наиболее точно и ёмко отражают особенности национального характера.

Изучение квазиэталонов – одна из *актуальных* задач лингвокультурологии. Во-первых, необходимо рассмотреть их семантико-прагматическую специфику, изучить особенности семантической структуры, прагматический потенциал. Во-вторых, исследовать ономастологические особенности, механизмы кодирования ими культурной информации, объяснить причины выбора квазистереотипов. В-третьих, описать особенности знакового представления данных единиц. В-четвёртых, сконструировать модель тезауруса культуры, определив ценностную шкалу, стереотипы, установки культуры. В-пятых, накопленные знания систематизировать в словаре квазиэталонов.

Цель данной статьи рассмотреть стандарты русского характера, которые отражены в семантике квазиэталонов.

Для проведения лингвокультурологических исследований большой интерес представляют материалы истории, философии, этнографии, психологии, культурологи, социологии о русском характере. Большой интерес в этом отношении имеют труды Н. А. Бердяева («*Душа России. Судьба России*»), И. А. Ильина («*О русской идее*», «*О России*»), Л. П. Карсавина («*Восток, Запад и русская идея*»), Н. О. Лосского («*Характер русского народа*»), Л. А. Тихомирова («*Что такое Россия?*») и др.

Черты русского характера в этих работах, как правило, представлены в виде антиномий. К наиболее существенным относят следующие.

- Деспотизм, жестокость vs. доброта, ласковость.
- Анархизм, бунт vs. рабство, законопослушность.

- Индивидуализм vs. коллективизм.
- Смирение vs. наглость.
- Набожность, ортодоксальность vs. безбожие, нигилизм.
- Гостеприимство vs. недоброжелательство.
- Гордость vs. готовность к самоунижению, самобичеванию, покаянию.
- Созерцательность, лень, пассивность vs. предприимчивость, смекалка, хитрость.
- Статичность vs. стремление к переменам.
- Мягкость, податливость vs. твёрдость духа.
- Беспринципность vs. принципиальность, честность.

Особым вопросом является определение идеала человека в русском сознании. Попробуем решить эту задачу на примере анализа семантики квазиэталонов.

Квазиэталоны русского языка, отражая стандарты качеств человека, объективируют ценности русского народа, вербализуют систему императивов, направленных на человека, создавая его идеальный образ, фиксируя норму.

Языковое сознание любого народа реагирует прежде всего на отступления от нормы, поэтому внутренние формы квазиэталонов фиксируют стереотипы отступления от нормы, стандарты хорошего или плохого. Как правило, объективируются в большей степени негативные стереотипы.

При определении эталона человека важно учитывать, какие ментальные аспекты подвергаются номинации, а также плотность номинаций. В ходе анализа больших словарей русского языка (словаря живого великорусского языка В.И. Даля, словаря русского языка в 17 т., словаря русских народных говоров) нами было выявлено около 1 000 квазиэталонов. Безусловно, это неполный список. Поэтому, говоря о плотности номинаций, мы будем указывать лишь на тенденции, не называя точных цифр. Итак, наиболее важными аспектами в человеке для русского языкового сознания оказываются следующие:

- деятельностные характеристики (человек и его практики);
- социальные характеристики и отношения (отношения человека к другим людям);
- внешность (характеристики расположены по степени убывания).

Менее значимыми являются интеллектуальные качества (знания, опыт), возраст, нравственная характеристика; психические свойства и ряд других. Отсюда следует первый вывод: наиболее важным для русских людей является то, как человек проявляет себя в различных видах практик. Эта сторона жизни оценивается наиболее строго, является наиболее важной. Для русских показательна социальная значимость, адекватность обществу, что связано с коллективизмом, соборным укладом жизни. Важными являются физиологические, внешние характеристики человека. Отметим, что они разноаспектны, что обуславливает большое количественное значение в этой группе.

Как было сказано выше, наиболее важным параметром является деятельностный. Низко оценивается лень (*куропас, валях, байбак*). Не одобряются люди, у которых слово расходится с делом: *балаболка, барахло, бубенчик*. Хорошо выполнять работу быстро (*вьюн, вьюга*), споро (*кисель, кислятина*), быть гибким (*бык, баран*).

Особой стратегией является выделение профессий. Интересно, что ранее для языкового сознания значимыми были профессии бурлака (*коренная шишка*), чиновника (*приказная строка, приказной крючок, чернильница*), полицейского (*легалый*). В настоящее время эта тенденция в общенародной культуре сошла на нет.

Несмотря на сложившийся стереотип о русских как любителей крепких спиртных напитков, квазиэталоны фиксируют иную стратегию: пьянство оценивается отрицательно (*качала*).

Для русских важна общественная оценка, примерно в равной мере присутствуют номинации, указывающие на высокую ценность (*клад, лакомый кусок, мармелад*) и низкую ценность (*лилипут, мебель, огрызок, пятое колесо*).

Русские нетерпимы к нездоровому, бессильному человеку (*выжатый лимон, развалина*). Положительно оценивается сильный человек (*бык, богатырь, вол, двужильный*), негативно – слабый (*кляча, ходячий мертвец, огарок, сосулька*).

В физиологическом аспекте номинируются:

- эталоны человека, имеющего плохой слух (*глухой пестерь, безухая курица*);
- эталоны человека с плохим зрением (*слепая курица, одноглазое лихо, поганая бельма*);
- эталонным является человек среднего роста: негативно оцениваются номинации высокого, худого (долговязого) человека: *верста коломенская, долгая петля, орясина, цапля* -эталоны приятного голоса (*канарейка, соловей*);
- эталоны неправильного рта: (*косоротая камбала*);
- эталоны неправильного носа (*носатый клюй*);
- эталоны некрасивого лица: (лицо, поражённое оспой *прянишина форма, бранный нос*).

Нормой является стройный человек. Плохо оцениваются как толстые (*бегемот, боров, бочка, гиппопотам*), так и худые (*вобла, выдра, глиста в скафандре*). Человек должен иметь обычную походку. Маркируется неповоротливая, грузная походка (*индюк, конь, корова, медведь*).

В человеке ценится опрятность, чистоплотность: *пугало, свинья, россомаха, чучело / игрушка, конфетка, куколка, мартышка, огурчик*.

В социальном аспекте русский должен не нарушать закон (*архаровец*), быть как все (*белая ворона*), не уединяться (*глухарь, дикарь, отшельник*), быть воспитанным (*джентельмен*), не быть отсталым (*ископаемое, ихтиозавр*), быть самостоятельным (*кукла, лакей, приживальщик, подпевала*). Негативно оцениваются люди с низким социальным положением (таких номинаций много больше, чем номинаций людей с высоким положением: *пылинка, накипь, поддонок, бургер*). Косвенно это означает, что себя языковая личность относит к людям среднего статуса.

В отношении к другим людям человек должен быть нелицемерным, уравновешенным (*зубатый*), уважительным (*зуботычка*), чутким (*деревяшка, золотое сердце, крокодил*), вежливым, доброжелательным (*купоросная душа*), гуманным (*живодёр*), нежадным (*ненасытное горло, ирод, живоглот*), честным (*вральман, лизун, петляй*), скромным (*волчина, мельница, заплевоха*), ненавязчивым (*муха, порох*).

Среди психических качеств русское языковое сознание отмечает следующие. Человек должен быть расторопным (*варежка, ворона, росомаха*), иметь своё мнение (*воск, слизняк, маятник*), спокойным (*кипяток / стальные нервы*), необидчивым (*мимоза*), в меру уступчивым (*остебельник*), жизнерадостным (*пасмура / ноготок*), смелым (*соломенная душа, овца / коготь, гусар*), добрым (*барбос, крысуха, купорос*), постоянным (*блоха, вертиголова*).

Человек должен вести нравственный образ жизни, преобладают номинации, указывающие на аморальное поведение: *мышинный жеребчик, животное, кобель* и др.

Положительно оцениваются знания, опыт, смекалка (*башка, тёртый калач, ходячий справочник, абориген, баран, болван, борода*).

Среди номинаций, характеризующих преклонный возраст человека (*гриб, кочерга, старая скворечница, первобытный*), преобладают квазиэталон с отрицательной оценкой, напротив, среди номинаций, характеризующих юный возраст, преобладают единицы с положительной оценкой (*бутон, поросль, птенец*).

Отрицательно оценивается как богатство, так и бедность: *голь перекатная, сирота казанская, гол как сокол / денежный мешок*.

Вывод. Таким образом, семантика квазиэталон русского человека отражает стандарты русского характера. Человек должен быть трудолюбивым, здоровым, сильным, считаться с законом, не противопоставлять себя обществу, быть смелым, спокойным, жизнерадостным, воспитанным, честным, вежливым, доброжелательным, гуманным, добрым, нравственным, умным. Идеальный человек имеет средний доход. Он должен иметь невыделяющиеся черты лица, обладать хорошим зрением и слухом, быть стройным и иметь средний рост, быть опрятным. Как видим, особое внимание уделяется тому, как человек проявляет себя в различных видах деятельности, при общении с другими людьми. Отклонения от нормы объективируются квазиэталонами, фиксирующими антистандарты русского человека.

Список литературы

1. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. В: 4 т. / В. Даль. – М. : Терра, 1995.
2. Словарь русских народных говоров / Под ред. Ф.П. Филина. –М. – Л. : Наука, 1965.
3. Словарь современного русского литературного языка : в 17-ти т. / гл. ред. В. И. Чернышев. – М.-Л. : Изд-во АН СССР, 1950-1965. – Т. 1– 17.
4. Телия В. Н. Русская фразеология: семантико-прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 284 с.

Токарев Г.В. Ідеал російської людини у дзеркалі квазіеталонів // Ученіє записки Тавричеського національного університета ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Частина 2. – 445-448.

У статті розглядаються стандарти російської природи, які віддзеркалюються у семантиці квазіеталонів.

Ключові слова: мова, культура, стандарт, стереотип, національна природа.

Tokarev G. Ideal of the Russian man in a mirror of quasistandards // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 445-448.

In article standards of Russian character which are reflected in semantics of quasistandards are considered.

Key words: language, culture, the standard, stereotype, national character.

Поступила в редакцию 14.03.2012 г.

РАЗДЕЛ 11. РЕЦЕНЗИЯ

**Рецензия
на монографию канд. филол. наук, доц.
Д. П. Амичба «Лингвокультурологическое выражение смысла
и значения «общечеловеческого» в ментальных образах абхазов,
русских и украинцев (на материале фразеологии)**

(Днепропетровск: Изд-во Днепропетровского ун-та, 2012)

Рецензируемая монография Д. П. Амичба является итогом многолетнего и плодотворного труда над проблемой, представляющей несомненный интерес в рамках антропоцентричной парадигмы. В монографии анализируется национально-культурный компонент «общечеловеческое», нашедший адекватное воплощение во фразеологической системе абхазского, русского и украинского языков.

Для достижения цели Д.П.Амичба разрабатывает символику культуры, которую понимает как стилистику жизненного пространства и существования человека, а также смыслы, заложенные в понятиях (концептах-конструктах, по терминологии автора), испытывая немалые трудности, так как в настоящее время еще не создан этимологический словарь абхазского языка.

В работе рассматриваются концепты-конструкты, являющиеся глубинными образованиями, которые структурируют ассоциативные лингвоментальные образы, несущие в себе знаки положительной и отрицательной оценки. Автор исходит из того, что общечеловеческая матрица «слово» вбирает в себя смыслы и значения, являющиеся общими для анализируемых языков. Фразеология в широком смысле – это текст культуры, национально-культурный компонент, глубоко метафоричный, имеющий как развёрнутую, так и свёрнутую структуру,

В монографии сравниваются в указанных языках такие концепты-конструкты, как Сердце/Душа, Вера, Надежда, Любовь, Радость, Подвиг, Честь/Аламыс, Дом, Огонь, Камень, Кровь. Объектом сопоставления впервые становится патронимический формант -БА в абхазском и украинском языке, а также концепты, структурирующие понятия, заключённые в корнях этого фамильного имени. Автор в результате проведенного исследования приходит к выводу, что в этимологии указанных выше общечеловеческих констант заложена внутренняя форма, которая способствует выявлению общего и частного в обозначенных культурах и языках. Иными словами, этимология – это некий кластер, позволяющий не только анализировать, но и описывать лингвокультурное пространство абхазов, русских и украинцев.

Актуальность данного исследования заключается в следующем. Антропософская и антропоцентрическая парадигмы и / или, многомерные и глубокие, позволяют расширить границы познания как «своего», так и «чужого» культурного пространства. Исследование культуры вообще, её компонентов сегодня не утрачивает своей значимости и актуальности. Язык как компонент культуры остаётся и, думается, ещё бу-

дет долгое время оставаться в фокусе изучения данных научных парадигм, поскольку эти проблемы не могут себя исчерпать. В этой связи лингвокультурология как наука позволяет исследователю, во-первых, изучить и описать культурный код нации, выявляя в его структуре и «общечеловеческое», во-вторых, сравнить и сопоставить, дифференцируя и в национально-культурном компоненте, и в «общечеловеческом», «общее» / «частное».

Научная новизна работы заключается в том, что впервые в этнолингвистике, компаративной лингвистике, лингвокультурологии сделана попытка разрешить ряд теоретических и практических проблем, связанных с изучением «общечеловеческого» в лингвокультурном пространстве абхазов, русских и украинцев. На материале фразеологии указанных языков сравниваются и сопоставляются в абхазском, русском и украинском языках базовые «общечеловеческие» концепты-конструкты. Лингвоментальные особенности «общечеловеческой» парадигмы и её сравнительно-сопоставительный анализ в аспекте когнитологии впервые рассмотрены в данных языках, а также сделана попытка выявить общие элементы национально-культурных коннотаций, заключённые в фразеосистеме абхазского, русского, украинского языков.

Теоретическое значение основано на том, что положения, выдвигаемые в работе, и полученные результаты, могут быть использованы в сравнительно-сопоставительном изучении лексико-семантических, стилистических, лингвоментальных аспектов абхазского, русского и украинского языков, в практических и лекционных занятиях дисциплины «Теория перевода», в переводоведческой деятельности. Практический материал и теоретические выводы данной работы, возможно, смогут стать вспомогательным (теоретическим материалом) в разрешении ряда проблем лингвистики текста, которые пока ещё остаются вне поля зрения учёных как кавказоведов, так и русистов.

Практическое значение. Теоретические положения, выводы и материалы исследования могут быть использованы в процессе подготовки к курсам компаративной, контрастивной и коммуникативной лингвистики. Данный труд также может быть использован при написании аспирантами и студентами научных работ: диссертаций, дипломных и курсовых. Проведенное исследование и его результаты, безусловно, будут полезны для специалистов по лингвокультурологии, этнолингвистике, семиотике культуры, филологов – для всех тех, для кого представляет интерес семантика общечеловеческих культуротворческих форм.

Монография Д.П.Амичба на тему «Лингвокультурологическое выражение смысла и значения «общечеловеческого» в ментальных образах абхазов, русских и украинцев (на материале фразеологии)» может быть рекомендована к открытой печати.

*Доктор филологических наук,
профессор Кыргызско-Российского
Славянского университета,
стажер государственного института
русского языка им.А.С.Пушкина
М.И. Лазариди*

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Андрющенко Борис Николаевич	кандидат технических наук, профессор, заместитель декана факультета международных образовательных программ Украинской инженерно-педагогической академии, г. Харьков, Украина
Архипенко Людмила Михайловна	кандидат филологических наук, доцент кафедры украиноведения и языковой подготовки иностранных граждан Харьковского национального экономического университета, г. Харьков, Украина
Арцебашева Ольга Викторовна	аспирантка кафедры языкознания и русского языка Горловского государственного педагогического института иностранных языков, г. Горловка, Украина
Асоян Людмила Викторовна	директор Научно-учебного центра международного образования Университета менеджмента образования Национальной академии педагогических наук Украины, г. Киев, Украина
Бабич Татьяна Валериевна	кандидат наук, старший преподаватель Кировоградского национального технического университета, г. Кировоград, Украина
Балацкая Юлия Юрьевна	ассистент кафедры культуры украинского языка факультета украинской филологии Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
Башкатова Ольга Олеговна	кандидат филологических наук, ассистент кафедры межъязыковых коммуникаций и журналистики факультета славянской филологии и журналистики Таврического национального университета им. В. И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
Беспалова Юлия Владимировна	кандидат филологических наук, доцент Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара, г. Днепропетровск, Украина
Богданович Галина Юрьевна	доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой межъязыковых коммуникаций и журналистики факультета славянской филологии и журналистики Таврического национального университета им. В. И. Вернадского, директор Крымского научно-методического центра управления образованием НАПН Украины, г. Симферополь, Украина

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Буц Надежда Владимировна	научный сотрудник Крымского научно-методического центра управления образованием НАПН Украины, г. Симферополь, Украина
Валеева Людмила Владимировна	кандидат филологических наук, доцент, докторант кафедры русского, славянского и общего языкознания Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
Васильева Галина Александровна	кандидат филологических наук, доцент Горловского государственного педагогического института иностранных языков, г. Горловка, Украина
Власенко Валентина Васильевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры украинской филологии республиканского высшего учебного заведения «Крымский инженерно-педагогический университет», г. Симферополь, Украина
Воликов Владимир Владимирович	начальник научно-исследовательского сектора Харьковского национального экономического университета, г. Харьков, Украина
Ганичева Светлана Алексеевна	лаборант кафедры русского языка Вологодского государственного педагогического университета, г. Вологда, Россия
Голодникова Юлия Александровна	кандидат филологических наук, доцент кафедры межъязыковых коммуникаций и журналистики факультета славянской филологии и журналистики Таврического национального университета им. В. И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
Горбань Галина Михайловна	доктор философии в области образования, доцент кафедры гуманитарных и естественных дисциплин Межрегиональной Академии управления персоналом, г. Киев, Украина
Грозьян Нина Федоровна	кандидат филологических наук, доцент, заведующая кафедрой украинской филологии республиканского высшего учебного заведения «Крымский инженерно-педагогический университет», г. Симферополь, Украина

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Гудима Наталья Васильевна	старший преподаватель кафедры языковых дисциплин Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко, г. Каменец-Подольский, Украина
Гуркина Татьяна Юрьевна	старший преподаватель кафедры интенсивного обучения иностранным языкам Приднепровской государственной академии строительства и архитектуры, г. Днепропетровск, Украина
Гурко Елена Васильевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры перевода и лингвистической подготовки иностранцев факультета украинской и иностранной филологии и искусства Днепропетровского национального университета имени Олесея Гончара, г. Днепропетровск, Украина
Демешко Инна Николаевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка Кировоградского государственного педагогического университета, г. Кировоград, Украина
Джигалюк Нина Юрьевна	аспирантка кафедры межъязыковых коммуникаций и журналистики факультета славянской филологии и журналистики Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
Доморацкая Наталья Георгиевна	учитель физики, информатики Учреждения образования «Государственная средняя школа № 4 г. Витебска», г. Витебск, Республика Беларусь
Дорофеев Юрий Владимирович	кандидат филологических наук, доцент кафедры русского, славянского и общего языкознания факультета славянской филологии и журналистики Таврического национального университета им. В. И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
Доу Кэюнь	аспирантка кафедры русского языка Харьковского национального педагогического университета им. Г.С. Сковороды, г. Харьков, Украина
Евтушенко Елена Николаевна	магистрантка кафедры журналистики и филологии Сумского государственного университета, г. Сумы, Украина

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Егорова Людмила Геннадиевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры межъязыковых коммуникаций и журналистики факультета славянской филологии и журналистики Таврического национального университета им. В. И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
Жукова Анастасия Сергеевна	студентка факультета славянской филологии и журналистики Таврического национального университета им. В. И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
Зайцева Виктория Вячеславовна	кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара, г. Днепропетровск, Украина
Захарова Ольга Сергеевна	аспирантка филологического факультета Российского университета дружбы народов, г. Москва, Россия
Зирка Вера Васильевна	доктор филологических наук, профессор кафедры английской филологии и перевода Днепропетровского университета имени Альфреда Нобеля, г. Днепропетровск, Украина
Иванова Наталья Павловна	доктор филологических наук, профессор кафедры методики преподавания филологических дисциплин Таврического национального университета им. В. И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
Казакова Алиме Сеит-Ягъя кызы	студентка факультета славянской филологии и журналистики Таврического национального университета им. В. И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
Казарин Владимир Павлович	доктор филологических наук, профессор, заведующий кафедрой – русской и зарубежной литературы факультета славянской филологии и журналистики Таврического национального университета им. В. И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
Каниболоцкая Ольга Анатольевна	кандидат педагогических наук, доцент кафедры преподавания второго иностранного языка факультета иностранной филологии Запорожского национального университета, г. Запорожье, Украина

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Карпенко Ульяна Алексеевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры романо-германской филологии Национального педагогического университета им. М.П. Драгоманова, г. Киев, Украина
Кныш Елена Викторовна	аспирантка Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко, г. Каменец-Подольский, Украина
Кобзева Надежда Александровна	старший преподаватель кафедры английского языка и технической коммуникации Института международного образования и языковой коммуникации Национального исследовательского Томского политехнического университета, г. Томск, Россия
Кожушко Светлана Павловна	кандидат филологических наук, доцент, заведующая кафедрой иностранных языков Днепропетровского университета имени Альфреда Нобеля, г. Днепропетровск, Украина
Козак Татьяна Богдановна	кандидат педагогических наук, преподаватель кафедры немецкого языка Тернопольского национального экономического университета, г. Тернополь, Украина
Козырева Наталя Юрьевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры перевода и лингвистической подготовки иностранцев факультета украинской и иностранной филологии и искусства Днепропетровского национального университета имени Олесея Гончара, г. Днепропетровск, Украина
Компаний Елена Викторовна	соискатель кафедры педагогики и психологии Коммунального высшего учебного учреждения «Херсонская академия непрерывного образования», г. Херсон, Украина
Кондратская Виктория Леонидовна	кандидат наук по социальным коммуникациям, доцент кафедры межъязыковых коммуникаций и журналистики факультета славянской филологии и журналистики Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
Кузнецова Татьяна Васильевна	доктор наук по социальным коммуникациям, профессор кафедры журналистики и филологии Сумского государственного университета, г. Сумы, Украина

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Курач Лариса Ивановна	кандидат педагогических наук, заведующая лабораторией обучения русскому языку и языкам других национальных меньшинств Института педагогики НАПН Украины, г. Киев, Украина
Куренова Дария Геннадиевна	кандидат филологических наук, старший преподаватель кафедры рекламы и маркетинга Кубанского государственного технологического университета, г. Краснодар, Россия
Лазариди Милана Исааковна	доктор филологических наук, профессор Кыргызско-Российского Славянского университета, стажер государственного института русского языка им. А.С. Пушкина, г. Бишкек, Кыргызстан
Лебедева Людмила Алексеевна	доктор филологических наук, профессор кафедры общего и славяно-русского языкознания филологического факультета Кубанского государственного университета, г. Краснодар, Россия
Левун Нина Витальевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка факультета украинской и иностранной филологии и искусствоведения Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара, г. Днепропетровск, Украина
Литвин Ирина Николаевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры теории и практики перевода Черкасского национального университета им. Б. Хмельницкого, г. Черкассы, Украина
Лю Фейхун	аспирант Днепропетровского национального университета им. Олеся Гончара, г. Днепропетровск, Украина
Марчук Людмила Николаевна	доктор филологических наук профессор, заведующая кафедрой украинского языка Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко, г. Каменец-Подольский, Украина
Мащенко Александр Петрович	кандидат филологических наук, доцент кафедры межъязыковых коммуникаций и журналистики Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь, Украина

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Меленевская Елена Борисовна	доцент кафедры кино- и телеискусства, аспирантка кафедры теории и истории журналистики Института журналистики Киевского национального университета имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина
Михулка Дорота Леславовна	кандидат филологических наук, адъюнкт Института польской филологии Вроцлавского университета, г. Вроцлав, Польша
Муратова Елена Юрьевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры общего и русского языкознания Учреждения образования «Витебский государственный университет им. П.М. Машерова», г. Витебск, Республика Беларусь
Нагорный Игорь Анатольевич	доктор филологических наук, профессор кафедры русского языка и методики преподавания Белгородского государственного университета, г. Белгород, Россия
Надточий Елена Дмитриевна	кандидат филологических наук, доцент Национального педагогического университета им. М.П. Драгоманова, г. Киев, Украина
Новикова Татьяна Юрьевна	кандидат филологических наук, доцент, старший научный сотрудник Крымского научно-методического центра управления образованием НАПН Украины, г. Симферополь, Украина
Опаленко Наталья Александровна	преподаватель кафедры иностранных языков Харьковской государственной академии дизайна и искусств, г. Харьков, Украина
Остапенко Ирина Владимировна	кандидат филологических наук, доцент кафедры межъязыковых коммуникаций и журналистики Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
Павловская Ольга Евгеньевна	доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой русского языка Кубанского государственного аграрного университета, г. Краснодар, Россия
Петриченко Ирина Борисовна	кандидат филологических наук, доцент кафедры перевода и лингвистической подготовки иностранцев Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара, г. Днепропетровск, Украина

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Петрунина Алена Евгеньевна	студентка факультета славянской филологии и журналистики Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
Потапенко Александра Геннадьевна	студентка факультета славянской филологии и журналистики Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
Прудникова Татьяна Ивановна	старший преподаватель кафедры украинской филологии республиканского высшего учебного заведения «Крымский инженерно-педагогический университет», г. Симферополь, Украина
Регушевская Ирина Анатольевна	ассистент кафедры межкультурных коммуникаций и журналистики факультета славянской филологии и журналистики Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
Савченко Александр Викторович	кандидат филологических наук, доцент кафедры иностранных языков Украинского государственного химико-технологического университета, г. Днепропетровск, Украина
Свидрук Елена Алексеевна	ассистент кафедры украинского языка Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко, г. Каменец-Подольский, Украина
Селендили Лемара Сергеевна	кандидат филологических наук, доцент, старший научный сотрудник Крымского научно-методического центра управления образованием НАПН Украины, г. Симферополь, Украина
Семиколонова Елена Ивановна	кандидат филологических наук, доцент кафедры межкультурных коммуникаций и журналистики факультета славянской филологии и журналистики Таврического национального университета им. В. И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
Синельникова Лара Николаевна	доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой русского языкознания и коммуникативных технологий Луганского национального университета имени Тараса Шевченко, г. Луганск, Украина

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Сметанина Мария Олеговна	ассистент кафедры межкультурных коммуникаций и журналистики факультета славянской филологии и журналистики Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
Снегирева Валентина Васильевна	кандидат педагогических наук, старший научный сотрудник лаборатории обучения русскому языку и языкам других национальных меньшинств Института педагогики НАПН Украины, г. Киев, Украина
Сорока Татьяна Вячеславовна	кандидат филологических наук, доцент кафедры английского языка и перевода Измаильского государственного гуманитарного университета, г. Измаил, Украина
Степаненко Елена Константиновна	кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка факультета украинской и иностранной филологии и искусствоведения Днепропетровского национального университета имени Олеса Гончара, г. Днепропетровск, Украина
Степанова Лидия Николаевна	соискатель факультета славянской филологии и журналистики Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
Субботина Ольга Анатольевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры межкультурных коммуникаций и журналистики факультета славянской филологии и журналистики Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
Токарев Григорий Валериевич	доктор филологических наук, профессор кафедры русского языка и общего языкознания, заведующий кафедрой документоведения и стилистики русского языка Тульского государственного педагогического университета им. Л. Н. Толстого, г. Тула, Россия
Тукова Татьяна Владимировна	кандидат филологических наук, доцент кафедры русского языка Донецкого национального университета, г. Донецк, Украина
Тютюнник Вера Юрьевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры интенсивного обучения иностранным языкам Приднепровской государственной академии строительства и архитектуры, г. Днепропетровск, Украина

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Фидкевич Елена Львовна	кандидат филологических наук, научный сотрудник лаборатории обучения русскому языку и языкам других национальных меньшинств Института педагогики НАПН Украины, г. Киев, Украина
Чабаненко Татьяна Сергеевна	аспирантка кафедры межъязыковых коммуникаций и журналистики факультета славянской филологии и журналистики Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
Чепурная Екатерина Вадимовна	студентка факультета славянской филологии и журналистики Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
Чернобривец Светлана Григорьевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры межъязыковых коммуникаций и журналистики факультета славянской филологии и журналистики Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
Чернова Алина Владимировна	кандидат филологических наук, доцент кафедры перевода Днепродзержинского государственного технического университета, г. Днепродзержинск, Украина
Шевчик Екатерина Юрьевна	аспирантка кафедры перевода и лингвистической подготовки иностранцев Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара, г. Днепропетровск, Украина
Шеремет Виталий Владимирович	аспирант кафедры крымскотатарского языкознания Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
Яковишена Наталя Юрьевна	кандидат филологических наук, доцент, заведующая кафедрой интенсивного обучения иностранным языкам Приднепровской государственной академии строительства и архитектуры, г. Днепропетровск, Украина
Ященко Татьяна Антоновна	доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой методики преподавания филологических дисциплин Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, г. Симферополь, Украина

СОДЕРЖАНИЕ

СОДЕРЖАНИЕ

РАЗДЕЛ 4. РУССКИЙ ЯЗЫК В ПОЛИКУЛЬТУРНОМ МИРЕ.....	3
<i>Богданович Г. Ю.</i> О языковой доминанте в полилингвокультурной ситуации.....	3
<i>Башкатова О. О.</i> Словообразовательная модель как средство проявления конвергентных отношений.....	7
<i>Валеева Л. В., Петрунина А. Е.</i> Судьба как концепт и мифема в текстах масс-медиа.....	12
<i>Васильева Г. О.</i> Функційні еквіваленти превентива.....	17
<i>Дорофеев Ю. В.</i> Про зміст терміну <i>варіантність</i>.....	22
<i>Доу Кэюнь</i> Юридическая лексика в судебной речи.....	27
<i>Карпенко У. А.</i> Трансформация значения первокорня посредством лексической метафоры и метонимии.....	31
<i>Литвин И. Н.</i> Украинские переводы рассказов А.Чехова: проблема эквивалентности фразеологизмов.....	36
<i>Муратова Е. Ю.</i> Роль окказиональных существительных в поэтическом тексте.....	41
<i>Нагорный И. А.</i> Функциональная семантика славянских модально-предположительных частиц.....	46
<i>Опаленко Н. А.</i> Языковые маркеры прецедентных текстов в прозе С. Довлатова....	51
<i>Степанова Л. Н.</i> О семантической категории двойственности в русском языке.....	56
<i>Субботина О. А.</i> Словообразовательная метафора как средство формирования нестандартного слова.....	64

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Чабаненко Т. С.</i> Парадигма русского глагола: критерии выделения, объем, уровни описания.....	69
<i>Шевчик Е. Ю.</i> Цитата как элемент учебника.....	76
РАЗДЕЛ 5. СОВРЕМЕННАЯ ЯЗЫКОВАЯ СИТУАЦИЯ И КУЛЬТУРА РЕЧИ.....	81
<i>Бабич Т.В.</i> Динамізм семантичної структури слова в контексті художнього мовлення.....	81
<i>Ганичева С.А.</i> Когнитологический потенциал картотеки «Лексического атласа русских народных говоров».....	86
<i>Гудима Н. В.</i> Розширення семантики іншомовізмів в українській постмодерністській прозі.....	91
<i>Гурко О.В.</i> Структурно-семантичні моделі ергонімів у сучасній рекламі Дніпропетровська.....	97
<i>Джигалюк Н. Ю.</i> Стилистическая дифференциация и ситуативная актуальность использования приветствий.....	101
<i>Зайцева В.В.</i> Типи метонімічних перенесень у структурі газетного заголовка.....	109
<i>Захарова О.С.</i> К проблеме лексикографического описания окказиональных единиц современного русского языка.....	117
<i>Иванова Н.П.</i> Экспликация мотива пустыни в картинах окружающего мира русских писателей XIX века.....	123
<i>Казакова Алимэ Сеит-ягья къызы</i> Юрислингвистическая экспертиза журналистских текстов.....	128
<i>Книш О. В.</i> Плеонастичні конструкції з повним та частковим дублюванням в українському художньому тексті початку ХХІ ст.	134

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Лебедева Л.А.</i> Современная социокультурная ситуация и ее отражение в лексике чешского языка.....	139
<i>Лю Фейхун</i> Русское междометие в современном контексте: Экспериментальное исследование.....	144
<i>Марчук Л. М.</i> Метафора як засіб вербалізації лінгвокультурами «Війна» в книзі «Чотири пори життя» Марії Матіос.....	148
<i>Петриченко И. Б.</i> О некоторых особенностях употребления иноязычной лексики: за и против.....	152
<i>Регушевская И.А.</i> Специфика языка современных медиатекстов (на материале издания «Зеркало недели»).....	156
<i>Савченко А. В.</i> Текст улицы и языковая игра.....	163
<i>Свідрук О. О.</i> Стилістичний прийом порівняння як засіб створення сатиричного ефекту у сучасних творах.....	169
<i>Селендили Л. С.</i> Предпосылки создания информационно-коммуникативных технологий и их роль в формировании коммуникативной компетенции школьников на уроках украинского, русского и крымскотатарского языков в полиэтничной среде Крыма.....	173
<i>Семиколенова Е. И.</i> Лексикографическая разработка значений глаголов вторичного несовершенного вида, или Как описать «тоску по пределу».....	179
<i>Синельникова Л. Н.</i> Нанолингвистика: возможности обновления интерпретаций.....	186
<i>Чернобривец С. Г.</i> Синтагматическая креативность как способ речевой актуализации высказывания.....	194

СОДЕРЖАНИЕ

РАЗДЕЛ 6. КОМПЕТЕНТНОСТНО ОРИЕНТИРОВАННОЕ ОБУЧЕНИЕ СЛАВЯНСКИМ ЯЗЫКАМ

<i>Андрющенко Б. Н., Асоян Л. В.</i> Социокультурный аспект в формировании коммуникативной компетенции иностранных студентов.....	199
<i>Беспалова Ю. В.</i> Один из аспектов изучения художественного текста в иноязычной аудитории.....	203
<i>Зирка В. В., Кожушко С. П.</i> Обучение студентов творческому письму – составлению рекламных обращений.....	207
<i>Компаній О. В.</i> Окремі аспекти формування читацького інтересу учнів початкових класів.....	212
<i>Левун Н. В., Степаненко О. К.</i> Словотвірний потенціал кореня ГОЛОВ - в українській і російській мовах.....	217
<i>Новикова Т. Ю.</i> Компетентностно ориентированное обучение языку в контексте полилингвального образования.....	222
<i>Тукова Т. В.</i> Морфемика в интегрированном курсе русского языка на украинском отделении.....	228
<i>Тютюнник В. Ю.</i> Застосування «інтегрованих уроків» у процесі навчання РЯІ.....	236
<i>Тютюнник В. Ю., Яковишена Н. Ю.</i> Личностно ориентированный подход в обучении иностранным языкам в высшей школе.....	242
<i>Фідкевич О. Л.</i> До питання змісту та напрямів лінгвокультурологічної роботи у навчанні російської мови у загальноосвітніх школах України.....	248
<i>Ященко Т. А.</i> Организация самостоятельной работы иностранных студентов при изучении лингвокультурологии.....	253

СОДЕРЖАНИЕ

РАЗДЕЛ 7. ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ВОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ.....	258
<i>Горбань Г. М.</i> Обучение иностранных студентов лексике русского языка.....	258
<i>Демешко І. М.</i> Використання інноваційних технологій у викладанні словотвірної морфології в курсі «Теоретичні основи сучасної української літературної мови».....	263
<i>Доморацкая Н. Г.</i> Информационные технологии в образовании на современном этапе.....	269
<i>Каніboloцька О. А.</i> Особенности использования «методу проектів» у поєднанні аудиторної та індивідуальної самостійної роботи студентів мовних спеціальностей у вищій школі.....	273
<i>Кобзева Н. А.</i> К вопросу о технологии увлекательного обучения иностранному языку.....	280
<i>Козак Т. Б.</i> Застосування інноваційних форм і методів навчання при вивченні іноземної мови у вищій школі.....	284
<i>Козырева Н. Ю.</i> Ролевая игра как один из методов интерактивного обучения.....	289
<i>Курач Л. І.</i> Концептуальні засади лінгвокультурологічного підходу до навчання російської мови в загальноосвітніх школах України.....	294
<i>Меленевская Е. Б.</i> Аудиовизуальное производство в современном образовательном процессе.....	299
<i>Надточий Е. Д.</i> Алгоритмы в обучении орфографии современного русского языка.....	304
<i>Снегирева В. В.</i> Культурологический подход к изучению интегрированного курса литературы в школах Украины с русским языком обучения.....	308

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Тютюнник В. Ю., Гуркіна Т. Ю.</i> Новітні технології і складові навчальної діяльності з вивчення дисципліни «Іноземна мова професійної діяльності».....	312
<i>Чернова А. В.</i> Інноваційні підходи у викладанні української мови як іноземної.....	318
<i>Шеремет В. В.</i> Двухязычный словарь грамматических значений падежа (на материале русского, украинского, турецкого и арабского языков).....	323
РАЗДЕЛ 8. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКОЗНАНИЯ.....	329
<i>Архипенко Л. М., Воліков В. В.</i> Структурна характеристика української термінології інтелектуальної власності.....	329
<i>Арцебашева О. В.</i> Дієслівні граматичні категорії в концепції О. Н. Синявського.....	334
<i>Балацька Ю. Ю.</i> Відображення «Вольового зусилля людини» фразеологічними засобами української мови.....	339
<i>Буц Н. В.</i> Українська ментальність в мовній свідомості Ліни Костенко.....	344
<i>Власенко В. В.</i> Мовна особистість Лесі Українки в епістолярному дискурсі.....	349
<i>Грозян Н. Ф.</i> Ідеографічна група фразеологічних одиниць “Поведінка людини”: етнопсихолінгвістичний аспект.....	355
<i>Прудникова Т. І.</i> Репрезентація концепту обман фразеологізмами української мови.....	363
<i>Сорока Т. В.</i> Лексико-семантична структура аксіономенів (на матеріалі української мови).....	368

СОДЕРЖАНИЕ

РАЗДЕЛ 9. СОВРЕМЕННОЕ ИНФОРМАЦИОННОЕ ПРОСТРАНСТВО УКРАИНЫ.....	374
<i>Голодникова Ю. А.</i> Ukrainian media studies: к вопросу о статусе научного знания.....	374
<i>Егорова Л. Г., Потапенко А. Г.</i> Основные принципы коммуникации в онлайн.....	381
<i>Кондратская В. Л., Жукова А.</i> Методы влияния аудиовизуальной социальной рекламы.....	387
<i>Кузнєцова Т. В., Євтушенко О. М.</i> Медіавіддзеркалення мовної проблеми в освітньому просторі України.....	395
<i>Куренова Д. Г., Павловская О. Е.</i> Прецедентность как атрибут современного рекламного дискурса.....	401
<i>Мащенко А. П.</i> Крымская война: полтора века спустя (по материалам западных печатных СМИ).....	407
<i>Мащенко А. П., Чепурная Е. В.</i> Крым в печатных СМИ США (по материалам американских газет 2011 года).....	413
<i>Сметанина М. О.</i> Православие в информационном пространстве Крыма: официальные церковные медиа.....	418
РАЗДЕЛ 10. ЛИТЕРАТУРОВЕДЧЕСКИЙ АСПЕКТ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ.....	424
<i>Казарин В. П., Остапенко И. В.</i> Стихотворение Б. А. Чичибабина «Я почувал беду и проснулся от горя и смуты...» (1978) (опыты комментария).....	424
<i>Michułka D.</i> Reality and history in antoni gawiński's (1876-1954) fantastic works for children.....	429
<i>Остапенко И. В.</i> Лирический сюжет в парадигме картины мира.....	435

<i>Токарев Г. В.</i>	
Идеал русского человека в зеркале квазиэталонов.....	445
РАЗДЕЛ 11. РЕЦЕНЗИЯ.....	449
<i>Рецензия на монографию канд. филол. наук, доц. Д. П. Амичба</i>	
«Лингвокультурологическое выражение смысла	
и значения «общечеловеческого» в ментальных образах абхазов,	
русских и украинцев (на материале фразеологии).....	449
СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ.....	451
СОДЕРЖАНИЕ.....	461